

شورالار جمهورياتى اوروپا بوليگى هم
سيبيريه مسلمانلارينىڭ دىنيه نظارتى

جوامع الكلم

شرحى

تَرَكْتُ فِيكُمْ أَمْرَيْنِ لَنْ تَضِلُّوا مَا تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا كِتَابَ اللَّهِ وَسُنَّةَ نَبِيِّهِ.
(حديث شريف.)

رضا الدين بن فخر الدين .

« اورنبورغ » .

قازان
تاتارستان كتاب نشرياتى
۱۹۸۹

Риззәддин бине Фәхрәддин

«ЖАВАМИГУЛЬ-КӘЛИМ» ШӘРХЕ

Казан, Татарстан китап нәшрияты, 1989.

Китап СССРның Европа өлеше һәм Себер мәселманның Диния нәзарәте
заказы буенча чыгарыла.

1916 елгы Оренбург басмасыннан фотога алу юлы белән басылды.

Производствотога бирелде 24.04.89. Басарга кул куелды 24.05.89. Форматы 60×90^{1/8}. Китап-журнал көзәсе.
Офсет басма. Шарты басма табагы 34,5+форз. 0,25. Шартлы буку-оттиск 35,0. Нөшер-хисап табагы
29,7+форз. 0,42. Тиражы 10 200 экз. Заказ 3-151.

Татарстан китап нәшрияты, 420084, Казан, Бауман урамы, 19.

Татарстан АССР Нәшрият, полиграфия һәм китап сәүдәсе эшләре дәүләт комитетының Камил Якуб
исемдәге полиграфия комбинаты, 420084, Казан, Бауман урамы, 19.

« جوامع الكلم » شرحی .

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

رَبِّ أَوْ زَعْنَى أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ
صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ .

بى مسلمانلار اوز دېنمىزنىڭ نارالووينى، مشرقى مغرب گە نورى توشوب باقتىرتوب طوروينى آرزو قىلەمز واوشبو دېن گە تابع بولغان خلقلارنىڭ مسعود وبختيار بولولرىنى اميد ايتەمز. باشقە دېن اهللرىدە احتمال اوشبو حاللاردر، احتمال بو اميد و آرزولار هر بىر دېن اهللارندە طبيعى بولغان بىر عادىتىر. لىكن اوزمىز، شول «دېن» نى ياخشى بلەمسەك و آنىدە لازم درجەدە احترام ايتىمەسەك و آنىڭ وصيتلىرىنى جانەزغە مەنت قىلۇب طوتماساق بىزنىڭ اوشبو اميدلىرىمىز و آرزولرىمىز قورى خيال و فرض بولورده قالور بىر ئىمەردە كورلەماز.

بىر «دېن» نىڭ مشرقى بىرلە مغرب آراسىنە نارالووى و نورى بىرلە بىتون دىنيانى باقتىرتووى، خلقلارنى بختيار و مسعود ايتووى اىچون شول «دېن» گە ايمەرگان خاقلار، «دېن» نىڭ قىدرىنى بلورگە و قوللارندن كېلىگان قىدر شونى احترام قىلورغە تېوشىلىلاردر. شولاي بولماغاندە «دېن» اوزلىكىدىن قونۇلنماز، بىتون دىياغە نور ساچوب طررماز، بو اش معلوم.

«دېن» نى، قىدرلەو و حرمتلەو ايسە آنىڭ علمىنى حاصل قىلۇ و آنىڭ بىرلە عمل ايتودن عبارت. شوشى اشلر بولماغاندە «دېن»، نوپراق آستىندە كومۇلېب طور وچى

آلتون و چوبلك گه نوشكان انجو قېيلندن ، باشرلوب طورر ، نوري نوگل اوزى ده كورلماز .

علم ، اسلامنك نىگزىدر . بر «دين» حقنده برنچى مرتبه وباشلاب كيلمگان وحى « افرأ . . . » فرمانندن عبارت بولسه وشول ديننك اساسى بولغان كتابده «فلم» برله قسم (آند) اينلو كورلسه شول «دين» فاراونده علم هم بازو وافونك اهميتى نى درجهده بولاجقى اوز اوزندن آڭلاشلور ، مونك ايچون باشقه دليللر وحجتلر كينوررگه حاجت فالماز .

رسول الله حضرتلرى بتون اهل اسلام آراسينه علم نارالونى آرزو قيله در وهر بر مكافى ، اوز كېره گېنى اوزى بلولازم ايكانلىگېنى آڭلانادر ايدى . شوڭا كوره «عمومى اوقو» اسلام ديننده برنچى قاعده ، دېب دعوى فيلورغه ممكن . لىكن بختىزلك گه فارسى بو «برنچى قاعده» بو كون گه قدر مسلمانلر آراسنده برگنه عصردهده وبرگنه مملكتدهده اجرا اينولمادى وعمل گه فويلمادى . مونك گناهى «دين» ده نوگل بلكه امتنك اوزندهدر .

درست ، اسلام دنيا سنده زور مجتهدلر ، بيك معتبر عالمر وحافظلر ظاهر بولدى . لىكن مونلر نىك هر برى اوز عصرلر نده بولغان مسلمانلر نك چان حسابلرينه نسبت اينولسا گانده ميليون غه بر كشى نوشه در ، قالقانلرى ايسه نادانلىق نك ائق توبان درجه سنده هم رسوره ر ايدى . ابوعلى القالى «امالى» سندن درس اوقوتوچى وبتون سندنلرى برله يوزلر ومكلملر برله حديث حفظ ايتوچى خاتونلر بولدى اما اوشبو بيش اون خانون غه مقابل اون ميليونلر برله خاتونلر ايتدائى درجه سنده گنه بولسه ده علم حال بلميلر ، نماز اوقى آلبلر واوز كېزه كلرينى اوگره توچى تابميلر ايدى .

مملكتلر نك نغوارى ، امتلر وملىتلر نك سعادت برله دواملرى ايسه برلرى كيك وچان حسابلرى كوب بولوبرله توگل بلكه علم وهنرلرى ، صنايع ومعرفتلىرى برله در . شونك ايچون بر وقتلر ده مشرق برله مغرب آراسينه حىكم بوروته طورغان اسلام دنيا سى شول حالتده دوام ايتيه آمادى . «عمومى اوقو» عمل گه فويلمى وبتون خلق بر نىگز اوقو اشينه كرشه ي طوروب بورونقى مسلمانلر نك مملكت زور اينولرى طبعى بر اش توگل بلكه صنعتى غنه ايدى وشونك ايچون ده حىكم صورنده فرار تابمادى ، نارالوب بتدى .

ايندى بو كونده بز ، اگرده باشقه مىتلر قېيلندن مسعود باشاومزنى وراحت

ھەر سورومزنى نەسەك آرادە بىر آز زور عالمىر يتشىدروگە گنە توگل بىلكە بىك عالم بولا آماسەلەردە ملتەنزىك بتون فردلارى علمى بولولرى واوز كىرەكلرىنى اوزارى بلور قدر سرمايه حاصل ايتولرى اېچون اجتهاد قىلورغە تيوشلىمىز. «علم تحصيل ايتو ھەر مسلمان اېچون فرضىر» (۱) دېگان امرگە ، شول وقتدەغنە امثال ايتكان بولورمز.

اگر دە دېنەزىك ھىرمتلى بولووينى؛ باشلارمىزنىك ھىرمت بىرلە شونىك كولىگە. سى آستىنە چىلورلرىنى نەسەك شول «دېن» نى اوزمىزنىك ياخشى بلوومىز وھىمكىن قىر آنىك بىرلە عمل ايتوومىز لازىمىر.

ابتدائى درجەسىندە گنە بولسەدە علم تحصيل ايتكانلارندىن صوگ ھەر بىر مسلمان (كېرەك اېر و كېرەك خانون) اېچون رسول الله حضرتلارنىك كىم ايكانلىگىنى ووظيفەسىدە نىندى نرسەلەردىن عبارت بولغانلىقىنى بلوالىتە ضرور. مونىك بىردىن بىر يولى ايسە رسول اللهنىك سېرى (ترجمە ھالى و اشەگان اشلىرى) ھەمدە سويلەپ قالدىرغان -وزارى بىرلە آشنا بولو وشونلاردىن فائىدە آلا بلودىر.

رسول الله حضرتلارنىك «سنت» و «ھىدىت» لرىنى صحابەلەر كورۇپ و اېشتوب اوزلارندىن صوگقىلورغە اېرىشىدۇلار. و بو صوگقىلور دە اوزلارندىن توبانلارگە يتشىدۇلار. مەتبەر عالمىر طرفىدىن كاغىدلارگە يازلدى والوغ اثرلار وجودكە كېتورلدى.

درست سىندار بىرلە رسول الله حضرتلارندىن كوچرانگان ھىدىتلەر، امت اېچون دستورالعمل بولوغە تيوشلى قاعدەلەر، دنبا و آخرت سعادىتەنە اېرىشىدۇرە طورغان بوللاردر. «وما آناكم الرسول فخذوه وما نهاكم عنه فانتهوا».

موندىن مەقدم زمانلار دە، عربچە اوقورغە باشلاغان شاكردلارگە درس كىتابى ھەمدە اخلاقى تىرىيە قىلورغە ياردەمچى بولسون اېچون «جامع الڪلم» اسمى بىرلە بىر رسالە تىرىيە ايتكان ايدىك. تىرىيەلەر، شوندىغى ھىدىتلارنىك اوز نەلەزگە ترجمە قىلنورغە حاجت بارلىغىنى كورساندى و بو طوغرودە بىزگە نىبىە ايتوچىلار دە يولدى. الله تعالى بىرگان بىر فرصتىدىن استفادە ايتوب ھازىرندە «جامع الڪلم» ھىدىتلرىنى ترجمە ايتەمىز ھەمدە اعتمادلى عالمىر طرفىدىن يازلغان اثرلاردىن اقتباس قىلۇب شىرھلەر و نەفسىلەر يازارغە كىرەمىز. ھىدىتلارنىك كۆپسى اخلاقى و اجتماعى مەسىلەلەر ھىقندە بولۇپ ترجمەلەردە ھىرقى ترجمەلەر توگل بىلكە مەزمون آلو

طریقی برله بوله چقدر.

«جوامع السکام»، الله تعالیٰ نڭ احسانی سببندن مکتبلرده درس کتابی بولو وظیفه سینی اوتته گان هم اوتیدر ابدی، ابدی بو «شرح» ده معاملر، معلملر و عموما بازو نانی طورغان کشیلر حضورنده «مطالعه» کتابی بولو خدمتینی اونه سه اوزمزی بختیار سانار ایدک. بو کونگی معیشتمزگه، هالمزگه مناسب حدیثلر صایلاو واسلام حافظلرینڭ فکر اربنی کوچرو طوغروسنده اجتهاد قیلدیق. ذمنمز واجتهادمز نڭ طاشنده قالغان نرسه لر حقیقده معنورمز.

ما کلفی الله نفسا فوق طاقتها

ولا تجود يد الا بها تعد

حق سبحانه و تعالیٰ حضرتی اثرمزی باقیات صالحات جمله سندن ایتسون ابدی. توپراق آستنده اونونولوب یاتقان کونلرمزده اوقوچیلرده خیر دعالری برله بزنی شادلاندرسونلر ابدی. «ربنا و تقبل دعاء».

غریبیلر شهیم چراغ کورگانه بولد.

دیسونلر: «بر زمان بار بولغان اولده». (۱)

(۱) إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّةِ وَإِنَّمَا لِامْرَأٍ مَا نَوَىٰ فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ فَهَاجَرَتْهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ لِدُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ امْرَأَةٍ يَتَرَوَّجُهَا فَهَاجَرَتْهُ إِلَىٰ مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ (۱).

ترجمه‌سی : « مکلفلردن صادر بولغان عمللرنڭ معنبر بولولری ، درجه و مرتبه‌لری آدملرنڭ «نیت» لارینه کوره‌در. هرکشینڭ اوز عملی برابرینه بولغان الوشی « نیت » گه فاراب بولادر. الله تعالی هم رسولینڭ رضالقینی فصد ایتوب «مدینه» گه هجرت ایتوچیلرگه الله ورسولی ایچون هجرت ایتو ثوابی بولور. دنیاوی مقصود ایچون یا که برر خانوننی نکاح قبلو نیتی برله هجرت ایتوب «مدینه» گه باروچیلر نڭ الوشلی (هجرت لرنڭ نتیجه‌سی) ده اوز لرنڭ دنیاوی مقصودلرینه ییتو یا که شول خانوننی نکاح قبلودن عبارت بولور».

« مکه » فتح ایتولگان وقتغه قدر «مدینه» شهرینه ، رسول الله حضورینه هجرت ایتوب بارو بیک ثوابی برعمل ایدی. مکه فتح ایتولگاندن سوڭ ، رسول الله حضرتلرنڭ «لا هجرة بعد الفتح» (مکه فتح ایتولگاندن سوڭ ایدی هجرت طوقالیدی) (۲) دیگان سوزلرینه کوره هجرت ، اولگی مرتبه‌سندن توشدی. روایتلرگه کوره بر آدم ، «مدینه» گه هجرت ایتکان بر خانوننی نکاح قبلور ایچون مسلمان بولوب «مدینه» گه هجرت قیلغان ایدی . مونڭ هجرتدن اصل مقصودی رسول الله حضورنده طور و نوگل بلکه شول خانوننی اوزینه آلو ایدی. رسول الله ، مونڭ نیتینی بلگاندن سوڭ مذکور حدیث شریفنی سویله مشر. حدیثده «مدینه» گه هجرت ایتو» کبک خاص برعمل ذکر ایتولسه‌ده ، مقصود ایسه عام بولوب هر برعمل (کیره‌ک تن عملی و کیره‌ک نل عملی بولسون ، کیره‌ک آز و کیره‌ک کوب بولسون) «نیت» که فاراب یورونی بلد رودر. نیت بوزوق بولسه «عمل» ده بوزوق ، نیت توزوک بولسه «عمل» ده توزوک و معنبر بولادر.

بندهلرنڭ اختیاری بولغان اشلری : علم ، اراده ، فوت دیگان اوچ نرسه برله تمام بولور. چونکه آدم بالاسی اوزی بلمگان نرسه‌نی اراده قبله آلمی ، اراده ایتنی طور و بولوشله می. مثلا: ایچه‌سی کیلگان کشی ، آنڭ دواسی سو

(۱) صحیح بخاری. ج ۱ ص ۲ و ج ۷ ص ۲۳۱ و ج ۸ ص ۵۹. صحیح مسلم. ج ۲ ص

۱۰۳. لفظار «مسلم» ننگلر.

(۲) صحیح مسلم. ج ۲ ص ۹۳.

ايچو ايكانلىگىنى بل، شوندىن سوڭ سو ايچارگه كوڭلى برله اراده قىل، آندن سوڭ ايچه. مونڭ بو طوغرودىغى اشى شوشى اوچ نرسه برله تمام بولادىر. بو اوچ نرسەدن «اراده» اسمىسى «نيت»در. اگرده: «نيت نىندى نرسە؟» دىب سوراسىلر «علم (بلو) سىبىلى براشنى اشلەرگه كوڭل برله اراده قىلو» دىب جواب بىرلور. «فصد»، «عزم ايتو» دىگان سوزلارده «اراده» هم «نيت» دىگان سوزدر. اوشبوڭا كوره عبادت وقتلارنده نل برله سويلو و اوفونڭ معناسى بولماز. اول نرسەلر «نيت» توڭل. «نيت» نڭ اورنى كوڭلدر. مثلا كوڭلى برله ايكندى نمازى اوفورغه قصد ايتكان حالده نلى برله اخشام نمازى نىتى اوفوسە ياكە هيچ نرسە اوقومى نيك طورسە بر ضررده بولماز. اما ايكندى نمازى اوقوغانده نلى برله شول ايكندى نىتى اوفوبدە كوڭلى غافل بولسە (نيت ايتماسە) نمازى نمازدن كىتماز. نمازغە كىرەشكان وقتدە رسول الله و صحابەلر بىڭ كىرەك قىچقروب و كىرەك باشرون روشدە نل برله نيت اوفولرى مروى توڭل (۱) شونڭ ايچون بالالارغە كوڭل برله نيت ايتوئى اوگرەتورگە تىوشلى، نل برله اوفوغەغنه عادتلەنوب كوڭل قصدندن غفلت ايتماسونلر.

ابوحنيفە مذهبىنە كوره نماز، روزه، حج و زكات كىك مقصود اصلى بولغان عبادتلر ايچون نيت شرط بولوب باشقەلرغە وسىلە بولغان عبادتلر (طهارت كىك) نيت شرط توڭل (تېمە مستثنى). مثلا نيت ايتىچە توزولسگان طهارت برلەدە نماز اوفو درست. شولاي بولسەدە ثواب بولور اوچون «نيت» لازمدر. مثلا «نيت» سز توزولسگان طهارت برله «نيت» بولغان طهارتنڭ هر ايكىسى نماز اوفورغە يارى، اما اوڭلىگىسى ايچون ثواب يوق، سوڭقىسى (نيت بولغانى) ايچون ثواب بولادىر. شونڭ ايچون كىرەك اوزى مقصود بولسون و كىرەك وسىلەگنە بولسون هر عبادت وقتدە «نيت» (الله تەلىگە نەرىنى قصد) ايتارگە تىوشلى.

«نيت» دن باشقە، عبادتلر مەتبر بولماغان سىبىلى «نيت» نى درستلەو بىك اهمىتىلى بر نرسەدر. نيت، كوڭل عملى بولغان سىبىلى آندە «رىا» بولورغەمەكەن توڭل. حتى جنت و تەوغدە منگو فالو، «نيت» جزاسى دىيوچىلر بار. يعنى مؤمن كشى جنتدە منگو فالسە، دنبادە وقتدە منگو مؤمن بولونى «نيت» ايتكانلىگى و بر كشى تەوغدە منگو باتسە دنبادە وقتدە ھەبىشە عاصى بۇلوب طورونى «نيت» قىلغانى ايچون بولادىر. اوكنو (ندامت)، بار گناھلارنى يوقغە چىقارسە «نيت»،

یوقی اشلرنی بار ایته در. رسول الله حضرتلر بئذک بر صوغشده «مدینه» ده بر قوم بار،
عذر سببلی بزگه یولداش بولا آلهادیلر اما بزئک هر بر عملمزده شریکلمدر «(۱)
مضموننده بولغان سوزی ده مدینه» ده طورغانلری حالده نیتلرینه کوره رسول الله
برله برلکده صوغشده بورو ثوابینه ابرشولرینی بلدره در.

هر حالده عمل و عبادت هم ده باشقه نرسه لر نئک روحی «نیت» در.
کشی مالینی اوغرلاو نیتی برله اوز مالینی آلوجی کشی گناهی بولوب
اوز مالینی آلو نیتی برله کشی مالینی آلوجی کشی شریعت و اخلاق نظر نده
عیب سذر.

«نیت» که قاراب بر عمل ایچون بئک کوب ثواب یا که بئک کوب گناه
بولورغه ممکن. مباح اشلر «نیت» سببلی عبادت یا که معصیت بولالور. فقط
«حرام» و «فرض» اشلرده «نیت» نئک دخلی یوق. یاخشی بر نیت برله، حرام
اشنی قبلورغه یاراماغان کبک نیت بوزولقنی بهانه ایثوب فرض عمللرنی
فالدر رغه ده ممکن نوگل.

نیت بولغاندن صولک، عمل کیرهک بولسون و کیرهک بولماسون بنده لر گه
ثواب یازلوب اما نیت بولماغان عمللر گه ثواب یوقدر. ریا کرو سببلی «عمل» گه
ثواب بولمی فالور رغه ده ممکن اما «نیت» ده موندی احتمال یوق. «ملان قدر
آچهم بولسه ایدی مکتب بنا فیلدر، یتیم و فقیر بالالرنی اوفوتور ایدم»
دیگان کشی ایچون شول نیتی برابرینه ثواب یازلغانی حالده، آچهمسی بولبده
شول اشلرنی اشلر گانندن صولک، اولده گی نیتی برابرینه بولغان ثواب درجه سنده
ثوابلی بولوونده شبیه بار. ریا کر ماسه البته ثواب زور بولاجق لیکن ریادن
صافلانور بئکل نوگل. «نیت المؤمن خیر من عمل» (مؤمننک نیتی عملندن
یاخشیراق) بولونک حکمتی ده اوشبودر.

حیلهنی انکار قبلووینه امام بخاری اوشبو حدیث برله استدلال قبله در (۲).
چونکه بو حدیثدن آکلاشلغان غه کوره بر کشی، ربا آلو فصدی برله بورچ غه
بیروبده ظاهر نده شرعی حیللر باصامه، شول حیللر معتبر نوکل بلکه اعتبار
«نیت» گه در. بر کشی تعجیل ایتو فصدی برله بر خاتوننی نکاح فیلووی سببلی
لغتگه (۳) مستحق بولورغه نیوشلی. چونکه اعتبار، ظاهر گه توگل بلکه «نیت» گه در.

(۱) صحیح بخاری. ج ۳ ص ۲۱۳.

(۲) صحیح بخاری. ج ۸ ص ۵۹.

(۳) لمن الله المحلل والمحلل له. جامع ترمذی. ج ۱ ص ۱۳۳.

حیلہ برلہ اش قیلونک درست بولوب بولماوی حَقنَدہ علم اہلاری آراسندہ نَزاع زور. درست کور وچیلردہ کور ماوچیلردہ بار وهر ایکی طرف بر قدر دلیلر برلہ اوز سوزارینک درستلگینی دعوی قیلر. لکن یاخش ندقیق وتعلیل ایتولگانندن سوک هر ایکی طرفک اوشبو نتیجہ گہ کیلوری آکلاشبلا در: «جبلہ، اگرده برر نورلی حرامدن فاجو وگناهدن یراق بولو قصدی بره باصالسہ درست بلکہ مستحسن اما بر مسلمان حقیقی ابطال قیلو وشریعت مقصودنی مهمل فالدر و قصدی برلہ بولسه مونسى گناه وعدوان».

(۲) آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ اِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَاِذَا وَعَدَ اَخْلَفَ وَاِذَا اتَمَّنَ خَانَ (۱).

ترجمہ سی: «نفاق علامتی اوچدر: منافق کسی سوز سوپلسہ یالغانلار، منافق کسی وعده فیلسہ وعده سنده طورماز، منافق کسی اوزینہ نابشر لغان امانت گہ خیانت قیلور».

بالغان سوپلو، بوز وئلق ایکانلگی معلوم. بالغان سوپلر گہ کیشلر، کوبرهک یاش وقتلر نده عادت ایتلر دہ بو عادت، سوگندن طبیعت حکمینہ کره کبرهک بر فائده امید ایتسون وکبرهک ایتماسون مطاق بالغان سوپلی وشوندن لذت تابا باشلی. امام مالک، صفوان بن سلیم اسلمی صحابہ دن: «قیل لرسول الله ایكون المؤمن جباناً فقال نعم. فقيل له ایكون بخيلاً فقال نعم. فقيل له ایكون المؤمن كذاباً قال لا» حدیثینی روایت ایتدر (۲) مضمونی: «رسول الله دن: مؤمن کسی جبن بولور می؟ دیب صوراغانلر ایدی، رسول الله: بولور دیب جواب بیردی. مؤمن کسی ساران بولور می؟ دیب صوراغانلر ایدی، رسول الله: بولور دیب جواب بیردی. مؤمن کسی بالغان سوپلر می؟ دیب صوراغانلر ایدی، رسول الله: بوق، دیب جواب بیردی» دیمکدر. (جینلک، سارانلق، مؤمن بولور غه منافی توگل اما بالغان سوپلو مؤمن بولور غه منافی، دیگان بولادر).

بو حدیث شریفده گی همده اوز آرامزده یوری طورغان «وعده بورچ!» دیگان (۳) سوزده گی «وعده» دن مراد خیر اش برلہ وعده قیلودر. اما بوزوق وشریعتده ممنوع اش برلہ وعده قیلوبده شول. وعدهده طور ماو منافقلق علامتی

(۱) صحیح بخاری. ج ۱ ص ۱۴ و ج ۳ ص ۱۶۲-۱۸۹ صحیح مسلم. ج ۱ ص ۳۲.

(۲) الموطأ. ص ۳۸۸.

(۳) بعض بر حدیث کتابلرنده «العدة دین» «عدة المؤمن دین» روشند. حدیثلر روایت

تو گل بلمکه چن مسلمانلق علامتی بولور. اسلام حکمینه کوره، پامان نیتلر بورمازگه و بوزوق و وعده لر وفا ایتولمازگه تیوشلی. لکن شوشی اوچ علامت تاپولغان کشیلرنک «منافی» بولولری برله اوزوب حکم اینارگه یارامی. چونکه بر نرسه ننگ علامتی تاپلودن اوزی نابلو هر وقتده لازم بولمی. حدیثدن مقصود ایسه شوشی اوچ نورلی نرسه دن صافلانو حقنده بنده لرگه نصیحت فیلودر.. یو حدیث برله هر کم اوز حقنده غنه فائده لنورگه تیوشلی، باشقه لر شه حکم ایتو حقنده تو گل.

«نفاق»، فرآن کریم و حدیثلر اصطلاحنده، ظاهر برله باطن آراسیده خلافی بولودن عبارتدر. کوکلنده بولغاننک خلافینی اظهار فیلوچی کشی «منافی» در. اگرده ظاهر نده مسلمان بولوبده کوکلندن اشنامسه اول کشی، قرآن کریمده حاللری حکایت ایتولگان منافقلر جهله سندن بولادر. «منافی کم؟» دیب صور اوچیلرغه «اسلام دینینک بر ایشگندن کروبده ایکنچی بر ایشگندن چیقوب کینوچی» دیب جواب بیرلرسه، درست بر جواب بیرلرگان بولور.

مسلمانلر آراسیده سوز سوبله گانده (بازغانده) بالغانلاوچیلر، وعده ارنده طورماوچیلر، امانتگه خیانت ایتوچیلر بار ایکانلرگنده شیهه بوق. اوزلری تلهسه نیچوک بولسونلر اما شول اشاری منافقلق علامتیدر. اگرده اوزلری صافی آدملر بولوبده بو علامتلر آنلرغه نیشرسز ناغلوب بوری طورغان بولسه، آنک چارهسی ایسه شول علامتلرنک هر برینی اوزندن اوزوب (آلوب) تاشلاودن عبارت بولور.

منافقلق باشلاب «مدینه» ده ظاهر بولدی و رسول الله حضرتلری مونلر طرفندن کوب جفالر کوردی.

بو حدیثده ذکر ایتولگان علامتلر، منافقلقنک الک مشهور علامتلری بولوب، شولردن باشقه علامتلری ده بولورغه ممکن. (یالغان سوبله ونک تفسیری ۲۴۰ نچی وعدهده طورماونک تفسیری ۲۳۸ نچی حدیثده بیان ایتلور).

۳) اِبْنًا نَبَفْسِكَ فَتَصَدَّقْ عَلَيْهَا فَإِنَّ فَضْلَ شَيْءٍ فَلِأَهْلِكَ فَإِنَّ فَضْلَ عَنْ
أَمَلِكَ شَيْءٌ فَلِنِي قَرَابَتِكَ فَإِنَّ فَضْلَ عَنْ ذِي قَرَابَتِكَ شَيْءٌ فَهَكَذَا وَهَكَذَا (۱).

ترجمه سی: الک الک اوز نغقه ک و اوز حاجتلرگنی تمام قیل، آندن آرنسه

خانونیڭكڭ حاجتینه صرف ایت، آنندن ده آرنسه بالالركڭ و باشقه یاقینلركڭكڭ کیره کلرینی کوزت. بابلغكڭ بولغانده مالسکنی اوشبو روشده صدقه قیل!.

مال و بابلغنی طونو حقنده رسول الله طرفندن اوگره تلمگان اوشبو قاعده، بیک موافق بر اصولدر. اوزی فقیر، بالالری آچ بولا طوروب قولینه توشکان مالنی باشقه لرغه صرف ایتمک یا که بالالرینكڭ ماکلای نیرلری برله نابلغان رزقلغنی مجرد بر آفرین ایشتور و یا که «جومرد» اسمی آلور ایچون چینلرگه بیرمک، احمققدیر. اوشنداق کشیلرگه بورچی بولا طوروب کیینوب یاصانوب یورو، خاتون و بالالرینی بیزه ندر، یورت بر و جهاز توزو، تابون تابون خلق جیوب صیلاو (علما و احبا مجلسلری یاصاو) ندبیر سزلك و اوشبو حدیث شریف تعلیم اینکان اصولنكڭ کیریسی برله عمل فیلوچیلق بولور. «اڭ الڪ نفسگه صرف ایت! «دیگان سوزنی «اڭ الڪ نفسگنی بورچدن و مسؤلیتدن آزاد قیل، فور تولدر» دیب آکلارغه تپوشلی.

اوز کیره گینه، خاتون و بالالر حاجتلیرینه صرف ایتونی رسول الله حضرتلری «صدقه» دیب آناوونده امت ایچون الوغ سوینج بار. اوشبو حدیثده اوگره تلمگان ترتیب برله ماللرینی صرف ایتوچیلر «صدقه» بیروچیلردن حساب ایتولهچک و شونلر قیبلندن ثوابلر آلورغه موفق بولاچقلردر. حدیث شریفدن اوشبو معنا آکلانادر.

﴿ اَبَشِرُوا وَبَشِّرُوا مَنْ وَرَاءَكُمْ اِنَّهُ مَن شَهِدَ اَنْ لَا اِلَهَ اِلَّا اللهُ صَادِقًا بِهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ ﴾ (۱).

ترجمه سی: «سزگه سیونچلی خبر بیرهم، سز هم اوزکرنكڭ آرنکرده بولغانلرغه سیونچ بیرکرنکه: الله تعالی حضرتینی اخلاص کوڭلی برله توحید ایتوچی کشی (اگرده شول توحیدی اوزرنده وفات اینسه) جنت اعلاگه کرهچکدر.»

حقیقی توحید الله تعالی نی الوهیتده همده الوهیت خاصه لرنده شریکدن تنزیه فیلودن و عبادتنی آکاغنه خاصلاو و آنندن باشقه لردن فورقماو، آکاغنه توکل فیلو و باشقه لرنی رب انشاء ایتماودن عبارتدر. رسوللر، بنده لرگه شوشی «توحید»نی تعلیم ایتدیلر، الله تعالی نكڭ کتابلری اوشبو «توحید» برله امر قیلدی، نوح و صالح، هود و شعیب همده باشقه رسوللر، اوز قوملرینه: «اعبدوا الله ما لکم من اله غیره» دیب شوشی توحیدنی تلقین قیلدیلر. رسول الله حضرتلری ده،

«امرت ان اقاتل الناس حتى يقولوا لا اله الا الله فاذا قالوها عصموا مني دماءهم واماوالم الا بعقبا وحسابهم على الله» (۱) ديب اوشبو توحيدنك اساس ايكانلنگيني بيان ايندى. رسول الله حضر نلرينك بتون اجتهادى «توحيد»نى خالص وتجريد قىلودن عبارت بولدى حتى «شرك» نك اوزىنى گنه توگل بلسكه آنك ذرىعه لرىنى ده بئررگه طرشدى. قوباشغه عبادت ايتوله طورغان وقتلرده اهل اسلامك نماز اوقودن منع ايتلولرى «شرك» ذرىعه سبىنى كيسو وتامرندن بئرو ايچون ابدى .

اوشبوگما كوره الله تعالى دن باشقهلر، كيرهك فرشته وانسانلر، كيرهك جن وشيطانلر، كيرهك انبيا واوليالر بولسون باشرون وآشكار اشلرنى بللر، كوكللر كه مطلع بولوب طورالر، خسته ليكنى بياره لر، اقبال وادبار، هدايت وعموما بندهلرنك كوچلرى يتى طورغان مادهلر حقنده كرامات طرىقى برله مدد بيره لر، ندا ودها قىلوچىلر نك ياردملر ينه ييتشه لر، روشنده اعتقاد ايتوچىلر اوشبو اورنده مذكور بولغان «توحيد»نى قبول واوزلرينه شعار قىلماغان، «لا اله الا الله» برله صادق ومخلص بولوب شهادت بىرمگان بولورلر.

بندهلرنك قىدرنلرى يىتمى طورغان نرسه لر يالكىز الله تعالى نك اوزندن گنه صورالورغه، مضطر وقتلرده الله تعالى نك يالكىز اوزينه گنه النجا قىلنورغه تىوشلى. حقيقى «توحيد» و «لا اله الا الله» برله صادق وخالص شهادت بىروشوللر. يوقسه قورى تل برله گنه اوقوده وعمل وقتنده باشقهجه حركت ايتوده معنا بولماز.

رسول الله حضر نلرى اوشبو سوزىنى، قومى طرفندن ايلچى بولوب كىلوچى ابو موسى الاشعري برله ايدىلر ينه سويلگان ابدى. «آرنكز ده بولغانلرغه سيونچ بىرگز!» دىيوندن مقصودى ده «قومكز كه قايتوب شوشى خبرنى ابرشدرگز» ديگان سوزدر. حديث، ابوسى الاشعري كه ايتولگان وآنك قومى حقنده سويلنسان بولسده، بتون امت ايچون عام ايكانلنگنده شېه يوق.

(۵) اَبْغَضُ الْحَلَالِ إِلَى اللَّهِ الطَّلَاقُ (۲)

ترجمه سى: «الله تعالى كه مبعوض (دشمن) بولغان جلال نرسه، طلاق در» . ازدواج، اير برله خاتوننك بولسكه هائل تشكيل ايتوب برگه باشاپلارى وبالالار

(۱) جامع ترمذى. ج ۲ ص ۸۴ .

(۲) سنن ابن ماجه. ج ۱ ص ۳۱۸ .

يئشدرولارى حقننه اوز آرالرنده قىلغان انفاقدن عبارت بولوب «طلاق» ايسه شوشى انفاقنى بوزودر.

عائله تشكيل ايتودن مقصود، نسل فاللرو و «عفت» نى صافلاو بولوب مونك ايچونده اير برله خانون آراسنده الفت و محبت دوام قىلو شرط. الفت و محبت بولماغانده عائله تشكيل ايتوصورت طوتماز و ازدواج معاهده سېنى بوزارغه مجبورلك كورلور.

ازدواج وقتنده هر برابر، ياخشى و اطاعتلى اوزينه اوخشى طورغان بر خانون آلونى اوشنداق هر بر خانون و قز اوزى باراچق اير ويكتېنك مرحمتلى و ملايم، اوزارېنى ياخشى نر بيه قىلورلق، بيل ياغهور تيدرتمازلك بولووېنى نلرلر. اوشبو طوغورده بتون كوچلرى برله اجتهاد ايتهار و هر تورلى چاره لرگه كره لر. شوشى قدر طريشوار برله ده بعض وقت اشلر، نلگان روشده بولمى، اويل نوچيلر نك طبيعتلرى كيلشمى، حق تعالى نك: «ومن آياته ان خلق لكم من انفسكم ازواجاً لئنسكنوا اليها وجعل بينكم مودة ورحمة» (روم ۲۰) قول شريفى عمل- گه فويلمى. اير برله خاتوندىن برى ياكه هر ايكيسى بر بىرىنى سويملر، برلكنه تركلك ايتونك لذتېنى نابمېلر، بر بىرينه آرفاداشلق وظيفه سېنى اوق آلېملر، بلكه آرالرنده دشمنلىق اوسه، بختسزلك كوزگه كورلوب كېل، استقبالده اميد بولمى، راحتك علامتلىرى كورلمى.

باشارېنه شوشندى فلاكت كيلگان اير و خانون، بىكت و قز، نى اشلسونلر؟.. الله تعالى، اوزېنك مرحمتى برله شوشى حالنى مهمل اېتمادى و ابكى نى چاره گه بر چاره بولسون ايچون «طلاق» نى مشروع ايتدى.

اسلام حكيمينه كوره «طلاق» درست بولسه ده فقط يوفار بيه سويله نگان روشچه ضرورتنى ببارر ايچون گنه مشروع ايتولدى، حلال بولسه ده الله تعالى گه مېغوض بولدى. سو تصرف ايتولماسون، بعض بر اير لر مونى اوينچق ايتماسون ايچون «طلاق» بولينه اوشبو بېش ايشك بيلگولهندى و هر بىرنده بر آز طوقتا اوب طور و تيوشلى بولدى:

(۱) برنچى ايشك ايسه اير برله خانونك «صبر» قىلورلندن عبارت. آرا - لرى، نى قدر بوزولسه ده اير برله خاتون، چن كوكللرى برله «صبر» ايتارگه، آيرلوده بولغان ضرر و فائده لرنى حسابغه آلوب، ياخشى اولچارگه تيوشلى. بلكه شوشى «صبر» و «اولچار» سېندن اير برله خانون اوزلرېنك بائاش

بولغە كىرگەنلىكلەرنى آڭلارلار و فكرلارندىن دونوب مصلحه بولىنى طوتارلار
 بىر بىرىنە چىت و طبيعتلەرى معلوم نوگل آدملەر كۆپ و قىندە اۆلگى قانشوارندە
 كىلىشە آلمىلار دە بر آرزىناشقان سوڭىندە آرارندە الفت و دوستلىق حاصل بولادى.
 ايك اۆلگى صونلىق و التفىتىزلك سىببى اير بىرلە خانون اير لىشوب قويو موافق
 نوگل. چونكى موندىن سوڭ اچق خانون و باراچق اير بىرلە دە شوشىندى بر
 الفىتىزلك بولو احتمالى بار. اگىردە شوشى اولگى واقعه دە بر آرزىر اينو
 سىببى، اش نوزىلوب كىتسە ايكىنچى مرتبه مشقت گە اوچراودىن امينلك بولور.
 اولگى اوچ بىش بىلارندە بىك ناچار طوروب دە موڭىندىن آرالرى نوزىلوب
 كىتىكان اير بىرلە خانون دىنبا دە آز نوگل. شوڭ اىچون اولگى منافرت نوشو
 بىرلە آبرلشوغە اقدام قىلمازغە بىلكە بىر قىر و قىلر صبر ايتار گە نىوشلى.

(۲) ايكىنچى ايشك ايسە اشنى حكملەر (حه كه ملر) گە تابىش و دىن عبارت. اير
 بىرلە خانون «صبر» ايتە آلماسلەر ياكە «صبر» ايتودىن دە فائىدە كورلماسە اول
 وقت اشنى قاضى (بىزدە محلە ملالرى بولادى) غە مرافقە قىلورغە دە شوڭا كورە
 قاضى بومستلەنى حكملەر گە تابىش و غە نىوشلى. اير بىرلە خانون ياقىنلارندىن عبارت
 بولغان بو حكملەر، منافرت و محبتىزلىكنىڭ سىببلەرنى نچكەلەپ تىكىشورلار
 و سىببلەرنى نابقاندىن سوڭ قوللارندىن كىلىگان قىر چارەلەرنى صرف اينوب آرا -
 لىرنى نوزىتور گە طرشورلار. احتمال كە عىبلى طرفى، اوشبو وقتدە اوزىڭ
 عىبنى آڭلار دە، خطاسىندىن قايتور و توبە قىلور (۱):

(۳) اوچىنچى ايشك ايسە بر مرتبه طلاق رجعى قىلور. حكملەر اصلاح ايتە آلماسلەر؛
 اير بىرلە خانون آراسى نوزىلماسە بو وقتدە اير، اوشبو خانونىنى بر
 مرتبه رجعى طلاق قىلور. شوشى وقتدە احتمال هر ايكى طرف غە: «ايندى بر
 طلاق بولدى، يەندەن ايكى مرتبه طلاق يورنلسە آرامز بتونلەى ايرلادى،
 قوشولوب طوررغە بول قالمى، كچكىنە بالالار يتىم قالالار، آنلارنى كىملەر قارار،
 كىملەر قوللارنى قالدورلار، موندىن سوڭ نىندى روشدە مەشىت نصىب بولور،
 كىملەر بىرلە دىنبا كونا ر گە طوغىرى كىلور؟ خىرلى تىركلك نصىب بولور مى يوقسە
 بو كونلردىن دە يامان حاللەر گە اوچرازمى؟ دىگان بر فكر نوشار دە بالالارنى
 قىرغانو و عائلە حرمتىنى تىقدىر اينو سىببى اۆلگى دشمنلەرنى عفو قىلشورلار
 وچن كوڭللىرىندىن كىلشورلار، الكدە بولغان چور و جفاللىرى اىچون او كىشورلار

۳) ۴) دور تېنچى ايشىك ايسه اېكىنچى مرتبه طلاق قىلۇدۇر. اۋۋالگى طلاقىدىن بىر
فائىدەدە چىقماسه اېكىنچى مرتبه طلاق قىلۇدۇر. احتمال كە اۋۋالگى طلاقىدە بولماغان
اثرلر بو اېكىنچى طلاقىدە بولۇردە موندن صوڭ يىنەدىن بىر طلاق صوڭىندە باكاندىن
چېۋاشوغە شىرىعت ماساعەدە اېتىۋېتىنى فېكر لېب اشنىڭ ناچار بولاقچىن آڭلارلار دە
اۋكىنۇرلر وكىلىشۇرلر.

۵) بېشىنچى ايشىك ايسه اوچىنچى طلاق قىلۇ. اېكىنچى طلاقىدىن دە بىر ئىمەدە
كورا ماسە آرالرنىدەسى مەنەۋىتىڭ مەھكەم بولغانلىقى وتوزەلو احتمالى بېتىكانلىقى
مەلۇم بولۇردە شونىڭ اېچۇن اوچۇنچى طلاق اېتار. موندن صوڭ بو اېر بىرلە
خاتوننىڭ بىرلىكىدە چېلىشۇ احتمالى قالماز. خاتون اېندى اېرگە بىنۇنلاى اجىئىبە
بولۇر خىنى باشقە اجىئىبەلر بىرلە نىكاح مەمكىن بولغانىدە بو اېر بىرلە بو خاتون
باڭكا نىكاح بىرلەدە بىرگە چېۋولا آلمانار، خاتون اېكىنچى بىر اېرگە درىست نىكاح
بىرلە نىكاح اېتىۋىلۇپ دە اېرىلمى طوروب بو اۋۋالگى اېرىنە يىنەدىن بارا آلمانار.

طلاق ھەققىدە اسلام شىرىعتىنى طرىفدىن قوبلىغان قاعدەلر، ادبىلر اۋشبو قىدىر
اجتھاد وسەى اېتىۋىلگان صوڭىندەدە كېلىشە آلمانار، بو اېر بىرلە خاتون اېرىلى خاتونلى
بولۇپ طورغان مەدىتلرنىدە آرالرنىدە الفت ومودت، دوستلىق و مرحەمەت اورنلاشماۋغە
و الله تەئالىنىڭ امر و فرمانلىرىنى بىرىنە كېتىۋرە آلمانوغە دىلىلدىر. شونىڭ اېچۇن
مونلرنىڭ اېرىلى وخاتونلى بولۇۋاندى مەنەۋى قالىمى. اۋشبو جەھەدىن مونلرنىڭ بىر
بىرىنە حرام بولۇلرى مەقول كورلدىر.

اېمىدى ھېچ يوق بەھانەلر بىرلە خاتونلىرىنى طلاق اېتىۋېتىلر يا كە موندە ذكىر
اېتىۋىلگان تىزىب بىرلە توڭل بىلىكە بىر يولى اۋچ طلاق قىلۇچىلر، ماسامانلر آراسىندە
كوب بولسە، ونىڭ قىباحى شىرىعت كە عاىدە توڭل بىلكە شول آدملىرنىڭ ھەمدە نىكاح
و طلاق اشلرىنى اجرا قىلۇچى مەھكەملر و قاضىلر (اماملر و آخوندلر) غەھائىدىر.
بو طوغۇرلار دە آنلر جواب بېرىلر.

خاتونلر بېكىلەر كە فېكر لەۋچى و كۈبىسنىچە عىصبىراق بولغانلىقلرنى شىرىعت،
طلاق اشلرىنى آور و صبىرى ھەمدە نەھلىلى بولغانلىقلرنىدىن اېرلرگە تابىشۇرغان
اېدى. موندن مقصود ايسە آزغىنە سېبىلر و كچكىنە ياڭلىشلىقلر بىرلە عاىلە اشلرى
بوزۇلۇپ كېتىماسون، ھەر وقت بولۇپ اۋتە طورغان اۋپكە و آچۇلر سېبىلى گنە

ازدواج اشلمرینه برر تورلی خلل کیلماسون دیبو ابدی. لکن بزنگ بو مملکتمزده ایرارده، اوشبو اوز قوللرنده بولغان طلاق امرینی و اسلام شریعتی طرفندن بولغان اشانونی سؤ تصرف ایتو بیک کوب.

خانونلری اطاعت برله خدمت ایتوب، بتون مشقتلرینی اورناتلاشوب، شرع طرفندن تکلیفی بولماغان قر خدمتلرینه ندر باشقاروب طورغانلری حالک بیک کوب ایرلر اوزلری یاراتماو باکه باشقه بر اوزلرنجه باخشیراقغه کوزلری توشو سیمیلی خاتونلرینی آیررغه قرار بیره لر لکن آنکمه هر و عدت مؤونتارینی آلوب کیتووندن صافلانو ایچون خانونلرینی جفالیلر، قینیلر و بتون مالینی، عدت حقارینی قاشلاب کینارگه مجبور قیلر. نشوزلک ایر طرفنده بولغان حالده بو روشده معامله قیلو اسلام حکمینده کوره حلال نوکل. بله طوروب شوشی مادهده ایرارگه یاردهم بیروچی اماملر بو گناهده مشترک بولولری معلوم.

مملکتمزده و آرامزده شریعت حکمی رعایت ایتولمی طورغان مسئلهلرنگ بری «تحلیل» مسئله سیدر. الله اعلم، بزنگ مملکتمزده شریعت گه موافق «تحلیل»، بولسده ایفندی بیک آز بولور.

خلاصه: حقسنز و سببسنز یرده خاتوننی طلاق ایتوب یبارو، شریعتنگ ضرورت وقتینه خاص ایتکان بر حکمین سؤ استعمال ایتو و کفران نعمت قیلو بولدر. شریعت حکملرینی یاخشی بلمگانلکمز و قاضی قاشندهغی حکم برله الله تعالی قاشندهغی حکم آراسنداغی آیرمالرینی آیرا آماغانلنمز، حق سبحانه و تعالی گه فارشو حیله استعمال قیلونی درست کوروومز، بزنگ «دینی» خسته لکمز گنه نوگل بلکه هم «دینی» هم «اجتماعی» خسته لکمزدر.

درست آوروپادهده عائله احوالی بوزوق بولوب عقیف عالمر مونی توزه نور ایچون بتون کوچلری برله طریشالر، دیلر. لکن آنلر برله بزنگ آرامزده بو خصوصده فرقی زور. بزده عائله احوالی بیک یاخش اشلرنگان، بو طوغروده بولغان فانون اساسیلر قر آن و سنت طرفندن آچبق بیان ایتولمگان. بزده مونی توزه نو بوللری اوکفایلی، باری بیک طرشورغنه کیرهک.

ملتنک استقبالی عائلهلرنک توزوک بولولرینه، عائلهلرنک توزوک بولولری ایسه ایر برله خانوندن هر بری اوزینک حیات بولداشپنه حرمت کورساتووینه موفوقدر. طلاق و تعدد زوجات بیک نرسه لر کوندن کون آز بورغه، باری ضرورت وقتلرینهغنه حاصلانوب فالورغه تیموشلی ایدی. شول وقت، عائلهلر

توزەلورلر وشونك واسطەسى بىرلە ملتەدە توزەلۇپ اوزىنى بىك باخشى رەوشە دىئاغە كورساتە باشلار.

سوڭقى سوز: طلاق، الله تعالى گە مېغۇز بىر نرسە بولسەدە خاتوننى جېرلەپ طوتۇ ومەجبۇ بولماغان واوزىنە اېيدەش سانامانغان، آنك اوستىدىن غېر مشرۇع اشلردە يورۇدن اوبالماغان كىشىنك، خاتوننى مېجد نھرلەب آسراوى بېگرەكەدە مېغۇزىدر. موندى حال بولغاندە وەر ابكى طرف ايچون اوزلرېنە موافق اېيدەش نابۇدن اميد اوزولمگان وقتدە مطلقا آيراشورغە اېر بىرلە خاتوندىن ھر بىرى اوز بىختىنى اوزى صنارغە واوز كۆيىنى اوزى كوررگە تېوشلى.

(۶) أَبْغَضُ الرَّجَالِ إِلَى اللَّهِ أَلَا تَلِدُ أَخْصِمُ (۱).

ترجمەسى: «الله تعالى گە الك سويەسىز آدم، ئېقىرشو ودعوالاشوغە دائىمچىلىق ايتۇچى كىشىدر».

كىشىلرگە كۆنچىلىك ايتۇچىلر يا كە اوچ آلو فصدى بىرلە حا كىلەر حضورندە يورۇچىلر، شول كىشىلر نك اوزلرى بىرلە يوزگە يوز سوگوشوچىلر، مطبوعات بىرلە تشېير ايتۇب طورۇچىلر اوشبو حديث شريفدە كورسەتلىگان آدمار جەل سىدىن بولسەلر كېرەك. ھر نرسەدە اعتدال واوزىنك اولچاۋىدىن اوتۇب كېتماو باخشى، بزدە، تىر كە ماللىرى بولشكان وقتدە وار ئلر نك دعوالاشولرى بىك كۆب بولادر. آزغىنە نرسەدن آچو فابارتۇب بىر بىرىدىن اوچ آلو فصدىنە كىرەلر، اوز ياقىنلىرى ضررىنە طرشو ايچون آدوا كانلر بالىلر، محكمەلەردىن محكمەلەرگە يورۇب وقت وبايلىق صرف اېتەلر، سونتك قايماغىنى باشقەلرغە آشاتۇب بىرگانلردىن سوڭ ئلر نلەماز دعوالرىنى طوقناتۇب اوز آرالرنە كېلىشەلر. لىكن بو وقتدە اېندى، اوزلرى خواجە بولو فصدى بىرلە يورگان الوشلر بىنك كۆبسى تلىق بولۇب بىتكان، دعوانك فائىسى چىتىلرگە كىتكان بولادر.

(۷) اتَّقِ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ وَلَا تَخْفِرَنَّ مِنَ الْمَعْرُوفِ شَيْئًا وَلَوْ أَنْ تَفْرَغَ مِنْ دَلْوِكَ فِي آبَاءِ الْمُسْتَسْقَىٰ وَآيَاكَ وَالْمَخِيلَةَ فَإِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَىٰ لَا يُحِبُّ الْمَخِيلَةَ

وَإِنْ أَمْرُو شَتَمَكَ وَ عَيْرَكَ بِأَمْرِ يَعْلَمُهُ فَبِكَ فَلَا تُعَيِّرْهُ بِأَمْرِ تَعْلَمُهُ فِيهِ فَيَكُونُ لَكَ أَجْرُهُ وَعَلَيْهِ إِثْمُهُ وَلَا تَشْتِمَنَّ أَحَدًا (۱).

ترجمه‌سی: «الله تعالی حضرتندن فورق! الك كچه‌نه بر ایزگولکنی ده حقیر سانامه و اعتبار سز فالدومه. حتی صو آلورغه کیلوچینک چیلای گینه، قیو یا که اینش و چیشمه‌دن صو آلوب صالووک ده اوزینه کوره بر ایزگولکدر. تکبر و هوالی بولودن بیک صافلان. الله تعالی تکبر لکنی سویمیدر. اگرده برکشی، سینده بولغان بر عیبی بلو سبیلی شونک برله سینى سوکسه و مسخره اینسه سین آنده اوزک بلدگان عیبلر برله آنى سوکمه، مسخره ایتمه، سیکنا ثواب و آکار گناه بازارور. هیچ کیمنى سوگوچی بولمه!».

پاوزلقی و ایزگولکنی اعتبار سز فالدورو، حسابغه آلماو البته یاخشى اش نوگل. «فمن يعمل مثقال ذرة خيرا يره ومن يعمل مثقال ذرة شرا يره». هر کیم ایزگواک و پاوزلقنک جزاسینی کوره چکدر. ایزگولک و پاوزاقی، کیره کزور و کیره ک کچک کورلسون باری بر. بلغه‌غه یا که فیوقه صو آلورغه کیلوچینک چیلای گینه، قومغانینه صو آلوب صالو، نی قدر بیکل و زحمتسز اشلردن بولسه ده الفت و محبت‌گه سبب بولغانلقدن، الله تعالی حضرتنى شونی ایزگولک دفترینه یازاچقدر. تکبر لک، کشی حالینی نیکشرو (نجسس ایتمو)، افترا و بهتان قیلو، غیبت سوبلهو، آدم اوغلینک ماده‌سی بوزولقدن کبلدر. شونک ایچون موندن براتی بولورغه الله تعالی‌گه صفورغه و شوندى بوق و مهبل نرسه لردن صافلاووبنی صوراغه، یالنورغه، باشقه کیشیلرده کورگانه اوزینک مبتلا بولماووی ایچون الله تعالی‌گه شکر قیلورغه تیوشلی. ایندی بر کشی سزده بولغان (یا که بولماغان) بر عیب برله سزنی عیبلر بورسه، یوزکز گه فارشو سوبله‌سه، سز آنده بولغان عیبلر برله آنى سوبله‌مه‌کز و مقابل فیلمه‌کز، «عملینه کوره جزاسی!» دیب انتقام آلو قسدنده بولمه‌کز، اوزکزنی پچر اتماکز!. مونک ایچون سزگه ثواب و آکارغه گناه بولور. بو زمان خلقی آراسنده اصطلاح بولوب کیتیکان «جسارت مدنیه» اوشبو نرسه‌در. «کشی آراسنده سوزم آسنده قالدی، یامان اسم‌گه اوچرادم، ناموسیمه تیدی» دیب قایفررغه، عارلانورگه تیوشلی توگل. آندی ایشاردن اوزینک عقلی طیبیا آلماغان عفتسز کیشیلر نی بوزوشده اوزارینه فارشو طورو

و اوز عيبلرینی ایتو برله گنه یولغه کړنو ممکن بولماز. آندی آدم لردن اعراض
فیلو هم ده:

واتق امر علی اللئیم یسجنی
فمضیت ثمت قلت لا یعینینی

مصداقنجه، عامل، لرندن تجاھل ایتو مهمتک عالی بولورینه علامتدر. شاعرنک:

إذا نطق السفیه فلا تجبه
فخیر من اجابته السکوت
سکت عن السفیه فظن انی
عییت عن الجواب وما عییت

دیگان سوزی امتثال فیلورغه لائقدر.

کشی سوگو و خلق برله بولشو اخلافسز و ههمل آدم لر اشیدر. موندی
اش برله البته شغللمه، وقت ضائع اینمه، اوز قیہتسکنی نوشرمه!...

۸) اتَّقِ الْهَٰرِمَ تَسْكُنْ اَعْبَدَ النَّاسِ وَاَرْضَ بِمَا قَسَمَ اللهُ لَكَ تَسْكُنْ اَغْنَى
النَّاسِ وَاَحْسِنُ اِلَى جَارِكَ تَسْكُنْ مُؤْمِنًا وَاَحِبَّ لِلنَّاسِ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ تَسْكُنْ
مُسْلِمًا وَلَا تُكْثِرْ مِنَ الضَّحْكِ فَاِنَّ كَثْرَةَ الضَّحْكِ تُمِيتُ الْقَلْبَ (۱).

ترجمه سی: «الله تعالی نك حرام اینکان نرسه لرندن صافلان، عابدلردن
بولورسن؛ الله تعالی اوزکجه بیرگان نرسه لرگه رضا بول، پای آدم لردن حساب
ایتلورسن؛ کورشبکجه گوزل معامله ایت، مؤمن بولورسن، اوزک اېچون سویگان
نرسه لرنی باشقه لر اېچون ده سوی مسلمان بولورسن، کوب کوله رگه عادت اینمه،
کوب کولو سببلی کوکل اولدر».

اخلاق علمی، اینته گی کیمک وچابولری اوزون بر فندن عبارت بولسه ده
آنک فرعلری وجزئیانی، کلی بولغان قاعده لر آستنده چپولوب بته لر. شول
کلی قاعده لرنی خاطرده طوتوچیلر، بتون فرعلرینی کوکللرنده صافنی آلورلر.
کلی قاعده لر نك بری رسول الله حضرتلرینک «احب للناس ما تحب لنفسک»
(اوزک اېچون سویگان نرسه لرنی باشقه لر اېچون ده سوی!) دیگان سوزیدر.

مذکور سوزنك خلافي ايسه « اوزنك ايچون سويبه گان نرسه لرنى باشقه لرايچون ده سويبه!» ديهك بولور. اخلاقنك بارومى ايسه اوشبو سوزلر آستينه چيلوب يتهدر. بر كشي حقنده نيندى گنه بولسه ده بر نورلى معاملده بولورغه نلويچى كشي، شول اشنى ائك الك اوزينه سالوب قارارغه، ا گرده اوزى ياراناقچ بولسه، كشي حقنده ده قياورغه وا گرده اوزى يارانمازلىق بولسه تىگى كشي حقنده ده روا كورمه زگا نيوشلى.

اوشبو خصوصده امام بخارى، انس رضى الله عنه دن: « لا يؤمن احدكم حتى يحب لاخته ما يحب لنفسه » حديثىنى روايت ايتهدر (۱). اوزى ايچون بر اشنى، اوزينك مسلمان قارنداشى حقنه سويبه گان آدمىنى حديث شريفى، كامل مؤمنلردن صاناميدر.

اوشبو حديثده بولغان نصيحتلر، ابوهريره گه خطاب قىلنوب سويلنگان ايدى. ليكن خطايى بر گنه كشي گه بولسه ده حكى، بنون مؤمنلر گه عامدر. عبادتلرنك ائك زور بىسى و ثواب بىسى ايسه حرام اشلردن صافلانو و فرضلرنى ادا قياودن عبارتدر. اوستده بولغان بورچنى توشرو لازم ايكانلر گنده شهبه بوق. خلقلرنك، فرض همملر حقنده مساهله ايتوبده نقل و مندوب اشار گه اهميت بيرولرى، الله تعالى و بنده لر گه فارسو بوز نورلى بورچلرى بولا طوروب « صحبت » و « ختم » كيك نرسه لر برله شغللنولرى، فرض صدقه لر ينى تابشورغه نيوشلى بولغان حالده مجلسلر يا صاب خلقلرنى صيلاولرى، نقل صدقه لر اوله شولرى عقلدن توگل. حرامدن صافلانو، فرضلرنى اوستدن توشرو قدر ثوابلى عمل يوقدر.

الله تعالى نسمتينه رضا بولو البته زور بايلقدردر. « القناعة كثر لافنى ». « بوق، بوق » ديب زار لانبوب، سفر انوب بوروچيلر برر اعضالرينه و يا كه عائله ايچنده گى كشي لر گه فضا كيلسه شول وقتك اوزار ينك نعمت ايچنك بولوبده قدر ينى بله گانلر ينى افرار ايتهلر و اوزلرينك شكايست قىلوب بورگانلرينه اوكونهلر.

كورشى، اوزى كيرهك ياخشى و كيرهك اوصال بولسون، آكها فارسو مسامچملى و ياخشى معامللى بولو، « كورشى حقى بار!» ديب آنك يامانلىق كور- ساتولر نندن كوز بومو البته مؤمنلر كدر.

اصل کولوده حفظ صحت ایچون فائده بارلق دعوی ایتولسه ده، «کوب» بولوب کیتسه کیاشمی وعقلسزلقغه علامت بولا باشلیدر. کوکل اویاو وقتنده آدم بالاسینک کوب کولرگه یارانماووی طبیعی. ابن الوردی:

لا تکثرن ضحکا فکم من ضاحک

ا کفانه فی قبضة القصار

دیب بیک درست سویلیدر.

حدیث شریف، آدم بالالرینگ اوز اوزلرینه «مرشد» بولا بلو اصولینی اوگره تندر. بو حدیثده ذکر ایتولگان باش فاعدهنی کوکلرینه برکتوبده اوزلرینک هر اشلرینی شونلرغه اولجاب طورسهار، انسانلرک باخشى مرید لردن ده یاخشیراق مرید، الک شهرتلی مرشدلردن ده فائده لیرهک مرشد بولورلر. ظاهری علم ده، باطنی علم ده، تصوف وفقه ده اوشبو حدیث شریفده جیولوب بیکاندر، باری نیک آکلارغه وعمل قیلورغه غنه کیرهک.

(۹) اتَّقُوا اللَّهَ وَاعْبُدُوا فِيْ اَوْلَادِكُمْ (۱).

ترجمه سی: «الله تعالی دن قورقکز وبالالرکز حقنده عدالت قیلکیز!».

شریعتنک ظاهرینه کوره، کشی اوز مالینی نلسه کیم گه بیرو واوزی آرزو قیلغان روشده نارانو واوله شو خصوصنده اختیارلی بولسه ده اخلاق نقطه سندن فارالغانک عدللك لازم بولادر. مثلا بتون مالینی یاش خانون بالالرینه بیروبده قارت خانون بالالرینی محروم قالدرو «عدالت» سزلیکدر. مسگرده قارت خانون بالالری یا که زور بالالر ایچون طونولغان مصرفلر بولسه شونلرک مقدارنده باشقه بالالرغه مال آبروب بیروده ضرر بولماز. شوندن باشقه صورتده بالالرغه (میراث مالی بولونک خلافتجه) ابرارینه و قزلرینه نیگزلب بیبررگه، برینه کوبده ایکنچسینه آز فیله ازغه تبوشلی.

هدیه لر وهبه لرنی بالالرغه نیگزلب بیرونی عالملرنک کوبسی مستعجب گنه صاناب، نیگز بولماغانده درست دیگانلری حالده بعض بر عالمر مونی لازم اش کوره لر ونیگز بولماغان تقدیرده درست توگل، آنا و آناک ملکندن چیقوبده بیبرلگان بالانک، ملکینه کوچکان بولمی، دیلر. امام بخاری حضرتلری شوشی. مذهبه بولوب بو خصوصده «صعیح» ده: «واذا اعطی بعض واده شیئا

لم یجز حتی یعدل بینهم ویعطی الاخرین مثلہ ولا یشہد علیہ» دی (۱).
 موندہ ذکر ایتولگان حدیث شریفی، بشیر بن ثعلبہ الخزرچی حقیقہ
 ایتولگان ایدی. اوشبو صحابه، اوزینک اوغلی نعمان (۲) غه بر آز نرسه سینی
 صدقه ایتوب بیردی. خانونی عمره بنت رواحہ: «رسول الله غه بلدرمه سگ مین
 بو اشکه رضا بولمیم» دیب رضا زلفینی آکلانندی. بشیر، رسول الله غه
 یاروب واقعه نی سویله گانندن صوگ رسول الله: «باشقه بالالرکاده شولای بیردگمی؟»
 دیب صورادی. بشیر: «یوق» دیب گانندن صوگ رسول الله، مذکور حدیثی
 سویله دی. بشیر ایسه شونندن صوگ نعمان غه بیرگان صدقه سینی فایقاروب آلدی.
 حدیث، مال بیرو حقیقده کیلگان ایدی. شولای بولسه ده باشقه اشلارده ده
 بالالر آراسنده تیگزک قبلو نیوشلگی، حدیثک اشارتندن آکلشله در. مثلا
 بر خانون بالالرندن غنه یورت خدمتاری ایتدروبده ایکنچی بر خانون بالا
 ارینی غنه اوقونو یا که ضرورت بولمی طوروب بر خانون بالالری آراسنده ده
 شول روشده نیگزسزک ایتو، حدیث شریف بیوره طورغان «عدالت» گه خلافت.

(۱۰) اتقوا النار ولو بشق تمرة فان لم تجدوا فیکلمة طيبة (۳).

ترجمه سی: «بارتی خرما صدقه فیلوب غنه بولسه ده اوتدن صافلانگیز،
 مونی نابماسه گز صور اوچینی یاخشی و یومشاق سوز برله فایقارگز!...»
 مقصود ایسه یاروم خرما یا که بر نام ایکهک صدقه فیلوب بولسه ده جهنمدن
 اوزگزی فور تولدرگز، اگرده شول نرسه لرگز بولماسه اول وقت یومشاق
 سوز برله اعتذار فیلگز، اولده صدقه اورننده حساب ایتولنور دیمکدر.

(۱) ج ۳ ص ۱۳۳-۱۳۴.

(۲) نعمان بن بشیر، رسول الله وفاتنده سیکز یاش ویدی آیلق ایدی. هجرت صوگنده
 اتساردن برنجی طوغان بالادر. شونک ایچون بعض بر حدیث عاملری مونک رسول الله دن حدیث
 ایشتوی حقیقده شهبانلار. صحیح بخاری ده آلتی عدد واحد ابن حنبل مسنده کوب حدیثی بار.
 یو اثرده گی ۱۲۹ نجی حدیثده مونک روایتدر. هجرتدن ۶۴ نجی بل ذوالحجده مقتول بولدی.
 آناسی بشیر (بانک فتحی و شیننگ کسری برله) هجرتدن اون ایکنچی یاده اولدرانگان ایدی،
 آناسی عمره، مشهور صحابه اردن عبدالله بن رواحه برله بر طوغمه در.

(۳) صحیح بخاری، ج ۲ ص ۱۱۴ ج ۷ ص ۷۹. صحیح مسلم، ج ۱ ص ۲۷۸. احمد

ابن حنبل مسندی، ج ۶ ص ۱۳۷. عبارت «مسلم» تکی.

مدینه‌ده خرما کوب بولغانلقدن رسول الله حضرت تلمری «باروم خرما» دیب سویلی اما مقصودی آزغنه نرسه بولسهده صدقه فیلیکنز، دیبکنر. امام بخاری و باشقه محدثلر روایت ایتوبنه کوره «خدمن اموالهم صدقه...» (توبه ۱۰۶) آیت کریمه سی اینگانندن صوگ صحابه‌ار بازار لرغه باروب حتی حالچیلیق ایثار و کوبهی آرمی آفچه نابوب صدقه بیرر بولدیلر. عبدالرحمن بن عوف، اوزینک باروم مالینی صدقه ایتدی. منافقلر مونی کوروب آچولرندن «ریا برله صدقه قبله» دیب سویل دیلر. ابو عقیل الانصاری دورت فدای قدر خرما کیتورگان ایدی. منافقلر: «ایندی الله، سینک دورت فدای خرما کما محتاجدر!..» دیدیلر. اوشبو وقتده: «الذین یلمزون المطوعین من المؤمنین فی الصدقات و الذین لا یجدون الاجتهاد فیسخرون منهم سخر الله منهم واهم عذاب الیم» (توبه ۸۰) آیتی ایتدی. «مؤمنلردن نفل صدقلر بیروچیلرنی هم ما کلائی تیرلری برله تابقان کشبیلر نك صدقلرینی مسخره فیلوچیلرنی الله تعالی مسخره فیلور و آنلرغه قاتبع عذاب بولور» مضمونندهدر.

باروم خرماغنه بولسهده بیررگه فوشونندن رسول الله حضرتلرینک مقصودی فقیرلر نك حاللرینی اصلاح فیلور ایچون خلقلرنی ترغیب ایتودر. اول وقتده فقیرلر حاللرین قولدن چیقاروب بیروسبیلی گنه اصلاح نیلو ممکن ایدی. اگرده فقیرلر ایچون بو کونده گی کبک اش نابوب بیرو و آنلرنی هنرگه اوگره توب استقباللرینی نأمین ایتو ممکن بولغان بولسه ایدی، البته شوکا ترغیب ایتکان بولور ایدی هم بولدیده. بر فقیر صحابه‌گه بالتا صاپلاب بیرووی و اوطون کیسوب سانارغه فوشووی مرویدر (۱).

(۱) أَحَبُّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللَّهِ أَدْوَمُهَا وَإِنْ قَلَّ (۲).

ترجمه سی: «عمللر نك الله تعالی گه سیوکل بسی آز بولسهده دواملی بولغانیدر». آز، لیکن دواملی بولغان ایزگولک، لیکن دوامسز بولغان ایزگولسکن یاخشیراقتیر. چونکه کرشکان اشدۀ ثبات کورسانمار و دوام ایتدره آلماو، اول اشدۀ محبت کامل بولماو و بالقوغه علامتدر. بو اشار البته مودرح نوگل. مگرده

(۱) سنن ابی داود. ج ۱ ص ۲۳۹.

(۲) صحیح بخاری. ج ۷ ص ۵۰ صحیح مسلم. ج ۱ ص ۲۱۷. عبارت «مسلم» نکی.

عمللرنڭ دواملىسى الله تعالى گه سېوڭاڭ بولور ايچون شول عملنڭ ريان
سلامتلىكى شرطدر. اخلاص بولماغان عملنڭ دواملىسىندە دوامسىزئەدە ھەمدا
«دوام» دن مراد بىر طوتاشدىن، اوزلىكسىز قىلوب طورو نوڭل، بواش آدم
بالاسى ايچون مەكن بولماز. بىلكە «عادەت» اينو دېگان سوزدر.

(۲۱) أَحَبَّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ الْحُبُّ فِي اللَّهِ وَالْبُغْضُ فِي اللَّهِ (۱).

ترجمەسى: «بىر نورلى غرض شىخىدىن سلامت بولوب مەجرىد الله تعالى
رضالغى ايچون بىر كىشىنى دوست ويا كە دشەن كورمك الله تعالى خىرىنىڭ
سېوڭلو عملدندىر».

بىر كىشىنى اوزگە احسان و خىر خولالغى بولو ايچون دوست كورودەدە
ضرر يوق لىكن بو الله تعالى گە سېوڭلو بولغان دوست كورو نوڭل بىلكە شىخى
منفەت ايچون دوست كورودىر. خاقلر ايچون فائىدەلى بولغان عالمانى و ايزگى
پەندەرنى ھەدە مەكتەب و مەدرىسەلەرگە و ھەموما علم بولىنە مادى يا كە مەنوى رەوشدە
ياردم بېرۇب طورو چىلەرنى دوست كورو اوشنداق گناھ و ھەرام اشەردن ساقلانۇغە
سەبب بولغانلىغى ايچون اوزىنىڭ خاتونىنى بىسا كە اوزىنىڭ اېرىنى سوپو «بىر
قى الله» بولور. اوزى ايچون كېرەك ضررى و كېرەك فائىدەلى بولسۇن الله
تعالى گە اطاعتى كېم و شىرىعت گەدە ھەرمىنى ضعيف، افتداری نەسبەندە علم و دىن
بولۇنە ھەرمىنى و ياردەمى يوق آدمىنى، مەكۇر عمللرى ايچون يارانما و «بىغىض
قى الله» در.

(۱۳) أَحِبِّ حَبِيبَكَ هَوْنًا مَا عَسَىٰ أَنْ يَكُونَ بَغِيضًا يَوْمًا مَا وَأَبْغَضَ بَغِيضًا
هَوْنًا مَا عَسَىٰ أَنْ يَكُونَ حَبِيبًا يَوْمًا مَا (۲).

ترجمەسى: «دوستۇڭنى سېوڭۇنى ساقلىق اصولىنە بنا ايت بىلكە بىر كون
اول سېڭا دشەن بولور، دشەمئۇنى دشەن كورۇنى دە ساقلىق اصولىنە بنا قىل بىلكە
بىر كون اول سېڭا دوست بولور».

(۱) .مسند احمد ابن حنبل ج ۵ ص ۱۳۶.

(۲) جامع ترمذى، ج ۲ ص ۲۱. ھون «سوزى مالايمەت» رفق ھەم تەشەبھ مەنئالەندە بولغانلىقتىن
بىر ئورۇن، «ساقلىق» سوزى بىرلە ترجمە قىلدى. «ما» كەلمەسى زاۋى بولوب مەجرىد آزالق مەناسىنى
تەقوئە ايچون گە كەتتورلىگان.

مقصود ايسه افراط كبتودن طبيودر. دوستلارنىڭ دشمن بولوب كيتواری
 ودشمنلارنىڭ دوست بولولرى ممكن. دوست وقتده افراط ايتلوبده سانلارغه
 تېوشلى بولغان حاللارنىڭ بتونسى بلدراسه دشمن بولغانندىن صوڭ ضررغه
 توشارگه واوكنچلى بولورغه ممكن. ابن عربىنىڭ:

احذر عدوك مرة واحذر صديقك الف مرة
 فلربما هجر الصديق فكان اعرف بالهجرة

ديگان سوزى بىك درست. دشمن وقتده افراط قىلنغان اشلر حقنده دوست
 بولغاندىن صوڭ اوبالو ووجدان عنادى آستنده فالو برله مېنلا بولو ممكن. هر
 حالده اشلرده عدالتدىن وچامادىن آيرلمازغه اورنا بر يولنى قولدىن يېارمازگه
 تېوشلى، ابوالفتح البستى:

ورافق الرفق فى كل الامور فلم
 يندم رفيق ولم يندمه ندمان.

١٤) أَحْثُو فِي وُجُوهِ الْمَدَّاحِينَ التُّرَابَ (١)

ترجمهسى: «مبالغه برله مدح قىلوچىلارنىڭ يوزلرېنه توپراق سېڭىز!..»
 توپراق سېبو، بر نرسهده بېرماودىن وياكە بر آز نرسهگنە بېروب
 بولسەده تلمرىنى كېسو و آوزلرېنى يابىرودىن كىنايهدر. لېكىن مقدادىن الاسودنىڭ
 مدح ايتوچىلارنىڭ يوزلرېنه يردىن توپراق آلوب سېبووى وشول عملېنه دليل
 مقامنده اوشبو حديثنى سويلووى حديث عبارتېنى ظاهرىنه حمل قىلغانلىقىنى
 بلدرەدر. «مداح»، سوزى «بىك فاتى مدح ايتوچى» دىب ترجمه ايتولسەده
 مقصود بر نرسه توشرو و آلەكدر و مقصدى برله كشىلارنىڭ يوزلرېنه ماقتاب
 بوروچىلار و كوبىسنىچە كېرەك نثر و كېرەك شعر بولسون اصلسىز و باطل نرسە.
 لىر تىرىب ايتوچىلاردر. پونسه مبالغەدىن و يالغان نرسەلردىن صاقلانوب، درست
 صفتلر برلهگنە مدح ايتو وشوگا رضا بولوب طورو، مەنوع اش توگل و اوشبو
 حديث شرىفىگەدە خلافى بولماز.

عباس، حسان و مونلردىن باشقە صحابەلر. رسول الله حضرتلرېنى مدح ايتوب
 شعر سويلدىلر، رسول الله طرفىدىن هېچ بىرىنىڭ آوزىنە توپراق سېبو روايت

(١) احمدابن حنبل مستدى. ج ٦ ص ٥٨. امام مسلم بو حديثنى: «اذا رأيت المداحين
 فاحثوا فى وجوههم التراب» روشندە روايت ايتەدر. ج ٢ ص ٣٩٣.

ایتولمادی. اوزی ده: « انا سید ولد آدم یوم القیامة » دیدی (۱). یوسف یغمبر نك « اجاعنی علی خزائن الارض انی حفیظ علیهم » دیب مصر حکمدارینه اوزینی تعریف ایتووی ده اوشبو واقعی بیان فیلودن عبارندر.

مدح ایتو ومدح گه رضا بولوب طورونك منموم بولوی اوشبو ماده لرگه مخصوصدر: (۱) بر فاسقنی شادلاندر و لازم کیلسه. (۲) مدح ایتو، وانهنی بیان توکل بلکه ربا و آلدادون عبارت بولسه. (۳) مدح ایتولهش کشی، شول مدح سیبلی نكبرله نورلك و غرورلانرلق بولسه. اما اوشبو نرسه لردن سلامت بولغانده، (بوفاریده هم سویله دك) «مدح ایتو و آکا رضا بولو ممنوع اش حساب ایتولماز. صحابه لر حضورنده کعب بن زهیر:

بانت سعاد قلبی الیوم مقبول

متیم اثرها لم یفد مکبول

دیپ باشلانغان مشهور قصیده سینی اوفودی و مونده رسول الله حضرتلرینك اوزینی ده مدح ایندی. شونی رسول الله تئنگلادی، آچولنامادی و مکروه کورمادی (۲). حضرت حسان ده:

واحسن منك لم ترقط عینی

و اجمل منك لم تلد النساء

خلقت مبرأ من كل عیب

كانك قد خلقت كما تشاء

دیپ رسول الله حضرتلرینه خطاب برله شعرلر سویله گان ایدی. حضرت حسانك موندن باشقه ده رسول الله نك اوزینه قارشی سویله گان مدح شعرلری بار (۳).

(۱۵) الإحسان أن تعبد الله كأنك تراه فإن لم تكن تراه فإنه يراك (۴).

ترجمه سی: « قرآن کریمده کوب مرتبه ذکر ایتولوب کوب ثوابلر وعده قیلنغان - احسان، عبادتنی گویا الله تعالی حضرتینی کورگانك روشده فیلو وکندر. سین الله تعالی نی کورماسه کده اول سینی کوره در.»

(۱) صحیح مسلم، ج ۱ ص ۲۰۴.

(۲) « کتب سته » و باشقه معتبر اثرلرده « بانت سعاد » قصیده سینی روایت ایتاه اونك سببی بزرگه معلوم بولمادی.

(۳) صحیح مسلم، ج ۲ ص ۲۶۰-۲۶۱.

(۴) صحیح مسلم، ج ۱ ص ۱۷.

عبادت، تقرب قىلدى بىرلە اللہ تەئالىنى تۇجىد و امر لار بىنە اطاعت ايتىو، خضوع، و خشوع بىرلە مزاكات قىلۇدن عبارت. كوكل حاضر بولماغان حالده بوگولوب صقلولارده، ماشينە روشندە شعور سز حر كىتلر قىلۇدە كوب حكمت بولاچق توكل. انسا نلر، اگرددە عبادت و قىلۇرندە اوز لرى اللہ تەئالى خىزىتىنى كور سەلر ايدى، نى قدر اعتبارلى بولۇرلر، اخلاص قىلۇ طوغر و سىندە طرىشور لر ايدى. كورمەگان نقدىر دەدە شول روشندە اخلاص عبادت قىلۇرغە تىوشلى، چونكە اللہ تەئالى شول عبادتنى كوروب و بولوب طورادر. خىدەتن آكلاشلعان نرسە اوشبو بو اوب مقصود ايسە بندەلرنى مەكەن قدر رىبا و نىفادىن صافلاودر.

(۱۶) اٰخُوَانِكُمْ خَوَلَسَكُمْ جَعَلَهُمُ اللّٰهُ تَحْتَ اَيْدِيكُمْ فَمَنْ كَانَ اَخُوهُ تَحْتَ يَدِهِ فَلْيُطِعْهُ مِمَّا يَأْكُلْ وَلْيَلْبَسْهُ مِمَّا يَلْبَسُ وَلَا تَكْفُرُوْهُ هُمْ مَا يَغْلِبُهُمْ فَاِنْ كَلَّفْتُمُوهُمْ فَاَعِيْنُوهُمْ (۱).

ترجمەسى: «خادملىرىڭىز، دىن ھەم نىسلى قارىنداشلىرىڭىزدر. آنلارنى اللہ تەئالى سىزنىڭ قول آستىڭىزدە قىلدى. بىر كىشىنىڭ قول آستىدە قارىنداشى بولسە، آكلا اوزى آشى طورغان آشنىدىن آشانسون، اوزى كىيە طورغان نرسەدىن كىيىم بىرسون. كوچلرى يېتە آمازلىق خىدمەتلەر بىرلە آنلارنى تىكلىف ايتمەڭىز، اگرددە كوچلرى يېتەزلىك اشگە بىورو لازم بولوب كېلسە اوزىڭىز ياردەملىشىڭىز، بولاشلىق ايتىڭىز ياكە يانلرىنە كىشى قوشىڭىز!»

رسول اللہ خىزىتىلىرى طرىقىدىن، قىل ھەمدە آيلەچقى، كۈنلەكچى بالچىلارنى خىدمەت ايتدرو خىقندە تىوزولوب قالدىرلغان قانۇن اساسى اوشبودر. بالچىلارنىڭ آشاو اچچولرى، كىيىملىرى خواجهدىن بولغان وقتدە كىيەك اوز يانلرىنە و كىيەك آبروم اوطورتسونلر اوزلرىنىڭ عادىتى آشلىرىدىن، چاپلىرىدىن آشانورغە و اچچو تورگە، اوزلرىنىڭ عادىتى كىيىملىرى روشندە كىيىندىرگە تىوشىللىر. اگرددە آشاو اچچو، كىيىم صالو بالچىنىڭ اوز اوستىنە بولو شرطى بىرلە سوبىلەشنىگان بولسە شوگلا مەناسىب حق بىرو لازىمدر. اش مەنلرى ايسە ھەم مەلىكىت ھەر زىمانغە كورە

(۱) صحیح بخارى. ج ۱ ص ۱۳. احمد ابن حنبل مىسنى. ج ۵ ص ۱۵۸. لفظلر «بخارى» نقى. «خول» خا ھەم وانىڭ نىھى بىرلە قىل، كىيىمەك، خادىم ھەم اچچو. «اخوانىكم» خىزىر و «خولكم» مېتدا بولۇر.

اوز گروب طور رغه ممکن بولغانلقدن رسول الله حضر ناری مونی مسلمانلر نك اوز اجتهادلرینه و اوز وجدانلرینه نابشرغان بولسه کیرهك. طلاق و عتاق همده الفاظ کفر مسئلهلرینه چومغان مؤلفلر نك فقه علمنده تصنیف ایتکان کتابلارنده فللر و خادملر نك خدمتلری حقنده بیتارلك درجده آچیق نظاملر بولماوغه هم تعجب هم تأسفی ایتهمز.

(۱۷) اَدِّ الْأَمَانَةَ إِلَىٰ مَنِ اتَّمَمْتَهَا وَلَا تَخُنْ مَنْ خَانَكَ (۱):

ترجمه سی: «اوزکه امانت ایتولگیان نرسهنی ایبهسینه نابشر، اوزکه خیانت ایتکان کشی که خیانت قیلمه! ...».

امانت، واجب صدقلر کبک الله تعالیٰ حق اوشنداق ودیعت ورهن، عاریت هم صافلاب طور رغه بیرلگیان نرسهلر کبک بنده حقلری همده خیانت صاحبلری طرفندن اهل اسلام فائلسی ایچون منگولک صدقه ایتولگیان و نفلر، صدقه چاریه لر در. بعض عالملر، «علم» نیده امانندن صانیلر، نبوشلی اورنلرده نبوشلی کشیلر که اوگره نماونی امانت که خیانت قیلو بولادر، دیلر. قرآن شریفی: «یا ایها الذین آمنوا لانغونوا الله و الرسول و نغونوا اماناتکم و انتم نعاہون» (انفال ۲۷) دیب امانت که خیانت قیلودن نطعی روشده منع ایتهدر. امانت که خیانت قیلو، بالغان سویلهو همده نمیمت و غیبت قیلو؛ تضلیل و اکفار ایتو قیللندن الله تعالیٰ حق غالب بولغان اشلردندر. موندی اشلرده بندهلر نك اوز حقلرینی عفو قیلولری یاراسده مقابل بالمثل، فصاص قیلورغه حقلری بوق. شونك ایچون خیانت ایتکان کشینك اوزینهده خیانت قیلورغه یا که اکفار قیلوچینی اکفار ایتار که بندهلر نك حقلری بولماز. امانت که خیانت ایتوچی کشی، کیرهك باشلاب خیانت ایتسون و کیرهك مقدمده بولغان بر خیانت اوچینی قایتارو ایچون بولسون «خائن» در. مگرده اوزبنك بر مشروع حقینی آو «خیانت» بولماز. ابوسفیان خانونی بولغان «عند» (۲) ایرنك سارانلغندن شکایت ایتکاج، حضرت رسول، اوزینه هم بالا- لرینه بیتارلك نطقه لکنی ابوسفیان مالندن رخصتسز آلونی درست کورگان ایدی (۳).

(۱) جامع ترمذی. ج ۱ ص ۱۵۲.

(۲) ترجمه حالی «مشهور خاتونلر» کتابنده. بد کور.

(۳) صحیح م. لم. ج ۲ ص ۴۰.

باصوب قالو مسئلهسى نىچوك؟. مثلا عبدالله نك خالد كه بير هچكى بولوب ده شونى بيرمى يورتسه، صوگندن بر وقت عبدالله نك مالى خالد فولينه توشسه شول مالنى باصوب قالورغه (حبس ايتوب طوررغه) شريعت جھتندن خالد نك حقى بارمى؟ ..

بو طوغروده عالمير طرفندن سويلنگان فكرلارنى اوشبو ماده لرگه جبارغه ممكن: ۱) هر ايكى طرف نرسهسى بر جنسندن بولسه باصوب قالو درست يوقسه يوق. مثلا عبدالله، قرضغه خالددن اون پود بغدادى آلغان بولسه صوگندن عبدالله نك اون صوم آقچهسى خالد فولينه توشكان بولسه، ايكى طرف نرسهسى بر جنسندن بولماغانلقدن باصوب قالو اوشبو سوزگه كوره، درست بولميدر حنيفلر مذهبي شوشى. ۲) ايكى طرف حقى كبرهك بر جنسندن بولسون وكبرهك بولماسون باصوب قالو مطلقا درست. شافعيلر اوشبو طرفده در. ۳) هېچ درست توگل، امانت كه خيانت بولادر. ۴) فاضى حكيم ايتسه درست يوقسه درست توگل برنچى مسلك صاحبلرى اوز مذهبلرى ايچون «وان عاقبتم فعاقبوا بمثل ما عوقبتهم» (نعل ۱۲۷) همده «ومن اعتمدى عليكم فاعتمدوا عليه بمثل ما اعتمدى عليكم» (بقره ۱۹۰) ايتلرى برله، ايكنچى مسلك صاحبلرى ايسه «وجزاء سيئته سيئة مثله» (شورى ۳۸) ايتى برله استدلال قىلر. استدلال وجهلرى ظاهر.

۱۸) ادْعُوا اللَّهَ وَانْتُمْ مُوقِنُونَ بِالْاِجَابَةِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَجِيبُ دُعَاءَ مَنْ قَلِبٍ غَافِلٍ لِاه (۱)

ترجهسى: «الله تعالى قبول ايتارديب شېبه سز بولغانكز حاله دعا (عبادت) قىلگن. همده بلىگنر كه: الله تعالى غافل وخبرسز بولغان كوكل برله قىلنغان دعا (عبادت) نى قبول ايتماز.»

«دعا» دېگان سوز، «عبادت» برله، الله تعالى دن نرسه صور او معنلارى آراسنده اورناق (مشترك) در. بو حديث شريفدن مقصود، «عبادت» قىلو بو لورغهده «صور او» بولورغهده ممكن. شونك ايچون ترجهده هر ايكى معنا ذكر قىلندى. «ادعوى استجب لكم» (وؤمن ۶۲) آيتنده گى «دعا» سوزى ده اوشبو ايكى نورلى معنا برله تفسير قىلنهدر.

اخلاق کتابلارنده دعا (الله تعالی دن حاجت سوراو) حقننده بیک کوب ادبیلر ذکر قیلننه، و قنلر مخصوص دعالار تعینین اینوله در. لیکن دعا قیلو حقننده اصل کیره کلی نرسه کوگانک اخلاص بولووی و بتون اجتهاد برله الله تعالی گه نذل ایتودر. و کُل اخلاص بولسه و قبول بولنورینه اعتقاد اورنلاشسه دعا، نلسه نیندی و نیتده و نلسه نیندی و نلسه گنه نیندی تل اوزرنده بولسون قبولیت برله مشرف بولاچی و نلره سی کورله چکدر. مطلوب روشده نتیجه سی کورلمگان تقدیرده ده اخلاص قیلنغان دعالار قرآن اوقو، نماز قیلو، ذکر و تسبیح برله شغلتنو قیلنندن قیبلنلی عبادتلر دن بولوب دنیاده بولماسه آخرنده نلره سی بولورغه ممکن. شونک ایچون خصوصاً شاگرد و قنلرده و غربت کونلرنده اخلاص برله دعا قیلورغه، قبوللنندن امید اوزماز گه تیوشلی. « و اذا سألك عبادی عنی فانی قریب اجیب دعوة الداع اذا دعان، فلیستجیبوا لی ولیؤمنوا بی لعلم یرشدون» (بقره ۱۸۲). معناسینی اوزی بلمی طورغان دعالرنی اوقوده کوب نلره بولماسه کیره ک. شونک ایچون هر کم خصوصی دعالرنی اوزلاری بللگان و اوز نلرنده قیلورغه تیوشلی. برام اشلر طوغروسنده دعا قیلورغه پارامی، بو البته هر بر مسلمان غه معلوم. دعا قیلوده انک اهمیتلی شرطلرنک بری آشقاو ویالقماو، اوشنداق الله تعالی نك سنتینه خلافی اشلر حقننده دعا قیلماودر. مثلا کوكدن آلتون توشووبنی، ساچمگان بردن آشلق اوسدرونی سوراو تیوشسز اش. بلکه ادبسنلکدر. دعا، ممکن قدر ظاهری سببلر، اورنلرینه کیتورلوب بئرلیگان صوگ قیلنورغه تیوشلی.

(۱۹) إِذَا آتَاكُمْ كَوْمٌ كَوْمٌ فَأَكْرِمُوهُ (۱).

ترجهه سی: « بر قومنک حرمتلو آدمی، سزنی زیارت قیلور ایچون کبلسه؛ سز آگما حرمت کورسه تکز! ».

آچیق یوز برله فارشی آلو، تکلفسز صحبت ایتو، خزینده بار بولغان برله قوناق قیلو کبک نرسه لر نك هر بری اوز درجه سنده حرمت ایتودر. بر قوم و بر ملت یاخود بر قبیله و جهه بئنگ الوغسینی حرمت قیلو شول قوم و ملت یا که قبیله و جهه بئنگ بتونسینی حرمت ایتو بولور. کیره ک بر قومنک حرمتلیسی بولسون و کیره ک بولماسون عموماً مسافرلرنی و زیارت

فیلوچیلارنى تىرىپە ايتو اسلاملارغە خاص گوزەل خۇلقلار دىن بولسا دەمەيشت اوز گىروى و اجتماعى حاللارنىڭ تىتونلەي باشقە يولقە كىروى سەببى بولسا خۇلقنىڭ دە زىمانغە موافىق روشقە اوز گىرە چىگەندە شىبە يوق. مسقوادە طور وچى مسلمانلار، اطرافدىن كىلوچى مسلمانلارنى خۇسۇسا قارىنداش قىيىلەلەرى و دوستلارنى قىبول ايتوب طور سەلەر و ھەر بىرىنى بىكى اوچ كون قوناقى فىلوب بىبارونى عادت ايتسەلەر اوز كىسەلەرىنى فىلورغە وقتلىرى بولماز، مىرفلەرى ايتچون دە روچىلد باياقى دە يىتشمەز.

اوزىنە كورە عقلى و دىندار سانالا طورغان بىر اول بايىنىڭ اشى بوز اووى (مفلس و بانقروت بولووى) حىقندە بىر مجلسدە: « آنڭ كورشىسى بولغان بىر قارىنچىدە بوسر تاشى بار ايدى، كورشى اوللاردىن خانولار شول بوسر تاشىنى بالالارنى چايقاپ ايتچون كىلەر (۱) و بىر مناسىبت تايوب ياكە مناسىبتلى خانولارغە ايتىرەوب شول بايقە نوشەلەر ايدى. كورشى اولندە بىر ايشان بار ايدى. شوڭا بار وچى و آندىن قايتوچى مىرىدلەر اشرافى نمازى اونور ايتچون دىب موڭا كورەلەر و قوناق بولالار ايدى. شوشى بىكى طائفەنى صبلاودىن بوشى آلمانغان سەببى كىسبى آرتغە كىتىدى و نىھايەت بوسر تاشى بىرلە اشرافى نمازى سەببى بو آدم مفلس (بانقروت) بولدى» دىب سويلەدىلەر.

خلاصە: وقت اوز دروب يور وچىلارنى بىجىرد چاى اچوب سويلەشوب اوطور و سوزارى دە « ايسانەمىسز خوشەمىسز؟ » كىكەمەلەندىن كوب اوتىمگان كىشىلەرنى حىرمت ايتوگە بوز زمان مساعىد بولماسە دە بىر قومنىڭ ھىر منىلىسى بولغان ياكە علمەن ئىت آلمان كىشىلەرنى قىدرالجال احترام فىلورغە نىموشلى.

﴿ ۲۰ ﴾ اِذَا اَصَابَ اَحَدَكُمْ مُصِيبَةٌ فَلْيَقُلْ اَنَا لَلّهِ وَاِنَا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ. اللّٰهُمَّ عِنْدَكَ اَحْتَسِبُ مُصِيبَتِي فَاجِرْنِي فِيهَا وَاَبْلِنِي مِنْهَا خَيْرًا (۲).

ترجمەسى: « باشىمە قايغو كىلوچى بىندە، كوڭلى اخلاص بولغان حالدە انا للە و انا اىلە راجىعون (بىز اوز مىز و اھامىز ھەمدە جەمە مالەن اللە تەئەنكىمىز، بىزنىڭ

(۱) بوسرى بالالارغە بوسر تاشى چايقاپ ايتچولار سە شفا تاپالار دىب اصلى بىر عقىدە تارالغانلاردىن خانولار اوز بالالارنى بوسر تاشى دىگان بىر تاشى چايقاپ ايتچولار.

(۲) صحىح مسلم. ج ۱ ص ۲۵۱. احمد ابن حنبل مىسنى. ج ۶ ص ۳۰۹. جەم تىرمىنى. ج ۲ ص ۱۸۹. لفظلەر « تىرمىنى » نكى.

حقمنده اوزى نلهسه نيشلر همده آخرنده آنك حضورينه قايتاچمىز، اى الله بو فايغوروم برابرينه بولاچق ثوابنى كيلچك كون ايچون صافلاب طورامن، مونك برابرينه ميكا ثواب مرحمت قيل، شوش فايغوروم اورننه خبرلى بدل نصيب ايت!..»
 الله تعالى حضرتى فرآن كر يمنك كوب اورننده «صبر» نى مدح ايتدى و بيك كوب فضليت و خير اشلىرى «صبر» غه اضاغه قيلدى حتى «ياأيها الذين امنوا استعینوا بالصبر و الصلاة، ان الله مع الصابرين» (بقره ۱۴۸) ده صبرى نماز دن ده مقدم ذكر ايتدى و اوزينك، صبر فيلوچيلر برله برگه ايكانلنگندن خبر بيردى.
 «فاصبر كما صبر اولو العزم من الرسل ولا تستعجل لهم» (احقاف ۳۴) ديب رسول الله حضرتلرينك اوزينه هم صبر فيلو برله بيوردى.
 صبر فضيلتى حقدنه رسول الله حضرتلرينك حدیثلىرى و صبر فيلوچيلر حقدنك ثواب وعده لرى بيك كوب. بعض عرب شاعرلىرى «صبر» حقدنه اوشبو شعرلرنى سويله مشلردر:

I

فلا تجزع وان اعسرت يوما
 لقدنا يـسرت في الزمن الطويل
 فلا تيأس فان اليأس كفر
 لعل الله يغنى عن قليل
 وان العسر يتبعه يسار
 وقول الله اصدق كل قيل
 ولا ظنن بربك ظن سوء
 فان الله اولى بالجهل.

II

وكم الله من لطف خفى
 يدق حقاها من نوم الزكهي
 وكم يسراتي من بعد عسر
 وفرج كربة القلب السجي
 وكم امر تسان به صباها
 و تاتيك المسرة بالعشي
 اذ ضاقت بك الاحوال يوما
 فثق بالواحد الفرد العلي
 ولا تجزع اذا ماناب حطب
 وكم لله من لطف خفى

آدم بالاسى اېچون فايغولر بېك آور و اوگايىسز نرسه لر، شولاي بولسه ده هر آورلقنك آستنده بر يېكلك و بر نورلى فائده بولغانلقن فايغولرده فائىسز نوگل. فايغو كورو سېبىندن آدم بالالرينك خلقلرى نوزوله، كوئىللىرى ياخشىلاننه، عقللرى آرنادر. «حفسز ارهم بولاسك!» دىيوچىلرگه سقراط حكيم «حقلى بولوب اولدر لومنى آرزو قىلدر ايدگزمى؟...» دىب جواب بىرگان ايدى. بو سوز ايسه كوئل باخشىلانوغه دليلدر.

فايغولر، بى چافلى زور بولسه ده بولسونلر قورقنچلر و ذلتلر، نى قدر طوناش كىلوب طورسه ده طورسونلر شونلرغه فارشو بىدنه نك وظيفهسى ايسه اعتراض قىلو و اميدسز بولو توگل بىلكه «مىنم اېچون ايندى شوشى اشلر خىرلى بولغاندر» دىب بو حدىثده بولغان دعانى اوقو، لله تعالى نك رحمت و كرمندن ثواب و خىرلىك اميد قىلوب طورودر.

اعتبارلى غنه سانالغان آدملر نك فايغولى خىر ايشتكان و قتلرندە: «فالوا انا لله وانا اليه راجعون» دىب اوقوغانلقلرى ايشتوله. بو روشده اوقوچى، اوزى اوقوغان بولمى بىلكه اوقوچىلر نى حكايىت گنه ايتوچى بولادر. شونك اېچون «انا لله وانا اليه راجعون» دىب «فالوا» دن باشقه غنه اوقورغه كىرهك.

(۲۱) إِذَا حَاكَ فِي نَفْسِكَ شَيْءٌ فَدَعَهُ (۱)

ترجمهسى: «وجدانگنى راحتسز ايتنه طورغان نرسه نى اشله مه، قوى! ..». كوئل نلهمى و ترددلر برله اشله نگان اشلر نك آخرى كوب وقتده خىرلى بواميدر. رسول الله، شونك اېچون كوئل فرار تابه اغان و وجدان راحت بولماغان اشلر نى بتونلاى اشله مازگه قوشقان بولسه كىرهك. مگرده بو فرمان هر كم اېچون نوگل بىلكه ياخشى برله يامان اشلر نى آيرىلق و ايكى ضرر نك يېكلره كنى اولچا گه كوچى ييتارك عقلى بولغان آدملرگه كوره در. «البر ما سكنت اليه النفس و اطمان اليه القلب و الاثم مالم تسكن اليه النفس و لم يطمئن اليه القلب و ان افنك المفنون» (۲) حدىثده شونى كمالات صاحبلىر ينه كوره صادر بولغان بولسه كىرهك. كوئىللىرى

(۱) احمد ابن حنبل مستدى. ج ۵ ص ۲۵۲. «حيك» نك لغت معناسى كوئلگه اثر بىرو بولسه ده بو اورنده لازمى معناسى اعتبارغه آلنوب ترجمه ايتولدى.

(۲) احمد ابن حنبل مستدى. ج ۴ ص ۱۹۴.

قارالغان، عمل و عبادتلارنده لذت بولماغان آدملارنىڭ وچانلارنده فرار بولوب بولماوده آرنىڭ حڪمت كورلماز. والله اعلم بالصواب.

(۲۲) إِذَا حَدَّثَ الرَّجُلُ الْحَدِيثَ ثُمَّ التَّمَّتَ فِيهِ أَمَانَةٌ (۱).

ترجمەسى: «بىر كىشى (كېرەك. اېر و كېرەك خانون بولسون) سوز سويلەپ دە ياقى باغىنە قارانسە، اول سوز امانت يعنى سر بولوب آنى باشقەسىنە سويلەپ يارامىدەر».

سويلەۋچى گرچە: «بو سوز امانت، مۇنى فاش ايتنە كورمە!» دېمەسەدە سويلەگەن وقتدە ياقى باغىنە قارانتۇوى باشقەلەرغە بىلدەرسى كېلماوگە و باشقەلەرنىڭ ايشنۇلارندن صافلانۇوبنە قېزىدەر.

شېرىعتگە خىلافي بولماغان سرلارنى (كېرەك اوز سرى و كېرەك باشقە لرنىڭ سرلارى بولسون) خصوصاً نىكاحلى اېر بېرلە خانون، اوز آرالرنده بولغان سرلارنى فاش ايتۇلۇرى مەمۇم و اسلام دېنى نظرندە ھىرامدەر. امام مسلم، ابو سەئىد الخدرى دن: «امانتارنىڭ ئەڭ زورى، نىكاحلى اېر بېرلە خانون آراسىدە بولغان سردەر» مضمونىدە حديث روايت ايتەدەر (۲). شوڭا كورە شۇندى خصوصى سرلارنى فاش ايتۇچى اېر و خانون، اللە فاشىدە الوغ بولغان امانتگە خىانت ايتكەن بولۇرلەر. «سر»، صافلانۇپ طورغان مەندەگنە «سر» بولۇپ كىشىگە سويلەنگەندىن سوڭ «سر» لىكەن چىقادەر.

ھوالسىما استودعته وكتته

وليس بسر حين يقشو ويظهر.

ھىد و تەزبىر كېك اللە تعالى ھىقى صائىلغان يا كە باشرودىن ھېچ كىمگە ضرر كېلۇ احتمالى بولماغان سرلارنى فاش ايتمازگە تېۋشۇلى. اما ياشرو سېنىدىن بىر كىشى ضرر كورەچك بولسە بو وقت شول سرنى تېۋشۇلى اورنغە اعلام ايتۇ لازمدر.

آدملارنىڭ باشلارنى كېلە طورغان فلاكت و فضالارنىڭ كۇبىسى «سر» فاش ايتلۇ سېنىدىن بولۇوى معلوم. شۇنىڭ اېچۇن خېباردە «استعینوا على فضاؤنا ھىكم بالكتمان فان كلذى نعمة معسودة» كېلمىشىدەر. حضرت غەلبىدىن: «سرك اسېرك

(۱) جامع ترمذى، ج ۲ ص ۱۸. سنن ابى داود، ج ۲ ص ۳۲۰. لفظلەر «ترمذى» نىڭ.

(۲) صحیح مسلم، ج ۲ ص ۴۰۹.

اگرده فاش اینسه که اوزک آکما اسپر بواورسن «مضه و ننده بولغان: «سرك اسپرک فاذا تکلمت به صرت اسپره» حکمتلی سوز مزویدر.
 کش اوز سربنی اوزی باخشی صافلارغه نبوشلی. اوزی صافلی آلمی باشقه برینه سویلهسه و آندنده باشقه لرغه تارالسه مونک اچون شول کشینی شلته فیلورغه حق یوندر. بو طوغروده عرب شاعری:

إذا المرء افشى سره بلسانه
 ولام عليه غيره فهو اديق.
 إذا صادق المرء عن سر نفسه
 فصدر الذي يستودع السراضيق

دیهمشدر. ابوالفتح البستی:

لا تودع السر شيئاً يبوح به
 فماری غنمانی الدو سرهان.

«داهی کم؟» دیب صور اوچیغه بعض بر ظریفلر: «سر صافلی آلوچی آدم» دیب جواب بیرگانلر ایدی. «قلوب الاحرار فبور الاسرار» مشهور سوزدر. بو طوغروده عقلی مجنون:

ومستخبر عن سر لیلی ترکته
 بعبء من لیلی بقبر یقین
 یقولونا خبرنا نانت امینه
 وما انا ان خبرتهم بسامین

دیپ نیندی گوزل و معنالی سوز سویلبدر. ولله ذره.

(۲۳) إِذَا خَفِيتِ الْخَطِيئَةَ لِاتِّضُرِّ الْأَصْحَابِهَا وَإِذَا ظَهَرَتْ فَلَمْ تَغَيِّرْ ضَرَّتِ الْعَامَّةَ.

ترجمه سی: «باشرون روشده فیلغان گناه (خطا) اشلرنک ضرری، باری اوز ایبه سینه گنه بولور، اما شول گناهلر آشکار صورتده فیلنوبده قدرنلری بار کشیلر طرفندن منع ایقولماسه بو وقت مونک ضرری ایبه سینه گنه توکل بلسکه باشقه لرغه ده عام بولور.»

گناه اشن شایع بولغانده شونندن منع ایبتار اچون طر شقی، قدرنلری بار آدملر اوستینه لازمدر. اگرده شوندی قدرنلری بار کشیلر اوزلر پنک کو چلری

يبتو نسبتنده شول گناهانك بتووی و آزابووی حقنده اجتهاد ایتمی صالحون فان برله طورسهلز شوگا رضا بولغان و اشتراك قیلغان حسابلانار. شول جهندن هر جری گناهی بولار. « صالح پیغمبرنك دوهسینی بر یا که ایکی گنه کشی اولدرگان حالده الله تعالی فی ایچون بتون فومنی هلاک ایتدی؟ » دیب صور اوچیلرغه حسن بصیرنك: « چونکه باشقهلر شوگا رضا بولوب طور دیلر » دیب جواب بیرکانلیگی مرویدر. امام ترمذی، ابوبکر الصدیق حضرتلرنندن:

« ان الناس اذا راوا الظالم فلم يأخذوا على يديه اوشك ان يعههم الله بعقاب، نه (خلقلر، كوره طوروب ظالم گه اختیار بیرسهلر، آنك فوللرینی فسقارتو چارهلرینه کرماسهلر، الله تعالی نك عذابی بارینهده بواورغه ممکن، مضموننده) حدیث روایت ایندهر (۱). موگا كوره: « يا أيها الذين آمنوا لا بضرکم من ضل اذا هتدیتم » (مائده ۱۰۴) فرمانی ظلمغه، بوزو فلقغه فارشی ممکن و مشروع چارهلرینی كوروب بترگانندن صوگهی حالگه كوره گنه بولادر.

معروف برله بیورو و منکر اشلردن طیبو. قدرتلری بار کیشیلر ایچون شول اقتدارلری نسبتنده لازم اشلردندر. « ولکن منکم امه بدعون ابی الخیر و بأمرن بالمعروف و ینهون عن المنکر و اولئک هم المفحون » (آل عمران ۱۰۰). فرض بولغان اورنلرده معروف برله امر و منکرندن نهی ایتو فرض بولوب، مستحب اشلرده مستحبر.

فقط معروف برله بیورو و منکرندن نهی فیلو ایچون اوشبو نرسهلر شرطلر: (۱) علم. علمی بولماغان کشی شول نرسه نك شریعت نظر ندهغی حکمینی یل آماز و شول سببیدن الوغ خطارغه توشار، آراده كونچیلک و آچو اوسوگه سبب بولور. (۲) اوزی متقی بولوق. فاسق و اعتبارسز کیشیلرنك اعتبارلری بولماغان سببلی سوزلرنندن اثر بولماز. (۳) گوزل خلقلی بولوق. چونکه خلقی گوزل بولماغان و خصوصا عصبی آدم، معروف برله بیورو و منکرندن نهی فیلو حقندهغی شریعت طرفندن توزولگان ترتیبیلرینی بوزوب « دع عنك لومی فان اللوم اغرام » مصهونچه مبتلا آدیملرنك دخیده آرتق بوزولولرینه و اشدن چیقارلرینه سبب بولور. اوشبونك ایچون حق تعالی حضرتلری فرعون حضورینه باروچی موسی برله هارون پیغمبرلرگه (علیهم السلام): « ففولا له فولا لبنا لعله یتذکر او یغشی » (طه ۴۶) دیمش و معروف برله امر فیلودهغی الوغ بررکننی تعلیم اینمشدر. (۴) اوزینك

شخصى بر آچوربىنى آلو ايچون معروف برله بيورو ومنكردن طبيو اسمنى استعمال ايتمك. بو، حقيقت حالده معروف برله بيورو ومنكردن طبيو توگل بلكه شول اسمنى سوْ تصرف ايتو بولغانلقدن اسلام دينينه جنابت فيلودر. بو خصوصده مشهور بر «تمثيل» بار. خلاصهسى اوشبو:

بر اورنده، خلقلر بر آغاچعه عبادت ايتهلر ايدى. عابدلردن برى غيرت كه كيلوب بالتا آلدى ده شول آغاچنى كيسارگه چيقوب كيتدى. يولده ابلېس قارشو طوروب عابدكه مانع بولورغه طريشى. عابد برله ابلېس سوز دعواندن اوتوب قول دعواسېبه كرتديلر. عابد، ابلېسنى كوناروب برگه صالحى ده كوكره گينه منوب اوطوردى وييلندن بالتامسنى آلوب ابلېس نك مويفينى اوزوب توشوروكه حاضرلانه باشلادى. ابلېس بيك بالوندى وكوب نورلى سيبلر كورسه توب عذر ايتدى و: «مىنى ايندى بو يولغه آزاد قيل، آغاچنى ده كيسمه هر كون سېكا بر آلتون كيتروب طوررغه سوز بيرهم، كېچ برله نماز اوفوغانك صوكنده نمازلقنك پوچماغىنى آزغنه كونارده، شوندىن بر آلتون آلورسن، بو حال اوزك اولگانچه دوام فيلور» ديدى. بو سوز عالم گه اوخشادى و ابلېسنى بياردى. كېچ برله نماز اوفوغاندىن صوكت نمازلقنك پوچماغىنى كوناروب آلتوننى آلدى. نېچه كونلردر اوشبو حال دوام ايتوب طورغاندىن صوكت، آلتون بولمى باشلادى. آلتوندىن اميد اوزولگان صوكت عابد، يندهن آغاچنى كيسار ايچون كيتدى بو دفعه سنده ابلېس اوچراب، فېقرشا و نهايت صوغوشا باشلاديلر ايسه ده ابلېس هېچ چدانمادى عابدنى كوناروب برگه صالحى ده كوكره گينه منوب اوطوردى. عابد بو اش گه عجب ايتوب: «اولنگى سفرده سېن ميكا هېچ قارشى طورا آلمامان ابدك اما بو دفعه سنده مېن سېكا نوزه آلمادم، مونده نيندى حكمت بار، بله سكمى؟!» ديدى. موكا قارشى ابلېس: «مونك سېبى بيك معلوم، سېن اولنگى وقتده الله رضالقى ايچون ودين يولنده غيرت ايتوب چيققان ايدك، شونك ايچون بارل وقتده سېكا قارشو كيلو ممكن توگل ايدى، بو دفعه سنده آلتون بولمامان آچودن، شخصى فائدهك آرتندن چقدك، الله تعالى رضا بولمى طورغان روشده بورودك، شونك ايچون الله سېكا ياردم فيلمادى» دېب جواب بيردى.

معروف برله بيورو ومنكر اشلردن نهى فيلونك ترتيبلرى، قاعدهلرى اخلاق كتابلارنده آچيق سويله نهدر. بز هم ۳۰۰ نچى حديث شريف شرحنده بر آز سويله سلك كېرهك.

(۲۴) إِذَا سَبَّ اللَّهُ تَعَالَى لِأَحَدِكُمْ رِزْقًا مِنْ وَجْهِ فَلَا يَدَعُهُ حَتَّى يَتَغَيَّرَ لَهُ (۱).

ترجمه‌سی: «برگزیده الله تعالی بررتوری سبب برله رزق بیروب کیلنگاننده، ضرری اوزگارش بولمی طوروب شول سببناشلاماسون!».

مثلا برر نورلی سودا یا که فول هنری سببندن کون اونکاراک رزق کیلوب طورسه، اوزی و عائله‌سی محتاجلقدن آزادبولسه شول کسببناشلاماسون، برر منصب و مأموریت سببلی دنیا‌سی یاخش‌غنه اونوب طورغانده دخ‌ده کوبرهک مال نابو خیالی برله شول منصبدن و مأموریتندن استعفا ایتماسون! .
 عواده‌سی طورناغه بولا فولده‌سی چیچقنی بیسارو عقلسنلقدر. کیلوی قطعی بولماغان کوب‌گه کوره آزبولسه‌ده کیلوب طورغان نرسه یاخش‌براق. «من بورك قش فیلزمه» هم‌ده «من اصاب من شیء فلیلزمه» حدیث‌ده (۲) اوشبونی بلدره‌در. رسول الله حضرتلربنک بو نصیحتی ایسه وهی نرسه‌لر ایچون محقق ترسه‌نی فوبودن منع ایتو نوگلدر. مثلا: آیغه ایلی صوم وظیفه آلا طورغان کشی، بوز صوم آلووی تأمین ایتولگاننده یا که بو کون بر سودا سببلی کیله طورغان فائده‌نک ایکی اوچ مثلی ایکنچی برتوری نرسه سوداده برله کورلوب طورغانده اولگی سودا اولگی اورنی ناشلاودن منع ایتو نوگلدر.

(۲۵) إِذَا سَرَّكَ حَسَنَتِكَ وَسَاءَتْكَ سَمِيَّتُكَ فَأَنْتَ مُؤْمِنٌ (۳).

ترجمه‌سی: «یاخش‌اشلرک سینر، شادلاندرسه وبوزوق اشلرک سببنا قایغوغه صالحه، سبب مؤمن آدمسک».

الله تعالی رضا بولا طورغان اشلر ایچون شادلانو والله تعالی سویمی طورغان ترسه‌لر سببلی قایغرو و اوکنو الینه «مؤمن» الک علامتیدر. چونکه ایمانی بولماغان کشی فاشنده ایزگولک برله باوزنق آراسنده کوب آیرما بولماز. ایمانلی کشی اوزبنک باوزلقنری ایچون قایغرووی و وجدانی عذابلانووی و ایزگولکارینی فکرلهب اوزبنک استقبالی حقنده امید ایتووی و بیگه‌کده آرندرو اجتهادینی کوروی طبیعی اشدر. مگرده اوزبنک ایزگولکلری برله کونارلو وهوالانو، اوزینی الله تعالی گه یاقین بنده‌لردن صافاو یا که ایچندن گنه بولسه‌ده: «ایندی

(۱) سنن ابن ماجه، ج ۲ ص ۴.

(۲) سنن ابن ماجه، ج ۲ ص ۴.

(۳) احمد ابن حنبل مستدری، ج ۵ ص ۲۵۲.

مېن ياخشى عملار قىل،!» كېك خياللر بىرلە يۈرۈ تېۋوشسز اش، ادبىزلك مەناسزلىقىدۇر. موندىن غىفلت ايتارگە يارامى.

(۲۶) اِذَا سَمِعْتَ جِيرَانَكَ يَقُولُونَ قَدْ أَحْسَنْتَ فَقَدْ أَحْسَنْتَ وَإِذَا سَمِعْتَهُمْ يَقُولُونَ قَدْ آسَأْتِ فَقَدْ آسَأْتِ (۱).

ترجمەسى: «اگرده كورشيلرك سىنك حەققەدە «ياخشى» دېسەلر سىمىن ياخشى بىر آدمسىن واگرده كورشيلرك سىنك حەققەدە «يامان» دېسەلر سىمىن يامان بىر آدمسىن!».

كشى اوز حەققەدە ياكىلشورغە، اوز عىبلرندىن كوزلرى صوفور بولورغە مەكەن. شونىڭ اىچون اوز حالىنى بلورگە نەلۈچىلر اىچون درست بول، كشىلرنىڭ سوزلر بىن ايشتۇردۇر. اگرده كشىلر ياخشىلىق بىرلە شەھادت بېرسەلر شادلانورغە وشول درجەنى بوغالتماز اىچون سەي فىلسورغە واگرده كشىلر ياوزلىق بىرلە شەھادت بېرسەلر اوز حالىنى اصلاح ايتارگە نېوشلى. ھەر كېمەك حالىنى اوزىنىڭ كورشيلرى و بىرلىكە مەاملە ايتۇچىلرى قىدۇر بىر كشىدە بلماز. شونىڭ اىچون بو طوغرودە كورشيلر سوزى اعتبارغە آلنور.

كشى، اوزىنىڭ نېندى آدم ايكانلىقىنى بلەسى كېلسە كورشيلرنىڭ سوزلر بىنە قولاق سالسون. فقط شەھادت بېرۇچى كورشيلرنىڭ ياخشى ووجدانلى آدملر بولۇوى شرط. اعتبار سىز ووجدانسىز آدملرنىڭ شەھادتلر نەدە زور حەكمەت بولماز شولاي بولسەدە كورشيلر بىرلە ياخشى طورۇ، قىدۇرىنى بلسەلر بلماسەلر كورشىلىك حەققەدە كېچىلىك ايتماو مسلمان كشى اوستىنە لازم بىر وظيفەدۇر.

(۲۷) اِذَا سَمِعْتُمْ بِالطَّاعُونَ بَارِضٍ فَلَا تَدْخُلُوهَا وَإِذَا وَقَعَ بَارِضٍ وَأَنْتُمْ بِهَا فَلَا تَخْرُجُوا مِنْهَا (۲).

ترجمەسى: «بىر اورندە طاعون خستەلىگى بارلىقىنى ايشتەسەنۇز آندە كرمە كۇز، بارماكۇز. اگرده اوزكۇز بولغان بىردە طاعون خستەلىگى ظاھر بولسە آندىن چىقماكۇز!».

طاعون، بىزنىڭ مەلىكەتمۇزدە «چوما» اسمى بىرلە مەروف بولغان سىرايتلى

(۱) سنن ابن ماجه. ج ۲ ص ۲۸۸.

(۲) صحيح بخارى. ج ۷ ص ۲۱. احمد ابن حنبل مىسنى. ج ۵ ص ۲۰۶.

خسته لکدر. طاعون ، بیک ایسکی زمانلاردن بیری دنیاده معروف و عربلر گه ده معلوم ایدی. اسلام تاریخنده سوبله نه طورغان طاعونلرنک الک مشهوری و فورنچلیسی ۱۸ نچی ه و ۶۴۰ م ده شام مملکتنده «عمواس» طاعونی (۱) دیب معروف بولغان طاعوندر.

مشهور صحابهلردن ابو عبیده ، معاذ ، بزید بن ابی سفیان ، حرث بن هشام و باشقلر اوشبو طاعونده وفات بولدیلر .

طاعون ، مخصوص میقروبلر واسطه سی برله نارالا طورغان معلوم بر خسته لک بولسه ده بو حدیثده گی «طاعون» سوزی ، میقروبلر واسطه سی برله آدم بالارینی هلاک اینه طورغان هر بر خسته لکنی شامل بولسه کیرهک (فزامق ، چهچک ، نیفی و باشقلر) .

بو کونده سرایتلی خسته لر ایچون هر توری چاره لر نابلغان بولسه ده شول چاره لرنک الک یاخشیزی اوشبو حدیثده ایتولگانچه سلامتلر برله خسته لرنی برگه فاتشدر ماو و ممکن قدر آیروب طوتودر. تن و کیوملر، اورن و هوا نك پاک و صافی طوتلووی ده سرایتلی خسته لر نارالماو ایچون فائده لی نرسه لردر. خلیفه ، عمر بن الخطاب حضرتلری رعیت حالینی تیکشیرر و صوغش حال لرینی کوروب بلور ایچون دیب هجر تنك ۱۸ نچی یلی ربیع الاخیر ده «مدینه» دن شام مملکتینه سفر ایتدی. اوشبو یل بحر م ، صفر آبلر نده کوچلی و فورنچلی، بولغان وبا باصاعاندن صوگ حضرت عمر گه « ایندی طاعون بیگلیدی ، خوف ایتدی» دیب خبر بیرگانلر ایدی. لکن حضرت عمر «مدینه» دن سفر اینکا قندن صوگ وبا دخی کوچله نوب کیتدی. حضرت عمر ، «نبوک» گه براق توگل اورنده «سرغ» اسملی فریه گه کیلگاندنه شام عسکرینک باشلی بولغان ابو عبیده و ایبده شلری حضرت عمرنی قارشو آلدیلر و شامده و بانک کوچله نووندن خبر بیردیلر. شوشی واقعه ده حضرت عمر ، مونده ذکر ایتولگان حدیث شریفی گه امثال یوزندن شامغه کر مادی و کبرو «مدینه» گه فایتوب کیتدی. «الله تعالی نك تقدیرندن قاچاسنی؟» دیبوچیلر گه «الله نك تقدیری برله کیتمهز» دیب جواب بیرگانلیگی مرویتر .

سرایتلی خسته لکاردن صافلانو و طب فاعده لری برله عمل اینو تیوش ایکانلیگی اوشبو حدیث شریفدن آچیق آکلشلادر.

(۲) عین برله میم ' فتحه لی اوقولور' شامده بر قریه اسمیتر. ویا الک الک شوشی قریه ده. شاعر بولغانقدن «طاعون عمواس» دیب مشهور بولدی .

بنو ثقیف طرفیندن کبلسگان ایلیجی عیبتی ایچنده جذام زحمتلی بر آدم بارلیغینی بلسگانندن صوڭ رسول الله شوڭا کشی بیاروب : «سینک بیعتک شول حالسکده مقبول، ایندی قایتوب کیت!» دیب ایتدر گانینی امام مسلم روایت ایتهدر (۱). (۱۶۳نجی حدیثده فارالسون).

(۲۸) إِذَا عَمِلْتَ فِي الْأَرْضِ كَانَ مِنْ شَهَادَتِهَا فَكْرِهَهَا كَمَنْ غَابَ عَنْهَا وَمَنْ غَابَ عَنْهَا فَرَضِيهَا كَانَ كَمَنْ شَهِدَهَا (۲)

ترجمه سی : «بر نورلی بوزوق و شریعت نظر نده ممنوع اش اشلانگان یرده طور بده شوڭا (کوڭلری) برله رضا بولماوچیلر، چینده طور وچیلر شول اشنی بولماوچیلر حکمنده لردر. چینده طوغانلری حالده شول اش گه (کوڭلری) برله رضا بولوچیلر، شول اشنگ ایچنده بولوچیلر حکمنده لردر.» بوزوق و مشروع توڭل اشلر ظاهر بولغانده بنده ارنک وظیفه لری ایسه شول طوغورده صوغشو و سوڭشو توڭل بلسکه رضا بولماوچیلر. ممکن بولغان صورتده - رضا توڭلکنی نل برلده اعلام قیلورغه تیوشلی. نل برله سوپله و بولدر و ممکن بولماغانده کوڭلن رضا بولماو هم یاراب طور.

(۲۹) إِذَا عَمِلْتَ سَيِّئَةً فَاتَّبِعْهَا حَسَنَةً تَمْحُهَا (۳)

ترجمه سی : «اگرده بنده چیلک برله بر گناه اش اشلرک، آنک آرندن بر یاغشی اش اشلر، اول یاغشی اش اوڭلگی گناه اشکنی یدغانلور، برر.» موندن مقصود ایسه گناهغه ارنکاب قیلغان بندهلرنی توبه گه اوندو ویا گه نیندی گنه بولسهده برر تورلی ایزگولک قیلوب، گناهلرینک یوغالورینه سبب بولولورینه دیملودر. مثلا: شریعتده منع ایتولگان نرسهلرنی تکلانغان صوڭنده قرآن شریفی اوفوغاننی تکللاو، گناه اورنده اوطوروب عمر اوزدرغان صوڭ اعتکاف نیتی برله مسجده اوطورو، غیبت سوپله گان صوڭ شول غیبتی سوپله نیش

(۱) صحیح مسلم . ج ۲ ص ۱۹۲ . ابن تیمیه نک : «روی انه لما قدم بجنوم لیبایعه ارسل الیه بالبیعة ولم یاذن له فی دخول المدینة دیگان سوزندن مرادی اوشبو مسلم روایت ایتکان آدم بولسه کیرهک . فتاوی ابن تیمیه . ج ۳ ص ۱۰۶
(۲) سنن ابی داود . ج ۲ ص ۲۴۹ .
(۳) ادهن ابن حنبل مسندی . ج ۵ ص ۱۶۹ .

كشېڭ باخشى ياقارېنى سويلو، خلاصه: هر بر گناهنى اوز جنسندن بولغان
بر ياخشىلىق برله توگانورگه تېوشلى. حق تعالى نك: «ان الحسنات يذمهن السيئات»
(هود ۱۱۶) دېگان سوزى ده اوشبوگا ياقېن معنا برله تفسېر قىلنهدر.

ابودر رضى الله عنه «مېڭا بر وصيت قىلسنه!» دېب اوننگانى صوكنده
رسول الله حضرت نلرى آڭا اوشبو حديثنى سويلگان ايدى. اوشبوڭره بولغان بو
وصيت آنك اوزېنه گنه خاص توگل بلكه بىون امت گه عامدر. رسول الله
حضرت نلرىڭ حضرت معاذ بن جبل گه: «اتبع السبئة بالحسنة نوحها وخالق الناس
يعلق حسن» (۱) دېگان سوزى ده اوشبو مضموندهدر.

﴿۳﴾ اِذَا كَانَ نَكَّ مَالٌ فَلْيُرْ عَلَيْكَ (۲)

ترجمهسى: «اگرده مالک بولسه، سېنده آنك اثرى كورلسون!»
رسول الله حضورېنه بر صحابه ايسكى موسقى كېوملر برله كركان ايدى.
رسول الله مونك حالېنى، بايلقى بولوب بولماوينى سوراشدى. صحابه ايسه اوزېڭ
بايلقى بارلقن بىلدرگاندىن صوڭ رسول الله، شول صحابه گه خطاب قىلوب اوشبو
سوزنى ايتدى يعنى «اگرده مالک بولسه سېنده آنك اثرى كورلسون!» دېدى.
رسول الله حضرت نلرى، مذکور آدمناڭ زېون يوروينى يارانماغان والله بىرگان
نعمتڭ اثرى كورلويىنى آرزو قىلغان (كېومى ياخشى بولويىنى نلگان)
بولادر.

الله تعالى بىرگان نعمتنى اظهار قىلو مقصدى بولغانده قيمتلى كېوملر كېيو
شرېعتده ممنوع وندوم نوگل بلكه حديث حكيمنه كوره تكبرك وكشېلردن
كوتارلو قصدى بولسه بووقنده قيمتلى كېوم كېيوده قيمتسىز كېوم كېيوده مندومدر.
بو طوفروده نل برله سويلونك معناسى يوق بلكه اعتبار «نيت» گه در، هر كېم
اوز نيتېنى اوزى بلورگه تېوشلى. (نيت مسئلهسى انجى حديث شرېعتده
اوتدى).

امام ابو داود اوزون بر حديثده «اصلحوا لباسكم» (كېوملرڭنى اصلاح
قىلوب، توزوك ايتوب كېيوڭز!) حديثنى روايت ايتهدر (۳).

(۱) احمد ابن حنبل مستدى، ج ۵ ص ۲۲۸.

(۲) سنن نسائى، ج ۲ ص ۲۹۶.

(۳) سنن ابى داود، ج ۲ ص ۲۱۱.

(۳۱) إِذَا كَانَتْ عِنْدَ الرَّجُلِ امْرَأَتَانِ فَلَمْ يَعْبُدْ بَيْنَهُمَا جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَشِقَّةُ سَاقِطٍ (۱).

ترجمہ سی: «ہر ایر ننگ، نکاحی خاتونی ابکی (یا کہ اوچ و دورت) بولوبدہ کیوم سالوم، طوروش یوروش، آشاو و ایچو، کیچہ لو و بولک بیرو کبک اشارده نیگزک فیلماسہ قیامت کوننده بارنی باغی فالج بولغان (یا کہ قوروغان) حالده خلق حضورینہ کیلور».

مسلمانلر ایچون دورت گہ قدر خاتون آلو درست بولسده بو درستک مطلق توگل بلکه بیک کوب شرطار آستنده درستدر. ضرورت وقتلر نده بردن آرتق خاتون آلورغہ رخصت بیرہ طورغان شریعت، ادب و اخلاق نقطہ سندن فاراب بو اشنی بعض وقتده و بعض کشیلر گہ کوره منعده ایتهدر. هر حالده خسته لک و بالاسزلق یا کہ محبتسزلق و اخلافسزلق کبک عنرلر، ضرورتلر بولمہ اغانده یا کہ عنرلر بولوبدہ یوقاریده ذکر ایتولسگان نرسه لر حقنده نیگزک قبلہ آلووبینه اشامہ اغانده خاتون اوستینہ خاتون آلودن صافلانورغہ نیوشلی. ایندی نیچوک و نیندی سبب برله بولسده خاتون اوستینہ خاتون آلتغان ایکن اول وقتده نیگزک قبلو حقنده طرشو و رسول الله ننگ نصیحتینی برینه یتشدرو، قیامت کوننده خلق حضورنده مسخره لک گہ فالماو ایچون اجتہاد قبلو لازمدر. فقط اوزینک کامل رضالق برله (ایرینک و باشقہ برر کشینک جبر فیلووی و قورفتووی برله نوگل) بر خاتون، اوز حقینی ناشلاسه یا کہ باشقہ کونده شینه باغشلاسه بو وقتده نیگزلهو، ایر ایچون لازم توگل مگرده مذکور خاتون، شوشی اشی ایچون اوکبوب سوزینی کبری آلسه اولکیچہ نیگزک ایتو واجب بو اور.

(۳۲) إِذَا كُنْتُمْ ثَلَاثَةً فَلَا يَتَنَاجَى اثْنَانِ دُونَ الْآخَرِ حَتَّى تَخْتَلِطُوا بِالنَّاسِ مِنْ أَجْلِ أَنْ يُحْزَنَهُ (۲).

ترجمہ سی: «ہر یرده اوچ کش بولمہ ننگز حالده آرادن ایکنگز باشرون روشده سوز سوبل شمه گز، چونکہ بولای ایتو اوچونچی ایبدہ سگزنی فایفوغہ

(۱) جامع ترمذی، ج ۱ ص ۱۳۶.

(۲) صحیح بخاری، ج ۷ ص ۱۴۲. صحیح مسلم، ج ۲ ص ۱۷۹. لفظار «مسلم» نکی.

و شېخه گه قالدرد. اگردە باشقە كشيبار برله قانشو سبلى كو بايوب كيتسه گز لول وقتده ايكيگزنك گنه سرله شووگزدن ضرر بوق.»

بر ايده شلاريني آيروب ايكي سينك سرله شولارى صحبت هم ده لالت و حسن معاشرت ادبلرينه خلاقدر. اوچونچي ايده شلارى بله طورغان نل با كه نيندى بولسه ده بازو واسطه سى برله حتى اشارتلىر برله سويله شوده اوشبو نهى آستينه كره در. الوغ مجلسلرگه چبولغان آدملىرنگ ده فولادن فولانغه پشلا شوب اطورولارى و گويانور اشلىر باشقار وچبلر و سرلرگه مطلع بولوچبلر قىلمدن قىلانوارى ده تربيه سزلك و واققدر.

بو اش حرامى ياكه مكر و همى؟ وقت هم زمان و كشيبارينه كوره بو طوغر و ده غى حكم نورايجه بولورغه ممكن. مثلا سؤ فصد قىلولارى ظن ايتولسگان كشيبارنگ ايكي سى گنه سرله شولارى حرام بولوب، آندى نرسه لرگه هيچ اهميت بيرمى و التفات اينمى طورغان اوچونچي كشى حضورنده قالغان ايكي سينك سرله شولارى مكر و غنه بولورغه نبوشلى.

هر حالده صحبت و ايده شلك حقاريني رعایت قىلو طوغر و سنده بو فرمان رسول الله حضرتلى طرفندن امتنى ارشاد قىلو و بر برينى رعایت ايتو حقنده صادر بولغان مهم نصب خندىر. مونك مضموننده باشقە حد يئلرده كوب.

(۳۳) إِذَا لَعَبَ الشَّيْطَانُ بِأَحَدِكُمْ فِي مَنَامِهِ فَلَا يُحَدِّثْ بِهِ النَّاسَ (۱).

ترجمه سى: «توشكزده بر كزنى شيطان صائشدرسه ابرته طورغاندين صوك آنى كشيبارگه سويله ماسون!..»

فورفنجلى و ترتيبسىز توشلىر، كوندز فكرلەب پورگان نرسه لر برله يوفوده صائاشولر، رسول الله حد يئنده «شيطان اويناووى» ديب تعبير ايتولدر. آندى نرسه لرنگ درست بولو احتماللىرى بوق، شونك ايچون آنلرنى سويله بورو معنا سزاقدر. فورفنج توشلىر كورلسه اويانغاندين صوك صول طرفينه اوچ مرتبه اوررگه (توكررگه) هم ده شونك شردن الله تعالى گه استعاذه قىلورغه (صفنورغه) و ايكنچى طرفى غه قاراب يانورغه نبوشلى. بو طوغر و ده حد يئلرده اوشبو روشده تعليمات بىرله وشولاي ايتكانده توشلردن هيچ ضرر بولمازلىقى بيان اينولدر.

اصحاب كرامدىن ابو قتادة الانصارى: «بامان توشلىر كور ووم سببلى بيك

(۱) صحيح مسلم، ج ۲ ص ۲۰۲. احمد ابن حنبل مسندى، ج ۳ ص ۳۱۵. افطلر «مسلم» تىكى.

قورقادار اېدىم. رسول الله حضرتىدىن اېشتىكەنم سۆكۈندە قورقۇنچىلى نوشلارگە ھېچ نىفات اېتمى باشلادىم. اوبانووم بىرلە اوچ مرتبە اورەمدە شىرىندىن صىغنام و اېكىنچى ياغمە قاراب بانام، كىشىگە سويلەپ يورمىم وشول نوشلاردىن بىر ضرردە كورمىم» دىب سويلەۋى مروپىدەر (۱).

رسول الله خىتبە سويلەپ طورغان و قىتئەدە بىر عوب كېلۇپ: «بارسول الله! توشمىدە باشمنى كېمىسۇپ نوشوردىلار، باشم آرتىندىن باروب طونوب آلمىدە اورىنە قويدىم» دېگان اېدى (۲). بو اورىدە يازلقان خىدېشنى رسول الله شول عوبگە چواب اېتۇپ سويلەدى و آندى نىرسەلەر درست توش جەلەسندىن نوگل بىلكە شېبىتانىڭ ساناشدروندىن اېكانلىگىنى بيان اېتتى.

نوشلارنىڭ راستلىرىدە بولا لىكىن ھەر توش نوگل بىلكە بەزى بىر كىشىلارنىڭ بەزى بىر نوشارى گىئەدر. مونلار خىدېشلردە «الرؤيا الصادقة» (درست نوش) دىب يورنولەر. رسول الله حضرتلىرى بىر خىدېشە: «رؤيا المؤمن جزء من سنته و اربعين جزأمن النبوة» (۳) دېمىش و موندىن مرادىدە طىبىعى «درست نوش» در. درست توشنىڭ پېغمبەرلىكىدىن فرق آلتى كېساكلدىن بىر كېساكل بولۇۋىنى بەزى عالەملر اوشبو روشدە نصوېر قىلەر: «رسول اللهنىڭ پېغمبەرلىكى مدنى يكرمى اوچ يىل بولۇپ اولىگى التى آبى بارى نوش كورۇدنى گىئە عبارت اېدى. موگا كورە بكرمى اوچ يىلنىڭ فرق آلتىچى كېسەگى آلتى آى بولادىر (۴).

فىن اھلىنىڭ سوزىنە كورە «نوش»، قوۋە حافظە و قوۋە و اھمەدە بولغان نىرسەلەرنىڭ يوقۇ (مىسوسات خار جىبەنىڭ شىفلىسز طورغان) و قىتئەدە بىجىم حىقىقت صورىندە كورلۇلاردىن عبارتلىرى. ھەر كىشىنىڭ نوشى اوزىنە موافق روشدە كورلۇۋىدە «نوش»نىڭ قوۋە حافظە و قوۋە و اھمە اثرلارنىڭ دماغ حضورنىڭ تىجىم اېتولۇپ كورلۇلارنى دىللىدەر. مىلا اورام سېروچى آدمنىڭ اوز عەرنىدە الوغ بىر سىياسى آنىم بىلكە مشھور آدوات و دوقتور بولۇپ قونفراسدە چىت حكومتلارنىڭ و كىللىرى بىرلە مناظرە قىلىشقا ئىنى، الوغ بىلكە حضورنىدە بىر عىبلى كىشىنى ھىمايت اېتۇۋىنى و بىلكە بىر خىستەگە دوا بېرۇپ شىغللنۇبىنى اوشىنداق

(۱) صحىح مسلم. ج ۲ ص ۱۹۹.

(۲) سنن ابن ماجه ج ۲ ص ۲۳۵. اوشبو خىدېشنىڭ بەزى راۋىلارى: «نضحك النبى عليه

السلام» دېگان جەلەنى روايت ايتلەر. صحىح مسلم. ج ۲ ص ۲۰۰.

(۳) صحىح مسلم. ج ۲ ص ۲۰۰.

(۴) صحىح مسلمگە نوۋى شىرى ج ۱۱ ص ۳۵ مېگرە بو سوزگە كۆپ عالەملر رضا توگللەر.

مشهور سېاسى آدمده اورامده اوزينك كومر صائوب پورگانينى نوشنده كورگانى بولماز. بو اش متصورده نوگل چونكه بو كشيپلرنك قوه حافظه و قوه و اهمه لرينه موندى نرسه لرنك كورگانى يوق، كرمگان نرسه نك ايسه نجسم قېلووى البته صورت طونماز.

شونك بىرله برابر كوكللرى صافى، معدله رى سلامت، ارهام و خيالاندن فارغ بولغان بعض آدملرنك بعض نوشلرى درست بولووى ممكن ايكانلىكن فن اعللرى انكار ايتمىلر و: «مونك سببى ياخشى آكلشلوب بتماسه ده واقعه يو ائى بار» دېلر.

هر كېمك نوشى ده پېغمبرلىكن جزء بولوب بتماز و هر كېمك كورگانى ده «درست نوش» جهله سېنه كروب بتماز، راست نوشلر بىرله شيطان صاناشدرونى آبروده بېكل بولماز. شونك ايچون نوشارگه آرتق اهميت بېرمازگه، سوبلېب يوروب وقت ضايع ايتمازگه نيوشلى. راحتك جان طېچلى شونده در. ابوالعلاء المعرى اوز نوشلرى حقتده:

الى الله اشكوانتى كل ليلة
 اذا نمت لم اعدم طوارق اوعامى
 فان كان شرا فهو لابد واقع
 وان كان خيرا فهو اضغاث احلام

دېمىدر. بو طوغروده معرى دهواسېنه فوشلوچېلر كوب بولسه كېرهك.

(۳۴) إِذَا وَسَدَ الْأَمْرُ إِلَىٰ غَيْرِ أَهْلِهِ فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ (۱).

ترجمه سى: «بىر ملتنيك اشلى اهل نوگل كشيپلر فوللرينه نابشرلسه، شول ملتنيك قيامتيني كونوب طور!».

شرح بازوچى عالملىر، حديث گه: «مسلمانلرنك خلافت، قاضىلق، مقبلك، امام و مدرساك كېك دېنى وظيفه لرى اهلينسىز كشيپلر فوللرينه قالسه قيامت كونىنى كونوب طورگز، چونكه اهل نوگل كشيپلرني اش باشينه منعمرو، امانت گه حيات بولو اوستينه عقلسزلق و حېمتسزلك علامتدر» دېب معنا بېرهلر.

«ساعة» سوزندن بتون دنيا هلاك بولا طورغان مشهور «قيامت» كونىنى اراده قېلورغه ممكن بولغان كېك شول ملت باشينه كېلهك فلاكت و انقراضنى غنه

اراده قیلورغده ممکن . بر ملتنگ دینی اشاری اهلیتستز آدملر قوللرینه توشو برله «قیامت» فائمه بولماسهده شول ملتنگ منقرض بولاجقی وحیات کتایی نورولوب تاریخ اریخواسینه سالناجقی معلوم . بو حال ، شول ملتنگ اوزی ایچون ساعه و «قیامت» در . «اذا وسد الامرالی غیر اهل فانتظر الساعه» نیندی سغه وشوننگ برله برابر امتلرنگ اجتماعی وعمرانی حاللرنده قطعی فاعده بولغان بر سوز! اگرده مونتسکیوشوشندی بر سوز سویلرگان بولسه ایدی فرنگلر مونی آلتون لوجهلرگه بازوب فویارلر ایدی . (١٩٨ حدیث) .

(٣٥) اِزْهَدَ فِي الدُّنْيَا يُحِبُّكَ اللهُ وَازْهَدْ فِيمَا آيِدِي النَّاسِ يُحِبُّوكَ (١)

ترجمهسی : «دنیاده قومسز بولما ، سیننی الله تعالی یارانور ، کشیلر قول لرنده بولغان نرسهلرنی طمع ایتمه ، سیننی خلق یارانور» .

رسول الله حضرتلری اوشبو سوزنی : «دُنْنِي عَلَى عَمَلٍ إِذَا أَنَا عَمَلْتَهُ أَحْبَبَنِي اللهُ وَاحْبَبَنِي النَّاسُ» (مېکا الله تعالی ده ، آدمارده سویهرلك بولغان بر عمل روشینی اوگرت!) دیگان بر آدم گه فارشو سویلرگان ایدی . «زاهد بولو» فی «فقیر» بولو دیب آکلارغه یاراماغان کبک های بولونی ده « قومسزاق » دیب آکلارغه نیوشلی توکل . پایلی برله قومسز بولمالوق بعض بر کشیلرده جیو- لورغه ممکن بولغان کبک قومسزاق برله فقیرلیکننگده بر کشیده نابلوی ممکن . سلیمان پیعه بر های بولا طوروب قومسز وفول کوچی برله دنیا کبچره در ایدی . ذاتی سویولمگان والله تعالی ننگ امرلرینی یرینه کیتورودن مانع بولماغان مدننگ پایلی ، زاهدلك (قومسز بولماو) غه منافی توکل . اوشنداق «زاهد» بولو ، غارغه کروب یاکه دنیادن عزلت ایقوب ، تکیهلرده عبادت قیلوب یاتو دیگان سوزده توکل . سلف عصرند ، مسلمانلر وعموما صحابهلر تکیهلرده ، پوچماق ومغاره - لرده عبادت قیلوب یانمادیلر «اصحاب صفه» باری اوزلریننگ اورنلری وعائله- لری بولماغان سسبندن گنه مسجدده طوردیلر . لیکن اول وقتدهغی مسجد بو کونگی مسجدلر کبک اولاق نوکل بلکه اجتماعی اشلر مشورت اینولهچک عمومی بر اورن ایدی . شول اصحاب صفه ، رسول الله برله سفارگه بوریلر ورسول الله هم صحابهلر بارغان اورنلرغه برلیکده بارالر ، باشقهلردن آرتق نماز اوفو دروزه طوتو برله معروف بولمیلر ایدی . اما عائله لری و اولیلری

بولغان صحابه‌لر بعضىلرى باز ارلرده كسب ايتىلر و بعضىلرى باقىچىلرده يەش
اوسدروب شغلىلنلر ايدى (۱). بىزنىڭ حاضرگى كۈنك بىر اول كىشىسى بازارغە
باروب كسب ايتىلر، قرغە باروب اېگون اشلىقە وى قېلىندىن صحابه‌لر دە
كسب ايتىلر و اش اشلىقە و شونىڭ بىرلە بىرلىكە زاهدلردىن ايدىلر. چونكە دىياغە
حريص و قومسز توڭلار ايدى.

حديث شريف، بىندەلرنىڭ مېختارىنى آرزو فيلو مەموم توڭل اېكانلىكىنى
آڭلانەدر. اوز قوللارندە بولغان ترسەلرنى كۆپسەنگان كىشىلرگە خاقلارنىڭ
مېخت ايتىلرلى طبعى اشدر.

امام شافعى :

و من يَأْمَنُ الدُّنْيَا ذَاتِي طَمَعَتِهَا
و سِيقَ الْيُنَى عَذِيبِهَا وَ غَنَابِهَا
و مَا هِيَ إِلَّا حَيْفَةٌ مُسْتَحِيلَةٌ
عَلَيْهَا كَلَابٌ مِثْلُ مِثْلِهَا
ذَان تَجْتَنِبُهَا كُنْتُ سَلْمًا لَا هَاوَا
وَإِن تَجْتَنِبُهَا نَارُ عَذَابِكَ كَلَابِهَا.

(۳۶) اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ مَنْ طَمَعٍ يَهْدِي إِلَى طَبَعٍ وَمِنْ طَمَعٍ يَهْدِي إِلَى
غَيْرِ طَبَعٍ وَمَنْ طَمَعٍ حَيْثُ لَا مَطْمَعَ (۲).

ترجمەسى: « آدمارنى رذالت و دنائتگە طوناشدە تورغان «طمع» دن
الله تعالىگە صغنوڭز!، اورنى بولماغان طمعغە طوناشدە تورغان «طمع» دن الله تعالىگە
صغنوڭز!..، طمع اورنى بولماغان اورندە «طمع» فيلودن الله تعالىگە صغنوڭز!..»
الوغ ذائلر «خرص» نى ذلت و «طمع» نى فقيرلىك و هر اېكىسىمنى دە
اخلاقسزلىقنىڭ آناسى دىب آنامشدر. خاقلردىن موڭسز بولوب باشا، نى قدر
گوزل بىر حال بولسە «طمع» شول درجە مەموم بىر خاقلر. عرب شاعرى:

(۱) صحيح بخارى، ج ۱ ص ۳۷-۳۸.

(۲) احمد ابن حنبل مستدى. ج ۵ ص ۲۳۲. عاصم افندى «طبع» سۆزىنى «نېع» ورنندە
و «نېع» سۆزىنى «طبع» ورنندە اوقورغە اوڭرندە. بىز دە بىك كۆپ مۇلقارنىڭ كىتابلىرىنى آڭلار
چون اوزلىرىنى كوروب سورارغە حاجت توشكانلىقى مەموم. «طبع» بانىڭ سكونى بىرلە بولسە
بىر سالو مەناسىدە نېع بىرلە بولسە دنائت مەناسىدەدر.

« لا خیر فی طمع بدنی الی طمع - وعفة من قوام العیش تکفینی » دیب طمعین نقرت اینتدر (۱).

طمع دن صافلان و بالارنی صافلاو هر بر مسلمان و هر بر عائل باشلی ایچون لازم بولسه علم اهلی ایچون الزمدر. فقط صدقه بیرو اصولاری بوزولغان و نبوشلی بولغان ترتیبندن بر چیت گه چیقانندن صوڭ اسلام دنیاسی « طمع » خستهلگی برله مبتلا بولدی و یوز کشیدن طوقسان طوغزی بر کشی اوستینه صالئوب شوڭ ماڭلائی نیراری برله یاشاو یولینه کردی.

مملکت مزده ملا و مؤذنلر عائللری ایچنده اوسکان یاشلر گه معلوم بولغان غه کوره مونلر نڭ بتون معیشتلری « طمع » و نیچوک بولسه ده « آلو » اصولینه فورولغاندر. مونلر مدرسه ده و قتلر نڭن باشلاب « طمع » نى عادت اینلر و دنیاغه چیقوب منشور آلدقلر نڭن صوڭ بتون دنیالری نی شول نیگز اوزرینه قورلر. عائللر ایچنده و یا که صنعتلر جیولغان مجلسلر ده ده بتون مسئله، فدییه و عشر، قربان و فطر، گور صدقه سی و قرآن چیقو، آش غه بارو و کوبمی آز می کبسه گه سالودن هم ده اولسه ده طوسه ده، آیرلشسه لر و نکاح قیلشسه لارده آلا آلفان قدر آلودن عبارت بولادر. بو اشلر شول قدر طبیعی عادت بولوب کیتکندر که مونڭ عیب ایکانلگی و رسول الله نصیحتلری برله توفیق قیلو ممکن توڭلائی حتی خاطر لر گه ده کیلمی، باش بالار حضورنده حتی چیت کشیلر آلدنده هیچ پروایسز سویلنه، قباح اش ایکانلگی سیز لمیدر.

وعظلر دن اصل مقصود کوبمی آز می آلو، شریعت حکملری سوبل نودن مطلوب ده اهلینڭ ماللری نی جیو بولادر.

اوشبونڭ ایچون « علما » دیب یورتوله طورغان صنعتلر نڭ خلقه ز فاشنده حرمتلری یوق، اولچا اولری بیک توبان، آز بولسه ده آراده اخلاص سوزلی، نفسلری کریم و اوزلری عقیف آدملر باردر لیکن عوام مونلر نڭ هر برینی بر اولچا و گه صالغانقلر نڭن امتیازلری بولمی. دردمند:

اگر یوز ناپسند اش قیلسه درویش
یوز ایبده شنگ بری بر آلمی تلگه
وگر بر ناپسند اش قیاسه سلطان
آنڭ داشقی اوچادر ایلمدن ایلگه

(۱) عفة عیننڭ ضمی برله ایمکاندن صوڭ بیلکده قالغان سوت. ایمکاندن قالغان سوت برله قناعت ایتو' آرزغه قناعت قیلودن عبارت.

بو اشلارنىڭ چارەسى كورلىد اسلام عالمىنىڭ اولىگى نغوذرلى و بورونقى زمانلارداغى حرملىرىنى قايتارار ايچون طربشو لازم ايدى، فرض ايدى لىكن وقت يىتمى باكه زمان مساعده قىلمىمى هيچ بر چاره كورلمى، اشلر هميشه اوز يولنى كىتوب طور ادر.

مخلة حضور نده بولغان ملا و مؤذنلر، فراش و خالغىلارگه خدمتلىرى برابر نده وظيفه (اجره) نهيمن اينلسون، وصيت و وقف عمومى صدقەلر مەجلە متوليلرى خزينە سینه چىولسون، كسپىن اشدن عاجزلر، تربيه چىسىز قالغان يىتمىلر متوليلر خزينە سندن آسراسون، نىلرى سلامت بولغان سورى فورتلرغە اش تاقوب بىرلسون دە آنلر، الله بندەلر يىنه يوك بولماسونلر و اوز كونلرىنى اوزلىرى كورسونلر، يوق اورنغە چالما كىيوب بيت سىپاب، عبدالله و عبىدالله لرنى بولمالاب يورماسونلر، اولىكلر اوستىنك، آقچە برابر يىنه (گرچه عقد و سويل شوب بولماسە دە) قرآن چىقولار دە قوبلسون ايدى. آندى روشدە قرآن ختم ايتونىڭ اصلى شرىعتكە يوق، رسول الله و صحابەلر ندىن هم مروى نوگل. اول اشدە فائىدە نوگل آخرنده ضرورى كوب بولور. قرآن چىقوب دە شوندىن سوڭ آقچە آلوچىلرغە: يا ايها الذين آمنوا لا تأكلوا اموالكم بينكم بالباطل الا ان تكون تجارة عن تراض منكم» (نساء ۳۳) قول شرىفى مصادق بولسە كىرەك. شوشى حالنى بلە طوروب عوامدىن باشروچىلر و هميشە اوشبو بول برلە كسب ايتوچىلر: «ولا تلبسوا الحق بالباطل و نكتموا الحق و انتم تعلمون» (بقرە ۳۹) نهدىدى آستىنە كرمى قالولرى بىك شىبەلى.

هر حالده «طمع» برلە مبتلا بولغان «عالم» نىڭ خلق آراسىندە حرمتى بولما غانلىقى و بو بوزوق خلق حنى الك غىمى آدمىلرگە دە آشكار كورلوب طورلووى سىبىلى طمەلى كىشىدىن نفرت قىلوارى معلوم.

«مطمع» دىب سەى و كسب يا كه نىچوك بولسە دە بر مشروع و معقول سىبىگە آيتولنە. شونىڭ ايچون هيچ بر سىبىنە كوشمى و معقول بر باعث كورلمى طوروب الله تعالى دن اون مڭ صوم آقچە بىرووى حقتە مسجد پوچەاغىندە دعا قىلوب اوطورو «مطمع» بولمىدىر. اوشنداق طبىبلر طرفىدىن كورسانلىگان فاعىلەلرنى رعايت ايتمى و آنلرنىڭ نصىبەلرىنى طونمى، ضررلردن صافلانمى طوروب، خستە لىكن سلامتە نونى امىد ايتودە «مطمع» بولمى طوروب «طمع» بولادىر.

(۳۷) اسْتَفْتَيْتَ نَفْسَكَ الْبِرَّ مَا اطْمَانَ إِلَيْهِ الْقَلْبُ وَاطْمَأْنَنْتَ إِلَيْهِ النَّفْسُ وَالْإِثْمُ مَا حَاكَ فِي الْقَلْبِ وَتَرَدَّدَ فِي الصَّدْرِ وَإِنْ أَفْتَاكَ النَّاسُ (۱).

ترجمه‌سی: «نفسکدن فتویٰ صورا. ایز گولک شول نر سه در که قلب هم نفس آکا فرار لانور، گناه شولدر که قلب فرار لانماز وجدان عذاب لانور، کشیلر فتوا بیر سه لر ده سین اوز نفسکدن ده فتویٰ صورا...»

«کشیلردن صورا، اوز بلگاکنی امله!» مضموننده بر مقال بار. حدیث شریف معناسی ده شوکا یاقین بولوب کشیلردن صوراغانندن صوگ اوزی فکر له فارارغه ده بیوره در. بو سوز البته هر کیم ایچون توکل بلکه کوکللری صافی، عقللری کامل، یاخشی برله یاماننی آیره بلورنک وهر اشنگ نتیجه سینی آکلی آلورلق کشیلر که کوره بولور. شولای بولسه ده رسول الله حضرتلری اوشبو حکمتلی سوزی برله معا که ایثار که، فکر ده مستقل بولورغه مشورت بیره، صارق قیلندن هر بر اشارت آرندن چابوب یورو کبک اشلردن و جهود برله تقلید ایتولردن منع ایته، عقلنی استعمال فیلو، فکرنی بورنوبرله بیوره بصیرت و اعتبارلی بولوغه کوندره در.

شونک ایچون هر نر سه حقنده اوزار بابندن فتویٰ صوراغه، کیره ک دنیاوی و کیره ک اخروی نش بولسون اهلرینه مشورت قیلورغه و شونک برله اوزی ده معا که یورتوب و تیکشروب فارارغه تموشلی. چونکه کشی اوز حالینی اوزی یاخشیراق بلووی، باشقه لر نک کوکللرینه کلمنی طورغان نر سه لر نک کشینگ اوزینه آلدن حس قیلنوی تجربه لر برله معلومدر.

وابسه بن معبد اسملی صحابه ایز گولک نیندی نر سه لر ده و باوزلق نیندی نر سه لر ایکانلسکینی صورا ایزچون بارغان ایدی. شول وقتده رسول الله آکا اوشبو جوابنی بیردی.

(۳۸) أَشْكُرُ النَّاسَ لِلَّهِ أَشْكُرُهُمْ لِلنَّاسِ (۲).

ترجمه‌سی: «الله تعالیٰ حضرتینه اک کوب شکر ایتوچی کشی، آدم لر که شکر ایتوچی کشیدر».

شكر، «الله غه شكر» ديب فوری سوزار تکرارلاب یورودن عبارت نوگل .
متفکر عالملر سوزلرینه کوره شكر : ۱) نعمتی بیروچی کیم بولسه شول نعمتی
بیروچیدن حاصل بولغانقنی بلو . ۲) همده آنک بیرووی ایچون کوکلدن شادلانو .
۳) وشول نعمتی تیوشلی بولغان اورنک استعمال قیلو (اوچ نرسه) دن عبارتدر .
الله تعالی گه شكر ایتو همده حقیقی شكر اوشبودر . اما بندهلر گه قارشى بولغان
شكر، آنلر نك ایز گولك فیولرینی بلو وشوگئا قارشى ئنا قیلو وحرمت کور-
سانودن عبارت .

نعمت برآبرینه شكر ایتو، یاخشی اشارگه قارشى مكافات قیلو، «اخلاقى»
اشلردن بولغان قدر اجتماعى و عمرانى اشلردن بولوب مونلرنی تیوشلی اورن-
لرنده قیلوی قالدرو زور فسادلرغه سبب بولادر . شكر و مكافات ، نعمتنك
دوامینه سبب بولسه آنی قویو والتفانسز قالدرو، شول نعمتنك کیسلووینه سبب
ایکانلگی معلوم .

بندهلر طرفندن ایتولگان خصوصى و عمومى ایز گولكلر، نعمتلر گه
قارشى کفران قیلو شوشندی ایز گولكلر و نعمتلر نك توقتالولرینه باعث بولغا-
نلقدن انسانلر همده ملت ایچون جنایت سانلادر . قدری بلنمغان ، بیاسى
تقدیر ایتولمه گاننى کورگانلردنن صوگ ، خلقلر شوندى ایز گولكلر و خدمت
لردن صوونالر ، توقتالالر ، بوده معلوم . مگرده دنیاده نعمتلری برابرینه هیچ
بر مكافات امید ایتى، خدمت قدرینی بلوب بلماولرینی التفات غه آلمی طورغان
کشیلرده بولورغه ممکن . موندی کشیلر بلکه بو کونلرده حتی اوز آرامزدهده
بارلردر . لیکن بو روشده گی آدهلر بیک آز بولغانلقلردنن آنلرغه قاراب
حکم یورنو ممکن بولماز .

اوشبو حکمت ایچون بولسه کیرهك ، رسول اکرم حضرتاری بندهلر
طرفندن بولغان نعمتلر ، منفعت و خدمتلر برابرینهده شكر قیلورغه قوشا وشول
شکرلر حقیقت حالده الله تعالی نك اوزینه شكر قیلو بولغانلقلینی اوشبو حدیث
شربقه بیان ایتهدر .

شیخ عبدالقاهر الجرجانی ذکر ایته طورغان بر حکایت ، بیک لطیف بولغا-
نلقدن اوشبو حدیث مناسبتی برله بو اورنده بیان ایتولهدر . واقعه اوشبو :
بر مجلسده رسول الله حضرتلری حسان غه جاهلیت شعرلری اوفورغه
قوشقان ایدی . حسان رضی الله عنه ، اعشى طرفندن علقمه بن علائنه ذم

ایتلۇب سويلەنگان ھجو نىسبەسىنى اوقۇدى . رسول الله مەنۇن بولماغان بولسە كىرەك «اى حسان! موندن سولك بو نىسبەنى مېنىم حضور مەدە اوقوما!» دېدى . ھجو بولو سېبىلى ياراتمايىنە ھەل قىلۇب حسان : «يا رسول الله ! علقمە ، قىصر ياندىدە طور وچى بىر مشر كىر ، آنك ھجو قىلنۇوندە نى ضرر بار ؟» دېب سۆال قىلماچ رسول الله : قىصر ، مېنىم ھەمدە سوراشقان وفتنك ابوسفیان مېنى يامانلار - غە طر شقانى ھالەدە علقمە ايسە درست و پىغشى تەرىپى ايتكان ، علقمە نك شول ايز گولگىنە مكافات نېوشلى . « اشكر الناس للناس اشكرهم لله تعالى » دېب جواب بېردى (۱) .

(۳۹) اَصْرِمِ الْاَحْمَقِ .

ترجمە : « اھەقى كىشى بىرلە مەناسىت پىصامە ، مەناسىتتەك بولسە اوزل ، كېسىل ! .. » .

ھادىث شىرىفى ، اھەقى بىرلە دوست بولو ، مەناسىت پىصاۋ و مەھالە قىلۇدن مەنەق ايتەدر . « اھەقلىق » ، دواس تابلەمى طورغان خستەلىكلەردن اېكانلىگى مەلۇم . ھرب شاعىرى موزك ھەقنە :

لكل داڭ دواڭ بىستېب بە
الا ھماقە اھىت مەن پىداۋىھا

دېب زار لاناڭر .

« اھەقى دوستغە كورە عقللى دشەن پىغشىبىراق » دېگان سوز ، بىك كوپ تەجرىبەلەر سوڭندە ايتۇلگان سوزدر . « اھەقى بىرلە مەناسىت كىسب ايتۇدن صافلان ، اھەقى كىشى فائىدە ايتۇ قىصدى بىرلە ضرر كىتروۋى مەكەن دېگان » سوز ھىزرت ھەردن مروپىدر . ايتىدى رسول الله اھەقى بىرلە دوست بواۋ و فائىداشۇدن مەنەق ايتە طورغان بولسە شول بىتەر ، باشقە دىلېللەرگە اھتياج بولماز . « اذا جاء نەر الله بطل نەر مەقل » .

امام شافىقى ھىزرتلەردىن « لا ېد لافىقە مەن سقىبە بىناضل ەنە و پىھامى اعلیە » .

(۱) دلائل الاعجاز ص ۱۶ . بو علقمە بىن علائە : مشھور آدمەردن بولۇب رسول الله زىمانندە مەسلمان بولغان ايتىدى . نىندى سېبەرگە كورەدر سوڭندەن ارتىداد قىلۇب شامغە كىتتى . رسول الله ھەقنە قىصرغە پىغشى سوز سولماۋى شول وفتنە بولدى . رسول الله دن سولك كىرو اسلامغە قايتتى . اسلام ھانظارى اوزىنى اصحاب جىلەستەنە ، ذكۇر قىلەلەر . ماجراسى بىك كوپ بولۇب ھاغانى نك تورلى اورنلارنىە ذكۇر قىلنەدر .

بیل یاغمور تیدرتماز ایچون فقیه آدملرنک سفیه (احق) کشیلری بولو ضرور»
دیگان سوز مروی بولسه آنک مرادی احمق برله دوست بولو ومناسبت پیدا
قیلو توگل بلکه تیگزلر ایچون اوستال آیاغی آستینه فسدرله طورغان یوموچقا
برله فائدهلنوقییلندن گنه و قتل فائدهلنودر. یوسفه احمقن فائده کونو، آیازدن
یاغمور کونو قییلندن مناسزاش بولور. خواجه سی حقنده آیونک خدمتی نیچوک
بولغان بولسه اوزینک دوستی حقنده احمقن خدمتی ده شوندن فرقی بولماز.
الوغ ذانلردن بری: «دوا قیلوم سببلی کوز سزلر کوزلی بولدیلر، آلا
تئیلر سلامتک نابیدیلر اما احمقغه هیچ بر دوام کیلشما دی، سلامتک نابهی
اولگی حالنده فالدی» دیب سویله گانلگی روایت اینولدر.
بر کشینک عقلی یا که احمق بولووینی بلور ایچون آکا محال نرسه ار
ویلر بار ارغه کیرهک. شونلرغه اشانوب طورسه و اوز کونکی برله مهاکه
یورونه آلماسه اول کشی «احق» در. شاعر:

آدمک احمقینه استمه غیر دلیل

قیلسه تصدیق هر ایشکان سوزی اول بی قیل قال.

بو حدیثده گی «احق» دن مراد، احمق بولوب بارانغان کشیلدر. یوسفه
بعض بر «حمق» هر کشیده حتی که بیک عقلی آدمار دهده بولورغه، مهکن.
آدم بالاسی ایچون احمق وسفیهار برله توگل بلکه کوب تجربه کورگان
اوزون عمر سورگان قارتلر، معلوماتلری کیک بولغان عالملر، ضرر و فائدهلی
نرسه لرنی آبروب بلوچی حکیملر و ذهنلری اونکون فکرلری اشلی طورغان یاشلر
برله صحبت اینارگه و مهکن قدر شونلردن استفاده قیلورغه تیوشلی «جالسوا
الکبراء و سائلوا العلماء و خالطوا الحكماء» دیگان حکمتلی سوزنک (۱) مضمونیه
اوشبودر.

﴿ ۴ ﴾ اَعْبُدِ اللَّهَ وَلَا تُشْرِكْ بِهِ شَيْئًا وَاقِمِ الصَّلَاةَ الْمَكْتُوبَةَ وَادِّ الزَّكَاةَ
الْمَفْرُوضَةَ وَحُجَّ وَاعْتَمِرْ وَصُمْ رَمَضَانَ وَانظُرْ مَا تُحِبُّ لِلنَّاسِ أَنْ يَأْتُوهُ
إِيَّاكَ فافعله بهم و تسكره أن يأتوه إليك فذرهم منه.

ترجمه سی «الله تعالی گه اخلاص برله عبادت ایت، ذانتگه و صفانتده شرک

فاتمه، فرض نمازلىرىنى وقتىدە اوتە، فرض زىكاتلىرىنى اورنىدە تابىش، كوچك يېتىسە فرض وئىقىل چىقارى قىل، رمضان روزەسىنى طوت، اوزىڭا خىلقلىرىڭ نېنىدى مەاملە قىلولىرىنى ياراتماسىڭ اوزىڭ ھم آنلىر خىلقلىرىدە شوندى مەاملەدىن صافلان!.

«عبادت»، الله تعالىگە تىئال و خىضوع قىلۇدىن و «شرك» دە الله تعالىنىڭ دائىدە يا صفاتىدە و مەلىكىدە اور تاقى و نىظىرى بار دىب بلۇدىن عبارىدىر.

بو ھىدىت شىرىفدە «ايمان» سوڭىدە نماز، زىكات، ھىج، رمضان روزەسى كىك اسلام رىكلىرى؛ نىقىل ھىج ھەمدە مىسلمانلىر آراسىدە دىستور العىل طوتولىوى مەلۇب بولغان اخلاقى ھوقۇدىن بەضىلىرى ذىكر قىلىنىشىدۇر.

نماز و زىكات، ھىج و روزە، اسلام دىنىدە الوغ و ثوابلى عبادىلردىن ھەمدە قرآن كرىم طرفىدىن قرمان ايتولىگان ھەمللردىن ايدى. لىكىن نېنىدى ھىكىمىدىر، سوڭ و قىلردە ھەر يردە بولغان مىسلمانلىر آراسىدە بو ھەمللر ھىقنىدە بالقاولق و ھەرمەتلىك كورلە باشلادى. بو البتە ياخشى اش توڭل.

ھۇمن بولو ورسول الله ھىزىرلىرىنىڭ يولىنى قىبول ايتو، شول عبادىلردىن التىزام قىلو و گویا «مىن آنلىرى ادا قىلورغە ھەب ايتىدىم و شوشى ھەبىمنى البتە وفا قىلورمىن» دىب سوز بىرۇدىن عبارىدىر. شولاي بولغاچ، اوستىگە آلفان نرسەنى ادا قىلو و سوزدە طور و تېوشلى. بو عبادىلر ھىصوصا نماز اوقو بىك بىگىل نرسەلر بولغانلىقىدىن و قىلردىك ادا قىلىنى قالورى صرف بالقاولق و ھەبىرسىزلىقىدىر. دىرىست، اصلىرىنى انىكار ايتىمىگان مىدىدە مىذكور عبادىلردىن اوتەمە و چىلر، كوبرەك ھەملر قاشىدە اسلام دىنىدىن چىققان و مىسلمانلىر ھەلەسەدىن آيرىلغان بولمىلر. شولاي بولسەدە الوغ گناھ قىلغان بولو و اوستىگە بورچ اويۇدىن قورنولىمىلر.

«آندە، بىك قورقۇچلى بىلان بار» دىب خىبر بىرىلىگان اورنىدە كرو، شول سوزىگە اشانما و چىلقدىن كىلسە اوشبو عبادىلر ھىقنىدە مەسھل ايتو و غىدىرسىز كىچىكىدەدە يا شونلىرىڭ الله تعالى طرفىدىن بىورلغانلىقىرىنە اشانما و چىلقدىن و يا كە قارشو چىلقدىن كىلور. شوشى اھتماللىرىڭ ھەر اىكىسىدە تېوشسىز اشىدىر. شونىڭ اىچون فرض نمازلىرى و ھەموما اسلام بىئاللىرى سانالا طورغان عبادت و ھەمللر ھىقنىدە مەسھل ايتولماسون و ھەبىرسىزلىق كورسە تەلماسون ايدى. ھىصوصا «نماز» ضائع بولو، اسلام دىنىنىڭ قىدىرى ھەرمىنى بىتونىڭ اڭ كوچلى بىر علامىدىر.

نماز از فوجیلقی عادت بولوب فالسون و طبیعت حکمینه کرسون ایچون باش وقتدن موکا اوگره نو و دایمچیلیق قیلو لازم. صبی وقتده اوگره نلنگان عادتلر، آدم بالالرنده آخر عمر لرینه قدر ناشلانمی بارغانلقلری معلوم. اوشبو حکمت ایچون بولسه کیرهك، روسلر عبادت قیلور ایچون چیرکاوگه بارغان وقتلرنده باش و صبی بالالرینی اوزلری برله برگه ایبهرتوب بارالر و دین رسلرینی قیلو حقتده عادتله ندره لر.

امام احمد، سیره بن معبدن: «اذا بلغ العلام سبع سنین امر بالصلاة فاذا بلغ عشرًا ضرب علیها» حدیثنی روایت ایتهدر (۱). مضمونی: «بدی باشلرینه بیتکانلرندن صوڭ صبی بالالر (ایرلر و فز لر) نماز برله بیورلورلر، اون باشلرینه بیتکانلرندن صوڭ اوفوماسلر صوغو برله تعزیر بیرو درست بولور» دیمکدر.

کچکنه اولرده و بوزوق هولرده آچلی طوقلی طوروچی شاگردلر نماز اوقیلر، زهریر کبک صوقلرده یراق یرلرده گی بلغه لرغه باروب طهارت آلوب قایتلر، ناش باوساده نمازلرینی وقتلرندن فالدرمیلر ایدی. حاضرنده یاغشی هولی بنالرده اوفوچی، اوست باشلری یاغشی، طهارت اورنلری چلی بولعان شاگردلر، بو نماز طوغروسنده مساهله قیلولری حقتده معنور بولمازلر. دنیای علملر ایچون تأسیس ایتولنگان اورتا مکتبلرده گی بالارغه روسلر، «دین» درسلری اوقوندره لر و شول درسلردن امتحان قیلدره لر، امتحانلری یاغشی بولماسه صنفلرنده قالالر، هر آتنده و دینی بایراملرده جماعت بولوب عبادت قیلرلر. حال شولای بولغانده بزنگ دینی مکتبلر مزده اسلام فاعده لرینه التفات اینماو و بنای اسلامدن بولغان عمللرنی ادا قیلماوغه نیندی معناییررگه کیرهك؟ بو، خیرلی فال توگل. حرمتلو معلمه و معلملر، مربی و مؤدبلر بو حقت فکر یورتسونلر، ملت بالالرینگ اوز دینلرینه محبتسزلك کورسانولری حقتده یور توری چاره تابسونلر ایدی. بورونغی خلفه لرنگ بیش آتی یلرلر طرشوبده یلدره آلمی طورغان نرسه لرینی بر قشده بلدررگه موغنی بولا طورغان معلم و معلملر ایچون بو اش چیتون بولماسه کیرهك. دینلرینه محبتلی و دینی وظیفه لرینی ادا قیلوچی بالالر، اوزلری عائله صاحب لری بولغانلرندن و بالا چاغانر بیه قیلورغه کرشکانلرندن صوڭ شوشی معلملرگه رحمتلر اوقورلر، ایزگولکلرینی اونونمازلر

و هر وقت خیر دعا برله ذکر قیلوب طور لر، باخشی اسملرینی مثال اینوب سویله لر.

دنیا دهری نی قدر اوزون بولسه ده آخرنده «اولم» بار، اولم سوکنده بیک مهابت بر کونده حساب و جزا بولاچق، شول کونده بیک کوب بوزلر آغار اچق و بیک کوب بوزلر قار اچق. حیات نامری کبسلمه زدن و صولش لر اوزلوب فرستلر اونمازدن مقدم، شول کون اچون حاضر له نو، سفر یاراغینی کورو لازمدر. الله تعالی جهل مزکه انصاف بیرسون، کوکل کوزلر مزی، توزوک قیلسون! ..

(۴۱) اعزلی الأذی عن طریق المسلمین (۱)

ترجمه سی: «مسلمانلر یوری طورغان بولده» اوکفایسز لاپ طورغان نرسه لر بولسه شونلر نی چیت که آل، بیار، بئر! ..».

ابو برزّه الاسلمی صحابه، رسول الله حضورینه کیلوب، یا رسول الله! میگا اوزم فائده له نورلک بر عمل اوگرت! دیب اوتنووینه فارشو رسول الله حضرتلری اوشبو حدیث شریفنی سویلگان ایدی (۲).

بو زمانده برر دین عالمندن: «میگا بر عمل اوگره نسه نه!» دیب صور اوچی بولسه، «فلان قدر نقل نماز اونوا!، فلان قدر تسبیح ورد قیل!» دیب اوگرتنه چکنک شهه بوق.

بوللر نی آرچو و خلقلر غه اوکفایلق قیلونک فضیلتلی و ثوابلی اش بولوی حقنده رسول الله ننگ موندن باشقه حدیثلری ده کوب. موگا کوره تاش یوللر، تیمر یوللر، صالو، پویزدلر و پاراخودلر بورتو، کوپرلر اشلو، اسلام دینینه کوره الک ثوابلی و الک فضیلتلی عمللر دندر.

اجتماعی و عمرانی اشلر ده شوشندی نصیحتلر سویله وچی، خلقلر غه خدمت اینونی آخرت عمللر نندن صاناوچی بر پیغمبر ننگ امتی، دنیاهه چیقغان و چیقووی احتمال طوتواغان هنرلر ننگ آنالری بواورغه و عهومی فائده لری کورله چک اشلر، مونلر ننگ خدمتلی و فائشاری برله میدان غه کیلور گه نبوشلی ایدی. لکن... بو «لکن» سوکنده یازلوی لازم بولغان نرسه بیک کوکلسز و بیک حسرتلیدر.

(۱) صحیح مسلم، ج ۲ ص ۲۹۲. احمد ابن حنبل مسندی، ج ۳ ص ۴۲۰.

(۲) سنن ابن ماجه، ج ۲ ص ۲۰۵.

درست اولگى مسلمانلار رسول الله نىڭ دىنى واخروى اشلار حقىقەتى نىصبەتلەرنى زور بىر غنىمەت اېتوب پوتولرى قېلىندىن اجتماعى و عمرانى اشلار دەدە آنىڭ طرفىدىن سز لوب قالدىرغان سز ق بويىنچە بور دېلر و ملتى بىك فائىدەلى يولغە توشوروب بىبار دېلر. قوبولر قازىتو، مکه بىرلە مەدىنە آراسىدە باخشى بىسول آچو، آقچە صوغو و شىرلر صالو كېك اشلار اوشبو چەلەدندىر.

اوشبو «اعزل الاذى . . . .» كېك حدىثلر نىڭ عبارتلر نىدىن، اشارتلر نىدىن آكۇلاب بولسە كېرەك حضرت عمر «كوفە» شەرنى بنا قىلغان وقتدە «اويلر ابكى قاندىن بىوك بولمەسون، زور اوراملر اون اوچ آرشىندىن و تىقر قار بىدى آرشىندىن كېم فالماسون، مسجد آلدندە آلتىش آرشىن قىر ميدان (بوش اورن) بولسون! .» كېك فرمانلر بىرگان وشول فرمانلر، بىرلەرنە كېتورلەنگان ابدى.

سلفلردىن باشلانغان اوشبو عمرانى اشلر، خىلقلر طرفىدىن دوام اېتىدەرگە، تىكامل و تىرقى قىلدەرگە، بتون دىنيانىڭ كوزى نوشەرك و اورنەك اېنلوب پوتولورلىق بىر حالگە بىشىدەرگە تېوشلى ابدى. لېكىن خىلقلر، سلفلر بوللرندىن يورمادېلر، تىكامل و تىرقى قىلدەر بىر طرفە طورسون اولگى حالىدە كەندە دوام اېتىدەرە آلمادېلر. اسلام دىنياسىنە ھىدولر نىڭ رەببىيلىقلىرى و ايرانلر نىڭ استىدادلىرى كرو بىرلە شوشى اشلرگە بىرنىلر. عوام خىلق، دروېش و صالوق صىر بولدى، اوباو بولغان خواص ايسە روحانى رىئىس صىقتى بىرلە مونلر نى اېموب ياندىلر. اوشبو جەھىدىدە اسلام دىنياسى خرابلىق و بايغوش اوباسى بولوب قالدى. انا لله وانا اليه راجعون.

(۴۲) اعْظَمَ النِّسَاءُ بَرَكَةً اَيْسَرُهَا مُؤْنَةٌ (۱).

ترجمەسى: «خاتونلارنىڭ فونلۇغىسى (بىر كىلىسى) اېر اېچون بىكىل يوكلى (آز مىصرفلى و آز مىشقىلى) بولغانىدۇر.»

مەرلەرى عادىدىن طىش توگىل، طويلەرى مىرفىسىز، كېوم صالوملەرى گوزەل و نظىف بولووى بىرلە بىر اېر نىكلىسىز، آشاو اېچوارى مەھىل، ايرلەرى بىرلە تىركىلكلىرى مىشقىسىز بولغان خاتونلر اوشبو ھىدبى شىرفىگە مىصدانلر و حىقىقت حالدە اولزلىرى بىرلە مائىتانورغە درىست بولغان «مىلت آنالرى» در.

معبشت و دنيا كوتونك روحى « تدبير » برله « اقتصاد » در. خاقون،
 فى قدر كمالات صاحى بولسەدە بولسون تدبيرلى و اقتصادغە رعايت اينولماسە
 عائلەنك استقبالى « بلا » و « شقاوت » دن امين بولماز. خانوننك زينت اسبابى
 كويابو و آرتو نسبتندە حقيقى نيمتى كيمى و توشەدر. شونك ايچون برتېن گنە
 بولسەدە اورنسزغە طوتولمازغە تيوشلى. غائلە، كيرەك فقير و كيرەك باي بولسون،
 بو طوغردە آيرما يوق، بارى بر حكەمدەر.

اولىكى زمانلردە بايلىق برله ماقتانۇ عادتى شايع ايدى. شونك ايچون
 بايلر اوز بالالرينك « طوى » لرېنى بىك شەب باصيلر، خانونلرېنى زينتلرگە
 چومدروب يوروتلر ايدى (بايلىق كورسەتەلر بولا). بو عادت، دنيانك هر
 يرندە و هر قومندە بولوب طوى و ضيافتلر، كيوم سالوملر برلە ياروشالر بر
 برندن اوزوشالر ايدى. اما بو كونلردە طوى و ضيافت، كيوم و پورت ير
 طوغروسندە آدملر آراسندە كوب آيرما قالمادى. بو كون كشى خدمتندە يورگان
 بر آدم مسقوادنىي و ارشادنىي فايدنلر مال آلوب فايتادە زور كېتت آچوب
 باي بولوب اوطورە، اونار تابون كشى جيبوب صيلى، علما مجلسى باصاب دنيانك
 آستىنى اوست كە كيتورە. طوى باصاسە بانكېرلر روشندە قىلانا. بلىكە پرىكاز چىك.
 لرنك خانونلرى، بايلرېنك خانونلرندن باخشىراق كېوزەلر پرىكاز چىكلر اوز-
 لرىدە بايلرندن كېم قىلانمىلر. شونك ايچون طوى و ضيافت هم دە كيوم سالوم
 برلە بايلىق كورساتو و بايشونك بو كوندە كوب مەناسى قالمادى. كوب مەناسى
 قالمادى غنە توگل بلىكە بتونلاي مەناسز بر نرسە بولوب قالدى. چونكە اول
 زماندە بو نرسەلر سېئىندن بايلىق كورساتوب خلقلرنك انابنلرېنى كسب ايتو
 وشونك سېئىندن زور اشلرگە كرشوب كېتو مېمكن ايدى. اما حاضرندە امنىت
 كسب نېلور ايچون باشقە اصوللر (ويكسل هم بانقە اصوللرىدە موندە داخل)
 چىقدى، آش، سو، كيوم سالوم برلە بايلىق كورساتوگە حاجت بولمى باشلادى.
 اولىكى وفتلردە عائلەلرنك كوتارلورېنە، اش كە كرولرېنە سبب بولغان
 كىينولر، صىلاولر اېندى بو كوندە عائلەلرنك فلاكتېنە، پرىشانلقېنە سبب بولالر.
 مودەگە اسېر بېرلىگان خانونلر ايرلرېنى اوتغە سالالار. عقللى خاتون بو اش كە
 رضا بولماسە كيرەك.

بو زمان باشلىرى اوز طوبلىرى ايچون اوزلرى خواجە بولورغە اوزلرى
 تدبېر يورنورگە تيوشلى. طوى سلطاوى برلە جېلشوب، صىلاشا، آش ايچە

طورغان زمانلار ايندى آرتىدە قالدى. اگرده قارتلار صىلاشاسىلرى، آشى
 ايچەسىلرى كېلسە اوزلارى آراسىدە طوى باصاسونلار، اما ياشلارنىڭ بىخىلرېنە
 قىستلرېنە كرماسونلار وآنلارنىڭ اسملرېنى، تارىخى بىر كونلرېنى سۇ استعمال
 اينماسونلار. صىلارغە، ايچارگە و آشارغە باغشلايفان آفچىلار ياشلارنىڭ اوز
 كېرەكلرى، ساماور، آت وصىير، اوى و كلەت كېك اوز ضرورتلرى ايچىسون
 صرف اينلسون، اوز حىاتلرېنە سرمايه باصالسون.

نكافلى طويلرېنى كوب كوردم اما ھەمىيىنى اونوتدم كوكلەمدە خاطرەلرى
 قالماىدى. بىك كوب زمانلار اوتسەدە نكلفسز بىر طوى كورگانمىنى اونونەيم، كوز
 آدمەدە بىجىم بولوب طورادر.

روس بورطندە اجارە بىرلە طوروچى بىر طول خاتون اوزىنىڭ بىتىم قزىنى
 چىت شەردەگى الوغ بايلاردىن بىرىنە بىردى. مەجلىسەدە مەفتى و قاضىلار مەجلەنىڭ
 آخوندى و ياشلاردىن ايكى اوچ آدم حاضر بولوب بتونسى التى يىدى آدمدىن
 عبارت ايدى. نكاح مەراسىمى تام بولغاندىن سوڭ چاى كېتوردىلار. اىر طرفنىڭغى
 و كېل، نېچە دانەدەر يوزاراك كاغىدلار چىقاروب: «حضرت بو آفچىنى نكاحلەنۇچىلار
 ھىدەسى ايتوب فقير شاگردلرگە ياكە مەدرسەنىڭ باشقە بىر ضرور اورنلرېنە
 طونارسز» دىب آخوندىغە بىردىدە مەجلىس شونىڭ بىرلە تام بولدى. بىر تارالدىق
 اما شوشى طوىنىڭ اثرى كوكلەمدە ھەمىشە بىتىمى شول حالنچە طورادر.

شەرىئەتدە مەرنىڭ كوب طرفى بىلىگولى بىر مەقدار بىرلە چىكلەنمى بىلىكە بو
 حال خەلقلرنىڭ اوز اختىبارلرېنە تابىشلانغان. بىر وقت حضرت ھەر مەنېدە خەلقارغە:
 «مەرنى كوب صالحا كىز. اگرده دورنىوز درھەمدىن آرتىق مەھر بىرسە كىز آرتقانمىنى
 بىت المالغە آلورمن (مەسادە قىلورمن) دىب مەنېردىن نوشوب بارغان وقتدە
 آرتىدەغى صفدە او طوروچى بىر خانون آياتى اوزرىنە باسوب: «يا اميرالمؤمنين!
 اللە تعالى، فرآن كرىمە: — خاتونلر كىزنى آبرغان وقتدە، مەرگە بىرگان نر—
 سە كىزنى آلوب قالما كىز، بىرگان نر سە كىز كېرەك — قنطار — (قنطار دورنىوز
 درھمگە كورە بىك كوب آرتىغە اېتولنەدەر) بولسەدە — دىب فرمان بىرە
 ومەرگە ھتى قنطار بىر و درىستلىگىنى آڭلانا، شونىڭ ايچون سىزنىڭ بو امر كىز
 بىرماز! ... (۱) دىدى. حضرت ھەر، خانوننىڭ سوزىنى نكلاغان سوڭ كىدە كېر و

(۱) وان اردتم استبدال زوج مكان زوج و آيتيم احديون قنطارا فلا تاخذوا منه شيئا . . .

مېرگه مېندى دە: «ھەر بىر كۆز ھەردىن ھالەتتە كۆز، مېن مېر ھەقىقەتتە بېرگەن فرامانەنى كۆرۈپ ئالەم» مەزمۇنىدە سۆز سۆيۈلەپ ئوشۇدى.

ھىزىرت ھەمىزنىڭ بۇ ئاشى ئوزىنىڭ فرامانى خۇبا بولۇدىن ئوگىل بىلكە ئالەم تەئالى ورسول ئالەم ئايرىق ئالدىرغان بىر نەرسەنى ئىسۇ، خۇلى ئاچقۇن موافق بولمازلىقى ۋە خاتۇنلارنىڭ كۆپىنى ئىزىمى جەرسىنولرىنى موچوب بولماقچىنى ئىزىووندىنەر. بۇ قەسە ئايتىدەگى «قنطار» نىڭ مېر ئاكانلىقىنى بىلدەرە ئورغان نەرسە بۇق بىلكە ئازنى ھەبە روشتىدە بېرلىگەن بولۇۋىدە مەكىن.

مېر كۆپ و طوۋىلر اسرافلى بولۇنىڭ نىئىجەسى ئايرىلر ئاچقۇن دە خاتۇنلر ئاچقۇن دە فائىدەلى بولماق ئوگىل. ئازنى نىئىجەسى ئايسە نىكاحلرنىڭ ئازابوۋى و كېچىگۆب طوۋولرىدىن ئىبارىتىنەر. بۇ ئاشلرنىڭ ھىزىرتلى ئاكانلىقى مەلۇم. چۈنكى ھەر ئىفراطدىن ئىكس ئەمەل ئاھەر بولۇۋى طەبىئى ئاش. نىكاح و قەندە ئامىت بېرلەچك نەرسە مېر، طوۋى، بېرىنە و چەئاز ئوگىل بىلكە ھەر ئايسكى ئارنى ئاراستىدە دىن ۋە ئاخلاق، ئىربىيە و طەبىئەت ئوغرولرىندە موافقت بولۇدىر. مېر بىرلە چەئاز، بېرىنە بىرلە طوۋى نىكاح فىلوچىلر نىڭ ئاستىقباللرىنى ئامىن ئايتىمى، ئانلردىن خېرىلى بىر نىئىجە بولۇدە ئامىد ئايتولىمى.

٤٣) اعظم الناس حقاً على المرأة زوجها واعظم الناس حقاً على الرجل أمه^(١).

ئىزمەسى: «خاتۇنلر ئوستىدە بولغان ھىزىرتلى ئوغلى ئايرى ھىقى و ئايرىلر ھەم خاتۇنلر ئوستىدە بولغان ھىزىرتلى ئوغلى ئانا ھىقىدەر».

بۇ ھىدىت شىرىفدە خاتۇنلر ئوستىدە بولغان ئايرىلر ھىقى ھەمدە ئايرىلر ۋە خاتۇنلر ئوستىدەگى ئانلر ھىقى بىيان ئايتولىگەن بولسىدە ۋە قەدە ئايرىلر ئوستىدە خاتۇنلرنىڭ دە، ئانلر ۋە ئانلر ئوستىدە بالالرنىڭ دە ھىزىرتلى بار ھەمدە كۆپ: مۇنلرنى ياخشىلاپ بىلو و شول بىلگەنلر بىرلە، لازىم و قەندە ئەمەل فىلو، بىلو ئاچقۇن ئو قو، سورا بولسىدە ئوگرەنۇ ئىوشلى.

مىلتلر نىڭ ئاجتەئى نىكاملرنى، ئائىلەر ئىشكىل ئايتولە ئورغان ئىزدلر ئاراستىدە بىرلىككە ھەمدە ئالەم بۇلۇغە ئو قەتالغانلقدىن، ئازدوچىنىڭ طەبىئى بولۇۋى ۋە ئاندىن سول ئىزدلر ئاراستىدە ئىقتىبال ھىزىرتلى لازىم درجەدە رعايت ئايتولۇرى لازىمەر. «طەبىئى ئازدوچى»، ياش ۋە ئاخلاق، ئەمەل و طەبىئەت كېك ئاشلردە ئايرى بىرلە

(١) بۇ ھىدىتنى «ئىزىقىب و ئىزىقىب» ١، ئىزىقىبە اسناد ئايتىدەر. ج ٢ ص ٤٢.

خانون بر برینه متناسب و موافق بولولرندن عبارت. اوشبو نرسه لر رعایت ایتولمگان نکللمده ایر حقیقه و خانون حقیقه کامل ایتولماز بلکه بیک کوب وقتده خیرسن اشلرگه سبب بولور (۱).

(۴۴) اَعْلَهَا وَتَوَكَّلْ ۱

ترجمه سی: «دوه کئی باغلاده الله تعالی گه توکل قبل!..». بو سوزنی رسول الله حضرتلری: «یا رسول الله! الله غه توکل قیلوب دوه منی شوشی حالنده (بوش) بیارم» دیگان صعبه گه قارشو سویله گان ایدی. رسول الله نك مقصودی ایسه «توکل»، ظاهری سببلرنی قیابوب بترگانندن صوگ الله تعالی گه اشانو ایکانلکدن عبارت بولووینی بلدرودر. بنده لر الله غه توکل قیلورغه تبوشیلیر، شونک بوله برابر ظاهری تدبیرلرنی قیلوب، سببلرده قصورلق ایتماو برلده مکلفلدر. یوقسه هیچ بر اش اشلهمی و ظاهری سببلرینه کوشمی، صوزلوب یانو، قول فوشروب طور و بیا که دعا قیلوب نمازلق اوستنک اوطورو «توکل» توکل. ا کرده سببلرینی قیلوب و تدبیرلر ایتمی طور و بیا که برل گنه اش بتسه ایدی پیغمبرمن صوغشلا رغه بار رغه حاجت کورمگان بلکه اوطورغان اورننده قول کونازوب دعا قیلغان بولور ایدی ده دشمنلر نك کولمری کولکگه اوچقان، اثرلری بتکان بولور ایدی. چونکه پیغمبرلر دعا سندن ده ایلوغ دعا یوقدر. پیغمبرلر و خصوصاً اوز پیغمبرمن هیچ بر اش اشلهمی، تدبیر ایتمی طور و بیا که اوستنک دعا غنه قیلوب اوطور دیم؟. آلا اوطورو قاید! حتی دوه منی ده باغلارغه، تشاوارلارغه فوشادر ایدی.

اوشنداق خلیفه لر و صعبه لر هر نرسه نك ظاهری سببلرینه یابوشالیر، کوب مشقنلر کورلر و ما کولای نیرلرینی آغزالر ایدی. حالبوکه الله غه توکل ایتوچی بنده لر نك آلدای صفا بولغانلری مونلدر.

امام ترمذی و باشقه لر: «ا کرده الله تعالی گه حق توکل برل توکل فیلسه کز، آج بواوب نك غه، طوق بواوب کیچ گه کره طورغان قوشلرنی رز فلاندروی قیلندن سزلرنی هم رز فلاندر» مضمونده: «لو انکم کنتم نوکلون علی الله

(۱) عاقله فرداری آراسنده غی متقابل حقار «عاقله» هم «تصبیح» اسمی اثرلرده بیک تفصیل

یرک یزلدی.

حق توكله لر زىتم كها ترزق الطير تغدو خصاصا و تروح بطانا» (١) ديب حديث كوچرهلر .

فوشلار، كىچ برله طوق بولسهلر بو ايسه كون بوينچه رزق آرئندن بورولارى والله تعالى نك سئىنى يرينه كىترولرى سببيلدر. فوشلر اويالرنده نيك باتمپلر، نيك يانتوب رزق حاصل بولماغانىنى ياخشى بلهلر و رزق تعصيل فيلور ايجون بر قارانغودن ايكنجى فارانغوغه قدر بوريار. مونلر نك توكللرى، اجتهاد و سببيلرىنى فيلودن عبارت. رسول الله، آدملرگه فوشلردن و آنلر نك اشلار ندىن عبرت و كوچرگچ آلورغه فوشلدر. توكل كوكل اشى بولغانلقدن آنك تن حر كئلر ندىن عبارت بولغان سببيلرگه اصلا خلاقلقى يوق. بر كشى كسب ايتوبده توكل فيلوچيلردن و هيچ كسب ايتمگان حالده توكلسىز بولورغه ممكن. مگرده رزقى، كسبنك اوزندن كنه توكل بلكه الله تعالى دن كوررگه تيوشلى، بو معلوم .

اش اشلهمى نيك يانو، حيات صوغشنده بولغان دشمنارغه ياردم بىرو و آنلر نك غالبلىكلرىنه بوللر حاضرله و همده آنلر طرفندن تابقالو و ايزاودن عبارت بولاقدىر. لىكن صوكلقى مسلمانلر بو اشنك ياراماغانلىغىنى آكلاب يتكريميلر، شربهئنى درست فكرلى آلماولرىده موگا ياردم بىرهدر. شول سببلى مونلر حيات مبارزه سنده اوزلرىنه قارشو طور وچيلرغه قورال بىرهلر، بو اشنك ضررلى ايكانلىگىنى سىزه آلملر .

مكه و مدینه گه باروب «بجاولر» بواوب طورولر، عائله سىنك رزقى و نفقهسى تأمين ايتولمگان مدنده ايشانلرغه بورولر، بالالرىنى اوفوتماغان و تربيه بىرمگان حالده ختملر، صحبتلردن دم اورولر نك هر بىرى تنازع بقا ميداندىن قاچو و حيات منازعه سنده بولغان رقيبيلرگه كوچ بىرودر. حالبوكه هر بر كشى اوز فولندن كىلگن قدر اش اشلرگه، بايلىق و هنر هم ده صناعت طوغرولرنده ملتنك كوتار لووبنه ياردم فيلورغه تيوشلى .

بجاولر، ايشان و مريدلرگه حرمت كورساتوله «جوار كهبهده (يا كه) جوار رسول الله دعاكزله مشغولز» مضمونده رسهى تعبىرلر و كلپشه گه آلنغان سوزلرگه بزده بيك اهميت بىرهلر اما اصل اهميت بىرلهچك اورنلر باشقهدر .

(١) جامع ترمىى. ج ٢ ص ٥٧. «توكلون» اصلده «تتوكلون»در. «لرزقتم» سوزينه بعض بر شارحلر نك «او تركم الاسباب» ديب معنا بىرولرى فاحش صورته ياكلشدر.

جنت آچقچلری خاقلر نڭ آباق آستلر نده اور الوب بوریلر، شونلرغه آبونلر
وسورتونلر لکن شونی کور میلر بیک یراق یرلر گه باروب شه م یاندروب
ایزیلر لکن نابا آل میلر.

بجاولر نڭ الوغار ندن بولغان بر آدم نڭ: «بلسکه ابی پادشاعنی باودرر
(بوزلک کاغدن کنایه قیلر) دیب فلان کشی گه بارغان ایدم، باری بیکرمی
بیشلک ببردی، قزارمادی واعنلارده قیلمادی» دیب سویلهوی روایت ایتوله.
یز او فوغان اور نده مدرسه او یلر ندن برینڭ میچی بهر لسان سبیلی شاگردلر
صالقونده طوروب جفالاندیلر. او کنا بر باشلری بولوب کونلر صالقون ایدی.
بر ایکی صوم آفچه یوقلقدن شاگردلر نڭ صالقونده طورولرینی آکللاچی
مسافر بر قارت، چیشنوب اوزی میچ چبقاررغه کرشدی. شاگردلر فایسی
قوم، فایسی بالچی، فایسی صو کیتوردیلر و هر بری هر خدمت برله بوکروب
بوریلر ایدی. ناولک باروم دیگانده مور جهغه باقدیلر، کوبسی کوپر باش-
لر ندن و چوپلکلردن جبولوب آلمان کیریچ وانقلر ندن او یولسان میسج،
معجزه فیبلندن بیک کبلشدی و قزا طورغان بولدی. شاگردلر شادلاندیلر و:
«بابای! سبکا ایدنی نیندی دهالر فیلیق؟!» دیوشدیلر. بابای: «مینم
مقصودم بر گنه نرسه اولدر کم دنیادن ایمان برله اوتو، شونی صوراساکز
بولدی!» دیدی. شاگردلر بر آوزدن قچقروب دعا قیلر باشلادیلر، بابای،
اوکسوب اوکسوب بقی ایدی.

بیکرمی بیش صوم کاغدی آفچهغه سانامغان کشی گه ایز گولک ایتوب جنتنی
صاتوب آلوغه کوره بر تنکه لک میچ برابرینه صاتوب آلو امیدلبره ک.
«توکل» بهانهسی برله کسب و طریشودن طوقتاو، فی قدر اصلسز بولسه
«تقدیر» بهانهسی برله ده کسب و سعیدن، طبیبلرغه کورلو و دوالانودن طوقتاوده
شول درجه ده معناسزدر. برر یردن ئله کدرو یا که صیلانو امیددی بولغانده
شوندی آدملر «توکل» هم «تقدیر» فی بهانه ایتوب صوزلوب یانامغانلری حاله
عمومی و اهمیتلی اشلر حقنده شوندی بهانهلر برله چینگولری محض بالقاولقدر.
رحی:

مانع دگل توکله آثار سعی و جهد

ساعی اولانلر ایتمه ده در کسب عزوشان.

(٤٥) اَعْمَلُوا فَاَعْمَلُوا مِيسِرًا لِمَا خُلِقَ لَهُ (١).

ترجمه‌سی: «سز عمل فیلسکز، هر کشی نیندی عمل ایچون یاراتقان بولسه شونی قیلورغه موفق بولاقدیر».

تقدیر نیکشورگه، اوزینک شقیلردن یا که سعیدلردن ایکانلیگندن بهئتلر قیلورغه لزوم و حاجت بوق. سز اوزکز بیورلقان نرسه لرنی اشله‌گز، شریعت تکلیف ایتمکان نرسه لرنی اوستنکزدن توشرکز، عملکزده دوام ایتمکز، اوزکز مسنعد بولقان و شونک ایچون یاراتقان نرسه لرنکز آلدکزغه کیلور.

«عمل» سوزی، آخرت و دنیا عمللرندن عام بولغانلقدن حدیث شریفه‌گی «عمل» دن ده شول عام معنا یعنی دنیا هم آخرت عملی اراده قیلنقان بولوی ممکن. تقدیر نیکشور و برله آخرت عمللرنده کیمچیلک قیلو پاراماسه، تقدیرگه سلطاو باصاب دنیا عمللرنده کیمچیلک قیلوده پاراماز. بنده لرن تقدیرگه ایمان کیترو برله مکلفی بولسه لرده تقدیرگه حواله قیلوب اشدن طوقنلوب طورودن و نیوشلی بولغان سببلرنی قیلوی وقت اوزدردن منع ایتمولر. حرکت اینمگانک و اجتهادینی کورمگانده کیبانلردن عبارت ایگونلری و کیتلر طولو ماللری بولقانی کوروچی بوفدر. دنیا، سبب عالمی بولوب کائنات: «ایس للانسان الاماسی» فاعده‌سینه بنا ایتمولمگانلیگی معلوم. امام غزالی: «غزالی:»

جری قلم القضا بما یکون
فیمان التهرک والسکون
جنون معک ان تسعی لرزق
ویرزق فی غشاوته الجنین

بیتلرینی استحسان قیلووینی (٢) الوغ آدم لرنک زتلرینه مثال ایتمارگه لائقدر. مذکور بیتلر، شاعرلر و ادیب لرن طرفندن نسیب، تورغه ممکن بولسه ده امام غزالی کبک شعر و ادب علمی برله مناسبتی بولماغان جدی و معقق عالم لرن طرفندن استحسان قیلنو توگل حتی استقباح قیلنورغه ده صلاحیتی بوق. چونکه امام غزالی کبک نادرلر طرفندن استقباح قیلنو، شول نرسه گه قیمت قویو بولادر. حالبوکه بو شعرلر، معنا و مضمون اعتباری برله بتونله‌ی اهمیتسز بلکه جهالت ثری نرسه لردر. الله تعالی حضرتی: «و هزی الیک بجدع النخله» هم ده «فامشوا فی

(١) احمد ابن حنبل مسندی، ج ٣ ص ٤. ٣. و ج ٤ ص ٦٧.

منا كفا» كىك فرمانلر بىرلە، خەلقئارغە «حىيات» فاعىدەلەرى، مەبەشتە و دىنيا كوتۇ نظاملىرى اوگرەتوب طورسون، شوڭاقارشى، حەركەت بىرلە سەكون مەنئالرىنى ياخشى بىلىش طورغان بىر نادان شاعر خىيالى بىرلە اشلەتلوب چىقارلغان: «حەركەت بىرلە سەكون، ھەر اېكېسى بىرلە» دېگان مەناسىز-سوز نەسەين اېنولسون اېمەش!... جىننى نەزىر اېتودە مەناسىزلىقى. جىننى، اوزى حەركەت اېتمەسە آنەك اېچون آناسى حەركەت اېتەدر، آنەك حەياتى آناسى حەياتىنە نابع. اكرەدە آناسى حەركەت اېتمەسە جىننى زىقلاشە آلورايدىمى؟ امام غزالى، شوشى سۇالغە نېندى جواب بېرەچكىر؟...

اكرەدە امام غزالىنىڭ «اھباب» ھەم «نەھافت» كىتابلىرىندە اسباب بىرلە مەسبەتە ھەقىدە سويلەگان سوزلەرى كىلى فاعىدەلەرگە نابع فەنى روشگە قوبىلغان بولسە ايدى بو شەر ھەقىدەنى مەاملەس كوز بومولوب كىتالور و كوب اوزايتىلماز ايدى. لىكن بو آدمەك اسباب ھەقىدەنى مەسلىكى بىك چوالھەقىدە، العەمەللەھو.

۲۶) اِغْتَمَّ خَمْسًا قَبْلَ خَمْسِ حَيَاتِكَ قَبْلَ مَوْتِكَ وَصَحَّتَكَ قَبْلَ سَقَمِكَ وَفَرَاغَكَ قَبْلَ شُغْلِكَ وَشَبَابَكَ قَبْلَ هَرَمِكَ وَغِنَاكَ قَبْلَ فَقْرِكَ (۱).

ترجمەسى: «بېش نەسە كېلمازدىن مەقدم بېش نەسەنى غەنىمەت سانا. اوامەكەن ئەك نەك بولۇوكەن، خەستەلىكەن ئەك سەلامەتلىكەن، شەغلەن ئەك بوش وفتەنكى ھەرقاقدىن ئەك باشلىكەنكى، فقېرلىكەن ئەك باياقەنكى».

بو بېش نەسەنىڭ قېمەتلىرى اوزلەرى كېتوبدە آنلر اورتلىرىنە سەزىلەرى كېلگەندىن سولۇغەنە بىلەدر. مولى ھەر كېم اوز نەزىرىسى بىرلە آڭلاغان بولا، شولاي بولسەدە نەھافت اېتمە، ھەمىشە مەزورلىق بىرلە بورى بېرەدر. شول جەنن بولسە بېرەك رسول اللە بو ھەقىدە امتارنىڭ خاھەرلەرنە نۇشەرە وغەلەت اېتەو ھەقىدە نەبىھە قېلەدر.

ھەقىقەت ھالەدە دىنباھە بولغان «حەيات» و «مەبەشتە» ھەق تەئالىنىڭ «وما لىھىيە»

(۱) بو ھەدىث، ترمىنىڭ «الجامع» نەدە نەسائىنىڭ «المەجتبى» سەندەدە بوق، شونەك اېچون ھەدىثتە سەھىھىنىڭ ترمىنىگە و بەئىض مۇئاھلەرنىڭ نەسائىگە اسناد قىلورلى ياڭلەشدر. شۇل ھەقىقەتتە شۇل (شەيخنىڭ سەھىھى و غەيبنىڭ سەھىھى) ھەم سەھىھى بىرلە شەيخنىڭ ھەقىقەتتە غەيبنىڭ سەھىھى يا كە ھەقىقەتتە بولۇدۇ. ھەممەدە ھا بىرلە رەئىك ھەر اېكېسىندە ھەقىقەتتە بولۇدۇ يا خود ھەئەك ھەقىقەتتە بولۇدۇ كسىرى بىرلە اوفۇد ھەقىقەتتە.

الدنيا الامتاع الفرور» (آل عمران ۱۸۲) دېگان سوزينه موافق، آلدانو واغفال فيلنو اور نيدر. آدم بالاسى مونده دائم مشقت برله عمر سوره، وانع بولغان وبولماغان حسرتلر برله يانوب كويوب وقت اوزدره در. شول سببلى انسانلر نك كوبرهك قسمى اوزلرينك خلقلرينى گوزلهشدررگه، حقيقى علم ومعرفت تحصيل فيلورغه پتشه آلپلر، مادى ومعنوى سعادت كه ابرشه بلهپلر، عمرلرى بوش نرسه لر، آلدهغى اميدار و خياللر برله اوتهدر. شونك اوستينه ده «حيات» كيسلووى برله آدم بالاسينك عملى كيسوله، ابكى اوچ تورلى نرسه دن باشقه، آرتندن بارلىق ايزگولك فالمى. شونلرني ايسه اوشبو «حيات» دهغنه فيلورغه ممكن. الله تعالى توفيق بيرگان ذانلر «حيات» نك آزغنه ساعتلر نندن ده كوپ نرسه استفاده فيلرلر، آللر نندن يسا كه آرتلر نندن باروب طورلنى خيبر اشلر اشلهب فاللر. شول جهنن اولم كيامازدن مقدم «حيات» نى غنيمت بلورگه، نى گنه بولسه ده ياخشى نيت وسلامت كوكرهك برله بور نرسه اشلهب فالورغه تيوشلى. ايزگولكنك زورى كچكنه سى بوق، نى بولسه ده يارى. «فمن بعمل مثقال ذرة خيرا يره».

جان طنجه سزلىق وتن سلامت سزلىقى اوشبو حديث شريفده گى «سقم» (خسته لك) گه كره در.

(۴۷) اَعِدِّ عَالِمًا أَوْ مَتَعَلِّمًا أَوْ مُسْتَمِعًا أَوْ مُجِبًّا وَلَا تَسْكُنِ الْخَامِسَةَ فَتَهْلِكَ (۱)

ترجمه سى : «عالم يا كه متعلم ويا كه مستمع (تسكلاوچى) وياخود علمنى سوبوچى بولوب يور!، بيشنچى (علمنى دشمن كوروچى)، بولودن صافلان، هلاك بولورسن!».

فولكندن كيسسه، فرصت تيسه عالم بول، بو اش نصيب بولماسه شا گرد وعلم ايسته وچى بول، بوده ميسر بولماسه علم مجلسلر ننده علم تسكلا، بوده بولماسه علمنى دوست كور. ايندى موندن باشقه (مثلا علمنى دشمن كوروچى) بولورغه يارامى. چونكه هلاكلك شونده در. ابن اوردى اوشبو حديث شريفنى:

(۱) «اغد» سوزى، ايرته نمازى برله فوياش چيفو آراسندهغى وقتغه اسم بولغان «غدو» و «غذات» كلمه لر نندن امر صيغه سى بولوب «اغد» ، «غذات وقتنده يور!» ديكدر. لکن مونده خصوصى وقت معتبر توگل. شونك ايچونده «يور» ديب ترجمه ايتولدى شارحانر نكده معتبرلرى «اذمب وتوجه حال كونك عالما» ديب تفسير ايتهلر.

كن عالما في الناس او متعلما
 او سامعا فالعلم ثوب فخر
 من كل فن خذ ولا تجول به
 فالبحر مطلع على الاسرار

ديب نظم قبله در.

علمنی دوست کورو ایسه آنک اهلینی حرمت اینو، خلق آراسینه آنی
 تارانو، بلدیرو و اوگره تو، او فوچیلرغه هم ده مکتب و مدرسه لرگه، او فو تو چیلرغه
 مادی و معنوی یاردملر بیرودن؛ مجرد ظن یا که ایسکیندن میراث بولوب قالقان
 کونچیلر کلر سببلی علم اهللرینه دشمنلق قیلولر و غیبتلرینی سویل و لردن، علمنی
 معرفتنی سو، تصرف اینودن صافلانو و عیوما علم یولنده بولغان کشیلر برله
 یاخشی و عاملده بولودن عبارتدر.

علم فضیلتی حقنده بعضیلر:

فلو لا العلم ما سمعت نفوس
 ولا عرف الحلال ولا الحرام
 هو الهادی الدلیل الی المعالی
 و مصباح یضی به الظلام

یتلرینی سویل منشلر در.

اگرده مسلمانلر، باشقه لر روشنده دنباده راحت و مسعود طور اسیلری
 کیسه مونک بردن بر چاره سی باشقه لر قیلندن ترتیبلی روشده علم حاصل اینودر.

ان الجهالة كالسوبا مضيعة
 ارواح اهل الشعب كل ضیاع
 لا یرتقی شعب بغير معارف
 هل یهتدی الساری بغير شعاع.

رسول الله حضرتلری بو حدیثده، علم گه اخلاصی بولماغان کشیلرینی هلاک
 بولوچیلردن حساب قیلدر. علمنک اهمیتی، نی درجه ده زور ایکانلرگینه شول
 لش کفایت اینسه کیرهک. «هل یستوی الذین یعلمون والذین لا یعلمون».

٤٨) أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ أَنْ تَصَّدَقَ وَأَنْتَ صَاحِبٌ صَاحِبٌ تَخْشَى الْفَقْرَ وَتَأْمَلُ

الغني ولا تمهل حتى اذا ابغيت الحلقوم قلت لفلان كذا ولفلان كذا الا وقد كان لفلان (۱).

ترجمه سی: «صدقه نك ايك ثوابلېسى اوزك سلامت همده مال جبارغه بارانا، فقير لېكدن قورفا، بايلقنى آرزو قىله طورغان وفتكده بېرگان صدقه در. اهمال قىلمه، اولم غسنه لېكى كىلوب يتكاندن صوك فلان كشي گه فلان قدر و فلان كشي گه فلان قدر بېرلسون دېرگه باشلارسون، حالبوكه بو وقتده ماللر وارثارگه قالغان و سېنك اختيارك يتكان بولور.»

صدقه نك ثوابلېسى، اوزك سلامت وفتكده اوز قولك (اوز تله ووك) برله بېرلېگاني دېرگان سوز بولادر. ابن دريد:

وللفتى من ماله ما قد قدمت
يداه قبل موته لا ما اقتنى
وانما المرء حديث بعده
فكن حديثا حسنا لمن وعى.

صدقه بېرو فضيلتى حقتده آيتلر هم حديثلر كوب. لېكن سلفى عصر نده، مضطر بولماغان كشىلر، قال تللرى برلده حال تللرى برلده صدقه صور امپار وكوب سېنچه صوراللى بېرلېگاننى ده قبول ايتمېلر، اوزلرى سلامت و كسب گه مقتدر بولغانلرى حالده كشىلر گه قول سوزونى ذات و سفالت سانپار ايدى. اما بزنك حاضرگى زمانمزه بو صدقه اصولى بتونلاى بوزولدى، صدقه جېو بر ممدوح كسب روشينه كردى، اسلام روحينك و مقصودينك تمام كىرېسېنه كىتدى. كىرەك مسلمان و كىرەك باشقه بولسون بېر باى باكه كوبى آرمى، چقارلق اورنى بولسه شونك اوى تىرەسېنى قارا چەوكە قىيلندن آلاما كىوملى مسلمانلر صروب آلالر و بېك كوبلرى بتمش سېكسان تىنك حتى بر صوملق كونلرېنى شونده اوتكارلر، رمضان آيلر نده زكات آور ايچون بوزار چاقورم بىرلردن جېولوب عمرلرېنى و قيمتلى وقتلرېنى تانق ايتەلر.

اوشبو سېبىدن صدقه لرنى بر قاعده گه قوبارغه، اسلام ملتېنى چىتلر فاشنده كولاكى گه قالدېرمازغه، اسلام نك روحن و مقصودېنى بىرېنه كىتورر گه تېوشلى ايدى. بو كونگى مسلمانلر اوستنده طورا طورغان وظيفه لردن بىرى اوشبواش بولسه كىرەك.

(۴۹) أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غِنَى وَالْيَدِ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى
وَأَبْدَأُ بِمَنْ تَعُولُ (۱).

ترجمەسى. «صدقەنڭ ئوابلىسى اوز نەدىن صوڭ بايلىق قالدەرغان صدقەدر. اوستىدە طوروچى قول آستىدە طوروچى قولدىن خىرلىرە كىدر. صدقە بىررگە بولغاندە اوز اوستىگە نىققەلرى لازىم بولغان كىشىلردىن باشلا!..» (۲).
صدقە بىرەمكى بولوب بىتون دولتىكىدىن، بايلىقتىن آيرىلمە، الله تعالى بو طوغرودە: «فولتىكى باغلانغان قىلىندىن بىتونلەي حركىسىز (بىرمى) طونمە مەمدە صدقە بىرەم دىب فولتىكى بىتونلاي جابوبدە بىارمە» مضمونىدە بولغان: (ولا تجعل يدك مغلولة الى عنقك ولا تبسطها) (بىو اسرايىل) آيتى بىرلە اورتا يولنى كورساندەدر.

صدقەنڭ افضلى ئوابلىسى، اوشبو حديث شىرىفى كە كورە، خواجه سىنى مۇتاجلىقىدە قالدەرغە سەبب بولغان صدقە نوڭل بىلكە كىرەك مادى و كىرەك (كوكۇلنىڭ رضا بولۇوى و اوكنماوى كىك) مەنۇى روشدە بايلىق قالدەرغانىدر. ەر حالدە صدقەدىكىن صوڭدە اوزگە بىتارلك بايلىك با كە كوكۇل قىناقىڭ قالورلىق بولسون!.. بىروچى قول، آلۇچى قولغە كورە ايتىنە ياخشىراق... «وابدأ بمن تعول» نڭ كىچىق نىفسىرى ۳ نچى حديث شىرىفىڭ اوزى ايدى. نفل صدقەلەر، نىققەلرى قىرض بولغان كىشىلر بىرلە باشلانورغە تىوش. چونكە موندى كىشىلرگە صدقە بىرودە ەر صدقە ئوابى ەر نىققە بورچىدىن قورنولو بولور.

اوشبو حديث آخىرىدە امام بخارى: «تقول المرأة اما ان تطعمني واما ان تطلقني» دىب ەر جەملە آرتىدروب روايت ايتىدەدر. آڭا كورە: «نفل صدقە سىنى نىققەسى اوستوگە لازىم بولغان كىشىدىن باشلا، شونلرنىڭ بىرى خانونىكىدر. خانونىڭ اوزگە: يا مىڭا نىققەلك بىر با كە آبروب بىار - دىب ايتىدورلك بولماسون!» دىمەك بولادىر.

(۱) سىنى نىسائى. ج ۱ ص ۳۵۳. «غنى»، غىنىڭ كىسىرى والفىڭ قىسىرى بىرلە بايلىق سەنئەتدە، دورتنىچى بايدىن مەصدىردىر. شىرحار، «ظور» كىلمەسىنىڭ مەجدد تەسىرىن اىچون كىنە كىلىسگان زائد سوز اىكىللىگىنى بىيان ايتەلەر و بەشىلدە «آرقا تىپانچى بولورلىق بايلىق» دىب زائد ايتىمى سەنئەت بىرەر. بىز اوشبو صوڭقىلارغە موافق ترجمە ايتىدەك.

(۲) اوستىدە طوروچى قولدىن مراد، بىروچى و آستىدە طوروچى قولدىن مراددە آلۇچىدىر. العىد ابن حىبلى مەنىدى. ج ۲ ص ۹۸.

﴿۵﴾ أَفْضَلُ الْكَسْبِ بَيْعٌ مَبْرُورٌ وَعَمَلُ الرَّجُلِ بِيَدِهِ (۱).

ترجمه سی: «كسبىڭ افضلى خيانتسىز بولغان سودا وكشىڭنىڭ قول كوچى بىرلە مال تابوويدىر».

دنيادە طورغان مەندە انسانلار نىققەلك ورزقلىق تابارغە واوزلارنىڭ تىلارنى تىرىيەلەب آصارغە مەجبورلاردىر. اوشبو خەيدىدە رزق تەھسىل قىلۇغە فەيلىتلى بولغان ابكى نورلى يول كورساتۇلە. بىرى خيانتسىز سودا قىلو واپكىنچىسىدە قول ھىرارى.

آدم بالالارى اوزلارى ايچون كىنە توگىل بىلكە اوز ھەيلىتلەندە بولغان ھائىلارنى، باقىلارنىدە تىرىيە قىلو وبلاغە دوچار بولغان دىسەن ونىل قارىنداشلارنىڭ ياردەملەرنە بېتىشى بىرلە دەمەكلەر شونىڭ ايچون دە كسب قىلورغە ومال تابوب بايلىق ھاصل قىلورغە مەجبورلاردىر. «بو فانى دىياغە رەبىت ابىنو، آفچە وبابلىقغە مەھبەت قىلو وبنا، ھلبە مىسلەنلەر ايچون كسب قىلو دىرست توگىل» دىيوچىلەر باطل واصلسىز ھەم مەناسىز سوز سويلەلەر. ھەقىقەت ھالەدە بو مەھونىدە بولغان سوزلەر بىر قاتلى آدملىرىڭ ماللىرىنى، بايلىقلىرىنى بولقور وىلوك اور نىندە سووروب طورر ايچون فانى دىياغە رەبىت ابىنوچىلەر وبابلىقغە مەھبەت ابىتوب دە بىگىللىك بىرلە كىنە آفچە تابارغە طرشوچىلەر طرفىدىن شەبەق ابىتولەردىر. بىندەلەر كسب ابىنو بىرلە مأمورلاردىر. قرآن شەرىف: «فاذا قضيت الصلاة فانتشروا فى الارض وابتغوا من فضل الله» (جەھە ۱۰). دىمەشەر. مەھونى: «جەھە نمازى اوروقاندىن سوك بىر يوزىدە كى كسب اور نلار بىنە نارالىكوزدە اللە تەئالىڭنىڭ فەيلىنى (كېڭ رزقى) ازەكز!..». دىمەك بولور.

دنيادە كىڭ لىدىلى ابكىمك، آدم بالاسىڭنىڭ اوز كىسىمى وفول كوچى بىرلە تابولغان، ماكللاى قىرلارى آغزو سببىلى قولغە كىرگان ابكىمك بولور. اللە تەئالى «لبس للانسان الا ماسعى» دىب اوزىڭنىڭ سىنتىنى اعلان قىلەردىر. انسانلارنىڭ كىقىلرى ايچون اوشبو سىنتىنى البتە بو زمان واوزى طرىشماغان كىشىلەر ايچون كوكتىن رزق باودىرماز. سىنتىنە خىلاف بولغان دەا ومىناجانلاردىن دە بىرئەھە چىقىماز. دەئالە فائىدەسى ايسە اللەنىڭ سىنتىنە موافق اشلردەدر. دكانىنى ياخشى فاراساڭ، دكانىڭ سىمى ياخشى قارار، آچ وبالانقاچ ايتماز.

(۱) احمد ابن ھنبلە مىندى. ج ۳ ص ۴۶۶. ھەيدىدە بولغان «الرجل» سوزى خاتونىدە

اغتزاز قىلور ايچون توگىل بىلكە مطلق كىشى و آدم بالاسى دىگان سوزدر.

قول هنرلرينڭ قيمتى بو كون گنه نوگل بلكه ابسكى وقتلرده ده معلوم ايدى. اخلاق و حكايت كتابلارنده يازلغان كوب ماجرا و قصه لار موڭا دلالت ايتسه كيرهك. معتبر بر معاضرات كتابندن اوشبو «نمئيل» نى نمونه بولور ايچون كوچره مز: گويا، عصر نده الوغ بايلردن برينڭ اوغلى صحرا ده صو بوينده بورگانده فووشده طور وچى بارلى بر بالقچى قزىنى كوروب محبتى توشكان و شول قزىنى نكاح ايتمك بولوب قزنىڭ آناسندن صوراعان. بالقچى: «نېندى هنرگز بار؟» ديب صوراعان. يكييت: «مېن فلان كشى اوغلى بولام، بوزنڭ بايلقه اوز عمر مزگه ده، بالالار مزنىڭ بالالارى عمرلار ينده ييتارلك» دېگاج، بالقچى: «بايلىق بر آيلىق، آڭا اشانچ بوق. بر حادثه بولو سببلى بر تينسز فالووك مېكن. اول چاغنده اوزنىڭ و خاتونىڭنى، بالالارنىڭنى نېندى نرسه بلهن طويدرسن؟ هنرى بولماغان كشى گه مېن قزمنى بيره آلميم» ديب يكييتنى فايتاروب بيارگان.

ابكى آيدن صوك يكييت كېلوب بالقچىدىن قزنى يندهن صوراعان هم ده: «مېن كارزىنكە اوررگه اوگره ندم، مونه بوكارزىنكەنى اوزم باصادم، تكرر قز صورارغه كېلدم» دېگان. بالقچى ده «اېندى مېكن!» ديب قزىنى نكاح قېلوب بيارگان.

آدم بالاسى، نى قدر زيرهك و زور عائله گه منسوب هم ده باى بولسون، قولى برله اش، اشلو، تېر آغزوب بايلىق نابو هيچده عيب بولماز و آنى اوز درجه سندن آزغنده توشماز. داود و سليمان پيغمبرلارنىڭ قول كوچلرى برله مېشت ايتولرى مرويدر. سودا، زراعت (ايگونچىلك)، قول كوچى برله كسب ايتونڭ فضيلتلى اش ايكانلىگى حقنده بغارى و مسلم صحىبلارنده، احمد ابن حنبل مسندنده، عموما كتب سنده حديثلر بېك كوب. آروپاده ميليونير بالالارنىڭ آيلىق وظيفه بر ابرينه زاوودلارده، كانتورلارده خدمت ايتولرىنى و اشچىلر برله بر روشده بورولرىنى غزتولر، ژورناللارده اوقودق. «آلتون آرسلان اوزنىڭ، آنى آلور ايچون كوب طريشو كيرهك».

باڭا اصول برله آچاغان مکتبلر مزده قز بالالارغه اوزارينه مناسب قول هنرلرى اوگره تولر و بعض بر جمعيت خيريەلر مز طرفندن اير بالالار ايچون هنر مکتبلرى آچولور بېك كوڭللى، بوزلارنى كولدره چك اشلردنر. بو يولده خدمت ايتوچىلر گه، بايلىقلرى برله باردم قېلوچىلرغه الله تعالى منگولك مكافاتلر بېرسون!...

«سافەر» بويىندە بولغان سىزىمدە باشقىد خانون قىزلىرىنىڭ ياخشى شەللىرى بەيلەپ كىسىپ ايتىلىرىنى و نىمىر يول استانىسىلارنىدە مسلمان كازاچى خانونلارنىڭ اوزلىرى بەيلەگەن شاللىرىنى ساتىپ يورۇللىرىنى كورۇپ شول قوملارنىڭ موندىن صوڭ قىيىرلىكىدىن قونولاچقلىرى حقىقتە زور اىمىنلىككە توشىدىم. «باشقىدلىرى ھىرىسىزلىرى، يالقالار» دىپ سويلەنگەن سوزلىرىنى ئىنگىلاب آروپ بىنكەندىن صوڭ باشقىد آوللىرىدە پىچان و اوراق ماشىنالىرى، اىگۈن اشللىرى تىرىپكە قويىلغاننى بىك ياخشى قاعدەلەر بىرلە ھىيات باشلانغاننى كورۇپ «ئىدىك بىھىيى اللە الموتى»، «ان اللە على كل شىء قدىر» اوقۇپ شادلاندىم. ھىر، قىيىرلىكىدىن صافلى طورغان قالغاندىر. دىيا يىلدىن بىل اوزىگەرە، تىركلىك كوندىن كۈن باشقارار، كىچىككى ھىرلەر بوگونگە بارامى، بو كۈنگى كىسىپ ايرىنگەنىڭ حاجىتىنى اوتى آلەمى. آوللىرىدە چالغى و اوراقلىرى، ماشىنەلەر بىرلە آماشىنوب بارا، چالغى چوگو اورنىدە ماشىنەنى بوزمى يورۇتە بىلو، بوزولسىە تۈزۈتە آلو ھىرى كىرەك بولادىر. بوقسىە دىنيانى ھىرلى آدىملىرىگە تابىشروب بىر طرفىغە كىتىو و قوماقاۋلاب يورماو لازم كىلچىكىدەر.

(۵۱) أَكْبَرُ السَّكْبَائِرِ إِلَّا شَرَاكَ بِاللَّهِ وَقَتْلُ النَّفْسِ وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ
وَشَهَادَةُ الزُّورِ (۱).

ترجمەسى: «زور گىناھلارنىڭدە زور بولغانلىرى: اللە تەئالى ھىزىر تىپنە شىرك قانو، ھىقسىز اورنىدە كىشى اولدىرو، آنا آنانى رىنجىتو، يالغان شىھادەت بىرودىر». گىناھلارنىڭ كىچىكلىرى و زورلىرى بولۇوى معلوم. مولى «بۇرۇن كىتاب قىرى المىجرىمىن مىشقىبىن مەما فىھە و بىقولون باۋىلىنما ما لىھذا كىتاب لا يقادر صغىرە ولا كىبىرە الا اھصاھا» (كىھف ۴۷) ھەمدە «بۇكل شىء فەلەو فى الزىر و كل صغىر و كىبىر مستطىر» (نۇمىر ۵۲ - ۵۳) مىئالىدەھى آيتلىر آكللانىلار.

گىناھلارنىڭ زورى دىمىكىدىن مىراد، جىزاسى الوغ بولماچى گىناھ، دىمىكىدەر. «شىرك» سوزىدىن مقصود، مطلق كىفراك بولۇپ اھىياذ بىللە، اللە تەئالىنى انىكار قىلۇچىلىق دە «شىرك» ھىكىمىدە بىلكە آئىكا كورەدە زورراق گىناھ بولۇر.

شىرىعتكە خىلاڧ بولمىغان صورنىدە آنا ئەنە (مولىر بوق و قىندە ابى بابا) - لىرى رىنجىتو لىبتە زور گىناھ. اما شىرىعتكە خىلاڧ اورنىدە اطاعت قىلۇ درست بولماز «لا طاعة لمخلوق فى معصية الخالق».

اگرده آنا برله آندان بررسی بالانك طافنى بىتمى طورغان نرسه برله تكليف ايتسه بو وقتده نىندى روشده معاملە فيلورغه كبرهك؟ موندى واقعهلر هر وقتده بولوب طورادر. مثلا اوغللرىنىڭ اوزلرىنى كفو بر قزنى نكاحلاب آلويىنه باكه قزلرىنىڭ بارامزلىق بولماغان بر بىكىتگه باروويىنه باكه طولقالغان قارت كبلونلرىنى نكاحلەرگه نل، مەھوى اېچون، ياش اوغللرىدىن رضا بولمىلر. بعض بر آنا و آنالر اوزلرى بارانماولرى سېبىلى، بالالار آناسى ھەمدە مېھنى بولغان خاتونىنى آيرو برله اوغللرىنى تكليف قىلەر. بعض برلرى اوغللرىنىڭ اوقولرىنىھ و علم تحصيل ايتار اېچون چېتلەرگه كېتولرىنىھ رضالىق بېرىمىلر. موندى باشقە مثاللارده كۆب بولورغە ھەمكىن. ايندى شوشندى اورنلارده آنا و آناغە اطاعت اينماوچىلك آنا و آنانى رنجتوگە كرهى، « بالام عاق بولدى » دېب آنا آنانك زارلانويىنە و عقللرى طولى بولماغان آنا و آنانك بسالالرى اېچون قەر دعا قىلورلرىنىھ حق بېرىمى؟...

الله تعالى قرآن شريفده آنا آناغە اطاعت ايتو و احسان قىلو برله بىوردى. بو، طەقى بر ھكم. بتون مسلمانلر مونك برله مكلفلر. لكىن اطاعت و احسان ھەناسى اوز استقلالىنى بترو و اوز ھەرقىنى بوغالنو ديگان سوز نوگل. آنا آناغە ھەرم كورسانورگە، ادب و انصافى برلە معاملە قىلورغە، آنلرنك دانلرىنىھ، شەخصلرىنىھ ضرر نىكرودىن كامل اجتىاد برلە صاقلانورغە نىوشلى. اما شرىعت نظرندە مباح، عقل و ادب قاشندە درست بولغان بر اېش بولوبدە اوزىنىڭ سعادتى شوندى، استقبالى نامېن قىلنورغە سېب دېب بلىگان نرسە سېنى آنا آناسىنىڭ ھەقىقى مەقسەمى، بارانماولرىنىھ نل، مەھولرىنىھ كورەگنە فدا ايتو لازم بولمازغە نىوشلى.

بربالا اوز نەفسىنى كمالاتغە ايرشدر، دېن و ملتىنە خەدمت ايتو قەصدى برلە يراق برگە علم تحصيل قىلورغە نىت ايتكاندە باشقە بر نرىبەچىسى بولسەدە يالېكز اوز كوزىدىن آبروب بىباررگە كوچى بىتمىگانلىكىدىن باكه كەالات، دېن و ملتگە خەدمت ايتونك مەھالرىنى آكلى آلما دىقندىن رضالىق بېرماو، ھەقىندە آنا و آنانك قەر دعا قىلو برلە فورقتو ھقى بولمازغە و شوشى صورندە بالادە آنا آناسىنى رنجتوچى سانالمازغە نىوشلى.

نەھت الله حاجى (الله زھمتندە بولسون) بر وقتدە: « او فورغە مېھتىلى بولغان استعدادلى فقېر شاگردلرنى علم تحصيل قىلور اېچون يراق شەرلەرگە بىبارەدر اېدم. شوندى شاگردلردىن برىنىڭ آناسى - مېنىم بالامنى اوزمىن آبرغان

ایچون الله تعالی حاجینک اوزینی ده سو بگانندن آیرسون! - دیب قوردعا قیلغانینی ایشتوب بیک فور قدم، خطا قیلیم ایکن دیب او کندم، وجدانم عذابلاندی، هنوز ایچم پوشا» دیگانینه فارشو بر آز سوز سویلگان ایدم. موندن یازغان نرسه لرم شونک خلاصه سیدر.

بالغان شهادت نك الوغ گناه ایکانلگی حقنده باشقه حدیثلرده کوب. بالغان شهادت بیر و هم ده آتا آناغه عاصی (عاق) بولونک «کفر» گناهسی برله بر لیک کورسانلوده زور عبرت بار. کیرهک آند اینسو برله و کیرهک آند اینمی گنه بولسون، آند وقتنده خواه قرآن کریسم او بدرسونلر خواه او بدرسونلر، طهارت کیرهک بولسون و کیرهک بولامسون بالغان شهادت بیر و مسلمان کشی ایچون مطلق درست توگل. مونی بلوب اوسارگه، اوسکاندن صوگ غاظرده طوتوب رعایت قیلورغه تیوشلی. (الوگ گناهلر حقنده ۲۱۶ نچی حدیث شرحنده بالغان شهادت حقنده ۲۳۱ نچی حدیث شرحنده سوز بولور).

(۵۲) أَكْثَرُ النَّاسِ ذُنُوبًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَكْثَرُهُمْ كَلَامًا فِي مَا لَا يَعْنِيهِ (۱).

ترجمه سی: «قیامت کوننده گناهی کوب بولغان کشی، دنیاده وقتده ایهبتسز سوزنی کوب سویلورچی کشبدر».

تلی طرفندن آدم بالاسینه کیلهچک خطرلر بیک الوغ بولغانلقدن رسول اکرم حضرتلری مکن قدر تلی طبیو حقنده امنینی ارشاد قیلر و یوق بار سوز برله عمر اوتکارمازگه نصیحت ایتدر. تلی ابرکن یبارو بالغان و خطا، غیبت و نمیمت، ریا و نفاق، فحش و مرا، خصومت و فضول، تعریف و ابدأ بیک آفانلرگه سبب ایکانلگی معلوم. شونک ایچون «من صمت نجا» دیبولمشدر. لیکن تلی صاقلیم دیب بتونلای تیک طور و لازم توگل. سوزنی ایسه اوشبو دورت قسم گه آبرغه مکن: (۱) محض ضرر. (۲) محض فائده. (۳) ضررده فائده بار. (۴) برسیده یوق. اوشبونلرک بر نچیسنده مطلقا سکوت قیلورغه تیوشلی. ایکنچیسنده سو یلو لازم. اوچونچیسسی غالب طرفیغه فاراب بوری. ضرر طرفی غالب یا که بر ابر بولسه سویلمازگه، فائده طرفی غالب بولسه سویلرگه کیرهک. دورتنچیسنده سکوت لازم. چونکه هم فائده هم ضرر یوق نرسه برله شغلتنو وقت ضائع ایتودن عبارت بولاچقدر.

(۱) ضرب یضرب بابیندن «لا یعنی» لا بهم معناسنده.

اهمیتسز سوزلر برله وقت اوتکارونك سسبباری اوشبونلر بولادر: (۱) کیرهك نوگل نرسه لرنی تیکشرو ونوپچو طوغر وسنك فومسز بولو. (۲) بر کشی گه دوستلق اظهار ایتو ایچون سوز نابارغه طریشو. (۳) وقت اوتکارو و باشقه شوندی نمر مسز نرسه لردر. آش صو مجلسلرنده گی سویل شولار کوبسنجه اوشبو اوچونچی قسمدن بولالر. اوشبو آفاندن صافلانو نیتی برله ضیافتلر گه بورمی طورغان کشیلرنی: «آش صوغه بورمی، دعوت گه اجابت ایتمی، فارنداشلك حقینی ادا قیلمی، مغرور و مکنبر بولغانلقدن خلقلرنی سانغه سانامی» دیب عیبلر گه، سؤ ظن ایتار گه نبوشلی نوگل. نلنی آفاندن صافلار ایچون الك بیگل بول معناسز خلقدن عزلت ایتو، آش صو مجلرینه یورماو و مهمل کشیلر گه فانتشماودر.

نل اوزی کچکنه گنه بولسه ده اثری بیک زور. نلسببلی الوغ حادثه لر چیقا و آدم بالاسینك باشینه دهشتلی فلاکلر کیله شونك ایچون رسول الله حضر نلری «نل» گه خواجه بولورغه و اولجاب سویلر گه بیوره در. بعض عالملر «لا یبلغ العبد حقیقه الایمان حتی یعزن من لسانه» (بند، آوزینی بیکلی بر خزینه اورنی ایتمی طوروب حقیقی ایمان گه ایرشه آماز» روشنده حدیث روایت ایتلر. وحیی:

اصلاح نفسه ایله بو کون صرف اهتمام
فردایه بلکه یوق بوگا امکان واحتمال.

خلاصه: بو حدیث و موندن باشقه ده بیک کوب حدیثلر، آخرت کونند آدم بالالرینك تللری (وقلملری) سببندن مسؤل بولاقلرینی و کوب مشقت کوره چکلرینی بیان ایتلر. اوز اشینی اوزی تیکشرماسه، شوشی اشینی بل طوروب اوز استقبالینی قابرتماسه ایتدی آدم بالاسی کیم گه اوپکهر و مظلوم بولووینی نیتدی دلیل گه بنا قیلوب دعوی ایتار. «وما ربك بظلام للعبید».

(۵۳) أَكثَرُوا ذِكْرَ هَازِمِ اللَّذَاتِ (۱).

ترجمه سی: «لذاتلرنی کیسه طورغان نرسه نی (اولمنی) کوب ذکر قیلکتر!»
اولمنی اونوتماو و ایس گه توشره طورو سببلی معبشتی تار آدملرنك

(۱) سنن نسائی. ج ۱ ص ۲۵۸. سنن ابن ماجه. ج ۲ ص ۲۹۳. جامع ترمذی. ج ۲ ص ۵۴. «هازم» ذال برله ناعل وزند، کیسوی و بتروچی دیگان سوز.

امللری آزابور و دنیا ایچون کیسنمی بلکه بارینه قناعت اینه باشلارار دنیااری
ایرکن وبای آدملرنک غرورلری بتار وانصافیغه قایتورلر .

«اولم» نك كیسا كدن وكونولمگان حتی خیالدهده یوقی وفتده کیلوی ممکن
بلکه بو حال کوبرهکده. شونک ایچون آنی هر قایچان ذکر ایتو، خیالده و خاطرده
طونو، ارنوتماوغه و قولدن کیلسگان قدر حاضرله نوکه سبب بولور .

اولم ایسگه نوشو سبیلی کچکنه گنه حساب ایتولسگان بر بوزوقلنک فیلمی
قالوی ده بیک فائکایدنر . لکن اولمنی ایسگه نوشرو، دنیا اونو و دنیا اشلرنک
یولده قالولرینه قایعروپ نوکل بلکه باراچق برکه بارر ایچون حاضرلک کورو
قصدی برله بولورغه تیوشلی . کیلچک ایچون آلدن حاضرله نوب طور وچی برله
خاطرینه آلمی غفلت ایتوچی آراسنده، دنیا اشلری حقندهغی آرمهده بیک زور
بولادر . آخرت ایچون حاضرله نوچی برله خبرسز باشاوچی آراسندهغی فری ،
فی درجهده بولاچغی شونندن معلوم بولور . شاعر :

إذا أنت لم تحل بيزاد من التقی
ولا قیت بعد الموت من قد تزودا
ندبت عـلی ان لا تسکون کمثله
وانک لم ترصد کما کان ارصدا

اولمگه حاضرله نو، نمازاق اوسنده اوطورودن نوکل بلکه فرض عملرنی
اخلاص برله قبلو وممنوع اشلردن طیبلو، آدملرنی رنجنماو، اونکانغی کیچه بلکار
ایچون اوکنو، خلقلرغه مفعول کیترو و دنیا معامللرینی پخته و نرنیبلدی یورتودن
هربارندر . بو اشلرنک لال کسب ایتو وعائله نی تربیه قیلور ایچون هنر وصنعتلر
برله شغللموگه خلافای یوقی . بعض بر کشینک بر وقت فالهی مسچرگه باروون
اولمن غفلت ایتو وایکچی بر کشینک قرده قونوب صبان سورووی اولمگه
حاضرله نو بولورغه ممکن . حکمت ایسه ظاهرنی توزه نوده نوکل بلکه حاجت قدر
ظاهرنی توزه نو برله برلکده کوکلی توزه نوده در .

اوشبونک ایچون بر آز دولتی وخصوصا یاش بالالاری بار کشبلرنک
ناتار بوس حضورنده یازلغان وصبت نامه لری حاضر طوررغه ؛ آاش بیرشلی
بولغان آدملرنک کیرهک کوب وکیرهک آز بولسون ، آلاچق و بیره چسکلری
امانتگه آلفان وامانتگه بیرگان نرسه لری منتظم دفترلرگه یازلغان بولورغه
تیوشلی . بواشلر ایسه «اولم» گه حاضرله نودر . کشی حقاری کرماسون، وارنلر

وخصوصاً صبى بالاړنڅ حقلرى ضابع بولماسون اېچون ه كښك اوز بڼه مخصوص تر نېبلى دفترى بولو، آلس بېرشلر، امانت هم وديعتلر نڅ شول دفترگه يازلوب بار اولرى لازم پښته كشى شول بواورگه، اوزى بولماغانده آنڅ دفترى اوز خدمتىنى ايته آلور.

(۵۳) أَكْمَلِ الْمُؤْمِنِينَ إِيْمَانًا أَحْسَنَهُمْ خُلُقًا وَخَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِنِسَائِكُمْ (۱).

ترجه هس: «مؤمنلر نڅ ايماني كامل بولغاني خلقلرى گوزل بولغانلر بدير. سز نڅ خبرلى ايرلر كز، خاتونلر كزغه ايز گولك ايتوچيلر كز در».

گوزل خلقلى كشى اوز عائله سنده بولغان كشىلر گه ده، باشقه لرغه ده گوزل معامل و ممكمن قدر ايز گولك قېلچى طبيعى اش. لېكن رسول الله، خاتونلر وخصوصاً عباده بولغان خاتونلرغه ايز گولكللى بولونى آرزو ايتكانلر كښدن سوڭشى جملهنى اوز آلدينه آبروب ذكر قېلدر.

خاتونلرغه ايز گولك ايتو وگوزل معامللى بولو جملهنه اوشبو نرسه لر سانالادر:

اوست باشلر بىنى قار او، حلال رزق برله تر بيه ايتو، دينده ضرور بولغان مسئله لرنى اوگره تو، ظلم و اذا قېلماو، عصبيتى كورساتولر بڼه صبر برله فارش و طور و موڭا فارشى ايسه ايرلر نڅ اويلر بڼى تر بيه له ب طور و ايرلر بڼى رضالاندرو خاتونلر اوستنده بورچدر.

خاتونلر اوى تر بيه سى طوغر وسنده خادمه لردن ده توبان درجه ده بولمازغه هم ده آنلرنى قاراتوب طوتوب ده اوز لرى اشله ب بورمازگه تيوشلى. خاتون نڅ فضيلتى ايسه اوى تدبير ايتو علمينى خادمه لرگه اوگره ته واشله نه بلو بولوب ناگاه لازم بولسه اوز لرى اشله ب كورسانودن عبارتدر.

خاتونلر نڅ فضل و كه لانلرى كېوملر بڼك قېمتلى و جهاز لرى كوب بولوب ده اصل تاش تاغولارى و مودهغه رعایت ايتولر نده نوگل بلسكه تدبيرلى و اقتصادلى بولولر نده هم ده عائله گه «آنا» لى وظيفه سېنى اينه بلولر ندر. ملنلر نڅ بايلىق و فقير ليكلرى، خاتونلر بڼك اقتصدغه رعایتلى بولولرى و مودهغه النفات ايتماو- لرى برله متناسبدر.

عائله لرنڅ بتون سعادتلرى خاتونلر نڅ، اوز ايرلر بڼى رضا قېل بلوگه

(۱) احمد ابن حنبل مسندى ج ۲ ص ۴۷۲ جامع ترمذى ج ۱ ص ۱۳۸. لفظله احمدى تكمى.

طوقتا لغانلقدن بو اش اهميتلیدر. لکن بو کمالات اوزی، ابرارنک تربیه قیل بلولرینه و یاغشی معاملہلی بولولرینه طوقتیدر. رسول اللہنک خاتونلرغہ گوزل معاملہلی بولو طوغروسینه بیک اهمیت بیرووندہگی سببلرنک بری اوشبودر.

(۵۵) **أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَفْضَلِ مِنْ دَرَجَةِ الصَّلَاةِ وَالصَّيَامِ وَالصَّدَقَةِ إِصْلَاحِ ذَاتِ الْبَيْنِ فَإِنَّ فَسَادَ ذَاتِ الْبَيْنِ هِيَ الْحَالِقَةُ (۱).**

ترجمہ سی، «اگاہ بولکنز! نماز اوفو، روزہ بولو صدقہ بیرو درجہ لرندن دہ ثوابلیراق بولغان نرسہ حقندہ سزگہ خبر بیریمہی؟ اول نرسہ ایسہ کشیلر آرارلرینی اصلاح قیلودر. آرا بوزوق طورو، کشیلرنی هلاک ایتوچیدر». عبادلرنک اکث ثوابلیراق فرض عمللر بولغانلقدن بو اورندہغی نماز، روزہ و صدقہ لرندن نفل نماز، نفل روزہ و نفل صدقہ مراد ایکنانلگی اوز اوزندن معلوم. مگرده آرا بوزوق بولو سببلی اولدرو وتالاو ہمده ملتگہ زور ضرر و هلاکتلر کیلو احتمالی بولسہ بو وقتندہغی آرا توزه نو ثوابی فرض عمللردن دہ آرتق بولورغہ ممکن. فرضلر، اللہ حقی ہمده آنلرنی سوگنددن قضا قیلورغہده ممکن.

اول خلقلری بعض وقت بیک یوق نرسہ لر ایچون آچولانشوب بر بری اوستندن محکمہ لرگہ کاغدلر بیرشہ لر و حکمہ لشوب کونلرینی اوزدروب، قانلرینی بوزوب بوریلر.

اگرده اولنک یاغشی قانلری، شوندی کشیلرنی کیلشدروب بوروسہ لر قایسی غنہ اوچده ایکی کشی آراسی بوزولغانینن ایشنو برلہ اوت سوندررگہ باروچیلر روشندہ نیزلک برلہ باروب شونلرنک آچو اونلرینہ صو سببوب سوندرسہ لر قوللرینی طوتوشدروب بارشدرسہ لر، دنیاده رحمت ایشتورلر، اوشبو حدیث خبرینہ کورہ آخرتندہ نفل نماز، روزہ ثوابی آلورلر.

بو کونگی خلقلر افتراق و اختلافندہ برکات بوقلغنی اوز تجربہ لری برلہده بلدیلر، الفتسن و محبتسن ملقلرنک منقرض بولولرینی، دولت و شوکتلرندن آیرلورلرینی کوزلری برلہ کورب طوردیلر، رسول اللہنک «فساد ذات البین

(۱) احمد ابن حنبل مسندی. ج ۶ ص ۴۴۴. سنن ابی داؤد. ج ۲ ص ۳۲۵. لفظلر «احمد» نکی. «حالق» و «حالقہ» ساچ آلویچی پچاقغہ اسمدر. پچاق، ساچنی بتونلای بترووی قییلندن آرا بوزوقندہ خلقلرنی هلاک ایتددر.

هي العالقة» دېگان سوزى، قطعى بر فاعده ايكانلىگىنه نعيمىن حاصل قىلدىلر. لىكن اهل اسلام اوشبو افتراق والفتسزلك خسته لىگىندن هميشه ده فور تولا آلدى و فولده فرصت بار وقتده موگا چاره تابو حقنده اجتهاد ايتتى. مونك عيبى كىملرگه يوكلنه بو طوغروده كىملر گناھلى؟! ..

عيب برگنه صنفده يا كه بر آز كىشيلر ده گنه توگل بلىكه بتون خلق اوستنده و مسلمانلر نك هر بيرنده در. اگرده هر كىم اوز خلقىنى توزه نسه و اوز عيبلىرىنى پاكلانسه اسلام ملتى بوكون آنادن طوغان كىك صافى بر ملت بولا چىق و دنيا بتكانته قدر بر عائل و بر هيئت بولوب عمر سورده چكىدر. شونك ايچون هر كىم اوز خلقىنى توزه نورگه «مىن اوز عيبىنى توزه ندم ده باشقه لر توزه نيمىلر» دىمازگه توشلى چونكه موندى سوز سويلو، اوزى الك الوغ عيبدر. عيبىنى توزه تونك علامتى، گناھنى باشقه لرغه تاشلاو توگل بلىكه باشقه لر نك عيبلىرىنى ده اوز اوستينه آلدر.

محمد صادق:

سانولدى بىك اوچوز بو ملت مرحوم اغياره
تفرقه له دوشوردك كندىمىنى قىر، قىمتىن .
سوزن تكذيب ايدىر معروف ايله آمرلك نعلى
رذالت ايچره قالدق گرچه كىلك خىر امتىن.

(۵۶) ^{۰۰}اَلَا ^{۰۰}اُخِيْرِكُمْ ^{۰۰}بِخِيْرِكُمْ ^{۰۰}مِنْ ^{۰۰}شِرْكِكُمْ ^{۰۰}خِيْرِكُمْ ^{۰۰}مِنْ ^{۰۰}يَرْجِي ^{۰۰}خِيْرَهُ ^{۰۰}وَيُؤْمِنُ ^{۰۰}شُرَّهُ ^{۰۰}وَشِرْكِكُمْ ^{۰۰}مَنْ ^{۰۰}لَا ^{۰۰}يَرْجِي ^{۰۰}خِيْرَهُ ^{۰۰}وَلَا ^{۰۰}يُؤْمِنُ ^{۰۰}شُرَّهُ (۱).

ترجمه سى: «اگاه بولگىز! سز نك خىرلى آدمىز كىم ايكانلىگى حقنده سزگه خىر بىرىمى؟ .. خىرلى آدمىز شول كىشيلرگه آنندن اىزگولك كوتولور، ياوز لىغىنن امىن بولنور. خىر سز آدمىز شول كىشيلرگه آنندن اىزگولك كوتولماز، ياوز لىغىنن امىن بولونماز.»

كوب كىشيلر اوزلر بىنى باخشى حساب ايتوب باشقه لرغه شىبه كوزى برله قاراسه لده باخشى كىشيلر برله اوصال كىشيلر بىنى، آبور ايچون رسول الله حضرتلرى طرفىنن اوشبونده سويله نلىگان درست ميزان قوبله شدىر. اوز بىنك باخشى كىشيلر دنى ياكه بامان كىشيلر دنى ايكانلىگىنى بله سى كىلوچى اوز اولچاوى

برلە توڭل بىلىكە رسول الله حىزىر تارىنك اوشبو اولچاۋوى برلە اولچانورگە تېوشلى بولادر. منبرگە باصوبدە « حاسبوا انفسكم وزنوا اعمالكم » دىب قەچقروندە وياكە شول قىيلىدىن بولغان سوزلارنى تىكلاپ اوطورودەغىنە كوب مەنا يوق. مەنا ايسە مذكور سوزلارنىڭ مضمونارى برلە مەكىن قدر ئەمەل ايتودەدر.

دىنانك ئەمرى كىشى برلە قەچقوشوب، دىشەنلىق وكونچىلىك ايتوب طوررلىق درجەدە اوزون بولماقانى حالدە بىك كوبلارمىزنىڭ ئەمرلرى شوشىدى مەناسىز نرسەلر برلە اونكانلىكى معلوم. دىنانك بتون حاصلى خىيال وامبىلردىن عبارت. ناگاہ برر نورلى مقصود مېدانغە چىقسە اول نرسەدە مىنگولك توڭل بىلىكە بو كون و ابرنەگە فولدىن كېتتە طورغان عارىت كىنەدر. حال، شوشى مىوالدە بولا طوروب بر برى برلە بوزولشوب، بر برىنە سۇقصد قىلىشوب طوروچى آدملر بختىزلىردىر.

(۵۷) **أَلَا أُخِيرُكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ مَنْ آمَنَهُ النَّاسُ عَلَىٰ أَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَالْمُسْلِمِينَ مَنْ سَلِمَ النَّاسُ مِنْ لِسَانِهِ وَيَتِيهِ وَالْمُجَاهِدُ مَنْ جَاهَدَ نَفْسَهُ فِي طَاعَةِ اللَّهِ وَالْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ الْخَطَايَا وَالذُّنُوبَ (۱).**

ترجمەسى: « اگاه بولسىز! مؤمن كىشى كىم ايكانلىكى حقنىڭ سىزگە خىبر بېرىدەمى؟ مؤمن شول بولور: آدملىر آنى اوزلرىنىڭ ماللىرى ھەمدە اوزلرى حقنىدە امىن فىلورلر (امىن دىب بلورلر). مىسلمان شول بولور: آنك نلىدىن، فولدىن آدملىر سلامت طوررلر. مىجەھىد شول بولور: الله ئەالىگە بوى صنو طوغر وسندە نەفسى برلە جەھاد فىلور. مىجەھىد شول بولور: بوزوق اشلىر وگىناھلردىن ھىجرت فىلور. بزدە مىسلمانلىق اولچاۋوى كىوم برلە بولوب اوزلرىنە معلوم بولغان فورمە لردە يورۇچىلرنى مىسلمان، چالما برلە چاپان باكە جىبە كىيگانلرنى «عالم» و«فاضل» سانىلر. «مىسلمان كىم؟» سۇالنىە فارشو رسول الله طرفىدىن: « اوستىندە چاپان باكە جىبە وباشىندە چالما بولور» روشىندە جواب بېرىلگانىنى برگىنە ھىدىت كىتابىندە كورگانمىز يوق. اوشبو ھىدىتدە پىغمبىرىمىز صلى الله عليه وسلم «مىسلمان كىم؟» سۇالنىە فارشو: «آدمىلر اوزلرى وماللىرى حقنىدە آنىدىن امىن بولورلر؟» دىب جواب بېرىدەر. موڭا كورە آدمىلر اوزلرى باكە ماللىرى خىصوصىندە امىن بولماقانى آدم، مىسلمان سانالمازغە تېوشلى كورلەدر.

مسلمانلارنىڭ تامام بولغان كىشى ، مسلمانلارغا اذا وجفا ايتماز ، غيبتلارنى سويلمەز ، كېرەك اوزىنىڭ شاگردى ومريدى دە بولسۇن قەر دعا قىلماز ، رىجماز ، «فلان كىشى ، استازىدىن ياوز دعا آلدى وفلان آدم اوزىنىڭ شىخى طرفىدىن رد قىلدى » كېك سوزلار شايع بولو شول استاذ وشول شىخنىڭ مسلمانلارنى تامام بولماقچە ، علامتدۇر . مۇندە بولغان «قول» و «ئەل» سوزلارنى باشقەچە بولا طورغان اذا وجفا قىلارنى چىقارار اچچۇن توغل بىلكە كىشىلەرگە اذىت بېرىو كېرەك وقتدە قول ھەم ئەل بىرلە بولغانلىقتىن غنە ذكر قىلىندۇر . مقصود ، نىندى كەنە چە بىرلە بولسەدە مسلماننى رىجتو تامام مسلمانلىقغا منافى ايكانلىكىنى بىلدۈردى . كوز ، يوز و آياقار بىرلە اوچكەلەر ، بىرەونىڭ فائىدەسىنە بولغان حق سوزنى سويلەمى اوصاللىق قىلدى بىرلە تېك طورولرنىڭ ھېچ بىرى يارامى ، بو اشلىر تامام بولماقچە منافىدۇر . مەكە فتح ايتولگاندىن سوڭ «ھىجرەت» ھكىمى بىلكان بولسەدە ئەلگەن كىشىلەر اچچۇن اوبلىرنىدە طورغان حاللىرىدە «ھىجرەت» ئوابىنى ئابارغا و ھاجارلار جەلەسندىن سانالورغە مەكەن . بو ايسە اللە ئەلى منع ايتكان نرسەلردىن مەنەلەر بىرلە بولماقتۇر . نەفس بىرلە چىقار قىلو ايسە اللە ئەلىنىڭ رضاەينى قىلدى ايتىتوب شىرىعت بىيورغان نرسەلرنى قىلو ونەي قىلغانلارنىن طيبلودۇر . نەفس بىرلە بو روشدە چىقار قىلونىڭ نەتىجەسى « ھىدەيەت » ئابۇدون عىبارت بولغانلىقتىن چىقارلارنىڭ افضلىدۇر . «والذېن جاھدوا فىنا لنھدىنھم سىلنا» (عنكبوت ۶۹) .

(۵۸) اَلَا اَدُلُّكُمْ عَلٰى اَشَدِّكُمْ اَمَلِكُمْ لِنَفْسِهِ عِنْدَ الْقَضِيَّةِ .

ترجمەسى : «اگە بولمىكن ! سىزنىڭ اڭ كوچلىكىز كېم ايكانلىقىنى خىبر بىرىمەي ؟ آچو وقتىدە اوزىنى طونا بلور .» .

آچو ، بېك ضرورى اشلىرگە سەبب بولغان اعتدالسىزلىقتىن عىبارتدۇر . آچولى كىشى شۇندى اشلىر اشلى ، شول اش ، چىتلىرگە نوغل خىنى اوزىنىڭ باقىنلارنى ، دوستلارنى بىلكە اوزىدە ضرر بولادۇر . خانونىنى سىوگە ، بالالارنى قېنى ، قورسەلارنى وانا ، نى سويلەگانىنى نامى و ھېچ اشىنى اولچى المى ، بو خلق كېرەك خانونلار دە و بېك اير كەلسىدە اوسكان كىشىلەر دە بولادۇر .

نادان خىلقلار آچوغە شجاعت و جسارت ، عزت نەفس و رجوليت ، ھەم وغىرت اسملرى بىرۈب شول كىشىلارنىڭ دىدە آزرلارنى سەبب بولالار . آچو باشقە اما بو نرسەلر بىتونلاي باشقە بولوب آرالرنىدە خىنى مناسبت دە بووق . بو

نرسه ارنی برگه بونارغه، جيلم برله بالنى برگه فانشدروب بر حکم آستينه جيارغه بارامى. شونك ايچون نادان خلق سوزينه آلدانمازغه و آچونى ييکارگه طريشورغه تيوشلى.

رسول الله حضرتلرى بو حديثنك اصل آچو كيلو حقنده نوگل بلكه كيلمگان آچوغه خواجه بولو، درجه سندن اوزدروب يبارماو حقنده سوز سويليبىر. آچولانمازغه فوشقان حديثلرى ده بار. بر آدم رسول اللهغه كيلوب، ميثا وصيت ايتنه كورسهنه! ديگان ايدى. رسول الله آكئا «لا غضب!» (آچولانمه) ديب وصيت ايتدى. ننگى كشى، شول سوزينى تكرارلاغان بولسه ده رسول الله هر برينه «لا غضب» ديب جواب بيمردى ديگان حديثنى او هر يره روايت ايتهدر (۱). اورنى برله بولغانده و اولچاودن اونمه گانده آچو، ممنوع اش نوگل. ممنوع اش ايسه آچوغه خواجه بولا بلمگانك و اوز اوزينى طيبا الماغانفدر. آچو بيكولماسه شونك سببلى دوست و بلشلردن، ياقينلر و فارتاشلردن كيسلور بولور. حسد و غيبت، كينه و نيمهت كيك بوزوق خلفلر اورچور، نتيجه ايسه او كنجدن عبارت بواب قالور. كشيپلرنك عقللرى كامل، صبرلرى لازم درجه ده بولونك درست اولچاوى ايسه آچو وقتلرنده اوز اوزلرينى طوتنا بنولر يير. بو خصوصه امام بخارى «باطرلىق، كشيپلرنى كوره شوب بوقودن نوگل بلكه آچو وقتنده اوز اوزينى طيبا بلودن عبارت» مضموننده بولغان «ليس الشديد بالصرعة انما الشديد الذى يملك نفسه عند الغضب» حديثنى روايت ايتهدر (۲). على بن ابى طالب رضى الله عنه دن: «بهادر صوغشده، حلیم آچو وقتنده، دوست تارلقغه نوشكان ساعتده بلنور» ديگان سوز مرويدىر (۳).

(۵۹) اللَّهُمَّ إِنِّي أُحَرِّجُ حَقَّ الضَّعِيفِينَ الْيَتِيمِ وَالْمَرْءِ (۴)

ترجمه سى: «يا الله! مين ايكى نورلى ضعيفى كشيپلرنك حقلرى حقنده قاتبلىق كورسانم. مونلر: يتيملر بولر خاتونلردر».

(۱) صحيح بخارى. ج ۷ ص ۱۰۰. احمد ابن حنبل مستدى ج ۵ ص ۳۴.

(۲) صحيح بخارى. ج ۷ ص ۹۹. «صرعه» صادك زهى برله «همزه» (همزه) وزننده بولوب كوب يئوچى كشى ديمكس.

(۳) السكامل. ج ۱ ص ۱۲۵.

(۴) سنن ابن ماجه. ج ۲ ص ۲۰۵. «أخرج» سوزينى «تفعل» دنده «انعال» دنده اوقورغه ممكن. هر ايكى تقديردهده معناسى: «تضييق قيلم» قاتبلىق ايتهم» ديك بولادىر.

رسول اکرم حضرتلری یتیملەر بىرلە خانولارنى «ضعيف» دىب آتى و
آلارنىڭ حقلرىنى آشار، آلارغە ظلم ايتودن منع ايتنە و بو طوغرودە بر آز
قانىغلىق كورسەتە و شوشى اشىنىدە اللە تعالى حضرتينە اشهاد فيلەدر.

خانولارنى طلاق ايتوبدە مەرلارنى، عدت مؤنتلرىنى تولەمى يوروجىلەر،
اوزلرى باراتماغانلرى حالدە، مەرلارنى و عدت مصرفلرىنى و مونلر اوستىنەدە
يافا چىلەر و بلەزكلرىنى ناشلاب كىتسونلر اىچون خانولارينە هر تولى جفا و
اذا بىروب طوروجىلەر، آلارنى محرم قارنداشلرى ەمدە يافىنلرى بىرلە كورشو
و سوبلەشودن منع ايتوجىلەر اوزلرىنى احتساب فيلسونلر و رسول اللەنىڭ شوشى
سوزينە فولاق صالحسونلر و انصافلرىنە قابتسونلر ايدى. مال بولورده بئارده
اما كشى حقى بئماز، كىلە چكەدە مونىڭ حسانى صورالور.

رسول اللە حضرتلارى «حجة الوداع» دە «عرفات» دە بوز مۇكەن آرتق خلقىغە
خطاب قىلوب امتنىڭ دىنى و ائتمەمى مطلبلىرى حقندە اھمىتى و بىك اثرلى بر
خطبە سويلەگان ايدى. مذکور خطبەدە: «خانولر كۆز اوستلرنىدە سزنىڭ حقىڭىز
بولغان كىك خانولر كۆزنىڭدە سزنىڭ اوستوكۆزدە حقلرى بار، آلارنى سز، اللە
تعالىنىڭ امانتى ايتوب آلدىڭىز!...» (۱). مضمونىدە سوزلر بولوب شول حقلرنىڭ
بعضىلرى بيان ايتولگان و خانولرنىڭ اللەتعالى حضرتىدىن ايرلرگە وديعت
اىكانلىكلرى اعلام فيلنغان ايدى. امانت ەم وديعتنى نىچوك آصرا و لازم اىكانلىكى
ەر بر مسلمانغە معلومدر.

يتىم مالىنى حقسىز ضائع ايتو طوغروسندە قرآن كريمنىڭ: «ان الذين
ياكلون اموال اليتامى ظلما انما ياكلون في بطونهم ناراً و سبيلون سھيراً»
(نساء ۱۱) دىگان تھدىدى يىتسە كىرەك. شوشى سوزدىن اثر آلماغان كشىگە
ھېچ بر سوز اثر بىرماز. (ظلم و حقسىزلىق بىرلە یتیملرنىڭ حقلرىنى آشاوجىلەر
و ئافى قىلوچىلەر اوت آشپلر و تېز كوندن تەمۇغغە كرەچكلر، دىمكىر).

وھىبى:

مملوك آلمە آھنى لرزان اولور سما

ايتامىڭ آلمە حقىنى برباد اولور جھان.

﴿ ۶۵ ﴾ اَلْاَمَانَةُ تَجْلِبُ الرِّزْقَ وَالْخِيَانَةُ تَجْلِبُ الْفَقْرَ .

ترجمه سی: «امانتلی بولو، زرقنی تارتور و خیانتلی بولو فقیرلکنی کیتورر». خلقلرنڭ اشنا طورغان کیشیلری «امین» و «امانتلی»، اشنا طورغان نرسه لری «امانت»، اشنا می طورغان کیشیلری «خائن» اسمنده بولادر. امانتلی بولو زرقنی ناروغه و خیانتلی بولوده فقیرلک کیتروگه سبب ایکانلگی درست همده خلقلرنڭ اوز طرفلرنندنده تجربه ایتولگان بر فاعدهدر. امانتلی کیشیلر برله خلقلر، قورقمی و ترددلنه می، عامله ایتهلر و شول سببدن کیشیلری کیکایه، معاملاری آرنا و کوبایه، شهرنلری نارالوب اوز حضور لرینه کیلو برلده، پوچنه و تبلیغاملر آرغی ده اش کوره لری. اما خیانتلی کیشیلردن خلقلر بیزه لری، اش قیلودن صافلانار. مونڭ فقیرلهنو سببی ایکانلگی معلوم.

امانتلی بولو، نبوشلی و فتنده و نبوشلی اورنده، امانتنی نبوشلی برگه تابشروندن عبارت. آقچه و کتاب، ماللر و خط کبک نرسه لری «حسی امانت» بولوب «علم» ایسه معنوی امانتدر. آقچهنی و خط کبک نرسه لرنی تابشرو لازم بولسه، کیرهک و فتنده اهللرینه «علم»نی تابشروده لازم. (علمنی تابشرو ایسه کیشیلرگه اوگره تودن عبارت). «ان الله یامرکم ان تؤدوا الامانات الی اهله» (نسا ۶۱). بر قوم آراسنده نادانلق فاش بولونڭ سببی شول قوم آراسندغی عالمرنڭ اوقوتهاولرننن، اوگره تهاولرننن و درستیده امانتلرنی اهللرینه تابشرو حقتده صادر بولغان قرآن فرمائیننی طوماولرننن و اعتبارغه آلهاولرنندندر. موندی عالمر «امینلر» نوگل بلکه «خائنلر»در.

اوشبو سببدن جهاعتنی اوفونو، مسلمان بالالرینه اسلام تربیه سی و دین روحی بیرو، عموما ذهنلرینی و فکرلرینی کیکایتوب انسانلر جله سینه کرولرینه سبب بولو حقتده هر کیمنن الک «عالمر» همده اوزلرینه «عالم» اسمی بیروچیلر یوررگه، نیچوک گنه بولسده ملت آراسینه علم ناراتو حقتده طریشورغه تبوشایلر بار مکتبلرنی تار اوزچیلر، معاملرنی سببیز قروب بیاروچیلر، اصول جدیده و قارا ناقالرنی نهانه ایتوب الله اسمینڭ اوگره ملووینه قارشو توشوچیلر، امانت گه خیانت ایتوچیلر بولادر. «حاسبوا انفسکم و زنوا اعمالکم».

(۶۱) الْاِنَانَةُ مِنَ اللَّهِ وَالْاَعْجَلَةُ مِنَ الشَّيْطَانِ (۱).

(۱) جامع ترمذی. ج ۲ ص ۲۲. «انانه» همزه نڭ فحقی برله «نواة» وزنده. آتی یونی دن اسمدر. مجردی انی یائی کیلهدر. «الم یأمن للذین آمنوا ان تخشع قلوبهم» ده گئی یائی ده شونندندر.

ترجمەسى: «ئىبائىلى ۋە ئىبىرىلى ھەمدە ۋىقارلى بولو، اللە تەئالى دن و (دنيا
 اشلار نەدە) آشغو شىطاندىن».

اڭ اول خاطرگە توشو بىرلە سىكروب طوروب بىر اشنىڭ بولوۋىنى تىلەۋ،
 عجلە (آشغو) در. ئىبائىلى، ۋىقارلى ھەمدە ئىبىرىلى كىشىلەر ھەر ۋەقت ساقلاۋىپ،
 اشلارنىڭ آل و آردلارنىڭ فېكرلەپ قېلەر. بو اش، اوشبو خىبىئەدە «اناة» دېيىپ
 تەبىر اينولەدز.

عبد فېس قېلەسىنىڭ اېلچىلىرى «مىدىنە» گە كېلو بىرلە دوھلەردىن نوشوب
 رسول اللە حضورىنە آشغوب كېتكانلىرى خالەدە آزارلەندە بولغان اشچ (المنذر)
 دوھىدىن نوشوب نىرسەلەرنى آلدى و دوھىنى تىشاۋلاب آشارغە بېاردى، بېك
 ياخشى لاب يۈۋىدىدە قىدرلى كېۋىملەرنى آلۇپ كېۋىدى، آفرۇنلاب غنە مسجىدكە
 كېتىدى، اېكى ركعت نفل نمازى اۋقۇدى و شۇندىن سولڭ رسول اللە حضورىنە
 باروب كورشىدى. رسول اللە، مونڭ اوشبو روشك آشقىمى، تىرىپ بىرلە يۈۋىنى
 تەسبىر ايندى و: «ان فىك خصلتېن يعبهما اللە العلم والا ناة» (اى اشچ! سېندە
 اللە تەئالى سوبە طورغان اېكى خصلت بار: حلم بىرلە اناة) دېدى» (۱).

آشغونىڭ مەدۇخ بولغان اورنلارى دە بار. مىثلا بورچىنى تولەۋ، مېتىنى جەھاز-
 لار، گناھلاردىن توبە ايتىۋ اوشبو مەدۇخ اورنلار دىنەر. (شونىڭ اېچۇن ترجمەدە «دنيا
 اشلار نەدە» دېگان سوز آرتىدردى). موسى پېغەمبەردە اللە تەئالى گە: «وعجلت اليك
 ربي لترضى» دېيىپ مېناجات ايتىكان ايدى. اگەردە آشغو، ھەر اورنەدە مەدۇم
 بولسە ايدى موسى. (علبە السلام) بو روشدە جواب بېرىمگان بولور ايدى.
 ھەر خالەدە اشلار دە عدالت بىرلە بولو «خېر الامور اوسطها» بىرلە عمل قىلو،
 اقراط و نىفرىطدىن ساقلاۋ، اورنىمە كۈرە آشغو و اورنىمە فاراب آشقاۋ، شوشى
 اورنلارنى آبرە بىلو لازىمەر.

۶۲ اَنْتُمْ اَعْلَمُ بِاُمُورِ دُنْيَاكُمْ (۲).

ترجمەسى: «دنيا اشلارنىڭ دىنى سىز اوزىڭىز ياخشى بىلەسز».
 مۇسلمانلارنىڭ دىنى اشلارنى (عاملەرى) بار. دىنى اشلارنىڭ قانۇن اساسلىرى
 ايسە قرآن كرىم دە رسول اللەنىڭ سىنى بولۇپ شوڭا مېراجعت ايتارگە و پېغەمبەردىن

(۱) جامع ترمىدى. ج ۲ ص ۲۲.

(۲) صحيح مسلم. ج ۲ ص ۲۲۳.

او گره نوب بلور گه نبوشلی. دنیای علملر و دنیای اشلر حقنه ایسه اوزلری
 تقشیش اینو و اوز تجر به لری و عقالمیرینی، استعمال قیلو لازم. دنیای علملر، کیرهک
 آدم بالاسینک ذهنی بیتارلك و کیرهک بیتمازلک در جهده مشکل بولسون آتی
 قرآن و حدیثدن ایزله و پیغمبرلردن صور او وحی همده پیغمبرلرنک وظیفه لریینی
 آکلماو و آنلرنک نی ایچون یبار لولرینی بلمه و چیلکدر. رسوللر، بنده لر گه
 دنیای علملر او گره نور، طبیعات و فلکیات اوفوتور ایچون توگل بلسکه الله
 تعالی گه بنده چیلک قیله بلونی و اوز آرارلنده الفت و محبت برله طور و کیفیتلریینی
 نفسنی تزکیه قیلو روشلریینی او گره نور ایچون یبار لمشلردر. ا گرده دنیای
 علملرنکده پیغمبرلر آرقلی او گره تلووی لازم بولسه ایسی، انساذلرنک اوز
 فکر لری اشسز طور و هر نرسه نی «وحی» دن گنه کونو لازم بولور ایسی.
 مگر ده پیغمبرلر حواسنی استعمال قیلو، عقلنی اشله تو، عبرت آلو حقنه تنبیهلر
 قیللر، بو خصوصده قرآن کریمده کوب آیتلر بار. فقط بو تنبیه، دنیای علم
 او گره تو، صناعت و هنر اشلرینه فانشو باهندن توئل بلسکه شول اشلر نی دین
 و ایمان فونله و حقنه واسطه و سبب قیلو (دینی اشلر گه منعمه بولو) جهنتدنر.
 اونکان پیغمبرلرنک ماجر الری و آنلرنک املری خصیصنه بولغان و اقللر
 قرآن کریمده کوب مرتبه لر ذکر ایتولسه لر بو اشلر «تاریخ علمی» نقطه سندن
 و بنده لر گه تاریخ علمی بلدر و جهنتدن توگل بلسکه « لَقَدْ كَانَ فِي قَصصِهِمْ
 لَعْلَةٌ لِّاُولِي الْاَلْبَابِ » (یوسف ۱۱۱) قول شریفینه موافق عبرت و وعظه نو ایچوندر.
 قرآن کریمده پیغمبرلرنک قصه لری تاریخ نقطه سندن بولمی بلسکه موعظه
 و عبرت نقطه سندن بولوروی بیک ظاهر. « و لَقَدْ ارسلنا فی کل امة رسولا ان
 اعبدوا الله و اجتنبوا الطغوت » (نحل ۲۸)، « کَلِمَاتٍ فَبِمَا فُوحِجَ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا
 اَلْمِ بَأْتِكُمْ نَذِيرٍ قَالُوا بَلٰی قَدْ جَاءُنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَ قُلْنَا مَا نَزَّلَ اللهُ مِن شَيْءٍ
 (تبارک ۹)، « و ان من امة الاغلا فیها نذیر » (ملائکه ۲۲)، « و لَقَدْ ارسلنا رسلا
 من قبلك منهم من قصصنا عليك و منهم من لم نقصص عليك » (مؤمن ۷۸)
 مضموننک بولغان آیت کریمه لر دن آکلشلفانقه کوره یر یوزنده بولغان املر گه
 حسابسز کوب پیغمبرلر یبار لیگان بولور غه نبوشلی. حالبوکه قرآن کریمده
 ذکر ایتولگان پیغمبرلر بیک آز. ا گرده مونلر تاریخ نقطه سندن سویلنسان
 بولسه ایسی اول وقت شول پیغمبرلرنک هر بری سویلنوب اوتولگان و تاریخ
 علمینک موضوعسی ادا قیلنغان بولور ایسی. هر برینک احوالی سویلنماو و تاریخ

موضوعسى زراعت اينلماو، مولارنىڭ باشقە حكمت ايچون ذكر اينولسگان بولولر يەنە دليلدر.

اوشبو سبب ايچون «دين» علمى برله دنيا علمىنى، عادت و عرفلر برله «دين» امرلر يەنە برگه بوناب يورتمازگه، آرالر يەنە آيررغە، بر يەنە «وحى» هم «پيغمبر» لردن اوگره نورگه وايكنچيسى حقنە آدم بالالرى - بلسلر بلماسه - لردە اوزلرى طربشورغە، نجر بهلر ياصاب كوررگه تيوشلبلر. اسلام دينىنىڭ «فطرى» دين بولويۇنىڭ مەناسى دە ديننىڭ دىناوى اشلرگه فاتشماوى، دىناوى عنر و صناعتلردن منع اينماوى و دىناوى اشلرنى اوگره تونى اوز اوستينە - آماوى بلكە خۇلقلارنىڭ اوزلر يەنە تابشرووى و كائىنات سنتچە بولوغە موافقت قىلوى چەتنددر.

رسول الله حضرتلرى طرفندن: «انتم اعلم بامور دنيا كم» (دنيا اشلرگە ئىزى اوزگەز باخشى بلەسن) دىيولسگان سوز مسلمانلر فاشنە دستور طوتولورغە، دينگە تعلقى بولماغان دىناوى اشلر و علملردە اوز نجر بهلرى و اجتەادلر يەنە آرتىروب حيات سقرنە باشقە ملتلردن قالشمى يوررگه تيوشلى ايدى. لىكن نى ايچوندر مسلمانلر بو قاغەنى دستور اينمبلر، دين اشى و دنيا اشىنى آيرى هر نرسەنى شريعتكە تطبيق اينمكچى بولالر و شريعت فتواسىنى از لبلر.

صوڭ وقتلردە اسلام و مسلمانلر اوستينە بولغان ضربەلرنىڭ انى انوغسى وشول نىسبتە آچىسى دىناوى اشلرنىڭ «دين» اسمندن منع ايتلوى و وشوشى باطل نرسەگە: «اسلام دينى برله مدنيت برگه چىولمى» دىگان ايكنچى بر باطل دعوى بنا قىلنوى بولدى.

سلطان محمود، عسكرگە ياڭا نظام بېررگە، زمان و احوالغە موافق بر فورمادە كيوندىروب باشقە حكومتلر روشنە نعليم قىلدورغە كرشكانە استانبول عالملرى بو اشگە «دين» اسمندن فارشى طورديلر، شىخ الاسلاملر نىن باشلاب جامع شاگردلر يەنە قدر هر برى امر بالمعروف و نهى عن المنكر وظيفە سىنى ايفا اينەرگە كرشديلر. لىكن سلطان محمود اوزى «دين» نى ياخشى بلگانلىككن و هر بر چالمالى آدمنىڭ «كتاب آلاى قوشمى» دىگان سوزى برله قاوشاب كېتىمگانلىككن اوز سوز يەنە ايندى امر بالمعروف و نهى عن المنكر ايتار ايچون استانبول اورامىنە چىولغان دين باشلقلر يەنە طوپنىڭ كوپشە سىنى بوردردى. نىكىلدە اوكلە كوتاردىلر، مڭ مشەت برله قاچوب صولشار يەنە اويلرنىڭ آلدىلر.

آندن مقدم سلطان مراد، استانبولدا رصد خانه سالدرغە كرشكچ استانبول عالملى رصد خانهلر طونو همده حكمت گە دائر اثرلرني اوقو ممنوع ديب «دين» اسمندن فتوى چيقارغانلر وشول سببلى استانبولده بتون درس «هدايه» برله «هدايه» دن عبارت بولوب فالغان ابدى. يه!.. رصد خانه نك دبن گە نى تعلقى بار؟ قايسى قرآن آنى منع ايتهدر؟ ...

بزنگ اوشبو كونمزده بخارا عالملى اصول جديده برله بالارغە القبا اوقونونى منع ايتدبلر، مکتبلرني «دين» اسمندن يابدر دبلر. كوكره كلرى آچيق روس قزارينك تيانرلرده، سیركلرده اوبنالرينى تحسین ايتوب آوزولرينى آغزوب اوطورونى، اسلام و قفلرينى صاتوب كسب قیلونى، ربا برله معامل ايتونى اوزلرى ايجون «دين» ده منع تابماغان بو مباركلر آز وقت ويىكللك برله بالارغە بازو نانتوده نیندى منع تابقانلر در؟ ..

عجبت من شیخی ومن زهد
وذكره النار واهوالها
بكره ان يشرب فی فصة
ویسرق الفضة ان نالها

٦٣) أَنْزِلُوا النَّاسَ مَنَازِلَهُمْ (١).

ترجمه سی: «هر کیمنى اوز اورنینه اوطورنوگن! (اوز یفه مناسب معامل ده بولوگن)». رسول الله حضرتلرینك بوسوزى بیک اهمینلى وهر کیم ايجون دستور العمل ط. تلورغە نیوشلى بر اصلدر. هر کیمنى اوزدرجه سینه اوطورنو وهر کیمنى اوز حالینه گنه مناسب معامل قیلو لازم. لکن مونك ايجون کشیلر نك مرتبه لرینى آکلى آلورغە ومیزانغە نارتا بلورگە احتیاج بار. مصنفلر نك ذرجه لرینى کتابلرینك زور لغینه، علم اهللرینك مرتبه لرینى دعوالرینك الوغلفینه، کشی برله قچقرشقان وقتلر نده ناوشلورینك شه بلیگینه فاراب اولچارگه یارامی. بو مصنفلر نك اولچارلری بتونلای باشقه نرسه لدر. اسلام دنیا سنده جاهل «علامه» لر و خرافات تاراتوچی «محقق» لر «المصرف فی القدرین»، «سلطان الاولیا» بولغان عاجز و حقیرلر، باطل بوللر برله مسلمانلر نك ماللرینى جیوچی حریصلر وسفیهلر، مستبد مفرورلر کوب بواوغە اصل سبب، اوشبو حدیث برله عمل قیلر بلماو و جزاف سوز سویلر، غلو واسراف ایتولر بولمیشدر.

(۶۴) أَنْصُرْ آخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ هَذَا نَنْصُرُهُ مَظْلُومًا فَكَيْفَ نَنْصُرُهُ ظَالِمًا قَالَ تَأْخُذُ فَوْقَ يَدَيْهِ (۱).

ترجمه‌سی: «ظالم بولاسهده مظلوم بولسهده مؤمن قارنداشکه یاردم بیر! یا رسول الله! مظلومغه یاردم بیررمز اما ظالمغه یاردم بیرو نبچوک بولور؟ دیب صورادیلر. شونارغه قارشو رسول الله: ظالم ایتوچبیک توارندن طوتارسن (منع قبلورسن) دیدی.»

ظلم ایتوچی کشینر، اُردنه تیوشلی وقتنک طیوب اولسگروچی بولسه، جواب ایچون حکمه ارگه بورو وعیبله نوب جزا کورو کبک اشلردن سلامت فالووی حتی اوزبیک شول عملبیک نبوشسز ایکانلیگنی آکلاب اوکنووی ممکن. بو تقدیرچه ظلم ایتوچی کشینی ظلمدن منع ایتو، مجازی معنا برله گنه توگل بلسکه حقیقی معنا برلهده آکا زور یاردم قیلودن عبارت بولادر.

(۶۵) انظُرُوا إِلَىٰ مَنْ هُوَ اسْفَلُ مِنْكُمْ وَلَا تَنْظُرُوا إِلَىٰ مَنْ هُوَ فَوْقَكُمْ فَإِنَّهُ أَجْدَرُ أَنْ لَا تَزِدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ (۲).

ترجمه‌سی: «دنیا اشلری طوغروسنده اوزکزدن بوقاریلرغه توگل بلسکه توبانلرگه قاراگز! بو اشکز الله تعالی بیرگان نعمتلرنی آرسنمازغه سبب بولور.»

آدم بالاسی دنیا طوغروسنده اوزندن بوقاریلرغه قاراونی عادت ایتسه اوزینی کیمسونرگه و اوزینی بختسز آدم صانارغه باشلی، امیدسزلنه، شول بوقاری آدملرگه آچووی کیله و دشمنلی گیزی باشلی. اما اوزندن توبانلرگه قاراسه اوزینی بختلی آدملردن و الله تعالی نیک نعمتلرینه اوچراغان بندهلردن ایکانلیگینی بله، فولندن کیلگان قدر شکر ایتنه، هائل سینه مرحمنلی و کوکلی طنچ بولا. بو صوکتفیسسی یاخشیش ایکانلیگنده نزاع یوق. اما آخرت اشلرنک، عمل و عبادت، انعام و خیرات بابلرنده مونک کیریسنچه، اوزندن توبانلرگه توگل بلسکه اوزندن بوقاریلرغه قاراو و آنلردن اورنهک آلو تیوشلی. بابالر

(۱) صحیح بخاری، ج ۳ ص ۹۸ و ج ۸ ص ۵۹.

(۲) جامع ترمذی، ج ۲ ص ۷۴. «تزدری». «ازدر» دن بواوب اصله «تزدری» در.

تا حرفی دالغه آلماشلوب «تزدری» و «تزدرون» بولدی.

مزدن قالغان: «بوقارىغە قاراب فكر ايت ، نوبانگە قاراب شكر ايت» دېگان سوز ، بىك معنالى بر نصيحتدر .

(۶۶) اُنْهَآ كُمْ عَنْ قَلِيلٍ مَا اَسْكُرُهُ كَثِيْرُهُ (۱) .

ترجمەسى: «كۆپى ايسرتىكان نرسەنىڭ ، زىندن دە منع ايتەمن .»
ايسرتىكچ ايجونىڭ حراملىقى قرآن كريم وحىدىلر برلە بيان ايتولگان سببلى اسلام دنباستندە معاومدر . عرب خلقى ايسرتىكچ ايجو برلە مبتلا بولوب آندىن باشقە طور االميلر ايدى . آرالرندە بولغان قىتئەلر ، صوغش قراشارنىڭ دە باش سببى ايجوگە قومسزلفارى ايدى . قرآن كريم منع ايتىكاندىن صوڭ عربلر ارشبو حكىمگە اطاعت قىلدىلر و ايسرتىكچدىن تمام طوقئالدىلر . طوقئالونىڭ خىبرلى نتيجه لىرىنى كوروب مذكور حكىمدىن اوزلرى دە مەنون بولدىلر . شاعرلرنىڭ:

الا بالقومى لىس فى الخمر رفة
فلا تقربوا منها فلىست بفاعل
فانى رأيت الخمر شينا ولم يزل
اخو الخمر دخالا لشر المنازل

و :

وكل اناس يحفظون حرىمهم
وليس لاصحاب النبىد حرىم
فان قلت هذا لم اقل عن جهالة
ولسكننى بالفاسقين علميم

قېلىندىن شعر لىرى كوبر .

ايسرتىكچ برلە مبتلا بولغان خلقى ايجونىڭ طوبوب اوسوب رسول الله حضرتلرنىڭ ايسرتىكچ ايجوگە گانلىكى عربلرگە معلوم ايدى . كىرچە عربلر آراسندە ايسرتىكچ ايجونى اوزلرىنە حرام ايتوب منعلىنگان ذاتلر بولسەدە آنلرنىڭ بو اشلرىنە ، ايسرتىكچ سببلى فلاكت ومسخره لىكلرگە اوچر اولرى سبب بولغان ايدى .

ايسرتىكچ هر تورلى بوزوقلقلرنىڭ آناسى بولوب ايسرتىكچ ايجو سببىدىن آدم بالاسى ، اوزىنىڭ سرمايەسى بولغان عقلدىن آبرولوب مىنونلر چەل سېنە كرهدر . ايسرتىكچ ايجو اخلاقى بوزا ، سلامتىكىنى يبارە ، ايسرتىكچ برلە مبتلا

كشىلارنىڭ نسللىرى ئاچارلانا. بو نرسەلەر ھەر تۈرلۈ تېجىرەلەر و طبىبلارنىڭ شىھادىلارى بىرلە ئابىتىر.

زمانىز طبىبلارنىڭ بىرى طرفىدىن تىرتىپ اينىولگان بىر رسالەدە اوشبو سوزلار بار:

«بوگون آوروپا و آمىرىقاده افراط درجەدە بولغان يوقسولمىقلارنىڭ سىببى ايسىرتكىچ اىچودىر. ايسىرتكىچ اىچو عادىتى، قارىتاردىن ياشلارگە، آنا و آنالاردىن بالالارغە مىراث بولوب قاللا. ايسىرتكىچ بىرلە مىتلا عائىلەلەردىن قىز آلۇ و اويىلەنو اصلا بارامى. آمىرىقاده «بوسطن» شىھرىدە بىر يىقىس اسەلى عائىلەدە اىللى يىل مىدىنىدە يىكرىمى بىر كىشى انىتار قىلىدى. مونىڭ سىببى ايسە بو عائىلەدە ايسىرتكىچ و شونىڭ بىرلە بىرلىكدە اخلاقسىزلىقنىڭ مىراث بولوب بالالارغە قالووى ايدى. تىكرار ايتىمىز: ايسىرتكىچ اىچو، اىيون آشاو و شونلار قىيىلىنىدىن نىشئە اىچون اسىتىمال قىلىنە تورغان نرسەلەرگە ھادىت ايتىكان خاتونلار و اىرلار بىرلە اويىلەنو تىيوشسىز اش و الوغ اوكىچلەرگە سىبب بولاچقىدر. اوشبوگۇا كۈرە آمىرىقاده بەئىز بىر ولايتلار ايسىرتكىچ اىچونى ضررى عىبلاردىن ساناب، خاتونلارنى تىلاق ھقى بىرەدر. موندىن مقصود ايسە ايسىرتكىچنىڭ بالالارغە مىراث بولوب قالووينى بىترىمىك ياكە آز ايتىمىقدر.»

اوشبو ھدىث شىرىفى ھكىمى اىچمىلىكلەرگە گىنە ھاس توگۇل بلىكە «اىيون» شىكىللى بو تولاغىنە تورغان مادەلەرنى دە شامىلدر (رسول اللە ھىزىرتلارنى آندىندە مىنە ايتىدۇر). طبىبلار رىتسىپلارنى موافىق اسىتىمال قىلىنماغاندە «اىيون» بو تولا اسلام شىرىعتىنە كۈرە درىست بولماسە كىرەك. «اىيون»نىڭ آرافى و ھىزىرتلارنىڭ ھەر تۈرلۈ نواعىسىنە كۈرەدە ضررى نىسە اىكانلىگى ھقىدە كۈپ نرسەلەر اوتۇدۇق، زمانە طبىبلارنىڭ شىھادىتلىرىنى بىلىدۇ. عقل و بىدىن اىچون ضرر بىرە تورغان نرسەلەرنىڭ ھەر بىرى ھىرامىدر.

«اوزى كىرە آلمىغان اورنلارغە، شىطان كىلەك ايسىرتكىچ بىرەدردە آندىن صوڭ اوزىدە كىرەدۇر» دىگان سوز، بىك ايسكى زمانىلاردىن بىرلى مشھوردۇر. اسلام دىنباستىدە ايسىرتكىچ «ام الخبائىث» (بوز و قىلقلارنىڭ آناسى) دىب مىعرف بولووى مونىڭ كى ضررى بىر نرسە اىكانلىگىدىندۇر.

(۶۷) إِنَّ أَبْرَ الْمِرِّ صَلَّةَ الْوَلَدِ أَهْلٍ وَدَّيْبِهِ (۱).

ترجمەسى: «ايىزگولكلارنىڭ ايزگوسى، بالا اوز آناسىنىڭ دوستلىرىنى باقىن كورو ومناستىدە بولو (فاتناشوب يورو) دن عبار نىر» .
 اوشبو حديثگە كوره، آناسى كىرەك ايسان وكىرەك وفات بولسون،
 آناسىنىڭ قارىنداشلىرىنە، عائىلەسىنە وباشقە باقىنلىرىنە ھەمدە عائىلە طىشىدە بولغان
 دوستلىرىنە صلە فىلوب طورو وانلىرىنى دوست كورو، چافروب فوناق ايتو،
 ھەدىلەر بىرو كېك نرسەلەر بىرلە كوڭللىرىنى نابو لازم بولادىر. بو اش آناغەغىنە
 خاص توگل بىلكە آنا ھەقىدە شولايدىر (۱). اكرەدە فاتناشوب يورودن شرىعت
 طرفىدىن مانع بولماسە بو اش لازم، بو ھەقدە مسالە فىلەمازغە نىوشلى.

٦٨ (۶۸) اِنَّ اَخَوْفَ مَا اَتَخَوَّفُ عَلَىٰ اُمَّتِي الْاِشْرَاكُ بِاللّٰهِ اَمَّا اِنِّي لَسْتُ اَقُوْلُ
 يَعْْبُدُوْنَ شَمْسًا وَلَا قَمَرًا وَلَا وُتُنًا وَلَا سِكِّنَ اَعْمَالًا لِغَيْرِ اللّٰهِ وَشَهْوَةً خَفِيَّةً ۚ (۲)

ترجمەسى: «امتم ايچون فورقان نرسەم الله تعالىگە شىرك فاتوارىدىر .
 قوباش باكە آىمە وباخود صنەلرغە عبادت فىلورلر دىمىم بىلكە الله رضالغىدىن دە
 بىگرەك باشقە مقصودلر ايچون عمل فىلورلر وباشرون بولغان شەونلرگە اسپر
 بولورلر دىب فورقام» .

الله رضالغىدىن باشقە قىلغىن عبادت وعمللرنىڭ ھەر بىرى «رىبا» ھەمدە
 «شەوت» سوزلىرى آستىدە چىولادىر.

خلىقغە بلنە طورغان نرسەلەر «رىبا» اسمىدە وخلقىدىن باشلە طورغانلىرى
 «شەوت خفىيە» (باشرون شەوت) اسمىدە يورىدىر. باشرون شەوت بىرلە رىبا
 ھەر ايكىسى مەبوم و گناھ اشلردن ايكانلىگى معلوم. «فويل للمصلين الذين هم
 عن صلاتهم ساهون الذين هم يراون». باشرون شەوت و رىبا ايچون قىلغىن
 عبادتلىر، عمللر ھەقىقت ھالدا الله ايچون بولغانلىقى سىبىلى رسول الله طرفىدىن
 «شىرك» دىب آناھىشدر.

رىبا مسئلەسى اخلاق كىتابلىرىدە خصوصا امام غزالبىنىڭ «كىتاب الاربعين» و
 «احياء» اسملى اثرلىرىدە نەقىل بىرلە سويلەنەدر.

«رىبا» نىڭ ايكى كېلوشسىزى و ضررلى بولغان قىسمى «دىن» اسمى بىرلە
 رىبالانودىر. اوزلىرى غىبىت سويلىلەر، نەملىق قىلەر، ھىساپتەلەر، ھىرام مەاملەردىن

(۱) صحیح مسلم شرحىدە نووی سوزى. ج ۱۱ ص ۴۱۵.

(۲) سنن ابن ماجه، ج ۲ ص ۲۸۶.

صافلانمیلر، ربا آلالر، ربا بیرهلر، فقیهلرگه ایبهرونی ذعوی فیلغانلری حالده فقیهلر فاشنده بوزوق بولغان سودالرنی ایتوب طورالر اما باشقه لرده آرنغه عیب کورلورله گویا رسول الله طرفندن شول خدمت ایچون قویولوب قالدیرلغان کیشیلر قیلندن حاضر فالقوب چبقالرده «دین» اسمندن فایغررغه، زارلانورغه دنبانگ بوزولونندن یاش برله بقلارغه کرشه لر.

عوام، «دین» اسمندن سویله نگان نرسه لرنی مها که سز و نفتیشسز قبول اینکانلکلری ایچون اوشبو مراتبلر، عوامغه بار او قصدی برله هر وقت اوز سوزلرینی «دین» اسمندن سویلیلر و یاراتهغان کیشیلرینی «دین» اسمندن سوگه لر و نقییر اینهلر، اوزلرینی «دیندار» و خصلمرینی «دینسز» و «دهری» آناپ یوروتهلر.

(۶۹) إِنَّ أَطِيبَ مَا أَكَلَ الرَّجُلُ مِنْ كَسْبِهِ وَإِنَّ وَلَدَهُ مِنْ كَسْبِهِ (۱).

ترجمه سی: «کشینگ الک اندلی و حلال آشی اوز کسبی برله تابقان زنفیدر. کشینگ بالاسی ده اوز کسبندن حسابلانا در.»

حاجت و فنده ضرورت اونار قدر بولو شرطی برله، کیرهک رضا بولسون و کیرهک بولماسون. بالانگ مالی برله فائده نو درست بولادر. بالاغه صالحو و یوک بولو، آندن طمع ایتو کیشیلرگه صالحو و «مطمع» نوگل اورندن «طمع» فیلو دیب حسابلانی. چونکه بالا مالی، آنانگ اوزی کسب اینکان مال حکمنده در. «مینم مالم ده بالالرم ده بار، آنام ایسه مالمنی آلورغه قصد اینه در» دیب شکایت فیلو چی کشی که رسول الله حضرتلری: «انت ومالك لا بیک» (سین اوزکده، مالکده آناکنقی) دیب جواب بیرگان (۲) و ضرورت اونار قدر بالا مالندن فائده له نورگه آنانگ حقی بارلیقی بلدرگان ایدی.

رسول الله حضرتلرینگ اوز امتینی کسب و هنرگه اوگره تو حقنده اهمیت بیرووینه، صدقه صورارغه کیلگان بر صده بهنگ ایسکی موسقی نرسه لرینی طورغ (مزایده) یاصاب صانوووی و شونندن حاصل وله، آقچه ننگ بعضی سیننه بالنا صانوب آلوبده اوز قولی برله شونی صاپلا ب صده گه برکانندن صوگ: «شوشی بالنا برله ناودن اوپون کیسوب کیتورده بازارده سات، اونیش کون اونمی

(۱) احمد ابن حنبل مستدی، ج ۶ ص ۱۱۷-۱۶۲.

(۲) سنن ابن ماجه، ج ۲ ص ۲۴.

طوروب بزنگ يانمزغه كيامه!« ديب امر بيرووي، دليل بولسه كيرهك. اوشبو ماجرائي حديث اماملري روايت ايتهلر (۱).

(۷۰) اِنَّ حُسْنَ الْعَهْدِ مِنَ الْاِيْمَانِ.

ترجمه سي: « حرمتلرني رعایت قیلو و وفالی بولو ایماندندر ».

اوز حضورينه كيلنگان بر فارتچقغه رسول الله حضرتی زور حرمت و التفات کورساندی، حالینی و نیچوك معیشت ایتوینی صوراشدی. فارتچق چغوب کینکانتندن صوگ حضرت عائشه، شول فارتچقغه بودرجهده حرمت کورسانونك سببنی صوراغاج رسول الله حضرتلری: «اول بزگه خدیجه و قنلرنده کيله طورغان ایدی» دیدی ده «ان حسن العهد من الایمان» حدیثینی سویلیدی.

بو خصوصده امام بخاری حضرت عائشه دن: «کان رسول الله صلی الله علیه وسلم لیذبح الشاة ثم یهدی فی خلتها (۲) منها» ديب حديث كو چره در. امام ترمذی ده حضرت عائشه دن: رسول الله دن «خدیجه نی کونچیلو قدر هیچ بر کونده شمینی کونچیل مادم، حالبوکه مین خدیجه کونلرینه بتشمگان ایدم. مونك سببی ایسه خدیجه نك رسول الله طرفندن بيك كوب ذکر ایتلووی بولادر ایدی، رسول الله قونی بوغاز لاسه شونندن خدیجه دوستلرینه یبارهدر ایدی» مضموننده حدیث روايت قیلدر (۳).

عیدارینی برینه کیترو، حقلرني رعایت ایتونك عالیجنابلق ایاکنلسگنده شبهه یوق. بو نرسه ایماندن بولورغه لائق بر مرتبه در. شعر:

رأى المجنون فى البیداء کابا
فعله من الاحسان ذیلا
فلاموه على ما کان منه
وقالوا لم منعت السکب نیلا
فقال دعوا الملامه ان عینی
رأته مرة فى حى «لیلی» (۴)

(۱) سنن ابن ماجه، ج ۲ ص ۱۱. «دینی واجتماعی مسئلهلر» اسملی اثردهده سویلندی. ص ۱۵۳.

(۲) صحیح بخاری، ج ۷ ص ۷۶.

(۳) جامع ترمذی، ج ۲ ص ۲۲.

(۴) «شهور محنون» صهراده بیروچی بر اُتئی کورگاج آشا ایتگینی جهوب اشاره بیردی. مونی کوروب چنوننی شانله دیلر. هم ده: «نی ایچون ات گه بولاك (آشارغه) بیرساك؟» دیدیلر. «صبر ایتوگوز» عنرم بار، منیم کوزلرم شول اُتئی بر مرتبه «لبلی» طورا طورغان اورامده کورگان ایدیلر، شول جهتدن اول ات میگلیک یاژین و محبتلی» دیدی.

حدیثلرده کیلیگمان «عهد» سوزلری بيمين ایتو، امان بیرو، ذمه گه لازم قیلو، غیر نلی و اجتهادلی بولو، حرمتلری رعایت همده وصیت معنارندن طش توکل ایکانلیگی ابن الاثیرنک «النهاية» اسملی اثرندن معلوم بولادر (۱).

(۷۱) اِنَّ الدَّالَّ عَلَى الْخَيْرِ كَفَا عَلَيْهِ وَاللَّهُ يُحِبُّ اِغَاثَةَ اللِّهْفَانِ (۲).

ترجمه سی: «خبرلی اش گه دلالت اینوچی، شول اشنی اوزی قیلوچی کیکدر. الله تعالی، قایغولی کشیلر گه (سوز یا که عمل برله) یاردم بیروچیلرنی سوبه در».

ایز گولک گه دلالت قیلو اوشبو یوللر برله ممکن بولور: (۱) نل برله سوبه لو. (۲) فعل برله کوچر گچ و مثال بولو. (۳) کیگاش صور اغان و فتنده مشورت بیرو. (۴) مطبوعات و رسالهلر واسطه سی برله نأثیر قیلو.

«الخير» سوزی آستینه دنیاوی خیر اشلرده اخروی و دینی خیر اشلرده کرگانلیگینی شارهلر بیان ایتهلر.

«قایغولی کشیلر» دیگان سوز گه نیندی گنه بولسه ده فلاکت که اوچراوچیلر و غیرلی مقصودلرغه بینه آلمی عاجز بولوب یوروچیلرنک هر بری کره در. آخرتی یا که دنیا سی ایچون دیب اوقورغه آبدراب یوروچیلرده شول جمله ده.

فر نکلر و روسلرده بیک یاخش بر عادت بار: دولتلری و فر صئتلری بار کشیلر، تربیه چیلری بولماغان قارنلر، ولیلری بولماغان باش بالالار و عاجزلر عمده خسته لر و عموما فلاکت اهللرینک قایغولرینی، حسرتلرینی اورتا فلاشو قصدی برله تربیه خانهلر، خسته لر گه مخصوص یورنلر، مکتبلر تأسیس ایتهلر و شونلرنک تربیه لرینه بیتارک ماللر وقف قیللر، اوقوچیلر ایچون استپندیلر آچالر. موندی غیر اشلرنی اوزلری سلامت و قنلرنده اشلی آلماغانلری دنیا اشلرنندن بوشانوب توشه ک گه کرگانندن و آخرت سفرینه حاضرلرنگانندن صوفا بولسه ده اونونمیلر وصیت قیلوب کیتهلر. اما بزده دولت ایبه لرینک کوبلرینک وصیتلری قرآن چیفو، نفل حج قیللرو، گور صدقه سی بیروندن عبارت بولا و «اغاثة اللهفان» خاطرلر گه نوشی. بو ایکی اشدنک آراسنده سی آیرما بیک زوردر.

بوزمانلرده هر تورلی خیر اشلر گه مخصوص «جمعیت» لر آچار غه ممکن. رسمی و حکومت اذنی برله آچیللا طورغان بو جمعیتلرده گی اشلر رسمی دفترلر موجبجه یوری، آفجه بیروچیلر و خدمت ایتوچیلر شوشی اشلرندن مجرد خیر علمی فصد ایتلر. اوشبو سببدن آکسز فضالر بولماغانده بو جمعیتلر، خیانت کبک اشلردن امینلردر. فایفولی کیشیلر گه و عاجزلقده یوروچیلر گه یاردم ایتو بولینگ الگ امین و بیگل یولی ایسه شوشی جمعیتلر گه اعانت ایتو یا که باشقه خدمتارینی فیلودر. امام مسلم طرفندن روایت ایتولنگان «لا حلف فی الاسلام» (۱) حدیثندن کروان نالوا، هجوم فیلو، فتنه چیقارو کبک شریعت گه خلاف بولغان حلفی (جمعیت) لر ایکانلکنی شارحلر بیان ایتلر. اما فقیر و عاجزلر گه یاردم بیرو ایچون بولغان جمعیتلر ایسه رسول الله تک «وایما حلفی کان فی الجاهلیة لم یزده الاسلام الا شدة» دیگان سوزینه (۲) هم ده «شهادت فی دار عبدالله بن جدعان حلفا لود عبت الی مثله فی الاسلام لا جبت» (۳) دیگان حدیثینه موافق بولادر.

(۷۲) اِنَّ الدِّينَ یُسْرٌ وَّ لَنْ یُشَادَّ هَذَا الدِّینَ اَحَدٌ اِلَّا غَلَبَهُ فَسَدِّدُوا وَاَقْرِبُوا وَاَبْشُرُوا وَاَسْتَعْمِنُوا بِالْعُدُوَّةِ وَالرَّوْحَةِ وَشَىْءٍ مِّنَ الدُّجَةِ (۴).

ترجمه سی: «اسلام دینی بیگل بر دین، کم ده کم شول بیسکلک گه رضا بولمی آرتق عبادتلر فیلور غه کرشسه عاجز قالورده اوشبو دین برله کوره شه طورغاچ مغلوب بولور (اوزینگ التزام ایتمکان عبادتلرینی برینه کیتوره آلمی باشلار). دین اشلرنده افراط تفریطغه میل ایتمی اورتا وعدل بولنی غنه اختیار ایتوگز، کامل عبادت قبله آلماسه گز شوگا یاقینراق روشک عبادت فیلور غه طرشگز، آز بولسه ده عبادتلر برابرینه ثواب بولاچغنی فکر لاپ سو بوتگز، فرصت و فنلر مثلا قویاش چیقمازدن الگ، توشدن صولک، کون آخرنده بر آز عبادت فیلوب آلکز!».

(۱) صحیح مسلم. ج ۲ ص ۲۷۰.

(۲) صحیح مسلم. ج ۲ ص ۲۷۰.

(۳) النهایة فی غریب الحدیث. ج ۳ ص ۲۳۱.

(۴) صحیح بخاری. ج ۱ ص ۱۵. «مشاده» (مفاعله) دن بولوب مغالیه معناسنده. «غدو» غیننگ ضمی برله تاك آتقاندن صولک قویاش چیقان غه یا که توش وقتینه قدر بولغان وقت. «روحه» رانگ فتحی برله توشدن صولک، «دلجه» ده دالنگ ضمی ولانگ سکونی برله کون آخرنه یوروگه اسمدر. موندنه ایسه مطلق عبادت فیلوغنه اراده قیلنه.

حدیث شریف، کامل روشده عبادت قیلورغه طر شودن منع اینمی بسکه افراط قیلونی موافق کورمیدر. شونک برله برابر حدیث شریف، رخصت برله عمل قیلورغده مساعده ابته و ملال کیلورگه سبب بولورلوق کورلسه عزیزمتر برله شغللنمازگه اشارت قیلدر.

اوزینک اصلی حاجتلرینی همده عبالنده بولغانلرنک نفقهلرینی، زمانه کیره کلرینی تحصیل قیلو یوانده کونلر بوینچه اش اشلرگه مجبور بولغان کشبیلرنک فرض نمازلرنی آزغه صانابه بیک کوب نفل نمازار التزام ایتولری، ته ولسکه اون مکلر، اونوز مکلر ذکر ایتونی ورد قیلولری اوشبو حدیث مضمونینه کوره مناسب اش بولمازغه طوغری کیلدر. هر نرسه نکل کشیسی بار. نفل عبادنلر، مکلر واون مکلر برله ذکر و تسبیح اوقولر، فراغتلی و فرصتلی بولغان کشبیلر ایچون باراسه یارار.

اش کشبیلری بولغان بر جماعت که امام بولوب نماز اوفوتوچی صحابه نکل یسیغ نمازنده اوزون سورهلر اوفوغسانلقینی بلگانندن صوکل، رسول الله حضرتلری مذکور صحابهنی اوروشقان وفسقه سورهلر اوفورغه قوشقان ایدی. وایکنچی بر امامنکده جماعت نمازینی اوزون اوقووینی ایشنکانندن صوکل: «ان منکم منفرین فایکم ما صلی بالناس فلیتجز فان فیهم الضعیف و الکیبر وذا الحاجة» دیب (۱) هم شلته هم تنبیه قیلمش ایدی. مونلرنک سببی ایسه رسول اللهنک ییکلک سویوی وخلقلرنک عبادندن بیزولرینه وذبندن محبت آلولرینه سبب بولودن فورقوبدر.

پونلرغه، یولدز و صملرغه عبادت قیلوچی و بوزوق سفیدهلرنی مسلك ایتوچی عربلرنک اسلام دینی حضورنده تزله نولرنک، الفت و محبت اساسلرینه بنا ایتولسگان بر هیئت حالینه کیلولرینک حتی بتون دنیاغه مدنیت و علم درسی بیررک درجه لرگه بیتولرینک سببی، دین تبلیغ ایتوچی صحابه لر نکل «ادع الی سبیل ربک بالحکمة و الموعظة الحسنه و جادلهم بالتی هی احسن» (نعل ۱۲۶) گه موافق یومشاق بول طونولری وخلقلرنی اوزلرینه مسخر ایتولری ورسول الله حضرتلری طرفندن: «دیننی قولای کورساککز، چیتولشدن ما کز، فورقما کز، دیننی آور نرسه دن عبارت دیب ظن ایتدر ما کز!..» مضموننده بولغان امرلری اساس طونلووی بولدی، دیار.

حقیقت حالده بو فکر درستدر. اسلام دینی، سلفی عصرنده هر کیم آکلاراق درجهده ساده وشونک برله غایت عالی ایدی. عمللر و عبادتلر تکلفسز هم بیگلر بولوب انسانلق دنیا سیننه نور هبه ایتودن عبارت ایدی. صحابه لر، تابعینلر دینده غلوفیلو ورسول الله فیلغان عمللر روشندن آرندر و و کیمتودن صافلانورلر ایدی.

(۷۳) اِنَّ السَّعِيْدَ لَمَنْ جَبَبَ الْفِتْنَ اِنَّ السَّعِيْدَ لَمَنْ جَبَبَ الْفِتْنَ اِنَّ السَّعِيْدَ لَمَنْ جَبَبَ الْفِتْنَ وَلَمَنْ اَبْتَلِيَ قَصَبًا (۱).

ترجمه سی، «مسعود شول کشیدرکه فتنه لردن چینه قالدرا ماش بولور (اوج مرتبه) ودخی شول کشیدرکه بلال نسه صبر ایتار.»

رسول اکرم حضرتلری اوزینک دعالمزنده هر وقت فتنه دن استعاذه قیلهدر و اهل اسلام غه هم فتنه دن صافلانو برله بیوره در ایدی. صافلانا واستعاذه قیله طور و بده فتنه برله مبتلا بولنسه آنک چاره سی ایسه صبر ایتو بولوب صبر ایتوچی کشی مسعوددر.

یوق برده کشیلر اوستندن سعایتلر قیلوچیلر، عائله لر و بالا چاغالر آراسینه قورقورلر صالحلر باشلر آغزوغه، حقی و حقسز ایکانلگینی یاخشی بلمی طور و ب اوزینک دین فاندیشلرینی تورهلر و محکمه لرگه نارتدوغه، آدملر آراسنده دشمنلق آرتوب دوستلق بیلری اوزولورگه، دین و شریعت کنابلرینک یاندر- لولرینه، الله تعالی اسمی و قرآن کریم اوقولا طورغان مکتبلرینک یاپولورینه دین و اسلام حکملرینی اوگره تودن باشقه جنایتلری بولماغان معلملرینک، مکتب و مدرسه لر تربیه ایتوچیلرینک، جزالر کورولرینه سبب بولوچیلر اوشبو حدیث شریفدن فهملنگان معناغه کوره مسعود آدملردن بولماسه لر کیرهک. «الفتنة نائمة لعن الله من ايقظها».

صبر ایتوچیلر و الله تعالی طرفندن کیلگن قضا لرغه رضا بولوب طور و چیلر حقنده قرآن کریمده زور وعده لر بار. شول وعده لرگه اوچرا اوچیلرینک مسعود و بخنلی بولورنده شبهه یوق. بلالرغه صبر ایتو قضا لرغه بوی صنو، بلا بولمی قضا لر کورلمی طورغان یورتلرغه (جنت که) بارا طورغان بردن بر بولدر. آدم بالاسی دنیاده بولغان مدننده فایقولر، حسرنلر کورمی عمر سوروی ممکن

توگل . معبشت و حیات نینگانەك و چانچىكى آغاچلار اوستىندە يورودن ، مشقت دولقنلرى بىرلە صوغشوب يوزودن عبارت . عقللى كىشى شوشى مشقتلردن آورسەمازغە و كىلەچكەكى راختلارنى اميد ايتوب مونلر حضورندە مغلوب بولمازغە ، كوگلىنى نوشرمازگە نىوشلى . هر آورلىق صوگندە بىكلك بولوى بىرلە قرآن كریم وعدە قىلدرد . مسلمان كىشى البته شول وعدەنى خاطرلەب كوگلىنى تسليه قىلور و اوز اوزىنە نصيحت درسلىرى بىرر .

فراقى :

يلامسا بختك قسارا بولسەدە :
ترجمەدە زورلار بختلى توگل
سوگولسەك ، آتاساك باشى اش توگل
بو يولەدە يورلە ، چارە بولسەدە .

«باشقە كىشىلەر راحت يوريلر ، فايغولرى يوق بارى مېن گنە فايغولى» دىب طن اينو باكلش و نىوشسز اشدر . «راحت يوريلر» دىب طن ايتولسگان كىشىلەر نك حاللرى تىكشورلوب بلنسە احتمال آنلر دەغى مصىبتلر دەغى دە الوغراقى ايكانلىكى ميدانغە چىقار . دنيا ، كدورت يورنى بولوب برساعت شادلىقى بولسە آنگا مقابل يوز ساعت حسرنى بولادر . ابن الوردى :

كم من صديق صدوق الود تحسبه
فى راحة ولديسه الهم والكميد
لا تقبطن بنسى الدنيا بنعمتهم
فراحة القلب لم يظفر بها احد .

(۷۴) إِنَّ شَرَّ النَّاسِ عِنْدَ اللَّهِ مَنْزِلَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَنْ تَرَكَهُ النَّاسُ
اتِقَاءً شَرِّهِ (۱).

ترجمەسى : « قىامت كونندە الله تعالى فاشندە كى بارز اورندە بو اوچى ، كىشى شولدرە دنيا دە وقتدە انسانلر ، اوصاللفندىن قورقوب آنى تاشلاغان (مناسبتلرىنى كىسكان) بولورلر .»

بز اولدە نورغان وقتلر مزده اوللر دەغى بو اش ، عاجز و بومەشاق كىشىلر ، شول اولدە بولغان قوشمانلردن جفا كورەلر ، بتون عمرارنى شونلرنك «طورى

كىترو» لارنىڭ قورقۇپ اۆتكەرلەر، حاللارنىڭ كېلىڭانچە آنلارنى صىلارغە بولەكلەر بېرىگە مېجبۇر بولالار اېدى. بو فوشتانلارنىڭ مثاللىرى مۇرسەدە، علم تەھسىل ايتۇچى شاگردلار آراسىدەدە كورلەر اېدى.

أول خىلقلىرىنىڭ كىسب ايتولرى و بايولرى، جەمەت خىدمەتلىرى ايتولرى ايتۇن موندى فوشتانلار زور مانع بولوب طورسەلەر، باشلارگە يامان كوچر گىچ و اخلاق بوزلۇغە كوچلى عامل بولسەلەر مۇرسەدە گېلىرىدە باش و مستەك شاگردلارنىڭ راحىتىك بىرلە تەھسىل قىلۇلۇپ، تىرىپە و گوزەل اخلاق اوڭرەنولۇپ بىرلە بولۇلۇق خىدمەتنى ايتەلەر اېدى.

حدىث شىرىفە «باوز اورندە طوروچىلەر» دىب خېر بىرلىگان كىشىلەر جەلەسىنە اوشبو ظالم فوشتانلار و تىرىپەسز اوصاللار كىرسەلەر كىرەك. مۇرسەدە گېلىرى ايتىدى بو كوزلردە شايد بىنكازلاردر. اما اوللردە بولغانلارنى ياخشىلىق بىرلە بىترو مەكەن بولماسە حكومت قولبىنە و عدالت مەكەلر بىنە تابشرو تىوشلى. ظالملىرغە، اوغرى و خائىلەرگە ابر كىنك بېرو، جېرلر بىنە اذالار بىنە صالقولون قان بىرلە طورو ياخشى كىشىلەر و مظلوملارغە ظلم ايتو و جفا قىلۇدر.

بو حدىثدە، اوصاللىقلارنى سېتىدىن تاشلانغان و مۇناسىبتلىرى كېسىلگان كىشىلەرگە ذكر ايتولسەدە اوصاللىقلارنىڭ قورقۇلۇپ صىلانوب يورۇچىلەر، حرمت كورۇچىلار شونلر بىرلە بىر حكىمە بولۇرلەر. بو حدىث: «ان من شوار الناس الذىن يكرمون انقاء السننهم» عبارتنى بىرلەدە روايت ايتولۇدر (۱). مۇسەونى: «تاللىرىنىڭ (يا كە قىلمىلارنىڭ و باشقەچە جېر و جفا قىلۇلۇرىنىڭ) قورقۇلۇ سېتىلى صىلانوب يورۇچىلەر و حرمت كورۇچىلەر، آدملىرىنىڭ اوصاللىرىنىڭ» دېمەك بولادۇر.

بىر كىشىنىڭ اوصاللىرىنىڭ قورقۇپ آكنا حرمت ايتو و آكنا باقتى يوز بىرلە بولو درىستىمى؟...

عالملەر موڭا دىناوى يا كە دىنى ضررى بىبارر ايتۇن «دنيا» نى صرف ايتو درىست اما «دىن» نى فدا قىلۇ درىست تۇڭل، مونلارنىڭ اۆلگىسى «مدارا» و صوڭقىسىدە «مداھنە» اسمندە بولا، دېلەر. ايتىدى ھەر كېم شوشى قاعدەنى بىلورگە و اوزىنىڭ مەاملەلرى حقىندە شونى اساس ايتۇپ تونارغە تىوشلى بولۇر.

(۷۵) إِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنَ ابْنِ آدَمَ مَجْرَى الدَّمِ (۱)

(۱) سنن ابى داود. ج ۲ ص ۳۱۲.

(۲) صحيح مسلم. ج ۲ ص ۱۷۷. احمد ابن حنبل مسندى. ج ۶ ص ۳۳۷. لفظلار «اسلم» نكى

ترجمەسى : «شېطان ، آدم بالاسىنىڭ نامرلارنىڭ قان يولدىن يورۇپىر» . شېطاننىڭ انسانلارغا وسوسە قىلغۇچى ، اوصاللىقىغا فوتورتوۋى دېنى اثرلاردا كۆپ سويلەنسەدە مونىڭ روشى آچىق بيان قىلىنمى باكە آچىق بيان قىلىنسەدە دىنباۋى علملار وفتلار بىنشوب بىنىڭلىكىدىن ياخشى آڭلانمى . آدم بالاسىنىڭ قان ، نامرلاردا يورۇپ كۆڭلگە بارۇپ كروۋى و آندىن دە كىرو نامرلارغا تارالۇپ طوناشدىن آغۇب طوروۋى ايسكى زمانلاردا معلوم بولماغان سېببى خەبەرگە شرح يازۇچىلار ، موندى خەبەرلەرنى تاۋىل ايتەلەر و مجازغا خەل قىلەر و شونىڭ اىچون دە وسوسە كىفئىتى مېھم بولۇپ قالادىر .

بو خەبەردىن آچىق آڭلاشلانغان كورە شېطان ، آدم بالاسىنىڭ كۆڭلىگە قان يولدىن ناثير بېرە و اشلىرىنى قان يولى بىرلە يورۇتە بولادىر . اثر بېرۇشى شول روشلى بولغان صولك اوزىنىڭ بالفعل كروپ كۆڭلگە سويلەۋۇى لازم توڭل يلكە ايشىك تىشىنىڭ زۇانوق توبەسېنى باصو سېببى اۋى اىچىندە كى قىتراۋ شالترالۇۋى قىيلىدىن نىن تىشىدىن اوزىنە مناسب بىر يول بىرلە نامرغا اثر بېرۇ ساعىتى بىرلە كۆڭلگە بىر تۈرلى خەركت و اوزگارۇ بولۇرغا مېمكن . ھەر خالدا شېطاننىڭ اوشبو وظيفەسى بىك بېكك و بىك آرزۇغا و قىندە تەبىر مېمكن بولمازلىق خەبەردە كۆپ و اوزون اشلىر اشلىنەنسە كېرەك . خەبەرنىڭ باشلاپ سويلەۋۇ خەبەردە شونى بىلدۈرەدۇر .

امام بخارى و امام مسلم روىت ايتۇرۇپ كورە رسول الله خەبەرلەرى كىنكەندە و قىندە اوزىنىڭ خاتۇنى صفىە كىچ و قىندە زىيارت قىلۇر اىچون مېسجىد شريفگە كېلىگەن ايدى . بىر ساعىت قىر و قىت سويلەشۇپ اۋتۇردى . قايىنۇر اىچون دىب فۇزغالغانى صولك رسول الله اوزانا باردى و شول و قىت مونلارغا اىكى كىشى اۋچرادى . رسول الله ، اوشبو كىشىلەرگە ائىدەشۇپ : « بو اوز خاتۇنم صفىە بنت حېن » دېدى . تىگى كىشىلەر « سېجان الله ! سوزنىڭ خەقكۇر دە تىندى سۇ ظن بولسۇن ! » دېدىلەر . رسول الله شول و قىت اوشبو خەبەردى سويلەدى (۱) .

مەككۇر آدملار انصارنىڭ الوغلىرىدىن و خاللىس مۇمىنلاردىن بولغانلارنى اىچون رسول الله آنلارنىڭ سۇ ظن قىلماللىقلىرىنى بىلدۈر ايدى ، شولاي بولسەدە شېطان

ایچون وسوسه تویمه سینى باصوبىك بیگل بولغانلقدن رسول الله، مرحمت یوزندن شوندى بر تنبیه قیلونى موافق کوردى. حقیقت حالده رسول الله حضر تلىزىنك بو اشى اوزىنك فعلی برله خلقلرغه ادب تعلیم قیلو، اخلاق اوگره تو، تهملردن صافلانو یوللرىنى بلدرو، امت که عبرت واورنهك بولودر.

ممکن قدر تهمت اورنلردن صافلانو لازم بولووی وبری کشىنك سوؤ ظن قیلووینه اورن کورلسه شونك سوؤ ظن قیلووینه اورن فالدرماو تیوشلگى اوشبو حدیثدن آکلشلادر.

فرآن کریم، سلیمان پیغمبرنك هواده یوروینی حکایت اینکانى حالده، مسلمانلرنك هوا سفرى علمینى بلورگه طر شماولرى زور غفلت بولسه درست حدیثلرده قان یورووی حکایت ایتوله طوروب مسلمان طایپیلرنك شول حقدده تجربهار، تدقیقلر یاصاماولرى ایکنجهی بر مساهلدر. بو اشلرنك هر ایکیسینى آروپا عالملى بیك صولك زمانلرده غنه کشف ایتدیلر و علم صحرا سینه کررگه مانع بولغان بر چوقورغه کوپر صالدىلر. بو کوپرنى صالو مسلمانلر ایچون بیگره که ده ممکن ابدى ايسه ده غیر نسنز لىکلرنندن اش اشلى آلمادیلر.

شیطاننك وسوسه سى، کیدلرى، اولرى حقدده یازغان کتابلرنك الك اعتمادلیسى (بزنك اوز گمانىزغه کوره) ابن القیم نك «اغاثة اللهغان فى مصادر الشيطان» نام اثریدر.

(۷۶) اِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِي إِلَى الْبِرِّ وَاِنَّ الْبِرَّ يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ وَاِنَّ الرَّجُلَ لَيَصْدُقُ حَتَّى يَكُونَ صِدِّيقًا وَاِنَّ السُّكْنِبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُورِ وَاِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِي إِلَى النَّارِ وَاِنَّ الرَّجُلَ لَيَكْتَبُ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ كَذَّابًا (۱).

ترجمه سى: «درستك، ایزگولك گه ایزگولك ده جنت گه طوناشدر. آدم بالاسى، سوز و عملنك درستلىكنى آلدده طوتووی سببلى الله تعالى فاشنك «صدیق» لر چه لىسندن سانالور. بالغان، اوصاللقغه اوصاللقده تموغغه طوناشدر. آدم بالاسى بالغانغه ارنكاب ایتده ایتده آخرنده الله تعالى فاشنده «كذاب» لردن یازلور».

آدم بالالرنده تابولا طورغان نوزوك و بوزوق خلقلر بیك كوب بولسه ده

(۱) صحیح بخارى، ج ۷ ص ۹۵. جامع ترمذى ج ۲ ص ۱۹. لفظلر «بخارى» نقى.

«صدیق» بیك درست كشى و «كذاب» ده بیك بالغانجهی آدمدر.

اخلاق عالمری فاشنده شوشی بیک کوب نرسه لر ایکی نورلی خلق آستینه
 جبولوب بنه لر. بو ایکی خلق، «راستلق» برله «بالغان» (صدق و کذب) در.
 فی قدر نوز و کلک (فضیلت) بولسه شونلرنک هر بری «راستاق» (صدق) آستینه
 و فی قدر بوز و فلقی (رذالت) بولسه هر بری یالغان (کذب) آستینه کره لر.
 راستلقنی فکریده راست بولو، سوزده راست بولو، معاملده راست بولو،
 وعدهده راست بولو اسمنده نوعلرگه آیررغه ممکن.

(۱) فکریده راست بولو، اوز اوزینی آلد اما و همده یوق نرسه لر برله حقیقتنی
 اوزندن پرده له مهن عبارت. انسان، بر نرسه فی فکری و اعتقاد ایتده صوکندن
 طمع و قومسزلیق یا که آچو و کونچیلک سببلی شول اوز اعتقادینه اوزی اشانمی
 باشلی و حقیقتنی اوز اوزندن یاشررگه چاره لر ازلی و تابا. اگرده شول قومسزلیق
 و طمعنی یا که آچو و کونچیلیگنی بر چیت که ناشلاسه اول وقت اولگی اعتقادی
 آچیق صورتده میدانغه چیقفا و شونک درستلنگنده و حقیقت ایکانلنگنده شبهه سی
 فالمی. بعض کشیلر بر نرسه نک بوز و فلق ایکانلگینی بللرده شوکا کوکلاری میل
 ایتو سببلی اوز اوزلرینه شونی توزوک کورسه تورگه طریشه لر و وجهلر از لیلر
 مونه شوشی اشلر راستلق (صدق) توگل بلکه یالغان همده اوز اوزینی آلد اودر.
 (۲) سوزده راست بولو ایسه اوزینک اعتقادینی هیچ بر یاشرمی سوبله و دن
 عبارت. بو ایسه مهنب کشیلرگه خاص بولغان کمالاندندر. اوز اعتقادینک
 خلافتنی و حقیقت دیب بلگان نرسه سینک ضدینی سوبله و کشینک و اقلغینه،
 توبانلگینه، ثبات و ممانتی یوقلقغه دلیلدر. «اوز اعتقادمنی سوبلیم» دیب
 فچقرشو، مجالس اهلی برله تارتشو و دعوالاشو جائز اش توگل، اما مشورت و قتنده
 یا که فکر صورالغان چاقده «مینم اعتقادمه کوره بو اش شولای» و «مینم فکر
 بو اش حقنده بولای» دیب آب آچیق سوبله و لازم. اسلام دنیا سنده سلف عصرنک
 اشلر، عادت و عرفلر شولر روشده بولب حتی خلیفه لرگه، عادتنی بر کشی اورننک
 خطاب ایته لر ایدی. الوغ بر خلیفه، منبردن: «چالش اورنم بولسه طوغریلاندرکز!»
 دیب خلقغه خطاب ایتکان وقتک بر عرب: «چالش بولسه ک مونه بو طوغریلاندر»
 دیب فلچینی کورستکان و ایکنچی بر خلیفه نک منبردن بیرگان فرمانینه فارشو بر
 خاتون انکار قیلغان ایدی. لیکن صوکندن مستبد توره لر، ظالم امیرلر خلقلرنی
 یواشلاندردیلر، اوز سوزلرینی سوبله و گه ایرک بیرمی بیک فوروتدیلر، خلیفه
 لر نک بری «انق الله!» دیگان کشینک باشینی کیسدرمن، دیب اعلان ایتدی.

شول سببدن ضلقلار اوز فکر لرینی اچیق سویله و دن صافلانو پولینه کردیلر و بو اشلرینه «مجاهله»، «مدارا» و «مرعات سمر قندی» اسم لرینی ببردیلر. مجبورلک و ضرورات سببندن بولغان بواش ایندی بوز مانده بتارگه تپوشلی. چونکه درست سویلی آماغان و اوز فکرینی آچیق اینورگه چسارنی بولماغان مات الک توبان بر ملت و اساسسز بر هیکل ایکانلگی معلوم.

۳) معاملده راست بولو ایسه بتون حیات و بتون معیشتنک کو چهریدر. یاخش مال صاتو، بورچلرنی و عده سنده تابشرو، امانتنی صافلاو، کشی حقلرینی بونماو و آلوب فالماو هر بری «معاملده راست» بولوغه کره در.

۴) وعده ده راست بولو، معاملده راست بولوغه کره ده بو کونگی مسلمانلر بو طوغروده آرتق درجه ده مساهله لی و اعتبارسز بولغانلقلرندن اوز آلدینه بر نوع راستلی اینتوب سویلرگه محتاجلق بار.

وعده ده طورو، وعده گه خلاقلق اینتو، وعده سزک معنالی بز لرده لازم درجه ده اولچه نمی، بهاسی بلنوب بیتمی. بزده وعده قیلو بیک شایع وشونک برله بر لیکه وعده ده طورماوده شایع. بز بر کشی چاقروینه کوره «وعده» ایتمه مز و صوکنندن یا برده بار میمز یا که بیلگولوساعتنده بارا آلمه مز. اول کشی، اوزینک اشلرینی تاشلاب کونوب طورو، زارغوب سزلانا، بز آنک اش فالدروینی و کوکلی برله بورچلووینی بر نرسه گده صانامیمز «وعده بورچ» ایکانلگندن و وعده گه خلاف قیلو، منافقلق علامتی بولووندن (۲ نچی حدیث) بز نك خبرمز بوق حتی بیک کویمز نك وعده سی شول اشنی اشلو نیتمی برله توگل بلسکه «شولای ایتمسه نه!» دینگان سوزنی کپیرو قایتارودن اویالوب غنه وعده بولادر. بو ایسه وعده ده طورماوغنه توگل بلسکه، طورماو نیتمی برله وعده قیلو بولغانلقدن ایکی تورلی فباحتلکدر. قولدن کیلمازلک، وفا اینتوب بولمازاق نرسه حقنده هیچ وقت وعده ایتمازگه و «بواش قولمدن کیلمی» دیب آب اچیق اینورگه تپوشلی.

راستلقنک زور فضیلت و یالغاننکده الوغ رذالت ایکانلگی حقنده اسلام دیننده بولغان نصیحتلر قدر نصیحت، هیچ بر دینده بولماسه کیرهک. بونصیحتلر قرآن و حدیثلرده کورله، کتابلرده او قول، منبر و محرابلرده سویلنه، مکتبلرده اوفوتولا شولای بولسه ده ثمره بولمی یا که آز بولا. مونی هر کم اوز تجربه سی معاملهلرنی تیکشروونی برله بلسه کیرهک، دایملر کیتوررگه، مثاللر تزه رگه حاجت بوق.

خلقلر، نى اېچون راستلىقنى عادت اېتمىلر و يالغاندىن ھەمدە وفا اېتمازلك اشلىر ھقىدە وعدە اېتودن صافلانمىلر؟ اېنولگان وعدە طور و طوغر و سەندە دفت اېتمىلر؟ مونك سېبى نرسە؟ . .

سېبى معلوم. باش وقتدە باخشى تربيە آلماو، راست سويلو و يالغاندىن صافلانۇ ھقىدە ملكە حاصل اېتماودر. بو ملكە ايسە باش وقتە آنا و آنا طرفندىن فيلدر لورغە نېوشلى. باش وقتدە ملكەسى بولماغان كىشى اېچون كىتابلار دە يازلغان، مېنارار دن سويلنگان سوزلردن ئەرە آز بولور. پاراخوددە ونېر يول آر بالارندە ماشينېستلر، يور و گان وقتدە ھېچ مسالھە اېتمى ماشينېسەلر يىن قاراب باررغە مجبور بولسەلر آنا آنا و مەربىلار دە باش بالالرىنى شول درجە دە قاراب طور و لرى، راستلىق و يالغاندىن صافلانوغە ملكەلەندر و لرى لازم. بالالارغە درست تربيە اوشبو روشدە بېرلور. راستلىقغە ملكە حاصل اېتكان بالالارنك باشقە بوز و قىلاردن صافلانولرى بېك اېمىدلېر. چونكە دنيا دە بولغان بوز و قىلارنك ھېچ بىرى راستلىق بىرلە بىرگە جېولمى.

روايتلارگە كورە بىر آدم رسول اللهغە كېلوب «مېن بالان سويلېم، اوغرىم، ايسرتكېچ اېچېم و باشقە گناھلار دە فيلەم، شوشى گناھلارنك بارى بىرندىن گنە طوقتالور. غە قولدىن كېلور، سز بىرىسنى نەيىنلەب اېتوگۇزدە شوندىن توبە قېلورمىن» دېگان ايدى. رسول الله «يالغاندىن توبە قىل» دېدى. نكى كىشى يالغاندىن توبە اېندى و بىر آزدن صوكت باشقە بىر گناھ طوغرى كېلدى. قېلورغە اقدام قېلغاندە «رسول الله صوراب دە در ستمىنى سويلەسەم مېنكا شرىعت ھەكمى بولغان جزانى بېرر اگۇر دە در ستمىنى سويلەسەم توبە مېنى بوزغان بولورمىن» دېب بو گناھدىن طوقتالدى. آخىرندە اوشبو روشقە باشقە گناھلارندىن دە توبە قېلورغە مجبور بولدى. راستلىقغە ملكەلەندىر و قصدى بىرلە بالارغە امرار بېرو، اورشو و صوغو كوچلەو فائىدەلى توگۇل بىلكە ضررلى. بالاغە تربيە بېرو بو روشدە بولمى. بىلكە آنك طرىقى آنا و آنا اوزلرى، بالالر آلدندە درست سويلشۇ، آلدماو، بالالارغە اورنەك بولو و اوزلرىنى سويدروب بالالرىنك اوزلرىنە اېبەر و لرىنە ھەر نورلى يوللر حاضرلەب طور و در. قېلمازاق اش ھقىدە بالالارغە «شولاي قېلورمىز، بولاي ايتارمىز» دېب سويلو و باكە بوانسوللر اېچون وعدەلر قېلو لك ضررلى نرسەلردندىر.

آدم بالالرىنى اېزگولكگە و جنتكە آلوب بارا طورغان «راستلىق» شوشندى راستلىق بولوب «صديق» لار شوشندى كىشىلر آراسىدىن ظاهر بولور.

(۷۷) إِنَّ الْفُحْشَ وَالْتَفَحْشَ لَيْسَا مِنَ الْإِسْلَامِ فِي شَيْءٍ وَإِنَّ أَحْسَنَ النَّاسِ إِسْلَامًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا (۱).

ترجمه سی : «شریعت یا که عقل قرارونده قباحت بولغان نرسه لرنی آچیق ایتوب سویلهو همده شوندی سوزلرنی کوچله نوب وطرشوب سویلهو مسلمانلقدن توگل . آدملرنک مسلمانلقلری گوزل بولغانلری ، خلقلری گوزل بولغانلر بدر . سوز مناسبتی برله بر فحش سوزنی استعمال فیلورغه لزوم کورلسه ، کنایه و اشارتلیر ، عمومی عبارتلیر برله آکلانورغه تیوشلی . مگرده تعاییم یا که حکم کبک برر توری ضرورت نوشسه البته اول وقت نصریح قلینور . ضرورت اور نلری حکملردن مستثنادر .

فاحش سوزلرنی استعمال ایتماسز لک ادب و تربیه دن بولسه ، فاحشک اسلامدن صانالمالسه مونلردن اک صافلانا طورغان اورن ادبیات وادبیلر مجلس لری بولورغه تیوشلی ایدی . حالبوکه اسلام دنیا سنده فاحش سوزلرنک اک کوب استعمال ایتوله طورغان اورنی عربچه و فارسیچه یازلغان ادبی اثرلر و محاضرات کتابلر بدر . موندی اثرلر آنا و آنالر حضورنده ایقللر و قزلرنک جیبیلشوب اوطورغان وقتلرنده اوفولورغه ، نکلانورغه ، شولای ایتوب عائله ایچنده صفا و استراحت مجلسی ایتولورگه تیوشلی ایدی . لکن شول اثرلرنک کوبسی عائله حضورنده فچقرلوب اوفولورغه توگل بلکه آولاق بر بولمه ده اوفورغه ده ممکن بولای ، یوز قزاروب بر حضور سزلیقغه سبب بولادر .

نلرینک کبکلیگی ، مرادف اسملرنک کوبلیگی برله مافتانوی عربلرنک و مدنیتلری اون مک بللردن بیرلی صوزلوب کیلوی و لغتلیرنک اشلنگان بولوی برله کوتار لوی فارسیلرنک ادبیاتلرینی یاتسز سوزلر و حکایتلردن آرالماولرینه نیندی معنا بیررگه کبرهک . مجلسلر و ادبی اثرلر پچراق و سینزورسز سوزلردن عبارت بولغاندن صوگ دوه و آرسلان کبک حیوانلرنک یوزار ، مکار توری اسملری بولوده نی فائده بار ؟ . . اک کبره کلی اورنلرده کنایه لیر برله قناعت ایتمگان و ایسرکلرده بر آز نارتونورلق تعبیرلردن صافلانا آلامغان صوگ «کنایه» و «تعریض» لیر حقنده کتابلر نالیفی ایتونفک معناسی نیندی فرسه در ؟

«الکتابات» اسمندہ اثر یازوچی ثعالبی، کیرہک وقتدہ شول کناہہلر نی اوزی استعمال اینہی، اغانی مؤلفی ابوالفرج الاصبہانی، مناسبت کیلگانندہ فاحش سوزلردن آزغندہ چیت کہ کیتہی. شیخ سعدی دہ باشقہلردن فالشمی. بزنگ عبدالقیوم افندی دہ «فواکہ الجلسا» دہ بر آز یادکارلر فالدروب کیتدی. ادبیات، محاضرات، ہر ملتنگ خلئی صافلغنی کورساتوچی، عالی جناب۔ لقلربنی اولچاچی میزان بولورغہ نیوشلی ایدی. ہر فومنگ ادبی اثرلری سفاهتلردن طیبو، آبقلیغہ عادتہلندرو، بوزوفلغلردن نفرت ایتوگہ خدمتکار بولو وظیفہسینی اوناو لازم ایدی. لکن عرب ادبیاتندن مونلرنی کوتوب بولمی. درست، ایکیبوز یللمردن بیرلی عربلر، ادبیاتلربنی عفت وتربہ اصولینہ فویا باشلادیلر، باتسز سوزلر ویاتسز حکایتلردن باشقہدہ یاخش نرسہلر کوب ایکانلنگنی افرار فیلدیلر، لیکن مک یلدن بیرلی صالحوب کیلگان بنانی سوتوب یاگا بنا توزمک ایچون کوب اجہاد کیرہک.

(۷۸) إِنَّ اللَّهَ لَا يَجْمَعُ أُمَّتِي عَلَى ضَلَالَةٍ وَيَدُ اللَّهِ عَلَى الْجَمَاعَةِ مَنْ شَاءَ
شَدَّ إِلَى النَّارِ (۱)

ترجمہس: «اللہ تعالیٰ حضرتنی امتنی ضلالت اوزربنہ جمع ایتماز. اللہ تعالیٰ ننگ بدی جماعت اوزرنندہ در. جماعتدن آیرلوچی آدم، جہنمگہ کیتار ایچون آیرلور.»

بو حدیث ہم دہ «بد اللہ فوق ایدیہم» کبک اورنلردہغی «بد» سوزبنی انسان قولی روشندہ ہر اعضا دیب آکلارغہ نیوشلی توگل. بلکہ اول لفظدن مراد، اللہ تعالیٰ ننگ اوزربنہ مناسب بولغان ہر «صفت» در.

ہر کشی کونارہ آلمافغان بورہنہنی کوب کشی کونارہ آلقانلغندن، ہر کشی عقلی بینمگان اشلرگہ کوب کشبلر ننگ عقللری بینکانلکدن کوبچیلکدہ ہرکات یارلغی معلوم. امام احمد ابوذر دن: «ایکی کشی بردن، اوچ کشی ایکیدن، دورت کشی اوچدن خیرلیرہ کدر. سز جماعتگہ ملازمت ایتکز، اللہ تعالیٰ امتندن بولغان جماعتنی ہدایتدہ قیلور» مضمونندہ حدیث روایت ایتہ در (۲).

(۱) جامع ترمذی ج ۲ ص ۳۹.

(۲) احمد ابن حنبل مسندی، ج ۵ ص ۱۴۵.

لیکن حدیث گہ شرح بازوچی معتبر عالمی ہو چکے ہیں گی «جماعت» سوزندن مراد «قرآن و سنت گہ ملازمت ایتوچیلر و رسول اللہ یولینی اوزلری طوغری بلوب شونی مسلك قیلوچیلر در» دیلر. موکاکورہ رسول اللہ، دنیاوی اشلردہ گی جماعتدن منع ایتمگانی حالده بو حدیثده، دینی اشلر حقندہ بولغان «جماعت»نی قصد ایتسکان و شونلردن آپر لونک عاقبتی فورقنچلی بولاچینی بلدرگان بولادر. دینی جماعتنی حجاز عالمی، بخارا دامالاری یا کہ اوالحسن الاشعری برله ابو منصور الماتریدی اتباعلری دیب تعیین و تخصیص قیلو اهنمادسز آدملر نك دلیلسز بلککه صرف خیاللری برله اشلر چبقارغان سوزلریدر. آندی سوزلرنك قیمتی عوام فاشنده غنه بولسه بولور (۱). رسول الله قصد ایتسکان «دینی جماعت» نك قرآن و سنت عالمی ایکنلیگی ناو اوستنده یاندر امان اوت قیلمندن معلوم. موندہ نزاع بولور غہ ممکن نوگل. دینی اشلر حقندہ نیندی گنه برر تورلی شبته بولسه هیچ فرصت اوتسکان ماسدن شونی قرآن و سنت عالمی رینه عرض ایتار گه و شونلر طرفندن کورسه تلگان بولغہ کرر گه نیوشلی. لیکن بر عصرده کتاب و سنت عالمی تابولماسه خلقلرنی اشلر ارار؟

محدثلر استاذی بولغان امام بخاری اوشبو خصوصه «باب کیف الامر اذا لم تکن جماعه» دیب «صحيح» ده بر باب فویا و «جماعت» بولماغان تقدیرده عزلت ایتو نیوشلیگی حقندہ حدیثه رضی الله عنه دن حدیث شریف روایت ایتدر (۲). لیکن امام مسلم و باشقلر طرفندن روایت قیلنه طورغان: «لا تزال طائفة من امتی ظاهرين على الحق لا يضرهم من خذلهم حتى ياتي امر الله وهم كذلك» (۳) حدیثی خبرینه کورہ بو جماعت کیرهك آرنغنه فردلردن عبارت بولسه ده هر عصرده دوام ایتوب طورسه کیرهك.

۱) شیخ اشعرینی «سنت و جماعت» امامی دیوچیلر گه فارشو صالح المقبلی اوشبو سوزلرنی سولیلر:

اشعری امام بولسه، اشعریدن قدیمگی مسلمانار و آندن سوک بولوبده آنک اسمینی ده ایتسگان کیسه لر نك حاللری نیچوک بولادر؟ موندی سوزنی شافعی، مالک و بخاری یا کہ شونلر روشنده بولغان عالمی حقندہ سویله سلر بلککه و جهسی بولور ایدی. اهل سنت و الجماعت امامی بولغان کشی، کتاب و سنت علملرندہ متبحر و متخصص بولور غه تیوشلی. اشعری نك کتاب و سنت فننده برر اثری بولدیمی؟ بولسه اول اثر قاید، آنک برله کیملر قائده اندیلر؟ شولای بولغاچ، ابوالحسن الاشعری نیچوک اهل سنت امامی بولا آلادر؟...

(العلم الشایع. ص ۲۲۳.)

(۲) صحیح بخاری. ج ۸ ص ۹۲-۹۳.

۶)

(۳) صحیح مسلم. ج ۲ ص ۱۰۶.

ابن القيم بو طوغروده اوشبو مضمونده سوز سويليدير: رسول الله زك جماعت گه ملازمت ايتو حقتك بولغان امرندن مقصود، حقلق غه ملازمت ايتودر. حقلق غه ملازمت ايتو- چيلرنك صانلري آزو باشقه لر زك صانلري كوب بولونك ضرري يوق. ابن مسعود كه: «بالسكن غنه بولسه ده نمازنى وقتنك اوقورغه و صوكنندن نقل نماز ايتوب جماعت برله اونار گه قوشوك برله جماعت گه ايبهر رگه ديمهلوك آراسنده خلاقلق كوره مز» ديكانلر ايدى. موكا ابن مسعود: «حقلق غه موافق نرسه جماعت، نمازنى وقتنده اوقوروك جماعت» ديب جواب بيردى. حسن بصرى: «اهل السنة و الجماعة، اونكان وقتلرده آز ايديلر اما ايندى بتونلر آزا يوب قالديلر» ديب سويليدير ايدى. «اذا اختلف الناس فعليكم بالسواد الاعظم» حديثنده كى سواد اعظم سوزندن مراد نيندى جماعت بولور؟ ديب صور او چيلر غه بعض علم اهللري: «محمد بن اسلم طوسى» ديب جواب بيردى. حقيقت حالده بو جواب درستدر. چونكه محمد ابن اسلم كتاب و سنت عالمر ندىن بولوب بدعتدن قاچوچى، حق سوزلى بر عالم ايدى (۱).

(۷۹) اِنَّ اللّٰهَ تَعَالٰى لَا يَنْظُرُ اِلٰى صُوْرِكُمْ وَاَمْوَالِكُمْ وَّلٰكِنْ يَنْظُرُ اِلٰى قُلُوْبِكُمْ وَاَعْمَالِكُمْ (۲).

ترجمه سى: «الله تعالى سز نك صور نلر كز گه و ماللر كز غه نوكل بلسكه كوكللر كز و عمللر كز گه باقار.»

كوكلنى و عمللرنى باخشيلاندر ماغان مدتده صور نلر، نى قدر توزوك بولسون و ماللر، نى قدر كوب صرف ايتلسون، الله تعالى بو نرسه لر گه رحمت فاراوى برله فاراماز و شول نرسه لر بر ابرينه ثواب ده بيرماز. آنك رحمت فاراوى برله قارى و ثواب بيره طورغان نرسه سى ايسه توزوك كوكل و اخلاص برله قىلنغان عمللردر. اگرده زكاتلرى و صدقه لرى، نبوشلى اورنلر غه بيراسه و لازم عمللر خصوصا اسلام ركنلرى ادا قىلنسه اول وقت صور نلر، ماللر غه هم الله تعالى رحمت برله نظر فيلور. هر حالده اخلاص كيره كسر.

كوكل توزوك بولماسه، طشقى صورنده كوب اعتبار يوق. آدم بالالارى صورت و قيافت برله فرقسز و بر برينه مساويدر لر.

(۱) اغائة اللهفان. ص ۲۹.

(۲) صحيح مسلم. ج ۲ ص ۲۸۰.

شاعر:

عوما بنی آدمی عادلانه   مساری بارانمش خداوند مطلق
اصالت مدار تمیز دگلسر   مدار تمیز فضیلتسر آنچق.

اخلاص عملنك نېمدى روشده بولاچقى ۱۵ نچى حدېئده تعریف ايتولگان
ابدی.

۸۰) اِنَّ اللّٰهَ تَعَالٰى يَقُوْلُ اَنَا ثَالِثُ الشَّرِيكِيْنَ مَا لَمْ يَخُنْ اَحَدُهُمَا صَاحِبَهُ فَاِذَا
خَانَهُ خَرَجَتْ مِنْ بَيْنِهِمْ (۱).

ترجمه سی: «الله تعالی حضرتى: — بر برینه خیانت ایتنگانلری مدته
مین ایکی شریکنك اوچونچیسیمین، اگرده آرالرنده خیانت بولسه مین آنلرنك
آرالرنده چیقارمن - دیب ایتهدر».

حدیث شریفی، شرکت برله اش فیلورغه تعریض ایتنه وامتنگ استنبالی
شول نورلی کسبلرده ایکانلگیبنی بلنرهدر. شرکتنگ الك آری ایکی کشی آراسنده
بولغانلقدن حدیث شریفده ایکی کشی آراسندهغی شرکت بیان قیلنهدر. یوقسه
مراد مطلق «شرکت»در. «مین ایکی شریکنك اوچونچیسیمین» همده «مین آنلرنك
آرالرندن چیقارمن» دیبودن مراد «سودا وکسب گه برکات بیررمن»، «سودا
وکسبدن برکاتنی بیاررمن» دیمکدر. یوقسه الله تعالی نك شرکتده اوچونچى بولروی
وآندن آپرلووی صورت طونئی. شرکت صاحبلى اوزلرندن برینه یا که
انفاق برله شرکتدن طش بولغانلرغه خیانت ایتنگانلری مدته الله تعالی حمایتنده
بولاقلىرى بیان ایتولهدر. رسول الله اوزیده وحی کیلمازدن مقدم سائب بن
ابی سائب برله شریك بولوب سودا ایتکان ایدی (۲).

خلاصه: اوشبو حدیث، «شرکت» برله کسب ایتارگه بیوره و «خیانت»دن
منع قیلهدر.

بزنك بو کونمزده سودا وکسبلرنك بتون برکاتى شرکت برله اش قیلوغه
توقتاغانلقدن رسول الله نك اوشبو حدیثنى معجزه قیللندن جانارغه تپوشلى.
مصرفلر بیک آز، هر کیم اوز قول کوچى برله طوررغه ممکن بولغان برزمانده

(۱) سنن ابن داود، ج ۱ ص ۱۲۴.

(۲) سنن ابی ماجه، ج ۲ ص ۲۳.

رسول الله حضرت ناری امتنك هیچ خاطرینه کیلهچك نوگل بر سوز سویله، مشدر، بو سوزنك اهمیتینی، قیمتینی تقدیر قیله طورغان خلق، بزنگ اوشبو عصرمز خلقی بولورغه تبوشلی ایدی.

شرکت برله اش قیلو فائدهلی وبرکاتلی ایکانلیگینی یازوب طوررغه حاجت یوق، مونی ایندی بو زمان خلقاری اوزاری باخشی بلرلر، مگرده نفس گه بوی صنوب گناهی بولورغه یا که ایده شلر گه سؤ ظن قیلورغه یول فلماسون؛ اشلرده بخته و آچیق یورسون ایچون شرکت کبرهك کچسکنه و کبرهك زور شرمایه دن عبارت بولسون، مطلقا آنی رسمیلشدررگه، حکومت قانونارینه موافق روده نأسبس ایثار گه، ماللرنك ضایع وحقلرنك نلفی بولماولری ایچون اشانچلی و نقلی بوللر آچوب فویارغه تبوشلی. حاضرگی معامللر، شوندی اشلر اشلونی لازم ایتهدر.

(۸۱) إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَا ابْنَ آدَمَ مَرَضْتُ فَلَمْ تَعْنِي قَالَ يَا رَبِّ كَيْفِي أَعُوذُكَ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِينَ قَالَ أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ عِبْدِي فَلَانًا مَرِضَ فَلَمْ تَعْنِهِ أَمَا عَلِمْتَ لَوْ عُدْتَهُ لَوَجَدْتَنِي عِنْدَهُ يَا ابْنَ آدَمَ اسْتَطَعَمْتُكَ فَلَمْ تَطْعَمْنِي قَالَ يَا رَبِّ كَيْفِي أَطْعَمُكَ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِينَ قَالَ أَمَا عَلِمْتَ أَنَّهُ اسْتَطَعَمَكَ عِبْدِي فَلَانٌ فَلَمْ تَطْعَمْهُ أَمَا عَلِمْتَ أَنَّكَ لَوْ أَطَعَمْتَهُ لَوَجَدْتَ ذَلِكَ عِنْدِي يَا ابْنَ آدَمَ اسْتَسْقَيْتَكَ فَلَمْ تُسْقِنِي قَالَ يَا رَبِّ كَيْفِي أَسْقِيكَ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِينَ قَالَ اسْتَسْقَاكَ عِبْدِي فَلَانٌ فَلَمْ تُسْقِهِ أَمَا إِنَّكَ لَوْ سَقَيْتَهُ لَوَجَدْتَ ذَلِكَ عِنْدِي (۱).

ترجمه سی: «حق تعالی حضرتی قیامت کوننده آدم بالاسینه: - ای آدم بالاسی! مین خسته بولدم، سین مینم حالمنی صورامادک دیر. آدم بالاسی: - ای ربم! مین سینک حالکنی نبچوک صوری آلم؟ سین بتون عالمرنی تربیه ای توچیسن! دیگاج. الله تعالی: بلمادکنی مینم فلان بندم خسته لندی، سین شونک حالینی صورامادک، اگرده آنک حالینی صورارغه بارغان بولسهک ایدی مینم (رحمتن)ی شونده تابقان بولور ایدک! دیر! الله تعالی: ای آدم بالاسی! مین سیندن آشارغه صورادم سین بیرمادک! دیر. آدم بالاسی: ای ربم مین سینکا تیچوک آشارغه بیره آلم؟ سین بتون عالمرنی تربیه ای توچیسن! دیگاج الله

تعالی: بلمادگمنی مبنم فلان بندهم سیندن آشارغه صورادی، سین شونی بیرمادک! ا کرده آکا آشارغه بیرگان بولسهک ایدی آنک ثوابینی مبنم حضور مده نابقان بولور ایدک! دیر. الله تعالی: ای آدم بالاسی! ایچار ایچون سیندن صو صورادم، سین ایچرمادک! دیر. آدم بالاسی: ای ربم! مین سبکا ایچارگه نیچوک بیره آلیم؟ سین بنون عالمرنی تربیه اینوجیسن! دیگاچ الله تعالی: فلان بندهم سیندن ایچارگه صورادی، شوکا ایچارگه بیرمادک! ا کرده آکا ایچارگه بیرگان بولسهک ایدی آنک ثوابینی مبنم حضور مده نابقان بولور ایدک! دیر.

رسول اللهک بو سوزندن مقصودی ایسه کشیلرگه ایزگولک قیلونک ثوابلی اش ایکانلکینی، خلقلر ایچون قیلغان ایزگولک کیرهک آز و کیرهک کوب بولسون میچ هر ضائع بولمازلقنی خصوصا حسنه حالترین صوراو، آچارغه آشارغه ایچارگه بیرو فضیلتلی ایکانلکینی تصویر قیلو، امت که بلدر ودر. آشارغه ایچارگه تل برله یوزگه یوز کیلوب صورالوغنه شرط نوگل بلکه حالنلی برله صوراولرده، نل برله صوراو حکمندهدر.

فلاکتگه اوچر اغانلرغه یاردم قولی صوزو، آچلق بللرده حال قسری بولشلق قیلو، علمی جمعیتلرگه و اونوچیلرغه کوبهی آز می اعانت اینوشربعت نظر ندهغنه نوگل بلکه عقل نظر ندهده کیرهکلی و لازم بر بورچدر.

شهر اوراملرنده مسلمانلردن قارنلر، قارتچقلر وبالالار نله نوب یوریلر، بر فایقادن چیقوب ایکنچیسینه کره لر، بعضیلری اورام بویلرنده، بوچمانلرده صوزولوب یانلر، اوللردن کیلیگان یکتلر کورهک و بالتا کوناروب اش از لب یوریلر. شوشی حاللرنی مسلمان بایلری، نفوذلی ودولتلی آدملر کوره لر لکن قارتلرغه و یتیملرگه مخصوص تربیه خانهلر، هنر مکتبلری آچو، جمعیتلر نوزوب ملتک اجتماعی خسته لیگینه چاره تابو حقنده لازم درجه ده اجتهاد ایتیلر. بابلق، علم و آک، فکر و بدن چهنندن کوچلری یتوچی کشیلرک هر بری اوشبو حدیثده تصویر قیلنغان روشده قیامت کوننده الله تعالی گه جواب حاضرلرگه تیوشلی.

بو طوغروده ممکن بولغان و فائده سی تجر به ایتولگان بوللرنک الف باغشبیسی عاجزلر و غسته لر هم ده اش نابا آمی یوروچیلرگه یاردم بیرر، یول کورسانور ایچون مسلمانلر کوب بولغان شهرلر، ژولس و اوللرده رسمی جمعیت خیریه لر محل متولیلری مجلسلری آچو و فولدن کیلیگان قدر شونلرنی دوام ایتدرو، خدمتلرنی نمره لی قیلو حقنده اجتهاد قیلودر.

(۸۲) إِنْ لَّهِ تَعَالَى يُوَصِّيكُمْ بِالنِّسَاءِ خَيْرًا فَإِنَّهُنَّ أُمَّهَاتِكُمْ وَبَنَاتِكُمْ وَآخِلَاءَ تَسْكُمُ إِنْ الرَّجُلُ مِنْ أَهْلِ السِّكِّتَابِ يَتَزَوَّجُ الْمَرْأَةَ وَمَا تَعَلَّقَ يَدَاهَا الْحَيْطَ فَمَا يَرَعَبُ وَاحِدٌ مِنْهُمَا عَنْ صَاحِبِهِ (۱).

ترجمه سی: «الله تعالی، خاتونلارغه مهر بانلو وشفقتلو بولووگز حقدنه بیوره در. خاتونلر، سزنگ آنالرگز و فز لرگز، آنا و آنالرگزننگ طوغانلری بولغان یاقینلرگزد. کتاب اهللرندن (یهود و نصاری دن) بری خانون آلا و خاتونی، قوی بر صابلام یبگه یینه از در جهده فقیر بولسه ده، بر برندن صونمی بر لیکده عمر سوره لر».

مقصود ایسه مسلمانلرنی حسن معاشرت گه ارشاد فیلور. حسن معاشرتنگ الک الوغ شرطی خاتونلرنگ درجه لرینه کوره حرمت کورسانو و درجه لرینه کوره تربیه بیوردر. «خانولر، آنالرگز، فز لرگز، خال لرگز» دیمکدن مراد، آنلرغه حرمت وشفقت برله مهامله فیلو اورننده ایکانلرگنی بیاندر.

خیر اشلر و عمومی خدمتلر حقدنه مارجا و روسلرنی و عموما چیت ملتلرنی اورننگ ایتمو یازو و بولهننگ درستلرگینه، گوزل اخلاق و یاخشیلق طوغرو- لرنده آنلرغه اوخشاو ضرر سوز بلایکه تیوشلی بولووبنه رسول الله حضرتلریننگ کتاب اهللرینی مثال ایتمو کیترووی دلیل بولسه کیرهک.

سلف عصرنده مسلمان خانونلری اوزلریده حرمتلو طوتولالر، گوزل تربیه فیلنلر حتی اجتماعی اشلر گه ده قانشدر لالر ایدی. معدنلرنگ استاذی بولغان بخاری حضرتلری ربیع بنت معوذ بن عفرادن: «کذانغزو مع رسول الله صلی الله علیه وسلم نسقی القوم ونخدمهم ونرد القتلی والجرحی الی المدینة» دیب حدیث روایت ایتمدر (۲).

شوشی حدیثنگ مضمونی، نی قدر نرسه لرنی شامل بولغانینی بلور ایچون یو کونگی صوغش لرده یوروب کوررگه یا که صوغش اهللرینه مناسبتلی بولغان مکتبلرده درس اوفورغه حاجت بولسه کیرهک.

خانونلرنگ ظاهر و باطنلرینی اهل و اخلاقلرینی یاخشی تربیه ایتو حقدنه

(۱) «تعلق» نصر بن مضر بابندن یابشو و او بوشو معناسنلدر. مونده ایسه «خاتوننگ قوی بر صابلام یبگه یابشماز» دیمکدن مراد، یب آلورلوقده پایلغی بولماز» دیمکدر. (۲) صحیح بخاری، ج ۳ ص ۲۲۲ و ج ۷ ص ۱۲.

رسول الله حضرتلرینک بو حدیثدن باشقهده نصیحتلری کوب بولوب اصرار
ومشهور مسندلرده مذکوردر. سوز آکلارچیلر ایچون بو حدیثده بیتارک.
عقلی کشی، آز سوزدن کوب معنا آکلار.

(۸۳) إِنَّ اللَّهَ طَيِّبٌ يُحِبُّ الطَّيِّبَ نَظِيفٌ يُحِبُّ النَّظَافَةَ كَرِيمٌ يُحِبُّ الْكَرَمَ
جَوَادٌ يُحِبُّ الْجُودَ فَنَظِّفُوا أَفْنِيَّتَكُمْ وَلَا تَشَبَّهُوا الْيَهُودَ (۱).

ترجمه سی: «الله تعالی نقصانقلاردن منزهدر، نقصانلاردن منزه نرسهاری
سویهر. پاک و طاهردر. پاک و طاهر نرسهاری سویهر. جوهردر، جوهر دلینی
سویهر. ایشک آلنرکرنی پاکلرکز، یهودلر مثالنده کرلی و چوب چار جیوب
طورماکز!».

اسلام دیننده برنجی مقصد اینلوب کوکلنی اخلاق ذمیمه دن پاکلاو طونو-
لسهده ظاهری نظافتکده کوکل پاکلانوبنه الوغ اثری بار. اوشبو حکمت ایچون
بولسه کیرهک رسول الله حضرتلری ایشک آلدی هم اوی تبرهارینی پاک طونو،
چوب چار جیوب آس-راما و حقنده نصیحت اینتدر. شوکا کوره اوی هم یورت
تبرهارینی حتی اوز طوغروسنده بولقان اورامنیده (ممکن بولقاندی) سیروب
طونارغه، سویاک، قیبار و شالقان فایقلری کبک نرسهاری اورامغه ناشلامازغه
وعموما چوب جیوب آسرامازغه نیوشلی. اوی ایچینی، ساماور و چین آباتی
همده آش صو اسبابینی پاک طونو بیگرهک لازم بولادر. اوشندان کیوم سالوم
اوست باش، چهچ و صافالنگ خصوصاً کولمهک یاقلرینک کرسز بولوارینه اعتبار
قیلو، خلقلر کوز اوکنده چیکرهنج روشده یورماو لازمدر. امام مسلم و باشقهلر
«الطهور شطر الایمان» حدیثنی روایت اینتدر (۲).

رسول الله عصرنده یهودلر نظافتکه کوب رعایت اینمیلر ایندی بو کونگی
یهودلرده باشقارغه نسبت برله نظافتکه رعایتسزلر دیب ایشتهمز.

(۸۴) إِنَّ اللَّهَ كَرِيمٌ يُحِبُّ الْكَرَمَ وَيُحِبُّ مَعَالِيَ الْأَخْلَاقِ وَيَكْرَهُ سَفْسًا

فَهَا.

(۱) جامع ترمذی. ج ۲ ص ۱۰۳. «کریم یحب الکرم» جمله سی برله «جواد یحب الجود»

جمله سی برمعنادهدرلر. «لاتشبهوا» اصلده «لاتتشبهوا» بولوب بر تاسی حذف ایتموشدر.

(۲) صحیح مسلم. ج ۱ ص ۸۰.

ترجمه‌سی: «الله تعالی جو مرددر، عالی بولغان گوزل خلقلارنی بارانا، توبان و دنی (حقیر) اشلارنی مکروه کوره‌در».

حلم و عفو، صبر و عفت کیمک خلقلار، ملت و دین همده انسانلق و علم بولنده خدمت ایتولر، هر نورلی آورلقلارغه چداو توزولر، ادبی شجاعتلر اوشبو اورنده مذکور بولغان «معالی اخلاق»غه کررلر.

بره، نېچه نورلی مشققلار کوروب و آچی سوزار ایشنوب دین علمی اوفولور ایچون مکتب تاسیس اینته، معلم و معلمه کبتوروب فقیر بالالارنی شول مکتبده اوفوندیره، الله اسمینی اوگره‌تیره. ایکنچی بره ایسه مجرد کونچیلک سببلی شول مکتب همده یاردم بیروچیسسی و اوفونوچیسسی اوستندن حقسن دانوس قیل و مأمورلارنی اشاندره، مکتب یابولا، آچوچیسسی برله اوفوتوچیلر فلاکتلر کوره‌لر، بالالار نارالا، دانوس یاصاوچی، اوزینک سوزی اوست‌گه چیقوغه شادلانا، «یاخشسی ایتدم، اوچنی آلدیم» دیب اوز اوزینه آفرین اوفی. ایر بالالار، که شه که صوغوب، قز بالالار ایسه صاغز چایناپ عمر اوتکارلر.

مونه شوشی ماده‌ده «معالی اخلاق» ده «سفسانی» ده بار. شوشی اش مملکتیمزک هر بر پوچه‌اغنده هر کون بولوب طورغانلقندن مثال ازلهر ایچون بیر اقلرغه کیتارگه حاجت پوق.

کیفله نور ایچون ایسرتکچ ایچو، اویون و باشقه نرسه‌لر یونو، کارنا اویناپ عمر اوزدرو، بوده‌نه صوغشدر و شونلرغه اوخشانغان نرسه‌لرناک هر بری «سفسانی» اشلردن بولوب الله‌تعالی‌گه مکروه عادنلردر. بو اشلرگه ایبده‌شلر خاطرلرینی نابو یا که اش یونلق سببلی ایچ پوشونی بهانه اینو بوش و اصلسن عندرر. دنپاده اشدن کوب نرسه پوق. خصوصاً روسیه‌ده مسلمانلر آراسنده اش و جماعت خدمتی شول درجه‌ده کوبدر که کارنه اویناپ، نشئه‌ل‌نوب عمر اوزدررغه توگل حتی باش قاشورلقی وقت نابا آلم‌اوده عجب توگل.

(۸۵) اِنَّ اللّٰهَ یَبْعَثُ لِهٰیئِهِ الْاُمَّةَ عَلٰی رَاسِ کُلِّ مِائَةٍ سَنَةٍ مِّنْ یَّجِدُ لَهَا دِیْنَهَا (۱).

ترجمه‌سی: «الله تعالی بو اسلام امتی ایچون هر یوز سنه باشنده دیننی یاکتار توچیلر بولدروب طورر».

اسلام دینی، بوزلو و اوزگرو احتمالی بولماغان بر «دین» بولسه ده نادان خلقلر بدعت اهللری طرفندن خرافه‌ار، وهملر فوشلو، دیندن بولماغان نرسه لرنی «دین» جهل سفندن اینلوب کورسانلو احتمالی یوق نوگل. شونک ایچون الله تعالی هر عصرده رسول الله کیتورگان صافی دیندن خبردار آدملر یتشدروب طورر، مونلرده شول حقیقی و خاص «دین» ننگ نیندی نرسه ایکانلگیینی خلق- لرغه آکلانورلر، اوگروه تورلر.

رسول الله زماننده واقعه‌لر، حادثه‌لر بنا اینوله طورغان مومس بر تاریخ بولماغانلقدن «بوزباشی» دیگاج-سوزنی، ولادتدن بوز یل باکه هچر تدن و یاخود وفاتندن بوز یل دیمک کبک مخصوص و معین یل لرغه حمل ایتمو مناسب سزدر. مقصود ایسه هر عصرده و هر زمانده دیمک بولسه کیرهک. حقیقت حالده بو حدیث ۲۲۰نچی حدیثنک ایکنچی بر افطلر برله تعبیر قیلنغانی غنه بولورغه اوخشی. حدیثده گی «من» سوزی عام بولغانلقدن بو مجددلر ننگ کوب بولواریده ممکن. اما بدعت‌گه نصرت بیروچیلر، دین‌گه وهم خرافه‌لر فانشدر و چیلر، مقلدلر و مقلدلرگه مقلدلر «مجدد» بولا آمازلقلر نده شبهه یوق. رسول الله حضرتلر ندن صادر بولغان «دین» سوزندن مقصود قرآن و سنت برله ثابت نرسه لرگنه بولغانلقدن «مجدد» لرده قرآن و سنت علملر نده متخصص و ماهر همده علملری برله عامل کشیلرگنه بولورغه تیوشلی. مونلر ننگ نالیفی و اثرلری کیرهک کوب و کیرهک آز بولسون، شهرتلری اوز عصرلر نده خواه براقی برلرگه نارالسون و خواه نارالماسون موند کوب حکمت بولماز. معقولات و علوم عربیه عالملری، رهبانلق و «اسرار» اسمی برله همد و ابران خیاللرینی نارانتولری سببلی اسلام مملکتلر بنک چیتلرگه کیتووینه بول حاضرله و چیلر، قرآن حدیث علملری برله شغللری ده درایت و تحقیق سز بلکه مجرد روایت و حکایت طریقچه غنه بولغان کشیلر اوشبو حدیثده ذکر اینولگان «مجدد» لرگه مصداق بولو احتمالی یوق. حدیث شریف، «علم» و «تصوف» مجددلرینی نوگل بلکه یالنگز «دین» مجددلرینی گنه ذکر قیلدر.

عقیده‌مز یالنگز قطعی دلایلرگه گنه بنا اینولگان سببلی، آخر زمانده کوکدن عیسی پیغمبر نوشه چکنی، بردن مهدی چیقاقاغنی اعتقاد قیاماسه قده اسلام دنیا سنده بولغان هر نورلی حادث و نهملر و مسلمانلرینی بتروب بتون مسلمانلرینی قرآن و سنت علملری (عه‌لملری) آسنلرینه چیاچق دین «مجدد» لرنی

ظهور ایتنه چکینه ایمانمز کامل و امیدمز زوردر. «خیرامت» عنوانی برله مشرف ایتکان بو نجیب ملتنی، شریعتلر نڭاڭ کاملینه و اساسلی فانونغه تابع بولغان بو جماعتنی الله تعالی اوشبو شدر مندر حالنده قوبماز، وهم و خرافات فارانفولتی- لرنده آداشوب یورولرینه رضا بولماز. بو بندهلر، شول «مجدد» لر خدمتلی سببندن رسول الله زماندهغی «دین» گه ایله نوب فایتورلر، آداشقان بالالرنڭ آنا و آنالرینی تاقان ساعتلی فییلندن شادلانورلر و: «الحمد الذی هدانا لهذا وما كنا لنهتدی لو لا ان هدانا الله» دیب شکر سجدهسی قبلورلر، انشاء الله.

(۸۶) اِنَّ اللّٰهَ يَرْضٰى لَكُمْ ثَلَاثًا وَيَكْرَهُ لَكُمْ ثَلَاثًا فَيَرْضٰى لَكُمْ اَنْ تَعْبُدُوْهُ وَاَنْ تَشْرِكُوْا بِهِ شَيْئًا وَاَنْ تَعْتَصِمُوْا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا وَاَنْ تَقْرَءُوْا وَاَنْ تَنْصَحُوْا لِمَنْ وَاَلَهُ اللّٰهُ اَمْرُكُمْ وَيَكْرَهُ لَكُمْ «قِيْلَ» و «قَالَ» وَكَثْرَةَ السُّؤَالِ وَاِضَاعَةَ الْمَالِ (۱).

ترجمهسی: «الله تعالی سزدن اوج نرسه سببندن رضا بولور و سزڭ اوج نورلی اشکرتنی مکروه کورر. رضا بولا طورغان نرسه نوری مونلر: (۱) الله تعالی نڭ اوزینه عبادت ایتوب آڭا شریک قانماوڭز. (۲) قرآن کریم گه برلمکده بابشوبده آیرلماوڭز. (۳) اشلرڭرتنی فارار ایچون الله تعالی طرفندن تعین ایتولگان کشلر (مأمورلر) گه نصیحت ایتووڭز. الله تعالی مکروه کوره طورغان نرسه لر مونلر: (۱) دین و دنیا ایچون کیرهگی بولماغان قیل قال (ایمش میمش). (۲) کوب سؤال. (۳) اورنسر برده مال ضائع ایتو.»

اخلاص برله فیلقان عبادتلر نڭ قبول بولنوی امیدلی. الله تعالی: «با ایها الناس اعبدوا ربکم الذی خلقکم والذین من قبلکم لعلکم تتقون» (بقره ۱۹) دیب خلقلرنی اوزینه عبادت قیلو برله تکلیفی ایتهدر. عبادت قیلوچیلر، اوشبو تکلیفنی قبول ایتوچیلر و الله نڭ امرینه بوی صنوچیلر بولورلر.

«شرک» نڭ نوعسی کوب بولوب هر برندن صافلانو اوشندانق قرآن کریم گه امت، برله شوب اییهرو و آیرلشمار لازم. ممکن بولسه اش یورتوچیلر گه نصیحت قیلوده مسلمانچیلقدر.

(۱) احمد ابن حنبل مستدی. ج ۲ ص ۳۶۰. الموطأ. ص ۳۸۸. صحیح مسلم. ج ۲ ص ۳۰. لفظلر «احمد» نسکی. «لا تفرقوا» اصلده «لا تتفرقوا» در.

اهمیتسز سؤالدر، کیرهك مال صوراو و کیرهك مسئله صوراو بولسون آراغه دشمنلوق نوشروگه و صدر اوچینك مرتبه سینى بوغانلوقغه سبب ابکانلیگی معلوم. بزنگ قوممزه ایسکی وقتلرده مسئله صوراو بیک شائع ایدی. موندن مقصود کوبسنجه کشینی فزارتو و اوزینك کوبهی آزمی بر نرسه بلسگانینی خلقغه کورسانو بولدر ایدی زور مدرسلمر برر اورنغه ضیافتکه چاقولسلر کیملر برله اوچراشولری لازم بولاچغینی بیک یاخش تیکشره لر والوغ آوروها صوغشبنه حاضرلانو درجه سنده حاضرلنلر، تون کون کتاب قاربلر، بختلر یادلیلر ایدی. مجلس بولاچق اولغه باروب مجلسلرگه یوری باشلان صوگ بر برندن قورقوب فالتر انالر، صولشلری ایچلرینه صبهی، عجوم ومدافعه نقطه لرینی آلدو طونوب اوطورالر ایدی.

مین اوزم موندی مجلسلرنی بیک کوب کوردم لیکن اوز عه رنده برگنه مدرسنگده بو «مسئله نی بلمیم» دیگانینی ایشتادم. مونلر فاشنده «لا ادری» سوزی ارنداد کلمه سی قدر منفور ایدی. شونک برله برگه معنالی بر سوز ایشتکانمندی ده خاطرلی آلمیم.

بر مجلسده زمزم صووینی آباق اوره باصوب ایچارگه می بوفسه اوطوروبه می؟ حقنده بوگولمه اوبازینك فارت مدرسلمری وشیخلمری شول قدر منظره قبلش بلرکه زمان آنک مثلینی آز کورگاندر.

ایکنچی بر اورنده آباق اوره طوروب بول ایتو حقنده شوندی بر نزاع دوام ایتدی و بو نزاع اوزلمگان حالده مجلس تارالورغه مجبور بولدی. آشنی طوز قابوب باشلاو، چالما قویرغینی آصلندروب یورو، مسلمان توگل کشی ایله گان تیری طون برله نماز اوفو حقنده می دعوالاشولر عادت حکمنده ایدی.

عراق مملکتندن بر کشی کیلوب عبدالله بن عمر حضرتلرندن «چن قانی نه ن باکه کیومگه تیسه حکمی نیچوک بولور؟» دیب صور اغان ایدی. ابن عمر حضرتلری ایسه: «عراق خلقینه قاراگز ایددی!». رسول الله حضرتلرینك طورونینی (حضرت حسیننی) اولدر دیلر، آنک فاندنن شیپه له نهادیلر، اما مونده کیلوب چن فاندنن فتوی صوریلر! «دیب، اهمیتسز مسئله صور اوچینی نقیج فیلمش ایدی (۱).

فرض نەپازاردن كۆپىنچە ئوقۇمى، غەيبىنى ايكەمك اورنۇدە آشى، مسلمانلارغە بېيتان قىلو و آنلر اوستىدىن سەابت ايتونى بر نرسەگە سانامى طورغان كشياردن كويلر مستەب، مندوب و مباح نرسەلر حقندە مجلسلر نك باشلارندن آخىرلر بىنە قدر سوز صوربلر، ادب و ترك اولى مسئلەلر بىنى تىكشەرلر و اوزلر بىنى دېندار كورسەتەر. حالبوگە اسلام شرىعتندە بولغان حرام و مكروهلر، فرض و واجبلر ەمەسى معلوم. مندوب مباح نرسەلر حقندە نەسە نېچوك ەمل فېاورغە حلقلر اختىيارلر.

مگر دە نعلیم و نعلم، افادە و استفادە يا كە شاگردلر نك ذەنلر بىنى اونكلەر بولسە بو وقتد، عادنى سۇاللر و شاگردلرگە فائىدە بېرلر نرسەلر صور او، اورنۇدە در. امام بخارى، «باب طرح الامام المسئلة على اصحابه ليخبر ما عندهم من العلم» دېب بر باب قويمشدر (ج ۱ ص ۲۲). شاگردلرگە باصالا طورغان «امنعان» لر اوشبو قصد برلر بولورغە تېوشلى.

رسول الله حضرتلرى اوزى دە كوپ صوراونى يارانمى صوراولر سېىندىن بعض نرسەلر حقندە نەي و منع كېلودن خوف ايتەدر ابدى. مفسرلر: «يا ايها الذين امنوا لا تسألوا عن اشياء ان تبدلكنم تسؤكم...» آيت كرىمە سېىندە شوشندى سۇاللردن منع حقندە كېلىدى دېلر. شېخ ابى عربى اوشبو مضموندا بر سوز سويلدېر:

حجاب آيتى، مخلوقلر نك بعضيلرى طرفندىن بولغان سۇال سېىندىن نازل بولدى. سۇال و نەفسانى غرضلر بولماغان بولسە ابدى حجاب آيتى اينمگان بولور ابدى. شونك ايچون الله بئەلرى الله تعالى نك اوزندىن باشلانوب بېورلغان امرلر برلر مخلوقلر طرفندىن صورالوغە كورە كېلىمگان فرمانلر آراسىنى آبرالر و ابكى نورلى فرماننك ەر ابكى سېىنە امتنان ايتونى لازم بلسەلر دە درجەلر نە نفاوت كورەلر. رسول الله حضرتلرى «اتركونى ما نركنكم» دېب خلقلرغە تېبىه ايتەدر ابدى (۱). مال نلف ايتو و اسراف قېلودن طيبو حقندە قرآن كرىمدە آيتلر و معتبر اصللر دە حدېتلر كوپ. مال نلف ايتونك نتيجهلرى بىك خسرتلى بولادر.

بر اوى اهلى آج و بالانفاج اوطورالر، هوا بوزوق، صالحون طوكالر، خستەر ايچون طيبب كېنوررگە دولت يوق، دوا آلورغە آنچه يوق، آندە اكفراشالر موندە فالنرانوب بقلاشالر. مونه شوشى كوكلسىز اشنك سېبى

تیکشوراسه بوق یرده مال ضائع ایتو بولغانلی میدانغه چیقادر. یورت خواجهسی کیسه سنده گی آنچهنی بتار دیب بلمگان، «مال مینی تابمی بلکه دین آنی تابام» دیگانده ایبده شاری برله اوطش اویناغان، سفاقت عالمنده یورگان، کونلرنک برنده دولندن آبراقانده عائله، یوقاریده تعریف ایتولگان کونگه نوشکان. اشله مازگه ممکن بولغان بر اشنی اشله و سبیلی بولغان بختسزلك قدر اوکنچلی نرسه یوقدر. بو آدم، شول اشلرنی اشلرگه مجبور نوگل ایدی، اشله می طوراً آلادر و آنچهسیده یاننده فالادر ایدی.

درست، آنچهنک ذاتینی سویو و آنچه اوستینه آنچه جبوب طور و منوم اشد. شونک برله برلکده تپوشسز اورنغه مال توگوده نیوشلی اش نوگل.

(۸۷) اِنَّ لِلْاِسْلَامِ صَوِيًّا وَ مَنَارًا كَمَنَارِ الطَّرِيقِ (۱)

ترجمهسی: «اسلام دینینک، یولغه یولغان علامت فیئلندن علامتلی بولغوچیدر».

مقصود ایسه وهم و خرافالار، نفس آرزولری برله آداشماکز، یول یوروچیلر علامتارگه فاراب یورولری فیئلندن سز هم اسلامنک علامتلیرینه فاراب یوروکز و چیتکه چیقماکز!... دیب ارشاد فیلودر. اسلامنک الك ظاهر علامتلی ایسه فرض عبادتلرنی فیلو، حرام نرسه اردن صافلانو، آدم بالالری برله یاخشی معاملهده بولودر. مولردن باشقه علامتلهده بولورغه ممکن.

آدم بالاسی اوزینک آنا آناسندن، استاذ و معلملرندن، اطراف و محیطندن آلقان نریبهسی تاثیر برله اوزنده بولغان حالنی معقول کوره، عقبده و عمللرینی حلقغه موافق دیب بله و شونک ایچوزده کوب و نت اوزینک خطا یولغه کرگانلیگینی سیزمی، اوزلرینی عقلی صانابه احمقلر طرفندن دیوانه خانهرگه بابلوب آسرالولرینی ظن ایتوچی دیوانهلر فیئلندن، اوزینی طوغری یولده و باشقه لرنده آداشوب کیتکان بندهلر دیب حساب ایتهدر.

شوشندی اشار بولماسون ایچون هیچ کم اوز اوزندن امین طور مازغه

(۱) «صوی» حوة جمعیدر. «نوة» برله «نوی» فیئلندن. صوة اصلده صوة بولوب
 واو واوغه ادهام فیئلغاندن صوك صوة بولوب قالمشدر. «صوی» برله «منار» هر ایکسی
 بر معناده «علامت» دیمکدر.

بلكه نفسىنى دائىم مەنەم بولوب احتساب قىلورغە تېموشلى. الوغ صحابەلەر و خليفەلەردن بولغان حضرت عمر نىڭ: «مېندە نفاق علامتى يوقمى؟» دېيىپ ايكنچى بىر صحابەدن صور اغانلىقى مرويدىر.

اسلامدە طوغرى يۈندە بولوب بولماوينى بلورگە ياردەم بېرە طورغان نرسە، قىزىقلىرى بار كشىلەر ايچون، مەناسىنى فېكرلەپ قرآن كرىم اوفو و حدىتلەر بىرلە شغۇللەنو، دائىم رسول الله سىرتىنى نىكشرو و اوز حالىنى رسول الله و الوغ صحابەلەر نىڭ حاللىرىنە چاغشىروب طورودىر. «فەئىبكم بىستى و سنة الخلفاء الراشدين المهديين تمسكوا بها و عضوا عليها بالتواجد».

(۸۸) اِنَّ لِصَاحِبِ الْحَقِّ مَقَالًا (۱).

ترجمەسى: «حق ايپەسىنىڭ سوز سويلەووى و دىلىلى بولور».

بىرەونىڭ ايكنچى بىر كشىدىن آلاچقى ياكە نى بولسەدە بىرر نورلى شرعى حقى بولسە شول طوغرودە سوز سويلەر يا كە مەككەلەر حضورندە دەوى قىلو ياخود مطبوعات واسطەسى بىرلە مەدافە و حالنى اظهار ايتو شول كشىنىڭ شرعى حقى بولور. ميزاندىن چىقماغان صورتدە، شول كشىنى منع قىلو درست بولماز. اما آلاچقى بولو سېنىدىن بورچلى كشىنى سوگو و صوغو يا كە نېندى يوللار بىرلە بولسەدە نەقىر قىلز، كشىلەر حضورندە اويانتو و بوزىنى قزارنو، درست اش توگلىدەر. بو وقتدە «ان اصحاب الحق مقالا» دېگاندهگى «حق» نىڭ آلاشئووى و ايكنچى طرف، «حق» صاحى بولوب قالووى مەكەن.

(۸۹) اِنَّ الْمُؤْمِنَ لَيَنبُرِكُ بِحُسْنِ الْخُلُقِ دَرَجَةَ الصَّائِمِ الْقَائِمِ (۲).

ترجمەسى، «گۈزل خاقلق كشى، شول گۈزل خاقلق سببلى نفل روزە مەدە كېچەلەردە عبادت بىرلە شغۇللەنۇچىلەر درجەسىنە كونارلە آلورلەر».

حقيقت حالده گۈزل خاقلق، بىك فائىدەلى بىر كمالاندر. كېچەلەردە نفل نمازلر اوفو و نفل روزە نوتونىڭ فائىدەسى شول كشىلەر نىڭ اوزلىرى ايچون گنە بولغانى حالده گۈزل خاقلق فائىدەسى، كوبرەك وقتدە باشقىلەر ايچون بولا، بىرەونىڭ

(۱) صحيح مسلم، ج ۱ ص ۴۷۱، احمد ابن حنبل مسندى، ج ۶ ص ۲۶۸.

(۲) احمد ابن حنبل مسندى، ج ۶ ص ۱۳۳، سنن ابى داود، ج ۲ ص ۳۱۳، لفظلەر «ابو

حسن خلقی بولووی سببندن عموم خلقی استفاده قیلدر. شونڭ ایچون نفل نماز و نفل روزنهڭ نهرهسی آخرنده کورلهچک بولسه، گوزل خلقنڭ فائدهسی هم آخرنده همده دنیاده، هم اوزی ایچون همده باشقهلر ایچون بولادر.

ماتلر گوزل خلقی سببندن ترفی ایتلر و خلقلری بوزولو برله توبهین کیتلر. شول سببلی آخرت ثوابینی تابارغه قصد ایتوچیلر ایچونده خلقنی گوزللهشدر و کیرهک، دنیاوی سعادتلرگه ایرشونی آرزو ایتوچیلر ایچونده خلقنڭ گوزلله نووی ضرور. خلقلری گوزل بولغان ملت مطلقا دنیاده اوستون و معتبر بولاچقدر.

رسول اللهغه وحی کیلمگن وقتنده دنیاده فارس لر برله روملر حکم سورهلر، بتون بر یوزی مونلر نڭ کوله گهلر نندن قورقوب طورادر ایدی. شول زمانغه کوره پای و هنرلی، عسکرلری مکمل، اوزلری علم و معرفتلی، نظاملی بولغان بو ایکی الوغ ملت حجاز ناولری آراسندن قالقوب چیققان حتی اوستارینه کولمک نگوپده کییه بلمی بلکه چاپهلر گه گنه اورالوب یوزی طورغان عربلرگه قارشى طوراً آمادیلر، عربلر نڭ هجوملرینه طاقت کیتورمی چول بیریسندن فورقان قویلر قییلندن فرق یاقفه فاچدیلر، نارالدیلر. مونڭ سببی نیندی نرسه ایدی؟ سببی معلوم. روملر و فارس لرده اخلاق بوزولغان اما عربلرده وحی و رسالت تریبهسی سببندن اخلاق باخشیلانغان ایدی. بوزوق اخلاق، نوزوک اخلاقغه قارشى طوراً آمادى. اسلاملر برله ایوانلور و رومالور سوکندهده بو حال کوب دفعه لر تجر به ایتولدی و هر برندهده نتیجه بر نورلی بولدی. اوشبو تجر به گه بنا ایتوب «گوزل خلقلی ملت بختیار و بوزوق خلقلی ملتده بدبخت» دیب حکم قیلورغه ممکن.

گوزل خلقنڭ قسملری بیک کوب بولوب بو زمانلرده آبروم روشک اهمیتلی بولغانلری اوشبونلر در:

۱) طوغریلقی. گوزل خلقلر نڭ پادشاهسی «طوغریلقی» در. شونڭ ایچون «بالالرگه طوغریلقی اوگرهت، طوغریلقی ایسه آنلرغه هر بر فضیلتنی اوگره نور» دیلر. طوغری بولغان کشى امانتلی بولور. بز نڭ مسلمان خلقی «وعده» قیلورغه بیک چومرد بولسه لرده بیک کوب وقتنده شول وعده لر نده طوراً آلمبلر، وفاسز و وعدهسز بولوب فالالر. قولدن کیلماز لك اش حقننده وعده ایتمازگه و وفاسزلیق اسمنی آمازغه تپوشلی. اشلرنی تپوشلی بولغان وقتلر نندن کچکدروده وفاسز-

لقدر. شو نك ايچون هر اش كه اوز وقتنده كر شورگه، فلسفه سويله ب فرصت اونكار مازگه، اشلر نك ظاهر لر ينه گنه فاراب حقيقتلر نندن غفلت ايتمازگه كيره كدر. (۲) خطاني اقرار فيلو. اوز خطالريني اقرار فيلولري املر نك يوقاري كونار لولر ينه دليللر. اوز خطاسي معلوم بولغاندن صوك هميشه فارسوب طور و وشوني اعتراف ايتماو، آچيق صورنده معنا سز لقدر. بو اش بوردن باشقه لرنى و ايكنچيدن اوز ينى آلد او بولور. هر حالده خطاني اقرار فيلو آدم چيلسكنددر. (۳) ادبي جسارتلي بولو. ادبي جسارت، سوزنى آچيق سويلو و كوكلنده گي فكري فاتلاوسز بيان ايتودن عبارت. بر تورلى فكر بيان فيلورغه طوغرى كيلسه بز مسلمانلر «كشيلر يارانماز، نكي كشينك كوكلينه خوش كيلماز» بك بهانهلر برله فكر مرنى طوغرى سويلو و دن بيك كوب وقتده تارتونامز، اوز مزگه قالسه صافلانامز. حتى كوب وقت بر مجلسك بر تورلى فكر بيان ايتسه ك شول مسئله حقنده ايكنچي وقتده ايكنچي تورلى فكر بيان فيلمز. بوفكر لر نك برى شول مجلسده بولغان بر كشي خاطر ي ايچون سويلنگان بولسه ايكنچيسى ايسه شول ايكنچي مجلسك بولغان ايكنچي بر كشي خاطر ي ايچون سويلنگان بولادر. كيكاش صور او چيلرغه اوز كوكلنده بولغاننك خلافينى سويلو جذايت صانالغان حالده بيك كوب كشيلر «درستيني ايتسه م كوكلينه آور كيلور» ديگان بولوب اوز كوكللر نده بولغان و اوزلري مصلحت كورگان نرسه نى سويلمه بلكه مشورت ايتوچينك اوز كوكلينه موافق كيلورلك بر فكري سويله ببارلر. حالبوكه بو اش هم شربعت هم عقل قاشنده آب آچيق خيانتدر.

(۴) وظيفه نى بلو. انسان اوز وظيفه سيني اوزى بلورگه، بر كشي طرفندن تنبيه ايتلوني كونوب طور مازغه نبوشلى. بو وظيفه، كيرهك دينى و كيرهك دنياوى بولسون، بارى بر. ملتلر نك يوقاري كونار لولرى حقنده بونرسه نك بيك زور سبيلگي بولغان ايچون آروپا ملتارى، بالالرينى اوشبو قاعده اوزرينه تربيه ايتلر وشوشى خاصيتنى نه نلرينه، فانارينه سكرلر. وظيفه نى بلوچى بالا، اوزينه نبوشلى اشنى بلوب اوزى اشلرگه عادت ايتنه، هيچ كيم اينمى طور وب شونى باشقارا، شوندى باشقه، كوكللى هيچ راحت تابمى، طنچ بولمى.

(۵) حقيقتنى كوزه نو. اشلر نك ظاهر لر ينى، طئشى طرفلرينى توكل بلكه حقيقتنى كوزه نورگه نبوشلى. مشرق خلقلرى مبتلا بولغان عادتلر نك الك بيلوشسز لر ندىن مداهنه ربا و نفاقدر. مونه شوشى اشلرگه آلدانمازغه وشول اشلر برله شغللنمازگه نبوشلى.

۶) وقتندە اشلەو. بىزنىڭ آرمىز دە بىك اوچوز سوزلرنىڭ بىرى: «شولاي ايتە كورسەنە!» گە فارشى «بارارا» دىب جواب بېر ووشونى اشلەمەو يا كە وقتندىن كېچىكسۇردى. بىز مسلمان خلقىنىڭ بتون دىنيادىن اوستون چىققان ھىرى آشغە يورسۇر وچاقۇرشوب صىلاشۇدىن انىلەنو بولغانى حالدە شول اشىنى گەندە وقتندە اشلى\المىدىر. چاقۇرلغان مېنوتى توگىل حتى ساعتىنەدە رعابت اېتىمى. دىنيا قدر پويىزدلر، پاراخودلر تەيىن ايتولگان دىقىقەلرنىن تەخلفسز يورگانلرى حالدە مسلمانلر شول آش مجلسلر بىنە گەندە وقتندە پورى آلەملر. مۇنلر قاشۇدە «دىقىقە» بوقىر. مۇنلر «وقت، آنتون» دىگان سوزنى كورسەلر، اوقوسەلردە آنىڭ مەناسىنى لازىم درجەدە تصوير ايتە آلەملر. بو كۈنگى اشنى ايرتە گە قالدراو، دىنيا كۈتۈنىڭ بىرنەچى شىرطەلر. بىر اشنىڭ اوز وقتندىن كېچىكسۇر اشلەنووى، بىك كۈب اشنىڭ بتونلاى اشلەنمى قالووينە سبب بولووى معلوم.

۷) ثبات و متانت. ھەر تۈرلى مانەلرگە فارشو طورو و اوزى «حق» دىب بىلگان فېكرىدىن دونماو «ثبات» ھم «متانت» در. سقراط، اوزى «حق» دىب بىلگان نرسەسىنى فدا ايتماز اېچون جانىنى فدا ايتىدى. احمد ابن حنبل ھىرى زندانغە سالندى و بىر روایت كە كۈرە زندان دە وقات ايتىدى و ھمىشەدە اوز سوزىنى بىرمادى، كوچلى امىرلر سوزلر بىنە التفات ايتىمادى. غالبۇلنىڭ علم يولندە بولغان ثباتى مشھور. ابن تىمىيە، اگۈرە اوز عقىدەسىنى فدا ايتكان بولسە ايدى وزىلر كۈرمگان ھەر مىللىتى كۈرەچك ايدى لىكن اوز عقىدەسىنى فدا ايتماووى سببلى دروېش بولوب ھەر سوردى و تورمەدە ياتوب وقات ايتىدى. مۇنە بو حاللر «ثبات» ھم «متانت» در. ثباتلى و متانتلى آدملر مۇنلرغە توگىل، مۇنلردىن باشقەلردە كۈب ايدى. دىن و علم يولندە جانلر بىنى بىر وچلر، نور مەلردە ياتوچىلر، و طنلر ندىن سۇرلوچىلر و اوز حاللر ندىن امىن بولا آلماوچىلرنىڭ ھىرى ثباتلى و متانتلى آدملر در. اھو ذوالفقارى، ھجر بن عدى و آنلردىن صولك ابن رشد و غىرلر ھم اوشبو جەلەندىر. لىكن صولك وقتلردە اسلام دىنياسىنە بو قىمتلى كەالات، تدرىچ بىرلە توبانلە نوب كىلېدى، ايدى بو كۈنلردە مۇندى اشلرگە «تدبىر» سزلك و «خفت» لك كېك اسملر بىرلورگە باشلادى. گویا مسلمان بولغان كشى جازىسز باغانا كېك ھېچ اش اشلەمازگە و اوزىنىڭ فېكرى و ھىكەمەسى بولمازغە تېوشلى اېمىش. حیات و مېھىشت طوغر و سىندە خالقلر اېچون

فائده‌لی بولغان هنرلر، نظام و قانونلرنی چقاروچیلر آراسنده مسلمان اسمی کورلماونڭ سببی ایسه مونلرنڭ ثباتسز، متانتسز بولولاری و صوفورلر قبیلتندن اوزلری بوری بلماولریدر. پاراخود، تیمر بوللر، نیلیعرف و تیلیفونلرنڭ بو کونگی حاللرینه کیلولاری ایچون قرمان بولغان جانلر، صرف ایبتولگان بایقلر، توگولگان کوز نورلری و ذهنلر آنچق الله تعالی نڭ اوزینه گنه معلوم. مسلمان لرنڭ موندن خبرلری یوق. کهالات کسب ایتمو، دین و ملت که خدمت قیلو، آخرت و دنیا سعادتلرینه ایرشو ایچون «مال» نڭ زور یاردمی بار اما بو نرسه لرگه اصل سبب «مال» توگل بلسکه «ثبات» و «متانت» در. انسانلر، حیات بولنده طوقناب طورر ایچون توگل بلسکه همیشه آلفه و بوقاری غه بارر ایچون کیلدیلر. همیشه بارو، دوام ایتمو باری ثبات بولسه غنه ممکن بولادر.

۸) اوزینه اشانو. بزده «اوزینه اشانو» دیگان نرسه بتولای یوق. بز هر نرسه‌نی باشقه لردن کونهمز و ایچاک بالالری قبیلتندن کوزمزی چیتلرگه صوزوب طورمز. شونڭ ایچون، بزده «امل» ده «عمل» ده یوق. حالبوکه دنیانڭ کوچاری اوز اوزینه اشانودن عبارت بولوب هر ملت فردلرنده بو صفت بولماسه اول ملتده حیات بولماز. بو کون آروپالولر، آمریقالولر بتون دنیاغه خواجه بولسه لر، یز بوزنده گی انسانلرنی کوز اشارتلری بول یوروتنه آلسه لر مونڭ سببی ایسه مونلرنڭ باشقه بر نسل آدملری یا که باشقه قوملرگه کوره زیراک بولولرندن توگل بلسکه فردلرنڭ اوز اوزلرینه اشانولری سببی ملتلرنڭ معنوی روشده محکملک حاصل فیاولرنددر. یوقسه بو ملتلر، باشقه بر نسلدن توگل، آبروم صورنده زیراک بولماغانلقلری ده معلوم. اوز اوزینه اشانو بوسف پیغمبرده کامل درجه‌ده بولغانلقی «اجعلنی علی خزائن الارض انی حفیظ علیم» دیگان سوزندن بنه در. قرآن کریمنی مدر مدر اوقوب تراویح لرده ختم اینوگه کوره آزرانی اوقوب کوبراک فائده آلو، خصوصاً پیغمبرلرنڭ شوشندی اجتماعی اشلرندن عبرتله نو آرتق بولور ایدی. مصر کبک زور بر ایمپراطورلقده شوندی بر سوز سویلی آلوچی آدم، آرسلان یوره کلی و اوز اوزینه اشانوی فرعوننڭ اوز ایبه رچنلرینه اشانودندن ده آرتق بولورغه تیوشلی. دنیانڭ الوغ و مشهور آدملری تیکشورلسه کوبسینڭ «اوز اوزلرینه اشانو» لری کوچلی بولو سببی بیک توبان اورنلرندن فالقوب چیققان کشیلر ایکانلکلری معلوم بولادر. اوز عصرنده طب علمنده امام صانالقان ابوبکر الرازی

اور آمده اویون اویناب کسب ایتوچی بر بالا ایدی. مشهور وزیر نظام الملک
 اولده آساق ساچوب طور وچیلردن برینک اوغلی ایدی. مشهور متنبی، صو
 تاشوچی بالاسی ایدی. شاعر جربر، فقیر بر آدم ایدی. عربیه عالمیندن
 زجاج، اول حالده پیلاچی و سیرافی ده کتاب جلدلر تاماق طوبدروچی بر
 ذات ایدی. طغ، ائینک :

وانما رجل الدنيا وواحدما

من لا یعول فی الدنيا علی احد

دیگان سوزینه موافق بو آدملر اوز اوزلرینه اشاندیلر وشوگا بنا قیلوب الوغ
 اشلرگه کرشدیلر، هیچ - ن باشقه، اشلرینک آخربنه باروب چیقدیلر.
 بو فضیلت، اسملری ذکر ایوانلرگه بو کیشیلرگه گنه خاص توئل. اوز اوز-
 ارینه اشانوب ثبات ومانت برله طریشوچیلرنگ هر بری اوشبو روشده مراد-
 لرینه ابرشه چکلردر. من جد وجد ومن فرع بابا ولج ولج .

(۹) عفت. انسانلرنگ فیمتلری عفتلرینه کوره بولور. آدم بالالرینی
 فرشتهلر درجه سینه کوتاره طورغان نرسه «عفت» بولوب، حیوانلردن ده توبان
 درجه گه نوشره طورغان نرسه «عفتسزک» در. عفتی بولماغان کشی، خیر
 اشلرده کوچرگچ بولا آلماز، خیر اشلرنگ برنده گنده کوچرگچ بولا آلمایان
 کیشیلر ایچون دنیاغه کیلوعبت اشدنر. عفتدن محروم آدمارده عائله محبتی بولماز،
 آنلرنگ اوبلری شادلق وراحت کورماز. موندی ترکلیکده نیندی فائده بار؟
 آشاب ایچوب یورولر، چیت خاتون قزلر برله، مشروع توگل روشده سفاهت
 قیلولر، اوطش اوینالور هر بری عفتسز لکدر. بر عفتلی آدم سببندن یوز
 بوزوق آدم توزه لور وهر عفتسز آدمنی کوچرگچ ایتوب یوزلر ایله یاخش
 آدملر بوزولورلر، کیشلیکدن چیقارلر. عفتسز آدملر آدم بالالری ایچون
 «بلا» بلکه مهلک بولغان «وبا» در.

(۱۰) نعمل. هر بر کچوک اش گه اهمیت بیرماو وزور اشلرده ده اوز
 اوزینی یاخش طوتوب صالقون فان برله فکر یورتو «نعمل» در. بو خلق،
 کیشیلرنگ عقللری کامل بولوغه دلیلدر. کرشولگان اش، بر مانعغه اوچراب
 نمام بولمی فالسه یا که بافچه لوقغه باررغه دیب کرگان بول نیگانلک گه باروب
 چیقسه امیدسز بولمازغه، جزع فزع ایتماز گه بلکه ثبات وغیرننی فولدن بیارماز گه
 نبوشلی. دنیا ده هر بر اش اوکفه غنه کیتوب طورمی و هر بر مقصودنی اوز

نله گانكچه يورتوب بولمى . آدم بالاسينك وظيفهسى اجتهاد و طربشو اما نتيجهنى
الله تعالى گه تابش و در .

مونلر دن باشقه ده گوزل خلقلر كوب . اوشبو اثرده جيولغان حدبئلرنك
كوبسى شخصى و اجتماعى اخلاقلر دن عبارتدر . آبرازونى ، ضيالى بولو ، روسچه
كيمينو و آلتون كوزلك آصوب ، ناياق طونو باكه پچاق و چانچكه برله آشاودن توگل
بلكه اوشبو اورنده ذكر اينتولگان خلقلر برله خلقلانودن عبارتدر . بز ، شولاي
ظن قيله مز . آبرازونى (ضياى) ديب شوشندى خلقلرغه مالك بولغان كشيپلر گه گنه
آبتولنورگه تبوشلى ، ديب به مز .

بو حدبث شريف شرهينى باشقه لردن بيگره ك اوزمنك خلقلر مه ، اوزمندن
واثرلر مدن كوبسى آزى استفاده قىلوچيلرغه هديه ايندم . قبول ايتسه لر
بختيار بولور ايدم .

﴿ ۹۰ ﴾ اِنَّ الْمَعُوْنَةَ تَاتِي مِنَ اللّٰهِ عَلٰى قَدْرِ الْمُؤْمِنَةِ وَاِنَّ الصَّبْرَ يَأْتِي مِنَ اللّٰهِ
عَلٰى قَدْرِ الْمُصِيبَةِ .

ترجمهسى : الله تعالى حضر تينك ياردمى مشقت گه كوره ، الله تعالى حضرتندن
صبر نعمتى ده فايغوغه كوره كيلور .

آدم بالاسى ، بالا چاغاسى كوبلىكدن عائلهسى زور بولوب ده تربيه لرى
بر اوزينك بيلكه سينه توشودن و عموما دنيا مشقتلرندن ، آرتق جزع فزع
قيلورغه نبوشلى توگل . چونكه الله تعالى نك ياردم بيرووى مشقتلرنك كوبلىكى
آزاقى نسبتده بولا ، اوشنداق «صبر» ده فايغولرنك زوراشى و كچكده لسكينه كوره
احسان ايتولدر .

بو كون آوروپا خلقلرنده كورلوب طوران اننتهارلرنك سببى «اميدسزلك»
سوزى آستينه جيولوب بنه در . اگرده بر كشى گه : «اوز عمر كده هر گنه مقبول
دعاف بار» ديسه لر ، شول اميدسزلكدن صفنورغه وشوندىن صافلاو حقنده الله
تعالى دن صور ارغه نبوشلى بولور ايدى . «اميدسزلك» نك ناچار ايكانلىگينى
تعريف قىلورغه كوچ يتمى . شونك ايچون بولسه كيرهك حديث شريفى ، مسلمانلرنى
اميدسزلكدن صافلانورغه و قولدىن كىلگان قدر هميشه اوز وظيفه لرى برله
مشغول بولورغه دعوت اينه در . قرآن كريم تعليمى ده اوشبودر . عرب شاعرلرندن
برى «صبر» غه دلالت قىلو حقنده :

إذا ما أتاك الدمر يوما بتكئة فانزع لها صبرا ووسع لها صدرا
فإن تصريف الزمان عجيبة فيوما ترى يسرا ويوما ترى عسرا

بیتلرینی سوبله مشدر. «فان مع العسر يسرا ان مع العسر يسرا».

(۹۱) إِنَّ مِنْ أَعْظَمِ الْفِرْيِ أَنْ يَدْعِيَ الرَّجُلَ إِلَى غَيْرِ أَبِيهِ أَوْ يَرِي عَيْنَهُ مَا لَمْ
تَرَ أَوْ يَقُولَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا لَمْ يَقُلْ (۱)

ترجمه سی: «بالفانلرنك اڭ الوغسی اوزینی اوز آناسندن باشقه كشی گه
نسبت ایتو، کورمه گان نوشینی کوردم دیب سوبلو، رسول الله حضرتلرن دن
صادر بولماغان سوزنی آڭا اسناد قبلودر».

برر مشهور عاڭلر گه طوناشو سببندن اوزینه دنباوی برر تورلی فائده
امید فیلو ویا که حقیقت حالده وارث بولماغان حالده برر اورندن میراث مالی
آلو ایچون اوزینی چیت کشیلر گه نسبت ایتو ممکن.

خلقلردن حرمت کوروب یورر واوزلرین یوفاری اورنلرده طونار
ایچون بیک کوب دنئ وسفیل آدمارنك، حضرت فاطمه بالاسی بولماغان بولوب
یورولری معلوم. حدیث شریف ایسه شوندی کشیلرنی تقبیح ایتهدر.

اویاو حاللر گه مناسبتلی بالفانلاولرنی خلقلر اوزلری بر قدر آیرا آلالر،
شوندن فورقوب اوباولقده بولغان حاللرنی آلداو طوغروسنده آلداوچیلر
اوزلری ده صافلق فیله لر اما توش طوغروسنده آلداونی بلو چیتون، خصوصا
بعض بر کشیلر توشلر گه بیک اهمیت بیرهلر. شونك ایچون توش سببندن
خلقلرنك فاحش صورته آلدانولری ممکن. توش طوغروسنك آلداونك افرالرنك
زورلرندن اویاو وقتدهغی آلداوغه کورده حکمی فانیغ بولوبنسه سبب
اوشبودر.

بعض بر آدملرنك بعض بر توشلری درست بولسه بولا طورغاندر، لیکن
آڭا فاراب توشلر گه اعتماد فیلو وآنلردن حکملر چیقارو مشکل. نیندی بر
الوغ عالم یا که دنبادن یوز دوندرگان حقیقی بر زاهد بولسون، توشنده
رسول الله دن ظاهر شریعت گه خلافی روشده ایشتکان بر سوزی برله عمل

(۱) صحیح بخاری، ج ۴ ص ۱۵۷، احمد ابن حنبل مستندی، ج ۲ ص ۹۶. لفظلر «بخاری» نقی.
«بری عینه مالم تر» نك معناسی «کورمگان نرسه نی کوزینه کورساتور» دیمکتیر. کورمه گان
نرسه نی کوردم، دیب سوبلو، کورمه گان نرسه نی کوزینه کورساتو بولادر.

قیلووی درست توگل حتی شربعت‌گه خلاف بولماغان اشلر حقدنه‌فی امرلر برله عمل اینوده لازم توگل. شونک ایچون نوش‌گه اهمیت بیرو و آنی سویلب بورو تیوشسز اشدر. بیگره‌کده باراماغانی ایسه کورمه‌گان توشنی کورگان بولوب سویلهو ابکانلگی اوشبو حدیثده بیان قیلنهدر.

بو کونگی مسلمانلر آراسنده مخصوص زاکازلر برله توش کوروب کسب اینوچی آدملر بارلقینی روایت ابته‌لر. چای ایچکان آراده باشینی مندرگه قویوب طوروبده توش کوروب بوروچی بر آدمنی اوزی باسگانلگی اشانچلی بر آدمین ایشتدم.

هر حالده پالغانلاب توش سویلهوچیلر و کشیلر ایچون «استخاره» قیلغان و توش کورگان بولوب بوروچیلر نك هر بری اوشبو حدیث شریف حکمبینه کوره «افترا» قیلوچیلردر.

کیره‌ک الوغ و کیره‌ک کچوک براش‌گه کرشورگه بولغانده «استخاره» قیلو (شول اشنگ خیرلی بولووینی الله تعالی دن صورار) تیوشلی. «ماخاب من استخار ولا ندم من استشار ولا عال من افئصد» مضموننده اثرلر بار. لیکن استخاره، یوقلاو و توش کورو توگل بلکه نماز حرام توگل وقتده استخاره اینی برله نفل نماز اوفو، تمام بولغاندن صولک دعا قیلودن عبارتدر. شوش روشده اش قیلو حقدنه امام بخاری، نرمنی و باشقه اعتمادلی معادلر حدیث روایت ابته‌لر (۱). استخاره وقتنده یوقلاو و کورلیگان نوش‌گه کوره حرکت اینو تیوشلگی حقدنه مشهور اصوللرده و احمد ابن حنبل مسندنده برکنه حدیثده کورگانمز یوق. بو عملنی رسول الله اوگره تکاندنر، صحابه و سلفلردن کوچرلیگاندر دیب بلیمز بلکه اصحاب عصرندن صولک حادث بولغان بدعتلردن بولاچینی ظن قیلهمز. بزنگ مهلمکتمزده بعض بر ایشانلر، اوزلرینه مرید بولورغه کیسگان کشیلرگه ائک الک «استخاره» برله بیوره‌لر. (نماز اوقوب دعا قیلوب یوقلاتالر و توشلرینی سویله‌توب اوزلرنجه تعبیر قیلهر). «استخاره قیلروچی» اسمنده بر معینلری بولا، بو آدم مریدلر آراسنده اوزینی هندستان و بس کارولی اورنده طوناددر. شوشی و بس کاروللردن برینی بیک اوزاق سویله‌ندروب کوپ نرسه‌لر آکلاووه موفق بولغان ایدم. بکرمی یل شول وظیفه‌نی اونهب طورغانی حالده برگنه کشینک‌ده توشی—سیدندن قبول ایتوامی قالغانی بولماغاننی

حتى توش كوره آله اوچيلرنك ده ضرورتغه حمل و حسن ظن قاعده سينه رعایت اينلوب اوز عمرلرنده كورگان بر توشلری اش گه باراغانلقینی آكلاندى. مونلر «حدیثلرده كی استخاره، یوفو و توش برله توگل» دیگان سوز گه اهمیت بیرمیلر، اوزلرینك شیخلرندن میراث بولوب قالغان عرف و عادتلرنی قویارغه رضا بولمیلر. «كل حزب بما لدیهم فرعون».

حدیثلرده «رسول الله هر بر اشد استخاره برله بیوره در ایدی» روشنده بیان اینتوللگان سوزدن مقصود، خیر یا که شر ایکانلیگی معلوم بولماغان اشلردر. خیر شر ایکانلیکلی شرعی دلیل برله ثابت بولغان اشلر، استخاره اوزنی توگل. خمر ایچو یا که نماز اوقو طوغر و سنده استخاره گه حاجت یوق. استخاره گه نسبت برله بنده لرنك فعللری خیر ایکانلیگی معلوم، شر ایکانلیکی معلوم، خیر و شر ایکانلیکی معلوم توگل، اسمنده اوچ نوع بولادر.

بو کونگی فن عالملی یوفلامیچه توش کوروچی کیشیلر بولووینی ده درست کوره لر. یوفلاب کورلگان توشلرده فسقه غنه و قتلرده بیک اوزون و افعلر تصویر اینتوللگانی کبک اویا و کیشیلرده بر دقیقه حتی بر ثانیه مدتنده بیک اوزون توشلر کوروب آلالر. هلم و فن بینشمگان و قتلرده اوشبو یوفلامی کورل طورغان توشلرنك حقیقتلری بلنمگانلکدن علم اهللرینی حیرتده فالدرغان. اعتبار سز و یونسز آدملرگه مناسبتلی اشلرنی «سحر» گه و عقیق هم دیندار آدملردن صادر بولغانلرنی «کرامات» و «کشف» گه حمل فیلورغه مجبورلک بولغان. عوام خلقی طرفندن «کرامات» توسی بیرله طورغان نرسه لرنك کوبسی اویا و حالده کورلگان توشلر ایکانلیگنه شبیه یوق.

اوز فاشلرنده راست سوزلی و عقیق صانلغان بر آدم، «لوندن» شهرندن اوچوب «جزائر» شهری اوستنده یورووینی و «جزائر» شهرینك دگز اوستنده بر اوطوراو روشنده کورلوینی حکایت فیلسه، بو اش و افعه بولغان توگل بلیکه اویا و حالنده کورلگان توشلر. اگرده شوشی سر بورون زمانده بلنگان بولسه ایدی بر کونده و بر ساعتده ابراعیم بن ادهمك کوفه ده مکه ده ده کورلووینی درست بلوچیلرنی اقفار فیلورغه حاجت توشه سگان بلیکه برینك خبری اویا و وقده غی توش گه حمل اینتوللگان بولور ایدی. شیخلرنی کعبه کیلوب زیارت ایتولر، خضر پیغمبرنی (۱) و رسول الله حضرتلرینی شوشی دنیده کورولر، بو

(۱) طول عمر الخضری والیاس و بقائهما لم یصح فیہ حدیث. سفر السعاده للفیروز

ھالمدن باشقە عالمگە چىقوب اوزون عمر سورولر، صوغە كروب چومغاندن
 صوڭ باشقە شەرگە چىقوبدە خاتون آلو وبالارى بولو صوڭرە ايكنچى مرتبە
 صوغە چوموب چىققاندا اوزىنى اولىگى كولمەكلر ياندا كورولر (راويلر
 درست بولغان نقدىردە) شوشندى توشارگە مھمولدر.

اسلام دنياسىندا اوبالانە توش كوروجىلر نك ك مشهورارى ابن عربى،
 ابن فارض وشونلر قىيلىندىن آدملىردى. ابن فارض نك بسىك آز مەندە مەكە
 ومدىنەگە باروب قايتوۋىدە اوبالو وقتدە كورلىگان توشدىن باشقە نرسە توگل.
 موندى حاللر، بو كوندە آوروپادە بىك شايغ وەر كون بىك كوب حادثەلر
 يازلوب طورلادر.

رسول اللەدن صادر بولماغان سوزلرنى آڭا نسبت ايتو، شرىعتنى بوزوغە
 سبب بولغانلىقدىن الوغ افترا وگناھ ايكانلىگى اوز اوزىدىن معلوم (۳۱۸ نچى حديث).

(۹۲) اِنَّ مِنْ اَكْبَرِ الْكِبَائِرِ الشَّرْكَ بِاللّٰهِ وَعَقُوْقُ الْوَالِدَيْنِ وَالْيَمِيْنُ
 الْغَمُوسُ وَمَا حَلَفَ خَالِفٌ بِاللّٰهِ يَمِيْنًا صَبْرًا فَادْخَلَ فِيْهَا مِثْلَ جَنَاحِ بَعُوْضَةٍ اِلَّا
 جَعَلَهُ اللّٰهُ نَكْتَةً فِيْ قَلْبِهِ اِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ (۱).

ترجمەسى: «الوغ گناھلرنىڭدە الوغلىرىدىن اوشبو نرسەلر: اللە تەئالىگە
 شىرك قاتىق، آنا آنانى رىجتىمك، بالغان آند ايتىمك. بىر كىشى، قاضى خىزىرىدە
 بالغاندىن صبر آندى فېلوبدە سېورى چېن قانانى قىرگنە بولسۇن بىر نرسە
 آلسە (ياكە بىر تولى حقنىڭ جېس ايتىلۇپنە سبب بولسە) اللە تەئالى، شول
 كىشىنىڭ كوكلىنە قىيامت كۈنىنە قىر بىتىمى طورغان بىر نىكتە (قارا نۇپۇن) يابىشدر.»
 اللە تەئالىگە شىرك قاتونىڭ زور گناھ ايكانلىگى عقل بىلەدە معلوم. آنا آنانى
 رىجتىدە «شىرك» درجەسىدە بولماسەدە «شىرك» قىيلىندىن الوغ گناھ بىلكە الوغ
 گناھلرنىڭدە الوغلىرىدىن. قرآن كرىم: «وقضى ربك ان لا تعبدوا الا اياه
 وبالوالدين احسانا اما يبلقن عندك الكبر احدهما او كلاهما فلا تقل لهما اف ولا
 تنهرهما وقل لهما قولا كريما واخضض لهما جناح الذل من الرحمة وقل رب ارحمهما
 كما ربياني ضعيفا» (بنو اسرائيل ۲۴-۲۵) دىب مونلر حقندە بلىغ روشدە وصىت

(۱) احمد ابن حنبل مىندى. ج ۳ ص ۴۹۵. «صبر» سادىڭ فتحى بىلەن سكوتى ياكە
 فتحى بىلە جېس مەناسىدە بولوب، «صبر آندى» كىشىنىڭ اوزىنى ياكە بىر تولى حقىنى
 جىس ايتىرگە سبب بولغان «آند» در. غموس، غىنىڭ فتحى بىلە.

ایته در. بو آیتلر نك مضمونلری : « الله تعالی نك اوز بینه گنه عبادت قیلو هم ده آنا و آنارغه احسان ایتمو برله الله تعالی قطعی صورتده بنده لرگه امر ایتمی و حکم قیلدی . اگردہ آنا آنانگدن بری یاکه ایکیسده سینک عائلک و حمایتکنده بولغان حالده فارتلق کونینه ایرشسهار ، عصبیلوق ایتمولری یا که نه نلری خسته لک سببندن مشقت سالواری ایچون تارفما (تشیکنر فسوب «هم!..» دیمه!) سوز- لرینه قارشو توشمه، بلکه بومشاق سوبله، آنارغه شفقت فانانگنی توشه و آنک اوستینه ده الله تعالی گه : « ای ریم! مونلرغه باقی بولغان رحمتکنی نصیب ایت، چونکه آنلر مینی کچکنه و قتمده تربیه ایتمیلر، عقلمنی ذهنمنی ارشاد قیلدیلر، دیب دعاده بول ...» روشنده در.

آنا و آنانک حقلری و حرمتلری بیک زور بولوب الله تعالی گه عبادت برله برجهلده سانالووی ، آنلرنی رنجتوده «شرك» قیلانندن فباحث بولووبنک اصل سببی اوشبو آیت کریمه دن آکلانغانچه آنلرنک یاش وقتده تربیه ایتمولری و الوفاقغه ایرشکان صوکنده ده همیشه شول بالالرینی اوز جانلری قیلانندن یاقین کوروب خیرخواه بولووب طورولر بدر. بوقسه آنک سببی خلق آراسنده مشهور بولغانچه دنیاغه کیلوگه سبب بولولرندن توگل.

آدم بالالرینک دنیاغه کیلولرینک « نعمت » و « رحمت » ایکانلیگی دنیاغه و قتلرندوق قطعی صورتده معلوم بولسه ایدی اول تقدیرده آنا آنانک حرمتی زور بولونک و چیسى « بالانک دنیاغه کیلولرینه سببیلکاری » دیبوده درست بولور ایدی . لکن دنیاغه و قتمده بوش قطعی صورتده توگل حتی ظنی صورنده گنده بلنمیدر . « وجود » نك محض خیر ایکانلیگینی هند و یونان هم ده بو کونگی آروپا فیلسوفلرندن « وحدت وجود » برله قائل بولوچیلر دعوی قیللر (۱). اگردہ « وحدت وجود » نظریه سینه اشانسانق ایدی بز هم « وجود » نك محض خیر ایکانلیگینی اقرار قیلور ایدک . لکن موکا اشانودن دینمز و ایمانمز مانعدر .

درویشلردن بری طرفندن سویله نگان برسوزنک اوشبو اورنغه مناسبلی بولغان جهل لرینی بو اورنده کوچره مز . سوزی درستمی یا گلشمی ، آنسینه بز کفیل نوگل بلکه اوچیلر اوزلری نیکشورلر و حکم قیلورلر :

دنیاغه کیلوومه ایندی قمری حساب برله ایلی سیگز یل بولدی . اوشبو

(۱) « معلوم بولوومه کوره موجود بولوپده تموغده عناب قیلنوم یاخشا براق » دیگان سوز رینانندن رویدر . صوفینک « وجود خیر » دیگان سوزلری حق تعالی نك اثری و مظهری بولو اعتبارنچهدر .

مدتده اوزم ایچون ده باشقهر ایچون ده بر آچهلق منغتم کورلمادی. بو اوزون
 عمرده گی بتون حاصلم ایکمک فیمتله ندر و عورا بوزوب یورو، مسلک و فکرلارینه
 قارشو بولووم سببلی معاصرلر مڭ خشنود سزلقلرینی کسب ایتودن عبارت
 بولدی. معاصرلرم اوزمنی نادان، دینسز، دهری و زندگی دیب سوکدیلر
 «مسیونیرلرگه باللانغان» دیب شهیر ایتدیلر. مونلرغه توزدم هیچ بر مقابل
 ایتمادم «حالمی الله تعالی اوزی بله بر وقته حلق ظاهر بولور» دیب تحمل
 قیلوب یوردم حتی آزغنده یامان دعا قیلمادم، «نیتلری شاید درستدر، عذرلری
 یارد» دیب آنلرنک آچی معاملهلرینی یاخشیلرغه یوراب طوردم. لیکن مین
 امید ایتکان «حق» لقی ظاهر بولمادی. بتون یامان اسملر اوستومه یوکله نوب
 قالدی. دنیاغه کیلوب بوش اورنی طوادرا آلمان ایدم، کیتووم سببلی ده بر
 اوزن بوشاب فالاقق توگل. بتون ترجمه حالم: «کیلدی ده کیتدی، ایزی
 قالمادی» دن عبارت بولاقدیر. عمرم بوینچه اللهه بارارلق علم بولمادی،
 یاخشی کشیلردن ایزگو دعا آلا آلمادم. بنده لرگه فائدهم تیمادی.

ایندی شولای بولغاچ دنیاغه کیلوومده و عمر سورومده نی معنا بار؟ آنامدن
 سیکزنجی بالا بولوب دنیاغه کیلگانمن. میندن مقدمگی ایگیزایکی بالاسینی آنام
 آریا برله نارتوب چه بولوب اوراقغه یورگان و بیگ ایشلی بر عائلده کیلون
 بولوب خدمت ایتکان. فائن آنا و فائن آنالر استبدادلری، شلته لری آستنده
 ایزلوب، باشینی فایده فویارغه بلمی یورگان. اوشبو مشقتلر وزحمتلر برله
 مبتلا بولغان حالده آنام برله آنام مینی تلب و تانسو قلاب آلفانلردر دیب بلیم.
 بلکه آنلرنک نلهمه وارینه و خوش کورمه ولرینه قارشوب دنیاغه کیلگانمن و «های
 مونسی ایندی وفات ایتسه ده بارار ایدی» دیگان آرزولرینه رغم یوزندن دنیاغه
 یاشا گانمن و اوسکانمن، دیب گمان ایتیم. میندن مقدمگی بالالارینک وجودتار بخلرینی
 اوزینک خصوصی دفترلرینه بازوب بارغانی حالده آنام، مینم دنیاغه کیلوومنی
 یازماغان. بو ایسه مینی تلب آلماوینه «یه! باری بر اولر، آنی نی ایچون
 یازوب طوررغه؟!» دیویینه دئیلدر. ایندی شوشی حیاتمنی و شوشی عمرمنی
 تیچوک ایتوب «نعمت» سانیمده موندی «نعمت» گه غرق بولوومه سببلی کلری
 ایچون آنام و آنام اوستنده منت بار دیب اعتقاد ایتیم؟ بلکه بتون عمرم،
 دنیاغه کیلووم ایچون فایضوب اوتهدر. چه چهک و فزاق چغارغانمنی بلهم،
 یکرمن ایکی باشلرم و قتمده تیر خسته لگی برله یانوب محضر روش گه کرگانمن

شوشى وقتلارده دنيادن كوچكان بولسام هيچ شبيه يوق گناهم آزاراق واوز
اوزمه قيلغان جنايتم كيبرهك بولغان بولور ايدى. دنياعه كيلومده وباش
وقتلمده دنيادن كوچه آلاموده اختيارم بولمادى، بو خصوصلرده معنورمن.
ايندى نى ايچون اويله ندمده عائله تشكيل ايتدم؟ مونك عنرم، حيلهم يوق. اهمعلاق
ايتدم. بر باشم ايچون جواب بيررلك كوچم بولماغان اوستينه نى قدر جانلرنك
دنياعه كيلولرينه سبب بولدم. مونلرنك هر بر مشقتلرينه، زحمتلرينه مين
سببى من. شوشى حالنى فكرلهب حسرتلنهم، غم و غصه دگزينه عرق بولام و:
«الاهم! نى ايچون مينى دنياعه كيتوردك، كيتورگان بولساك نى ايچون معصوم
وقتلمده جانمنى آلامدك، هيچ بولماسه شول نير خسته لسكى برله معتضر بولغان
وقتلمده دنيادن نى ايچون كوچمادم، مونده نيندى حكمتلرك بولدى؟! ... قاي
وقتلمده دنيادا پچراتوب بوريم؟! .!» ديب الله تعالى گه مناجات ايتمه.

الا موت ييام فاشتره   فهذا العيش ما لا خير فيه
الا موت لنينذا الطعم ياتى   يخلصنى من العيش السكره

ديب موگايام وبعض وقتلرده اوكسوب اوكسوب بيلم، بو قدر فلاكت
وبختسزلك گه اوچر اوغه نيندى نرسه باعث بولغانلغينى بله آلمى حيران قالم
اوطورام. بودنيا الوغ تموغ بولماسه ده كچكنه تموغ ايكانلسگنى هر كم بلورگه تيوشلى
ايدى. لىكن آدم بالاسى هر تورلى مشقتلرگه اوگره نه وعادتلنهدر. ميليونلر
قاتلرده خدمت ايتلر، زور وزيرلر حتى پادشاهلر تورمه لرده يانالر. شونلقدن
انسانلر اوزلرينك مصيبتلرين، فلاكتلرينى سيزوب بترميلر. ابن عربى نك
«تموغ اهللرى بارا بارا عذابنى سيزمى باشلير» (۱) ديبونك حكمتى ده اوشبو
بولسه كبرهك. ايندى شوشى دنياعه كيلو، نيندى رحمت بولسونده آكنا
سببچيلرنك شول نقطه ده نيندى بر الوغ حقلرى بولسون؟ طوغروسى انسانلر
اوزلرينك بدبختلىكلرى سببلى «عدم» جنتندن سورولوب چيقديلرده «ولقد
خلقنا الانسان فى كبد» مصداقچه «دنيا» تموغينه نوشديئر «المخلصين» برله
استثنا قيلنغاندن قالغان جهورنى (الوغي كلهنى)، آخرت تموغسى كوتوب طورادر
«ولعذاب الآخرة اشد وابقى». بلكه شوشى حاللرنى فكرله گانندن صوك ابوالعلاء
المهرى اوز حقنده:

هنا جناه ابی علی وما جنیت علی احد

همده دنیاغه کیلمگان بالالری، تورون وفرعلری حقندهده:

وارحت اولادی فهم فی نعمة ال عدم التي فضلت نعيم العاجل

ولوانهم ظهروا لمانوا شدة ترمیهوم فی متلفات هو اجل

دیگره مجبور بولفاندر. مگرده سوکنندن آنام و آنام مینی اوزلرینک عزیز جانلری برله پردهلهب تریبه ایتدیلر، شوشی حاللری ایچون اوستومده بولغان منتلری بیک الوغ (۱).

دنیاده احتمال بیک درست نیتلی کشیلر باردر. بزنگ سوزلرمز، نادر واندر. لرگه کوره نوگل بلکه عمومغه قارابدر. عمومغه کوره بالا، اخلاق کتابارنده یازلغان نیتلر، فصللردن بیگرهک نفس مرادینی حاصل اینو سبیلی دنیاغه کیله. آنا و آنا کوب وقتده آنک بولووینی نله میلرگنه نوگل بلکه بولماوینی آرزو قبللر، کوچلری بیتکانلری شوشی مقصد یولنده حتی چارهلرده کورلر. ایندی، شول روشده آنا و آناک فصد و نیتلرینه رغما دنیاغه کیلمگان بالانک: دنیاغه کیلووی حقنده شول آنا و آناک نیندی ایزگولگی کورلگان بولادر؟

بو اوزون سوزلردن مقصود ایسه آنا و آناک حرمتلری الوغ بولووینک حکمتی، بالانک دنیاغه کیلولرینه سبب بولولری جهنندن نوگل بلکه آیت کریمه دن آکلاشلغانچه بالانک جسمنی روحینی اخلاص تریبه ایتولری، آنلرغه خیر خواهلقلری و اوز نفسلری برابرنده یاقین کورولری جهنندن ایکانلگینی اثبات ایتودر. حقیقت حالده آنا و آناک بو طوغروده بولغان خدمتلری بیک الوغ بولوب موکا مکافات فیلوب بنرو اصلا ممکن نوگل.

«صبر آندی»، یمین غموس گه کرسهده، یاخش آکلاشلسون ایچون ینه دن تصریح فیلنده در. مونک حقندهغی وعید، توبه سز وفات اینکان کشی حقنده بولوب اگرده اخلاص توبه ایتسه اول وقت، مذکور نکنه (قارا توبون) یوغالورغه ممکن. یمین، بر سوزنک خلقه ینه الله تعالی حضرتلرینی شاهد ایتمک بولوب اوشبو توعلرگه آپرلادر:

(۱) غموس. اوتکان زمانده بولغان یا که بولماغان بر اش حقنده بله طوروب یالغان آند ایتو. اوشبو حدیث شریفده ذکر ایتولگان گه کوره موندی یمین الوغ گناهلر دندر. (غموس غمس سوزندن صفت بولوب کر گزویچی دیگان سوز.

بو يمين اوزينك صاحيبي گناهه كر گزگاني ايچون «غموس» ديب آنالادر. بر كشي بو يمين برله مبتلا بولغان بولسه توبه واستغفار تيوشلي. مونده كفارت فلانك فائدهسى يوق.

(۲) لغو. اوتسكان زماندهغى بر اش حقنده اوزينك ظنينه بنا فيلوب يمين اينه، اما ظنى خطا بولغان بولادر. مثلا عبداللهغه بولغان بيره چيگيني بيرگانل-گيني ظن ايتوب بوريدر و شرکا بنا فيلوب آند اينه در. ياخود عبدالله ديب بورچيني بيرگان كشيبي عبدالله توگل بلكه عبدالله بولادر. بو يمينك عفو قبلنوي اميدلى.

(۳) منعقد. كبله چك بر اش حقنده يمين اينه درده، شول سوزنده طورآلمى (حانث بولا) در. مونده كفارت لازم. آند ايتنوي وحانث بولووى دن هر برى كبرهك اوزينك اختياري برله وكبرهك اختياردن باشقه، كبرهك بله طوروب وكبرهك اونوتوب بواسون بارى بر، آبرما يوق.

كفارت، لك آزدن اون مسكين گه كجوم بيرو يا كه اون مسكين گه ناماقى طويدرلق آشارغه بيرو بولوب مونلرغه کوچ بيتنگانده طوتاشدن اوچ كون روزه طوتودن عبارتدر.

(۹۳) إِنَّ مِنَ الْبَيِّنَاتِ سِحْرًا وَإِنَّ مِنَ الشَّعْرِ حِكْمًا (۱).

ترجمهسى: «بعض سوزارده سحر (باطل نرسهنى حق صورتنده كورساتو) بولا وبعض شعرلرده حكمتلى سوزلر بولا».

تكلفسز وملاييم همده طبيعى بولغانلقدن بعض بر آدملرئك نللىرى ياكه فلملىرى، اوقچيلر و نكللا و چيلرئك كوكللرئنى اوزلرينه جلب اينه حتى كه بتونلاى باطل نرسهلردن تركيب ايتولگانلرى حالده سحر فييلندن اثر بيره وحق صورتنده كورلهلر. اوشنداق بعض بر شعرلرده حكمتلى معنالر و كوكللر گه حركت بيره طورغان اثرلر بولادر.

بخارى برله مسلم و باشقه محدثلر «شعر» حقنده: «اصدق كلمه فالها الشاعر كلمه لييد: الا كل شى ما خلا الله باطل (وكل نعيم لا محالة زائل)» روشنده حديثلر كوچرهلر (۲).

(۱) احمد ابن حنبل مستدى. ج ۱ ص ۳۲۷-۳۲۲.

(۲) صحيح بخارى. ج ۷ ص ۱۰۷ و صحيح مسلم. ج ۲ ص ۱۹۸. لييد عربلرئك مشهور

شاعرلردن وسحابلردن بابوب ۲۶ نچى يل «كونه» ده وفات بولدى.

شعر سویلو، اویناو و مونلری تکلاو حقنده اسلام عالمیری آراسنده اختلافی دوام اینهدر. بو اختلافنی اوشبو ماده لرگه جبارغه ممکن : ۱) بو اشلرنڭ همهسی حرام . ۲) نوراللا برله کویلهو (اویناو) حرام و آندن باشقه لر مباح . ۳) مطلق مباح . ۴) مباح غذه توگل بلیکه مستحب .

اوشبو مسلك صاحب لرندن هر بری اوزلرینڭ دلیللرینی سویلیلر، مخالفلری طرفندن کیتورلسگان سندنلرنی جرح ایتوب اوتلر. لیکن دلیللرنڭ مدعاگه دلالت ایتولرنده هر آز شبهه بار. مونلرنی تکشرو و بیک یاخشیلاب تحلیل قیلو لازم . مونلردن بعضیلری دلیل کینورودن بیگرهك اوزلرینڭ اجتهادلرینی، خصص فکرارینی آلهه سورهلر. حالبوکه هر کیشنڭ خصوصی فکری و بر ایکی مجتهدنڭ اجتهادی بتون اهل اسلام ایچون مخالفت قیلو درست بولماغان دلیللردن توگل .

«شعر سویلو و کویلهو همده اوبین ناوشارینی تکلاو حرام» دیب دعوی قیلو، «الله تعالی بو اشلردن منع ایتدی ورسول الله ده شونی خلقغه ابرشردی» دیگان سوزدر. شوشی سوزنی اثبات ایتوب بولادرمی؟ راقعه بو طوغروده شرعی دلیل میدانده بارمی؟.. مونی ایسه عقل برله اثبات ایتوب بولمی. چونکه حلال و حرام طوغر و سنده عقلنڭ اشی کوب یوق. فتاوی کتابلری بازوچیلر نڭ سوزلری ده دلیل بولمی. چونکه شرعی حکملرنی ادراک قیلور ایچون قرآن و سنت، اجماع و فیاس کبک شرعی دلیللر کیرهك. موندی طوغر وارده ظن و تخمینلر یا که «فلان کشی شولای ایتدی و نوگان آدم بولای دیدی» کبک نقللر، روایتلر کافی توگل.

ایندی شعر سویلو، موزیقه ناوشلری تکلاو و اویناو حراملی حقنده شرعی بولغان فطمی دلیل کیتورلماسه و شوندی دلیل سویلرگه کوچ بیتماسه، نیندی سببلر و نیندی علرلرگه کوره حرام بولور؟..

بو طوغر وده فی احتماللر اوشبولردن عبارندر: ۱) هجو و هزللر همده سوگوار و سخیف سوزلر بولغانلقدن حرام. ۲) موزون و سجعلی بولغانلقلرندن حرام. ۳) کوبرهك شاعرلرنڭ ترجمه حاللری گوزل بولماو و قرآن طرفندن ذم ایتلولری چهنندن حرام. ۴) لنتلی بولغانلغی ایچون حرام.

اوشبو احتماللرنی بو روشده تحلیل و تدقیق قیلورغه ممکن :

۱) اگرده هجو و هزللر، سخیف و فاحش سوزلر بولغانلق سببندن شعر

سویل و نکللو حرام بولا طورغان بولسه سوز سویله شمی طور و لازم. چونکه شعر لر گه کوره نثر لر کو برهك اوشنداق شعر لر ده بولغان هجو و هزل لر، سخیف و فاحش سوز لر گه کوره نثر لر ده بولغان هجو و هزل لر، سخیف و فاحش سوز لر ده کو برهك. خصوصاً هر زمان و هر مهلیکنده باشقه لرغه قاراغانده شاعر لر آن، شاعر لر نكده نثر سویله لرینه کوره شعر لر ی آن بولادر. اگر ده برگنه عصر نك نثر نده بولغان هجو و هزل لر، فاحش و سخیف سوز لر بر اورنغه جیولسه ایدی بتون دنباده و بتون عصر لر ده بولغان شاعر لر نك شعر لر نده گی هجو و هزل لر ندن آرتق بولور ایدی. بو بر.

ایکنچی، شاعر لر عیبلی بولودن آنلر نك شعر لرینی روایت ایتوچیلرینی عیب لر گه ممکن نوگل. اگر ده حکایتی سببلی بر باطل غه بار دم بیرونی یا که بر مسلماننی کیمستونی فصد ایتماسه بر واقعه نی و بر حالتی حکایت ایتوچی اوستینه مسؤلیت نوشماووی معلوم. قرآن کریم اوزی بیک کوب اورنده کافر لر نك کفر لک سوز لر ی نده حکایت ایتهدر. بو اش البته نیت گه تابع بولورغه نیوشلی. قرآن غریبلرینی تفسیر وقتنده عالملر، مندرجه لر نده هجو و هزل هم ده سخیف و فاحش سوز لر بولغان شعر لر بر له ده استدلال قبله لر. حضرت عمر نك بر وقتده، عماره بن الولید نك ایچو حقنده غی شعر ی بر له تمثل ایتکانلگی مرویدر.

اوچونچی، رسول الله نك شعر نی ذم قیلغان سوز ی بولسه (۱) مدح قیلغان سوز ی ده بار. حسان، عبدالله بن رواحه، کعب بن مالک شعر لرینی نکللووی و شعر سویله تووی، حسان غه: «دخی ده سویله، جبرائیل فرشته سینک بر له برابر (۲)» هم ده کعب گه: «وما کان ربک نسیا شعرا فلتنه» دیوی معروفدر.

حضرت عائشه دن هر وقت سهوأل (۳) شعر لر ندن ایکی سینی اوفوتووی روایت ایتولنده در (۴).

حضرت سوده، بر مجلسده عدی بر له نیم قیللرینی کیمستو حقنده بر شعر اوفوغاننده حضرت عائشه بر له حفصه، مونی اوز لرینه تعریض دیب آکلغانلر

(۱) لان یبتلی جوف احدکم فیعا خیر له من ان یمتلی شعرا. صحیح بخاری. ج ۷ ص ۱۰۹. مدح قیلغان سوز ی موندن باز لغان حدیثدر.

(۲) صحیح بخاری ج ۳ ص ۷۹ و ج ۷ ص ۱۰۹.

(۳) سفر جل و زننده، مشهور بر شاعر.

(۴) «ارفع ضعیفک لا یحر بک ضعفه یوما فتدرکه العواقب قذیمی». «بجز بک او یشنی علیک وان من اثنی علیک بما فعلت فقد جزی».

(حضرت عائشه آناسی ابو بکر، «نیم» قبیل سندن و حضرت حفصه آناسی عمر «عدی» قبیل سندن) وسوده برله جوابلاشا باشلاغانلر ایدی. حضرت رسول، مذکور شعر مونلر ظن قیلغان «عدی» برله «نیم» توگل بلسکه باشقه بر «عدی» برله «نیم» حقنده سویله نگانلیکینی بیان ایتدی. بو ایسه رسول الله حضرتلرینک شعر هلمندن خبردار بولغانلغینی بلدره در.

نافته الجعدی اوزینک شعرلرینی اوقوغان صوفک، رسول الله «اجدت لا یفرض الله فاک» دیب تعسین و خیر دعا قیلغان ایدی (۱).

کعب بن زهیر، «بانث سعاد» قصیده سینی اوقوغان وقتنده رسول الله، مجلسده بولغانارغه «تکلاکز» دیب بیورغان ایدی. شولای بولغاچ رسول الله نیک شعرنی ذم اینکان سوزی گنه اعتبارغه آله درده، مدح واستحسان قیلغان سوزلری، امرلری همده رضالقری نیندی سبب برله التفانسر فالدرلادر؟..

(۲) موزون و سجعی بولو سببلی حرام دیبولسه، بو وقتنده وزنلی و سجعی نرسه لرنی سویله و تکلاو حرام ایکانلیگی حقنده شرعی دلیل کینرو لازم بولادر. موندی دلیل کینورمی طوروب آنی لازم اینکانلک سببندن شعرنک حرام بولووی صورت طونمی. بو بر. ایکنچی، موزون و سجعی نرسه لر حرام بولا طورغان بولسه صاندوغاچ و طورغای ناوشلرینی تکلاوده حرام بولووی لازم. چونکه آنلر نیک ناوشلری ده موزون و سجعیلدر.

(۳) کوبره ک شاعرلرنک ترجمه حاللری یاخشی بولماوندن، قرآن کریم طرفندن «والشعراء يتبعهم الغاوان» (شعراء ۲۲۴) دیب شاعرلرنک ذم ایتلولرندن شعرنک ده منموم بولووی لازم کیلماز. شاعرلرنک عیب لرینی شعرلرگه یوکلنو وجهسزدر. شعرده ادب و حکمت فضیلت و عبرنلرده بولورغه ممکن (۲). عالمر، قرآن آیتلرنی تفسیر فیلوده ده شعرلردن فائده لندیلر حتی جاهلیت عصرنده بولغان شاعرلرنک شعرلرینی بیک کوب استعمال ایتدیبار. حضرت عمر نیک: «ایها الناس علیکم بدیوانکم لا یضل شعر الجاهلیة فان فیه تفسیر کتابکم» دیگانلیگی مرویدر (۳). اگرده شاعرلرنک عیب لرینی شعرلرگه یوکلنسه

(۱) «لا یفرض الله اسنات فیک» تقدیرنده بولوب «الله تعالی تشارکتی توشماسون!»

هیگن سوزدر.

(۲) صحیح بخاری. ج ۷ ص ۱۰۹.

(۳) الکشاف. ج ۱ ص ۵۲۷- «لا یضل» سوزی «دیوان» غه مفتدر. باشقه اثرلرده بو

سوز «علیکم بدیوانکم لا تزلوا» روشنده کورلیدی. شوشی نسخه درستره ک بولور.

وشعر برله شغلانو درست بولماسه سلفی عالملری ، بو اشلارنده شریعت گه خلافی
 ائش اشلرگان بولولری (۱) لازم کیلهدر. درست ، قرآن کریمده شاعرلر ذم
 قینلان ، لیکن شول ذم قیلغانلر جملہسندن ایزگی عمللر قیلوچیلر والله تعالیٰنی
 ذکر ایتوچیلر آیرلوب آلتغانلر. رسول الله حقنده «وما علمناه الشعر وما ینبغی
 له» دیبوللگان آیت کریمه دنده شعر نك حرام بولووی آکلاشلمی. رسول الله
 شعر سویلی بلماسه وآنك ایچون شعر سویلو تیوشلی بولماسه بو، شعر نك مذموم
 بواووندن توکل بلسکه خلقلر نك پیغمبر لک حقنده شبهه گه توشولرندن صافلانو
 وذربعهنی بیکلهو ایچوندر.

۴) لذتلی بولغانلقدن حرام دیب دعوی قیلورغه هم یول بولماسه کیرهک .
 اسلام دینی باشقه سببلر بولماغانده بالکنز اذت ایچون گنه هیچ بر نرسهنی حرام
 اینکانی یوق .

*
*
*

بو سوزلر «شعر» حقنده ایدی . او یونلر اویناو و اوینلر نك ناوشلرینی
 نکللارده اوشبو مسئله قییلندن نزاعلی بولسهده آنلرینی ده حرام و مکروه نعریهی
 دیب دعوی قیلو مشکل ، اوشبو سببلر ایچون :

۱) قرآن رسنتده ، اویناو و او یون ناوشلری نکللار حرام بولوو حقنده نص
 یوق. مشهور مذهبلر نك باشلقلری بولغان اماملر دنده بو خصوصلرده صریح
 روایتلر باراضی بلهنی .

۲) حراملقی حقنده دلیل اورننده کیتورالگان حدیثلر ، حدیث نقادلری
 شهادتلرینه کوره ضعیفلر و کویسی ده موضوعلر. آنلر برله بر نرسه نك حرام
 بولووینه استدلال قیلو ممکن توکل .

۱) جابر بن سمره: «رسول الله مجلسنده یوز مرتبه دن آرتق بولدم. شول مجلسلرده صحابهلر
 شعر سویلیر، جاهلیت عصرنده بولغان واقعهلری مذاکره قیللر، رسول الله شونلری تسکلی و بییک
 کوب و قنده تبسم قیلوب اوطوراد ایدی» دیب روایت قیللر (جامع ترمذی. ج ۲ ص ۱۰۸).
 مسجد شریفده حسان شعر ایتوب اوطورغانینی کوروب حضرت عمر اسکر طرزنده : «مسجدده
 شعر ایتسگنی؟» دیگاندن حسان: «هین بو اورنده سیندن خیرلی کشی حضورنده شعر ایتلر
 ایسم» دیب جواب بیرگان ایدی (احمد ابن حنبل مسندی. ج ۵ ص ۲۲۲). عمرو بن ربیعده
 مسجد حرامغه کیلوب کرگاندن صولک ابن عباس حضرتلری شعر اوقورغه قوشقان ایدی. عمرو
 بن ربیعده اوزینک بر قصیده سیننی اوقودی. اوشبو وقت خوارج عالملرندن نافع بن الازرقی :
 «بز سینک حضورگه سفر زحمتلری بوکلهب نی قدر مسافهلر دن حرام و حلاله حقنده صورارغه
 و علم اوگره نورگه کیلیمز، سین بزنی تاشلاب بر فزل آوز مسرف گه اقبال ایتسنا!» دیسهده
 ابن عباس التفات ایتما دی (افغانی . ج ۱ ص ۳۲-۳۳. الکامل للامام المبرد. ج ۲ ص ۱۴۵).

۳) رسول الله حضرت تارىنڭ عيد كونلرنده طوى وقتلرنده اوين اوينلاردا منع اينمگانلىكى ثابت (۱). حد ذاتنده حرام بولغان بر نرسه نڭ عيد و طوى وقتلرنده غنه مباح بولو احتمالى يوق. حرام اشنڭ مباح درجه سینه كيلوى ايچون ضرورنلر تابلو لازم. موندن اوستون اويون تاوشلرى انسانلرنڭ فايغولر ينى كيمونهلر، جانلرينه راجتلك وصبرلق بيرهلر، بو زمان طبيبلرى روحانى خسته. لىكلرگه اويون تاوشلرى برله دوالا نونى وصيت قيلهلر، « من لم يعركه الربيع وازهاره والعود واوراره فهو فاسد المزاج ليس له علاج » بيك ايسكى سوزدر. صاندوغاچ تاوشى برله اسكر بيكه قىلرندن چيققان تاوش آراسنده نيندى آيرمه بار؟! اولگيسينى نڭلاو مباح و صوگفيسنى نڭلاو حرام بولسون! ..

* *

بعثتڭ نتيجهسى اوشبو روشده بولورغه تيوشلى: شعرلر، اوبنلر و آنلرنڭ تاوشلر ينى نڭلاولر، بىر تورلى حرام نرسهلرنى ايچلرينه آلسهلر (مثلا ايچو يا كه نامجرملر برله سفاهت و ادبسىز روشده اختلاط قىلو كيك) يا كه حرام نرسهلرگه مقدمه و گناه اشلرگه ترعيب و تعريض بولسه و يا خود نامجرملر طرفندن كويلهنسه يا كه وقتنى اسراف غه سبب بولسه بو وقت اوين و تاوش بولو جهنندن توگل بلىكه حرام اشنى ايچينه آلورلى، گناهلرغه مقدمه بولو و ممنوع اشلرگه ترعيب قىلو بولغانلغندن (اوزينڭ درجه سینه فاراب) يا حرام و بامكروه بولور. منع اينوچيلرنڭ سوزلرى ده اوشبو نرسهلرگه بنا ايتولسه كيرهك. اما موندى عارضى سببلردن صافى و پاك بولغان صورته مچرد شعر و اويون يا كه اويون تاوشى بولو ايچون گنه مونلرنڭ حرام يا كه مكر و هلقلىرى برله حكم اينو ممكن بولماز.

مسروق، ابراهيم نخعى، سالم بن عبدالله، حسن بصرى، عمرو بن شعيب، عبدالله بن عمر، عمر بن الخطاب، سعد بن ابى وقاص، عبدالله بن مسعودنڭ شعر روايت قىلونى مكروه كورولرى هم شعبى، عامر بن سعد، محمد بن سيرين، سعيد بن المسيب، قاسم، ثورى، اوزاعى، ابو حنيفه، مالك، شافعى، احمد، ابويوسف، محمد، اسحاق بن راهويه، ابو ثور، ابو عبيدلرنڭ بو اشده ضرر كورماولرى اوشبو قاعده برله تطبيق ايتولهدر.

(۱) صحيح بخارى، ج ۲ ص ۳-۱۱ ج ۳ ص ۲۲۸ ج ۴ ص ۱۶۱-۲۶۶. ج ۶ ص ۱۳۰. جامع ترمذى، ج ۱ ص ۱۲۸. سنن نسائى، ج ۲ ص ۹۱-۹۳.

دنياده بولغان حيوانلارنىڭ كويلرگە عاشق بولوندىن استدلال ايتوب حقيقت حالده ارواح عالمى موڭا مشتاق ايكاناسىڭىنى ظن قىلار. عبدالرحمن جامىنىڭ : «منع سماع كى مېكىند قېغە؟ غافل از سر و نفخت فيه» دېگان سوزى دە شوڭا ياقىن بر سوز. كويلر، انسانلارنى اورلرېنە چلب ايتنلر خلقلارنى براق برلردن سوېرەب كېنورەلر. اسلام دىياسى شوشى اشنى اخلاق تۈزەتۈ وعفت تارانو حقندە وسېلە فيلورغە تېوشلى ابدى. ياشلارنىڭ كۈي نىڭلاو اېچون بوزوق اورنلرغە يۈرۈ و بوزوق بولداشلرغە ايبەرۈ بوللرېنى بېكلرگە كېرەك ايدى. بو ايسە اوى اېچندە وعائل اورناسندە قارنداش وقېيل، طوغان وطوماچىلر آراسندە كويلو و كويلونى تىكللر عېب سانالماو برلە بولاچقدىر.

بىزنىڭ بو طوغرۈدەغى خصوصى فكرىمىز اوشبودىر. خطا قىلغان بولسەق الله تعالى عفو ايتسون! (۱).

(۹۴) اِنَّ مِمَّا اَدْرَكَ النَّاسُ مِنْ كَلَامِ النَّبِيِّ الْاُولَى « اِذِ اَلَمْ تَسْمَعْ فَاُصْنَعُ مَا شِئْتُ » (۲).

ترجمەسى: «اولىڭى يېقىمىرلردن قالوب دە خلق آراسىنە تارالغان برسوز بار. اول ايسە: اوبالماساڭ نلنەڭنى ئۇشلا!—دېگان سوزدىر.»

حديث شريفى، تېدىد اسلوبنىڭ ذكر ايتولە. «اوبالماوى سېبلى تەلسە، نى ئۇشلاپ يۈرۈچى كىشى، شونىڭ جىزاسىنى كورر» دېمىكىر. الله تەعالى دن فورقماو و بىندەلردن اوبالماو «جىباسزاق» بولوب اوزىنىڭ دېنى و دىياوى يۈمىشلىرىنى دە صورارغە جىسارتى يېتماو «جېنىلك» در. مونلارنىڭ ھەر ايكىسى دە مەنوم بولوب حىيات قاعدەسىنە خلافى اشلردىر.

(۱) بو بەشنىڭ تفصىلى اوشبو اثرلردە: دلائل الامجاز. ص ۹—۲۰. عوارىف المعارف. ج ۲ ص ۱۲۹—۱۵۱. احياء. ج ۲ ص ۱۸۲—۲۰۲. عمدة القارى شرح البخارى. ج ۱۰ ص ۳۳۱. نيل الاوطار. ج ۷ ص ۲۱۰—۲۲۲. المنار. ج ۹ ص ۳۵—۱۴۱—۱۵۷. مقدمة وفيه الاسلاف. ص ۳۱۶—۳۲۰. «عوارىف المعارف» صاحى بر بىونىڭ رسول الله حضورندە: «قد لىعت حىة الهوى كبدى — فلا طيب لها ولا راق». «لا العيب الذى شفقت به — فعندى رقتى وترياق». دىب شعر اوقوغانلىغىنى وشوندىن موڭ رسول الله وصحابەلرنىڭ وجدكە كېلۈلرېنى روايت ايتەدر. حديث نقادارىنىڭ سوزلرېنە كورە بو حادثەنىڭ اصلى يوقدىر.

(۲) صحىح بخارى. ج ۴ ص ۱۵۲ و ج ۷ ص ۱۰۰. مونلردن اولىڭىسىندە «الاولى» سوزى بولسا دە موڭقىسىندە بار. شونىڭ اېچون «فتحالعلام شرح بلوغ الرام» صاحىنىڭ: «لفظ الاولى لىس نى البغارى» دېگان سوزى درست توڭل (فتحالعلام. ج ۲ ص ۳۸۸).

آدملارنى نبوشسز اشلاردن منع اينه طورغان نرسه اوزلارنده گى «اويالو» (حبا) صفتى بولوب، اويات كيتكانندن صوڭك آدم بالاسىنى بوزوقلقدن هيچ نرسه منع اينه آماغانلقى اوشبو حديث شريفدن معلوم بولور.

دنيازڭ عمرى بىك فسقه بولوب، مونڭ صوڭكده اوزون و ابدى بر عمر بار. شونڭ ايچون بو فسقه عمرده نفس نلگان بر نرسهنى اشلاب «عباسلىق» كورسه تو و شونڭ سيبىندن ده ادبى حباندىن محروم بولو، عقلسزلىق و تدبيرسزلىكدر.

(۹۵) اِنَّ مِمَّا يَلْحَقُ الْمُؤْمِنَ مِنْ عَمَلِهِ وَ حَسَنَاتِهِ بَعْدَ مَوْتِهِ عِلْمًا نَشَرَهُ وَوَلَدًا صَالِحًا تَرَكَهُ وَ مَصْحَفًا وَرَّثَهُ اَوْ مَسْجِدًا بَنَاهُ اَوْ بَيْتًا لِابْنِ السَّبِيلِ بَنَاهُ اَوْ نَهْرًا اَجْرَاهُ اَوْ صَدَقَةً اَخْرَجَهَا مِنْ مَالِهِ فِي صِحَّتِهِ وَ حَيَاتِهِ تَلَحُّقَهُ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهِ (۱).

ترجمهسى: «آدم بالاسى وفات بولغاندىن صوڭك بتون عملى كېسله، مگرده اوشبو عمللرگنه آرتىدىن باروب طورر: خلق فائده آلورلىق روشده نشر قىلوب قالدىرغان علمى، ايزگو بالاسى، ميراث ايتوب قالدىرغان قرآن كرېم نسخهسى، بنا قىلغان مسجدى، مسافرلر فائدهلەنسولنلر ايچون صالدىرغان بورىق، آغزوب قالدىرغان يالغىسى، اوزى سلامت و قىندە خيرات ايچون آبرغان صدقهسى. شوشى نرسه نڭ ثوابلىرى اوزى آرتىدىن هميشه باروب طورر».

بو حديث، امام مسلم و باشقه محدثلر طرفىدىن روايت ايتولە طورغان: «اذا مات الانسان انقطع عمله الا من ثلاثة الا من صدقة جارية او علم ينفع به او ولد صالح يدعوه» (۲) مختصر حديثنڭ مفصل روشده سويلەنگانىدر. علم نشر ايتو، شاگرد اوقوتو و ياكە خلق فائدهلەنوراك روشده تاليفلر قالدرو برلە بولورغه مەكن. مەكتەب و مدرسەلر بنا قىلو، اول برارنده خلق محتاج بولغان اورنلرغه (اگرده زېمىستوا قارامى طورغان يرلر بولسه) كوپرلر صالدرو، يوللر تۈزەتو، خىسەنەخانەلر صالو، ملت بالالارى و باشقهلر فائدهلەنسولنلر ايچون وظيفە بيروب معلملر، طبىبلر آسراو كېك نرسهلر هم اوشبو حديثده ذكّر ايتولگان خىر اشلر چەلەسندىنر «كل معروف صدقة».

(۱) سنن ابن ماجه، ج ۱ ص ۵۳. «مما يلحق» جملةسى «ان» نڭ خبرى بولوب «عامه» سوزى ايميدىر.

(۲) صحيح مسلم، ج ۲ ص ۱۰.

ایزگو بالا فاللرو صدقه بولغان کبک آنا و آناناڭ اوزلری ایچونده دنیاده سعادت ایکانلیگی معلوم. لیکن بالالارنی ایزگو ایتو بولی نیچوک؟ ایزگو بالالار کوکدن کیلمیلر بلیکه عائللر ایچارنده ییتشلر. آناڭ بولی ایسه « کما ربیبانی صغیرا » صدقنچه یاش وقتلرندن باشلاب یاخشی تریبه بیرودر. بواش آنا و آنا اوستنده اڭ الوغ بورچ. یاخشی تریبه ایتولگان بالالارنڭ هر برینڭده ایزگو بالا بولوب ییتشولری لازم توڭل. شولای بولسهده بورچنی اوستندن توشرو توشلبلدر. آندن صوڭقیسی ایچون آنا آنا مسئول بولماز.

بالالارنی یاش وقتلرندن باشلاب مهمل طونو، بوزوق کیشیلر قوللرینه بیرو، اورام بالالاری برله پورتو تیشسز اش. بالالار، هر تورلی یازو یازاونی قابل بولغان آقی کاغد ویا که هر تورلی نرسه نڭ صورتی کوراورگه ممکن بولغان کوزگولدر. شونڭ ایچون ممکن قدر یاخشی یازو یازلو و مرغوب رسماز توشر لولازم. مونلر نڭ تریبه لرینه تمام بیرو، یاخشی کشی بولوب ییتشولری ایچون بتون اجتهادنی صرف ایتو تیشلی. اگرده شوشی قدر اجتهادلردن صوڭ بر ایزگی بالا ییتشسه آنی الله تعالی نڭ الوغ بر نعمتی، مثالسز احسانی دیب بلو کیرهک.

مسجدار، مسافر خانه ویلغلر، اوز ملسکندن چارغان صدقه لر ایسه شریعت اصطلاحنده «وقف» دیب تعبیر ایتوله طورغان خیر اندر. اسلام دنیاسنده بولغان «وقف» نڭ اولگیسی، حضرت عمر طرفندن ایتولسگان وقف ایدی. کتب سته مؤلفلرینڭ روایتلرینه کوره حضرت عمر اوزینڭ «خیبر» ده بولغان بر یرینی، صاتولماز، هبه قیلنماز، میراث بولوب بولنمهز ومنفعتی ده فقیرلر، ذوالقربی هم مسافرلر، قوناقلرغه صرف ایتلو شرطی برله وقف ایتکان ایدی. اوزندن صوڭ بو وقفنی، اوغلی عبدالله بن عمر متولی بولوب قاراب طوردی. اوشنداق حضرت عثمان، «مدینه» شهرنده «رومه» اسملی قیونی صانوب آلوب مسلمانلرغه اذن عام قیلغان ایدی (۱). صحابه لر آراسنده مونلردن باشقهده و قفلر بولدی. مونلر نڭ هیچ بری ناناریوس حضورنده گواهلاندرلمادی حتی کاغد گده یازلمادی، امضا قیلنمادی بلکه اوزلرینڭ «صدقه قیلدم» دیگان سوزلرینه بنا ایتلوب صحابه لر شونلرنی «وقف» اهتبار ایتدیلر و امانت قیلوب صافلادیلر.

«وقف ايتدم» ياكە «صدقه فيلدم» دېگان سوزگە كورە صحابەلەر شول حالنى «وقف» دېيىپ بەلەر ولازم كورەر ابدى. بو طوغرودە ابو حنيفە حضرتلەر- ينىڭ سوزلارنى جەھور مۇدھىنە خىلاف سانىلار خىتى اوز ينىڭ شاگردى ابو يوسىف دن: «لو بلغ احاديث الوقف ابا حنيفه لقال به» دېگانىنى روايت فيلەر ومونى بوزو خىتى وانفنىڭ اوز نەدە يوق دېلەر (۱).

ملتنىڭ علمى واجتماعى حاللرىنە بر منبع بولوب طورسون، فقرا بالالرى دېن وعام حال كېك اهمىتى نرسەلرنى نەصىل ايتەرگە ياردەم بېر-ون دېيىپ ايسكى زماننىڭ ھمتلى آنالرى وباباللىرى بېك كوپ وقلەر ياصاب كېتىدىلەر اوز- لرىنىڭ آرتلارندن ئوباللىرى اوزامى باروب طورسون ايچون مىنگولك صدقەلەر قالدر دېلەر. بو ماللارنى صاقلو وشول خېرلى بابالارنىڭ مرادلرىنە موافق دوام ايندرو امت اوستىندە بورچ واللە حضرتى ھامبەسندە بولغان عزيز امانتلار ايدى. لىكن خېر سز بالالار بو وقلارنىڭ بېك كوپلرىنى ناللى ايتىدىلەر و «بعيىث لا يباع ولا يوهب ولا يورث... فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه على الذين يبدلونه...» دېيىپ وقف ايتولگان صدقەلرنى صاندىلەر، ھبە قىلدىلەر، مېراث ايتوب وارثلارغە قالدر دېلەر واوزلرى آرزو ايتكىن روشلەر بىرلە تصدىق قىلدىلەر.

بو اشلارنى عوام اشلەمەدى، آنلارنىڭ انصافلىرى ووجدانلىرى موڭا مانەسىر. بىلكە مونلارنى اوزلرىنە «دېن ھامىسى» و «ملت ھادىمى، شرىعت ھامىلى» اسملىرىنى بېر وچى «علمائى سو» اشلەدى. مونلار «شرط الواقف كنص الشارع» دېيىپ دعوى قىلەرلە و انقلارنىڭ شىرطلرىنى، باشلاب اوزارى ابطال ايتەلەر. مونلارنىڭ شارح نىللىرى ھقنەدە ھىرواللىرى بوقلغى اوشبو عمللرى بىرلە ثابت بولادىر. «بخاراي شرىف» اسمى بىرلە بورى طورغان شەھردە اوزلرىنە «علمائى» اسمىنى بېر وچى طائىقەنىڭ، ربا كېك ھىرام ھىضنى ھىلال كوروب آشوللىرى قىيلىندىن خېرات اھللىرى طرفىدىن علم عاشقلىرى و فقېرلەر ايچون اللە رضاللى امېد ايتولوب قىلغان مدرسەلەردە شوشى شەھرنىڭ تقوى و دېندار علمائى قولندە ائىڭ قائىدەلى تىجارت سانالادىر.

مونلار اشقىبالارنىڭ مەدەللىرى قىبول ايتە آلەمى طورغان چىنايتلاردىن دە ئىرو طورمىلەر. باى دامالارنىڭ زىكات چىقارماوللىرى اوشبو چىنايتلاردىن بىرى بولسە كېرەك. آنا بابالاردىن قالوب دە قىمەتلىرى مېلىيونلەر بىرلە سانالغان وقف كىتابلىرى دە

مذکور شہر نك دامالاری، آخوند وقاضیلری، مفتی ومدرسلی صانتوب آشا -
غاناقلری دنیاغہ معلوم بولدی.

بخارا ونور کسنانده بولغان عادتلرگہ کوره وقف ماللر عالملر ادارہ سینہ
بیرلرلر، عالملر ایسه شول فرصدن استفادہ ایتوب بو وقفلرنی بتونلای یا کہ
قولدن کیاگان قدر قسملرینی اوز ملکلرینه کرگزوب طورالر، (۱). ضیا پاشا:

صادق کورنور کسوده ارباب خیانته

مرشد صانلور و هلهده ارباب ضلالت

اکثر کشینگ صورتنه سیرتی اویماز

یارب بونه حکمتلر آلهی بونه حالت؟

علم اهللرینی طهعن، فقیرلرنی عاجزلقدن صافلاو نیتمی برله فیلنغان وقف
ماللر، کیلورلری کوب بولغان منگولک خیرلی وعمومی صدقلر، خیرسز بالالر
واوز دینلرینی صانتوب باشقلر نك دنیا لرنی بوناپتوچی عالملر شوملقلری
سببلی اوزلری ده طهع قربانی بولوب بته نر.

اسلام دنیا سنده بولغان «وقف» صدقلردن مقصود اوشبو نرسه لردر:
(۱) محتاج مسلمانلر نك مشروع حاجتلرینی اوناو. (۲) فائده لری عمومیره ک وباقی
بولو. اوشبو مقصودلر برینه کیلو ایچون «وقف» نك سلامتلیگی نامین قیلنو
لازم.

برنجی ماده گہ کوره حرام اشلر ایچون اوشنداقی فیرلر فائده سینہ وقف
ایتو درست بولمیدر. ایکنچی ماده گہ کوره وقفلرنی اداره قیلور واردانلرینی
آرندرر ایچون امین واجتهادلی متولیلر قویو تیوشلی بولادر.

عصر سعادتده و آندن صو ک بولغان اسلام حکومتلرنده آنچه اشلری ترنیملی
بولماغانلقدن همده وقف و صدقه کبک خیر انلرنی حکومت نظارت ایتهاگانلکدن
«وقف» قیلوچیلر، شول وقف ماللری حقنده: «صانولماز، عبه ایتولماز، میراث
بولوب بولنماز ونیمدی گنه طریق برله بولسه ده ملک قیلنماز» روشنده شرطلر
قیلوب وقفلرینی قیلر، متولیلر اختیارلرینه تابشالار ایدی. الله دن فور قوچی
متولیلر شول وقفلرنی صافلاب کیلسه لرده اعتبارسز متولیلر اوزلری نله گانچه
اشلیلر مونلر اوستندن دعوی فلان بولمی، بولسه ده حکومت آرتق اش کور -
سه ته آلمی، صانلغان ومیراث ایتلوب بولنگان وقفلرنی یا گادان اولسگی حاللرینه

(۱) بو طوغروده «اقباله» جریده سنده کوب نرسه لری یازلغان ایدی. بو سوزلرده شوندن

قايئارغە قولندىن كېلىمىدىر ايدى. شونڭ اېچون بو وقتلار دەقى و قفلر «صانلماز» و ماك ايتولماز» كېك سوزلر نڭ بولولرئندە خائىن متوليلر اېچون فائىدە بولماسەدە و چدانلى متوليلر اېچون بر آز فائىدەسى بولادر لىكن صانلو سببلى و قفلر بتونولاي بوغالالر ايدى.

اما بو كون روسيەدەگى «وقى» صدقەر بتونولاي باشقە ترتىبە. اگر دە بر وقنى حكومت اوزى تصديق ايتسە شول حقدە كوچىلر ياصالا و ناتار يوسلر حضورئندە حجت كاتىدلرى توزولە، رسى دفترلرگە قىد ايتولە و بر مېنىسترنڭ نظارئندە بولا. موندن سوڭ بو وقنى حكومت رخصئندىن باشقە ھېچ كم صانا آللى حكومت رخصت ايتكان نغدېردەدە صانو سببلى وقى مال ضائع بولمى بلىكە حكومتنڭ اوز نظارنى برلە تورغ ياصالوب صانولا، آنچهسى خصوصى قوللرغە تابشرلمى بلىكە «وقى» ايتلوب صاقلانا.

شونڭ اېچون موندن سوڭ بر ھم بنالر وقى ايتوچىلر اېچون يازوندە «صانلماز» دېگان سوزنى يازودە معنا يوق بلىكە آنى يازمازغە تېوشلى. چونكە بعض وقت شول يرلر و بنالرنڭ صانلورلى و قفدن بولغان مقصودنى اوتارودە كاملرەك بولورغە مېكن. يوز سوم فائىدە كىتورە طورغان بنانى صانوبدە آنڭ اورنىنە ايكىوز سوم فائىدە كىتورە طورغان بر آلودە ياكە ابللى سوم كىتورە طورغان يرىنى صانوبدە شونڭ مايەسىنى يوز سوم فائىدە بېرە طورغان اشانچلى بانقەغە بېرودە نىندى ضرر بولسون؟

سوزنڭ فسقەسى شول: روسيەدەگى فانوللرغە موافق تصديق ايتولدىگان ھنگولك صدقەرلردە، نرسەلرنڭ ذاتلرى توگل بلىكە قىمىلرى وقى بولوب فوق العادە اش بولماغاندە شول قىمىتنى نلى قىلدرماو حقدە قانون كفىلدر. حال شولاي بولا طوروب نظامسىز مملكتلردەگى فقيللرنڭ اوز برلرىنە اوز حاللرىنە ھېچور بولوب «وقفلرنى صانارغە بارامى» دېگان سوزلر بىنى روسيە مسلمائىرنڭ و قفلرىنە تطبىق ايتارگە طرىشو، غفلت وصاى فېكرلىك نتيجەسندىن باشقە نرسە توگل. حقيقت حالدە بو اش، بز نڭ و قفلر مزگە جذابت قىلو بولور.

(۹۶) اِنَّ هٰذَا الْبَيِّنَاتِ فَاَوْغِلُوْا فِيْهِ بِرَفِيْقٍ (۱).

ترجمەسى: «بو اسلام دىنى فونلى ھم مھكم بر دىندر: سز، اول دىندە

ملايەت ويومشاقلىق اوزرنده سېر قېلىگز! .

اسلام دىنى، محمد صلى الله عليه وسلم تېلىغ ايتكان بر « دىن » بولوب دىنلارنىڭ خانەسېدر. اسلام دىنى، ياكى بر دىن بولمى بلىكە اولدە الله تعالى حضرتى پېغمبەرلر آرڧلى انسانلارغە اوگرەتكان دىنلارنىڭ تىرىقلردن وقوشولردن سلامت بولغانى وصفلانغانى، ايسكى دىنلارنىڭ توشى وچايدىر. اسلام دىنى فېكرلرگە حرىت، انسانلارغە مساوات ەبە ايتكان دىن بولغانلىغىدىن ەمومى ومنگولك بولا- چقى اوز اوزىدىن معلوم. اسلام بىرلە استىداندنك بر ىردە چىلووى مەكىن بولما- غانلىقدىن موندە قېلىرگە، فېكرلرگە مسلط بولا طورغان و شول « دىن » دن سوروب چىقارو ەقلىرىنە مالك بولغان روحانى رېئىس ياكە رېئىسلر بوقدر. مسلمانلىق تەقلىد، نەصب، جەود كېك اشلرنىڭ ەر برى مەنوعدر.

اسلام دىنى حىيات ومەشىتگە موافق، مەدنىتگە سەبب ومساعد، تەلىمىنى اثرلى وعالى ايتكانلىكى بىرلە آوروپا وامرىقا علامەلرى اعتراف ايتكانلردىن وائرلرنده ياكە خىطبەلرنده سوبىلەب ويازوب نىشەر قىلغانلردىن سولك آنك « مەتىن » (ەككم وقونلى) بولوى ەققىدە دايىلار كىتوررگە زور حاجت كورامى. « الفضل ما شەهت بە لاعدا » .

اسلام دىنى ەقىدە و ەمەللەر ەمدە اخلاقىدىن ەبارت بولوب بو اشلر ەر بر مسلمانغە معلوم. رسول الله حضرتلرى ايسە اوشبو طوغرولردە عدالت بىرلە بولورغە افراط وتفرىطدىن صافلانورغە موندە مىنگور بولغان ەدىت شرىف بىرلە نصىحت و دعوت قىلدر. ەكمت ەمەللرنىڭ كوبلىگىدە، نەفسنى ەذاب ايتودە نوگل بلىكە قوشاغان و رسول الله اوگرەتنگان روشدە قىلودەدر.

دىنيا طوغرولرنده اقتصادغە رعايت قىلو مەدوح بولغان كېك آخرت اشلرنىڭ (ەمل و عبادت باىلرنده) دە اقتصادغە رعايت قىلو لازم. نەفس يوكلى آلامازلق و طاقت كىتوررگە كوچ بېتىمازلك روشدە ەبادتلىر، وردار يوكلەو ەكس ەمەل (كىرىسى كوچ آلوب مەبىت و شوق ەتو) گە سەبب بولور. مونك ضررى ايسە بتونلاى التزام قىلماوغە كورە كوب الوش آرتقىدر.

صەابەلردىن بر جەامت رسول الله حضرتلرنىڭ خانونلرى ەضورىنە باروب رسول اللهنىڭ عبادت قىلو روشىنى صوراشدىلر. معلومات آلمانلردىن سولك رسول اللهنىڭ ەملىنى اوزلرى ظن ايتكاندىن آز نابقان بونسەلر كىرەك اوز آرالرنده: « بز نېچوك اوزمىنى رسول اللهغە قىياس قىلورغە بارى؟ آنك گناھى بوق،

شونڭ ايچون بز عبادتنى البته كوب قىلورغە ئيوشلىمىز» دىدىلر. ارادن برى: «عمرم بار مدنە مېن تون بوينچە نماز اوقورم» دىدى. ايكنچى برى: «مېن عمرم بارنچە كوندز روزە بولورمەن» دىدى. اوچونچى برى: «عمرم بارنچە خاتون آلەم و خانونلرغە فاتشمام» دىدى. مونلر نڭ ماجر الرينى ايشتكانندن صوڭ رسول الله مونلرغە: «سىمى شولاي عهد قىلوچىلر؟! آگاه بولسڭز الله تعالى برله قىسم قىلوب ايتەم: مېن، سزگە كورە الله تعالى دن قور قوچىراق، سزگە كورە تقواراق والله تعالى گە اطاعتلىرەكمن. شولاي بولسەدە بەض وىت روزە بولام و بەض وقت بولىم. نماز اوقىم ھم يانامدە، خاتونلرغەدە فاتوشام. مېنم سىتم اوشبو. كمدە كىم مېنم سىتمدىن يوز چە ورسە اول مېنم يولمەدە يورۇچىلردن بولماز!...» دىدى (۱)

رسول الله اوشبو سوزلرى برله مذكىر صحابەلرنى غلو و افراط قىلودن منع و عدالت ھم اقتصادقە ارشاد ايتدى. «لار ھېانېة فى الاسلام».

۹۷) اِنَّكُمْ سَتَحْرِضُونَ عَلَى الْاِمَارَةِ وَ سَتَكُونُ نَدَامَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَنِعْمَ الْمَرْضِعَةُ وَ بَيَّسَتِ الْفَاظِمَةَ (۲).

ترجمەسى: «سز، اميرلك منصبىنە حريص بولورسىز (امير بولونى سويەرسىز) حرصلق برله امير بولو، ئيوشلى جوابلرنى بىرودن عاجز كىشىلر ايچون قىامت كوندە اوكنچىگە سىبىدر. اميرلكدن فائىدەلەنوب طورۇ ياخشى بولسەدە آخرت گە كوچۇ با كە عزل ايتلو سىبىلى آندن آبرلو حسرتلى بولور.»

اميرلك سىبىلى دىناوى اذتار حاصل بولو مناسبتى برله رسول الله آنى سوت ايه زوچى گە اوخشاتقان بولادر. موندەقى اميرلك گە خليفەلىكدن باشلاب شوندىن توبان بولغان منصبلرنڭ ھر برى كرەدر. اوز وظيفەلر بىنى شرىعت قوشقانچە كامل قىلورلق بولغان ذاتلر ايچون دىنى و دىناوى منصبلرغە كررگە طرشو و كرو ممنوع اش توگل بلكە بەض بر آدملر ايچون بو اش لازم و فرضدە بولورغە مېكن. اما اشلر اوزىنە تەرەلوب قالماغاندە صافلانۇ ئيوشلى سلامتلك شوندىدر.

(۱) صحيح بخارى، ج ۶ ص ۱۱۶. صحيح مسلم، ج ۲ ص ۳۹۴. رسول الله نڭ «مېنم سىتم» دېگان سوزىدىن مقصودى، فرضغە قارشى يورى طورغان «سنت» توگل بلكە يول بولمىكدر.

(۲) صحيح بخارى، ج ۸ ص ۱۰۶.

عفت وحسن اخلاق حقنده مثال ایتلوب طوقلورغه تپوشلی بولغان شاگرد لرمز نك محلہ ملاسی بولور ایچون قوشتانلرنی صیلاو، چای و آنچه نار اتوب آرائی ایچرولرینی، ژولص بولور ایچون قازاقلرنك بر دارالمعلمین تأسیس فیلولرلق بایللق نلفی ایتولرینی، استارشینه بولور ایچون باشقردلرنك ایتدائی مکتبلر تربیه فیلولرلق، عربستانغه باروب کبلورلك مال توگولری ملاظه فیلنسه رسول الله نك اوشبو حدیثی تمام بزگه طوغری کبلگانی معلوم بولور.

(۹۸) اِنَّكُمْ لَا تَسْعَوْنَ النَّاسَ بِاَمْوَالِكُمْ وَاَلَكُنْ يَسْعَهُمْ مِنْكُمْ بَسْطُ
الْوَجْهِ وَحُسْنُ الْخُلُقِ.

ترجمه سی: « آدملرنی مالکیز برله رضا فیلوب بتره آلماز سز اما آچیق یوزگیز و گوزل خلقگیز آنلرنی رضا فیله آلور».

خالص بولغان آچیق یوزلردن هر کیم ممنون بولا حتی الکندن بولغان آچولرده خالص آچیق یوز حضورنده مقاومت ایته آلمی یوغالادر. « دوالرگیز بیک شفالی بولا، خسته لر ایچون فائده گیز الوغ بولدی» دیوچیلرگه مشهور طبیبلردن بری: « بز بازارا طورغان دوالر، عادتی دوالر بولوب هر بر طبیبغه معلوم نرسه لر، اگرده بزگه کورنوجی خسته لر فائده نسه لر آنلرنك فائده لولری دوا مژدن بیگره ک آچیق یوز مژدن بولور، بز آنلرنی آچیق یوز برله فارشو آلامزده بتون فایقولرینی اورنأفلاشه مز» دیب جواب بیرگانلگی روایت ایتوله در. آچیق یوز لبلکنك نی قدر فائده لی ایکنلگی شوشی جوابندن ده معلوم بولسه کبره ک.

« خلق » نك بر مرتبه سی مثلا آچولانو، شادلانو، سوزلردن هر کنلردن اثرلنو کبک نرسه لر آدم بالاسی بارانلغان و آنادن طوغان وقتده ایبه سی برله برلکنده بارانولا و برلکنده دنیاغه کیله در. مونلرغه « طبیعی خلق » دیلر. شوشی آچو کیلو و شادلانو کبک نرسه لر آدم بالاسینك اوز طریشوی سبیلی بر آز اعتدالغه کیله آلا در. بو مرتبه سی « کسبی خاق » اسمنده بولا. بعض وقت آدم بالاسی چیتلر یا که تربیه تاثیر برله ايسرتکچ ایچو، اوطوش اوبناو یا که عمل و عبادت فیلو کبک اشلرگه عادت ایته. بوده « کسبی خاق » در.

خلقنك اواسگی مرتبه سی « طبیعی » بولوب فالغان ایکیسی « کسبی » در. یاغمورنی نوبان نوشرماو، اوت بالقونینی یوفاری کوتارلماو باخود صوفی اورگ

آغزو، ناشنی سو اوستنده یورتو ممکن بولماغان شیکلی اصل آچو و شادلقنی آدم بالاسندن بترو یوغالتو ممکن توگل. اما چیتارنڭ قونورتولاری و فزدروب طورولاری یا که یوانتوب و نصیحت قیلولاری و یاخود کوگل طرفندن بولغان بر نائبر سبیلی آچو و شادقلرنی افراطغه یبارو ویا که باصلدر و ممکن. اوشنداق تربیه و یولداشلر سبیلی فرشته کبک بر بالانڭ ایسرتکچ اچوچی و اوطوش اویناوچی یاخود بوزوق بر عائلده بولغان بالانڭ یاخشی تربیه و یاخشی آیده شلر سببندن توزوک آدم بولوب یتشوری تجربهلر برله معلوم.

«خلق اوزگرمی»، «خلق اوزگره» دیلر. بو ایکی توری سوزنڭ آراسنڭ خلافتی، ضدلق یوق. هر ایکیسی درست. «طبیعی» مرتبهسند بولغان خلق اوزگرمی، «کسبی» مرتبهسند بولغانی، خارچدن یا خود شول کسبنڭ اوز طرفندن بولغان اجتهاد و تربیهلر نائبری برله اوزگررگه ممکن.

پېغمبرلر، شوشی «کسبی» مرتبهسند بولغان خلقغه نائبر قیلور اچون یبارلر، یاشلر خصوصاً صبی بالارغه «کسبی» خلق نقطهسندن تربیه بېرله. رسول الله حضرتارینڭ گوزل خلق حقنده بولغان وصیتلری ده «کسبی» خلق حقنده در.

«کسبی خلق»نی اوزگرنو حقنده آدم بالانرینڭ استعدادلری مختلف درجهلرده بعضیلری آز و بعضیلری کوب فابلینلی بولادر. هر حالده خلقنڭ «کسبی» مرتبهسی اوزگره و آلاماشنا خصوصاً کشی اوز طوغروسند اوزی اجتهاد اینسه اثری کورلدر.

خلقینی نوزه تورگه موفق بولغان آدم اوزی راحت طوراً، آندن هم خلقلرده امین بولالر. موکنا موفق بولماغان (طارشماغان، تربیه کورمگان) آدم، بوزوق خلقی سببندن اوزی ده جفالانا، عذاب کوره، خلقلرغه ده ایگولک کورسانمی. یاخشی و توزوک خلقلر بعض وقت فقیرلنو، قایغو و فضلرغه اوچراو، خستهلنو، قارتایو کبک عارضی حاللر برلده اوزگروب، بوزلوب کیتهدر. بو ایسه یوقاریده سویلنگان خلقنڭ «کسبی» مرتبهسینر.

(۹۹) إِنَّمَا الْمَجَالِسُ بِالْأَمَانَةِ (۱)

(۱) ابو داود، اوزون بر حدیث آراسنده بو جملهنی «المجالس بالامانة» روشنده روایت

ترجمەسى: «مباح بولغان مجلسلەر امانت گە بنا قىلنور».

مجلسلەر دە بولغان سرلەر، فاش ايتلۇدن امين بولورغە نىوشلى. مگر دە فاش بولۇدن ھېچ كىم گە ضرر بولماسە و مجلسدە بولغانلار ايچون ھىم ياشرلۇوى مطلوب كورلماشە بو وقت آنى سويلۇدون ضرر بولماز. جاسوسلىق ايتو احتمالى بولغان آدملىرىنى ھومى وخصوصى مجلسلەرگە دعوت قىلو وجماعت گە خوف سالو، اوشبو حديث اشارتېنە كورە مناسب اش بولمازغە نىوشلى. جاسوسلىق بىرلە امانتنىڭ بىر گە جىولا آلماغانلىقى معلوم.

مجلس گە حاضر بولغاندىن سوڭ آنىڭ ادبلىرىنى رعايت قىلۇدە «امانت» سوزى آستېنە كورەدر. ادبلىرى رعايت ايتولە طورغان «مجلس» لىر آدم بالالىرى ايچون كوڭل كونارە، علم آلنە، ادب وفضيلت اوگرەنلە طورغان اورن بولاچقىدر. اوشبو چەتدىن «مجلس»، وقت اوتكارو ھەر اولدرو قاعدەسىنە بنا قىلنمازغە نىوشلى.

«وزير صاحب بن عباد طرفىدىن ھەر وقت مجلس باصالادر، مجلسكە عالملىر وفاضللىر، شاعرلىر وئۇقلىر، ادىبار جىولوب سويلەشەر، افادە واستفادە قىلەر، علم آفادىمىسەندىن چىققان روشدە نارالار ايدى» دىلەر. خلقمىز، اوردىك فاز قازاق وبەلش مجلسلىرىنى كوپ باصادىلەر، ايدىنى بو طوغرۇدە اوكنىچ قالمادى، غىبىت وسوز بوتقاسىندىن عبارت مجلسلەردە قناعت ايتەرلىك بولدى. مونلارنى بتروبدە اورنلرېنە ادبى وعلمى مجلسلەر نوزو عادتى احبا ايتواسە بىك ياخشى اش بولور ايدى.

مامون خليفە حضورندە دنيادە اڭ لذتلى اش نىندى نرسە ايكانلىقى حقتە سوز بولغان ايدى. ھەر تورلى لذتلىر كورسانلىدى ايسەدە مامون ھېچ بىرېنە قناعت ايتىمادى واوزى: «مىنم فاشمەدە دنيادە اڭ لذتلى اش ادب وعلم اھللىرى بىرلە سويلەشوب اوطورودر» دىدى. (مامون ايچون بىلكە بو، شولاي بولغاندىر). لذتلى سوز سويلەوچىلەر و مجلس ادبىنى رعايت ايتوچىلەر آز بولالار. بو آزلىرنىڭ فىدرلىرىنى بلوچىلەر بىگرەك دە آزلىر.

مجلس ادبلىرى اوشبو نرسەلەردىن عبارت: سوزلار بىكىل وئىكلىفسىز بولۇ، ئىكلاوچىلارنىڭ حاللىرىنە كورە سويلەنو. مجلسدە بولغانلارغە تىرتىب و نوبىت بىرلە سويلەشورگە مساعىدە قىلو. قىچىرشو وپىكىش، مجلسدە بولغانلارنى كىمستو و خاطر قالدرو بولماو. سوزلار اعتبار بىرلە ئىكلانو، سويلەنگان سوزگە قوشىلو و قوشىلماو

هر کیم گه اختبار بولغانلقتن اوز فسکرنده فالوچیلر مکروه کورلماو. هولانو وکونارلو هم ده آرتق تیکشرو ونویچو بولماو، آمرلر صفتی برله سویله نماو، کیم چیلک کورسانماو. فسقه سی: سوزلر مجلسده بولغانلرنک حاللرینه، شول وقت هم اورنغه مناسب بولو.

(۱۰۰) إِنَّمَا النَّاسُ كَالْإِبِلِ الْمِائَةِ لَا تَكَادُ تَسْجِدُ فِيهَا رَاحِلَةٌ (۱).

ترجمه سی: «آدم بالالرینک مثالی: منوب یورر ایچون آرالرنده برگنه دوهه تابولا آلمی طورغان بوز دوه کبکدر» (۲).

بر کشینک بوز باش دوه سی بولوبده قایسی فورچانغی، قایسی یابق وجبرلی، قایسی فوتورلی یا آفساق بولو کبک علنلر سببلی منوب (آدلانوب) بر برگه بارر ایچون برگنه دوهه تابا آلمغانی قیلندن آدم بالالریده بیک کوب بولسهلرده فولغه آلورلق برگنه دانه تابوده مهکن بولمی. هر برنده بر یاکه کوب تورلی عیب بار، اشانوب اش قیلورغه مهکن توگل. رسول الله حضرتلرینک بو سوزی، کیره کلی اشلر ایچون کشی تابلماو حقنده ضرب مثل بولوب (فارتلر سوزی اورننده) یوریدر.

کشی تابا آلمودن و آدم بالالرینک اذا وجفا قیلولرندن عاجز بولغان

بر شاعر:

ما رأيت من الزمان واهل — أصبحت اكبر ان اری انسانا

واجاب المرأة خشية ان ترى — عيني بها من شخصها انسانا

یتلرینی سویلر مشدر. ابو الفتح البستی ده:

من عاشر الناس لاقى منهم نصبا — لان سوسهم بغي وعدوان

ومن يفتش عن الاخوان يقاهم — نجل اخوان هذا العصر خوان

دیهمشدر.

خلق برله طولی بولغان بازارده، شه م یاندر ب یوروچی دیوجانس دن: «کونزده شه م یاندر ب نیندی نرسه ازلیسن؟» دیب صورغانلر ایدی. دیو جانس: «آدم ازلیم آدم!..» دیب جواب بیردی. ایکنچی بروقتده شهر اورتاسنک

(۱) صحیح بخاری، ج ۷ ص ۱۸۹.

(۲) حرفی ترجمه سی: «آدم بالالری بوز دوه کبک، یارارلق برگنه دوهه تابا آلماسنک».

غی میدانده: «ای آدمیار! ..» دیب قچقره در ونیندی نرسه سوپلر ابکان، دیب
آدملر جیولالر ایدی. خلق بیک کویا یگانندن صوگ: «مین آدمیلر نی چافرادر
ایدم، سزنی توگل» دیب اورنندن نوشوب بر باقغه کیمشدر. آدم نابووی
البتہ مشکل اش. شاعر:

انی لا فتح عینی حین افتحها — علی الکثیر ولکن لا اری اهدا.

(۱۰۱) اِنَّمَا يُبَعِّثُ النَّاسَ عَلَىٰ نِيَّاتِهِمْ (۱).

ترجمه سی: «انسانلر اوزلرینک نیتلرینه کوره فبرلرندن فوبارلورلر». بو حدیث، نیت سبیلی ثواب یا که جزاغه لایق بولو خصوصنده در. مثلا: بو فقیر آدم اخلاص نیتی برله: «فلان کشی مثالنده های بولسه م شوندی خیر اشلر اشلر ایدم، موندی ایزگولکلر قیلور ایدم» دیسه یا که آقچم بولسه ده مینده فلان کشی قبیلمدن دنیا نك آستنی اوست که کیتروب یورر، کیف وصفا قیلور ایدم» دیسه اولگی صورتده ثواب و صوگفی صورتده گناه بوکلر گانی حالده یعنی شول اشلر نی اشلرگان حکمنده بولوب فوبارلور (۲).

بوزوق نیت برله حج قیلوب قایتوچینک فیامت کوننده زور شلنه و عذابغه اوچراوی ممکن بولغان کبک درست نیت برله اوللرده استارسته، استارشینهلق و ظبغه لرینی اوتاو دوما وزیمستورالرده خدمتلر ایتو سبیلی نقل حج ثوابلرینه اوچراولری ممکن. بتون حکمت و معنا «نیت» ده در. انسانلرنک فبرلردن «نیت» لرینه کوره فوبارلورلی معقول اش. (نیت نك نیندی نرسه ابکانلگی ۱ نجی حدیثده سوپلندی).

(۱۰۲) اِيَّاكُمْ وَالْجُلُوسَ عَلَى الطَّرِيقَاتِ فَاِذَا اَبَيْتُمْ اِلَّا الْمَجَالِسَ فَاعْطُوا الطَّرِيقَ حَقَّهَا غَضُّ الْبَصْرِ وَكَفَى الْاَذَى وَرَدُّ السَّلَامِ وَاَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ وَنَهْيٌ عَنِ الْمُنْكَرِ (۳).

ترجمه سی: «اوراملرده اوطورب طوروهن صافلاننکر، اگرده اوطوررغه

(۱) سنن ابن ماجه. ج ۲ ص ۲۸۹.

(۲) سنن ابن ماجه ج ۲ ص ۲۸۹.

(۳) احمد ابن حنبل مسندی. ج ۳ ص ۳۶ و ص ۴۷. صحیح بخاری. ج ۳ ص

۱۰۳ و ج ۷ ص ۱۲۶-۱۲۷. صحیح مسلم. ج ۲ ص ۱۶۵-۱۷۴. افطار «بخاری» نقی.

جیور بولسەڭز، بوللارده اوطورونڭ حقلرینی اورنبه كبتورگز. اول حقلر ایسه نبوشسز نرسهلردن كوز یومو، یوروچیلرگه اذیت بیرماو، سلام قایتارو، معروف برله بیورو ومنكر اشلردن منع ایتودر».

اوراملرده وشوگا اوغشاغان اورنلرده اوطوروب طورو وبوروار شریعت قاشنده مباح اشلر. رسول الله نڭ بو حدیثده منع ایتوی ایسه شول نرسهلرنڭ اصل اوزلری ایچون نوگل بلسكه شول اشلر گناهغه باعث بولغانلغندن سد ذریعه (گناهغه سبب بولا طورغان نرسهنی بئرو) و ارشاد ایچوندر. اوراملرده، کیمت آارنده اوطوروب اونسكان بارغانلرنڭ غیبتلرینی سویلب وعبیلرینی تیکشروب اوطورو البته یاخشی اش نوگل.

۱۰۳) اِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ فَاِنَّ الظَّنَّ اَكْثَبُ الْحَدِيثِ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا تَحَسَّسُوا وَلَا تَنَافَسُوا وَلَا تَحَاسَدُوا وَلَا تَبَاغَضُوا وَلَا تَدَابَرُوا وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ اِخْوَانًا (۱).

ترجمه سی: «بر دلیل بولماغان مدنده كشیلرگه باوز ظن قیلودن صافلانگز. چونكه باوز ظن، سوزلرنڭ بالغانیدر. خاقلرنڭ عبیلرینی تیکشروب طورماگز و اوزگزنڭ حاسهلرگز (كوز، فولاق و باشقه لر) برلده كشیلرنڭ عبیلرینی ازله نمه گز، اشلرده متفرد (باشقه لردن اوستون) بولونی آرزو قیلمه گز، كونچیلک اینه گز، آچو سبیلرینی اوسدرمه گز بلسكه بئرگز، بئرگزه بئرگز آرفا بیرمه گز (بئرگزدن بئرگز هجرت اینه گز، اوپكه له شوب بورمه گز)، بر بئرگزه فارنداش و بارگزده الله تعالی نڭ بنده سی بولگزن (بندهلک قیلگزن)!»

ظن، كوكلگه توشكان، خطا هم صواب بولونی احتمال طونقان و هیچ بری حقنده دلیل بولماغان نرسه دن عبارتدر. سوزلر، «ظن» سبیلی طشغه چیققانلقدن حدیثده «ظن»، حدیث (سوز) دیب تعبیر ایتولگان. ظن اوز مرنبه سنده گنه طوروب اثری ظاهرگه چیقماسه (سویله نماسه یا كه باشقه بره تورلی اش اشله نمه سه) ضرری بوق بلسكه بو اش «حزم» اسمنده بر یاخشی اش سانالادر. اما اثری ظاهرغه چیققان «ظن» البته مذموم و ضررلیدر. «ان الله تجاوز

(۱) البوطا. ص ۳۶۵. احمد ابن حنبل مسندی. ج ۲ ص ۲۶۵ - ۴۷۰. صحیح مسلم. ج ۲ ص ۲۷۹. آلتی نعلنڭ هر برنده بر تا مجنوندر.

لامتى ما حدثت به انفسها مالم يتكلموا ويعملوا به» خبرندن (۱) اولىگى «ظن»،
 «ان بعض الظن اثم» دن صوغى «ظن» (۲) اراده قىلغانلىقى معلوم.
 ظن اوشبو درجه لرگه تقسيم ايتوله در؛ (۱) واجب. الله تعالى گه حسن ظن ايتو،
 (۲) حرام. الله تعالى گه سؤ ظن قىلو. ظاهر لرى عدل كورلىگان مسلمانلرغه سؤ ظن
 ايتوده اوشبو نوع دندر. (۳) مندوب. ظاهر لرى عدل كورلىگان مسلمانلرغه
 حسن ظن ايتو. (۴) مباح. هيچ بر كشيگه ضرر توگل ماده لرده گى «ظن» لر كك.
 گناهدن چيركه نى، شېوه لى اورنلرده بورودن اوبالمى طورغان آدم لرگه سؤ ظن
 قىلوده اوشبو قسم دندر.

هر حالده عمومى يا كه خصوصى ضرر، فلاكت و بلا قىلو فورقنچى بولماغانك
 كشيلىرى نيكشروب طورو، دليل بولمى طوروب سؤ ظن ايتو و شول «ظن» غه
 بذا قىلوب برر تولى اش اشلو اخلاق نظر نده ممنوع و قباحت اشدر.
 نجسس، هر تولى طرىقار برله خبر لرى نيكشروب طورو (جاسوس،
 سوزى ده شوندىن آله) نجسس ايسه خبر لرى بيش حاسه آرقلى نيكشرودر.
 بو اورنده كشيلىرىك حال لرى نى نيكشروب، چوقچنوب طورو اراده قىلنهدر. بو
 البته مسلمانلىق اشى توگل.

«تدافس» دن مراد، دنيا اشلر نده اوزى گنه اوستون بولونى سويو بولسه
 كبرهك. چونكه آخرت اشلر نده تدافسه قىلو ضرر لى توگل بلمكه فائده ليدر «وفى
 ذلك فليتنا فس المتنافسون» (مطففين ۲۶).

حسد، بز نىكچه «كونچيلىك» ديگان سوز (۳). حسد كوكل گه توشووى برله
 آدم بالاسى طرىشوب كوكلندن چىقارسه بو وقتده مونك ايچون گناه توگل بلمكه
 ثواب بولو احتمالى بار. اما طرىشماغان نقد بده بو طوغروده اوشبو احتماللر
 بولورغه ممكن: (۱) حسد سېيندىن مەسودده بولغان نەمتنىڭ كينوى حقدى سەي
 قىلسه بو كشى ظالم و باغى (گناھلى) بولادى. (۲) سەي قىلماغان صور نده بو
 سەي قىلماو اوزىنىڭ قولندن كيامگانلىكتىن بولوب، قولندن كىلگان نقد بده اول
 حقدە طرىشاچق بولسه موندە هم گناھ ليدىر. اگرده سەي قىلماو اللەدن فورقو

(۱) صحيح مسلم، ج ۱ ص ۴۷.

(۲) قال سفیان الظن ظن ان ظن اثم و ظن ليس باثم فاما الظن الذى هو اثم فالذى
 يظن ظنا ويتكلم به و اما الظن الذى ليس باثم فالذى يظن ولا يتكلم به. جامع ترمذى
 ج ۲ ص ۲۰.

(۳) «مەنەنىڭ اوزى ۱۲۷ نچى ھەدىث شەرھىدە سويلەنور.

ایچون بولسه بو وقتده گناهی بولماز بلکه ثواب بولو احتمالی بار. چونکه کوکل گه کیلسگان بر نرسهنی چبقاروب بتر و ممکن توگل. ۱۲۷ نهی حدیث شریفده شونی آکلانادر.

حسد قیلو، شریعت فاشنده حرام والوغ گناهلردن همده بتروی ممکن بولمی طورغان دشمنلق سببلردن صانلادر. شاعر:

كل المتلوات قد ترجى ازلتها
الا عداوة من عاداك من حسد

دیب درست سویلبدر. ابو داود: «حسدن صافلانگز، او طون یا که پچانی اوت نیچوک یاندرسه، حسده ایزگی عمللرنی شول روشده یاندره در» مضمونک: «ایاکم والحسد فان الحسد یا کل الحسنات کما تأ کل النار العطب او العشب» حدیثنی روایت ایته در (۱).

حسد قیلو سبیلی محسودنک دنیا سینه ده دینینه ده ضرر کیلمی اما وبالی دنیا دهده آخرندهده حاسدنک اوزینه فایتو احتمالی بار. حسد سببندن محسودنک نعمتی یته طورغان بولسه ایدی، اللهنک نعمتی میچ کیلمه فالماز حتی دنیا ده مسلمان ده تایلماز ایدی. چونکه «اسلام» ده بر نعمت بلکه ائ زور نعمت، آگاهده حسد قیلو چیلر بار. اما حسد سببندن، محسود فائده لهنور گه ممکن. چونکه اول، الله حضورینه بو طوغورده مظلوم بولوب باراچقدر. شوشی نرسه لرنی فسکرله و حسدن منعه نوگه سببده بولور.

بر گنه طرفدن بولغان کونچیلک «حسد» بولسه ایکی طرفدن قارافارش بولغان کونچیلک «تعاسد» اسمله نه در «حسد» حرام بولغان کبک «تعاسد» ده حرام. موندی اشلرده فصاص یورمی، «جزاء سیئه سیئه مثلیاً» قاعده سی موندی اورنلرنی شامل بولمی.

نباغض، ایکی طرفنک قارا فارشی دشمن طونوشووی بولوب مسلمانلر ایچون بوده حرام اشدر. مونک سببلرینی بترر گه تیوشلی. سببلری بنسه اول اوزی بنه چک. حرام بولغان دشمنلق، شخصی منفعتلر ایچون بولغان دشمنلقدن. اما دشمنلق حقیقت حالده الله ایچون بولسه مونس حرام نوکل بلکه ثوابلی ش.

ندابر، آیراشو و اوچراشودن، بر مجلسده جبولودن صافلانودر. بر

كشى بولغانلىقى ايچون مجلسلەرگە بارماو، خصوصى دعوتلارگە اجابت اينماو «تدابیر» در. اوچراغان وقتدە سلام بېرىش سببى «تدابیر» دن قوتولو بولور دىب ظن ايتوچى عالملىر بار.

رسول الله، اوشبو بوزوق اشلىردن منع ايتكانندن صوڭ مسلمانلارنىڭ قارنداش بولولارى واللاغى بىندەلك ايتولارى حقندە وصيت قىلدەر. الله تعالىگە بىندەچىلك ايتوچىلر وىر بىرىنى قارنداش حساب قىلوب يور وچىبار شفقت و مرحمت بىرلە بولاچقىلىرى طيبىسى.

بو نصيحتلردن رسول اللهنىڭ مقصودى، امتنىڭ خىلقلىرىنى نوزەتو، آرالىرىنى قارنداشلىق تاسىس قىلو، عفت بىرلە ياشاۋنىڭ يوللىرىنى كورساتو، الفت و محبت اورنلاش-درو ايتكانلىگىنى هر كىم اوز عقلى بىرلە دە آكلار. مەنبەگە كوچوب كىلگاندن صوڭ رسول الله، مسلمانلار آراسىندە «قارنداشلىك» تاسىس ايتكان و شونىڭ حقىنى رعايت قىلو بىرلە تىقىبە قىلغان ايدى. اما بو خىبىللىرى بىرلە مەھوم مسلمانلارنىڭ بىر بىرىنە قارنداش ايتكانلىكلىرىنى اعلام قىل و قرآن كرىم دە: «انما المؤمنون اخوة» دىب قارنداشلىك اصولىنى مەكملەشدرەدر. قارنداشلىك ايسە قورى سوزدن گنە عبارت بولمازغە بلكە عملگە قوبولورغە تىوشلى. اگىردە مسلمانلار شوشى نصيحتلارنىڭ بعضىلىرىنى گنە طونسەلر و اوزلىرى ايچون دستور-العمل قىلسەلر ايدى دىيادە بىك گوزل باشارلر وىر مائىلە حكمندە بولوب راحت مەر سوررلر ايدى.

۱۰۴) اِيَّاكُمْ وَالْغُلُوَّ فِي الدِّينِ فَاِنَّمَا هَلْكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بِالْغُلُوِّ فِي

الدِّينِ (۱).

ترجمەسى: «دىن اشلىرىندە غلو قىلودن صافلانمىڭلار! اوتكان امتلارنىڭ ھلاكىتى، دىن اشلىرىندە غلو قىلو سببىدىن بولدى».

فلاسفەنىڭ مەكلىر بىرلە يىللردن بىرلى تىكشروب ئابولرىبىنە كورە «دىن» اوشبو نرسەلر بىرلە اعتقاد قىلودن عبارت نەدر: (۱) الله تعالى، انسانلار بىندەلەرنىڭ اوزلرىدىن وجملە عمللردن مستغنى بولوب انلارنىڭ عمللرىنىڭ نتيجەسى ايسە صرف اوز فائىدەلرى ايچون گنەدر. (۲) الله تعالى انسانلارغە مرحمتلى بولوب انلارنىڭ صلاحلىرىنى ارادە قىلە و اوز فائىدەلرى ايچون بولغان عمللر بىرلە تىكلىق

اينەدر. ۳) عبادتلىرى انسانلارنىڭ حياتلىرىغا عالمىيەتتە تۈزۈلگەن ناموس و طىبىقىيلىرىغا موافىق بولۇرغە نبوشلى. ۴) بدن و عمل عبادتلىرى بالذات مقصود اينىلوب توگلى بىلكە نفسنى، كوگلىنى تەندىب و تەصفىيەگە و سىپلە بولو ايچون كىنە قىلىنورغە نبوشلى. دىن حەقىدە فىلاسەفە طرفىدىن بىرلىگەن فرار اوشبودر. اكر دىن «اعتقادلىرى و عمللىرى، محمد صلى الله عليه وسلم طرفىدىن تېلىغ اينىولگەن روشدە بولورغە نبوشلى» دىب بىر قىب قوشساق، اسلام دىنىنىڭ تەم اوزى، شوشى بولاچقىدر.

دىننىڭ و بىگىرەك دە اسلام دىنىنىڭ غايەسى انسانلارنىڭ چىقا و طغزلىق كورو- لىرى نوگلى بىلكە بىر كىنك، راحتلىق و سەئادەت كورولرىدەر. اوشىبو سىبىدىن انسانلارنىڭ نىر قىلار بىنە، كىمالاتلىرىغا مانع بولغان دىنلارنىڭ ھىر بىرى بىنە چىق و آنلارنىڭ راحت ھىر سورولرىنە، دىنلارنىڭ ناموسىنە و حىيات قاعدەلىرىنە مەسئەلە بولغان «دىن» كىنە باشى اچقىدر. بو «دىن» نىڭ اسلام دىنى ايكانلىقى كىنە شىبە مەز بوق.

«دىن» دە غلو قىلو، حەدىدىن تەجەوز ايتو و فاتىقلىق كورسانتو ھەمدە تەصەبلى بولو و چىكىدىن چىقودىن عىبارتدەر. موگىا كورە رسول الله حىزرتلارنىڭ روایت ايتولمەگەن روشدە اعتقاد و عمللار آرندرو، الله تەئالىگە عبادەت قىلو فەدى بىرلە بىر ھىر صوفىيلارنىڭ حىيات و ناموسىغا خىلاف روشدە اوز اوزلار بىنە عىنابلاوارى قىلىدىن تەنلەرنى، نفسنى عىنابلاو، مەسلىك و مەنەب نىزاعلىرى بىرلە ھەرتلىق ايتو «دىن» دە غلو قىلو بولادەر.

«دىن» دە غلو قىلو، كو بىسنىچە ياخشىلىق بوياوندە كورلىگانلىكىدىن خەلقلەر آگىا حەقىقەت اينىمىلەر و مەنكىر اش بولو و نىدىن غەپلىق قىلار و بىكى كوپلەرى دە: «عبادەت قىلۇدە نى ضرر بار؟» روشدە فەكىر بىيان ايتەلەر. مونىڭ پارامانغان اش بولو وى حەقىدە اعتقادلى عالملىرىڭ و اسلام حافىظلىرىڭ اثرلىرى كوپ بولسەدە بو كوندە شوشى نىسغەلارنىڭ بەھىيلەرى باصولوب دىنغا نازالىسەلەردە ھىر مەسلىكتە بولغان چىتەرلەر، غىلانلارنىڭ آزدرولرى و اوشىبو اسلام حافىظلىرىغا زال، و مۇزل، دھرى و تەندىق، شىبە و ھەتزلە، فاسق و مارق كىك لىقبار بىرولرى، قايدە طوغرى كىلسە شوتدە سوگوب و كىمەستوب يورولرى سىبىلى كوگىللىرگە اثر ايتەن، اعتبارنى موچىب بولمى. شونىڭ ايچون بو نىسە اسلام دىنبايىنە، مانەسز نازالا، طىبى چارە كورلمى طورغان بىخارا و باسى قىيلىدىن بىتون اطرافنى قاپلاپ آلادەر.

كىتاب اھللىرىنە: «لا تغلوا فى دىنكىم غىر الحق . . .» (مائىدە ۸۱) دىب نصىيەت ايتە طورغان قرآن كرەيم، اوز اتىباغلىرىنىڭ دىندە «غلو» قىلۇلرىنە رضا بولوب خورمەسە كىرەك .

صعابه و تابعتلر، سلفی صالحینلر دنیادن اوتو برله اسلام دیننده «غلو» فیلولر کورله باشلادی، هر عصرده وهر مملکتده خلقنڭ طبیعتلرینه، عرف و عادتلرینه خوش کورنورلک روش برله «غلو» نڭ نوعلری باش کوناروب طوردی. مونلردن بعض برلرنی مثال ایچون بو یرده ذکر ایتمهز. سویله نگانلری «بر» بولسه سویله نگانلری «مک» ایکانلک خاطر ارده بولسون :

۱) قرآن و سنتنی فوبوبده معصوم نوگل بنده ارگه ایبهرو. هر گمگه معلوم بولغان غه کوره سلفی زماننده «مذعب» دیسگان نرسه یوق ایدی، خلقلر قرآن و حدیث برله عمل ایتهلر اکرده قرآن و حدیثلرنی آڭلارغه کوچلری بینماسه کوچلری ییتکانلردن صوریلر، استفاده قیلر ایدی. اوشبو سببدن بو وقتلرده اسلام دینی ییکل، حیات و معیشت گه موافق ایدی. چونکه مسلمانلر آراسینه سوکنندن نارالقان مذهبلر نڭ هیچ بری سلفی زماننده غی اسلام دینندن ایرکن نوگل بلسکه «تلفیق» درست کورلمه گان سببلی بو مذهبلر نڭ هر بری شول ایرکن «دین» نی کوبمی آزمی فسو و نارایتودن عبارتدر. الله تعالی نڭ هیچ کیمینی حنبلی و شافعی، حنفی و مالکی مذهبنه کرو برله تکلیف ایتماوینه فارامی سوکفی خلقلر، مسلمانلر نڭ دورت مشهور مذهبن بربنه ایبهرو لیرینی لازم قیلدیلر و بر کشینک اوز اجتهادی برله عمل فیلولینی العیاذ بالله «ارتداد» قیلوغه برابر حساب ایته باشلادیلر. اجتهاد منقرض بولووی و مجتهدلر نڭ اوراقلری بتو حقنده اورما کوچ آوی درجه سنده گنه شرعی دلیل بولماغانی حالده بو کونگی مسلمانلر ایندی مونی «مؤمن به» نڭ برسی اورنده یورنهلر بو عقیده، اوصالقی اسمی، فسق و فجور نوسی برله نوگل بلسکه: «بز نڭ کبک گناهلی بندهلر و باشلر نندن آیاقلرینه قدر صورلی انسانلر ایچون قرآن و حدیث کبک عالی فرمانلرنی آڭلارغه و آنلرده غی سرلر گه توشونور گه امکان یوق، شری برله ثریا آراسنده فیاس یورمی، قرآن و حدیثلر نڭ ظاهرلرینی آڭلاو و استدلال قیلر بلولر گنده ییمنی بلسکه شول مسئله حقنده جناب الله نڭ رضاسی برله سخپینه ده مطلع بولو کیرهک، شوشی رضا برله سخطنی آبررلق نوردن محروم کشیلر ایچون قرآن برله حدیثدن استدلال قیلورغه کرشو، اوز درجه لرینی باماو، ضلالت که توشو و باشقه لر نی ده ضلالت که توشوردر» کبک هضم نفس و نواضلق کورساتو بوللری برله شایع ایبولدی. حالبوکه شوشی فکر نڭ اوزی صرف بهتان و شریعت گه افترا قیلودر. قرآن و حدیثدن استدلال قیلور ایچون

الله تعالیٰ نك «رضا» برله «سخط» نى آبرلق «نور» لازم، مضموننده بولغان شرطنى قايسى قرآن برله قايسى حديث بيان قىلدر؟. قىلسه، شول «نور» نك باراغىنى و بولغىنى كىملر تىمىز ايتوب بىرهچكلر؟. شوشى دعوانى قىلوچىلر اوزلرنده شول «نور» نك باراغىنى نىچوك بله؟ بله آلهاسه لر شوندى بر دعوانى نىندى بر اساسغه بنا قىلوب سوبىلر؟.

(۲) كبرهك ترك و كبرهك قىلدر بولسونلر «شىخ» (ابىشان) لر وولىلر حقنده «عالمده تصرف ايتىلر، اوزلرندن مدد صور اوچىلرغه همده اوز طرىقارنده بولغان مريدلرگه معنوى صورتده باردم بىره لر حتى قىلرلرگه دفن ايتولساچ سؤال فرشته لرى كىلگان ساعتلردهده حاضر بولالر و مريدلرگه بولشلق قىلرلر، شونك اىچون آنلردن استىهاد و استغاثه قىلوده فائده بار» كىك اعتقادلر قىلو. (۳) بندىلر قوللرندن كىلى طورغان (مثلا خسته لىكن ترلو، هدايت و توفىق تابو، زور بايلىق حاصل ايتو، آخرى و دىباوى مقصودلر تابلو كىك) مرادلرنى صورار اىچون قىلرلر، تر به لرگه بارو، قىلرلرده قىلرلر بوغازلاو و حاجتلر صوراو، سلامت هم كىلرلر بولغان كىلرلر شول تر به لرده چاور بولوب طورولرى، مذكور مچاورلرگه ندر صفىلر بىرو.

(۴) نفل عبادتلرگه آرتق اعتنا قىلوبده فرضلر و حراملر حقنده مساهله لى بولو. بىك كوب آدملر نفل عبادتلر حقنده آرتق نىچكلىلر و اوز درجه لرنده نىچكلىلر ماردىلرنى عىبىلر و شونك برله برابر فرض و حرام اشلر حقنده اعتبار. حلق كورسه نىلر. موندى كىلرلر هر اورنده اوچر انورغه و كوررگه ممكن. (۵) نصغه خلافى روشده فتوالر بىرو.

(۶) طهارت اشلر نده عادتندن طش تىكشرو و نىچكلىو.

(۷) صدقه بىرهچكلرى معلوم بولغان صورنده اولسكلر اوستونده قرآن ختم ايتو. تهليل و تسبىح برله شغللنو، قىلرلرده صدقه لر اوله شو. مېت دفن ايتولگانندن حوكم برنچى، اوچونچى، بىدنچى، قرنچى، هم بىلى تمام بولغان كونده ضىافتلر يالوا، قرآن او فوتوب او فوغان كىلرلرگه صدقه اوله شو، قىلرلر اوستىنه مسجىلر ويا كه باشقه نكلىلى بنالر صالو، شهملر ياندر و باشقه لر.

(۸) باشقه لر نك كوكللر ينه مسلط بولو و وجدانلرغه حكم ايتو. اسلام دىنى حكىمه كوره «قاضى» بولماغان يا كه «فاضى» بولسهده اوز ينه شول سئل نابلرلماغان كىلرلر نك، قبله و قرآن اهللر ينى «دىن» اىندن دىنسلر ك،

بد منه بك، كفر ومارفتى بر حكم اينولرى، دينده «غلو» قىلو و اوشبو حديث شريف گه مصداق بولودر. بندهلر نك عقیده لرینه مسلط بولو، آنلرني اكفار ايتو، سعادت و شقاوتلرى برله حكم قىلو، اسلام دينى طرفندن خصوصى كشي لرگه تابش لرغانى يوق. موندى حاللر عصر سعادتده بولمادى حنى رسول الله حضرتلرینه ده: «فذكر انما انت مذكر لست عليهم بمسيطر» ديب فرمان كىلگان ايدى. رسول الله حضرتلرى اوزى هم بو طوغروده: «انى لم اوامر ان انقب قلوب الناس ولا اشق بطونهم» ديگان ايدى (۱).

اوشبونك ايچون بر مسلمان، نى قدر عالم و اوزنجه نى قدر ديندار بولسون باشقه بر مسلماننك دينينه مسلط بولورغه، آنك ايمانى، مذهبي و عايقى حقنده حكم ايتارگه حفى يوقدر. علم ذاتلر نك وظيفه لرى خلقلرني «دين» دن سورو توگل بلكه «دين» گه كرگزو و ياقين كيتودر. كشى برله بولاشو و چينلرى تيكشرو اوزننه هر كيم اوزىنى تيكشورگه و اوز نفسىنى اصلاح قىلورغه تيوشلى. باشقهلر قايقوسىنى كوروبده اوز استقبالنن امين بولو و غفلت ايتو ياخشى اش توگل. رسول الله اسمندن: «وما ادرى ما يفعل بي ولا بك» (احقافى ۸) ديب فرمان كرىمه حكايه ايتلوده آكلاغان كشى ايچون زور عبرت بار. نجات و هلاكه برله حكم ايتوله طورغان كون دنيا توگل بلكه آخرت بولوب اول طوغروده الله تعالى دن باشقه نك اشى يوق. كمنك دهري و كمنك دينلى ايكانلىگى شول كونده معلوم بولور.

ستعلم ليلي اى دين تدابنت

واى غريم نى التقاضى غريمها.

(۹) مذهب حقنده نزااعلاشو. اوز دينى و اوز مذهبىنك درست ايكانلىگنى اعتقاد قىلو تيوشلى اش. مونك ايچون هيچ كيمنى عيب ايتارگه يارامى بلكه اوز فاشنده معتبر بولغان حجتلرگه بنا قىلوب اوز مذهبى، اوز دينى و ماسلكىنك درست ايكانلىگنى آكلاو بصيرتلى و آكلى بولوغه علامتدر. بو نرسه، «دين» ده غلو توگل. «غلو» بولغان ايسه اوز مذهبىنك حقيقتى اعتقاد قىلو برله گنه قناعت ايتى باشقه لر نك مذهب لرىنى جرح ايتو، ماسلكلرى ايچون چينلرني سوگو و اوزنجه فكر ايتماو چينلر نك كوكللر بين جراحته و حرمتسز قىلو.

اوز دينلر نده اوز عقیده لر نده بولماغان كشي لر حقنده مساهمه سز بولو

و شفقتمسز معاملہ فیلو، فزغانماو، اوزلرینی «دین باشلقلری» دیب صاناوچی کشیلر ده عمومی بر عادندر. مونلر اوشبو عمللرینی «دین» گه خدمت ایتوو اللہ تعالیٰ گه باراو دیب بللر وشول سبیلی مخالفلرینی اکفار ایتوو و جنت بولندن سورو برله لذتل نهلر. مونلردن برینه؛ «سینگ سوزگه کوره ایندی آتاکنک ده کافر بولووی لازم کیل» دیگانلر ایدی. مونلر غه فارشو بو کشی: «تموغده اورن بولماز دیب فورما گز!» دیب جواب بیردی. کلام برله تصوفده امام و علامه بولغان بر ذات حقنده صالح المقبلی: «فارا گز ایندی مونک ادبنه، آتاسینی اکفار فیلوب اش گه کرشدی و اوزینک نادانلیقی سبیلی بیک کوب مسلمانلرینی دیندن سوردی» دی (۱). «لا اکراه فی الدین قد تبین الرشد من الفی...» (بقره ۲۵۷)، «لکم دینکم ولی دین» دی طورغان کتابغه ایبهروچیلر ایچون عقیده لر گه، فکر لر گه بغاو سالولر، «دین» دائره سینی اوزلری خیال قیلغان سزقلردن عبارت بلوبده شول دائره نی کیلک و زورراق ایتوب خیال فیلو طوغروسنده باشقهرغه حق بیرماولر «دینده غلو» فیلودن باشقه نرسه توکلدر. اهللری و ایبهرچنلری کوب بولودن بر عملنک و بر مسلکنک حق ایکانلرینی دعوی فیلو اورن سزدر. ایبهرچینلری آز بولغان «حق» و ایبهرچنلری کوب بولغان «باطل» نرسه لر نکل مثاللرینی کوکل کوزلری صوقور بولماغانلر اوزلری تاپاچقلدر. «وان تطع! کثر من فی الارض یضلوك عن سبیل الله» (انعام ۱۱۶)، «وقلیل من عبادی الشکور» (سباء ۱۲).

هر کیم اوز منهیینک «حق» بولووینی دعوی ایته و هر کیم اوز منهیینی چینلردن کیمسوندر و گه رضا بولمی.

وکل بدعی وصلا لیلی و لیلی لا تقرلهم بنا کا

شوشی حکمت ایچون منهدب نزاع سینه بیرلگان ملنلر فائتسز و ثهره سز بعنلردن تحت آلوب، دین و دنیا ایچون کبیره کلی علملر و هنرلردن محروم فالالار. بو اش یتون ملتنک فبیرله نووینه و بر بری برله بوزولشووینه، دعوی و خصومت قیلاروغه سبب بولادر. سلفی عالملرینک «کلام» علمینی ذم ایتولرینک بر وچیس اوشبو نرسه ایکانلرگی معلوم. حقیقت حالده «کلام»، دینی بر مسلک بولودن بیگره ک اساسی، آرسطو فلسفه سندن عبارت بولغان علمی و فلسفی بر سلکدر. حقیقی مسلمان بولور ایچون «کلام» برله شغلل نوگه لزوم یوق بلکه

شغلەنماۋ لازىم . كلام كىتابلىرىدا مەزكۇر بولغان اصللار ۋە قەدەلەردىن كۆپلىرى دىنىي عقىدە توغرىسىدا ھەممەيىسىنىڭ ھەقىقىي بولۇشىنى قەدەلەرگە تۇتقۇنماي . اوشبو سىنىي آنگۇلغانلىرىدىن سوڭ كلام ھالىرىدىن بىك كۆپلەر ، كلام بىرلە ھەر اوزدروارى اېچون او كىندىلەر وتوبە ايتىدىلەر . ابوالمعالى ، غزالى ، فخرالدىن الرازى بو جەلدەدر .

ھەر ھالدا كىرگان مەھبەتكى ھەقىقىي ۋە توغرىي بولمىدە بولۇچىلىقى اېچون خاللىق لىرىنىڭ اوزلىرىنى ۋە مەھبەللىرىنى كىمستورگە ۋە سوڭارگە ھاجەت يوق . «ولا تسبوا اللىين يدعون من دون الله فیسبوا الله عدوا بغير عام» (انعام ۱۰۸) فرمانى ، بىز سوپىلى طورغان سوزلەرگە آچىق دىللىل بىرلەسە كىرەك .

۱۰۵) اَيْمًا اَمْرًا خَرَجَتْ مِنْ بَيْتِهَا بِغَيْرِ اِذْنِ زَوْجِهَا كَانَتْ فِي سَخَطِ اللّٰهِ تَعَالٰى حَتّٰى تَرْجِعَ اِلٰى بَيْتِهَا اَوْ يَرْضٰى عَنْهَا زَوْجُهَا.

ترجمەسى: «بىر مېھرىبانلىق بولمى طوروب اېرىدىن اذىنىز چىتگە چىقۇپ يورۇچى خانۇن ، اوينە قايتۇپ كىرگانگە ياكە اېرى رضا بولغانغا ، قىر اللە تەئالىنىڭ آچۇندە بولۇر .»

فەقەھلەر سوزلىرىنە كۆرە اېرىلىرى رضا بولمى طوروب خانۇنلارنىڭ اوشبو اورنلارغا چىقۇلۇندە شىرىعت طرفىدىن مەنەق يوقىدىر : ۱) اوينىش كۈن ياكە ھەفتەدە بىر مەرتەبە آنا ۋە آنا لىرىنىڭ ھاللىرىنى بىلۇرگە بارۇ . ۲) خىستەلەنسەلر آنلارغا (ياكە بىرىنە كىنە بولسەدە) عىبادە قىلۇ . ۳) بىرر تۈرلى فابغۇ كىلسە تەزىيە ۋە تىسلىيە اېچون آنلارغا زىيارەت ايتۇ . ۴) بىلىندە بىر مەرتەبە مەھرىم قارىنداشلىرى بىرلە يورۇپ كورۇشۇ . ۵) اېلىك خىدمىتى اېتۇچىلارنىڭ شول خىدمەتلىرى اېچون چىقۇلۇرى . ۶) اولك بوارغا بارۇ . ۷) آلاچاغى بولسە شونى باروب صورۇ . ۸) فرض بولغان علمىنى اوڭرە نور اېچون چىقۇ (اڭرە اېرى اوزى اوڭرە تەمەسە) . ۹) فرض ھىج اېچون سەر ايتۇ (مەھرىم قارىنداشى بىرلە) . شوشى مادەلدە اېرى رضا بولسەدە بولماسەدە خانۇنلارنىڭ ، اېرى اويندىن چىقۇپ يورۇلۇرى شىرىعتگە خاللىق توڭلىلر .

اېرىلىرى رضا بولغان ۋە قەدە خانۇنلارنىڭ سەفەرلىرىنى اوشبو احتماللارغا آيىرغا مەمكىن :

۱) اوزىنىڭ اېرى ياكە مەھرىمى بىرلە سەفەر ايتۇ . كىرەك ھىج اېچون كىرەك

باشقه تورلی سفر بولسون مونك درستلنگنده نزاع بوق. (۲) ايرندن و محرمندن باشقه بر شرعی عنر سببلی سفر ایتو. مثلاً: مسلمان بولوب اسلام مملکتینه یا که صوغش بربندن امنیتلی برگه کوچو، اوزینه یا که مالینه فصد قبلنو خوفی بولغان بربدن کیتو یا که ناشزه بولوب کینکان بربندن ایرینك اوینه کیرو فایتو، بورچینی و یا که برر نورلی امانتنی تابشورر ایچون سفر قبلو. مونلرنك درستلنگنده نزاع بارلیق بلنمی. (۳) ایرندن و محرمندن باشقه، فرض حج ایچون سفر قبلو. کوبرهك عالمر مونی درست کورمهگان حالده بر فرقه عالمر (امام مالک برله امام شافعی اوشبو جملهده) یول امین بولو همده اشاچلی خانونلر برله برلسکده یورو شرطی برله درست کورهلر (۱). (۴) ابری یا که محرمی بولمی طوروب «حج» دن باشقه اوزنه سفر قبلو. مونی عالمرنك چههوری درست صانامغانلری حالده ابن حزم درست کوره در. ابن حزم مذهبنه کوره، کیرهك یاش و کیرهك فارت بولسون یا ننده کیرهك اشانچلی خاتون بولسون و کیرهك بولماسون خانوننك سفر یوروی درستلر (۲).

خانونلرنك سفرلری حقنده قرآن کریمده بر نرسده بوق (۳)، حدیثلر بار. بخاری برله مسلم: «لانسافر المرأة الامع ذی محرم» دیب حدیث کوچرهلر (۴). «محرمی برله برلسکده بولمی طوروب خاتون سفر ایتماسون» دیمکدر. اوشبو حدیثی، عالمر عمومچه یورتمی بلکه ضرورت اورنلرینی استننا ایتمکانلکلری ۲ نچی احتمال ماده سنده معلوم بولدی.

حج ایچون سفر قبلونی درست کوروچیلر، حج: «ولله علی الناس حج البيت من استطاع اليه سبيلا» (آل عمران ۹۱۰) آیتى حکمی برله ایرلرگه ده خانونلرغده لازم بولدی. آیت کریمه استطعتندن باشقه (خسانونلرنك ایرلری و محرملری بولو کبک) نرسه لرنی شرط ایتمی، حدیث شریف شول آیت حکمینی اوزگرنه آلی دیلر. ایکنچی دلیل ایتموب بو عالمر اوشبو وجهنی ذکر قبللر: امام بخارینك عدی بن حاتمندن روایت ایتمکان اوزون حدیثنده بولغان: «لترین

(۱) کتاب الام ج ۲ ص ۱۰۰.

(۲) نیل الاوطار. ج ۴ ص ۱۷۲.

(۳) رسول الله و سلف عصرندغی معامله لرگه بتونلای خلاف بولاچقندن «و قرن فی بیوتکن» (حزاب ۳۳) فرمانی عموم خانونلر حقنده توکل بلکه ایهات مؤمنینگه خاص بولسه کیرهك. گره عام بولسه ایدی صحابه لرنك خاتونلری سفر یورمهگان بولورلر ایدی.

(۴) صحیح بخاری. ج ۴ ص ۱۸. صحیح مسلم. ج ۱ ص ۳۸۱. لفظلر «مسام» نسکی.

الطعينة نرنجل من العبيرة حتى تطوف بالكعبة لا تغافى احدا الا الله» (۱) «فرأيت الطعينة نرنجل من العبيرة حتى تطوف بالكعبة لا تغافى الا الله» ج ۴ ص ۱۷۵ - (۱۷۶) جمللر نندن خانونلر نك ايرلرى ومحرملر نندن باشقهده سفرلرى درست بولاچقى آكلاشلادر. چونكه رسول الله نك بو سوزى اسلام نك شوكتى كوتارلوب امان طولاچقىنى بيان قىلو اورننده ذكر ايتوله در. محرملر ندى و ايردن باشقهده سفرلر نك خانونلر ايجون ممنوع بولووى خانونلر نك تعقير قىلنولرى حقننده قورقنچ غالبك علسى برله ابدى. عل بئكان صوك نهى حكى كوتارلدر، (بو صوكتقى دلبلگه كوره امينك كامل بولو شرطى برله خانونلر نك سفرلرى مطلقا درست بولادر).

معيشت و دنيا حياتى اجبار تىلووينه كوره بوزماندهقى كوب مسلمانلر ايجون ابن حزم سوزينه قوشلارغه مجبورلك بار. روسيه و آوروپاده بولغان تيمر يول و پاراخود سفرلرىنى، ايسكى زمانلر نك دوه هم آت سفرلرىنه اوخشانودن بيسگرهك شهرلر نك اوزلرى سفر فىلووينه اوخشانو تىوشلى بولور. ژاندار مالر، پاليتسه لر، مسافر ايرلر و خانونلر طولى بولغان، اوغالاونى نظاملر برله تايمين ايتولگان بو اورنلر و مملكتلر، ايرلر و محرملرگه كورده امنيتلى بولسه كيرهك. بوز و قلق قىلورغه تل و چى خانون ايجون سفر ندى بيسگرهك اويك طور و او كفايليدى. سفرده ايرباكه محرمنك شرط ايتلورنك گى سبب آنى اوصاللقدن منع توكل بلسكه آكنا باشقهلر نك تعدى قىلورلر ندى مانع بولودر.

۱۰۶ (۱) أَيُّمَا امْرَأَةٍ سَأَلَتْ زَوْجَهَا الطَّلَاقَ مِنْ غَيْرِ مَا بَأْسٍ فَحَرَامٌ عَلَيْهَا رَائِحَةُ الْجَنَّةِ (۲).

ترجمهسى: «بر نورلى ضرورت بولمى طوروب نىندى گنه خانون، اوز اير نندن آيرلونى صوراسه آكنا حنت ايسى حرامدر». ايسى حرام بولسه جنتگه كرو احتمالى بولمى. ضرورت بولغانده (مثلا

(۱) بو حديثنى «نيل الاوطار» صاحى بخارىدن: «بوشك ان تخرج الطعينة من العبيرة تؤم البيت لا جوار معها. . .» عبارتى برله كوچرسده شول عبارتتى صحيح بخارىدن تابا آلامد. حديث شريف: «الله تعالى دن باشقهدن قورقماقنى حالده» خانون اوز هودجنده، حيردن سفر قىلور و مكهده، كه بهگه باروب طواف ايتار» مضموننده در. عدى بن حاتم اوزى: «خانون نك حيردن مكهگه بارقائىنى والله دن باشقه هيچ كيمدن قورقماق بورگانىنى اوزم كوردم» دى. (۲) احمد ابن حنبل مستدى. ج ۶ ص ۲۷۷.

ايرنك زنجتووي، نفقه بېرماوي ياكه محبت بولماو كيك) آيرلورغه
 صوروده ضرر بوفلق هم اوشبو حديث شريفدن آكلانادر.

(۱۰۷) أَيَّمَا امْرَأَاتٍ مَاتَ لَهَا ثَلَاثٌ مِنَ الْوَلَدِ كَانُوا لَهَا حِجَابًا مِنَ النَّارِ قَالَتْ
 امْرَأَةٌ وَاثْنَانِ قَالَ وَاثْنَانِ (۱).

ترجمه: «قايسى غنه خانوننك اوج دانه بالاسى وفات ايتسه، شول بالالر
 بو خاتون ايچون جهنم اوتندن پرده بولورار. رسول الله اوشبو سوزنى سويله گاج
 بر خانون: ايكي گنه بالاسى وفات بولسه ده شولاي بولورومو؟، ديگان ايدى، رسول
 الله: — ايكي گنه بالاسى وفات بولسه ده شولاي بولور ديدى».

بو سوينچ، خانونلر غنه نوگل بلكه ايرلر يعنى آنالر غده برابر در،
 مونده «خانون» ديب ذكر ايتلونك سببى خانونلر، رسول الله حضرتلرينه:
 «يا رسول الله! ايرلر سزگه هر وقت ملازمت قبللر، دين او گره نلر و علم
 آلار، بز ضعيف بولومز سببلى آنلر برله مزاحمه ايتنه آلېموز، بزك ده علم
 ايشته سمز و دين او گره سمز كيل، بزك اوزمز ايچون گنه بر كون بيلگوله ساك
 بز شونده حضور كزغه كيلوب او گره نور ايدك» ديب وعظ ايچون اوزلرينه
 بر كون نخصيص قيلونى صوراعانلر ايدى. رسول الله حضرتلرى آنلر غه بر
 كون نخصيص ايتوب وعظ سويله دى. بو سوينچنى شول وقتده خانونلر غه ايتك.
 نلكنندن «خانون» اسمى برله ذكر قبلنه در. امام بخارى ايكنچى بر اورنده
 اوشبو حديثنى «ما من الناس من مسلم يتوفى له ثلاث لم يبلغوا الجنة الا ادخل
 الله الجنة» روشنده روايت ايتهدر (۲).

وفات بولوچى بالالر كبره ك مذكر و كبره ك مؤنث بولسونلر فرق يوق.
 مگرد، اوشبو سوينچ، ممكن قدر صبر ايتارگه طرشفان آنا آنا حفته بولسه كبره ك.

(۱۰۸) الْإِيمَانُ وَالْعَمَلُ قَرِينَانِ لَا يَصْلَحُ كُلٌّ وَاحِدٌ مِنْهُمَا إِلَّا مَعَ صَاحِبِهِ .

ترجمه سى: «ايمان برله عمل، بر بزدن آيرلمى طورغان ايبده شلر در.
 هيچ برى اوز ايبده شندن باشقه اشگه ياراماز».

اوشبونك ايچون مسلمان ومؤمن بولغان كشى تمام شرطينه كيلوب يتسه
 (۱ صحيح بخارى، ج ۲، ص ۷۲. «قالت امرأة: دن مراد انس بن مالك آناسى ام سليم ايدى.
 ۱۲ صحيح بخارى، ج ۲، ص ۷۲. «هنث» كافي بولودر. «لم يبلغوا الجنة» بالغ بولمسه لر
 ديهك بولور.

پنجاههده عمل قیلو طوغروسنده مساهله ایتمازگه ، اوستندن بورچنی نوشوررگه تیوشلی . عملدن مقصود تون کون نمازلق اوستنده طورو دیگان سوز توگل بلکه فرض وواجبلرنی ادا قیلودنغنه عبارتدر . مونلر تحمل ایتمازلك درجهده کوب نرسه لر توگل باری عادت قیلورغهنه کبرهك . نمازلرنی وقتلرنده اوفودن بیک کوب وفتنده تیمر بوللردهده مانع بولمی ، پاراخودلر ایسه کشینگ اوز اویبی حکمندهلر . اوشنداق اخلاق توزهتو توغروسندهده اعتبارلی بولورغه تیوشلی . هیچ بر عمل اوز وقتنده فیانماسه ، اخلاق بوزوق بولسه «مؤمن»لك دعواسنده بیك زور حکمت بولماز . نلی بره افرار قیلوب طورغان کشی گه هیچ کیمناک : «سین مؤمن توگل» دیرگه حقی یوق . شولای بولسهده هر کیم اوزی برله الله تعالی آراسینیده بر آز تیکشوررگه ، اصلاح قیلورغه تیوشلی .

شریعت تکلیفی ایته طورغان عبادتار تحمل ایتمازلك درجهده کوب و آور توگل دیدک . بو ایسه عموم گه نارابدر . اگرده عسکرلر و آور اش برله مشغول آدملر کبک آراده بعض برکشیلر ایچون بعض برعبادتلرنی وقتنده اونهر ممکن بولماسه آنک فزاسی بولور . معنولر ، مضطربلرغه آیروم مساعئلر بار . بوده شریعت حکمیدر . «یا رسول الله ! میکا بر عمل اوگرهت ، شول عمل مینم جنت گه کروومه سبب بولسون ایدی» دیگان عرب گه رسول الله حضرتلری : «شرك ایتمگانک حالده الله تعالی گه عبادت قیلورسن ، فرض نمازلرنی اوقورسن ، فرض زکاننی بیررسن ، رمضانده روزه طوتارسن» دیدی . عرب ایسه : «والله شوشی نرسه لردن آرندرمامده کیمتمامده» دیدی ده چیقوب کیتدی . رسول الله : «جنت اهلبنی کورهسی کیلگان کشیلر ، شول آدمغه فاراسونلر» دیب فالدی (۱) . الله تعالی یاردم بیرگانک عموم گه کوره بو اشلر طافت کیتوره آمازلق بولماسه کیرهك .

۹۵۹) بَرِيٍّ مِّنَ الشُّحِّ مَنَ آدَى الزَّكَاةَ وَقَرَى الضَّيْفَ وَأَعْطَى فِي النَّائِبَةِ.

ترجمهسی : «ساران اسمینی آلودن قوناوچی آدم شولدرکه : زکاننی اونهر ، کیلگان قوناغنی تربیلر ، عمومی حاجتلر ایچون اعانت قیلور .»
اسلام شریعتنده سارانلق وجومردلقنک اولچاسوی اوشبو حدیثده بیان ایتمولگانچه زکانینی ، بیروچی ، کیلگان کشینی قوناغ ایتموچی و عمومی حاجتلر

طوغروسنده مەكن قدر اعانت قىلوچىدر . اوزلرېنه صدقەنى مول بېروچىلر
 و صىلاوچىلرنى غنە «جو مرد» دىب سويلېدە اوزلرېنه توشۇمى و صىلامى طور -
 خانلرنى «ساران» دىب سويلەو اوشبو مېزان غە موافقى بولوب يتماسە كىرەك .

اوز منفعتى ياكە خانونى و بالالارى ايچون مال صرف ايتو آور بولماسادە
 عمومى منفعتلر ايچون صرف ايتو، هر كىم ايچون البته بىكل توكل . شول جەھتدن
 بولسە كىرەك رسول الله حضرتلرى عمومى منفعتلر (مكتب و مدرسەلر، مسجد
 و خستە خانەلر، كوپر و بوللر، هنر و صناعت، دىن علملرېنى آرندرو حقتدە
 نوز ولىگان ادارەلر) ايچون مال صرف ايتوچىلرنى «ساران» لر قسمندن چىقارادر .
 علم اهللرېنك سوزلرېنە كورە مال صرف ايتو طوغروسندە بىكلر اوستلرنك
 ايكى نورلى واجب بار : ۱) شرىعت واجبى . زكات، واجب نققەلر اوشبو قسماًگە
 كرهلر . ۲) مروءت و عادت واجبى . كىلگان فونافنى صىلاو و عمومى منفعتلر حقتدە
 مال صرف ايتو اوشبو قسمندر . شوشى ايكى قسمن هر ايكىسنى منع ايتىمى
 طورغان كشى «سخى» (جو مرد) بولوب ايكىدىن صوكتبىسنى غنە منع ايتوچى، «بىقىل»
 و اولگىسنى گنە منع ايتوچى «ابغل»، هر ايكىسنى منع ايتوچى «شصىح» (سارانلق
 برلە قومسزلقنى برگە چىوچى) بولادر .

حقيقت حالده دنبادهقى ملتلردن حرمتلى و عزتلى بولغانلرى، اوز آرالرنده
 بولغان بايلرېنك عمومى منفعتلر و ملت حاجتلرى ايچون مال صرف ايتولرى
 سېبىندن بولوبدە ذليل ملتلرنك ذلتى ايسە اوز آرالرندهقى بايلرنك بو روشدە
 عمومى منفعتلر ايچون كېسەلرنى آچماولرندن، آنچهلرېنى قزغانولر ندىدر .

۱۱۰) الْبِرُّ حُسْنُ الْخُلُقِ وَالْإِثْمُ مَا حَاكَ فِي صَدْرِكَ وَكَرِهْتَ أَنْ يَطَّلَعَ
 عَلَيْهِ النَّاسُ (۱)

ترجمەسى: «ايزگواك گوزل خلقلى بولو، گناه ايسە كوكلنك ترددلە نووينە
 وجداننك عذابلا نووينە) همده باخشى و انصافلى آدملرگە بلدرمازگە آرزو قىلنغان
 نرسەكدر» .

گوزل خلقنك ايزگولك همده «دىن» نك زور برنارماغى ايكانلىگندە شېهە
 بوق . قرآن كرېم و حدىثلردە لك كوپ ذكر قىلنە طورغان نرسە گوزل خلق غە

۱) صحىح مسلم . ج ۲ ص ۲۷۷ . «حسن الخلق» دىگان سوزگە ايمان، عمل و عبادت كېك
 نرسەلردە كرهدر .

دائر ارشادلردر. گوزل خلق حقنده بولغان مستقل آبتلر با که آبتلر ایچنده بولغان چهللر، نماز و روزه، زکات و حج حقنده بولغان آبتلر نڭ مجموعسندن کوبرهک ایکانلگی معلوم. حدیثلر دهده شوشی روشدهدر.

دنیاده بولغان انسانلر و انسان جهیتلری گوزل خلق سببلی آلفه کیتهلر و بوزق خلق سببلی توبان توشهلر. «واذا اردنا ان نهلك قرية امرنا مترفیها ففسقوا فیها فحق علیها القول فدمرناها تدمیرا» (بنواسرائیل ۱۷) موکنا شاهددر. (آیت کریمه): «بر شهر خلقینی هلاک ایتارگه نلسهک (یعنی اولرلر نڭ بوز و قفللری هلاکت چوقورینه کیتوروب بتکرسه) دولتی و نعمتی کشیلرینه پیغمبرلر آرقلی بو خصوصده تبلیغ ایتهمز (اطاعت و یاخشیلقغه دعوت قیلورغه قوشامز) لکن بو آدملر بوز و قلقغه عادت ایتولری سببلی بز نڭ امر مزی تونمیلر. شونندن صوڭ بز آنلرنی هلاک قیلهمز» مضموندهدر. شونڭ ایچون اخلاقنی نوزهنو هر نرسه دن مقدم بوریلر.

اخلاق نوزهنو ایچون «فضیلت» برله «رذالت»نی آبروب بلو، فضیلتنی مالک بولو و رذالندن صافلانویوللری برله آشنالقی ایتولازم شونڭ ایچون هر نرسه دن مقدم، آدم بالائری اخلاق علمی برله شغللنورغه و آنیده باشقه علملردن مقدم اوگره نورگه نبوشلی ایدی. لکن اسلام دنیاسی اولگی شان وشوکتندن توشکانندن، حقیقی عالملر کوچوبده آنلر نڭ اورنلری نا اهل خلفلرگه میراث بولوب قالغانندن صوڭ باشقه علملر، فن و کمالاتلر برله برلیکک «اخلاق» علمیده اعتباردن توشدی، اوزی توگل حتی اسمیده فالهادی، ایندی بتون اسلام دنیاسینه اخلاقسزلق حکم ایتارگه باشلادی. «وما ظلمهم الله و لکن کانوا انفسهم یظلمون» اخلاق نوزهلو برله اخلاق بوزولو، امتلر نڭ سعادتلرینه و شقاوتلرینه باعث ایکانلگی یاخشی آڭلاشلسه رسول الله حضرتلر نڭ: «ایز گولک، گوزل خلقلی بولو» دیگان سوزینڭ سری و حکمتیده یاخشی آڭلاشلور.

(۱۱۱) اَلْبِرُّ لَیْبِلُیْ وَالذَّنْبُ لَیْنَسِیْ وَالذَّیَّانُ لَیْمُوْتُ اَعْمَلٌ مَا سِئَتْ کَمَا

تَدِیْنُ تَدَانُ (۱).

(۱) «دین» سوزینڭ معناسی کوب بولسهده بو اورنده «تدان» اصلی بولغان «دین» دن جزا معناسی مراددر. اولگسی (تدین) ایسه شوڭا مشاکله ایچون گنه ذکر ایتولوب «کماندین تدان» نڭ معناسی «کما تفعل تجزی» دیهک بولور. شاعر نڭ: «ولم یبق سوی العبدوان دنا هم کمانو» دیویده اوشبو بابدنر.

ترجمه‌سی: «ابزگولك ايسكرماز و طوزماز، گناه اونونلماز، الله تعالى اولمهز. ايندى اوزك تلهسهك گنه نى اشله، نيندى نرسه اشلهسهك ده شوگما موافق جزا كوررسن!...».

«ابزگولكك قدرينى بلميلر» ديب خلقغه اوپكاله و معناسز اش. ابزگولك فيلودن مقصود خلقدن مكافات كورو نوگل بلكه الله تعالى قاشنده ثوابلى بولودر. مادام كه ابزگولك اونونلوب فالماز، كيلهچهك هر كونده حسابى بولور، ايندى آنك خلق قاشنده قدرى بلنوب بلنماونك ثمرهسى يوندر. گناه خصوصا بنده حقلرى بولسه اونونلمى كونلرنك برنده نفتيشى بولاچق. شونك ايچون آدم بالالرى، ابزگولكلرينك مكافاتينى، ياوزلقلرينك جزالرينى كورهچك وقت بارلقنى اونونمازغه و اوزينه كوره تدبير فيلورغه نبوشلى .

(۱۱۲) بُعِثْتُ لِاتِمِّمْ حَسَنَ الْأَخْلَاقِ (۱).

ترجمه‌سی: «مين، ابزگو خلقلرنى تمام اوگرهتو ايچون يبارلدم». پيغمبرلرنك هر برى گوزل اخلاق اوگرهتو برله يبارلگان بولسه لرده رسول الله حضر نلرى ايسه شونى تمام اينوب اوگرهتو و كامل فيلو برله يبارامشدر. رسول الله حقنده قرآن كريم: «وانك لعلى خلق عظيم» (ن ۴) ديمشدر. رسول الله، مشقتلرگه صبر اينوچى، اوزينه اذيت بېروچيلرنى ده عفو فيلوچى، شفقتلى و مرحمتلى، هر كيمگه التفاتلى ايدى. مسجدكه كيلوچى خانولردن بعضيلرى ياش بالالرينى اوزلرى برله آلوب باروب، بالالرينى شونده بر يرگه قويغانلرى صوك رسول اللهغه اويوب نمازغه كر شورلر ايدى. رسول الله اوشبو حقده: «اوزونراق اوفو قصدى برله نمازغه كرشم، شول آراده آرتده بالا يغلان تاوش ايشتوله، بالاسينك يغلاوى سببلى اناسى نورچواماسون، كوينمهسون ايچون نمازنى ممكن قدر فسقهراق و يېكلرهك اوقورغه طريشه» ديب سويلهوى روايت اينولهدر (۲).

شفقت و مرحمت همده خلقى خاطرينى رعايت فيلو طوغروسنده اوشبو معاملهسى مثال بولورغه ياراسه كيرهك. رسول اللهنك خلقى و فعلى، معامله و عادنى معتبر عاملر طرفندن ترتيب اينولگان سير كتابلرنده تفصيل برله بيان قيلندهدر.

(۱) البوطا، ص ۲۶۴.

(۲) صحيح مسلم، ج ۱ ص ۱۳۶.

(۱۱۳) بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَالْحَجِّ وَصَوْمِ رَمَضَانَ (۱).

ترجمه‌س: «اسلام دینی بیش نرسه اوزرینه بنا فیلندی: لا اله الا الله دیب شهادت بیرو (کوکل برله اشانوب نل برله اقرار قیلو)، فرض نماز لرنی اوتنو، زکات بیرو، کوچی بیتسه حج قیلو، رمضان آینه روزه طونو» (۲). اوشبو بیش نرسه، اسلام دینینک نیگز لریدر. بو حقه باشقه حدیثلرده کوب. مسلمان کشی اوشبو بیش نرسه حقنده مساهله ایتمازگه تیوشلی. نیگز، ضعیف بولسه یا که بتونلای بولماسه اول وقت، بزانک سلامت طور ووی ممکن بولماغانلی معلوم. علم و دین اصطلاحنده بو نرسه لرگه «ارکان خمهسه» (بیش رکن) دیب بورونوله در. اوشبو حدیثده، اسلام دینینک اساسلری ذکر قیلنه در. مونلر نیک هر بری بنده لر ایچون فرض عین بولوب بعضیلر قیلو سببلی باشقه لردن ساقط بولمازلر.

نماز. نماز، مکه ده وقتنده فرض بولغان ایدی. مسافر لر حقنده فسقار توب اوفوغه مدینه ده رخصت ایتولدی. نماز نیک فرضلی قرآن کریم برله ثابت بولوب قالدروچیلر حقنده زور تهیددار بار. نماز نیک خاص وقتلری و بو وقتلر نیک چیکلری هم ده اوفولو روشلری رسول الله نیک سوزلری و نواتر برله کوچرله طورغان فعل و عمللری برله معلوم. نماز وقتلرینی بلو حقنده ساعت و مینوتلر برله اولجاب اش قیلو لازم نوگل. اسلام شریعتی، بیگل بر دین بولوب آندی نهکه نرسه لر برله تکلیف ایتو، آنک عادتندن ایماز. نماز وقتلرینک هر کیم گه معلوم ظاهری علامتلری بار و هر کیم اوز گمانی برله شول علامتلرنی دستور العمل طوتسه بولادر. قبل طوع و وسندده دائره هندیه لر استعمال قیلورغه لزوم یوق. ظن و تخمینلر برله عمل ایتو کافی.

زکات. زکات معلوم بر نصابغه بل طولغانندن سوک فقیرلرگه بیرله و اهل اسلام حاجتلی ایچون چیقارلا طورغان صدقه در. مال خواجه سی، عقلی و بالغ بولورغه، آلوجی کشی ده رسول الله نسلندن بولمازغه تیوشلی. مشهور سوزگه کوره زکات، هجرتدن ایکنچی یلده فرض بولدی.

(۱) صحیح بخاری، ج ۱ ص ۸. صحیح مسلم، ج ۱ ص ۲۰.

(۲) رسول الله حقنده بولغان شهادت که رسوللرگه، فرشته لرگه، آخرت کونینه ایمان

زکات ، قرآن کریم برله فرض بولسه ده نیندی نرسه لردن زکات نیوشلی بولووی ، مقداری هم بیرله طورغان وقتی ، رسول الله نڭ سوزلاری و فعللری برله ثابتدر. زکات چیقارلورغه نیوشلی بولغان ماللر، معتبر حدیث کتابلارنده بیان اینوله لر.

حج، یلنڭ معلوم وقتنده «مکه مکرمه» گه باروب مخصوص اورنلارنی زیارت قیلودن عبارتدر. مشهور سوزگه کوره حج، هجرتدن آلتنچی یلده فرض بولغان اییدی. اوشبو فرض عملنی رسول الله حضرتلری اوزی هجرتدن اونونچی یلده ادا قیلدی. یوللرده امینک بولو شرط برله مکه گه باروب فایتورلق و نفقه لری لازم کیشیلرنی نفقه لندررک بایلفی بولغان کیشیلرگه عمرلارنده هر مرتبه حج قیلو لازمدر.

روزه. هجرتدن ایکنچی یلده فرض بولدی. رسول الله حضرتلری مدینه ده طوفز مرتبه رمضان روزه سی اونکارگان بولورغه نیوشلی (بو رمضان آیلمی مارت، فیورال، غینوار، دیکابر آیلمرینه طوغری کیله در اییدی).

(۱۱۴) التَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ (۱).

ترجمه سی: «گناهندن توبه ایتوچی کشی گناهسز کشی مثالنده در». توبه دن مراد البته شرطلری بیتکان و قبول بولغان توبه در. حدیث شریفدن، نیندی گنه گناه حتی فسق و کفر بولسه ده اخلاص قیلنغان توبه سببلی بته چسگی آکلاشلادر. (۳۲۶ نچی حدیث) «فان تابوا و اقاموا الصلاة و آتوا الزکاة فآخوانکم فی الدین» (توبه ۱۱)، «والذین عملوا السبئآت ثم تابوا من بعدها و آمنوا ان ربک من بعدها لافور رحیم» (اعراف ۱۵۲). توبه فرضلی هر بر مسلمان و هر بر انسان ایچون عامدر.

(۱۱۵) التَّاجِرُ الصَّدُوقُ الْأَمِينُ مَعَ النَّيِّبِ وَالصَّادِقِ وَالشَّهِدَاءِ (۲).

ترجمه سی: «امین و درست معامللی بولغان سودا گر، قیامت کوننده پیغمبرلر، صدیقلر برله برلسکده بولور». استقامتلی، طوغری، خیانتسز کشیلر، اوشبو حدیثده ذکر اینولسگان

(۱) سنن ابن ماجه. ج ۲ ص ۲۹۲.

(۲) جامع ترمذی. ج ۰ ص ۰۴۵.

ناجر صدوق و امین گه طوغری کیله در. « درست » الك ، « امین » لك بتون فضیلتلر نك آناسی ایکانلیگی معلوم. مونك برله صفتلانغان سودا گرلرنك بیغمه برلر برله قوبار لولرینه تعجب ایثار گه اورن یوق.

بیك كوب كشیلر، یاخشیلقنی نفل نمازلری اوقو و طوناشدن ذکر هم نسبیح برله شغللنو، قرآن ختم اینو، مکه و مدینه ده مجاور بولوب طور و ایشانلرغه یوروب صحبت اینودن گنه عبارت دیب بللرده ، کسب اهلی بولغانلقلر نندن اوزلرینك شوشندی اشلر گه فرصتلی بولماوی ایچون قایقرالر ، کیمسونهار ، وجدانلری عذابلانا ، راحتسز بولوب یوریلر . بلکه مونلرنك شوشی حاللری ده بر نورلی یاخشیلقلدر . شولای بولسه ده موندن آرتق بور چولورغه اورن یوق . اسلام دینی شول قدر ابرکن وشول قدر مساعده لی بر دیندر که کشی ، کیرهك ساتو ایتسون و کیرهك یام چاپسون و صابان سورسون و کیرهك فار اولچیلیق اینسون ، آك برله یورسه ، آزغنه فکرلی بلسه و غفلت ایتماسه شول اشلرده یورگان وقتنده ده كوب ثواب آلورغه حتی زاهدلر جمله سینه کرر گه ممکن .

بر درویش : « ابدده شارمز برله بر چیرکاو گه کروب عبادت قیلولرینی نمانشا ایتوب طور دق ، شوشی وقتنده : — بو یرده عمر بو بیچه قرآن اوقولغانی بوقدر — دیب کوگلمه کیلیدی ده یاشرون روشده بر فاچ آیتلر قرآن اوقودم » دیب سویلی . عسکرلک خدمتی ایتوب قایتوچی بر شاکر ددن : « مانیزده یا . الله ! ... دیگان وقتلر مدغی لندنی ، مسچارده نابا آلیمم » دیگانینی ایشتمم . اکرده بنده اوزی اعتبارلی بولسه ثواب اورنی حسابسز در .

اوشبو حدیث شریفده درست معاملیلی و امانتلی سودا گولر گه نیندی وعده لر و سوینچلر بار ؟ . ایشانلر خاناناهلر نده یاتوچی صوفیلر ، تابون تابون ایتوب اوز صنفارینی صیلاوچی بایلر ، مکه و مدینه ده یاتوچی مجاورلر شوندی سوینچلر گه قایچان مظهر بولولرلر ، اما درست معاملیلی و امین ساتوچیلر ایچون ، شوندی الوغ وعده لر بو کوندن بار ! ..

یونان فیلسوفلری (شول جمله ده آرسطوده) سودا و قول هنرلری برله شغللنونی مذموم ودنی کسبلردن صانیلر ، یوقاری طبقه لر بو نرسه لرنی توبا - نچیلک و درجه دن توشو دیب حساب آیتلر ایدی . حتی افلاطون ، تجارت برله شغللنوچیلرینی مدنی حقوقلردن محروم بولورغه تبوشلیبلکرینی دعوی قیلدر فقط بو ناچار و دنی کسبنك روما جمهورینی ایچنده چیتلر طرفندن اجرا ایتلورگه تبوشلی ایکانلکینی سویلبلر ایدی .

بونان فلاسفالر ينيك فكرلرى اوشبو روشده بولغان حالده بدوى عربلر آراسنده ظاهر بولغان برذات (رسول الله حضرتلرى) خلقلرىنى سودا و تجارت گه ديملى و آنك فضلئلى بر كسب بولووينى سويلب گنه قالمى بلكه امين سودا - گورلرنيك شهيدلر برله برابر ثوابلرغه ابرشولر ينى وعده ايتهر در ايدى.

مدنيت و جمهوريت اور تاسنده ميدان آلمان بر فلسفه برله عربستان چوللر نده وحشى عربلر ايجنده ظاهر بولغان بر فكرنى ، «مدنيت» پيغمبرلرى برله «دبن» پيغمبرى طونقان مسلكنى چاغشدر وب فاراب ، حبات و معيشت كه قابوسينك يولى موافق بولغانلغينى بو كون نيكشرو، هم قزقلى هم لندتلبدر.

لكن ايندى بو كونلرده سودا و تجارت اصوللرى تمام آلماشدى، ايسكى قاعدهلر برله صانو اينوده منفعت قالمادى. باخشى و خلقلرغه فايدهلى هم ده امنئىلى سودا گر بولور ايجون آنچه و نرسهلرنيك بهالرينى، حكومت كفالتى برله چيقارلغان سنديلرنيك قيمتلرينى، دفتر طونو و پروتسيونت اصوللرينى بلور گه كبرك. روسيه حكومتنده بولغان سودا زاقونلرينى، شركتلر نظاملرينى بلور گه ده احتياج زور. عموما بو كونده تجارت مکتبلر نده اوقوب چيقماغان كشيبار ايجون «تاجر صدوق» بولو بيك آور. بو زمانده دينمزيك سلامت طوروى، جمعيتمزيك بقاسى بايلقغه توفى ايته، زمانغه موافق علم و معرفت بولماغانك بايلق حاصل قىلو ممكن كورلمى. سودا طوغروسنيك بولغان كيچهيلكلرمز، نادانقلرمز حقيقت حالده دينمز و جمعيتمزيك ضررلانووينه خدمت ايتو بولادر. شوشى اشلرني فكر فيلورغه و ايجابنه كوره اش ايتهر گه تيوشليمز.

بورون زمانلرده بر آواده آلمان بر نرسهنى شونك كورشيمسى بولغان ايكنچى آولغه ايلتوب صانوده، شهرنيك بر اورامندهغى نرسهنى ايكنچى اورامينه باروب اوتكاروده كوب نابوش حاصل بولغان بولسهده بو زمانلرده فائده ايتار ايجون يراق شهرلر گه بورر گه حتى چيت مملكتلر برله اش قىلورغه ، سودا شركتلرى و جمعيتلرى توزور گه مجبورلك بار.

«مرو» شهرينه تابع بولغان نوركمانلردن بر ذات، كورشور ايجون ديب غربت خانهمزيك كركاننده اوشبو روشده بر ماجرا حكاييت ايتدى :

«بز سودا فيلهمز، شول فصد برله حتى آنالرمزغه اسمى معلوم بولماغان اورنبورغ شهرينه كىلدك. موندن مقدم «پيتروغراد» شهرينهده بارغان ايدك. اخشام نمازى اوقوغان صولك آشاب ايجوب اورامغه چيققانمزيك ايرته نمازى

اوقورلوق وقت بولغانلغنى كوروب حيران بولدىق و اخشام طهارتى برله ايرته نمازى اوقودىق. اوشبو حالنى اوز مملكتتمزده بولغان عالمر (آخوندلر)غه سويلهپ: - بو برده يستو نمازىنىڭ حكىمى نىچوك بولادر؟ ... دىب صورغانمىزده آخوندلر مۇ: - آندى اورنلرغه بارىغە پارامى، زنادن طوماغان كشى آندى اورنلرغه، چىت دىنلرگە تابع خاقلر آرالرېنه بارماز، آندە نى ايچون باردىڭ، بىزنىڭ كېك بورمى طورىغە قوللىدىن كېلمايمىنى؟ سېمىن ايشەك اوغلى ايشاكسىن!... دىب اوزمىنى يامان اوروشدىلر.

موندى سوزلر سويلو نور كمان دامالارېنەغەنە خاص توگل، بلىكە دىنانىڭ هر بر پوچماغندە بار. ياخشى كوڭللى، عىفى و مقتدر عالمرگە قعطلق، نى درجەدە بولسە «عالم» اسمىنى تاشوب يوروجى حيوانلر، لزومدىن آرتق كوب. مونلر سودا آرتىدىن اوزلرېنىڭ تىغىگاھلرى بولغان شەرگە بارودىن منع ايتسەلر بعض محدثلر نىڭ «من تعذرت عليه التجارة فعليه بهمان» دىب حديث روايت ايتولرېنە كورە رسول الله سودالرى نىچارلانغان كشىلر ايچون «عمان» شەرېنە بارىغە دلالت ايتەدر ابدى.

حضرت رسول زمانندە «عمان» كافرلر تصرفندە بر شەر، لىكن هندستان سوداسى مركزى بولغانلقدىن ساتو آلو اشلرى ياخشى ابدى. رسول الله، كافر آراسى، آندە مسلمان آشى نابىلماز دىمادى بلىكە صحابەلر نى شونندە باروب سودا فىلورغە دىمەلدى. اگردە نور كمان دامالارى حقيقت حالندە «عالم» و «انصافى» اهللرى بولسەلر ابدى اوز خىبر سزلىكلر نى بلوب لافل تىك طورلر ابدى.

(۱۱۶) التَّوَدُّةُ فِي كُلِّ شَيْءٍ خَيْرٌ إِلَّا فِي عَمَلِ الْآخِرَةِ (۱).

ترجمەسى: «هر نرسەدە صبر برله، تىكشروب، آخرىنى فكلر لب اشلر و خىرلى مگرده آخرت عمللر نندە گنە موڭا لزوم يوقى».

فايسى اورنلرندە آشقو وفايسى اورنلرندە آشقماو ياخشى ايكانلىگى حقندە اوشبو حديث، قاعدە ايتلوب طوتولورغە تېوشلېدر.

(۱) سنن ابى داود، ج ۲ ص ۳۱۴. بىز استفادە ايتكان نىسخەدە «خىر» سوزى يوق ابدى. ناسخ طرفىدىن ياڭلىش قالغان بولورغە ھەل ايتوب، باشقە اثرلرندە بولغان «خىر» نى بىزدە موندە يازدىق.

(۱۱۷) تَجِدُ مِنْ شَرِّ النَّاسِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ اللَّهِ ذَا أَلْوَجْهِينِ الَّذِي يَأْتِي

هُؤُلَاءِ بِوَجْهِ وَهُؤُلَاءِ بِوَجْهِ (۱).

ترجمه‌سی: «قیامت کوننده الله تعالى حضورنده اڭ باوز آدم، بوزوقانی
قصدی برله بر طائفه یانینه باروب بر توری وایکنچی طائفه یانینه باروب ایکنچی
توری کورلوب یوروچیلرنی نابارسز».

حدیث شریفنڭ حاصل معناسی، دنیاده و قنده باوزلق نبئی وشخصی عرضلر
سببندن ایکی یاقلی بولوب یوروچیلر، قیامت کوننده الله حضورنده اڭ اوصال
آدمیلردن بولورلر، دیبکدر.

بو اش، نفاقلق وکشیلر آرارلرینی بوزو بولغانلقدن اوشبو روشده رسول
الله طرفندن تپدید فیلندهر. اما بر برینه دشمن بولغان ایکی طائفه آراسنڭ اصلاح
قصدی برله هر برینه اوزبڭ دشمننی معبتلی کورساتو والغلندنرو ایچون هر
برینه ملایمت برله یورو منموم اش توگل.

(۱۱۸) تَحَرُّوا الصِّدْقَ وَإِنْ رَأَيْتُمْ فِيهِ الْهَلَكَةَ فَإِنَّ فِيهِ النِّجَاةَ وَاجْتَنِبُوا

السَّكَنَبَ وَإِنْ رَأَيْتُمْ أَنَّ فِيهِ النِّجَاةَ فَإِنَّ فِيهِ الْهَلَكَةَ .

ترجمه‌سی: «هلاکک که مؤدی بولاچینی کورسه کزده درست سویلونی
اختیار فیلکیز، نجات ایسه شونده بولور. نجات که مؤدی بولاچینی کورسه کزده
یالغان سویلودن صافلانکیز، هلاکت ایسه شوندهدر».

کیرهک علم اش و کیرهک سودا و صناعت کسبلری بولسون یهش بیرلری
ایچون «درست» لک و «ثبات» شرطدر. شوشی ایکی نرسه بولماغانده باشقه
سبیلردن کوب حکمت جبقماز. شونوڭ ایچون حکیملر: «بالار کزغه درستلک
اوگره نیکیز، درستلک آنلرغه هر بر فضیلتنی اوگره تور» دیبشلر. بتون معامل-
لرنڭ اصلی، دنیاده بولغان حرکت وسعیلرنڭ روحی شول «درست» لیکدر.
موندن مقصود، «درست» لک برله «ثبات» نی جیفان کشی هیج بر بلا
قضاغه اوچراماز، علمی ومدنی چهندن بختی توبان کینماز دیگان سوز توگل.

(۱) صحیح بخاری، ج ۷ ص ۸۷، الوطاه ص ۳۸۸. سنن ابی داود، ج ۲ ص ۳۲۰.

بلکه «درست» لك برله «ثبات» نى اوزلرینه شعار و علامت ايتوب آلوچيلر، شول «ثبات» برله «درست» لك سېيندن بختسزلىكلرگه اوچرمازلر، بختسزلىكلر بولسه باشقه بر جهندن بولور ديگان سوز. شونڭ اېچون حديث شريف «درست» لىكى آلورغه قوشا و آنده هلاکت کور لوب طورسه ده شوندىن فور قمازغه و نرددگه قالمازغه نصيحت ايتهدر.

درست سويلوو و درست معامله فيلو سببلى برر ضرر كورو و بالغان معامله ايتودن فائده كوروگه آلدانورغه، وشوگا ناراب حكم فيلورغه يارامى. بو اشلردن كبله طورغان نتيجه لر بتونلاى باشقه بولورغه ممكن.

«درست» لك و «بالغان» لى، آدم بالارنده عادتگه ايبوروب يوريدر. كشى، اگرده اوز نفسىنى درست سويلورگه اوگر نسه بالغانغه رضا بولماز و وجدانى راحتسزله نور. اگرده بالغانغه عادت ايتوب آلسه هيچده كبرك بولمى و آزغنه بر فائده كورلمى طورغان اورنده ده بالغانلار و بو اشى اېچون آرنق بورچاماز.

حجاج، منبرده خطبه اوفوغان وقتنده بر آدم، آياق اوزره طوروب: «يارار ايندى، كوب سويلدك! نماز وقتى سيني كونوب طورمى!..» ديگان ايدى. حجاج آچولانوب مذکور كشىنى زندانغه صالحى. ياقينلرى حجاجغه كيلوب: «اول، عقلغه بيكلرەك. ديوانه لى برله شول اشنى اشلدى عفو فيلنگز، اول معذور آدم» ديب عفو اوتنديلر. حجاج: «اوزى اكرده مجنونلگىنى اقرار ايتسه مين آنى آزاد فيلورمن» ديب معلوم كشىنى اوز حضورينه چافرتوب اوزندن صورادى. شول وقت مذکور آدم: «مين تمام عقللى كشىمن، آلدادن هم الله تعالى بيرگان عقل نعمتىنى انكار فيلودن الله صافلاسون!..» ديب جواب بېردى.

«مين مجنونمن» ديگان بولسه حجاج عفو فيلور ايدىمى يوقى اما شول جوابىنى ايشتكاندن صولك شول كشىنى آزاد ايتدى و متانتى هم جسارتى و درست سويلوى اېچون تحسين فيلدى.

بر كشىنك راست بولوب بولماوينى بلورگه حاجت نوشسه مونك اېچون شول كشىنك فعللرىنى، عمللرىنى تېكشرو كبرەك. كشىنك آوزندن چيققان سوزى، بتونلاى اوز سوزى بولمازغه ممكن. كشىنك اوز سوزى ايسه فعلندن و اشلگان اشلردن عبارتدر.

(۱۱۹) التَّبِيرُ نِصْفُ الْعَيْشِ وَالتَّوَدُّ نِصْفُ الْعَقْلِ وَالْهَمُّ نِصْفُ الْهَرَمِ وَقَلَّةُ الْعِيَالِ أَحَدُ الْيَسَارِينِ.

ترجمه سی: «تدبیرلی بولو معیشتنک یارومی؛ خلقلرنک دوستلقلرینی حاصل ایتو عقلنک یارومی؛ فایقو قارتلقنک یارومی؛ اوی جماعتی آزلیق بایللقنک یارومدر».

تدبیر دیب، انسانلر اوزلرندە بولغان «عقل» دن مشروع و معقول روشده فائدهلەنه بولورینه ایتولنه. اوزنده بولغان «عقل» دن فائدهلەنه بولچیلر «تدبیرلی» و فائدهلەنه آلماوچیلر «تدبیرسز» اسمندە یوریلر.

بعض محدثلر «لا عقل کالتدبیر ولا ورع کالکف» دیب حدیث روایت ایتلر. تدبیرنی اوشبو فسلرگه آیررغه ممکن.

(۱) اوز حقنده تدبیر. موندن مقصود ایسه اوزینک حیاتیته سبب بولا طورغان آشاو ایچوینی، کیو صالووینی، یورو طوروینی ضررسز بولغان فاعدهلرگه فویدور. آدم بالاسی شوشی اشلرده تدبیرلی بولسه کوکلی شاد و اشلکی بولا. اگرده تدبیرسزک ایتنسه هر نوری خسته لیکلرگه، راحتسز لیکلرگه اوچری و طنچسزلانا. آرتق آشاو و ضررلی نرسه لردن صافلانماو، موسمینه کوره کیونماونک هر بری تدبیرسز لیکر.

(۲) عائله حقنده تدبیر. موندن مقصود ایسه عیالنی مادی و معنوی روشده تربیه ایتو، آنلرنک کیره کلرینی واستقباللرینی فایض تو، فائدهلی چاره لار ازلهب تابودر. بالالرنک استقباللری، بخت و سعادتاری اوشبو تدبیرگه توقناغان ایچون بیک اهمیتلیر. خاتون آلمی طورغان کشلرنک بعضیلری اوشبو تدبیرگه کوچلری بیتماودن فورقوب ازدواج اینمگانلکاری معلوم. شولای بولسده بعض بر کشلر بو «تدبیر» حقنک افراط درجهده مساهله قیلر، عیالرنک حاللرینی و بالالرنک استقباللرینی فایض تمیلر و بتون اشنی اللهغه تابشروب اوزلری راحت یانلر و بو طوغروده بیک کوب مثلر، شعرلر حتی آیت و حدیثلر اوقوب استشهاد ایتلر. مونلرنک شوشی اشلری حقیقت حالده عیاللری، بالا چاغالری ایچون ضرر و بلادر. عائللرنک فقیر بولولری عیب بولماغان بیک بختسزکده عیب توغل. بیک کوب فقیر عائللر بولا لیکن اوزلری راحتسزکده کون کچره لر، ایرلی خاتونلی بیک راحت عمر سوروب بالالرینی ده حاللری

قدر تریبہ فیہ لہر. عیب و بختسز لک ایسہ عبال و بالالار حقندہ ندبیر سز بولودر۔ بالالار حقندہ افراط درجہ دہ تفتیش لہب طور و آنلرنی فسودہ ندبیر سز لیکر۔ بو حال، بزنگ اسلام عائللہ لرنہ بیک کوب کورلہ. مونلر، بوزوق سوزلر ایشتورلر دہ بوزولورار دیب بالالرنی مجرد فسو پوی برلہ تریبہ ایقلہ لر، حتی فائدہ لی رومان و حکایت کتابلری اوفورغہ و اوزاویلرنہ طوغانلری آراسندہ موزیقہ اوینارغہ و نکلارغہ دہ ابرک بیرمیلر. لیکن فسوزنگ بو درجہ سی ضررلی در. فرصت کیلو برلہ موندی بالالار باودن اچقینغان اتلر، طشاودن فوتولغان آثار فییلندن فی قیلغانلرنی بلمی بتونلای اخلافسز بولوب کیتہ لر. هر افراطدن تقریب و هر تقریبطن افراط طووی طبیعیدر. بزده ملا بالالربنگ هر کیمدن آرتق بوزوق و اخلافسز خصوصا دینی اشلدہ اعتبار سز بولولرنہ غی بر سبب اوشبو ترتیب سز فسودر. بالالرنی بتونلای تزگنسز، نظارت سز بیباررگہ یاراماسہ، بتونلای تزگنلہب، تشاویلاب، محبوس طونودہ یارامی. بلکہ اورتا بر یولنی طونارغہ، عدالتدن آیرامازغہ نیوشلی. «تدبیر»، شولدر.

(۳) همیشه تدبیری. معیشت تدبیری ایسہ اسرافدن صافلانو و اقتصادغہ رعایت ایتودن عبارت. بو نرسہ البتہ معیشتنگ یارومیدر. «ما عال من اقصد» روشندہ حدیثلر کوچه لر. اسراف قیلوغہ احتمال باشقہ دینلر دہ مساعده ایتمی طورغاندر. اما اسلام دیننگ موکا هیچ مساعده سی یوق. حتی یلغہ اوستلرنہ طوروب طهارت آلمان وقتندہ صونی اسراف ایتماو طوغروسندہ وصیتلر بار. (۱) طهارت آلو توگل حتی زور چوقورلر قازوب چیت کہ آغزغاندہ ضرر بولمازلق صلورده دہ اسرافدن صافلانو نیوشلی بولسہ، عائللر و ماتلرننگ بتون حیاتلری باغلانا طورغان مال و آقچہ لردہ اسراف نیچوک یارار؟ ..

آقچہ نابا آلو کمالات بولسہ، نابولغان آقچہ فی طوتا بلو آندن دہ بیگرہ ک کمالاتدر. آقچہ نابوچیلر بیک کوب اما طوتا بلوچیلری ایسہ آکھا نسبت برلہ بیک آز بولا. هر بر عائلدہ اوزینہ کورہ بر «مصرف دفتری» بواورغہ وشول دفتر دہ حرام نرسہ لر و اسراف مصرفلری کورامازگہ نیوشلی.

کیلورگہ کورہ کیمارنگ آرتق بولوی کونلرننگ برندہ بورچغہ بانوغہ کوچلی سببدر. شوننگ ایچون «چیقن» ننگ هیچ وقتندہ «کیلور» دن آرتق بولوی یارامی.

(۱) موندی وصیتلر اسرافدن صافلانو اہمیتلی بولغانلقدن صادر بولسہ کیرہک. یوقسہ آغوب

طورا طورغان یلغہ لردہ اسراف بولو صورت طوتماز.

بورچ ايسه باشقه كشي گه فل بولو وشونك كوز اشارتى برله بورونى التزام ايتودر. آچ طورو، اوشوب قاتوب يورو، ياماولى كييولمىر برله كشيلىر آراسنده اورالورغه مجبور بولو بيك آور و قيبين اشلردن بولسه ده بورچغه بانو درجه سنده آور بولماز.

دنيا خلقينه خدمت ايتنه طورغان پاراخودلر، تيمىر يوللر، چوپىن كوهرلر، آشاو ايجو آزوقلرى هر برى «اقتصاد» سببلى حاصل بولالار. اسراف قىلوچىلر. نك هر برى شوشى اقتصادچىبارغه فل بولغانلر يا كه بولاچقلردر. الله تعالى بايلىق بىرگان بولسه اصلا اسراف ايتمه، بايلىق بر آيلىق ايكانلىگىنى اونومه، اسرافلرى سببىن، دنيا بىمروب يورى طورغان بايلرنك فقيرلك گه توشكانلىكلردن غفلت قىلمه! اسراف برله هر قوم و هر ملت مبتلا بولسه ده روميه مسلمانلرى خصوصاً ابدل و اورال بويلر ندهغى شهرلرده طور و چيلرى و بىگره كده خاتون قىلر ينك كىوم اسرافلرى اولچاوسوزدر. باشقه قوملرنك خاتونلرى «موده» ايجون آفچه توكسهلر علملرى آكلرى بولغانلقدن بو اشلرى احتمال كيلولرى برله متناسب صورته بولا طورغانلر. اما مسلمانلر كيلور برله كىنو حقدن ميزان ياصا توگل حتى جزافى صورته گنه قياس قىلوني فكر ايتمگانلىكلردن موده، آش صو ايجون طوقان آفچهلرى صرف اسراف ايكانلىگى معلوم.

حسى اولم حق. آدم اوغلى كونلرنك برنده بو دنيا دن كوچه، قالغانلر آنك گوده سببى ايلتوب كومهلر، موني هر كم بىله. مگرده بيك كوب آدلر حسى اولم دن مقدم معنوى اولم گه اوچريلر وشول بولده بيك آور مشقتلر تازالار، چفا چىگهلر. قضا و آفاتلر گه اوچراو، خسته له نو آدم بالاسى ايجون «معنوى اولم» بولوب موده لر، آش صولر ايجون توگوله چك آفچهلر برله شول «معنوى اولم» كيلوگه حاضر له نو يولنده وبالالارنى تربيه ايتوده فائده له نورگه تىوشلى. دوستلقلرىنى كسب ايتو سببلى خلقلرنك چفا و اذا قىلولر ندىن قور تولو ممكن بولادىر. شول چىتدىن آنارنك دوستلقلرىنى كسب ايتو «عقل» سانالور. قايقولى آدم، نى قدر ياش بولسه ده قارتلقنك ياروم يولىنى آلمان بولادىر. «قايقو» نك، نه ننى ضعيفله ته و ندرىچ برله قارتلىغنه ايلته طورغان بو خسته لك ايكانلىگىنى بو كونگى عالملر فى صورته اثبات ايتدىلر و رسول الله حضر نلرينك سوندىن مك يىل مقدم «الهم نصف الهرم» ديگان سوزينك در سئلىگنى تصديق قىلدىلر. اوشبو فرارلرينه بنا قىلوب قايقولى كشيلىر گه بو روشده دوا ايتونى

موافق كوره لر: فكرنى وحسابنى تاراتورلىق بولغان اويون ناوشلرى وكويلر تكلو، باغشى هوا وكوكللى منظرلرده يورو ونماش ايتو، قول وتەن خدمتلرن قىلو، اش اشلو: مونلرنك جەل سندن دە فائىدە لىسى الله تعالى گە ايمان ايتو و دىن چا بوينه اخلاص برلە يابشو.

اوشنداق عبال و جماعت آز بولسه آنلرنى آسراو مشقنى آزارق بولا، آنلر حقنە مسؤلىت دە كىرەك نوشە. بو اشلر، بتون بايلىق بولماسە دە ياروم بايلىق ايكانا گندە شېهە يوق.

﴿۱۲۰﴾ تَرَكْتُ فِيكُمْ أَمْرَيْنِ لَنْ تَضِلُّوا مَا تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا كِتَابُ اللَّهِ وَ سُنَّةُ

نَبِيِّهِ (۱).

ترجمەسى: «سزگە ايكى نرسە فالدىردىم، اگر دە شول ايكى نرسە گە يابشسا كز هيچ آدشماز سز، اول نرسە لر الله نك كىتابى ورسولنىك سنتىدر.» رسول الله حضرتلرى بو سوزنى صحابه لر گە گنە خا صلاب تو گل بلكە بتون امت گە خطاب ايتوب سويلى و قرآن برلە حدىثنى رهبر ايتوب طوتسە لر آدشماو برلە سوينچ بېرە. لىكن هر عصر دە غى امت شوشى وعدە نك معناسىنى آكليلرمى، آكللاسە لر طوتالرمى؟...

قرآن وسنت كە تمسك قىلما نك معناسى قرآننى اش مجلسلرن دە كويلەپ اوفوب يورودن، كوبى آرمى صدفە بر ابرىنە اولكلر اوستلرن دە ختم ايتودن و كلمە لر ينى نحو و صرف فاعدە لر ينە مثال قىلوب طوتودن عبارت بولما گە كىرەك. سنت كە تمسك ايتودە مذهب گە خلاف كىلگەن حدىثلرنى مجرد شول مذهب گە خلاف بولغانلىقى ايچون رد قىلو، مفهومنى و حكمنى اعتبار سز فالدىروب لفظلرنى مجرد تىرك ايچون گنە اوفو برلە گنە نابلما سە كىرەك. بلكە قرآن و سنت كە تمسك، آنلرنى هر بر مقلد و هر بر مجتهد سوزندن يوقارى طوتو، مەكن بولغاندە هر برى برلە عمل قىلو، هر برى برلە عمل قىلو مەكن بولما غانندە، قولندن كىياسە تەارض فاعدە لر ينە بنا ايتوب بىرىنى ترجيح قىلو و پا كە كوكللى ميل ايتىمكن برى برلە عمل ايتو قرآن اوفو بر ابرىنە بىرلە گانلىگى ظن قىلنە طورغان نرسە لرنى قبولدن صافلانو برلە بولور. علم اهللرنىك بيانلرىنە كورە «تمسك» شوشى نرسە دن عبارت دىر. امام احمد، عمران بن حصين دن: «من قرأ

القرآن فليسأل الله تبارك و تعالی به فانه سيجي قوم يقرؤن القرآن يسألون الناس به» حدیثی روایت ایتهدر(۱).

قرآن، رسول الله واسطه سی برله بنده لرگه یبارلیگان حق و شریعت فاعل لرینی حکمت یول لرینی، آدم بالالرینک دنیاوی و اخروی سعادت لرینی جامع بولغان بر کتابدر. مونک شولای ایکانلگینی هر کم بله و بلورگه تیوشلی. سنت ایسه، رسول اکرمنک قرآنغه باشقه بولغان سوزلری، فعللری و تقریرلریدر.

قرآن و سنتنی یول باشچیسى ایتوب طونو حقنده بو برده ذکر ایتولگان حدیث گنه توکل بلیکه آندن باشقهده بیک کوب دلیل بار. دلیل بولماسه ایدی آنی عقل اوزی گنده اثبات ایته آلور ایدی. بو بیک معلوم بر اشد. لیکن بو کونگی مسلمانلر قرآن و سنت که تمسک قیللرمی؟ مونلر فارسوشنده بولغان وظیفه لرینی ادا ایتلرمی؟...

بو سوؤالرغه جواب بیرو هم مشکل هم بیک کوکلسز. بو کونگی مسلمانلر قرآن اورنینه اوز قولارنده بولغان فتوی کتابلرینه، معصوم توکل بنده لر طرفندن ترتیب ایتولگان شرحلر و حاشیه لرگه تمسک ایتلر و شول اثرلرنک کافی و وافى ایکانلگینی دعوی قیللر. تفسیر درسلی اهمیت بیرلرب اوقولمى، بیک کوب مدرس لر سیبویه و فطویه، سراج و زجاج مذهب لرینی تدقیق ایتوب وقت اونکارلر، کائنات هیئتی و تشکلات عوالم حقنده آرسطو فکرینی دسنور طونوب آیتلرینی شوکا تطبیق ایتلر مونلرنک شاگردلری، قرآن، آرسطو نظریه لرینی اثبات ایچون اینگان دیب ظن فیلسه لر معذور بولاچقلردر.

قرانگه فارشو بولغان وظیفه، لازم درجهده ایتلمگان بیک سنت حقنده غی وظیفه لرده ادا قیلنلر دیرگه ممکن توکل. حدیث کتابلری عمل ایچون اوقولودن بیگرهک برر نورلی عمومی فلاکت وبلا دفع ایتولسون ایچون اوقولا، اویلرده اوت فضالری، جن زحمتلری ضرر بیرماسون ایچون آسرالادر. اوشبو سببدن درست حدیثلر برله موضوع حدیثلر بر برندن بیک کوب آیرلمیلر. درستلری برله بالغانلری بر یول برله یوریلر. منبرلرده اوقولا طورغان خطبه لرینی، وعظ و نصیحتلرینی نکلا وچیلرغه بو حاللر معلوم.

قرآن بىرلە ھىدىت گە «ئەمسەك» قىلوغە ھەمىيەت بىرلەمەگانەك سېيىنىدىن اسلام دىياسى اصلسىز قىتواللار بىرلە تولدى و «ھىلە شەرىھە» اسمىندە نەرسەلەر دستور العمل ايتلوب تولدى.

بو نەرسەلەرنى شەرىھەت ايتوب يورتو، عمل قىلور اېچون مسلمانلەرغە تەقدىم ايتو «فويل للمذنبين يكتبون الكتاب بأيديهم ثم يقولون هذا من عند الله ليشتروا به ثمنا قليلا فويل لهم مما كتبت ايديهم وويل لهم مما يكسبون (بقرە ۷۳) تەھدىد لىرىنە مەدداق بولودن امىنەك يوفدەر.

ھەر ھالەدە اسلام دىياسى اېچون اوزلەرىنەك قرآن وھىدىتلەرى بىرلە لازىم درجەدە آشنا بولو وھەملىرىنى شونلەرغە موافق روشدە قىلو مونەك اوستىنەدە پېھىبەرلەرىنەك سىرتى و دورت خەلىفەسىنەك سىياسەتلەرى، سەھابەلەرنەك مەھاملەرى بىرلە بىكەك ياقىنىدىن تاناشو لازىم ايدى. بو نەرسەلەر، امەنەك وملتەنەك ھەق بولسە بولوب بولماوينى بىلدەرە طورغان آچىق و عدل مەيزانلەر در.

الله تەھالى بنو اسرائىل ھالەلەرىنەك «دەين» بىرلە اويناولارىنى، اوزلەرىنەك ظن و نەخمىنلەرىنى شەرىھەت ايتوب يورتولارىنى قرآن كرىمەكەنەبلەگان و شول اشنەكەك جەنايەت ايكەنلىگىنى ھەكايەت ايتەنەك بولسە، مسلمانلەر مونى، بولغان و بىتەنەك بىر اش ايتوب گەنە اوقورغە توگەل بىلكە بنو اسرائىل ھەقندە عىب بولغان بىر اشنەك باشقەلەر قاشنىدەدە عىب بولماقنى و مونەك سېيىنىدىن بنو اسرائىل باشىنە نىندى فلاكت كىلىگەن بولسە شوندى بىر فلاكت نەك آنلەر گىناھلەرىنە شەرىك بولغان ملتەلەرنەك باشلەرىنەدە كىلو مەمكىن بولماقنى بىراق سانامى اوقورغە قىسقىسى، ھەبەرت آلورغە نىوشلى بولسە كىرەك.

بو كۈنگى مسلمانلەرنەك، قرآن كرىم تەزىيەف ايتە طورغان قوملەردىن نىندى قەلەرى قالدى؟

اگر دە اسلام ملتى اۆلىگى غەفلەتتىدىن اويانوب اوزلەرىنەك قرآنلەرىنە، سەنتلەرىنە ئەمسەك ايتسەلەر، شونلەر بىرلە عمل قىلورنى ايتزام قىلسەلەر بو كۈندە قەرىھەت بار، وقت اوتوب بىتەنەك يوق. «فاما من تاب و آمن و عمل صالحا فعسى ان يكون من النفلحين» .

بىز نەك اوز. مەملىكەتمەزدە بابالارمىز بولغان بىلغار توركارى زمانىندەدە، تانارلەر (مەھوللەر) قول آستىدە طورغان و قىلەندەدە آرالەندە ھىدىت ھەلمى شائە بولغانلەر دەپ بىلمەيم. بو مەبارەك ھەلمەنەك مەرتەبەسى و ھەرمەتى آكلانوشو قىلەندەغەنە بولدى

اماملىق، مدرسلىك مؤذنىك درجه لىرىنه امتىعان قىلنور اىچون كىلوچى شا كىردلر طرفىدىن اوزلىرىنىڭ تىرىمىنى، استاذلىرىنى، اوقۇغان درسلىرىنى نىسقى - غىز ايتۇب بازىرىغى مەخسۇس، اورنىبورغ دوغۇنوى صوبىرىنى سىندى دىقتر بار. بو دىقتر، مىلادى بىرلە ۱۸۴۰ نىچى بىلدىن اعتبارا مرتب دوام ايتۇب كىسلدىر. اوشبو دىقتر، سوگۇندىن امام ومشهور مدرسلىر چەلەسپىنە كىرگان شا كىردلر، «دىبىت فننىدىن عىبنى العلم اوقۇدىق» دىبىت پازغانلر وبعضىلردى حدىبىت درسى ايتۇب «طىرىقە مەھدىيە» اسمىلى كىتابىنى ذكىر ايتىكانلر. بىر آز صوگۇراق وقىدىن اعتبارا «دىبىت» درسلىرى آراسىندى مىشكىت المەصابىح بازىلا باشلاغان.

مىشكىت اوقۇنۇچى مدرسلىرىنىڭ دە شول اثرىنى حدىبىت علمى قاعدەسى بىرلە اوقۇتۇلرىنىه اشانا آمىم. بارى هەدىبە درسى روشنىسە كىنە و«مىرفات» نى غىنە تىرىمە قىلۇب اوقۇتقانلردىر دىبىت ظن ايتەم.

اوتىكان عالملىرىز آراسىندى حدىبىت علمىنى اوز اصولنچە، فىنى ايتۇب آكللاوچىلر بولسە قورصاوى وعلى ئوتتارى، مىرجانى بولور. عالمچان البارودى وآنىڭ اصحابىدىن بعضى ذانلر، هەجازدە استفادە ايتۇب كىلگان اوچ دورت مەاصر - لىرىمىز بو طوغۇر دە، قدرلى سىلفلىرىمىزنىڭ خىبرىلى خىلقلىرى بولورلر دىبىت آمىد ايتەمىز.

(۱۲۱) تَعَرَّفَ إِلَى اللَّهِ فِي الرَّخَاءِ يَعْرِفُكَ فِي الشَّدَّةِ.

تىرىمەسى: «الله تەالى گە طىنچ وقىلر كىدە اطاعنىك، بىندە چىلك كورسات اول سىڭا طغۇزلىق غە ومشكىلك گە نوشكان وقىلر كىدە باردم بىرر».

اوزىنىڭ غرق بولماقچىنى بىلگىنلدىن صوگۇ فرعون، ايمان كىتوروب «ايندى مىن مىلمان بولدم» دىبىت الله تەالى گە ندا قىلغان بولسە دە «حاضر كىنە ايسىگە نوشدىمىنى؟» مەمۇنندە جواب بىرلگان ايدى. شوندى حال بولماسون اىچون اشلىرىنى آلدانراق آلۇب طورو، ايرىكنىك وطنچ وقىلردە بىندە چىلك كورساتو ياخشى بولماقچى طىبىبىر.

(۱۲۲) تَعَلَّمُوا مِنْ أُنْسَابِكُمْ مَا تَصِلُونَ بِهِ أَرْحَامَكُمْ (۱).

(۱) جامع تىرىمى. ج ۲ ص ۱۹ «ارحام»، «رحم» نىڭ جەمەسى بولۇپ «رحم» - سوزىنى رانگ قىتى وھانگ كىرى ياكە ھانگ سىكونى وياخود رانگ كىرى وھانگ سىكونى بىرلە اوقۇر سىتىر.

ترجمەسى: «اوزگىزنىڭ محرم قارىنداشلىرىگىزنى بلوب صلە قىلور مرتبەدە
اوز نسل و نىسبىگىزنى اوگرەنسكىز!» .

حقيقت حالده ، نى قدر باقىن قارىنداش بولسەدە كىسلوب طورودە ياقىنلىق
و محرملىك بولماز ونى قدر يراق قارىنداش بولسەدە صلە بولوب طورغاندە يراقلىق
قالماز . شونىڭ ايچون محرملىك ھەر وقت صلە قىلوب طورۇرغە و محرم قارىنداش
لرنىڭ ياقىنلىقلىرىنى اوگرەنورگە تىوشلى .

نسبى علمى فائىدەلى و ئىمەرەلى بىر عام بولوب آنىڭ سىبىندىن قوم قىيىلە ، امت
و ملت آراسىندە دوستلىق و محبت بولورغە مەمكىن . مىراث ھەم نىكاح مىسئەللىرى
ايچون دە نسبى علمىنىڭ فائىدەسى كۆپ . رەسمى صورىتىك خۇبلىر بىرلە محرم قارىنداش
شۇر آراسىندە نىكاح بولوب بىخە اماملىرى طرفىندىن مىتريقبەلىرگە قىيىد ايتىلو ماددەلىرى
اورنۇرغۇ دوخاۋونۇي صورىتىسەندە خىدمەت ايتىكان و قەتمۇز دە كورلىدى . مونىڭ
سىبىي محرماتىنى بىلماۋدىن بىگىرەك نسبى علمى بىلمىگانلىك ايكانلىكى دە مەلۇم بولدى .
غەربلىر ، اوزلارنىڭ نىسبىلىرى حقنىدە بىك اعتىنا قىلەر و اوز نارماقلىرىنى
بلوب طورالار ايدى . نسبى بلو طوغروسىندە حضرت ابو بىكر مىسئەتنى آدملىرىنىڭ
بىرى ايدى (۱) . ابرانلورغە قانچىشوب آنلر بىرلە نىكاح قىلە باشلاغانلردىن سوڭ
غەربلىرىنىڭ نسبى حقنىدە اعتىنالىرى بىندى ، بابالار و قىيىلەرگە نىسبەت ايتىلو اورنىنە
كوبلىر اوزلارنىڭ شەھەرلىرىنە ، ھەرلىرىنە نىسبەت ايتىولە باشلايدىلر . بو اشلىرى
ياخشى بولمادى ، مونىڭ سىبىندىن اولىگى شوكتلىرى ، شىرف و فضىلىللىرى ضابىع
بولدى .

نسبى ھەمىنە اعتىنا قىلۇ طوغروسىندە تۈرك قوملىرى دە غەربلىرىدىن تۇبان
درجەدە توگىل ايدى . تۈركلرنىڭ بىر شەبەسىدىن بولغان قازاق و قرغىز قوملىرىنىڭ
بو كۈندە دە نسبى ھەمىنە ھەمىت بىرولرى سويلەنە . گويا مونلردە ھەتتى بالالردە
بابا ابايلىرىنى اسملىرى و فامىلىلەلىرى بىرلە آلتى يىدى بوونلرغە قدر بلەلر اېمىش .
بو ، ياخشى اش . مۇندە مەنۇي ياقىنلىق و روحانى بىرلىك بولادىر . بىر فامىلىلەدىن
بولغان كىشىلەر ، باشقىلرغە كۈرە بىر بىرىنى ياقىن كۈرەلەر ، اوچرىشولرى بىرلە
انسىيەت پېدا ايتىوب اوزلارنىڭ نسل و نىسبىلىرىنى تىكىشورگە ، ياقىنلىقلىرىنى
ياڭكار تورغە كىرەلەر .

اورال ، ژواغا بويندەغى تۈركلرنىڭ و افلانولرىنە ، اعتبارسىز قالولرىنە

(۱) «مجمع الامثال» دە «ان البلا» مۇكىل بالمىنطق» مىثلنىڭ شىرىنە مەراجەت ايتىولەردىر .

بىر سبب اوزلارنىڭ فامىلىلەرىنى ضايىع ايتولمىدى، آنا و باپالارنى اوتتولمىدى. بىتون آولى بىر كىشى بالاسى بولغان خەلقلەر شول بىر كىشىگە نىسبەت ايتىلۇپ يۈرۈرگە ئېۋىشلى بولغان ھاندە ھىسن ھىسەن اوغلى، ھىر ھىمان اوغلى، ھىبەللە ھىبەللە اوغلى بولۇپ شىنر مەنر بولدىلار و بىلگە اوچرلغان يۈنلەر قىيلىنەن بىر بىر نەن بىراقلاشۇپ تارالۇپ بىتدىلەر. بىك كۈبلىرى باقىن باپالارنىڭ غەنەدە اسملارنى بىلمىلەر. بۇرۇنقى ھىسرلەردەقى اسلاملەر نىسب ھىلمىنە بىك ھىمىت بىرەلەر ابدى ھىتى بۇرۇنقى ھىسرلەردە تاللىق ايتدىلەر.

نەسب ھىلمىنڭ امامى ھىشام بىن مەھمەد بىن السائىب السەكلىبى (۲۰۴ دە ھىفات) بولۇپ بۇرۇنقى ھىسرلەردە المەنزلە، المەھمەرە، المەجىز، المەفرىد، المەلوك اسمەنە ائىرلەر تاللىق ايتدى. ھىمەد بىن ھىبى المەلاخىرى (۲۷۹ دە ھىفات) « انساب الاشرافى » اسمەنە بىكرمى جلدە بىر كىتاب بازاغان ايدى، كىتابى ھىمىشە تەمام بولمى فالىدى. ابوالمەفرج المەھمەدنىڭ « اغانى » سى انساب ھىلمىنڭ خەزىنەسىدەر. مۇنلاردىن باشقە ھىبەللە بىن ھىشام المەھمەرىنىڭ « انساب ھىمىر و مەلوكھا »، ابو جەھەر مەھمەد بىن ھىبىب المەھمەدنىڭ « انساب الشەرا »، سەھەننىڭ « انساب سەھەنى » (۱)، زەبىر بىن بەكارنىڭ « انساب قەرىش »، مەھبەد بىن مەھمۇد المەھمەرىنىڭ « انساب المەھمەدئىن » اسمەنە تاللىقلىرى بارلىقى مەرومىدەر. مەرجانى ھىسرلەرى طرفەندىن تەرتىب ايتىلگەن « مەستفاد المەخبار » كىتابىنىڭ كۈبەرەك خەمىنى نەسب ھىلمى ھىقەنەدەر. « آثار » دە روسىيە اسلاملىرى آراسىندە رابطە بولسۇن، المەفت و مەھبەت باكارسۇن، قارىنداشلىق مەھكەم تۇرسۇن قەصدى بىرلە بازاغان ايدى.

ھىبەللەرنىڭ نەسل و نەسبلىرى تەبىكشەرلۇپ بازاغان « المەستەھاب »، « المەسەلغابە » و « المەصابە » ار بۇرۇن كۈندە مەتبۇوع بولۇپ ھىلمەنلەرنىڭ قوللار نەدە مەستەھەللىرلەر. اسلام ھىلمەنلەرنىڭ نەسب ھىلمىنە نى قەدر ھىمىت بىرۈرلىرى اوشۇبۇ ائىرلەردىن مەلۇم بولسە كىرەك.

« ان النەسب ھىلمەن لا ينفەع و جەئالە لا نضر » دىگەن ھىزارت، ھىدەئىت ھىلمەنە مەتخەسەس زانلارنىڭ سوزىنە كۈرە رسول اللەدن ثابت تۈگەلدىر. ثابت بولغان تەقدىر دەدە ائىباتى مەمكەن تۈگەل نەسبلىرىنى تەبىكشەر و ھىقەنە سادەر بولغان سوز بولۇرغە اۋخىشىدەر. بۇقەسە رسول اللەنىڭ باقىن نەسبىنى بىلۇ، فايدە دىنباغە كىلۇپ دە فايدە

کوچکانلکندن خبردار بولو مسلمانلر ایچون فرض بولسه «نسب علمنی بلوده فائده و بلماوده ضرر یوق» دیب آیتو نیچوک درست بولسون؟. خلافت مسئلهسی ده نسب علمی بلوگه توفی ایته در.

کیرهک معرم بولسون و کیرهک معرم بولماسون، فارینداشرل آراسنده مناسبت (صل) و فاقشو بولوب طوررغه نیوشلی. باروب کیلوب یورو ممکن بولماغانده خطلر یازشوده صل حکمنده بولور. مصرفی بیک آز بولغان مکتوبلر برله فارینداشرل آراسندهسی حاللرنی بلوب طوررغه ممکن.

(۱۲۳) تَعَوَّذُوا بِاللَّهِ مِنَ الْفَقْرِ وَالْقِلَّةِ وَالذَّلَّةِ وَأَنْ تَظْلِمَ أَوْ تُظْلَمَ (۱).

ترجمهسی: «فقیرلکندن، مادی و معنوی صورنده کیرهکی نرسه لر نك آزلغندن، خلقی حضورنده ذلیل بولو و مسخره گه فالودن، کشیلر گه ظلم ایتمه و کشیلر طرفندن ظلم ایتمه لودن الله تعالی گه صغنو کز!».

محتاجلیق، ظالم و مظلوم بولو چیلق آدم بالاسی ایچون محنتلی نرسه لر بولغانلقدن رسول الله حضرتلری مونلردن استعاذه برله بیورمشیر. اسلام دنیا سینک کوندن کون توپان کیتووی فقیرلک سببندن بولدی، امتنک اخلاقی استبداد و ظلم سببندن بوزولدی.

درست بعض فردلر ایچون فقیرلک احتمال ضرر سز و بلکه ده آخرنلری ایچون فائده لی اش بولووی ممکن. اما ملت ایچون الک ضررلی نرسه در. مونک سببندن امت، حیات معار به سفده باشقه لرغه مغلوب، تنازع بقا میداننده کوچسز بولوب ایزلمکده و کوندن کون حالی پریشان بولمقده در.

فقیرلکنی ذم قیلغان حدیثلر بولغان کبک «ان فراء المؤمنین یدخلون الجنة قبل اغنیائهم بنصف یوم خمسة عام» (۲) کبک فقیرلکنی مدح ایتمسکن حدیثلرده بار. لکن بو مدح و ذم لک کشیلرینه، اورن و عصرلرینه، استغنا واضطرار لرغه کوره در. شونک ایچون رسول الله حدیثلری آراسنده مخالفت یوق. بره و ایچون فقیرلک یاخشلی بولسه ایکنچی بره و ایچون شول فقیرلک حتی «کفر» لک درجه سنده ضررلی بولورغه ممکن. اما عموم ملت ایچون مطلقا بایلق یاخشیدر. موندن نزع بولمازغه نیوشلی.

(۱) سنن نسائی. ج ۲ ص ۳۱۵.

(۲) جامع ترمذی. ج ۲ ص ۲۷۵.

مکتب و مدرسه لر هم ده فقیرلرنی تربیه اینو، علم گه رواج بیرو، مدنی واجتهاعی حاللرنی تعهیر قیلو خصوصاً بو کونگی، تورلی چیت ملنلر آراسنک همیشه اینوبده دین و ملتنی صافلی آلو هر بری بابلق غه توقیدر. بو کونده بای بولباغان ملت، بای بولغان ملنلر نڭ خدمتلرینی اینوگه وشونلر آیافلری آستنده ایزلوگه محکومدر. منتبى:

فلا مجد فی الدنيا لمن قل ماله ولا مال فی الدنيا لمن قل مجده

عروة بن الورد:

ذینى للفقیر اسمی فانی	رایت الناس شرهم الفقیر
واعونهم واحقرهم لدهم	وان اسمی له تسب وخیر
ویقصر فی الذبی وتزدریه	خلیلته وینهره الصغیر
ویلفی ذو الغنی وله جلال	یکاد فؤاد صاحبیه یطیر
قلیل ذنبه والذنب جم	ولکن للذنی رب غفور

* *

فقیرلک و احتیاجلقدن صفو، فول کوناروب دعا قیلوب اوطورودن بیگرهک، مال تابو سبیلرینه کرشو وطرشون عبارتدر. سبیلرینه کرشمگان مدتده نمازلق اوستنده دعا قیلوب اوطورودن غنه کوب حکمت چیمماز. سبیلرینه کرشکان و ماگلائی نبرلری آغزوب یورگاندن صوڭ نمازلق اوستنده اوطوروب الله دن صور او بیک باغشی و بیک فائدهلی بولور. مال تابلو برله گنه اش بتمی، بلکه آنڭ برکاتلی و فائدهلی هم ده و بالسنز بولووی ده مطلوب. مونه دعا قیلو شوشی اشلر ایچون بیک کبرهک.

ظلم حقنده ۱۴۰ نچی حدیث شرحنده سوز بولور.

(۱۲۴) تَنْسَخُ الْمَرَّأَةُ لِارْبَعٍ لِمَالِهَا وَلِحَسَبِهَا وَجَمَالِهَا وَلِدِينِهَا فَاطْفَرُ بِنَاتِ
الْبَدِينِ تَرَبَّتْ يَدَاكَ (۱).

(۱) صحیح بغاری. ج ۶ ص ۱۲۳ قوله «تربت يداك» ای لصقتا بالتراب وهي كناية عن الفقر وهو خبر بمعنى الدعاء لكن لا يراد به حقيقة. فتح الباری. (ج ۹ ص ۱۰۶-۱۰۷). «سوزمنی طوتماساڭ تولڭ توپراق شه بو یالسون یعنی فقیرلک کورا» دیگان سوز بولسه، حقیقت حاله، یاوز دعا قیلو توگل بلکه بزده بعض بر کشیلر اوزارینڭ یاراتقان نرسه لری حقته. «نورگنه ایکن» دیب سویلهولری قیلندن عرب عادتچه گنه، یاوز دعا بولودن قطع نظر ایولسگان سوزدر.

ترجمەسى: «خاتون، عادىتدە اوشبۇدورت نورلى خاسىتىنى ايچون نكاحلەنلەدر: مالى، حىببى (آنا و آناسى ھم نسلى خلق آراسىندە معتبر بولۇ) ، جمالى ، دىنى . سىن دىنى ايچون نكاح قىل يوقسە تىوشسىز اش قىلغان بولورسىن» .

مقصود ايسە نكاح وقتىدە مال، جمال و نىسب (حسب) رعايت ايتولماسون، آنلرغە اعتبار قىلنماسون دېمەك توگىل ، چونكى بو نرسەلردە مطلوب . شولاي بولسەدە ھر بىرىنە كورە، دىننىدە اھتىبارلى ھم عىفىي خاتوننى تابارغە طرىشورغە تىوشلى، دېگان سوز (۱). رسول الله حضرتلى اوزىدە ، آلاچقى خاتوننى كوررگە قوشقان و كوروب آلونىڭ محبت بولوغە سبب ايكانلىگىنى بيان قىلغان ايدى. آز آرادە كورو برلەگنە كىشىنىڭ دىنلى ياكە دىنسىز ايكانلىگىنى آيرو مەكەن بولماز. رسول اللهنىڭ كورودن مقصودى دىنلى بولوب بولمادىن بىگرەك چەيلە و ملايم بولوب بولماوينى بلو ايچون ايكانلىگى اوز اوزىدىن معلوم .

خلاصە: «رسول اللهنىڭ مرادى مال، حسب و جمال رعايت ايتلۇدن نى بولمىچە بىلكە دىندارلىقىنى آلدە طوتو حقىدە ارشاد قىلۇدر. ھر عرب شاعىرى بو طوغرۇدە:

و اول خبث الماء خبث ترابه

و اول لؤم المرء لؤم المناكح

دېمىشىر (سو بوزولونىڭ سببى بالچقى بوزولو؛ اير بوزولونىڭ سببىدە نكاح بوزولو بھنى تىوشسىز خاتوننى نكاح قىلۇدر).

كىشىنىڭ دىنلى و دىنسىز بولۇوى اسلام نظرئىدە بىك معلوم ھر نرسە بولسەدە بىزنىڭ اوز نظرئىدە بو اشلر بىك بىكلى توگىل. اھلىتىسىز و استىحقاقسىز آدملىرنىڭ قاتشولرى و قوبورقى صودە بالقى آولاولرى سببلى اور نالقدە طوغرى ميزان قالمادى . بو آدملىر، اوز اشلرىنە مانع دىب بىلگان كىشىلرىنى عوام كوزىدىن توشرو قصدى برلە «دىنسىز» كورساتوب اوز مشربلرنىدە بولغانلرنىڭ قىبات عمللرنىدىن كوز بومالار و خىلقلىرنىڭ كوزلرىنى بوياپ آنلرغە دىندارلرنىڭدە كىزىدەلرنىدىن قىلوب كورساتەلر.

چالماسى زور و كىيوى اوزون بولسە ، كىك بىكلىرى قول اوچلرنىدىن آصلنوب طورسە ، اوزىدە آفرون ھم آلدىنەغىنە قاراب يورسە ، اوزىنى دورت مەنھەدىن بىرىنە منسوب ساناب ، اوليا و شىغىلرگە تابشارسە ، آنلردىن

استمداد و استغاثه فيلونی درست كورسه ، بورونغيرلر نك عادتلىرىنى آنا بابا عرفلىرىنى نى صافلاسه ، اوتكان زمانده بولغان حضرتلر سويلمگان سوزلىرىنى تىلپنه آلماسه بىز نك قاشمىزده «دينلى» در .

چاچى يىتو يورسه ، كوزنده كوزلك مويىنده آق ياقا بولسه ، شىغىلر نك عيىنى بلولرى بىنه اشانماسه ، خانون قىزلىرى نك ياز و بلولرىنى ، مسجدلر گه يورولرىنى ، درست كورسه ، بىز نك نظر مۇزده «دينسىز» ، «دهرى» و «زىندىق» در .

شوشندى بىر قوم آراسنده طور وچى و شونلر نك نأثيرلىرى آستىنده ياشا وچىلر ، دينلى بىرله دينسىزلىرى نىچە اك آير ا بلولر ؟ ..

نكاح فيلو (اويله نو) لازم مى ؟ ايسكى فيلسوفلردن ياكى فيلسوفلر گه ميراث بولوب قالغان و سر كىمنىك اوزىنه خصوصى بىر فكىرى بولغان بو مسئله حقنده اوزون سويله او قوچىلر نى يالقدرا چقدر . شونك اىچون بىز بو اورنده قىسقه لى بىرله گنه بعض بىر سوزلر يازوب اوتىمىز .

اسلام دينى نظر نده ، اويله نو لازم اش . مونك معناسى اويله نو فرض عين و هر فرد اىچون لازم « ديگان سوز توگل . بىلكه «مسلمانلر نك عهوما اويله نولرى ضرور» ديگان سوزدر . اسلام دينى عمومى همده منگولك بىر دين بولغانى اىچون آنك الوغ بىر ملت حالنده ياشا ووى لازم بولادر . حالبوكه الوغ ملت بولو ، «عائله» دن باشقه صورت طوتى . اجتماعى هيئتلىرى نك نىگىزلىرى «عائله» لردر . «عائله» دن جىولماغان هيئتلىر ، صو اوستىنده گى بىزالر ، قوم اوستىنه جىولماغان صولر قىيلىدن فرارسىز و دوامسىز همده بقاسىز بولولرى معلوم . «عائله» بولور اىچون اويله نو كىرەك ، آندن باشقه عائله بولووى ممكن توگل .

«حقيقى دوست» نك مصداقى بالىكز ايرلى و خانونلى كشىلر آراسنده غنه بولور غه ممكن . حقيقى دوست دعواسى ، باشقه لىر آراسنده سويله نسه ، دعوى قىلىنسه حقيقى حالىده آنلر نك هيچ بىر حقيقى دوست بولا آلمازلر . شول چىتىن ده اويله نو لازم اش . مونى ايسه «اويله نو ، اخلاق نظر نده ده لازم» دىب تعبير فيلور غه ممكن .

اويله نو ، دين بىرله اخلاق نظر ندىن غنه توگل بىلكه «طب» چىتىن ده لازم . عصر مۇزده بولغان طبييلردن بىرى ، اوزى نك بىر اثر نده اوشبو مضمونده سوز سويليدىر : «اويله نو و اير بىرله خاتون بىرلىكده معبىشت ايتولرى سببلى تهن ناياب ، عقل آرتا ، روح كونارله ، هضم اعضالىرى ياخشىلانالار ، قان تىز ناراللا

وتيز بوری باشلی، صولش اعضالری منتظم اشلیلر، عصبیلر بواشلانا و اعتدال کسب ایتملر، افراط بولغان آچو و قایغرو، عادتق روش گه کره، گوده توزلنه، پورولر معتدللنه، مونلردن باشقهده بیک کوب خسته لکلرگه شفا و مانع بولا خصوصاً خاتونلر نڭ عقللری بیگلر بوگه اویله نو، بردن بر دوا در.»
سلامتک ایچون الک ضررلی بولغان «باشرون عمل» ایچون ده بردن بر دوا اویله نودر.

۱۲۵) تَهَادُوا تَحَابُّوا.

ترجمه سی: «هدیه بیرشکنز، بر برکیزگه محبت قیلوشور سزا.»
کیره ک دینی و علمی و کیره ک دنیاوی و عبرانی اشلرده بولسون «حیات» سفرنده، انسانلر بر برینه محتاج بولوب بر برندن مستغنی صورنده باشا و مومکن توگل. بلکه آرالرنده یارده لهر بولوب طوررغه تیوشلی. مونڭ باش سببی ایسه الفت و محبتدر. اوزی سویمه گان کشیمینه انسان یاردم ایته آلمی، کوب وقتده آنڭ فلاکت گه نوشووندن ده آرتق متأثر بولمی. احتمال بواش طبیعیدر. محبت اورنلاشدر و نڭ برنجی سببی عائله تربیه سی ایسکانلگی معلوم. بر اویده تربیه نولری، آنا و آنا نڭ دائم روح بیروب طورواری سببندن طوغانلر و باقینلر آراسنده محبت اورلقلری ایگوله، شفقت و مرحمت ایگونلری بیتشه در. باشلکده آلفان تربیه نڭ اثری فارتایو سبیلی بنمی حتی قیرگه قدر بارادر.

آرالرنده محبت اورنلاشقان خلقلر باخشی اشلر اشلرگه موفق بولالار، خیاللرغه کیلمی طورغان مقصودلرغه ابرشه لر. بر تاریدن بوتقا بولماسده کوب تاریدن بوتقا بولا. بر نامچی صو کوزگه کورنماسده کوب نامچیلر جیولسه بلقلر آغادر.

الوغ آدملر آراسنده محبت اورنلاشو ایچون علمی، مدنی و سیاسی، اقتصادی و اجتماعی مسؤلرده فکدرلر نڭ برله شووی بولسه ده بو اش عموم خلق ایچون توگل بلکه علم و محاکمه قوتینه مالک بولغان علم و فهم صاحبلری ایچوندر. عموم آراسنده الفت پیدا بولا طورغان الک بیگلر سبب ایسه هدیه لر بیرشو، اومه لرگه بورشو، قول وتل یاردملری ایتشو کبک نرسه لدر.
آلوبغنه طوررغه اوگره نمهو شرطی برله عوام وساده خلق آراسنده

هدیه بیرشو دوستلق سببی ایکانلگی معلوم. بو حدیثده، دوستلق سببیلرندن شوشی (بیررگنه یا که آلوغنه توگل بلکه بیرشو) قسمن ذکر اینولسهده باشقه حدیثلرده باشقلریده ذکر اینولهدر.

(۱۲۶) ثَلَاثُ دَعَوَاتٍ مُسْتَجَابَاتٍ لَا شَكَّ فِيهِنَّ دَعْوَةُ الْمَظْلُومِ وَ دَعْوَةُ الْمَسَافِرِ وَ دَعْوَةُ الْوَالِدِ عَلَى وَلَدِهِ (۱).

ترجمه سی: «اوج نورلی دعا، الله تعالی قاشنده مقبولدر، مونده شک یوق مسافر دعاسی، مظلوم دعاسی، بالاسی حقنده آنا دعاسی».

شولای بولغاچ اوشبو کیشیلرنگ یاخشی دعالرینی آلو و قهر دعالرنندن صافلانو لازم، مساهله قیلو اصلا درست توگل. مگرده قهر دعالرننگ قبول بولولری ایچون اورنلی بولو شرط. مثلا بر آنا (یا که آنا) اوزینک اطاعتلی و یاخشی بالاسی حقنده اوزینک آکسزلقی و یوق نرسه لر ایچون چدی آلمی آپولانوی عصبیلگی سببلی یاوز دعا قیلسه ویا که بر مسافر اوزینک ظنینه ایبهروب عیبسن بر کشی حقنده یاوز دعا ایتسه البته آنلر قبول بولمازلر. مظلوم دعاسندن مراد، ظن و نغمین برله گنه تعین ایتمی بلکه اوزینه ظلم ایتوچی کشی حقنده اجمالی و عمومی صورند، گنه قیلنغان دعادر. قویاش کبک آچیق معلوم بولماغانک بر کیشیدن شیکله نو و شول شیکله نوگه بنا ایتوب تعین لهب دعا قیلو پاکلش اشد. آنن صافلانو لازم. بلکه دعا قیلورغه مجبورلک بولسه تعین ایتمی گنه قیلورغه نبوشلی. دعا اوزی کیره کلی کیشی سینی نابار. امام ابو داود: «بر کشی برر نرسه گه لعنت قیلسه (قهر دعا قیلو هم شول حکمهده) لعنت، کرک گه آشار لکن کوک ایشگی آچماز، موندن صوگ پرگه توشار. یرده آنی قبول ایتماز، شوندن صوگ لعنت اوگغه صولغه کیتوب یوررده، توشار اورن نابماغان سببلی لعنت قیلنغان نرسه گه بارر اگرده اول نرسه شول لعنت گه اهل بولسه شوگما توشار ناگاه اول آگما اهل بولماسه اول وقت لعنت قیلغان کشینک اوزینه قایتور» مضموننده حدیث روایت ایتهدر (۲).

(۱) جامع ترمذی. ج ۲. ص ۱۳-۱۸۲.

(۲) سنن ابی داود. ج ۲. ص ۳۲۴.

(۱۲۷) ثَلَاثٌ لَمْ تَسَلَمْ مِنْهَا هَذِهِ الْأُمَّةُ الْحَسَدُ وَالظَّنُّ وَالطَّيْرَةُ إِلَّا أَنْتُمْ بِالْمَخْرَجِ مِنْهَا إِذَا ظَنَنْتَ فَلَا تُحَقِّقْ وَإِذَا حَسَدْتَ فَلَا تَبْتَغِ وَإِذَا تَطَيَّرْتَ فَاْمُضِ (۱).

ترجمه‌سی: «اوج نرسه دن بو امت سلامت بوامادی: حسد، سؤ ظن، شوملانو. اگاه بولگنژ شول نرسه لردن فورنو او بولینی سزگه اوگره تبهمی؟ سؤ ظن اینسه گنژ، شول ظننگزنی حقیقت درجه سینه بتشد رمه گنژ (اثرینی طشغه چبقار ما گنژ): حسد قیاسه گنژ، شوکا بنا قیلوب سوز گنژ و فعلگنژ برله بر اش اشله گنژ؛ شوملانسه گنژ الله تعالی غه توکل قیلوب بولگنژغه دوام اینو گنژ»

حسد، بر کشیده بولوبده بوزو فلقغه فورال اینتولمی طورغان

یا که اخروی نعمتنک کیتووینی آرزو قیلودن عبارت. اگرده نعمتنک کیتووینی آرزو قیلمی بلکه شول نعمت روشنده بر «نعمت» نك اوزنده بولووینی آرزو اینسه آنسی «حسد» توکل بلکه «غبطه» اسمنده بولور. غبطه ایسه درست بلکه دینی عمللرده بولغانده ثوابلی بر اشدر. اوشنداق بوزو فلقغه فورال اینلوب طوتولا طورغان نعمتنر نك کیتولرینی آرزو قیلو «حسد» توکل بلکه «غیرت» اسمنده بولور. «غیرت»ده حرام توکل بلکه مباح بر اش.

اخلاق عالملری «حسد»نی اوشبو مرتبه لرگه آیرالر: (۱) اوزی ایچون هیچ بر فائده بولمازلغنی بله طوروب بر نعمتنک کشیدن کیتووینی نلهو. (۲) کشیدن کیتوبده شول نعمتنک اوز فولینه کرووینی نلهو. حقیقت حالده شول نعمتنی اوز قولنده اینته سی کیلوبده تنگی کشیدن کیتووینی شوکا وسیله بولغانلقدن غنه نلهو. (۳) شول نعمتنک نظیرینی اوزنده بولدراسی کیلو اما اوزنده بولو ممکن کورلماو سببلی بر تیگنژ بولوب فالو ایچون تنگی کشیدنده کیتوون نلهو. (۴) شول نعمتنی اوزی ایچون نلهبده تنگی کشیدن کیتووینی نلهو.

اوشبونلردن برنهی مرتبه ده گبسی الك قباحت و ایك مذموم «حسد» در. ایکنچی درجه ده گبسی موکار قاراغانده و اوچنچی درجه ده گبسی ایکنچی گه کوره ییکلره ک. دورتنچی درجه ده گبسی ایسه «غبطه» اسمنده بولوب منهوم توکل. حسدنک سببلاری: مجرد دشمنانلق، اوزی گنه نعمت اییه سی بولاسی کیلو. اوز اوزینه حسن ظنلی بولو کبک نرسه لردر.

«حسد برله» ظن» ۱۰۳ نچى حديث شريفده سويله نىگان ايدى . شونك
ايچون بو اورنده شوشى قدر برله قناعت ايتولى (۱).

«اوچ نرسه دن بو امت سلامت بولمادى» نك معناسى «باشقه امتلرده يوق
ايدى ده بو امتده گنه بولدى» ديمك توگل بلكه «باشقه امتلرده بولغان شىكىلى
بو امتده بار» ديمكدر .

حسد، سو ظن قىلو شوملانو، مسلمانلر ايچون درست نرسه لر توگل.
ايندى بر كشيده اوزينك اختيار نندن باشقه شوشى نرسه لر بولسه رسول الله
ايسه شونك گناهندن قورتولو يوليني اوشبو حديث شريفنده اوگره نهدر . حديثك
معناسى بيك اهميتلى .

بعض كونلر و بعض آيلردن، سفرگه چيقوب كيتكان وقتده بعض بر كشيلىرنك
لوچر اولر نندن، فارغا و يابالاق (بايفوش) طاوشار نندن و بعض بر صانلردن
شوملانو و شونك سببندن اشدن طوقنالو، نيوشلى اشلردن توگل . اما ياخشى
نرسه لر دن مثلا سفرگه چيققان وقتده طولى رزقارغه طوغرى كبلو يا كه
قابقه دن، چققان او كفايغه اوتوب باروچينك «السلام عليكم» ديگان سوزينى
ايشنو سببلى خيبر اميد ايتو (نقال قىلو) دن ضرر يوق . سفرگه چيققان وقتده ،
رسول الله «راشد، هادى، نجيح» كيك سوزلر ايشنو سببلى كوكلنه در ايدى ديلر .
اوشبو سببىن سفرگه اوزانوچى كشيلىر، مسافر قوزغالو برله «السلام عليكم،
سلامت بورگز، خيبرى سفر بولسون، راشداهديا» كيك سوزلر برله فچقرسه لر،
مسافرلرنك اولگى ايشتكان سوزارى بولو سببندن كوكللرى خوشلانور
وشوندىن صوك مطلوب توگل نرسه لر اوچر اسه ده اهميت بير مازلر .

(۱۲۸) ثَلَاثَةٌ لَا يَكِلُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الْمَذَانُ النَّبِيُّ لَا يُعْطَى شَيْئًا إِلَّا
عَنْهُ وَالْمَنْفِقُ سَلَعْتُهُ بِالْحَلْفِ الْفَاجِرِ وَالْمُسْلِلُ إِزَارَهُ (۲) .

ترجمه سى: «قيامت كوندنه الله تعالى اوچ نورلى كشى برله شفقتلى روشك
سويله شمار . بيرگان صدقه سى برله منت ايتوچى ، قماچينى بالغان آند برله
اوتكاروچى، تكبرلك بوز نندن كيومينى سوره توب بوروچى» .

(۱) حسد ختنه، جاهظنك «العاصد والمحدود» اسمى ۱۲ بيتده طبع ايتولمىگان برائى بار .
جاهظغه خاص بولغان لذتى عبارت برله يازلغانقدن او قور ايچون كوكللى .

(۲) صحيح مسلم ج ۱ ص ۴۱ . جامع ترمذى ج ۱ ص ۱۴۵ عبارت «مسلم» نكى .

منت، اوز بىڭك بېرگان صدفه سېنى يا كه نېندى گنه بولسه ده اوز بىڭك اېزگو-
 لگېنى صانار وسويلدور. بو اش، الله تعالى گه گنه خاص بولوب بندلر اېچون
 درست نوگل. «مېن آكار استاذ بولغان وسېق اوگره نكان اېدم يا كه شوندى
 وموندى اېزگولكلر اېنكان اېدم» روشنده سوزار سويلومسلمان كشي اېچون
 يارامى طورغان اشلردنر. منت، اېزگولكلر باطل وثوابدن محروم بولوغه
 سېدور. «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْطُلُوا صَفَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى..» (بقره ۲۶۶).
 يالغان آند مسئله لرى بوقارىده سويلندى. نرسه اونكارو اېچون يالغان
 آند اېنو نوگل حتى درست آند ايتوده نبوشسز اش.

ازار، عربلرده آرقاغه سالونا طورغان چه به بولوب كېرلى وهوالى كشيلىر
 موڤى پردهن سورفتوب پورر بولغانلر. رسول الله ايسه كېر بولغانلقدن اوشبو
 اشدين منع اېتهدر. مونده «ازار» اوزى مقصود نوگل بلسكه «كېر» مقصوددر.
 شونك اېچون «كېر» دن باشقه قصد برله بولغانده ازارنى اوسدرب پورو
 ياخود كېر اهللرېنه مخصوص فورمه لر حتى كه فسقه كيومار كييو، كل پوشارنى
 پوركارنى فقير سالوب پورولرده «اسبال ازار» قېيلندن ممنوع بولورغه ممكن.

۱۲۹) حُجَبَتِ النَّارِ بِالشَّهَوَاتِ وَحُجَبَتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ (۱)

ترجمه سى: «تموغ، شهوت و نفس مرادلرى برله قاپلاندى، جنت كوكل گه
 آور بولغان نرسه لر برله پرده لندى».

مقصود ايسه انسانلر نفس آرزولرى وشهوتلرى آرتندن پوروب تموغه
 توشارلر و نفس گه خلافى عمللر قىلورغه آورسئوب جنتدن محروم بولورلر دېمكلر.
 «نفس آرزوسى» ديگان سوزنى آشاو اېچو، اويون كولكوگه گنه حاصلارغه
 يارامى. آنك دائرهمسى بيك كېڭ بولورغه، آدم بالاسى اوزى هېچ فكر له مه گان
 حالده شوڭا آلدانوب فلاكت گه اوچرارغه ممكن. غرورنك سېبى، نى قدر كوب
 بولسه دنيا ده مغرورلرده شول درجه ده كوبلر:

ماللر بار. عقلى و شرعى علملرنى كامل بلرلر، نېندى گنه مشكل بر مسئله
 چىقدى ايسه خاطر و خياللرغه كېلمى طورغان روشنده تحقىقلر قىلوب مشكللېكىنى
 بياره لر، نوپنلرنى چېشه لر.

(۱) احمد ابن حنبل مستدى، ج ۲ ص ۳۸۰ و ج ۳ ص ۱۵۳. صحيح بخارى، ج ۷ ص

۱۸۶. صحيح مسلم، ج ۲ ص ۳۴۸. عبارت «بخارى» نقى.

عابدلر بار. مونلردن بعضیلری بتون عمرلرینی عبادت برله و بعضیلری ده قرآن اوفو برله اوزدرلر. تراویح نمازلرنده قرآن ختم ایتهلر.

شیخلر بار. بتون وقتلری مسجدرده، نمازلق اوستلرنده اوتنه و بتون سوزلری مرافیه و محاسبه، فکر، و ذکر، نماز و عبادت، نفل و مندوب، توبه و انابت کبک فضیلنلردن عبارت بولا.

بایلر بار. مسجدر و مکتبلر بنا ایتهلر، صدقه لرینی اوکغده صولغده نارائار و هر تورلی خیرات بولینه اعانت قوللرینی سوزالر. مونلردن باشقه ارده بار بلکه کوب.

هیچ شبهه یوق، اوشبو تورلی کوب خلقلر آراسنده الله تعالی نك رضالقی برله مشرف بولوچیلر، سعادت که ابر شوچیلر، دنیا و آخرتده فلاح تابوچیلر کوب بولور. شونک برله برابر مذکور اشلرنک صرف «نفس آرزوسی» ایچون قیلنواریده ممکن. اشلرنک ظاهرلرینه قاراب حکم اینارگه یارامی بلکه حکم نیتلر و حقیقی مقصدلرغه قاراب بولا. مونی ده الله تعالی اوزی گنه بلدر.

اوزینک عمل و عبادتلیرنک، خیرات بوللرینه مال صرف ایتولرینک نفس آرزوسی ایچون بولوب بولماوینی بلهسی کیلگان کشی اوزینی احتساب قیلورغه و علامتلیرگه قارارغه کیرهک. اوز حالینی نیکشیررگه وقت نابهاو خیرسزلیک گه علامتدر.

نی قدر کوب عبادت و کوب خیرلی اش قیلسهکده اوزکنی الله تعالی فاشنده مقبول بنده دیب حساب ایتمه بلکه همیشه خوف برله رجا آراسنده بول. اوزکنن باشقه لرینک «دین» و «مذهب» لرینه تعرض قیلمه، عمومی بر فلاکت کیلگانده شول حالنی اوزکنن باشقه لرینک گناه شوملقلرینه حمل ایتمه، الله برله اوز آراکنی توزه تورگه طریشده کشیلرنک اذیت بیرولرینه و سینی جفالاولرینه خفا بولما، آتلینی اللهغه تابشر، اوزک ایچون سویمی طورغان نرسهنی کشی گده سویمه. تسکدن امین بولما! «ان النفس لامارة بالسوء». دنیاده شوشی اشلردن آرتق ایشانلیق ازله، نابلهما! . .

حدیث شریفنک عبارتتی نی قدر فسخه و آز بولسه معناسی شول قدر کوب، شیوت گه ایبهرو ضررینی آکلانوده بلیغ و مفیددر. شونک ایچون علم اهللری و حدیثنی «جوامع کلم» دن صانیلر.

۱۳۰) حَقُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ سِتُّ إِذَا لَقِيْتَهُ فَسَلِّمْ عَلَيْهِ وَإِذَا دَعَاكَ فَاجِبْهُ وَإِذَا اسْتَنْصَحَكَ فَانصَحْ لَهُ وَإِذَا عَطَسَ فَحَمِدِ اللَّهَ فَسَمِّتْهُ وَإِذَا مَرِضَ فَعُدَّهُ وَإِذَا مَاتَ فَاتَّبِعْهُ (۱).

ترجمه سی: «مسلمانانك مسلمان اوستنده آلتی حقى بار: اوچراساڭ سلام بېر، ضیافت كه چافرسه بار، نصیحت ایتووگنی اوتنسه نصیحت قیل، نوچكروبده الله تعالى كه حمد ایتسه جواب بېر، آورسه حالینی صورا، وفات ایتسه جنازه سینی اوزات! ..» .

«حق» دن مراد، «شول اشنی اشلو نیوشلی ومطلوب» دیگان سوز . شونك ایچون آنك آستینه واجبلرده، سنت ومندوبلرده کره در. بعض حدیثلرده اوچ وبعضیلرده بیش توری «حق» سانالوب، آنلرنك هر بری بوحدیثده ذکر ایتولگان «حق» لر جمله سینه داخل بولالر.

بونچی حق «سلام». مسلمانلر بر بری برله اوچراشقان وقتلرنده سلام بېرشولری «سنت» عمل بولوب هر ایکی طرف بر بولی بېرسه، شونك برله «سنت» اوتولگان بولادر. بر طرف صوگنه قالسه آڭا نسبت برله بو اش سلام آلو، سلام فاینارو، جواب بېرو اسمك بولوب موڭا نسبت برله، فرض حکیمینه کره در. «السلام» سوزی الله تعالى اسملرنندن بولوب سلام بېرو؛ «الله تعالى نك

اسمی سزنك برله، سز الله نك حفظنده سز» دیمكدر. وبعضیلر: سلام، سوزی «سلامت» دن آله و سلام بېرونك معناسی: «سز گه سلامتک، بز نك طرفه زدن ضرر بوق» دیمكدر، دیلر. ایکی معنا آراسنده كوب آیرما کورلمی. هر حالده سلام بېرشو اوز طرفلرنندن خوف و خطره بوقلفنی وغیر خواهلغنی بلدرودن عبارت بولغان بېك گوزل و بېك معنالی بولغان بر «شعار» (علامت) در. مونك درجه سنده معنالی شعارنك باشقه ملتدرده بولوب بولماوندن خیر مز بوق .

سلام بېرو، «السلام علیکم»، «سلام (تنوین برله) علیکم»، «السلام علیک»، «سلام علیک» بېك جهله لر نك هر بری برله تابولادر. صوگنه قالغان طرف (فایناروچی، آلوچی، جواب بېروچی) «وعلیکم السلام»، «وعلیک السلام» روشنده ادا قیلده در. مونلرنك هر بری درست . لیکن هر کیم ایچون کیرهك

(۱) صحیح مسلم. ج ۲ ص ۱۷۴. تسمية العاطس؛ تسمية العاطس ایکیسی ده بر معناه

نوچكروچی گه جواب بېرو دیگان سوز.

السون و كبرهك بېرسون ، كبرهك كوب و كبرهك آز ، كبرهك اير و كبرهك خانون بولسون اڭ ياخشى صيغه «السلام عليكم» در. اگرده «السلام عليكم ورحمة الله وبركاته» ديسه بېگرهك ياخشى .

بعض بر ابتدائى مکتبلرده اذان و اقامت همده سلام بېرو روشلرینی اوگره نولرینی کوروب بیک شادلانغان ایدک . بو، تپوشلی بر اش . یاشدن یاخشى اوگره ننگان سببلی بیک كوب آدملر، مآثور دعالرنی یاگلش او قیلر، و اوشبو بیک فسقه بولغان سلام صیغه سینی ده بوزالر، یاخشى غنه قارتلر نڭ و مدرسه کورگانلر کیلری معلوم آدملر نڭ : الصلا ، الصلا ، الصلا ، السلام ، السلام . عليك ، السلام عليك ، صلا عليك ، الصلا عليك و روشنك سلام بېرولری ایشتولدر . ایرلر نڭ ایرلر گه ، خانونلر نڭ خانونلر غه ، محرملر محرملر گه سلام بېرولری «سنت» بولسه ده مملکت مزده بولغان خانونلر آراسنده سلام بېرشو عادت توگل ایکن . نلگینی ایشتمز و مونڭ سببی نیندی نرسه بولغان غینی بلیمیز . اگرده معلملر اوز نظارتلرنده بولغان قزلر مکتبلرنده شوشی عادتنی شائع ایتسه لر رسول الله سنتلرندن بر سنتینی احیا ایکنان بولورلر ایدی .

سلام بېرو طوغروسنده تا کیدلی بر ترتیب بولماسه ده ادی دن اعلی گه ، عادتنی آدمدن افضل غه ، اوزندن فورقو احتمالی بولغان کشیدن آندی احتمال بولماغان غه باشلاب بېرلووی مرغوب سانالادر . شونڭ ایچون کچو کلر الوغلر غه ، اونوب باروچیلر توقتاب طوروچیلر غه ، آنلانوب باروچیلر جیه ولیلر گه ، آز لر کوبلر گه باشلاب بېرولر . کوب خلق آراسندن برر کشینک سلامی بار کشی ایچون ده یمته اما هر بری اوزلری ادا قیلسه لر یاخشى .

فقهلر ، اوشبو اورنلرده سلام مکروه دیلر : قضا (حکم) مجلسی ، درس مجلسی ، قرآن اوقو و ذکر مجلسلری ، خطبه همده اذان و اقامت نکلانا طورغان وقت ، طبیعی حاجتلر اونهوچی کشیلر آراسنده ، مونچه و حاجت خانه کبک اورنلرده و عموما مشغول کشیلر آراسنده .

حدیث شریفده گی « اذا لقینہ » (اوچراسه کڭ) دیگان سوز آبرلشقان وقتلرنی چبقارر ایچون توگل . اوچراشقان وقتده سلام ، سنت بولغان کبک آبرلشقان وقتلرده سنت . مکتوبلرده بولغان سلاملر غه ده اوقوغان وقتده سلام برله جواب بېرو تپوشلی دیلر .

ایکنهی «حق» دهوت که اجابت قیلو (آش غه ضیافت که چافر سه بارو) . بو،

مقصود بالذات بولوب چاقراغان صورنلرده گنه بولسه كيرهك. خلق چاقراغان وقتده خواجه اوزى بلوبهى توگمى كوب جماعت آراسنده نقشلى كاغدلرنىڭ بربنه اسمى يازلوب يبارلىگان كشىلر ايچون اجابت ايتوگه كوره ايتولو ياخشىراق بولور. خصوصا اوز اوستنده گى اشلرنى كىچككرو لازم كبلهچك و معناسز بيرده وقت ضائع كېتسهچك، اوزىنىڭ سلامتلىگىنه ضرر بولاچق ديب بلىسه بو وقتده اجابت لازم بولماز. دعوتكه اجابت واجب بولونىڭ اصل سببى ايسه مؤمن قارنداشنى شادلاندرودر. شونىڭ ايچون بوچق، شوندى كشىلر حقتده غنه بولور. آكارغه فاراب وجودلرى برله عدملرى مساوى بولغان و چاقروچىنىڭ كوگلىنمىده كرمى طورغان كشىلر ايچون «دعوتكه اجابت واجب» ديب آش مجلسلار ينه بوروده معنا بولماز.

اوپنچى «حق» نصيحت. مسلمان كشى اوزىنىڭ مسلمان قارنداشى فائىدسىنه بولغان نصيحتلرنى آيتوو تيوشلى ديب بلىنگان مشورتلرنى بيروگه تيوشلى. سوراسه سوراماسهده بو اش سنت. حدىثده گى «نصيحت سوراسه» ديگان سوز، اخترازى بولغان قيد توگل. بلكه مسلمان كشى هر وقت نصيحتنى سورارغه تيوشلى بولغان ايچون گنه شول روشده بيان ايتولگاندر.

دورنچى «حق» نوچكرو بده الله تعالى گه حمد ايتىكان كشى گه رحمت برله دعا قىلو. نوچكروچى كشى «الحمد لله» ديب، آنى ايشتوچى ده «برحمك الله» ديب ايتورگه تيوشلى (۱) شوشى تىرىبده «برحمك الله» ديب جواب بيرو اسلام حقلرندن بولادر. نوچكروچى كشى حمد ايتماسه بو جواب، لازم توگل (۲).

بېشچى «حق» آورو وقتده حال صوراو (عباده قىلو). آورو حالينى صوراوده رعايت قىلورغه تيوشلى ادبلر بار. آنلرنى «نصيحت» رسالەلرنىڭ بيان ايتىك. «حق» بولماسهده مسلمان توگل كشىلر گه عباده قىلودن شريعت منع ايتماز. امام بخارى بو خصوصده «باب عيادة المشرىك» ديب آيروم بر باب قويوب رسول الله حضر نلرنىڭ اوز خادىمى بولغان يهود يكييتىنى همده همى ابوطالبىنى عباده قىلويونى روايت ايتهدر (۳) (مذكور حدىثدن چىت دىن اهللرندن خادملر. طونو درستلىگىنى آكلارغه ممكن).

(۱) صحيح بخارى، ج ۷ ص ۱۲۵.

(۲) صحيح بخارى، ج ۷ ص ۱۲۵.

(۳) صحيح بخارى، ج ۷ ص ۶.

آلتنجى «حق» وفات ايتكان مسلماننى قېرگە اوزاتو. «قېرگە اوزاتو» دېگان سوزگە مېنى جھازلاب كومو و جنازه نمازىنى اوفو كره در. آدم بالاسى عرمتلى بولغانلقدن آنك وفات بولووى ايچون قايفررغە، اوز اتو طوغروسندە وارثلىرى و ياقنلرىنە ياردەملەشرگە، خاغلرىنە تعزىه قىلورغە تېوشلى. اوز اتو و تعزىه قىلو حقدەغى ادبلىرى رعابت ايتولازم. تعزىه، جراحت اوستىنە طوز سالو قىلندىن (قايفونى كوچلەندىرلىك روشدە) بولماوى، اثرلى و فسقلق بىرلە ادا قىلنەوى مطلوب. «اى فارىنداشر! اولام قايجان بولسەدە بىر كىلچك، آندىن قورنوماق يوق. ايندى صبر قىلىكز! بندەنك وظيفەسى الله تعالى حكىمىنە بوى صونودر. الله تعالى مېتەكە رحمت ايتسون، سزگە صبر و صبركز بىر ابرىنە ثواب بىرسون!» كېك سوزلر كافىدر.

كورشو، مسلمانلق حقدىن بولماسەدە گوزل بىر عادت سانالادر. رسوالله نك كورشوى درست حدىتلر بىرلە ثابتدر. مصافەنك لغت معناسى اوج يوزىنى اوج يوزىنە قارشى قويو معناسندە بولوب شوشى معنا صادق بولغاندىن صوك كىرەك بىر قول و كىرەك ايكى قول بىرلە بولسون، فرق بولمازغە تېوشلى. «مصافەدە ايكى قول بىرلە بولو سنت» دىب بىر قول بىرلە كورشونى منع ايتوچىلردىن دليل صورالادر.

(۱۳۱) الْحَلَالُ بَيْنَ وَالْحَرَامِ بَيْنَ وَبَيْنَهُمَا مُشَبَّهَاتٌ لَا يَعْلَمُهَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ فَمَنْ اتَّقَى الشُّبُهَاتِ فَقَدْ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ وَعَرْضِهِ وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ (وَقَعَ فِي الْحَرَامِ) كَرَعَ حَوْلَ الْحِمَى يُوشِكُ أَنْ يُوَاقِعَهُ الْإِثْمَ وَإِنَّ لِكُلِّ مَلِكٍ حِمًى إِلَّا وَإِنَّ حِمَى اللَّهِ فِي أَرْضِهِ مُحَارِمُهُ إِلَّا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ الْإِثْمُ وَالْهَيَّ الْقَلْبُ (۱).

ترجمەسى: «حلال ھەم حرام نىسەلر بىيان قىلىنىشىلردىر. حلال بىرلە حرام آراسندە شېھەلى نىسەلر بولوب مونلرنىك حكىملرى بىك كو بىرگە معلوم توگل. بىر ذات شېھەدىن صاقلانسە اوزىنىك دىننى، عرضىنى (بوز صوبىنى) صاقلانغان بولور.

(۱) صحيح بخارى، ج ۱ ص ۱۹ صحيح مسلم، ج ۱ ص ۴۶۹. لفظلر «بخارى» نقى. «وقع فى الحرام» دېگان جەلە، صحيح بخارى نىسخەلردىن توشوب قالغان. «حمى» سوزىنىك تەفسىرى ۲۱۱ نچى حدىث شرحندە سويلەنور.

ېر كشي اگړده شېبه لارگه مرنكب بولسه حيوانلر يورنودن منع ايتولسگان ېرگه
 بېك ياقين ېرده حيوانلرېنى آشانوب يورنوجى كتوجېنك حيوانلرى، منع ايتولسگان
 ېر (همى) گه كروب كيتولرى ممكن بولغان كېك شېبه لارگه مرنكب بولوچېنك ده
 حرامغه توشووى ممكن بولور. اگاه بولسكز! هر ېر پادشاهنك همى سى (حيوانلر
 كررگه يارامى، صافلانوب طوراً طورغان) ېرى بولور. اگاه بولسكز! الله تعالى
 نك ېرده بولغان همى سى (صافلاو ېرى) حرام نرسه لار ېدر (شونلر نك تېره سنده
 يوررگه يارامى بولا). اگاه بولسكز! حقيقت حالده نهنده ېر ايت كيساگى باره
 شول نوزوك بولسه بتون نهن نوزوك، اگړده شول ايت كيساگى بوزوق
 بولسه بتون نهن بوزوق بولور. اگاه بولسكز اول نهن كيساگى «قلب» در.
 ېر نرسه نك اوزى ياكه نوعسى حقنده منع ايتوب نص، كېلمگان ويا كه
 شول زمان طبيبلرى اول نرسه ده انسانلر نك روحلرېنه ياكه بدنلرېنه ضرر
 ېيره طورغان آغو بارلېنه اتفاق قېلولرى معلوم بولماغان نرسه لار حلال بولوب
 اوزى ياكه نوعسى حقنده نص كېلمگان ويا كه شول زمان طبيبلرى اول
 نرسه ده انسانلر نك روحلرېنه ياكه بدنلرېنه ضرر ېيره طورغان آغوبارلېنه
 اتفاق ايتولرى معلوم بولغان نرسه لار حرامدر. منع ايتوب نص بارلې حقنده
 مجتهدلر آراسنده خلاف بولغان ويا كه ياكما ميدان غه چيقوبده زمانه
 طبيبلرى طرفندن تحليل ايتولمگان نرسه لار مجتهدلر آره سنده غى نزاع
 اوزولسگان هم ده طبيبلر طرفندن تحليل ايتلوب فرار ېيرلسگان ساعت گه
 قدر «مشبهات» اسمنده بولوب طورلر. حديث شريف اېسه اوشبو «مشبهات»
 اسمنده بولغان قسمدن صافلانوب طوررغه قوشا هم ده «قلب» نى اصلاح قېلوغ
 نعرېض اېته، موكداه دليل ايتوب بتون اعضالرنك شوغما تابع بولووينى ابراد قېلدر.

(۱۳۲) خُتُوا مِنَ الْعَمَلِ مَا تُطِيقُونَ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَمَلُّ حَتَّى تَمُوتُوا (۱)

نرجهه سى: «عمللرنى اوزكز طاقت كېنوررك بولغان قدر اختيار ايتوكز
 ويا لهماكز، سز اوز عملكزنى كيسمى طوقنامى طوروب خېرلى جزا وثواب
 ېيرون الله تعالى ده طوقناماز».

(۱) صحيح بھارى، ج ۲ ص ۲۴۴، احمد ابن حنبل مسندى، ج ۶ ص ۲۴۴، بوحدېشده گى
 «ملا» بالقو' آرو معنا سنده بولغانلقدن الله تعالى حقنده درست بولمى وصورت طونمى. شونك
 اېچون نرجهه ده ېر آز ېراق معنا بولسه ده «طوقنامى» دېب معنا ېيرلدى.

رسول الله حضرت تلمزینہ «حولا» بنت نوبت (مصغر او فورغہ کبرهك) تونده یوقلامی بلسکه نماز اوقوب اوتکاره» دیگانلر ایدی. رسول الله شونی مکروه کوردی حتی نوسی بوزولدی وشوشی حدیثنی سویلهدی (۱).

رسول الله حضرت تلمزی عمل و عبادتلمز نك آرز بولسهده دوام اپتوب طور و یئنی سویهدر ایدی. شونك ایچون بو حدیثده اوزكز دوام اپتدررگه کوچكز بیئنارك روشدهگی عمللمرنی اختیار فیلوکزدیب نصیحت ایتهدر. عبادت فیلوورغہ کروشوبده آروب طوفناو آندن بیزوگه سبب بولغانلقدن رسول الله، عبادتدن بیزدرهسی کیلمی بلسکه هر وقت شوق و معیبت برله بولونی آرتق کورهدر. بو حال باشقه اشلردهده شولای. کیچدن اوزاقی وقت کتاب فاراب اوطوروچیلر یا که یازو یازوچیلر ایرته برله ایرنوب و یالقوبغنه طورالر، بایئاق وقت فوللری اشکه تیمی بوری. کیچدن ایرته یانقان و فنلرنده ایرته برله ییکل و آجیق ذهن برله طورالرده شوق و معیبت برله خدمتلمزینه کوشه لر. اشلری بیک برکانلی بولا. رسول الله حضرت تلمزی شوشندی حالگه اشارت ایتهدر.

عمل و عبادتلمز نك بر رسمی شریعت طرفندن الزام قیلنغان. مونلرنی قالدرو حقتده بندهلر نك اختیار لری یوق. لکن بو عمللر آرز بولغانلقدن ملال کیتوررک هر چهده توکللر. ایکنچی قسمی ایسه سنت، مستحب کبک اختیار ی عمللر. بو حدیثدهگی نصیحت شوشی صوغفی قسم حقتده. بررتورلی عملگه عادت اپتوبده سوکندن آنی تاشلاو حرام اش توکل. شولای بولسهده نفرت اپتو معناسی آکلاشلو سیبلی گوزل اشده توکل.

عبدالله بن عمرو بن العاص حضرت تلمزی بر کون روزه و بر کون افطار ییونی عادت اپتکان ایدی. آخر عمرنده اوزی: «باشم الوغلانندی، بو عادت آور کیله باشلادی» دیب سویله گانلسگی مرویدر.

فرآن شریف: «یرید الله بکم الیسر ولا یرید بکم العسر» (بقره ۱۸۱) هوما جعل علیکم فی الدین من حرج» (حج ۷۷) دی. اولگیمنی: «الله تعالی سز کفلمرگه آورلقنی توکل بلسکه ییکلک نلیدر» و صوغفیسی ده «سز مکلفلرگه الله ای دینده آورلقی یاصامادی» مضمونندهدر.

رسول الله دن: «لا تشددوا علی انفسکم» (آور عمللر التزام اپتوب شلمزگه آورلقی فیلمه کز!)، «ان الله تبارک و تعالی یحب ان تؤتی رخصه

كها يكره ان تۆنى معصيته» (الله تعالى گناه اشلنمهونى سويگاني قىيلندن رخصتلىرى اشلنوني ده سويهدر) كېك حديتلىر بار، مونلرني معتبر محدثلىر روایت ايتهدر.

* * *

بو صوڭ وقتلرده اسلام دنيا سنده مريدلك، شېخلك شائع بولدى. مونلر اوزلر ينى «نصوف» غه نسبت بيره لر (۱) وشول چيهدن اوزلر ينى «اهل نصوف» ديب بوروته لر. الېكدين مدرسه لرده طور وب اعتقادلر ينى تصحيح قىلغان وصوڭكندن بولسده كتاب سنت علملر ندىن خبردار بولوب اوز حاللر ينى اوچى بلورلك قدرتلىرى بولغان آدملىر برله سوزمى بوقى. آنلر اوز اشلر ينى اوزلىرى بلورلر. لېكىن قريه لرده وشهرلرده طور وچى و اوزلىرى اصطلاحينه كوره «ايشانلر غه تابش رلوچى» نادان خاقلر حقتده عهومى صورته بر ايكى جمله يازار غه لزوم بار. نادان خلق آراسنده ايشان غه تابش رلو وشول مناسبت برله غريب وعجيب عقيدىلر تارالووى و اوللردن اوللر غه، بورنلردن بورنلر غه سرايت قىلووى انكار ايتارلك درجه دن اوزغانلى معلوم. الله تعالى نى شوشى باش كوزى برله كورو رسول الله حضرتلى برله طوغرىدىن طوغرى سويل شو، ايشانلر غه غيب عالمى بلنوب طور و مريدلر نڭ كوڭللىر نده بولغان فكرلر ايشانلر غه معلوم بولو، شېخلر نڭ تقدير لر گه تصرف ايتولرى و اولم وقتلر نده مريدلر نڭ حضورلر يفه كىلوب ييتولر ينى درست كورولر؛ بر شېخ مريدلىرى اير و خانولر قارت و ياشلر عهوما معرم بولوب صحبت فيلو، ايشان غه تابش رلماغان اماملر غه اوبوب نماز اوقودن تارتنو وشېخلر گه تابش رلماغان كشىلر نى آخرتده هلاك بولوچىلردن صاناو، ايشانلر نڭ خدمتلىر نده بوروچىلر هر تورلى دىنى مسؤلىتلردن آزاد ديب بلو، نماز اوقوغان وقتده ايشان نڭ صورتىنى كوڭلده طوتو و اوشبو قىيلدىن بولغان عقيدى و عمللر اسلام دىنى برله قابل تطبيق بولماپه كيره ك. حال بوكه مريدلر نڭ نادانلىرى آراسنده بو نرسلر بىك شائعدر. نادان مريدلر حقتده غى ماجرالر، فكر وعقيدىلر بازالى طور، ادبىاتمهز غه كرمى، اگرده مقتدر آدملىر طرفندن يازلوب بارلسه و رساللىر هم كتابلر ترتيب ايتلۇب مطبوعات دنيا سينه نشر قىلنسه بىك دهشتلى نرسلر ميدان غه چىقاچقدر.

(۱) «نصوف» و «صوفى» سوزلىرى هجرتدىن ۲۱۴ نچى يلدن صوڭ ايشتوله باشلايدى شوڭا قهر اسلام دنيا سنده بو اسىلر نڭ بارلىقى بلنى. يونانلرده «صوفى» اسىند، بر فرقه فلاسفا بارلىقى معلوم.

فریهلرنڭ برنده فرق یل امام بولوب طوروچی بر مرید: «ایندی بزنگ حضرت (اوزینڭ شیخی بولا) مریدلرینی رسول الله درجه سینه یتشدررگه طربشادر» دیگانینه فارشو «صوڭ، حضرت اوزی شول درجه گه بیتکانمی؟» دیگانلر. حضرت ده: «ایندی اوزی ئلله فایچان اونکان!..» دیب جواب بیرگان. عمومی آش مجلسنده بولغان بو واقعه خبرینی بیک آز واسطه برله گنه ایشندک. بو کونده سلامت بولغان بر امام اوزمزگه اوشبو ماجرائی سویله دی: اورام برله بارغانده بر مسجد فارتمزنگ کولته توبه گهن آرباده آت یانندن فارچی برله ایکیسینڭ تارتشوب بارغانلرینی کوردم ده «اوغلاڭ برله کبولونڭ فایده لر؟» دیدم. «آنلر فلان کشیده صحبت اینتلر، آشارمزغه بتکان ایدی، آرش آلوب قایتوب فارچق برله ایکاو صوغامز» دیدی. اشمی ناشلادم ده فلان کشی گه یاردم، یاب یاش ابرلر و خانولر، اوغللر و کیلونلر حلقه یاصاب اوطورالر، ایشان حضرتنڭ بر خلیفه سی کیلگن ایکان شونڭ برله صحبت اینتلر... واقعه نڭ موندن صوڭقبسنی کوچرو موافق توگل.

موندی عقیده و معاملهلرگه بر آزغنه بولسه ده شریعت قاعده لرینی بلمگان ایشانلر وشبخلر اوزلری ده رضا بولماسلر کیره ک. خصوصاً موڭا اوخشاغان اشلر حقیقی «تصوف» اهللری نعمل قیله طورغان حاللر توگل. شونڭ ایچون ایشانلر وشبخلر بو طوغروده برر تورلی چاره کوررلر فاش نوزه تمک بولوب کوز چیقارو نیوشسز اش بولسه تصوفغه کرتوب ایمانندن آبروده نیوشلی بولماز. عوام آراسینه «تصوف» نارانودن اهل اسلام هیچ وقتده خیر کورمادی، موندن صوڭقغنه خیر کوروی بیک شبیه لی.

عوام خلقنی ارشاد قیلو مقصود بولسه آنلرغه الوغ و درست یول برله ایمان و اعتقاد، حرام و فرضلری بلدررگه، فرض عمل روشلری هم ده مسلمانلر آراسنده رعایه سی لازم بولغان حقلر برله آشنا اینتارگه نیوشلی. بوقسه معناسی بلمگان اصطلاحلر، کوب کشبلر نڭ ذهنلری ابرشورلک بولماغان رسمی عادتلر، عوامنی یاخشی بولغه آلوب بارماز. بو آنلرنڭ طافت کیتوره چک اشلرندن توگل. «کلموا الناس علی قدر عقولهم»، «ما حدث احدکم قوما بعدیث لا یقهونه الا کان فتنه علیهم» معلومدر.

بر اشنی گناه و فصولق بلوب اشلو برله طریقت و تصوف اسمندن اشلو آراسنده غی آیرما، بر برله کوك آراسنده غی آیرمادن یراقدر.

«مېن بر گناھلى بنده من، اوستومه بوزگه ننگان فرض هم واجبلردن بي خير طور سه م، البته ياخشى بولماز. شونك ايچون اوزمه يول باشچيسى قىلوب بر شيخ گه تابش لسه م و شونى اوزمه مرشد ايتوب طوتسه م نيچوك بولور؟ ..»
 ديب صورا وچى غه مفتى محمد عبده حضرتلى اوشبو مضمونده جواب بېرمشدر:
 بو تقدېرده بر مرشدكە تابش لول لازم. مېن سېسكا مرشد ايزلەو بولېنى كورسه نەم: اوزك بلسگان قدر عملرگنى اخلاص برلە قىلورغە اجتھاد ايت كوكل كە برر نورلى شېهە توشدى ايسە هيچ كيچكدرمه، اوزگن آرتق بلوچيلردن صورا!... كشى حقى و آدملىرى رنجتو حرام و بالغان سويلو و غيانت قىلو حرام. روزە و نماز، زكات فرض ايكانن همده صدق و امانت، خير اشلرگە و فقيرلرگە ياردەم قىلو نيوشلى بولويىنى بلەسن، اوشبو نيوشلى اشلرگە خالص كوكلك برلە دوام قىل. اخلاص بولسه آز عملدە برگانلى بولور. اخلاص سېيندن الله تعالى رضالغى تابلور، مجاهده ايتوچيلرى الله تعالى حق يولغە كوندر و برلە وعدە قىلدر. رسول الله حضرتلى: «بلسگانى برلە عمل قىلوچيلرنك بلمگان نرسه. لرېنىدە الله تعالى بلدر» دېمشدر. شوشى اشلر ايچون مرشد (ايشان) نك كېرەگى يوق. چن مرشدلر بېك سېرەك بولغانلقدن آنلرنى نابو بېك مشكل. شولاي بولا طوروبدە بر ايشانغە تابش لاسك كېلسە، دېن برلە سودا ايتى طورغان كشىنى ايزلە!.. سېنى مرید و اوزېنى مرشد بلوب صدقە آلور ايچون سېكا قول صوزغان آدمنى اوزكە مرشد ايتمه!.. آندى قول مرشد قولى نوگل بلسكە دېنېنى دكان ايتوچېنك قولېدر:

* * *

سوزنك قسەسى آولدهغى اش كشىلرى وعوما نادان خلقلرنك «نصوف» برلە شغللنولرى، «كوكل ساباغى» آرتندن يوروب اوزلرېنە فرض بولغان عملردن معروم قالولرى «غدوا من العمل ما تطيقون» گە موافق اشلر نوگل. بر مسجددە ايكندى نمازى اوقوب چىققانمزدن صوك شول معلەنك بر كشىسېنە: «عجب ايتدم كرگان بر كشى، نفل نمازى اوفى» دېگان ايدم. «آنك قاراوى آنلر مسجددن باشقە ېردە فرضلرنى اوقوميلر، بازاردن آراتى ايچوب ايسروب قايتار!..» ديب جواب بېردى.
 بو خصوصك يازاچق سوز كوب لېكن مونلرىدە بېنار بلسكە آرتق دە بولغاندر. خطا قىلغان بولسه ق الله تعالى عفو ايتسون. «غفر انك ربنا واليك المصير».

(۱۳۳) خَمْسٌ مِّنَ الْفِطْرَةِ الْخِتَانُ وَالْإِسْتِحْدَادُ وَتَقْفُ الْأَبْطِ وَتَقْلِيمُ الْأَظْفَارِ
وَقَصُّ الشَّارِبِ (۱).

ترجمه سی: «بیش نرسه، اولسگی پیغمبرلردن قالغان ایسکی سنتلردن: سنت قیلو، یاشرون اورنده سی همده قولتق آستنده سی توکلرنی کینارو، ترناقلرنی آلو، میبقنی کيسو».

بو حدیثده «بیش نرسه» دیب ذکر ایتلو ایسکی سنتلرنک بیش گنه بولووینی بلدرمی، موندن آرتق بولورغده ممکن. بعض بر حدیثلرده مونده ذکر ایتولگان بیش اوستینه اوشبونلر آرتدلرلدر: ساقالنی بتون یورتو، مسواک استعمال قیلو، بورننی چایقو، بارماقلرنک بوون اوستلرینی یووو، استنجا قیلو، آوزنی چایقو (۲).

بو اشلر، مسلمانلر ایچون فرض اکرده مونی قیلماسلر گناهللی بولالر یا که مسلمانلقرینه ضرر کیلدر، دیگان سوز توکل. بلکه اولسگی پیغمبرلردن بو امت که میراث بولوب قالغان باخشی عادت دیگان سوز. شونک ایچون موندی ترسلر حقنده کشیلرگه بهیلنوب یورو و آرتلرنده غیبتلرینه نوشو، قاش یاصو نیتی برله کوز چیقارونک اوزیدر.

بالالرنی سنت که بیرو مسئله سی بیک معلوم. بو طوغروده بیلسگیلی بریاش و آی یوق. شولای بولسه ده بالغ بولغان، وقتغه قدر سنتلی بولو تیوشلی.

سنتله و واجبی یا که سنتمی؟ بعض عالملر (ابو حنیفه برله مالک و شافعی شول جملهده) فاشنده واجب بولوب کوبرهک عالملر فاشنده سنتدر. یدنچی کونده سنتلونی بهودارگه اوخشار بولغانلقدن مسکروه صاناوچیلر بولسه ده مولرنک بو اشلری شرعی دلیلگه مینی توکل. اکرده طیبیلر، ضرر یوق دیسلر یدنچی کونده بولسه ده آندن السگاری و صوگ بولسه ده بارار.

سنتله و حقنده بو کونگی خرستیان دوقفورلردن بر ذات اوزینک بر اثرنده اوشبو سوزلرنی یازادر:

«سنتله وده بیک زور ایکی نورلی فائده بار: نظافت (پسا کلک) و یوغشلی خسته لکلردن فور فنجسوزاق بولوق. اوشبو حکمت ایچون بو کونده آروپا

(۱) صحیح بخاری، ج ۷ ص ۵۶. الموطأ، ص ۳۶۸.

(۲) صحیح مسلم، ج ۱ ص ۸۸. آوز چایقو حقنده راونینگ شهبسی بار.

و آمریکا خلقلرنده بو عادت بیک شائع بولوب بارا. مونلرنك آكليراقلری بالا-
لرینی سنت که بیرلر بو اشنی دین نقطه سندن توگل بلكه سلامتک نقطه سندن
اشلیلر، شولای بولسه ده بیک یاخشی ایتلر. کاشکی بو عادت بتون دنیاهه فاش
بولسه چی! .».

ختان بورچی کشینک اوستندن، صیبلر حقنده ولیلر اوستندن نوشار ایچون
باری سنتلرنگان بولوغنه تیوشلی. سنتلر وچی کیرهک مسلمان بولسون و کیرهک
باشقه بولسون آیرولمق یوق. «سنتلر وچیلر، سلمان فارسی نسلندن بولورغه
تیوشلی» دیگان سوز اصل سذر. علمینی بلسه نلسه کیم سنتلر سون باری بر.
قولنق آستنده چی همده یاشرون اورنلرده چی یونلرنی، ترناقنی قرق
کوندن آرتق یورنماو تیوشلی بولو حقنده حدیث روایت ایتلر. ضرورت
وقتلر البته مستثنی بولادر. اگرده برر تورلی وقت قویلماسه بعضی آدملرنک
آرتق مساهله فیلولری و بعضیلرنک ده بتونلای شوندی اشلر برله شغلله نوب
عمر اونکارولری لازم بولورایدی. شوشندن حاللردن صافلانو ایچون برر
تورلی وقت قویوب چیکلرگه لزوم بار. قرق کون ایسه اورتا و عدل بر
مدتدر. قیامت کوننده نجس حالنده تنگه قاپنولرنندن قورقوب، غسل لازم
بولغان وقتده توکلرنی کیتارماو، ساچنی تاراماو، ترناق کیسماو برله نصیحت
قیلوچیلر بولسه ده بو سوز، شریعت فاشنده اشانچلی بر دلیلگه بنا قیلنمی بلكه
قارا عقل برله گذه سویلنهدر.

میقنی کیرهک اوزی کیسسون و کیرهک باشقه لردن (پاریکماخیرلردن)
کیسدرسون، بورچ توشه و سنت نابولادر. اما نی قدر و نی روشده کیسارگه
کیرهک؟ .

بعضی عالملر بتونلای قررغه کیرهک دیلر. کوفه عالملری، ابوحنیفه و زفر،
ابو یوسف و محمد، شافعی و آنک شاگردلری اوشبو مذهبده درلر. بعضیلر
ایسه ایرن کورنورلک ایتوب کیسارگه تیوشلی، میقنی قرو مثل (تهننی بوزو
بول) دیلر. امام مالک و باشقه بیک کوب الوغ آدملر اوشبو سوزده لردر (۱).
مونلر «خالفوا المشرکین و فروا اللهی واحفوا الشوارب» (سافلرنی یبارکز
و میبقلرنی آلسکز!) دیگان حدیث گه (۲) «ایرنکز کورنورلک ایتوب آلسکز!»

(۱) یؤخذ من الشارب حتی یبدأ اطراف الشفة و هو الاطراف ولا یجزه فی مثل بنفسه. البوطا.
ص ۳۶۸.

(۲) صحیح بخاری. ج ۷ ص ۵۶.

دیب معنا بیرله.

برکشی میبقنی بتونلای قرسه یاکه ایرنی کورنورلك ایتوب کبسسسه، اول شول حالنجه طورمی اوسکانلیگی بر ایکی کوندن بلنه باشلی. اولگی صورتک بورکولوب یاگا میبق چبقارغه و صوگفی صورندهده بر وقت ایرن فاپلانورغه ممکن. اما مدت بیک اوزون، فرق کون بار. بوکشی میبقلی یاکه زور میبقلی بولوب یورسونمی؟ و یاکه فاقیسی برله پچاغینی یاننده یورتوب آزغنه فرصت بولو برله میغبنه یابوشسونمی؟.

شرح یازوچیلردن الوغ بر عالم: «یبارلورگه نیوشلی توکلر حقنک رسول الله فرق کوندن آرنق طونمازغه فوشدی. شوشینک برله عمل قیلورغه نیوشلی، اما آکا قدر اوسه ایکان اوسه بیرسون، آنی کبتارو لازم توگل، اول کشی سنتکه خلافلی ایتوچیلردن سانالمی» دی (۱).

موگا کوره میبق کبسو یاکه فرو سنت، دیگان سوزنک معناسی: فرق کوندن آر نماو شرطی برله فرو یاکه ایرن کورنورلك ایتوب کبسو برله سنت ادا قیلنه، فرق کون ایچننگی اوسووبنک ضرری یوق، مشرکلر بتون عملری یونجه کبسمبلر ایدی» دیگان سوز بولادر.

ساقالغه پچاق تیدرو یاریمی یوقمی؟ «رسول الله، ساقالینک اطرافندن ده لوچندن ده کبسه در ایدی» دیب حدیث روایت ایتوچیلر بار. هر حالک میبقنی کبسی و ساقالنی فروب یورو شریعت نظرنده ایسکی سنتلرگه خلاف اش بولسهده حرام اش توگل. موندی خصوصلرده آرنق قانیقلق کوزساتو مناسب بولماسه کیرهک.

سواک، نشلرنی یووو و صافلاودن عبارت. کیرهک آغاچ برله بولسون و کیرهک باشقه نرسه لر برله بولسون. طب چهنندن ضرر لر بولماسه آت فلندن یاصالغان شونکه لر برله مسواکلهوده یارار. سواک ایچون مخصوص بر وقت یوق شولای بولسهده نماز اوقوغان و طهارت آلغان وقتلرده، آشاغان ایچکاندن و اویقودن طورغاندن صوگ و آوز نه می اوزگارگان وقتک مسواکلهو مستعبدر. اش کشیلرینک بارماق بوونلری کرله نوچمن بولغانلقدن آبروم دفت برله یوووب طونوغه لزوم بار. ترناق آستلرینه کر اوطورسه آنلرینه کبتارو نیوشلی.

حدیثلارده ساچنی قرقو و ساچنی یبارو سنت دینگان سوز کورنمی. بالهکس رسول الله نڭ ساچی ییتو یورگانلیگی حقنده معتبر اصللارده حدیثلر بار (۱). درست حدیثلارده رسول الله نڭ ساچی قولاق یومشاقلرنن یورگانلیگی حنی آندنده اوزون بولوب طلوم اینولگانلیگی روایت قیلنهدر. حدیبیه واقعه سنده، وداع حینده ساچنی بتونلای فردرووی آلفغان بورتکلر نڭ شونده بولغان صحابه لرگه بیر لگانلیگی معلوم.

خلاصه: ساچنی بتونلای قروب یوروده، ییتکزوب یوروده مباح اش. نافر یور توچی مجوسلرگه اوخشاو نیتی برله ساچنی فردرو و بعض برچیت ملتگره اوخشاو نیتی برله ییتو یور و نسه ثوابلی بولاچی معلوم. موندی اشلر نیت که قاریدر. «انما الاعمال بالنية و انما لیکل امرئى مانوی».

خاقمیز آراسنده الڭ کوب سویله نه طورغان نرسه ساچ ساقال، مبیق مسئله سی بولغانلقدن بزده بو بیرده بر آز سویله رگه مجبور بولدی. بو کونده چیت ملتلر آراسنده ساچ، ساقال، مبیقنی ییتکروب یور و چیلرده بتونلای قروب نافر قیلوب یور و چیلرده بار. شونڭ اوچون اوخشالودن ناچو صافلانو ممکن نوگل برسندن قاچقان کشینڭ ایکنچی برینه اوخشاووی لازم بولوب کیلدر.

۱۳۴ (خَيْرُ الْأَصْحَابِ صَاحِبٌ إِذَا ذَكَرْتَ اللَّهَ أَعَانَكَ وَإِذَا نَسِيتَ ذَكَرَكَ.

ترجمه سی: «ایبده شلرنڭ خیر لیسى شوندى کشیدر که الله تعالی نی ذکر اینسه نڭ سیکنا یاردم قیلور، الله تعالی نی اونونسه نڭ خاطرگه توشور».

الله تعالی نی ذکر قیلو برر ایشانغه نابشرلر بده تسبیح برله صاناب «الله» اسم شریفنی ایتوب اوطورودن غنه عبارت نوگل بلکه آڭار کوره عامدر. ذکر، تل برلده، کوڭل برلده، اعضالر برلده (مثلا نماز اوقو کېک) بولورغه ممکن.

نیوشلی نوگل بر اورنغه چیققانکدن صوڭ «یوق پارامی، بو اشغه الله تعالی رضا نوگل» دیب طوقتالسه نڭ «الله» نی ذکر اینوچیلردن بولسا نڭ. شوشی اشغه ایبده شڭ رضا بولسه اول اعانت قیلوچیلردن صانالور. شوندى اورنغه

(۱) صحیح بخاری، ج ۷ ص ۵۷. احمد ابن حنبل مستدی، ج ۳ ص ۱۱۳-۱۱۸-۱۳۵

چارغان وفتكزده ايبده شكز سزگه: «بو اشمزگه الله تعالى رضا بولمى» ديسه ده يولكز دن دونسه كز «الله» اسمنى ايسكزگه نوشروچى بولاسز. شوشى اش، چت چت اينوب نويمه برله بوزلر و مكلر تسبيح صاناوغه كوره ده احتمال ثوابلى بر عمل بولوب قويار. مونك سببندن «واما من خاف مقام ربه و نهى النفس عن الهوى فان الجنة هى المأوى» بشارتينه طوغرى كباوده بيك ممكن.

(۱۳۵) خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ (۱).

ترجمه سى: «سزنگ خبرليكز قرآن شريفنى اوگره نوب ده كشيپلرگه اوگره نوچيپلر كزدر».

قرآن اوگره نو و اوگره نودن مقصود معنادن مجرد بولغان لفظارغه اهميت يير و قرآننى جنازه لرده، آش مجلسلى و طويلرده، فونوغرافى قىبلندن تدبيرسز و شعورسز بولغان حائده نراويچلرده اوفو، ميتلر ايچون ختم اينو هم ده قورى عيارت تزوب اوطورونى الوغ عبادت صاناو ايچون نوكل بلكه آندن مقصود جهلو، هدايت نابو، عمل قىلو و دين صافلاودر. معناسينى فهم ايتى و متكلمنى كوكلده طونمى اوقولغان آيتارگه ثواب اميد ايتەرگه اورن يوق. «كتاب انزلناه ليك مبارك ليدبروا آياته و لينذكروا اولوالالباب» (ص ۲۸) اوشبو يرده گى دعوا مزغه دنبلدر.

مشهورلىرى بوز و مشهور نوكللىرى ايكيوز قدر بولغان «اصحاب صفه» شك كويرهك وظيفه لرى قرآن كريم اوگره نو و اوگره نو، عبوما قرآن برله تعلقنو بولغان حالده بتون صحابه آراسنده بتون قرآننى يادلاوچيلىرى يكرميدن آرايدى. بيك كويلر بر و ايكى سوره يادلاب قناعت ايتلر و عمرلرينى شونى خيم هم ده مضمونى برله عمل ايتوگه صرف قىلر ايدى.

دنياوى علملرنى و هر تورلى هنرلرنى حيات و معيشت ايچون واسطه هم رسيل، قىلورغه ممكن موندن ضرر يوق. اما دنياوى منفعت كورر و خلقلارنگ حقه لرينى، هديه لرين آلوبده آشلرينى آشاب بورر ايچون قرآن كريمنى رسيل ايتو قبيح اش و ضلالتدر. مونلر اوشبو «خيركم من تعلم القرآن و علمه» بشارتينه نوكل بلكه آدمارنگ ماللرينى باطل طريقلر برله آشاوچيلىر حقنده گى تهيپلرگه كرسه لر كيرهك.

۱۳۶) خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ وَأَنَا خَيْرُكُمْ لِأَهْلِي (۱).

ترجمه‌سی: «سزىڭ خىر لوڭز اوز اهلينه خىرلو بولغانڭزدر. مېن ده اهلينه خىر قىلوچىلر جهل سنده من».

«اهل» سوزى خاتونلرنى وبتون يافىنلرنى شامل بولسده بو حدىثده گى «اهل» دن خاتونلرغنه اراده قىلغانلىقى آڭلاشلادر.

ايرلرنىڭ، اوزلرندىن قونلى وندىپىرلى بولولرى سېپىندىن خاتونلر اوزلرېنى ايرلر ايچون ياراتلغان مخلوقلر دىب اعتقاد قىلرلر وآنلر طرفىندىن نېنىدىگنه چقا كورسەلر ده قارشو طوررغە حقلرى يوق اېكانلىگىنى گەمان ايتەلر، بو حال، بتون دنيا خلقدىنە اوشبو روشده عمومى ايدى.

اسلام دېنى كىلوب، «واهن مثل الذى عليهن بالمعروف وللرجال عليهن درجة» (بقره ۲۲۸) «الرجال قوامون على النساء بما فضل الله بعضهم على بعض وبما انفقوا من اموالهم» (نساء ۳۸) كېك آيتلر بىرلە مذكور اعتقادنى تەدىل، خاتونلر اوستلرنده ايرلرنىڭ حقلرى بولغان كېك ايرلر اوستىڭ خاتونلرنىڭ دە حقلرى بار، ايرلرنىڭ مزىتلرى بعض بىر صفتلر دەغنه دىب ايرلرنىڭ حقلرىنى تەدىد ايتىدى. اگردە اير بىرلە خاتون قرآن شريفى تەلىم ايتكان روشده اوز حقلرىنى اوزلرى بىلسەلر وشوڭا كورە عمل ايتسەلر مەبىشتلرى البته خوش بولاچق و دنيا سفيرنده بىر بىرىنە ياردەمچى بولوب دوام ايتەچكلردىر.

خاتونلرنى حرمىتىز طوتووآنلرنى اوزبىنە ايدەش ايتماوده دنيا تىركلىگىنىڭ بىرلەنتى دە بولاچق توڭل. بو روشده دنيا كوتودىن ياخشى «عائىل» حاصل بولماز. رسول الله خىرلرى ائىنى ايچون شوندى مەبىشتىن قورقا وشول روشده دنيا كوتودىن صافلانۇ حقندە نصىحتلر قىلدر. موندە ذكر ايتولگان حدىث ايسە شول نصىحتلر نىڭ بىرىدر.

مؤلفلردىن بىر ذات اسلام عائىللىرى بىرلە فرنىڭ عائىللىرى آراسىندە مقابىسە ياصاب اوشبو مضمونده بىر سوز سوبىلى :

فرنىكلرنىڭ يوقارى صىنفلرېنەغنه قاراڭز، حقيقى «عائىل» نىڭ نىچوك باشا - گانلىگىنى كوروب خىران قالورسز. فرنىكلردە گى «عائىل» حىياتىنىڭ بزمسلمانلردە اثرى گنەدە يوق. فرنىكلردە عائىلە نىڭ فردلرى آراسىنە مەبىت و قانشو و بىر بىرى

ایچون جان بیررگه حاضر طورو، عادی اشلر دندر. آشاغان ساعتلر نده او یلرینه یئروب کر سه گز اڭ تورده آنا و آناڭ یاننده آنا او طوروب، مونلر نڭ اطرافینی عائله اعضالری نو گره کلب اوراب آلفانقلرینی کوررسز. بری سویلی باشقه لر نڭلاب طورالر، الوغلا افاده، کچوکلر استفاده ایتلر. آنا ایسه هم مجلسنی هم سوز تر تیبیلرینی اداره قیل، با کڭش سوزلرینی نصیح ایته، بتمه گان یرلرینی یتشدره، آڭلاشلمی قالغان اورنلرده ایضاحات بیره.

نیندی کورکام مجلس! تأسفدرکه بز (مسلمانلر) مونلر نڭ بز نڭ ایچون بزومی بولماغان موده لرینه تقلید ایتکانمز و کبوم قالوبی بولوب یورونی کمالات صانانامز حالده اڭ باخشی بولغان مذکور عادتلرینه تقلید ایته آلمیمز. بز، اوز دینمز نڭ مقتضاسینه کوره عائله آراسنده برک و محبت اورلقی ساچو طوغروسنده آنلر توسلی بولورغه تیوشلی ایدک. اگرده آنلرغه تقلید ایتهرگه عارلنسهک اول وقتنده افندمز نڭ «سز نڭ خیرلیکنز، خاتونلرگز ایچون خیرلی بولغانلرگزدر» دیگان سوزندن عبرت آلورغه تیوشلی ایدک. بزده کوب ایرلر یار اورما کوچ آوی قدر گنده قیمتی بولماغان نرسه لر ایچون خدمتچیلرینی سوگه لر، بالالرینی قینیلر، شوشی وقت خاتونلری برر سوز فسدرسه لر، آنلرغه تیک طورورغه بیوروب بیکروب فچقره لر و کوب وقت بر ایکینی بیروبده توپالر. موندی عائلده نیندی راحت و نیندی برکات بولسون! . .

اوشبو حدیث شریفی مناسبتی برله ایکنچی بر مؤلف: «خاتونلرغه شفقتلی و مرحمتلی، رهایتلی بولو طوغروسنده. فود ناپالیون-ده بر گنه ماده ده یوقدر، فود نپالیون نوگل حتی بو کوئگی آروپا نظاملر نده حدیثلر درجه سنده خاتونلرینی یوقاری کونارگان بر نظام ماده سی نابو مشکل، حالبوکه حدیثلر هر بلر آراسنده نوگل بلکه بتون دنیاده خاتونلر نڭ هر حقلردن محروم بولغان بر وقتلر نده صادر بولغان ایدی، بو زمانده هر بلر حتی قزلرینی تری حاللر نچه قهرلرگه کومه لر ایدی وشول زماننڭ اڭ مدنی قوملری بولغان روملر و ایرانلور قاشنده خاتونلر نڭ اورنلری اسپر لکدن عبارت ایدی» دی.

* * *

ایندی اوشبو حدیث شریفی موجبنه کوره خاتونلری حقنک ایرلر اوستینه اوشبو نرسه لر لازمدر:

خاتوننی ریاسز سویوب آنی اوزینه اڭ اشانچلی ایدهش دیب بلورگه آنی هر نوری آورقلردن حمایت قیلورغه، آڭا ییل برله یاغور تیدر نمازگه، بومشاق سویله شورگه، آرتق اوین کولکو اینمازگه، باغشی وفائدهلی نصیحت بیورسه قولاقغه آلورغه و عمل قیلورغه، سوز یورنوچی و غیبت سویله ب یوروچی خاتونلر برله فاتشودن صاقلارغه، اقتصاد برله اش قیلو طوغروسنده هر وقت تنبیه اینوب طوررغه، اوز آلدنده آنی کشیلرگه ماقتامازغه، هر حالت آڭڭ فاتبع معامله رینه توز هر گه و مونڭ برابرینه الله تعالی دن ثواب امید قیلورغه: مونلرڭ هر برندن ده بیگره ڭ خاتونلرغه حرام و حلال مسئله لرینی آڭلاتورغه و حلال حرامغه سبب بولاچق اشلردن خبردار قیلورغه.

بو صوڭقنی جهله گه مثال اینوب رضاع (سوت ایمزو) نی کورسه تورگه ممکن. سوت ایمزو گه بیگل اش اینوب حتی آڭڭ شریعت برله مناسبتی بوق حکمنده قیلنوب قارالسده، حلال و حرام اشلرگه سبب بواقانغی معلوم. بلاغان و قنده خاتونلر بر برینڭ بالالرینی ایمزولری کوب بولادر، لیکن موکالازم درجه ده اهمیت بیرلمی مساهله قیلنوب قالونادر. حالبوکه شریعت فاشنده بو اش اهمیتسز توگل.

ایکی باش طولامغان بالا، نی قدر خاتوندن ایسه شول خاتونلرڭ هر بری بو بالاغه سوت آناسی و بو بالاده آنلرغه سوت بالاسی صانالا و نکاح طوغروسنده اوز آناسندن فرقسز حالده بولادر. محرم فانداشلر آراسنده نکاح بولماسون ایچون اوشبو سوت ایمزو مسئله سینی هر بر ایر اوزینڭ خاتونینه اوگره تورگه تیوشلینر. ایزگی و باغشی بولاسی کیلگان ایرلر ایچون بو اش لازم.

سوزنڭ فسقه سی شول: ایرلرڭ خدمتاری اوی طشنده بولسه ده، راحتلری و کوئل آچولری اوز عائللری یاننده، اوی ایچنده بولورغه تیوشلی. برر بل قدر فاصله برله بر کشی حقنده خصوصی مجلسمزده سوز بولدی. هر بر دفعه سنه شول آدم حقنده موسی أفندی: «آڭڭ بتون کیفی و صفاسی اوی ایچنده اوز اهلی حضورنده» دیگان سوزینی تکرارلادی. بر کشینڭ اخلاقی گوزل بولو ایچون شوشی نعرف کافی. اوز یانلرنده استراحت قیلو، اوز مجلسلرینه قناعت اینوب باشقهنی ازله ماو قدر، خاتونلرنی احترام قیلو و عائل درجه سینی کوتارو بولماز.

۱۳۷) خَيْرُ النَّاسِ مَنْ طَالَ عُمُرُهُ وَحَسَنَ عَمَلُهُ وَشَرُّ النَّاسِ مَنْ طَالَ
عُمُرُهُ وَسَاءَ عَمَلُهُ (۱).

ترجمەسى: «آدميلارنىڭ خېرلىسى، عمرى اوزون و عملى ياخشى بولغانلار بىدر. آدميلارنىڭ اوصالىرى عمرى اوزون و عملى بوزوق بولغانلار بىدر». انسانلارنىڭ عمرلىرى، سودا گەرلارنىڭ سرمايهلرینه اوغشى. سودا گرنىڭ سرمايهسى كوپ بولسه شول نىسبته فائدهسى هم كوپ اما سرمايهسى آز بولسه شول نىسبته فائدهسى ده آز بولا. آدميلر، مەرلر ينى ضائع ايتسەلر، سرمايهلرى و شوگنا كورەدە فائدهلرى دە ضائع بولادر.

۱۳۸) دَعَّ مَا يَرْيُبُكَ إِلَى مَا لَا يَرْيُبُكَ (۲).

ترجمەسى: «شېئەلى نرسەلرنى فوى دە شېئەسلرنى اختيار ايتا». رسول اللهنىڭ بو سوزى «جوامع الكلم» (آز حرفلى و كوپ معنالى سوزلر) دن بولوب هر وقت دستور العمل طونلورغە تېوشلى. بر اورندە شېئەلى و شېئەسلر آش با كه فولغە كررگە مەكن بولغان مال كورلسە شېئەلىسنى فوى دە شېئەسلرنى اختيار ايت. بر سوز سويلگان وقتدە شېئەلى بولغانلر ينى ناشلا دە شېئەسلر ينى سويلە وەكن!..

۱۳۹) الدِّينُ النَّصِيحَةُ لِلَّهِ وَلِصَلَاتِهِ وَكِرْسُوْلِهِ وَلِإِئِمَّةِ الْمُسْلِمِيْنَ وَعَامَّتِهِمْ (۳).

ترجمەسى: «دين (نىڭ بتونلىگى و نىگىزى)، الله تعالى اېچون، فرآن اېچون، رسول الله اېچون، مسلمانلارنىڭ اماملىرى اېچون، بتون مسلمانلر اېچون نصيحتىن عبارتدر».

«فلاح» سوزى دنيا و آخرت خېر ينى جېغان سوز بولغان كېك «نصيحت» سوزى دە كوپ معنالى بولغان قسقه سوزلردندىر. «برەونىڭ دوستلق حقينى ئوتارگە طر شووى و آگنا خېر خواھلىق فيلووى» دېسەك «نصيحت» سوز ينى بر قدر آگلا تقان بولورمز.

(۱) احمد ابن حنبل مستدى. ج ۵ ص ۱۴۸.

(۲) سنن نساي. ج ۲ ص ۳۳۴. احمد ابن حنبل مستدى. ج ۳ ص ۱۵۳.

(۳) صحيح مسلم. ج ۱ ص ۳۱. بو. حديثى بخارى، تعليق يولى برەلگنە روايت ايتەدر.

الله ایچون بولغان نصیحت، آڭا ایمان کیتورو، احترام و تعظیم هم ننزیه قیلو، امر لرینی طوتوب نپیلرندن منعل نو، نعمتلرینه شکر ایتو کبک نرسه لر در. الله تعالی نڭ بو اشلرگه احتیاجی بوق. شوڭا کوره الله ایچون بولغان نصیحت حقیقتده بنده نڭ اوزینه فایتا و اوز فائده سی ایچون بولادر.

قرآن ایچون بولغان نصیحت آنڭ الله تعالی کلامی ایکانلگینه ایمان ایتو، آنی آڭلاب اوقو و آنڭ برله عمل قیلو، آنڭ علم لرینی مسلمانلر آراسینه تاراتودن عبارتدر.

مسلمانلر نڭ اماملری (خلیفه لر) ایچون بولغان نصیحت، شریعت گه خلاف بولماغان اورنده آنلرغه اطاعت قیلو و یاڭلش اشلری کورلسه لطفی برله ننبیه ایتو، اویوب نماز اوقو، صلاحلری ایچون هر وقت دعاده بولو کبک اشلردن عبارتدر. «اماملر» سوزندن دین عالملری، مجتهدلر بولورغده ممکن. آنلر ایچون بولغان نصیحت ایسه آنلر نڭ روایتلرینی قبول ایتو و حقارنده یاخشى ظن و دعا قیلودن عبارت بولور.

قبول کورلووی و اوزینه اذا بولماووی امیدلی وقتلرده موندە ذکر ایتولگان نصیحتلر، کوچلری بینکان کشیلر ایچون لازمدر. مگرده نصیحت فیلوچی کشینڭ علمی کامل وحسن خلقی گوزل بواوده شرط. بوقسه هر کم اوزی بلسگان بر نرسه سی برله نصیحت قیلورغده کرشسه، نصیحت قیلنمش کیمسه نڭ علمی و کمالانی اوزندن آرتق بولووینی نیکشروب طورماسه بو اش نصیحت بولماز، بلکه اوز وظیفه سی توڭل اش گه کرشو بولور.

معروف برله امر قیلو، منهی نرسه لر دن منع ایتوده بیک اهمیتلی شرطلر و ادبلر بار.

اوشبو «نصیحت» مسئله سی مناسبتی برله منفکر عالملردن محمد عبده حضرتلرینڭ بر مقاله سندن توبانده گی چهل لرنی انتخاب قیلوب بو یرده یازامز: بو کونده مسلمانلر ده قوت وشوکت، جمال ولطافت کیتونڭ سببی، دورت تورلی رکننڭ بتووندندر. دورت تورلی رکندن مقصود: الله تعالی گه ایمان، قرآن کریم وحدیثلر ده بیورلغان ایزگو عمللرنی قیلو، اهل اسلام اوز آراسنده حق وحقیقت برله وصیت قیلشو، صبر ایتو. بودورت رکن، «والعصر» سوره سنده تمام ذکر ایتولنه در.

بو کونده بز مسلمانلر نڭ ایمانلری رسمی کلمه لرنی تل برله یادلاودن غنه عبارت بولوب خلقلر مونلرنی بر برینه تقلید قیلوب غنه سوبیلیر. فضیلتنی

رذالندن وخیرنی شردن آبروچی فوت بوق. حتی «واما من اهلې وصدق بالحسنی...» دن آکلاشلا طورغان «ایمان» نڭ بو کونده مسلمانلرده بولوونده ده شبهه بار. بزنگ هر برمز اوزی اشلی طورغان عمللرنی، فعللرنی حسنات جمل نندن حساب ایتده الله تعالی دن حیا قیلمی شونلر بر ابرینه ثواب امیدنده بولادر. اشلرگان اشلری حقیقت حالده حسنانمی یا که سیئات جمل سندنهی؟ آنی تیکشرمی و بر مرتبه بولسون فکر ایتوب قارامی. حتی بزده حسنه برله سیئنی آیره آورلق فوتده بوق. حالبوکه «ایمان» اسمنده بولغان کمالات، خیر برله شرنی، فضیلت برله رذالتنی یقینی صورتده فرق ایته بله و خیر برله فضیلتنی محبوب کورسه ته آلا طورغان بر «نوت» دن عبارت ایدی. اگرده ایمان، رسمی کلمهلرنی نلده اوقودن غنه عبارت بولسه ایدی، بو کونده دنیاده ایمانسز آدم بولماز ایدی. چونکه بر قاهر فوتنڭ بارلفینی حتی آنڭ تیکده شی بوقلفینی بو کونده هر کیم بلدر. مونی تللری برله انکار اینوچیلرنڭ ده کوڭللی اثبات قیلدر. بلسکه حقیقی ایمان، نل برله رسمی ایمان کلمهلرینی تکرارلاغنه توڭل بلسکه الله تعالی نی تقدیس و تعظیم قیلو همده شر و قبیح اشلرنی مسکروه کورو و آنلردن یراق بولودن عبارت ندر. اگرده شوشندی ایمان حاصل بولسه بنده ده الله دن قورقو و بوزوق اشلردن نفسینی طیبو کبک کمالانلر حاصل بولور. اوشبو طریق برله الله تعالی گه ایمان قیلوغه، رسوللرینه. کتابلرینه، تقدیر، حشر و نشرگه ایمان ایتو لازم بولوب کیلور.

بو کونگی مسلمانلر حسد و عداوت، کبر و جهالت برله مبتلا بولدیلر. موندی امتار آراسنده ایزگو عمللر قیلنو وشول عمللرنڭ روحلردن اثر حاصل بولو ممکن توڭل. اجتماعی هیئتی نشویشلی بولغان قوم موندی اشلرنی اشلرگه مقتدر بولمیدر.

حقیقت برله توصیه قیلشوب هدایت نابحق وشهونلر هجوم اینکانده صبر برله نصیحت قیلشوق بو کونگی مسلمانلر آراسنده بتونلای یوقدر. حاضرنده معروف برله امر و منکردن نهی کبک اشلرگه اهمیت بیرلمی. حق و صبر برله وصیت قیلشولر اوزلرینڭ قویلقان معنالردن تهمام دوندرلدیلر. نصیحتنی قیلوچی ده، قبول ایتوچی ده بوق.

اگرده مسلمانلر بدعت و خرافهلردن اویوشدرلوب یاصالقان جعلی دینلرینی ناشلاب اوشبو اورنده مذکور بولغان دورت رکندن عبارت دین گه ملازمت قیلسلر الله تعالی نڭ: «وعد الله الذین آمنوا منکم و عملوا الصالحات لیستخلفنهم

في الارض كما استغاف الذين من قبلهم وليمكن لهم دينهم الذي ارضى لهم
 وليبدلهم من بعد خوفهم امنا بعد وفنى لا يشركون بي شيئاً...» (نور ۵۴)
 ديب قىلغان وعده سينه مظهر و: «ان الله لا يغير ما بقوم حتى يغيروا ما بانفسهم...»
 (رعد ۱۲) كېك وعبدالردن امين بولور لر ابدى
 قرآن كريم حقيقى ايمان بوله ايز گو عمل فيلوچيلرنك هيچ وقت خسرانده
 فالمازلقلرى برله حكم ايتمشدر (۱).

بندلر حقندهغى « نصيحت » ، خير تـلـودن عبارت بولغانى ايچون اوز
 فاشنده «حق» ديب كورلگان بر نرسه برله هر كيمنى ديملو وكتاب سويلگان
 بولوب اوطورو نيوشلى اش توگل. چونكه بو كشينك «حق» ديب بلو سببلى
 ديملگان نرسه سى نكى كشى فاشنده بتونلاى «باطل» ديب اعتقاد قيلنه طورغان
 نرسه بولورغه ويا كه «حق» ديب اعتقاد ايتولسه ده شول اش برر تولى مجبورلك
 سببلى اختيارسز صورنده قىلنغان بولورغه ممكن. شول سببدين « نصيحت »
 ديب اجرا ايتولگان بواش، بتونلاى نزاع وكيسلشو، دشمانلاشوغه سبب
 بولووى احتمال. بو اش ايسه «تواصى بالحق» توگلدر. «نصيحت» دن مقدم
 علم وياخشى خلق كبرهك. علملى، صبرى و اخلاقلى كشيبلر ايچون نصيحت بوللرى
 معلوم.

قرآن، وحديث وعهوما ايسكى عصرلرده يازلغان دىنى اثرلر اصطلاحلرينه
 كوره «ملت» سوزى برله «دين» بر معناده در. بتون پيغمبر لر كينورگان «دين»
 نك اساسى بر بولغانلقدن خصوصا ابراهيم پيغمبر شريعتنده گى فرعى قاعدهلرنك
 بىك كوبسى اسلام شريعتنده شول حالنچه قبول ايتولگانلىكدن قرآن كريمده
 «فاتبعوا ملة ابراهيم حنيفا...» (آل عمران ۸۹) روشنده فرمانلر بار. «ميسن
 ابراهيم پيغمبر ملتندمن» ديگان سوزنك معناسى «ميسن ايكى پيغمبرگه ايبهردم»
 ديگان سوز توگل بلكه ايكى پيغمبر طرفندن تبليغ ايتولگان بردين گه ايبهردم»
 ديگان سوزدر.

صوئكى زمان خلقلرى «ملت» سوزىنى نسل ونوع همده بر تل برله
 سويلوچى خلقلر، معناسنده استعمال ايتنه باشلاديلر. حاضرنده، بو استعمال بىك
 مشهور وعهومى بولوب كيتدى.

هر ايكى استعمال درست. آكلاغان صوئك مونده ضررى اش يوق. هر

زمانده هر نورلی قوملر نڭ اوزلری موافق کورگان نرسه لری حقنده «اصطلاح»
توزورگه حقلری بار.

اولگی اصطلاحغه کوره بر یوزنده بولغان بتون مسلمان بر «ملت»
بولوب بتون «خرستیان» اوزینه باشقه بر «ملت» در. «یهود» برله «مجوس»
لر ده آیروم آیروم «ملت» لردر. اما سوکفی اصطلاحغه کوره بتون «عرب»
(مسلمانی، خرستیانی برگه) بر «ملت» بولوب بتون «تورک» (مسلمانی، بوددی
وشامانیی برگه) بر «ملت» در. روسلر، نمسه وانگلیزلر هر بری اوزلرینه
باشقه باشقه «ملت» لردر.

﴿ ۱۴۰ ﴾ ذَنْبٌ لَا يُغْفَرُ وَذَنْبٌ لَا يُتْرَكُ وَذَنْبٌ يُغْفَرُ فَأَمَّا الَّذِي لَا يُغْفَرُ
فَالشِّرْكَ بِاللَّهِ وَأَمَّا الَّذِي يُغْفَرُ فَذَنْبُ الْعَبْدِ الَّذِي بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ
وَأَمَّا الَّذِي لَا يُتْرَكُ فَظَلْمُ الْعِبَادِ بَعْضِهِمْ بَعْضًا.

ترجمه سی: «گناه بار یارلقانماز وگناه بار اهتبارغه آلمی فالماز، گناه
بار یارلقانور. یارلقانمی طورغان گناه الله تعالی گه شرک فانو، یارلقانورغه ممکن
بولغان گناه، بنده نڭ الله تعالی گه قارشو بولغان باشقه گناهی، اعتبار سز قالمی
طورغان گناه بنده لرنڭ بر برینه ظلم ایتولریدر.»

الله نی انکار قیلوده «شرک» برله بر حکمه بلکه آشکار کوره ده الوغراقدر.
لیکن رسول الله زماننده عربستان وحجاز عربلری، الله بارلقینی انکار ایتمیلر
بلکه آکا شریک اثبات قیلر ایدی. شول سببیدن رسول الله حضرتلری
کوبره ک وقتده «شرک» سوزینی استعمال ایتهدر.
شرک، اوشبو اوچ نوع گه آیرلادر:

۱) مصنوع وممکنلرنی اوزینڭ صانعندن، خالقندن همده صانع وخالقنڭ
اسملرینی، صفات وفعللرینی تعطیل قیلو. (مونڭ قسقه سی، خالقده مخلوقده
یوق، دیب آیتودر).

۲) بو نرسه لرنی اثبات ایتوب یعنی خالق ومخلوق بار، ممکنانمی الله تعالی
وجودگه کیتوردی دیبده الاملقه والاهلق خاصه لرنده آنڭ تیبکنده شی بار دیبو.
۳) الوهیتده، الوهیتنڭ خاصه لرنده شریکینی انکار ایتوبده عبادت طوغروسنڭ
اللهغه شریک اثبات ایتو.

اوشبو اوچ شركدن الك ياماني اولنگيسى وآنندن صوڭ ايكنچيسى بولوب
بو اوچونچيسينڭ حكى ايسه بر آز بىكلرهك.

ظلم ايتو، آدمچىلك گه خلاف بر اش ايكانلگى معلوم . الله تعالى ظالملى
حقنده: «ولا تعسبن الله غافلا عما يعمل الظالمون. انما يؤخرهم ليوم تشخص فيه
الابصار» (ابراهيم ۴۳). (ظالملىنڭ اشلگان اشلىرندن اللهنى غافل وخبىرسز ديب
بلمه كز و «نى ايچون برر نورلى جزا كورساتمى؟» ديب بورچولما كز! الله
آنلرنڭ جزالرينى بر كون ايچون كىچىكدره دركه اول كونده فورقو سببلى كوزلر
اورنلرنده قرار فيلوب طورا آلمازلر) ديهشدر.

بو قايسى كوندر؟

قيامت كوننده بولور، دنياده بولورغه ده ممكن. ظلم ايتوچىلر، اوشبو
تهديددن عبرت آلورغه تپوشلى. ضيا پاشا:

ظالم ينه بر ظلمله گرفتار اولور آخر
البتة اولور او يقانڭ خانسى ويران

«بارلقانمى طورغان گناه» ديگان سوزدن مقصود حقيقى توبه بولماغانده
الله تعالى اوز فضلى برله گنه يارلقاماز، ديگان سوزدر. حقيقى توبه بولسه، الله
تعالى هر بر گناهنى يارلقاوانى وعده ايتكانلگى معلوم.

(۱۴۱) الرَّاحِمُونَ يَرْحَمُهُمُ الرَّحْمَنُ ارْحَمُوا أَهْلَ الْأَرْضِ يَرْحَمَكُم مِّنْ
فِي السَّمَاءِ (۱).

ترجمهسى: «مرحملى وشفقتلى كشيلىرنى الله تبارك و تعالى اوز رحمتينه لائق
قىلور. يرده بولغانلرغه مرحمت ايتىكز، حكى ك ل ده ده بورگان الله تعالى،
سزگه مرحمت قىلور».

مرحملى وشفقتلى بولو حقنده موندن باشقه حدىلرده كوب بولوب معتبر
ءاملر واسلام حافظلىرى طرفندن روايت ايتولمىلردر.

۲ (رَحِمَ اللَّهُ رَجُلًا سَمَحًا إِذَا بَاعَ وَإِذَا اشْتَرَى وَإِذَا اقْتَضَى (۱).

(۱) سنن ابى داود، ج ۲ ص ۳۲۸.

(۲) معج بخارى، ج ۳ ص ۹. «رحم» سوزينه «رحمت ايتسون» ديب هم «رحمت ايتار»
ديب ده. نڭ هر ايكيسى درست. اولگى احتمالغه كوره «دعا» صوڭنى احتمالغه كوره

«حبر» بولا

ترجمه‌سی: «صانقان و صانوب آلفان همده بورچینی صور اغان وقتده مسامعه‌لی (بیگلر معامله‌لی) کشی گه الله‌تعالی رحمت ایتسون!»
 بورچنی تولو و طوغروسنده مسامعه‌لی بولوچی کشی موندنی خیر دعاغه کوبدن طوغری کیلسه کیره ک.
 حدیث شریف بورچینی صور امی طوررغه قوشمی بلکه صور اغان وقتده یومشافلغ و شفقت کورسانورگه دلالت قیلدر.

(۱۴۳) الرَّفْقُ رَأْسُ الْحِكْمَةِ .

ترجمه‌سی: «خلفلر برله ملایم معامله‌ده بولو، حکمتنک باشیدر.»
 چونکه ملایمت سببندن آراده الفت بولور، کلفت بنار. امام مسلم، حضرت هائشه‌دن: «ملایمقی، یومشافلغ نبندی گنه نرسه ده بولسه ده اییه‌سینی زینتلر و نبندی گنه نرسه دن کونارلسه ده آکا قباحئلک کبتورر» معناسنده بولغان: «ان الرفق لا يكون في شيء الا زانه ولا ينزع من شيء الا شانه» حدیثی روایت ایتهدر (۱). شوکا کوره رفقنک حکمت باشی بولووی اوز اوزندن معلوم. ابوالفتح البستی:

ورائق الرفق فی کل الامور فلم یندم رفیق ولم یندمه ندمان
 ولا یفرك حظ جره، خرق فالخرق مدم ورفق المرء بنیان.

لکن بو حکم، احوال شونی اقتضا ایتمکان وقتدرعه کوره بولوب هر وقت وهر کیم ایچون عمومی بولماز. بعض بر وقتلرده، بعض بر کشیلر حقننده مونک ضررلی بر اش بولووی ده ممکن.
 هر حالده رفق، احسان، مرحمت سوزلرینک معنالرینی یاخشی آکلارغه و مضمونلاری برله عمل قیلورغه تیوشلی. آدملر نك صوڪ صولشلری یاقینلاشقانده وحق تعالی حضورینه حساب بیرر ایچون بارغانده اک کوب اوکنگان نرسه لرنی «نی ایچون دخیده آر نغراق مرحمتلی بولمادم، نی ایچون خلفلر برله مسامعه‌نی کوبره ک قبلمادم ونی ایچون رفق و ملایمتنی عادت ایتمادم» کبک سوزلردن عبارت بولووی ممکن.

(۱۴۴) زُورُوا الْقُبُورَ فَإِنَّهَا تُدَكِّرُكُمْ الْآخِرَةَ (۱).

ترجمه سی: «قبرلارنى زيارت ايتوڭز! چونكه قبرلارنى زيارت اينو آخرتنى ايسكز گه توشىر.»

قبرلار گه زيارت ايتوڭز اصل سببى آخرتنى ايس گه نوشىر و ايكانلىگى اوشبو حديثده آچىق معلوم. حضرت عثمان، قبر يانينده باروب توقتاور بىرله يغلىير ايدى. بىر وقتده: «اوجماخ بىرله نىمىغنى ايس گه نوشىرگان وقتده بىقلاماغانكز حالده قىر يانينده يغلىيسز، مونڭ سببى نىندى نىرسه؟» دىب صور اغانلار ايدى. حضرت عثمان: «رسول الله دن، آخرت سفرينڭ اڭ اولىگى منزلى قىردىر، ا گرده قىردىر اش ياخشى بولسى آندن صوڭقىسى ياخشى بولور، ا گرده قىردىر گى اشلىر فور قىچ بولسى آندن صوڭقىلىرى بىگره كده يامان بولور دىب ايشتىم، شول سوز خاطر مه توشو سببىلى يغلىيم، دىب جواب بىرگان ايدى (۲).

قبرلارنى زيارت قىلو حقتده باشقه حديثلرده بار. اوشبو قىد بىرله قىرلارنى زيارت قىلو مشروع و ئىجابى اشىر. زيارت قىلغان وقتده ميت و ميتلر اىچون دعا قىلوده نىوشلى اش. رسول الله و صحابه لرى قىرلار كىلر ده ميتلر اىچون دهالر قىلار ايدى. اما اولىكلردن استمداد و استغنايه قىلو، آنلردن حاجت صور او اىچون قىرلارنى زيارت قىلو مشروع توڭل بلىكه اسلام شرىعتينده مەنوع بر اشىر. شونڭ اىچون قىرلارنى زيارت قىدى بىرله بىراق بىرلر گه سفر قىلورغى، اىزگولر و اولبالر قىرلار نىده مجاور بولوب طوررغى حاجت بوق. عبرت آلور و آخرتنى ايس گه توشىر اىچون زيارت قىلورلىق قىرلار هر شهرده و هر اولده بولادىر. رسول الله حضرتلرى بتون عمرينى «امتىنى شريك» دن صافلاو و عقيدىلر بىنى اوهام و خرافاندىن صافلاو يولنده صرف ايتدى و بو طوغورده موفىقده بولغان ايدى. لىكن سلف صالح منقرض بولغاندىن و چىت دىنلر نڭ عادت و عرفلرى همده رىهانلىقلرى آرمىزغى كىرگاندىن صوڭ مسلمانلر قىر بىرله مبتلا بولدىلر. و اوزلرى اولباظن ايتكان كشىلر نىڭ قىرلارنى ماچا قىلدىلر. قىرلار ايدى الوىغ بر كىسب بازارى بولدى. اسلام روحندىن غافل قالغان بى چاره لىر، كىروان بولوب ولىلر قىرلار نىه بارالار، قىر صاحبلىرىنى واسطه قىلوب مقصودلرىنى صورىلر. حيله كار بر آدم، اطرافنده دىوار بولغان بىر قىر گه باروب قىندىلر،

(۱) سنن ابن ماجه. ج ۱ ص ۲۳۵.

(۲) كتاب الخراج لىبى يوسف. ص ۹.

..... حضرت آڭا اولكزده قبلهغه فارشى آغا طورغان چيشمه باشنده برولى قبرى تابتالوب يانادر، شونى احاطه قىلوب آلكز!» ديب ايتوب يبارگان شوڭا كوره آنى كبرته برله احاطه ديلر» ديدى.

اوستال اوستى كېك معلوم بولغان، اوليا قبرى اسمى برله توڭل حتى مطلقا بر قبر علامتى بارلىقى آتالرمز بابالرمزغه بلنمگان اورنده اوليا قبرى حادث بولويته نيندى معناده بېره آلامام .

مصرده سيد على البكرى اسملى آدمڭ اوليا بولويته، قبرى ده اوليا قبرى جملە سنده سانالا باشلاوينى، مونڭ ايچون «مولد» رسمى ياصالونڭ روشلر ينى عبدالرحمن الجبرتنى اوشبو روشده حكابت ايتەدر:

مصرده اوراملرده يالان اوست يورى طورغان بر ديوانه بار ايدى. عوام خلقى ديوانه كشيىنى ولى ديب بليگانلىكلر ندىن بو تينتاك آدم حقنده خاتون قزلر شولاي ظن ايتە باشلاديلر. مونڭ ديوانه لىقى نسبتنده بر طوغانى بولغان آدم بيك مكرلى وداهى ايدى. نادان خلقلرڭ طوغانينه بولغان حسن ظنلر ندىن فائدهلەنو بولپنه كردى. ديوانه نى يووندروب ياخشى كيوملر كيوندروب اوز اوينده آسراغه باشلادى و دعاسيىنى آلورغه، كوروب تېركل نوگه نيتلر بولغان كشىلر ايچون اوينى اذن عام ومدكور كشيىڭ اولياقيني اعلان ايتدى. خاتون قز و ايرلر فوج بولوب كيلورگه باشلاديلر. مونڭ كېلىدى كېتىدى سويلەگان سوزلر ينى هر كېم اوزنچه تاويل و تفسير قىلە، مهمل سوزلر ينه قدر بر نورلى معقول تفسيرلر ايتەلر ايدى. مكرلى طوغانى ايسه كېلىگان كشىلرگه اوليا - شېخ وايشان بولغان طوغانينڭ كراماتيني بيك كېلىشدروب سويلى: غيبگه مطلع ايكانلىگيني، كوڭلرده گى اويلرني بليگانلىگيني آڭلاتا ايدى. خلق مېكبا كېتىديلر، نذرلر صدقەلر و هديهلر برله كوموب قويديلر. خصوصا اميرلر، پاشالار خاتونلرى بيك مول يادورالر ايدى. مونڭ سببلى مكرلى آدمگه دنيا اقبال ايتدى، ساتو بيك ياخشى و نابوشلى بولدى. ديوانه شېخ حضرتلرى ده تېك طوروب آشاو سببلى افراط درجەده سيمردى و ۱۲۰۰ تارىخندن صوڭ وفات ايتدى. خاتونلر و ايرلر مونڭ قبريني كېبه حكيمينه كرتديلر و دوغادن دوغا اوزولمى طوناشدن يورى طورغان بولديلر. شولە سببلى مونڭ قبرى جبولشه طورغان و دوستلر (محبوب و محبوبه لار) كورشور ايچون بېلىگلى بر اورن بولدى. ۱۲۱۴ نچى شهر ربيع الاخير ۱۰ نچى كوني مونڭ «مولد» كوني ايتلوب اعلام

قیلندی. فرانسىز لار مصرغه كرگانلر ندىن صوڭ بو قېرگه جبولونى ومولدار ياصاونى منع ايتوب قاراغانلر ايدى، سفاھت وفحش اورنى بولغانى ايچون صوڭندىن ايرك قويديلر (۱).

«سید علی البکری» ديب مشهور بولغان اوليا اوشبو آدم بولوب خلقلر شوڭ قېرىندىن استمداد ايتهلر، «مولد» لرىنى ياصاب حرمت كورسهنهلر بولادى. رسول الله كيتورگان اسلام دیننده شوشندى نرسهلر بار ايدىمى؟ استمداد واستغائه قیلولر روایت ایتولمى؟ ایتولسه و بولسه مونلرنى قايسى محدثلر بلیغ ایته و اسلام حافظلر ندىن قايسيلرينڭ اثرلر نده كورله؟... قېرلر رعایت قیلنورغه و حرمتلى طونلورغه تېوشلى. لىكن آنلرنى استمداد اورنى ايتىڭ و اول بىرلرگه باروب ركوع و سجده قىلمق، قول قوشروب تعظيمه بولمق درست توگلدى. مونى هر بىر مسلمان بلو، بلىگانلر بلىگانلرگه اوگرتو بىرله مكلفلردى.

هر حالده اوشبو حديثدن، قېرلرگه زيارت قىلو مشروع ايكانلىقى آڭلا- شله در. رسول الله اوزى هم قېرلرگه زيارت ايتهدر ايدى. اوز آناسينڭ قېرىنه زيارت ايتكانه بىك متأثر بولوب يغلادى و ياننك بولغانلرنى ده يغلانقان ايدى (۲). قېرلرگه زيارت وقتنده: «السلام عليكم دار قوم مؤمنين و انا ان شاء الله بكم لا حقون» ديب اوفوغانلى مرويدير (۳).

قېرلرنى زيارت قىلو طوغروسنده خانونلر، ايرلر بىرله بىر حكومه مى توگلمى؟ خانونلرنىڭ قېرلرگه بارولرىنى بىر صنف عالملر «مكروه» كورديلر. بعضيلرى بو مكروهنى «مكروه نحرىمى» ديگانلرى حالده بعضيلرى «مكروه قنزىمى» ديديلر. حضرت عائشه اوزينڭ طوغانى عبدالرحمن قېرىنى زيارت ايتكانده:

وكانت ما في جنبة حقة
من الدهر حتى قيل ان يتصدعا
فلما تفرقتا كاني و مالكا
لطول اجتماع لم نبت ليلة معا

شعرلرىنى اوفووى و: «اگرده اولگان وقتكده يانكده بولغان بولسه م ايدى

(۱) عجائب الآثار فى التراجم والاخبار، ج ۳ ص ۸۰-۸۱.

(۲) صحیح مسلم، ج ۱ ص ۲۶۷.

(۳) سنن ابى داود، ج ۲ ص ۱۰۵.

شول اولسگان اور نكده دفن ايتدرگان همده فبرگه زيارت قيلماسان بولور ايدم» ديگانلىكى مرويدر (۱). مونك بو فعلى وبو سوزى خاتونلر نك قبرلرگه بارولارى مكر وه تنزيهى بولوغه دليلدر.

كوبرهك عالمدر، منع قيلورلىق عارضى سببلر بولماسه ايرلر قيبلىندن خاتونلر نكده زيارت قيلولرى درست و «اهن الله زورات القبور» (۲) حديثى، اذن حديثلرى برله حكمسز قالدى» دليلدر. اذن حديثلر نك برى امام احمد نك بريدته الاسملى دن روايت ايتكان: «كنت نهيتكم عن زيارة القبور فزوروها ولا تقولوا هجرا» حديثيدر (۳). رسول الله حضرت عائشه گه قبرلر نى زيارت ايتكان وقتده اوفور ايچون دعا اوگره توى (۴) و حضرت فاطمه نك هر جمعه ده حضرت حمزه قبرى نى زيارت قيلووى (۵) همده آخرتنى ايس گه توشرو خاتونلر ايچون ده كبرهك اش بولووى، زيارت نك خاتونلر ايچون ده درستلىگينه دليلدر.

خلاصه: بدعتلر، تبرج و ايرلر برله اختلاطلاردن و عموما عارضى سببلردن سلامت بولغان وقتده قبرلر نى زيارت قيلو طوغر وسنده خاتونلر، ايرلر برله بر حكمه بولورغه نپوشلى. منكر اشلرگه باعث بولغان وقتك بو اش، خاتونلر ايچون ده ايرلر ايچون ده درست بولماز.

۱۴۵) الزهد في الدنيا يريح القلب والبدن والرغبة فيها تكثير الهم والحزن
والبطالة تقسي القلب.

ترجمهسى: «دنياده زاهد بولو، هم كوكلنى هم بدننى راحتلندبرر. دنيابه رغبت قيلو، قايفو وحسرتنى آرتددرر. يالقولاق كوكلنى فارالتور.»

زهد، مالسز و بارلى، منصبسز و جاهتسز بولو ديگان سوز توگل بلسكه دنيابه رغبت قيلموا و اوزى نى خپرلى اشلردن همده الله تعالى نك رضالفينى ايستمه و دن مشغول قيلموا، ديگان سوزدرر. موگنا كوره بر الوغ باينك و ابك بوقارى منصب ايه سبب نك زاهد بولووى و بر بارلر نك همده هيچ بر قدر و حرمتى يوق كشي نك زاهد بولماوى ممكن. شونك ايچون چيتدن فاراب برهونك

(۱) جامع ترمذى، ج ۱ ص ۱۲۵.

(۲) سنن ابن ماجه، ج ۱ ص ۲۴۶.

(۳) احمد ابن حنبل مستدى، ج ۵ ص ۳۶۱. «هجر» باطل و بوزوق سوزلردر.

(۴) نيل الاوطار، ج ۳ ص ۲۵۶.

(۵) عمدة القارى شرح صحيح البخارى، ج ۳ ص ۷۷.

زاهدانگینى ياكە زاهد توگللگينى بلوچينوندر. شولاي بولسه ده ظاهرده گى علامترگه غاراب هر كشى اوز حقنده بر فكر حاصل فيلورغه بول بار. بو علامتر ايسه اوشبونلر: ۱) بر نرسه نك اوزنده بولووى ايچون شادلانماز، بولماوى ايچون فايغرماز. ۲) اوزيني مافتا وچيلر برله يامانلا وچيلرني تېگز كورر. ۳) الله تئالى گه محبت ايتودن وهېچ بر عرضسز عبادت فيلودن لذت تابار.

فومسزاق و دنبانك ذاتيني سويولك قابغو وحسرتلرني آرتدرونده شېبه يوق. موفى هر كيم اوز تجربەسى برله بلورگه ممكن.

بالقاولق، وقتنى فرصتى اسراف ايتو ديگان سوزدر. مالنى اسراف فيلو بوزوق اش بولسه، وقتنى و فرصتى اسراف ايتو بيگره كده بوزوق اش بولور. مالنى تابارغه ممكن اما ضائع بولغان وقت و ضائع بولغان فرصتى كېر و فاي تاروب آلورغه امكان يوق. دنباده الك او كنجلى سوز «وقت اوندى!» ديگان سوزدر. انسانلر قيامت كوندە مال حسابنى بيرسەر، وقت حسابىنى ده بيررلر. احتمال الك مشقت كورله طورغان نرسه، شول «وقت» حسابنى بيرر بولور. اسلام عالمارى طرفندن نألىف ايتولگان اخلاق كتابلرى آز آشاو و آز يوقلاو حقنده وصيتلر فيلرلر. البته آز آشاو و آز يوقلاونك (بيتارلك قدر بولو شرطى برله) فائده لرى بيك كوب. شول فائده لردن برى ايسه «وقت» كوبا يودر.

وقت كوب بولسه آخرت آزوقلرى حاضرلر و گده دنباده معيشت سببلرى ده حاضرلر گده بيته و هر بربندن الوش آلورغه ممكن بولادر.

خلقلر عمر فسقه لغندن زارلانلار و بر تورلى اش اشلى آللى قالولرى ايچون نأسف ايتهلر. بو زارلانو و نأسف ايتو اورنلى نوگل. وقت بيك كوب، عمر بيك اوزون ليكن بو وقتلر و عمرلرني بز فائدهسز و معناسز نرسه لرگه صرف ايتهمز. اگرده صرف ايتە بلوب صرف ايتسەك ايتدى وقت نك ايركن و عمر نك اوزون ايكانلگينى حتى كوزمز برله كورگان درجه سنده بلور ايتك.

درست، اش اشلو، عقل و بدن خدمتلى برله شغللر نو مشقتسز نوگل. ليكن هر حالده بالقاولق و اشسزلك مشقتلر ينه، بالقاولق و اشسزلكدن طوغان فلاكتلرگه كوره بيكلره كدر.

شهرت چيقارو، زور منصبلرغه كونارلو، علم و فضليت اهلى بولو كيك اشلرگه مانع بولغان نرسه، فقيرلك نوگل بلسە بالقاولقىسز. خلق اشلرگان ورزقلىرى آرتندن يوكرگان وقتلر نده سوز ولوب يانو، ايسنەب او طور و كوكل

فارقن بولمى نىندى نرسەدن بولسون! ..

«البطالة تقسى القلب» (بالقاولق كوڭلىنى قاراتا) دېگان سوز، صاف آلتون بولغان «حكمت» سوزدر. بو سوزنى اگرده موندن مك يل مقدم، بدويلر آراسنده طوب اوسكان وعمرىنى شونلر برله اونكارگان كشى سويلهگان بولسه، باشقه هيچ بر دليل بولماغانده آنك پيغمبرلىكى ايچون دليل بولورغه يارار ايدى. حديث شريفده «زهد» برله «بطالت» نك بر برينه فارشى قويواوندىن «يقاولق» برله «زهد» نك بر نرسە توگل ايكانلىگىنى هر كيم اوز عقلى برله بولورگە تيوشلى. يقاولق باشقه، زهد باشقه.

خلق اوستينه يوك بولوب طور و فائعه بيروب بورولر زهدلىكدن، قناعلى بولودن توگل بلكه اش سويماو ويكل روشده مال نابو ايچوندر. هر كم اوز رزقنى اوزى نابارغه طريشماوى و طوفسان كشىنك اون كشى اوستينه يوك بولووى سببندن ملتز بايى آلى، كوچلىرى بيتى بلكه بار بايلقلىرىنى كيمره بارلر، باشقرد برلر ينك سانلوب بتولر ينه، طوفاندىن بيرلى بالتا كرمگان اورمانلر ينك قورى صحرا بولوب فالولر ينه ده اصل سبب، يقاولق كشىلر ويكل دنيا كوتو بولپنى آلفه آلقان سوري قورتلر بولدى.

۱۴۶) السَّاعِي عَلَى الْأَرْمَلَةِ وَالْمِسْكِينِ كَالْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ الْقَائِمِ اللَّيْلِ الصَّائِمِ النَّهَارَ (۱).

ترجمهسى: «طول و عاجزه خاتونلرغه همده مسكينلرگه ياردم بولنك يور- چيلر، الله بولنده صوغش قیلوچیلر یا که کبچلر ده عبادت ایتوب ده کوندزلر ده روزه بولوچیلر حکمنده لردر».

موندى عاجزه و عاجزلرگه ياردم ايتو طوغرو سنده بوضوك زمانلرده «جمعيت خيريه» لر ناسيس قیلو اصولی چيقدى. «جمعيت خيريه» لر ايسه خير اشلرنى برگه لب اشل و دن عبارتدر. برى آفچه بيرسه ايكنچيسى تن برله خدمت ايتارگه ممکن بولغانلقدن «عاجزه و عاجزلرگه ياردم بيك قیلور ايدم لکن بايلقم يوق» یا که «آفچه بيرر ايدم اما اوزمنك آنلر آرتندن يوررگه وقتم وفرصتم بولمى» دېب عذر كورسانورگه اورن يوقدر.

(۱۴۷) سَبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ وَقِتَالُهُ كُفْرٌ (۱)

ترجمه‌سی: «مسلمانلرنی سوکمک فسق وحقسز اورنده اولدرمک کفران نعمت قیلودر».

اوشبو حدیث شریفی‌گه کوره مسلمانلر، اوزلرینک مسلمان فانداشلری قاشلرنده بیک محترم طوتولورغه، عرض وناموسلری سلامت بولورغه تیوشلی. فسوق دیب الله تعالی‌گه اطاعتسزلك‌گه ایتولندهر.

رسول اکرم مسلمانلرنک بر برلرینه رعایلی، شفقت ومرحمیلی بولور. لری حقنده بو قییلدن بیک کوب نصیحتلر، وعید وتهدیدلر سویله‌گان بولاسده اوز فانداشلرنندن واوز دینده‌شلرنندن مسلمانلر قدر جبر وجفا کورگان بر مات بارلغی معلوم توگل. اسلام تاریخی بتونسی دیرلك اسلام قانی توگولو خبرلرنندن عبارت بولوب، نوگوچیلرده اوز دینده‌شلری بولغان مسلمانلر ایدی. خلقای راشدون سوکنده مسلمانلر مستبد خلیفه‌لر، مفرور امیرلر برله مبتلا بولدیلر، مونلرده خلقلرنک جانلری وفانلری، عرض وناموسلری، عاقله وماللری برله اوینادیلر. مونلرده زاقونده یوق ایدی شریعت‌ده!..

(۱۴۸) سَبَعَةٌ يُظِلُّهُمُ اللَّهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ إِمَامٌ عَدْلٌ وَشَابٌ نَشَأَ فِي عِبَادَةِ اللَّهِ وَرَجُلٌ قَلْبُهُ مَعْلَقٌ فِي الْمَسَاجِدِ وَرَجُلَانِ تَحَابَا فِي اللَّهِ اجْتَمَعَا عَلَيْهِ وَتَفَرَّقَا عَلَيْهِ وَرَجُلٌ دَعَتْهُ امْرَأَةٌ ذَاتُ مَنْصِبٍ وَجَمَالَ فَقَالَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَرَجُلٌ تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ فَأَخْفَاهَا حَتَّى لَا تَعْلَمَ شِمَالَهُ مَا تُنْفِقُ يَمِينُهُ وَرَجُلٌ ذَكَرَ اللَّهَ خَالِيًا ففَاضَتْ عَيْنَاهُ (۲).

ترجمه‌سی: «بندی تورلی کشی، الله تعالی آنلرنی قیامت کوننده واوز رحمت) کوله‌گه‌سندن باشقه صفناچق کوله‌گه بولماغان وفتده اوزینک رحمت کوله‌گه‌سی برله کولگه‌له‌ندرر. بری، عدل امام (خلیفه). ایکنچیسى، الله تعالی عبادتنده اوسکان یگیت. اوچونچیسى، مسجددن چیقاندن صوگ ینه‌دن بارو فکری برله یوروچی (مسجد وجماعت نمازینه معبت ایتوچی) کشی.

(۱) صحیح بخاری، ج ۱ ص ۱۷-۱۸ صحیح مسلم، ج ۱ ص ۳۳.

(۲) صحیح بخاری، ج ۲ ص ۱۱۶، البوطی ص ۳۷۷-۳۷۸. جامع ترمذی، ج ۲ ص

۶۲. لفظلر «بخاری» نقی.

دور تېچىسى، الله رضالغى ايچون بر برى برله دوست بولشقانار، شول روشده يورگانلرده اوزلرینی اولم كيلوب آيرغان كشيلىر. بيشنچىسى، حرمت و جمال ايهسى خانون طرفندن بوزوق نيت برله چاقرلغان وقتده «مين الله تعالى دن فور قام» ديب شوگا رضا بولماغان اير. آلتنچىسى، ياشرون روشده صدقه بيروب حنى اوڭ قولى بيرگانینی صول قولى بل آلمى طورغان كشى. يدينچىسى، الله تعالى نى آولانده ذكر ايتوب كوزندن ياش آغزغان آدم.»

رسول الله طرفندن سويلهنگان بو سوزلر اوشبو كشيلىر ايچون بيك الوغ سوينچىسى. حقيقت حالده، مونده ذكر ايتولگان آدملر اوشبو سوينچىلى وعده لرگه مستعقلرده. چونكه آدم بالالريڭ بتون هيئتى آدم گودهسى و فردلرده شول گودهڭ كېساكلرى فېيلندن بواغانلقدن بر يوزنده بولغان نرسه لر دن وطبيعت ثره لرندن فائدهلر نو و ضرر لر دن صافلانو طوغروسنده هر برينڭ حقى بر تېسگز. بو طوغوروده شهر و فرارده طوروچيلر، صحرالرده گيزوچيلر و مال برله كوچوب يوروچيلر آراسنده آبروملق يوق. عادل بولغان پاشاه ايسه شوشى قاعدهنى آڭلاغان و خلقى حقنده شونى دستور العمل ايتوب طونقان بولادر. خلقى آراسنده اوشبو روشده نيگزل ك قبلو همده ضرر و فائدهلرى مشترك بولونڭ بيك نيوشلى اش ايكانلىگى و شوندى اشنى فيلوچى كشى بيك زور حرمت كوررگه و امتياز حاصل ايتارگه مستعقلېگىنى هر كم اوز عقلى برله بلسه كېرهك.

ياش وقتلرنده، نفس و نهندهگى كوچلر كمالات كه بيتكان و هر توري مرادلرني فيلورغه سبيلر حاضر بولغان بر وقتده ياش كشيڭ عبادت برله شغلز، نووى، الله تعالى نى تانويينه و اوزينڭ بنده ايكانليگىنى بلووينه دليلدر. عبادت خانهده بولغان وقتنده آدم اوغلى بوزوق اشلردن طيبلوب طورر. كوڭلى هر وقت مسجدگه باغلانو، شول آدمڭ عفيفليگينه دليل بولور. دوست بولشو اتفاق و الفتڭك الڭ الوع سبيلر نندندر. الله ايچون دوست بولشوچيلر اوشبو اتفاق و الفتڭك نيگزىنى صالحان بولالر.

جمال ايهسى خانونڭ چاقر ووينى قبول ايتماو، گناهڭ ضررىنى آڭلاو، الله تعالى رضالغينه خلاف اشدن صافلانونڭ فيمتېنى بلو والله دن فورقو نتيجه سبيلدر. ياشرون صدقه بيرو، بتون امينلى الله تعالى گه باغلاوغه، جزانى آندن غنه كورونى هر نرسه دن آلدن طونوغه دليل.

الله تعالیٰ نى آولانده ذکر قیلوب بقلاو، کوئل نچکه لسکینه، اخلاص اوزرنده
بندہ چیلک قیلوغه علامتدر.

اوشبو سبیلرگه کوره مونده ذکر ایتولگان آدملرنک هر برى الوغ حرمتلرگه
مستعقلر و اهللردر.

بو حدیثده ذکر ایتولگان کشلردن باشقه لرنک ده قیامت کوننده «عرش»
کوله گه سنده بولاچقلى حقنده حدیثلر بار. موکا کوره اوشبو حدیثده گى یدی
(سبعة) سوزى، شوندن آرتقنى نفى قیلو ایچون بولمیدر.

قویاش فزونندن رحمت یا که عرش کوله گه سیننه اشقلانو روشلرینی
تیکشرو، کیره کلی اشلر نوگل. قرآنده مذکور «عرش» و «کرسى» سوزلرینک
حقیقنلری و نى روشده طورولری آچیق معلوم نوگل. بو طوغروده آرسطو
فکرلری و آنلرغه ایبرگان فضل الدین الرازى و باشقه لرنک سوزلری دلیل
بولا آلماز. حدیث شریف «کوله گه ده بولورلر» یا که «عرش کوله گه سنده بولورلر»
دیب خبر بیرسه بو نلسه نیچوک بولسون، بزنک مونده اشمنز یوق، عقمزده
ییمنى. حاضرگی عالمر، قرآنده مذکور بولغان «عرش» حقنده «بتون قویاش
عالمرینک مرکزى بولوب طبیعتنده السکتیریق قوتلری بار، شول قوتلر برله
بتون قویاش عالمرینی اوز نیره سندن یوروته هر بر عالمنی بر نسبتده (یراق
یبارمی و یاقین کیتورمی) طونا» دیسه لر، بو سوزده قطعى نوگل بلکه تفریبیدر.
شولای بولسه ده آرسطو نظریه سیننه قاراول بوسوز عقلغه یاقین و موافق بر نظر یه در.
حقیقت حال الله تعالیٰ نک اوزینه گنه معلوم. «وما اونیم من العلم الا قلیلا».

(۱۴۹) سَلَّ رَبِّكَ الْعَافِيَةَ وَالْمُعَافَاتِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَإِذَا أُعْطِيَتْ
الْعَافِيَةَ فِي الدُّنْيَا وَأُعْطِيَتْهَا فِي الْآخِرَةِ فَقَدْ أَفْلَحَتْ (۱).

ترجمه سی: «ربکدن، ظاهری و باطنی بولغان سلامتکلرنی و آدمیلر
برله عفو فیلشو میسر بولونی صورا. دنیاده و آخرنده عافیت برله مشرف
بولسه ک فلاح تابدک!...».

رسول الله بو سوزلرینی: «نیندی دعا افضل؟» دیب صوراچی بر صحابه گه
ایتکان ایدی.

دنياده سلامتلك قدر ألوغ نعمت بولماسه كيرهك. مونی هر كیم اوزی بلورگه تیوشلی. ایسانلکدن باشقه بولغان نعمتلر عمومی بولمی بلکه بر كشی قار اوونده نعمت بولوبده ایکنچی بر كشی قار اوونده نعمت سانالمازلقلریده ممکن. فقیر كشیدن: « اوزگنی فایسی وقتده بختلی دیب بلور ایدك؟ » دیب صوراسلر هیچ شبهه یوق: « اوزمه بینارلك آنچهم بولغان كونده!... » دیب جواب بیره چكدر.

موگا كوره آوروپا پادشاهلری لك بختلی كشیلردن بولولازم كيلور. حالبوكه آوروپاده لك بای و ألوغ پادشاهلرندن بری، اوزینك خاطر دقتربنه اوز قوی برله اوشبو سوزلرنی یازغان ایدی دیلر:

« اوستمه فرض بولغان رسمی خدمتم بولماسه، خاقلر مینی حكمدار صفتی برله الوغلاماسلر، یارش میدانلربنه عادتی بر كشی روشنده باروب كيلوب یورسهم و فایده باروب فایده كيلگه نمنی غزتلر یازماسلر، قولمه سیغارهم بولغان حالده راحتلنوب حكایت كتابی اوقوب اوطورسام، خانونم و بالارم یانمه تزلشوب اوطورغانلری حالده اویناب كولوب سوبلهشهم اوزهنی بختلی سانار ایدم.»

حالبوكه مونده یازغان حاللر بيك كوب كشیلرده بولادرده آنلر اوزلرینی « بختلی » ساناملر یا خود اوزلرینك بختلی بولولرینی خاطرلربنهده كبتورمیلر، چیتدن تنبیه ایتوچی بولاسهده بختلی بولولرینی اقرار ایتمیلر. اما سلامتلك بو روشده توگل. خاقلر آنك نعمت و بخت ایكانلکینی بللر و اعتراف قیللر.

آدم بالالری ایچون سلامتلك لك ألوغ نعمت بولوب مونك قدری ایسه برر توری خستهلك كيلگاندن صولكغنه یاغشی بلنور. شونك ایچون بو نعمتنك قدرینی خستهلك كيلمازدن مقدم بلورگه و حف صحت قاعدهلربنه خلاف اشلر اشلودن هر وقت صافلانوب طورغه تیوشلی. حفظ صحت قاعدهلربنه رعایت ایتماو ایسه سلامتلك نعمتینه فارشو كفران قیلو بولور. بو ایسه سلامت بولو حقنده فعل و عمل برله دما ایتودر. شوگا اخلاص كوگل و تل برله دعانیده قوشارغه تیوشلی. اما فعل و عمل برله حفظ صحت قاعدهلربنی رعایت ایتمگان حالده بالکز تل برله گنه دما قیلوده كوب حكمت بولماز.

حفظ صحت قاعدهلربنی رعایت قیلوچی عائللرده عمرلرنك اوزون، وفاتلرنك باشقه لرغه كوره آزرالق بولووی تجربهلر برله اثبات ایتولمشدر. اوشبو سببدن «حفظ صحت» نك اهمیتی وفائدهسی طبیبلر فائدهسندن آرنقدر.

چونکہ انسانلر، خستہ بولغانقلر نندن صوڭغنه طبييلرغہ محتاج بواورلر. حفظ صحتنڭ آور توڭل برنجی قاعدہلرینی هر بر کشى اوگرہ نورگہ، دنيادہ بولغان معيشتینی شوڭا تطبيقي فيلورغہ تيوشليدیر.

بو حدیثدہ گی «عافیت» سوز نندن حسی و معنوی «عافیت» ارادہ قیلنورغہ ممکن. بو تقدیرچہ رسول الله ظاهری سلامتک برلہ کونچیلک، آچو، تکبرلک کبک کوڭل خستہ لیکلر نندن سلامت بولونی دہ صورارغہ فوشقان بولادر.

﴿۱۵۰﴾ سَلُوا اللَّهَ عِلْمًا نَافِعًا وَتَعَوَّذُوا بِاللَّهِ مِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ (۱).

ترجمہ سی: «الله تعالیٰ حضرت نندن فائدهلی علم صوراکز وفائده سز نندن صفنوگز!».

رسول الله حضرتلری «علم» نی «فائدهلی» و «فائده سز» اسمندہ ایکی گہ آیروب برینی الله تعالیٰ دن صورارغہ وایکنچہ سندن صفنورغہ ببورمشدر. موڭا کورہ هر عصرده وهر الکاده مسلمانلر اوزلری ایچون نیندی علملر فائدهلی و نیندی علملر فائده سز ایکانلیگی نی تیکشروب طوررغہ، مدرسه پر وگراملرینی شوڭا کورہ تبدیل و تعدیل فیلورغہ، شاگردلرنڭ عەرلرینی معناسز اورنغہ ضایع ایتودن صاقلارغہ تیوشلی ایدی، لازم ایدی. چونکہ بعض بر عصرده و بعض بر مملکت ایچون فائدهلی بولغان بعض بر علملر ایکنچی بر مملکتدہ گی و باشقه عصرده غی خلقلر ایچون فائده سز بلکه ضررلی بولورغہ و بعض بر زمانلرده ضررلی حساب ایتولسگان علملر ایکنچی بر عصرده فائدهلی بولورغہ ممکن. فقط اسلام دنیاسنک مکتب و مدرسہلر اوستنک شوشندی بر هیئت بولغانلغندن خبرمز یوفدر.

اوشبو حدیث حکمینہ کورہ بو کونده هم هر مکتب وهر مدرسه حضور نندہ علملرنڭ، درس کتابلرنڭ فائدهلی و فائده سز لرینی تیکشروب طورر وایجابنہ کورہ عمل ایتدرر ایچون علمی هیئتلرنڭ دوام ایتواری لازمدر.

رسول الله طرفندن بر نرسہ صورالورغہ وایکنچی بر نرسہ دن صفنورغہ فوشوب امر صادر بولسہ، شونلر حقندہ عملی جهندن دہ طرشو لازم ایکانلیگی اوز اوز نندن معلوم بولسہ کیرهک.

روسیه مسلمانلرنیڭ ایسکی مدرسہلرنندہ عصرلردن بیرلی دوام ایتوب.

کیلگان درس لرندن « فائده لی علم » سانالورغه باراغانی یوزده بر نسبتنده بولوی ده شبهه لیدر .

أیها القوم الذی فی البدرسة
کلما حصلتموه وسوسة

بئنی گویا بزنگ ایسکی مدرسه لر مزده او قوچی شا کرد لر گه خطاب قیلنوب سویله نمشدر .

(۱۵۱) الشَّبَابُ شُعْبَةٌ مِنَ الْجُنُونِ وَالنِّسَاءُ حِبَالَةُ الشَّيْطَانِ .

ترجه سی: « باشلک، دیوانه لقتن بر بونا قدر . خاتونلر شیطان اولریدر . »
باشلک، دیوانه لقتن بر الوش بولغانلق سببلی، بعض وقتنده یاش کشی،
خطاقلری حقنده معذور بولور غه ده ممکن . اما فارنلر معذور بولمازلر . خاتونلرغه
« شیطان آوی » دیمک، شیطان اوزی طوغری آزدرا آلمانان کشیلر بئنی خاتونلر
واسطه سی برله آزدرولری سببندندر .

خاتونلر ننگ مکرلری وغدرلر، امانت روفالری حقنده واقعه لر، ماجرالر
بیک کوب . مونلر ایسکی ویاکما کنابلر ده چریده لر ومجه وعه لر ده ، اسلاملر
وباشقه لر ننگ اثرلر نده سویله نه ویازالدر .

بزده بر طائفه ، خاتونلر دن زارلانوی عادت ایتوب آلدیلر، مونلر،
خاتونلر ویاشلر ننگ بوزولولرینی روسیه ده حریت اعلان ایتولگان زماندن
صوگ بولغان ایتوب کورسه نه لر وموندن مقدمه سگی وقتلرینی خصوصاً اسلام
مملکتلرینی فرشته لک دنیا سی ایتوب خیال قیللر . بولولری یراق کیتمه گان
وحریت دورندن مقدم نار یخلرینی بله گان سببلی البته مونلر معذورلر . اما
حقیقت حالده دنیا، بو کون نیچوک بولسه حریت اعلان ایتولماز دن ده مقدم
شولای ایسکی زمانک اسلام مملکتلر نده گی مسلمانلر بو کونگی روسیه مسلمانلر نندن
ده مسعود توگللر ایدی .

حنفیلر ننگ فاضیلر نندن واوز عصر نده مصر عالمرینک اعلملر نندن بولغان
بدر الدین معهود بن احمد العینی ، حضرت عائشه ننگ « لو ادرك رسول الله
ما احث النساء لمنعهن المسجد » دیگان سوزینک شرح نده اوشبو روشده بر
مقاله یازادر :

« اگرده حضرت عائشه، بزنگ زمانهز خاتونلری طرفندن احداث ایتولگان

بىدئىلەرنى، مىنگىرلەرنى كۆرسەتەلەيدى، خانىۋىلەرنى مىسجىدگە يۈرتۈدەن مەنەئەتتە
 ھەققىدە بىگىرەك دەپ ھەتھەتتە ئېيتقان بولۇپ ئايدى. خەسەسە بىزنىڭ مەسەلەلەرنى
 بىك بوزۇلدەپلەر. مۇنلەر، چىتلىرى ئالتۇن ھەم ئېنچولەر بىرلە چىگىلىگەن بىفەك
 كېمىلەر كېيەلەر، باش كېمىلەرنى ئالتۇن ۋە كەمۇش، ئېنچە ۋە ياقۇنلەر بىرلە تۇرۇلغان
 بىفەك نەرسەلەر بولسا، كۆلمەك بېگىلەرنى بىك كېك، ئېتەكلەرنى بىسكى ئوچ ئارشىن
 قىر يەنە سۈيەرەلۈپ يۈرى، مۇنلەرنىڭ كۆلمەكلەرنى ئاچەپ بىرلە ئىگۈلگەن
 ۋەقەدە ئوچ كۆلمەك چىقاچقىدەر (۱). قەبەئى كېمىلەر كېمىلەر خۇشبوياغۇ غەرق
 بولۇپ، ئېرلەر بىرلە تۇرۇلۇپ ۋە ئالانۇب بازىرىدە يۈرىلەر، كۆبىنچە بېتلىرى
 ئاچىق ۋە پەردەسىز بولسا، ئېشەك ئۈستىدە ئالانۇب بېگىلەرنى بىكى ياقىن ئالانۇب
 تۇشە ۋە بىردەن سۈرەلۈپ بارالەر. نېل بىلغەسىدە ئېرلەر بىرلە كەلەردە يۈرىلەر،
 ئېرلەر ھەتھەتتە نەقەرەپ چىقىپلەر، مۇنلەر ئېندى ئېرلەرنىڭ مۇنلەرنى ئالانۇب،
 ئېرلەرنى تەلەسەلەر، نى ئىشلەتەر. بەس بەر خانۇنلەر ھەم نەرسەلەر ساتالەر، ئېرلەر
 بىرلە خانۇنلەر ئاراسىدە باغچىلىق ئېتەلەر، ئورمانلاردا ئېرلەرنى ئولاب يۈرىلەر.
 بەس بەر خانۇنلەر باغچىلىق ئېم تۇم ئېتۈپ خەلقلىرىنى ئالدىلەر، سەرخىلەك قىلەر،
 كېيىنلەردە ئولۇتۇپ سودا ئېتەلەر، ئارالەردە ئالانۇب ئوچۇپلەر ۋە ئولاب
 يۈرۈپلەردە بار. ئېندى مۇنلەرنىڭ شەرىئەتتە سېمى تۇرغان ئىشلەرنى سۈيەپ
 تېرەك تۈگۈل. ھەتھەتتە سۈزى بىك دەست ھالبۇكە ھەتھەتتە ئېندى
 بو سۈزى بىرلە رەسۇلەلە زەمەن ئاراسى بىك ياقىن ئايدى. ئا بىزنىڭ زەمەن بىرلە
 ھەتھەتتە زەمەن ئاراسىدە بىك كۆب ۋەقەت بار» (۲).

بو سۈزۈلەرنى سۈيەلۈپ ئېندى ھەتھەتتە «مەسە» شەھەردە ۸۵۵ * ۱۳۵۱ م
 تارىخى ذۇلھەججە (دېكابەر) دە ۋەقەتتە بولغانلار ۱۳۲۳ - ۱۹۰۵ نەچچە يىلدىن سۈكۈنى
 ھاللىرىنى تۈگۈل بىلەكە بو تارىخىدىن ۵۰۰ يىللار ئالدىن ھاللىرىنى ھەم دە روسىيە
 مەسەلەلەرنىڭ خانۇنلەرنى تۈگۈل بىلەكە مەسە مەسەلەندە ۋە ئاسلام ھەكۈمەتتىن
 بېشىۋەتتە، دىن ھەملىرى ھەتھەتتە ياشاۋچى خانۇنلەرنى سۈيەلەيدەر.

بۇ دە يارىلى ھەتھەتتە يارىلى مەلەلەرنى ۋە مۇدەلەرنى ئوز ھەتھەتتە بولغان
 ئاسلام بالالىرىنى ئوز ئولۇپلەرنە جېمۇب ئولۇتۇپ كېلەلەر، شۇلەي ئېتۈپ ئاسلام

(۱) ھەتھەتتە زەمەن ئېندى خانۇنلەرنىڭ كۆلمەكلەرنى تارقىتىپ ئېتەكلەرنى ۋە بېگىلەرنى نەقەلەندە
 ئالانۇب ۋە «ئوچ خانۇن كۆلمەكلىرى ھەتھەتتە بىر خانۇن كۆلمەكلىرى يا چىقار يا چىقماز» دېلەر.
 (۲) مەبەئە القارى شەرخ سەھىح البەغارى. ج ۳ ص ۲۳۰.

عرفلرینی، اسلام ادبیلرینی اونوتدیرمازغه طربشدیلر. بکرمی بکرمی بیش یللدن بیرلی بو خدمتنی معلم و معلملر باشقاره باشلادیلر. قوللرندن کیلگان قدر خدمتلرینی فزغانمی ایتولری ایچون مونلرغه رحمت اوقو خیر دعا قبلو بورچمزدر. اما عینی زماننده مصرده بیک معتبر و سوزلری نفوذلی عالملر کوب بولغان کبک مونلرنگ اشارت لرینه؛ مشورتلرینه جان ونهن برله بوی صونارلق یاخشی سلطانلرده بار ایدی. اکرده اوشبو نفوذلی عالملر طرفندن بر اشارت بولسه ایدی بو سلطانلر و سلطانلرنگ امیرلری کوچدن توشکان قارتلر و قارتچقلر طورر ایچون مخصوص یورتلر، قز بالالار اوقور ایچون مکتبلر، طول خانولر هنر و صداقت اوگره نور ایچون خدمت یورتلری، یتیملر تربیه نور ایچون آیروم اورتلر ناسیس ایتارلر، شوشندی همومنی یورتلر برله زور شهرلرنی گنه توگل حتی زورراق اوللرینه ده طولدرلر ایدی. خانولرنگ بوزوقلقلرینی و انصافسزلقلرینی کوروب طورچی بو حرمتلو عالملر طرفندن شوندی اشلر بولغانلشی و خانولرینی انصاف و ادب یولی برله تربیه ایتو حقیقده چاره لر ازله ننگانلگی حقیقده کتبخانه مزده بولغان تاریخ کتابلرنگ بر نرسه ده کورلمادی.

روسیه ننگ بیک کوب شهرلرنده، یاش و قتلرنده زور جنایت اشلرگان بالالارینی تربیه فیلا طورغان یورتلر و مکتبلر بار. شوندی مکتبلرده تربیه ایتوله طورغان شاگردلرگه فانشوب بوروچی بر آدم، شونلرنگ ادب و انصافیغه اوگره نولرینی، اولسگی حاللری ایسلرینه نوشکانده راحتسز بولوب وجدانلری عذابلانوی عجب فیلوب سویلیدی. یاخشی تربیه بیرلسگان و قنده عینی حضرتلری زارلانا طورغان خانولرده بر آز انصافیغه فایتمازلر ایدی دیب بولمی.

عینی حضرتلرینک زور قولده ۱۱ جلد و ۱۸۴۶ بیتده باصلغان کتابنده «خانولرینی مسجده یورتوده فتنه خوفی بار» دیگان سوزی بیک کوب اوچراغان حالده ایرلرنگ اخلاقسزلقلرندن شکایت ایتکان اورنی بزگه کورلمادی. شوندی بر سوزنی کوره آماغان کیشیلرنگ «یوقسه بو زمانلرده ایرلرده تصور یوق ایدیمی؟» دیگان بر شبهه نوشو احتمالی بار.

شول شبهه گه جواب ایتوب بز، مصرده توگل بلسکه مکده، عینی عصرنده توگل بلسکه آندن ایکبوز یللدن آرتق مقدم بولغان بر واقعه فی ابن جبیر الکنانی دن کوچه مز.

ابن جبیر، ۵۷۸ نچی تاریخ هجریده «مکه مکرمه» ده اوزی کوروب طورغان

حاللرنی حکایت اینکان وفتنده اوشبو جهلرنی بازوب کینه در:

یمن اهلارندن «سرات» دیب معروف بولغان برقبیل خاقلری رجب آینک
 عمره قصدی برله مکه گه کیلدیلر. خالص عرب بولغان بو خلق فصیح سویلیلر
 اوزلری بیک سلامنلر اما علم دیگان نرسه لری هیچ یوق. بتون یاخشیلقلری
 یاخشی «نیت» دن گنه عبارتدر. کعبه نی سروب آلدیلر، پرده سینه آصلنوب
 یرنوب، اوزگله ب بتردیلر، اوزلری فچقروپ دعا قیللر، چیتدن تسکلاوچیلر
 و کوروب طوروچیلر مونلرنک دهارینه «آمین!» دیب فوشولالر، مونلر
 بورگانه حجر اسود پانینه باررغه امکان یوق، کعبه ایشگی آچلو برله طقزلاشوب
 کروب طولدیلر، نماز اوقولری ایسه کعبه گه فاراب سجده قیلودن غنه عبارت،
 رکوع یوق. سجده لری ده انهچ چوقووی قیلندن گنه. قایسی بر و قایسی اوچ
 سجده قیل، نماز آراسنده تل گانچه سویلشه لر، باقی باقغه فارانالر، سلام وتشهد
 یوق (۱).

ابن جبیر سویلی طورغان شوشی نماز اوقی بلمه و مسلمانلر خصوصاً ایبرلر
 ایچون قصورلق نوگلهی؟ قصورلق بولسه امام عینی عصر ندهغی مصرخانولرنک
 بولغان قصورلقغه نسبت برله الوغی یا که یوقغه حساب ایتوله می؟ یوقغه
 حساب ایتوله سه مونک ایچون کیملر عیبلی؟

خاتونلرنی مافتار ایچون ده یمانلار ایچون ده موضوع بیک کوب. لکن بو
 اشلردن عمومی وکلی بر حکم چیقارو مشکل. ایبرلرنک یاخشیلری و اوصاللری
 بولغان کبک خاتونلرنک ده اوصاللری و یاخشیلری بولورغه ممکن. مکرده غدر
 و خیانت احتمال، خاتونلرده کوبره ک بولسه بولور. لکن بو عیب، خاتونلرنک
 اوزلرندن بیگره ک ایبرلرده در. چونکه خاتونلرنک تربیه لری ایبرلرگه بورچ
 بولغانلقدن شول بورچ یاخشی اوتله سه، لازم بولغان وظیفه لری صرف ایتولسه
 طبیعی، خاتونلرده یاخشی بولوب بیتشورلر. بتون حکمت، «تربیه» ده در. حالی
 مهمل قویلغان آغاچدن یاخشی یمش حاصل بولمه سه یاخشی «تربیه» بیرلمه گان
 خاتونلردن ده فضیلتی و انصافی خاتونلر بیتشونی کونارگه نیندی حق بار؟ بو طوغر ده
 بر عرب اوشبو سوزلرنی سویلدیلر:

حسب المرأة قوم آفة	من یدانها من الناس هلك
ورأها غیر هم امینة	فاز بالنعمة من ملک
انما المرأة مرآة بها	کل ما تنظره منك ولك
فهی شیطان اذا افسدتها	وإذا اصلحتها فهی ملك

ياخشى تربيە بېرمەسك خاتون ، شيطان بولور . ياخشى تربيە بېرلسە خاتون ، فرشتە بولور . خاتوننى شلتە قىلمە بىلكە اوزگنى شلتە قىل .
 حديث شريفنك ظاهرى ، خبر بېرو بولسەدە مقصود ، خاتونلرنى شيطان اولرى ايتوب طونودن منع قىلو بولسە كېرەك .

۱۵۲) شِرَارُ النَّاسِ شِرَارُ الْعُلَمَاءِ فِي النَّاسِ .

ترجمەسى : « آدمىلرنك اوصاللىرى ، اوصال عالملىرى » .
 چونكە اوصال عالملىرى بلە طوروب گناه قىلەر ، بلە طوروب گناه قىلوچىلر ايسە بلەمگانلك سېنىدن گناه قىلوچىلرغە كورە قباحتلىرە كلردر .
 حدىثلرە بيان ايتولگان گە كورە اوصال عالملىرى شوشىندى دانلردر : (۱) بار قدر علملىرى برە عمل قىلماوچىلر . (۲) علملىرىنى سۇ استعمال ايتوچىلر و دىناوى مقصودلر اېچون وسىلە باصاوچىلر . (۲) عالملىرى آلەندە ماقتانور و سىقچىلر برە بېگشور هم دە مجلسلرە رۇئىس بولوب اوطۇرر و خلقلرنك يوزلرېنى اوزلرېنە دوندرر اېچون تەصىل قىلوچىلر . (۳) الله تعالى نك رضالغى قىصد ايتولگان حالك عالمك نابوچىلر . (۴) مرائى و منافقلىرى . (۵) باشقىلرغە حسد ايتوچىلر . (۶) مسلمانلرنك ايمانلىرى و عقىدەلرېنە مسلط بولوچىلر . (۷) حاجت و مستحق كشىلر بولوب طورغان وقتلرە بار علملىرىنى باشروب طونوچىلر . (۸) تەقىر ايتوچىلر . (۹) بار علملىرىنى ضائع قىلوچىلر . (۱۰) علملىرى سېبىلى اوز اوزلرېنە حسن ظن باغلاوچىلر . (۱۱) كشىلرگە معروف برە بېوروب و منكرلردن نېھى قىلوب دە شول بېورغان و طېغان نرسەلر برە اوزلرى عمل ايتماوچىلر . (۱۲) « دىن » اسمى برە « دىن » گە وھملر ، خرافەلر كرتوچىلر . (۱۳) دروېشلر وز اھدلىرى كىوملىرى اېچندە ظاهرى عبادت برە مشغول بولغانلىرى حالدە سۇ ظن ، غىبىت و نېمىت كېك اخلافسزلقلرنى اوزلرېنە عادت ايتوچىلر و باشقىلر ، اوصال عالملىرى جەلەسىنە كرماز اېچون اك صوكھى چىك علمنى مال چىارغە و مرتبەگە منار اېچون فورال ايتماو و اسلام ملتى حقندە ابو خدمتى قىلماودر .

وہل افسد الدین الا الملوك
 واحبار سۇ و رھبانھا .

احمد بك آغاى : « حكومات اسلامىە نك اضمحلاننى باخصاصە اوچ صنف

حاضر له مشدر: حکمدار لر، علما و ادبا. حکمدار لر - عدالت و فعالیت پرینه ظلم و عظالتنی؛ علما حقائق لدنیات اسلامیه پرینه خرافات و سفسطه‌نی؛ ادبا ایسه فضیلت و محسنات پرینه تبصص و تردیاتی اعتبار و استلزام ایوب اهلینی ظلم‌غه، جهالت‌غه و دنیات‌غه آشدر مشدر در « دیمشدر. (۱) درست سوز.

امام بخاری: «ان الله لا یقبض العلم انتزاعا ینتزعہ من العباد و لیکن یقبض العلم یقبض العلماء حتی اذالم یبق عالما انفع الناس رؤسا جهالا فسئلوا فافتوا بغير علم فضلوا و اضلوا» دیب روایت (۲) اینکان جاهل رؤسایسردده اوشبو اوصال عالمر جهل‌سینه کرسه لر کیرهک. حقیقت حالده بو رؤسایسردده «عالم» بولماسه‌لرده خلق نظر ننده «عالم» بولوب حسابلانار، مونلر حلال و حرام حقنده فتوی بیروب طورالر. بو حدیثک مضمونی: «الله تعالی علمنی بر بولی، بنده لرنک کوکلرنندن صوروب آلمی بلکه عالمرنی وفات ایندروب طور، حقیقی عالمر فالماغانندن صوکلر، نادان آدملرنی اوزلرینه باشلق ایوب فویالر و شونلردن شریعت حکملرینی صوریلر. علملرنی بولماغان حالده بیرگان فتوالری سببلی بو نادانلر اوزاری ده ضلالت‌که نوشه‌لر، باشقه‌لرنی ده ضلالت‌که نوشه‌لر».

(۱۵۳) شَرُّ مَا فِي رَجُلٍ شُحُّ مَالِهِ وَ جُبْنُ خَالِهِ (۳).

ترجمه‌سی: «آدمیلرده بولغان پامان صفت: مالی بتودن فوربولغان سارانلق و عادنن، طش فورنافاق».

بو نرسه لرنک بوزوق خلق ایکانلگی حقنده دلیل کیتوررگه حاجت یوق، چونکه هر کیمنک اوز نجر به‌سی برله معلومدر.

سارانلرنک بر قسمی، عهومی حاجت‌لر و خیر اشلر حقنده صدفه و احسان طوغروسنده ساران بولوب اوزلری ایچون آفچه‌لرینی قزغانمیلر. اما ایکنهی بر قسمی ایسه اوزلری ایچون ده باشقه‌لر ایچون ده قزغانوب آفچه چبقاررغه مطلقا رضا بولمیلر. مونلرنک بتون راحتلری و دنیاده‌غی لذتلری هر وقت آلتون صاناب او طور و ونیچوک گنه بولسه ده برصومنی ایکی صوم اینوده بولادر. سارانلقنک الک قباحتی اوشبو صوگقبیسیدر. چونکه اولسگی قسم سارانلر اوزلرنن قزغانماولری

(۱) استانبول مکتوبلری. ص ۱۷۹.

(۲) صحیح بخاری ج ۱ ص ۳۴.

(۳) احمد ابن حنبل مستدی. ج ۲ ص ۳۲۰. سنن ابی داود. ج ۱ ص ۳۴۷.

سببلی بازاردن نرسه لر آلالر و اوز کیره کلری ایچون بولسه ده آنچه لرینی چیقاره لر. بازار خلقی بو معامله دن کوبهی آز می فائده کوره. اما ایکنچی قسم سارانلر ایسه پچان اوستونده بانقان ات قیلندن بار اشلری آلتوننی حبس قیلوب طونودن غنه عبارت بولادر. لیکن بو حدیث شریفده گی «سارانلق» غه بو ایکی قسمنگ هر ایکیسی ده کره در.

عقل یا که شریعت فاشنده سوبله و ونی ده بولسه برر نورلی حرکت ایتو و رضالفسزلق کورسانو لازم بولغان اورنده، اوز بوموب قالوو اوزینک حقیقی عبث یرگه ضائع ایتو، ممکن اشلر طوغروسنده فورقوب طورو «جبنلک» (بولدفسزلق) در.

بزنگ جبن بولوومزنگ سببی، یاش وبالا وقتلرمزدن اعتبار ا بزرگه «ادب» اسمندن «جبن» لک اوگره نولر یدر. حقیقت حالک «ادب» برله «جبانته» بربرینه باشقه نرسه لر بولوب اولگیسی آدم بالاسی ایچون کمالهت و صوگفیبسی ایسه اوشبو حدیث شریفده ایتولسگانچه بیک زور قصور لقدر.

بالالرنی الوغ و هرمتلی آدملر حضور لوبینه چیقارماو و آنلرنک مجلسلرینی کورستماو، آنلر برله سوبله شدرماو و آنلرنی جن و پریلر، پیچورا و کیکیمارالر، صو آناسی و بورت اییه سی کبک نرسه لر برله فورقوتو سببندن آنلر «جبن» (فورفاق) بولوب بیتشه لر و هیچ بر نرسه گه افدام قبله آلمی طورغان بولالر. رسول الله حضرتلرنک بو حدیثنده شوشندی آدملر ذم قیلنده در.

خلیفه، حضرت عمر کیلگانینی کوروب اورامده اوبنارچی بالالر چیتلرگه قاچقانلر، عبدالله بن زبیر بر اوزی گنه اوز اورنده طوروب قالغان ایدی. حضرت عمر کیلوب ییتدی ده عبدالله غه: «ایبده شلرک یوکوردیلر، سین فی ایچون بر اوزک گنه بونده فالدلک؟» دیدی. عبدالله: «برر نورلی عیبم بار دیب بلمگانم ایچون سزدن قاچار غه لزوم کورمادم، یول ایرکن بولغان سببلی مونک طوروم سزنگ اوتوب کیتووگزرگه طغزلق فیلور دیب ده گمان ایتمادم، شونک ایچون قاچمادم، چیت که ده کینمادم، شوشی اشم آرفاسنده حضرتکنزنگ التفاتلری برلده مشرف بولدم» دیب جواب بیردی. (نیندی گوزل جواب!..).

اش کشیبسی بولو، اوزینه هم باشقه لر غه فائده کیترو، اجتماعی خدمتلر ایتو ایچون الک زور مانع «جبانته» در. دنباده زیره ک کشیلر و عملی آدملر بیک کوب بولالر لیکن خدمتلری کورلمی، اوزلری ایچون ده باشقه لر ایچون ده

شەرھلری بولمى. مونك سببى تىكشوراسه كوبرهك شول كشيپلر نك جېنلكلرى بولادر. دنيا كونو و فائدهلى اشلر اشلر ايچون بر جسارت گنده يېتمى بلكه صلاحيت و بېدهشلك ده كېرهك امكن جسارتسوز (جېن) كشيپلر ده صلاحيت بولمى، بولسه ده اوزى برله گنه اش چېقىمى. دنيا ده آدم تولى طور و اوزوظيفه سېنى اوتنو ايچون جسارت برله صلاحيت ايكي سى برلكه بونو شرط. مونلردن بىرى گنه بولمىسه ده اول كشى قولندن اش كېلمېنر.

دنيا نك مشهور مخترعلرى، اجتماعى و ادبى انقلاب ياصا وچىلرى هر بىرى اوشبو «جسارت» برله «صلاحيت» نى جامع آدملردر.

آوروپالور آفريكا تېرەسندن اوراب دكز سفرى آچدىلر، آمريقانى تابدىلر، دكزلرنى دكزلرگه فوشدىلر، برده چابدىلر، كوكه اوچدىلر، اطورغان اورنارندن بتون بر يوزى برله خبرلەشو يوللرېنى تابدىلر، اليكترېقندن خدمت اپتدروب طبيعت كه حاكم بولدىلر. اما مونلر نك اوشبو اشلرېنه قارشو مسلمانلر نېندى اش اشلدىلر؟...

مسلمانلر نك اشلرى ايسه جېولشوب آشاو، فوناقغه باروب فوناقغه كېلو، آوروپالر طرفندن تابولغان راحت سببلرېنى استهلاك قىلودن عبارت ايدى. اوزلرېنه نظير نامى طورغان مدرسلرى داملالرېنك بتون كمالانلرى ايسه كتاب دىباچه لرى برلەشغللەنو، فائده سز شرح و حاشيه لرگه عمر صرف ايتو، علملرى بېك محدود بولغان آدملر نك اثرلرېنه آزاو نشلرى برلە باباشودن باشقه بولمادى. بو كتاب دىباچه لرى، شرح و حاشيه لر، نى ايچون كېرهك بولا طورغاندر؟... دنيا ده موگا درست جواب ايشتوچى نابلور دېن بلمېمز. بو اشلر نك بردن بر سببى شوشى اشلر نى اوزگارنور ايچون جسارت بېتماو، درس اصوللە ينى اصلاح فيلورلنى صلاحيت بولماودر.

نېچه بوونلردن بىرلى مسلمان مدرسه لر نده «علم» اسمېنه نزاع لفظيلر اوقولا و «دېن علمى» ايتلوب آرسطو فلسفه لرېنك شولپاسېنك شولپاسى قېيلىندن بعثلر و بو كونگى فن فوتى برله يمر لنگان موضوعلر تەحصيل ايتوله در. بابالرنك آنالرنك عمرلرى اوشبو بولده تلىف بولغان ايدى، بالالرنك عمرلرى ده شول بولده تلىف بولا. بىرى آرتندن بىرى بار آستېنه سېكروب توشوچى صارقلر، قويلر قېيلىندن سلفلرى قېيلىندن خالقلرى ده عمرلرېنى بر باد ايتوب طورالر. بو اشلر نك بتون سببى صلاحيتسوزك، استعدادسوزك و لك درستى ده «جېن خالغ» در.

أوروبا فيلسوفلاردن بربنك: «چين كشيلا اچللى يئنازدن مقدم بيك كوب مرتبه لر اوللر، اولم اچيسيني تاتيلر اما جسانلى كشيلا نك اولملرى بركنه مرتبه بولا» ديگان سوزى هم درست هم معناليدر.

دنياده هر نرسه نك بدلى (اورينه طور وچيسى) بولا، اوزى بولماغانك شول بدل اش گه بارى، شونك برله كون اوزدرغه ممكنك كورله مگرده جسارت برله اميدنك گنه بدللىرى يوق. بو ابكى نرسه دن محروم قالغان انسانلر هر نرسه دن محروملر در.

خاتونلر ايچون ملايم بولو، اوى اداره سيني ياخشى فيلو ممدوح و قيمتلى كمالات بولسه ايرار ايچون قيمتلى كمالات و ممدوح صفت «جسارت» در. «جسارت» خفت بولو، ايس گه نوشو بلان سيكروب طور و بده اش گه كرشو نوگل بلكه اطرافيني فكر لوب، هر نرسه نى اولچهب اشلو، بتون شرطلى كيلوب يتكاندن، صوڭ فرصت اونكارمى، عزم و ثبات برله كرشو ديگان سوزدر. اوشبو ساعت كيلوب يتكاندن صوڭ نورلى خياللر برله قورقوب طور و يا كه بالقاولانوب ياتو ايسه «چين خالع» در.

۱۵۴) شَرِّ النَّاسِ الْمَضِيْقُ عَلَىٰ آهْلِهِ.

ترجمه سى: «آدميلرنك ياوزى اوزبنك عائله سينه (خاتون و بالالرينه) آشاو ايچو، كيوم سالوم طوغر و سنده و باشقه معاملهلرده عادتدن طش طغزاق فيلوچى كشيلا».

دنياده باشاوچى ملنلر و مختلف قوملر عائلهلردن، عائلهلرده فزدلردن عبارت بولوب بر ملت و قومنك ديندارلىق و اخلاق طوغر و سنده سى ميزانى و كوزگوسى عائلهلر در. اوشبو سببدن عائله هاشرتى و عائله تربيه سى حقنده بيك اعتبارلى بولورغه تيوشلى.

بز مسلمانلرده اير برله خاتون آراسنده بولغان مناسبت خواجه برله خدمتچى آراسنده سى مناسبتدن كوب آبروم بولمى. اير اوزينى نلسه، نى اشلهر گه حقى بولغان خواجه فرض ابئوب خاتونينى ده اشانورغه يارامى طورغان خدمتچى ديب اعتقاد قبله. ايرنك شوشى اعتقادينه بعض وقت اعتبارى برله و بعض وقت اختيار سز خانون اوزى ده شريك بولادر. حالبوكه اسلام شربعتينه كوره، دنياده «نلسه نى اشلو» حقنه مالك بولغان بر آدمده يوق.

عائله باشلىقى بولغان اير برله خاتون مناسبتى هر ايكى طرفدىن فدا ايتولگان دوستلىق مەبەتتىن عبارت بولورغە و آرالر نەدەدە ايبده شلر و دوستلر آراسىنكى كېك اخلاص و نىكافىزلىكلر، خىر خواھلىقلر دستورالعمل طونلورغە تېوشلى. يوقسە اير برله خاتون غە «عائله ھېتى» دېيۈگە كۈرە خواجە برله خىدمەتچى دېيۈ درىستىرەك بولور. خواجە برله خىدمەتچىلر آراسىندە بولغان بالالارنىڭ ياخشى تىرىپە كۈرۈلۈرى مەمكىن توغۇل.

ايرى اوىگە كىرۈ بىرلە خاتون فورفورغە، قالىترانورغە، بالالار دە آندە موندە قاچارغە باشلاسلار و چىقوب كىتۈۈى بىرلە خاتون ايركن صولش آلۈب شادلانورغە، بالالار دە چىولشوب راحىلە نورگە كىرشەسلر، شول ايرنىڭ اۈۈال آدم ايكانلىگىندە و اوشبو خىدەت گە مىصدق بولۈۈندە شېبە يوق.

عائله تۈزۈك بولۇغە بىرنچى سەبب، اير بولغان كىشى اوزىنىڭ خاتونىنى اوزىنە ايبدهش و اوزى يوق ۈقندە اوز اۈرنىدە طورۈچى خواجە دىب بىلورگە، اوى ادارە سىنى بىتونلاى آڭا تاشىررغە و ايركىلىك بىررگە تېوشلى. خىدەت شىرىفىن آڭلانغان مەنادە اوشبودر.

۱۵۵) صَاحِبُ الدِّينِ مَغْلُوبٌ فِي قَبْرِهِ لَا يَفْكُهُ اِلاَقِضَاءُ دِينِهِ.

ترجمەسى: «بورچلى بولۇپ ۈفات ايتكان آدم، قبرى اېچىندە بىغاولانۇپ طورر، بو بىغاۈدن آنى بورچىنى اۈتەۈگنە آزاد قىلور».

مىقۈود ايسە بورچلى ۈالده ۈفات بولۇچى كىشى ھىمشە جۈاب آستىك دىمكىدر. موندىن فورنۈلدرو اېچۈن مېتىڭ ياۈينلىرى و وارثلىرى بورچ خواجەلرىنى رضالانورغە تېوشلى. لىكن موندى خىدمىنى اۈقربا ھم وارثلارغە قالدروپ كېتۈگە كۈرە ھر كم فرىست ۈقندە اوزى بىترو و اوزى تھام قىلو لازمىدر. اۈدۈاۈد: «ان اعظم الذنوب عندالله ان يلقاه بها عبد بعد الكبائر التى نهى الله عنها ان يموت رجل و عليه دين لا يدع له قضاء» روشندە خىدەت روايت ايتەدر (۱). مضمونى «الله تعالى منع ايتكان الوغ گناھلردىن صوڭك الوغ بولغان گناھ، بورچىنى نولەرگە مال قالدرمى اولمك بولور» دىمكىدر.

۱۵۶) الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدِمَةِ الْأُولَى (۱).

ترجمه‌سی: «صبر، (فایفونک) اڭ اولیگی بهر لنگن وقتنده در». آدم بالاسی، فایفو وحسرتنک اڭ الک کیلوب بهر لنگان وقتنده نوزسه واوز اوزینی طونا آلسه، عقلینک کوندرووی ویوانووی سببندن آفرونلاب اوگره نه وکوکلینی تسایه فیله باشلار. شونک ایچون «صبر» دیب حسرتنک اڭ اول کیلوب صوغولغان ساعتنده نوزوگه اینولنه، صبر حقنده وعده فیلنغان ثوابلرده شوڭاغنه بولادر. صبرنک خلاقی، «جزع» در. مگرده کوڭلنک صزلانووی، کوزلردن یاش چیقووی (ناوشسز بقلاو) صبرغه خلاف توگل. چونکه بو نرسه لر حقنده بنده لر اختیار سزلردر. ابراهیم اسملی اوغلی وفات بولغانده رسول الله حضرتنرینک یقلای هم ده: «ان العین تدمع والقلب یحزن ولا نقول الا ما یرضی ربنا وانا بفراقک یا ابراهیم لمعزنون» دېگانگی معلومدر (۲). بلا وفلاکت کیلو ساعتی برله «انا لله وانا الیه راجعون» دیب دعا فیلورغه، ممکن بولسه رسول الله عادتینه ایبهرو یوزندن طهارت آلوب نماز اوفورغه تبوشلی. بلا وقضالر، بنده لر نڭ گناهلرینی بووا طورغان صابوندر. عبدالصمد بن المعدل:

وانی لصبار علی ماینوبنی
وحسبک ان الله اثنی علی الصبر
ولست بمیال الی جانب القنی
اذا کانت العلیا فی جانب الفقر.

۱۵۷) الصَّدَقَةُ عَلَى الْمِسْکِیْنِ صَدَقَةٌ وَالصَّدَقَةُ عَلَى ذِي الرَّحْمِ اثْنَتَانِ صَدَقَةٌ وَصَلَةٌ (۳).

ترجمه‌سی: «مسکین گه صدقه بیروگه صدقه ثوابی اما بحرملر گه صدقه بیروگه هم صدقه ثوابی هم ده صل فیلو ثوابی بولادر». یافینلر، قارنداشلر ایچنده محتاجلر بار وقتنده صدقه نی آنارغه بیررگه تبوشلی.

(۱) صحیح بخاری: ج ۲ ص ۸۳.

(۲) ابراهیمنک وفات کونینی بیلسگولهو حقنده «شورا» ده اهمیتلی بر مقاله بار. ج ۳ ص ۹۹.

(۳) احمد ابن حنبل مسندی ج ۴ ص ۱۸.

چونکه مونده صدقه ثوابی ده، صل ثوابی ده بولاقدیر. بر اجرگه کوره ایسکی اجر نك آر نك ایکانلگی معلوم.

نفل صدقه ار نك الك تبوشلی اورنی فقیر بولغان معرم فارنداشلر ایکانلگنده باشقه حدیثلرده بار. اما زکات کبک فرض صدقه لر، آرالرنده ولادت هم زوجیت (ایرلی خانونلی) بولغان کشیلر آراسنده درستمی؟ ...

زکات صرف ایتو طوغروسنده الك اهمیتلی نرسه، صدقه بیرله طورغان کشینك «فقیر» بولوی، صدقه نك الله تعالی رضا بوامی طورغان اورنغه صرف قبلنماوی وهیج بر نورلی «حیل» فلان یاصالماویدر. زوجیت، ولادت کبک مسئله لر، قیدلر ایکنچی درجه ده سانالار. ابو حنیفه منهبنه کسوره آرالرنده زوجیت بولغان کشیلر آراسنده زکات وعموما فرض صدقه بیرشو درست سانالماسه ده «فقیر» بولغان و «حیل» قبلنماغان تقدیرده مونلر حقنده زکات بیرشو درست توگللسگی حقنده شرعی دلیل باردیر دیب بلمیمز. عقلی دلیلار برله شرعی حکملر ثابت بولماغاناق معلوم.

قازان طرفنده بر بای ملا حقنده: «زکات وعشرلرینی بر خلفه سینه بیرهدر، خلفه ده استاذینك مرادینی الکندن بلوب طورووینه کوره سوکندن ملانك اوزینه هبه ایتهدر وشونك برله اش بتهدر بیک کوب بورچلر اوستدن نوشهدر ایدی» دیب سویلدیلر. حتی بعض بر شاگردلری استاذلرینك بو حالینی، عالم وفقیهلکنی کورسانو یولنده نفخر نمدح یولی برله اوزمزگه ده حکایت ایندیلر.

«مرو» شهرینه تابع نورکمانلردن بر ذات، اوزلرنده بولغان عالمر، آخوندلر حقنده: «قوللرینه توشکان بر مالنی خاتونلرینه، بالالارینه هبه ایتلر اوزلری همیشه فقیر صورتنده بولوب بتون مملکتنك واجب صدقه لرینی چوب طورالر، خاتونلری وبالالاری اسمندن مسکاوگه بکر میشار و اغون پاخته بیاره لر، مملکتنم نك الك بایلری، عالمرمز نك خاتونلری وبالالریدر» دیب سویلیدی.

اگرده خاتون برله ایر، مدرس برله شاگرد آراسنده بولغان هبه کبک واق حیللر سببلی زکات بیرمی قورتولو مهبکن بولسه ایدی صحابه لر زکات بیرماوچیلر برله صوغشماغان بولورلر، زکات بیررگه آورسنوچیلر اوزلری ده آندیغنه حیللردن غافل بولمازلر بار کبک ماللرینی خاتونلری وبالالاری اسملرینه بیلگولوب زکات بیرودن قوتولا آلورلر ایدی. بعض بر کشیلر، شول وقتدهغی زکات بیرماوچیلر برله بولغان صوغشملرینی «مردلر برله بواغان

صوغش» دېب يوروتەلەر، زكات بېرماوچىلارنىڭ اوزلارنى (حقيقتى (۱) يا كە مېجاز معنا بولمى) «مرتدلر» دېب سويلېلەر. بو حاللر ايسه بو طوغرودەغى جىلەلردە معنا بولماغانلىقىنى اثبات ايتەدر.

فرض واجب، حلال و حرام نرسەلرنى هر كىم بىلە و آڭلى، لىكن مونىڭ بىرلەگنە اش تمام بولماز، بلىكە شول اشلردە بولغان سبب و حكمتلرگەدە آزرارق فكر پورتورگە كېرەك. علمای سۇنىڭ صدقە وفتندەغى «جىلە» لرى، صدقە آقچەسىنى بىر كېسەدن آلۇپ اېسىكچى كېسەگە سالۇدن فرقى بولماغان و مندى آناسىدە مەقول كورمى طورغان واق نرسەلردن عبارتدر. شوندى «جىلە» لر بىرلە بورچ نوشرو وگناھدن قورتولو مەمكن بولسە اول شرىعتدە نېندى علوبىت و نېندى اجتماعى و مدنى مصلەت، نېندى سعادت قالور؟ . . .

* *

زكات، اسلامنىڭ الوغ ركنلرندىن بىر ركن و ملتنىڭ اجتماعى حياتىنى يولغە قويارلىق بىر منىع ايدى. لىكن بو كوندە موى ادا قىلو طوغروسندە ماساھل كورلە باشلادى. موڭا حقيقى سبب، علمای سۇ طرفىدىن اوگرتىلۇپ و عمل قىلىنۇپ كېلىگان «جىلە» لر و نورلى «مكر» لر بولدى. «جىلە» بىرلە قورتولو مەمكن بولا طورغان اشلرگە خىلقلر اھمىت بېرىمىلر و آنى بىك توبان، قىمەتسىز نرسە حساب ايتەلر وھىچ بىر «جىلە» قورمىدە قالدردە ضرر كورمىلر. حقلرىدە بار.

(۱۵۸) صِلْ مَنْ قَطَعَكَ وَاعْطِ مَنْ حَرَمَكَ وَاعْرِضْ عَمَّنْ ظَلَمَكَ (۲).

ترجمەسى: «اوزگىدن كېسىلۇپ طورۇچى مەھرم قارىداشكە صلە قىل، سېنى انعامدىن احساندىن مەھروم ايتۇچى كىشىگە انعام ايت، اوزگە ظلم ايتۇچى كىشىدىن يوز دوندر!».

ھىقبە بن عامر اسملى صحابە رسول اللەغە: «يا رسول اللە! فضىلىنى عمللر ھقندە مېڭا خىر بېرىسەڭ ايدى» دېگان ايدى بو سوزلرنى رسول اللە شول وقتدە سويلدى.

كېسىلگان مەھرم قارىداشلرگە صلە قىلو، اوصاللىقغە قارشو ياخشىلىق ايتو

(۱) زكات بېرىمەچىلرنى «مرتد» دېب آتار حضرت اېوبىكرنىڭ اجتھادى بولۇپ بىك كۆپ صحابەلر بو فكرگە قوشلمايدلر.

اسلام اغلائيڭ ركنلارندن ايكانلىقى معلوم. امام بخارى: «لا يدخل الجنة فاطم (معمر فارنداشلارندن كىسلوب طور وچى جنت گه كرماز) دىب حديث كوچره در (۱). معمر فارنداشلار گه صلە قىلونك، رزق كىڭايوگه سبب ايكانلىقى حقتده حديثلار بار (۲).

معمرلر گه صلە قىلو حكىمى، بايلىق بارلىق هم ده مسافه نك ياقىن وىراق بولوى نىسبتنده اوز گررگه و نورلى درجه لرگه آيرلورغه ممكن. صلە نك الك نوبان مرتبه سى ايسه كىسلودن صافلانودر. كىسلودن صافلانوى، اوزى ده بر نورلى صلە بولاچقدر. نكاحلرى حلال بولغان فارنداشلار گه صلە قىلوى علم اهللرى واجىب كورمىلر و آرارلارنده نكاح درست بولاچق ايكى خانوننى اوز نىسكاحنده چيوچى كىيىنى «فاطمه رحمة» دن صانامىلر.

۱۵۹) طَلَبُ الْحَلَالِ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ.

ترجمه سى: «حلال رزق ايسته و هر مسلمان ايچون واجىبدر.»
 حرام ايكانلىقى بلنه كان و غالب ظن برله گنه بولسه ده ظن ايتولمگان نرسه لر «حلال» غه كره لر. حلال رزق ايسته و ايسه كسب ايتو برله بولادر. كسب ايتو پيغمبرلر خصوصاً اوز پيغمبر مزك سنئيدر. قرآن كريم داود پيغمبر حقتده «وعلمناه صنعة لبوس» (انبيا، ۸) ديدى و «هو الذى خلق لكم ما فى الارض جميعاً» (بقره ۲۷) هم ده «ولا تنس نصيبك من الدنيا» (قصص ۷۷) اوشنداق «وان ليس للانسان الا ما سعى» (النجم ۴۰) كىي آيتلر برله بندهلونى كسب گه اوندهدى.

الله تعالى قرآن كريمده: «بئس سزنى يرده اورنلاشدر دق و دنيا ده معيشت اينه چك سببلرنى و حيات بوللر ينى حاضر له دك، فقط، اوشبو مرحمتلر بر ابرينه، سز، آزر اق شكر ايتسه سز» مضموننده بولغان «ولقد مكناكم فى الارض وجعلنا لكم فيها معاش قليلاً ما تشكرون» (اعرافى ۹) آيتى برله الله تعالى يرده قرارلاندرووى و حيات سببلر ينى حاضر له ووى حقتده منت ايتسه، شكرانه آز ايكانلىگينه تنبيه فيلسه سعى و عملنك انسانلر ايچون نى درجه ده اهميتلى ايكانلىقى اوز اوزندن

(۱) صحيح بخارى، ج ۷ ص ۷۲.

(۲) صحيح مسلم، ج ۲ ص ۲۸۷. «من سره ان يبسط عليه رزقه او ينسأه فى اثره فليس له

معلوم بولور. رسول الله حضرتلر بىڭ (پېغمبرلك كيلماز دن مقدم بىلكه خدیجهنى آلاماز دن مقدم بولسه كیرهك) «آقچه بر ابرینه باللانوب مکه خاقینك قویلرینی كوندم» دېگان سوزى مرویدر. موندی حرمئلی بر ذات قوی كونكان بولسه ایندی صناعت وکسب هنر، نى ایچون مذموم بولسون؟ اوشبوسوزنى این ماجه، «صناعات» نك ممدوح اش بولوینه دلیل اورنده ذکر قیلهدر (۱).

بر یوزنده جان ایبهسى بولغان حیوانلر، قوش قورتلر میقروبلرغه قدر هر برى حیات بولنده مجادله قیللر وغالب بولولری ایچون طریقهلر. شولای ایتهرگه مجبورلر. سهی و اجتهادایتوچی و بالقالقدن نفرت قیلوچی ملنلر دنیاده بختیار بولوب باشاگانلری حالده سهی و اجتهاددن محروم بولوچیلر ذلت و انقراضه محکوملردر.

دنیاده یاشاو، حیات منازعهسنده باشقهلردن آستده قالماو ایچون ملت ایچندهگی هر بر فردنك اوز معبشتنی اوزی تأمین اینووی و مونك ایچونده ملتنك علملی و هنرلی، باى و دولتلی، کسب بوللرنده ماهر بولولری عدللك برله معامل قیلولری لازم. بو اشلر بولماسه حلال کسب صورت طوتهاز، کسب ایتمولگانده بایلق و دنیا هزگه اوز آياغی برله كيلماز. ملتمز سفیل و پریشان بولوب قالور.

بز، بوکونگه قدر ذلیل و خلق فاشنده اعتبارسز بر ملت بولوب باشاگان بولسهق مونك سببی «دین» مز توگل بىلكه اوزمز ایدك. بز اعتبارسز، علمسز و معرفتسز، هنرسز، صناعتسز بر قوم بولدق. اوزینی فرغانماغان کشینى باشقهلر فرغانماسلغی و اوزاری طریشماغان خلقلرغه اللهتعالی طرفندنده بایلق، شان و شرف هبه ایتمولمازلگی معلوم. «ان الله لایغیر ما بقوم حتی یغیروا ما بانفسهم». تکیهلرده، قېرلرده اشسز یاتو و چیتلردن صدقهلر کوتوب وقت اوزدرو بردن «طمع» غه ایکنچیدن کوچ یتنه طوروب کسبنی، سهی و عملنی قویو ایچون گناهلی بولوغه سببدر. دنیاده، ما گلای تیری آغزوب و قول کوچی صرف فیلنوب تابولغان ایکمك قدر اندئلی ایکمك بولماز.

﴿۱۶﴾ طُوبَى لِمَنْ تَوَاضَعَ فِي غَيْرِ مَنَقْضَةٍ وَأَذَلَّ نَفْسَهُ فِي غَيْرِ مَسْكَنَةٍ
وَأَنْفَقَ مِنْ مَالٍ جَمَعَهُ فِي غَيْرِ مَعْصِيَةٍ وَخَالَطَ أَهْلَ الْفِقْهِ وَالْحِكْمَةِ وَرَحِمَ أَهْلَ

الذَّلِّ وَالْمَسْكِنَةِ، طُوبَى لِمَنْ ذَلَّ نَفْسَهُ وَطَابَ كَسْبُهُ وَحَسَّتْ سَرِيرَتُهُ وَكَرَمَتْ
عَلَانِيَتُهُ وَعَزَلَ عَنِ النَّاسِ شَرَّهُ. طُوبَى لِمَنْ عَمِلَ بِعِلْمِهِ وَأَنْفَقَ الْفُضْلَ مِنْ
مَالِهِ وَأَمْسَكَ الْفُضْلَ مِنْ قَوْلِهِ.

ترجمه‌سی: «سوینج بولسون شول کشی‌گه: اوزینی حقارت‌گه نوشرمی
طورغان روشده تواضلعق کورساتور، مسکینک درجه‌سینه نوشرماز روشده
اوزینی ذلیل فیلور (کشیدن قورقوب نوگل بلکه خلقی صافلغندن، عقیفلاگندن
نفسنی خور کورر)، اوزینک حلال کسبی سببندن جیفان مالندن گناه نوگل
اورن‌غه اعانت و احسان ایثار، علم و حکمت اهللربنه قاتشور، بختسز کشیلر
ومسکینلرگه مرحمتلی وشفقتلی، باردملی بولور. سوینج شول کشی‌گه: خلقی
صافلقی سببلی نفسینی توبان فیلور، کسبی خوش و کوکلی یاغشی، ظاهریده‌گوزل
بولوب اوصاللقینی آدملردن یراق فیلور. سوینج شول کشی‌گه: علمی برله
عمل ایثار، حلال کسب سببلی جیفان مالندن اوز کیره‌گندن آرتقانینی نبوشلی
اورنلرغه انفاق فیلور، سوزینک آرتقارینی صرف ایتمی صافلار».

بو حدیثک هر بر جه‌سی بزنگ اجتماعی و دینی اشلر مز ایچون دستور
بولورغه نبوشلی قاعده‌لردندر.

(۱۶۱) طُوبَى لِمَنْ شَغَلَهُ عَيْبُهُ عَنْ عِيُوبِ النَّاسِ وَأَنْفَقَ الْفُضْلَ مِنْ
مَالِهِ وَأَمْسَكَ الْفُضْلَ مِنْ قَوْلِهِ وَوَسِعَتْهُ السُّنَّةُ فَأَمَّ يَحْدِلُ عَنْهَا إِلَى الْبِدْعَةِ.

ترجمه‌سی: «سوینج بولسون شول کشی‌گه: اوز عیبی کوروب شونی
اصلاح فیلو برله‌شغله‌نو سببندن باشقه‌لرنک عیبلرینی کوررگه وقتی بولماز عمده
مالینک حاجندن آرتقانینی نبوشلی اورنلرغه احسان فیلور، سوزینک آرتقانینی
صرف قیلمی قالدور، اوزینی سنت صیدرر (سنت برله عمل فیلور)، آندن
اونوب بدعت اش‌گه بارماز».

کشی عیبلرینی کورودن اوز عیبلری برله‌شغله‌نو مانع بولو ایچون آدم
بالاسی اوز عیبلرینی کورو و آنک ایچون‌ده کوز کیره‌ک. اوز عیبلرینی کوررک
کوز بولماغانده بو اش ممکن نوگل. اوز عیبلرینی کوره آلمانان کشیلرنک
بتون عمللری کشی عیبی نیکشرو بولادر. ابوالعناهیة:

يا واعظ الناس قد اصبحت متها
 و اعظم الاثم بعد الشرك نعله
 عرفاتها يعيوب الناس تبصرها
 منوم ولا تبصر العيب الذي فيها
 اذ عبت امورا انت تاتياها

ديب درست سويليدر.

الله تعالى: بر بندهسى ايچون خير نلسه آڭا اوز عيبنى كوره طورغان
 كوز بيرده، شول بنده اوز عيبارينى اوز كوزى برله كوره آلادر. اوز كوزى
 برله اوز عيبنى كوره آلوجى آدم البته بغئلى و مسعود بر كشيدير. چونكه
 خستهلك بلنوب بينكانندن صوڭ آنى دوا قيلو ممكن بولا، چاره لر نابولادر.
 مگرده اوز عيبنى كوره طورغان كوز بيك آز كشياردگنه بولادر. شوڭ
 ايچون بولسه كيرهك رسول الله مونلرغه زور سوينچ بيرهدر.

اوز عيبلرينى كوررگه تلوچيلر ايچون اوشبوروشده بوللر بار: (۱)
 عيبنى و آڭڭ ياشرون آفتلرينى كوره بله طورغان كامل و عفيف بر كيمسه نڭ
 مجلسينه مداومت اينو و آڭڭ اشارنلرى برله يورو. لىكن بو زمانڭ موندى
 عفيف آدملر بيك آز. بولغانلرينى طابوده چيتون. مونلر كويسنجه عزلت خانهلرده
 يانلر، انسانلردن قاچالر. (۲) ديندار و بصيرتلى بر دوست نابوبده اوزيڭڭ
 كيشمى طورغان اشلرى حقنده تنبيه اينوب طوروينى شول دوستنندن اونو.
 حضرت عمر: «عيبلرمنى اوزمه بللروچيلرگه الله رحمت اينسون» دى ايدى.
 لىكن موندى دوستلر نڭ نابلووىده شهبهلى. (۳) عيبلرنى دشمنلر آوزلرندن
 ايشتو و آنلر نڭ قلملرى برله يازلغان نرسه لرى اوقو. عيبلرنى فاش فيلوب
 يوروجى و يازوجى دشمنلر نڭ فائده لرى، مداهن دوستلرغه كوره كوب مرتبه
 آرتقى. (۴) خلقغه فائداشوب يورو و آنلرده كيشمى طورغان عادتلرنى كوروب
 شونلردن صافلانور. «بو قدر ادبى كيمدن اوگره نڭڭ؟» ديب صور اوچىغه
 حكيملردن برى: «ادبسلر نڭ ادبسلرلىكلرن كوردمده شونلردن صافلاندم،
 يوفسه بر كشيبدن ده ادب اوگره نڭگنم يوق» ديب جواب بيرگانلىگى روايت
 ايتولدر.

حاجت قدرندن آرتقى بولغان مالنڭ فائدهسى، انفاق برله گنه بولاچقدر.
 انفاق قىلنماغانده مسئول بولو، وبالينى كورودن باشقه بر نرسهسى ده بولماز.
 سوز نڭ آرتقى آفات لساندن بولوب آدم بالاسى ايچون ضررذن باشقه نتيجهسى
 كورلماز. بدعتدن طبيلو و سنت برله عمل قيلولازم ايكانلىگى معلوم. «بدعت»
 مسئلهسى ۲۸۵ نچى حديث شريفى شرحنده سويله نور.

۱۶۲) الظُّمُّ ظُلْمَاتُ يَوْمِ الْقِيَامَةِ (۱).

ترجمه‌سی: «ظلم اینتوچیلک قیامت کوننده فارانفولق (قانیغلق) کوروگه سببدر»
اگرده مظلوم بولغان کشى عفو ایتماسه بو اشنگ بولوونده شبهه بوق.
هر کیم اوز عملینگ جزاسینی کوررگه معکومدر.

۱۶۳) عِبَادَ اللَّهِ تَدَاوَوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَمْ يَضَعْ دَاءً إِلَّا وَضَعَ لَهُ دَوَاءً إِلَّا دَاءً وَاحِدًا الْهَرَمُ (۲).

ترجمه‌سی: «ای الله تعالی ننگ بندهلری! خسته لرنگزگه دوا قیلنگز! الله
تعالی هیچ بر خسته لک یارانمادی یارانندی ایسه آنگا هم دوامینی ده یارانندی،
مگر برگنه خسته لک ایچون دوا بوق، اول ایسه قارتلقدر.»

حدیث معناسینگ فسقه‌سی: «فارتلقدن باشقه هر خسته لکنک دواسی بار»
دیمکدر. بو کونده بعض بر خسته لکلرنگ دواسی بولماسه، اول باری علم
ییتشمگاندن گنه در. علم آرنا آرنا بلسکه کیلچک زمان خلقلاری آنلرنگ ده
دوالرینی ناپارلر. رسول الله خبرینگ درست بولاچقینه ایمانمز کامل.

رسول الله حضرتلری اوزینگ امتینه شفقت ومهربانلق قیلو سببلی اوشبو
روشنده امر ایتهدر. خسته لک مشقنی، سلامت وقتده غنه بلنمی عذاب چیسگوب
پاتوچیلر برر طبیب طرفندن بپارلسگان دوا ومشورت برله عمل قیلو سببندن
حال آلالر وگویا نموغدن چیقوب جنتگه کرگان روشده راحتلنوب کیتهدر.

دوا قیلو طوغروسنده موندن باشقه حدیثلرده بار. امام مسلم: «لسکل
داء دواء فاذا اصاب دواء الداء برأ أباذن الله» (هر آورونک اوزینه موافق دواسی
بار، شولدوا طوغری کپلسه الله اذنی برله آوروبته در) دیب حدیث کوچه در (۳).
«دوا، الله تعالی ننگ تقدیرینی اوز گرنه منی؟» دیب صورایان کشیلرگه
رسول الله حضرتلری: «دوالو اوزی ده الله تقدیری» دیب جواب بپردی (۴).

(۱) جامع ترمذی، ج ۲ ص ۲۴. بو اورندهغی «ظلمات» سوزندن «قله من ینجیکم من ظلمات
البر والبحر» (انعام ۶۳) آیتندهگی «ظلمات» قیلندن قانیغلق مراد بولسه کیرهک، عربلر «یوم
شدید» دپچک اورنده «یوم مظلم» دیب استعمال ایتهدر.

(۲) جامع ترمذی، ج ۲ ص ۲۵. سنن ابی داود، ج ۲ ص ۸۳. لفظلر «ترمنی» ننگ.

(۳) صحیح مسلم، ج ۲ ص ۱۸۴.

(۴) سنن ابن ماجه، ج ۲ ص ۱۷۷ وجامع ترمذی، ج ۲ ص ۲۸.

قرآن کریم بال حقنده: «فيه شفاء للناس» (نحل ۷۱) دی. بال نك يا طوغرىدن
 طوغرى ويا واسطه لر برله شفا بولووی البته خسته لر و آورولرغه كوره در.
 سعد بن ابى وقاص، خسته بولغانده رسول الله حضرتلرى شونى مشرك
 بولغان حارث بن كلده اسملى عرب طبيبندن دوالاتقان ايدى (۱).

حضرت عمر شامغه بارغاننده «شام» ده وبا بارليقيني ايشنكانندن صوڭ
 شامغه كرمبچه كير و «مدینه» گه قايتوب كيتكانلگيني روايت ايتهلر (۲).
 حرام نرسه لر (خمر برله خنزير) برله دوالاتنو حقنده عالمر نك اخلاقلرى
 بار. بعضيلر رسول الله نك خمر حقنده «انه ليس بدواء و لكن له داء» (۳) ديگان
 سوزندن اوشنداق: «ان الله لم يجعل شفاءكم فيما حرم عليكم» (۴) خيشتندن
 استدلال قىلوب حرام نرسه لر برله دوالاتنوڭ ممنوع ايكانلگيني دعوى ايتهلر.
 ايكنچى بر فرقه ايسه مونى درست كوره لر و اوشبو مسلكلرينه رسول الله نك
 دوه بولى برله دوالاتنورغه قوشقان واقعه سببى دليل قىلهلر (۵) هم ده بر نرسه ده
 شفا متعين بولسه آندن حراملق كوتارلو ممكن دىلر. «ان الله لم يجعل شفاءكم
 فيما حرم عليكم» مبارنى حديث توگل بلسكه اول ابن مسعود سوزى، ابن مسعود
 آنى اوز اجتهادينه بنا قىلوب غنه سويلگان بولسه كبره ك، بر مجتهد نك، رسول
 الله نك دوه بولى حقنده غنى سوزينه خلاف بولغان اجتهادى بتون دنيا ايچون كللى
 بر دليل بولا آللى ديب دعوى قىلهلر. بونزاع، طبيبلر قوشقان و ريسپيتلر
 بىرلىگان تقدىر ده در. بولاي بولماغانده مجرد اوز گمانينه بنا قىلوب حرام نرسه
 برله دوالاتنو درست توگنلگنده نزاع يوق.

عرب خلقنده بولغان «طب» ناقص نجر به لر و آنا بابادن، ايبىلر و قارتچقلردن
 ايشتولوب قالغان سوزلردن عبارت بولوب بعضيلرى طوغرى كبلدر، مگر ده
 بو كونكى طب علمى كيك فنى روش گه قويلماغان ايدى. عربلر آره سنده غنى
 طبيبلر شوندى طبيبلر بولوب حارث بن كلده ده شونلر نك برى ايدى. حديثلرده
 روايت ايتولسگان دوالرده وحى گه مستند توگل بلسكه شوشندى طبغه مبنى
 نرسه لر ايدى. رسول الله حضرتلرى طب هندسه اوگره نور ايچون توگل بلسكه

(۱) اسد الغابه ج ۲ ص ۲۹۵.

(۲) صحيح بخارى. ج ۷ ص ۲۱.

(۳) صحيح مسلم. ج ۲ ص ۱۲۵.

(۴) صحيح بخارى. ج ۶ ص ۲۴۸.

(۵) صحيح بخارى. ج ۷ ص ۱۳ و ج ۸ ص ۱۹.

دین و شریعت او گره تور ایچون یبار لیساندیکندن طب و باشقه دنیاوی فنلر نبوت موضوعسندن خارج نرسه لدر. مگرده بررکشی، رسول الله طرفندن بیورلغان دوالرنی اخلاص کوکل و صادق ایمان برله استعمال ایتسه اخلاص و ایمانی برکاتنه فائده کوروی عجب تو گل. هر حالده زمان سعادتده بولغان «طب»، بو کونده بولغان، یوزلر و مکلر مرتبه تجر به لرگه بنا قیلنغان طب برله بر درجه ده بولا آمازلی معلوم. زمان سعادت تو گل بلکه آندن یوزلر برله بللر صوکل کیلگان و طب علمنده مهارتی برله اسلام دنیا سنده زور اورن طونقان و الوغ اثرلر تصنیف قیلغان ابن سینانی اوز عمر نده باری بر ات گوده سیننی تشریح قیلورغه موفق بولدی، دیلر. اوز عمر نده بر ات گوده سی تشریح فیلوچی آدمنی اوز عمر نده مکلر برله آدم گوده سی تشریح ایتوب طوروچی تو گل حتی استوب- دینترغه بر ابر کوروده حق سزاقدر.

رسول اکرم حضرتلری شول اوز زماننده بولغان طب علمی برله گنه بولسه ده فائده له نورگه و: «ای الله بنک لری! خسته لر کزگه دوا قیلکیز!...» دیب دوالانورغه بیوره در ایدی. ا گرده بو کونگی طب علمی و بو کونگی طبیبلر، زمان سعادت بولسه ایدی اول وقت رسول الله نڭ امرلری احتمال دخیده باشقه عراق بولور ایدی.

دوالانو برله رسول الله نڭ فرمانلری و اوزینک بر حرمنلو صحابه سیننی مشرک طبیبدن دوالاندروی ثابت بولغان و بعض بر مجتهدلردن: «طبیب بولماغان شهرده طور و درست تو گل» دیگان سوز کوچر لیگان حالده اونگان عصر لرده مسلمان دنیا سنده طب علمینه و طبیبلرغه فار شو معنوی صوغش چیققان ایدی. فار شو چیقوچی عالمر، اوی توبه لری یانا باشلاغاچ سوندرونی قضاغه رضاسزلی و توکل گه خلاق بولادر دیبه گانلری حالده طبیبلرغه بار و دوالانونی الله حکمینه و تقدیرگه رضاسزلی، توکل سزک بولادر دیب زور ایتدیلر. قرانتین، چه چک آشلانو کبک اشلرگه فرنگلرگه اوخشاواقی، دین گه خلافتی ایتو بولادر دینیلر و مسلمانلرنڭ جفالانولرینه، صالحون برله قانور لغان نار اقانلر قیلندن قرلورلرینه بتولرینه سبب بولدیلر. اوشبو اثر باصلغان وقتده بخاراده آدم اولتی تارالو حقنده خبرلر شایع بولدی. گویا بر بر کونده مکلر اونار مکلر برله جنازه دفن ایتوله ایش. روسیه ایچندن الوغ طبیبلر و تجر به لی پرافیسورلرنی چاغروب شونلردن فائده له نو بیک بیگل اش بولغانی حالده بخارا عالمری بو

اولت که فارسی مناره لر دن اذان فچقرو، دلائل الخیرات و حزب اعظم اوفو، صحیح بخاری ختم ایتو، اوراملرده نکبیر فچقروب بورو، بخارا تیره سندن صلوات اوقوب طواف ایتو کبک نرسه لر برله خالقنک کوزلرینی بو یادیار و زورابور کینگابور اوچون آفات که ایرک و فرصت بیردیلر، اوزلرینک شریعتنک مقصودلرندن توکل حتی الوغ منلرندن ده خبردار توکل ایکانلکلرینی بتون دنیاغه اعلام قیلدیلر. ایندی رسول اللهنی قاراژده اوشبو عصرلرده امت که کوز سالگز!.. بو امتنی شول پیغمبرنک ایبر چنلری دیب کم ایتور؟. ولا حول ولا قوة الا بالله العلی العظیم. بو کونگی طب علمی موندن مک بیل حتی یوز یل مقدمگی طب علمی ده توکل. بو فن، هر نی قدر غایه سینه باروب طوقتماغان بلمکه غایه سینه باروب بیتمه گان بولسه ده اولگی وقتلرغه کوره کوپ درجه ده ترفی ایتکان و همیشه ده ترفی ایتوب طورادر. کوندن کون یا کما سرلر آچار، اولگیلرینک خیاللرینه ده کیلمگان چاره لرنی تابالر و هر کون، نی قدر کشیلر اوستنده نجر به لر یاصالوب طورلا، هر بری یازلوب شاگردلرگه اوگره نلوب بارلادر.

طیبیلر و خسته خانهلر اولگی وقتلرده غی کبک نظارتسز بولمی بلمکه هر بری حکومت حمایه سنده طوروب وظیفه لری ده مخصوص نظاملر برله تعدید و تعمین ایتولگان. ملت و دین قبیل و قوم آبرو و ملغینه اصلا اعتبار ایتوامی. آرزغه مساهله قبولی ده حاضرگی طیبیلر اوز عقیده لری و اوز وجداناری فاشنک الوغ گناه صانیلر. بو کون آروپا بوغازغه بوغاز کیلوب صوغشادر، بو صوغشغه حتی دین عالمی ده فاشدیلر، الوغ و کچوک هر بری اتفاق برله «دوست» و «دشمن» اسمنده ایسکی فرقه گه آیرلدیلر اما هر طرفده غی طیبیلر اوز مجروحلرینی نیچوک اعتبار بزله قاراسلر دشمن مجروحلرینی ده شول روشده قاریلر. مونلر فاشنده دوست و دشمن یوق حکمنده در. اوشبو چوتندن بو کونگی طیبیلر بختیار آدملر در.

ایندی شوشندی عقیده بولغان طیبیلرینی و حکومتلر حمایتنده همده مسؤل طوتولا طورغان چراحلرینی، خسته غانه و اجزا خانهلرینی بورونقی زمانده غی و بلولری، خلق و فعللری هیچ کیم طرفندن اشهاد ایتولمه گان و حکومت حمایتنده پاخشیلاب بولماغان طیبیلر برله بر درجه ده کورو نیچک ممکن بولادر؟ «بقداد یا که «مرو» شهرنده گی برفقیه نک: «بو طوغروده مسلمان طبیب سوزی حجت اما باشقه لر نفی حجت توکل» دیگان حکمی اوز زمانه سینه و اوز شهرینه کوره

درست بولسهده، بو کونگی عادنلرگه و بو مهلسکنلرگه کوره درست بولماسه کیرهک.

بیک کوب آدملر حیوانلری فوتورلاسه دوا قیلرلر، فوتورلاسه آنی آرچیلر، توللرندن کیلگان قدر سلامتله ندر و چاره لرینی کوره لر؛ اما سه کیلری اوستلرند ووروب یانوچی خانولری و یسا که بالالری حقنده اهمیت بهرمیلر و هونلری یایاغی حیوانلری درجه سندهده کورمیلر. «اورس فارشوسینه باررغه کیرهک بولا، الله فوشسه بولایده ترلور» کبک سوزلر برله تسویف قیلرلر و عذابلارغه سبب بولالار. بو طوغروده الذا چیگوچیلری بالا تانوچی خانولردر. طب علمدن خبرلری و درست نجر بهلری بولماغان قارتچقلر مونلرغه هر تورلی عذابلری کورسه تهلر.

حکومت یا که زیهستوا طرفندن فویلعان طبیبلر، قابل (ابی) ار یا که ولادت خانهلر و چه چک سالوچیلر کبک طبی یاردم اورنلرینه یاقین طورغان مسلمانلرند خانولرینی جفالاندرو، بالالرینی صوفر و شادرا قالدرو لرند عندرلری یوق آنلر بو طوغروده گناهیلردر.

دارالفنونلرده، فیلدشرسکی و آفوشیرسکی کبک مکتبلرده اوقوب شهادت نامه آلغان و هر بر معاملسی حکومت نظارتنده بولغان دوقتورلر، فیلدشرلر، آفوشیرر و چه چک سالوچیلر بولا طوروب سبب برله مسیبلر آراسندهغی مناسبلردن بتونلای غافل بولغان کوره زهلر و باغوچیلر، ایله وچی و سحر قاینار وچیلرغه بورو - علاک بولو و علاک اینودن باشقه نرسه توکلدر.

کوب کشیلر بولا طبیبلر طرفندن بیرلگان دوالرینی فوشسلغان مقدارده استعمال اینتیلر و یا که وقتلرینی رعایت اینتیلر یا که بر ایکی دفعه استعمال اینتوبده اثری کورلماو برله تاشیلر و صوگندن «دوادن فائده کورمام» دیب یوریلر. طبیبینگ وصینی تمام بیرینه کیتورلمگاندن صوگ آندن نیندی فائده بولسون؟ اکرده فوشقانینی کامل بیرینه کیتورلوب فائدهسی کورلماسه اول وقت شول طبیبینگ اوزینه سویلرگه تیوشلی. اول اوزی بر چاره کورر.

موکما مناسب امام بخاری اوشبو حدیثنی روایت اینتهدر:

«ان رجلا اتى النبى صلى الله عليه وسلم فقال اخى يشتكى بطنه فقال اسقه عسلا ثم اتى الثانية فقال اسقه عسلا ثم اتاه فقال صلت فقال صدق الله وكذب بطن اخيك اسقه عسلا فسقاه فبرأ» (۲).

بو حديث شريفى دوانك مقدارى و زمانى بار لغبته موده بر ايكى مرتبه گنه توگل، بلكه شفاى كورماسه اوزاق وقت نكرار قىلو تىوشلى اىكانلىگىنى بىلدىرىدۇر. چونكه رسول الله هر مرتبه سنده بال ايزوب ايچىرگه قوشادۇر. طبيبلر طرفىدىن باصالوب بىرلىگان دوالرى تىكشروب يورو و نىندى اجزالدىن تىكىپ ايتىلورلىنى بلورگه طرىشو شرىعت نىقطة سندن تىوشلى اشردن توگل. ناگاه بىر نورى خسته لىكى بىرر و ياخود بىككلى ندرر ايچون نرسه سىنى اوزلىرى آتاب بىر حرام قىلى نىقطة قىلسىلار، اول وقت : « شونك فائده سىنى بىرلىك باشقه بىر نرسه قوشه آلماز سىمى؟ » دىب سوراو تىوشلى بولور. اگرده شول نرسه نك متعین اىكانلىگىنى و آنك فائده سى بىرچك نرسه نك حاضر نده شول اور نده يوق اىكانلىگىنى سوبىل سىلار، اول وقت وصيت بوينچە عمل قىلىنور. « فبن اضطر غير باغ ولا عاد فلا اثم عليه » (بقره ۱۶۸).

*
*
*

تقىيشلار و حسابلارغه كوره روسييده بولغان مسلمانلار آراسنده غى خسته لك خرىستانلار و روسلارغه نسبت ايتولىكانده فاحش صورته كوپ و آرتق اىكانلىگى معلوم. موگا سبب ايتوب اوشبو نرسه لىرى كورسه تىلار :

- (۱) مسلمان خلقى فقير و اقتصادى چىتىدىن بىك توبانلار. شول سببلى ياخشى آشى آللىلار، كوبسنىچە آچ طورلار، آشاغان و قىلار نده ده حفظ صحت قاعده لىرىنه رعایت ايتىمىلار. باشلىكلار اوسدىرمىلار و شونك سببلى آشارى بارى فامردن غنه عبارت بولا. چايىنى كوپ هم قوبى ايتوب ايچىلار. خسته خانلار، دوكتور و فىلىكش لىرى نك كوبسى روس آللار نده بولا، مسلمانلار خصوصا خانون قىللىرى شول بىرلرگه بار. مىلار، دوكتورلارغه كورنوبى بارانمىلار. مكىبلار، مدرسهلر ده حفظ صحت درسلىرى اوقولمى، اوزلىرىك حفظ صحت قاعده لىرىنه موافق روش بنا ايتولىگان بولمى، گىمناستىقه كىك نرسه لىرى عملگه قوبىلى؛ شول چىتىدىن شاگردلر قانسز وضعى بولالار.
- (۲) مسلمان خانونلرى آرتق درجه ده جلى كىينوب يوربلار، مامق شاللىرغه اورالالار؛ بو نرسه لىرى ياگما هوا آلوغه مانع و بىك تىز صووق تىبوگه باعث بولا.
- (۳) باى مسلمانلار نك خانونلرى و خصوصا شهر ده بولغانلار ياخشى و ابر كن هولار ده قوباش نورى آستنده يورى آللىلار؛ كوبسنىچە يابق بولمهلر ده، بوزوق هولالى اورنلر ده عىر سورهلار. شول چىتىدىن ضعيف و خسته بولالار؛ مونلردن طوغان بالالار طبيعى، سلامت اوسه آللىلار.

(۱۶۴) عُنِبَتِ امْرَأَةٌ فِي هَرَّةٍ رَبَطَهَا فَلَمَّ تُطْعِمَهَا وَلَمَّ تَسْقِهَا وَلَمْ تَدَعِهَا
تَأْكُلْ مِنْ خَشَائِشِ الْأَرْضِ (۱).

ترجمه سی: «بر خانون عذاب فیلندی، (یا که عذاب قبلنورغه مستحق بولدی) سبیده بر ماچینی باغلاب طونووی بولدی، ماچینی آشانمادی، ایچرتمادی، یرده بولغان حشرانلر برله رزقلانور ایچون آزاد ایتوبده یبارمادی».

خانوننک باغلاب فویووی یا که بر اورنده یابوب طونووی سبیلی ماچی آچدن اولسگان، خانونده شونک سبیدن عذابغه مستحق بولغان بولادر.

مسلمان کشبک وظیفه سی دین امرلرینه اطاعتلی والله تعالی نك مخلوقلرینه شفقنلی بواودن عبارندیر. اسلام دینی انسانلر آراسنده حقلر نعبین ایتوب شونلرنی رعایت قبلورغه بیورغان بولسه هر تورلی حیوانلر، فوش فورلر و جانوارلرنک حقلرینی ده یرینه کیتورونی لازم ایتهدر. بو فاعده و قانونلر ایسه «مرحمت» اصولینه بنا فیلنهدر.

آدم اوغلی انسانلرغه نی قدر مرحمتلی بولسه، حیوانلرغه، جانوارلر و فوش فورنلرغه ده مرحمتلی بولورغه تیوشلی. تارتا المازلق روشده بویک توپاو، آراغان حیوانلرنی فیناو، ضررسز جانوارلرنی سببسز و ضرورتسز، بلکه مجرد قزق ایتوب اولدرو، مثله فیلو (قولاق و بورنلرینی کیسو، ایرنلرینی طواناو)، اوت برله عذاب ایتو، بوغازلاغان و اولدرگان و قنده آرتق عذابلاو، فوشلرنک قانانلرینی بولقو و آباقلرینه یبناغوب یبهرو، انلرنی و اوگزیرنی ایرشدروب صوغشدر و کبک نرسه لر هر بری اسلام دینی فاشنده ممنوع اشلردر. اگرده آدم بالالاری ترک حیوانلردن خدمت ایتدیرمی، آنلرنک یونلرندن تیریلرندن، ایتلرندن فائدهله نمی ترکک ایته آلماسه لر، آنلرنی آرتق عذابلامی و جفالامی ده طوراً الاچقلا. آنلرنی رنجتوب و عذابلاو لذتلر نولر آدمک نوگل بلسکه وحشیلمکدر. کوکلی پاک کشی هر بر مخلوقنی الله تعالی نك اثری و هر بر آغاچ و اولهن پاهرافینی الله سسوزی یازلقان کاغسد دیب بلور. کوکلرده بولغان فرشتهار الله تعالی گه ثنا و تسبیح اوفوب طورسه لر، یرده بولغان بتون حیوانلر، بتون جمادلرده اللهنی نقدیس و تهجیت ایتمکده لر «ولیکن لا نفقهون تسبیحهم». اوشبو سبیدن حیوانلرنی، فوشلرنی سببسز رنجتوار خیانت و جنایتدر.

(۱) صحیح بخاری، ج ۴ ص ۱۰۰. صحیح مسلم، ج ۲ ص ۲۹۲. لفظلر «مسلم» نکلی.

آروپالولورده بولغان كېك مسلمانلر آراسنده «حيوانلرنى ھمايت ايتو»
 جمعيتلرى بولماسده، هر بر مسلمان حيوانلرنى ھمايت ايتو برله مكلفدر.
 «لا تنزع الرحمة الا من شقى».

(۱۶۵) الْعِلْمُ عِلْمَانٍ فَعَلِمُ فِي الْقَلْبِ فَذَاكَ الْعِلْمُ النَّافِعُ وَعَلِمٌ عَلَى اللِّسَانِ
 فَذَاكَ حُجَّةٌ لِلَّهِ عَلَى ابْنِ آدَمَ.

ترجمهسى: «علم ايكى نورليدر. برى كوكلده بواوب علم نافع (فائدهلى
 علم) شولدر. ايكنچيسى ايسه بالكز نلده بولوب بندهلر اوزرينه الله تعالى نك
 حجتيدر».

الله تعالى نك مصنوعانينى كورو، الوغ وكچوك نرسه لر نك هر برندن عبرت
 آو سيبيندن اوزبنك بنده ايكانلىگينى وحق تعالى نك عظمت و قدرت صاحى
 ايكانلىگينى يقين صورنده بلو «قلب علمى» (كوكلده بولا طورغان) علمدر. مونك،
 دائرهسى شول قدر كيك و ميداندر كه، نل برله سويله و وفلم برله ياز و ممكن بولماز.
 خواجه نعيم:

كتاب عالمك اوراقيدر ابعاد نا معبود
 سطور حادثات دهردر اعصارنا معبود
 باھلش دستگاہ لوح محفوظ طبيعتده
 مجسم لفظ معياردر عالمده هر موجود.

الله تعالى گه وصول و آشا بنده چيلك كورسه نو سيبلرندن بولغان ايچون
 بو علمك دنيا و آخرت ايچون فائدهلى علم بولوونده شبيهه يوق. ايكنچيسى ايسه
 نل واسطهسى برله باشقه لرغه اوگره توله طورغان علم بولوب، ھىچ كم موكا فارشى
 «مين بلمادم» ديب عنر فويا آلماغانلغندن بو علم بنده لرگه فارشى الله تعالى نك
 حجتيدر. نيتلر درسئلنگان نقديرده بو علمك ده «علم نافع» بولووى ممكن.

(۱۶۶) الْعُلَمَاءُ أَمْنَاءُ اللَّهِ عَلَى خَلْقِهِ .

ترجمهسى: «عالملر الله تعالى نك خلق آراسنده بولغان امينلريدر».
 بر الوغ شركت با كه زور بر فابريك اوستنده «امين» بولوب اشنى
 اداره فيلوچى كشى ايچون ن قدر كهالات لازم بولسه، و مذكور «امين» هر بر

ياخشى ويېمان اشلار حَقْنده مَسْئول طوئولسه، الله تعالى طرفندن خلقلار اوستينه «امين» ايتلوب قويلغان واوشمو وظيفهسى چهنندن ذمه لرينه بيك كوب خدمتلر يوكلهنگان عالمرده اوزلرينك اقتدارلرى، نفوذ و اعتبارلرى نسبتنده الوغ مسؤليت آستنده بولورلر.

الله تعالى حضرتندن «امين» لك منصبنه قويلغان «عالم» لرنك خدمتلرندن بعضيلرى اوشمو نرسه لر بولسه كيرهك:

۱) شريعت و دين حكملرى تحريفي و تاموبسل ايتولماو، رسول الله دن و سلفلر دج روايت قيلمائغان نرسه لر «دين» روشنده بورماو حَقْنده نظارت ايتو. ۲) دينى يا كه علمى و عملى شبيهه لر ظاهر بولعائنده مجرد رأى يا كه تقليد يرله توكل بلكه قرآن و سنت موجبنجه شونى حل قيلو. ۳) ملنك باشقه لر آباق آستلرنده نابتالماولرى، حيات و معيشت معيار به لرنك مملوب بولماولرى، ملت نك ادبى و دينى، اجتماعى و اقتصادى چهنندن سلامت بر «ملت» بولوب باشماوى حَقْنده ياخشى چاره لر تابو. عموما آخرت و دنيا سعادتلرى حَقْنده امت كه رهبر بولو و شوبشى اشنى الله رضالقى ايچون هم ده اوستك بولغان بورچنى نوشرو و مسؤلولككن قورتلونى برله اشلو. ۴) گوزل خلقى و ياخشى معيشت ايتو حَقْنده ملت كه اورنهك بولو. ۵) قرآن كريم وصيت اينكان روش برله «دين» نى آكلاو و باشقه لرغه ده شول روشقه آكلانو. ۶) قرآن كريم ببورغان روشقه اجتماعى و عمرانى، مدنى و اخلاقى اشلر كه خدمت قيلو. ۷) اوزينه قارشو خلقلرنك احترام و تعظيم ايتولرنى كونماو. ۸) «دين» و «علم» نى مال چبو و دنيا حاصل قيلوغه سبب هم و سيله اينماو. ۹) فسق و فجور دن، عموما «دين» حَقْنده اعتبار سزلى كورسانودن صافلانو. ۱۰) حساب و هندسه فاعده لرنى، كائنات و طبيعت نظاملرينى و عموما قطعى دليللر يرله ثابت بولغان نرسه لرنى «دين» اسمندن انكار ايتماو و شونلرغه «دين» اسمندن قارشو طورماو و دشمنلىق قيلمائو. ۱۱) امت آراسى عملى صورتك كېسلونى و آيرلونى لازم ايتسه طورغان روشلر برله بولاچق افتراق لرغه بول قويمائو. مونلر دن باشقه وظيفه لرده بولورغه هم ده كوب بولورغه ممكن.

بر عالم اوزنده بولغان علم و فضل سببلى كونارلوب باشقه لرنى اوزندن توبان درجه ده ساناسه، آنلر دن حرمت و تعظيم قېلنوني كوتوب طورسه، قانبىخ معاملار و آچىغ سوزلرنى تحمل ايتمى «فسرمنى بله لير، درجه منى نازوميلر، حق يول كورسانووم، اونونو واوگره نووم ايچون مكافات قېله آلپلر» روشك فكرار

صافلاسه، ياخشى معاملە كورمايوى ايچون ملت كە ھەم خەلقەرغە اوپكەلەسە و آنلردن قاچوب (عزامت قىلوب) آنلرنىڭ شادلىقلار ئىدىن و قايغۇلار ئىدىن خېرىسىز ياتسە، اول كىشى اللە تەئالىنىڭ ئامىنى ئوغل، بلكە اوز وظيفەسىنى اونى آلمانغان و «عالم» بىرلە «امىن» اسمارىنى كوتاروب يوررگە لائق بولماغان مقصر و مسكين، جانى و خائىندىر.

آدم بالالارىنىڭ سعادىتلىرى ايچون طرىشوبولندە باشلار ئىدىن آياقلار يىنە ئىدىن پېقى بىرلە يارلوقچىلار، تىرىلىرى تىمىر تارافلار بىرلە نارالوقچىلار، جەننەم كېك قىزغان اونلارغە تاشلانوقچىلار بولدى؛ مونلار شول وقتلار ئىندەدە اللە تەئالىگە اعتراض ايتودن و خەلقەرغە اوپكەلەودن صافلاندىلار، نوز دىلار.

«طائفى» خەلقلىرى تاشلار بىرلە ارغىتوب باشىنى و آياقلار يىنى قاناتقان وقتلارنىڭ رسول اللە حضرتلىرى: «اى رېم، اگزىدە آچووكا اوچراومدىن صافلاسهك، ھەر آورلوقغە نوزو بورچىمىز» دىب مناجات ايتەدر ايدى. «اھد» صوغىشنىك تاش بىرلە آنوب مبارك ئىشىنى صىند غانلىرى وقتندە: «اى اللە! قومە ھىدايت بىر آنلار (معدورلار) بىلەيلار!» دىب دەئا قىلدر ايدى.

بو اشلارنىڭ ھەر بىرى «وظيفە»نى بىلو ھەمدە شونى اوتەو واوستىدە بولغان بورچنى توشرو ايچون طرىشودر.

«حق» سوز سويلەودن باشقە غىبلىرى بولماغان حالدە اولدىرلوقچى، قەھچى بىرلە صوغولوقچى، نورمەلردە ياتوقچى، وطنلار ئىدىن عائللار ئىدىن سورلوقچى عالملىر» ئىسلام دىياسىندە صاناب بىترە آلمازلىق درجەدە كوبدىر. مونلار اوشبو فلاكتلارنى صبر و رضالىق بىرلە قارشو آلالر، كونلارنىڭ بىرنە اللە تەئالى رحىمى بىرلە مشرف بولاچقىلار يىنە اشانلار و شول سببلى خەلقغە مەنت ايتىمىلار و آنلارغە رىجەمىلار ايدى. شوشىدىر «عالم» بولو و شوشىدىر «امىن» بولو.

بىزدە «عالم» سوزى اوچوز، «دىندار»لىق عنوانى بتونلاى بوش! ... سىلىق اصطلاحىنە كورە «عالم» بىرلە «مىچنەد» سوزلىرى بىر مەنادە يورسەلردە بىزدە «عالم» بولو ايچون بىر بىت روسچە يازلغان كاغىدگە مالك بولو كاتتى. خەتپەلارنىڭ وامى، و عىظلىرىندە سويلى طورغان خەتپىلارنىڭ مەوضوع و مەصنوع، مەخل خەلقلىرىنە قىل، طورغان نصىحتلىرى خرافىلەر و بوش نەرسەلەردىن، علمى دەواللىرى حەققىدەغى دىلىللىرى ائەمەسلىرىز آدملىرىنىڭ اصلسىز سوزلار ئىدىن عىبارت بولونىڭ ضررى يوق. شونىڭ ايچون بىزدە «علماء» بىك كوب، لىزومىدىن آرنىق درجەدە

کوب. حتی آشفته چاقروب بیبه ره طورغان کاغدارنده «علما مجلسینه کیلکنز!»
مضمونده یازلقان بولادر، زهی آرزانچیلیق! . . .

رسول الله حضرتلری عالی و صافی همده آدم بالالرینگ معبشتلرینه موافق،
علمی و فنی، عملی و اخلاقی بر «دین» برله کیلگان ایدی. لیکن صحابه ار و تابعینار
صوکنده کوب و قتلر اونمادی اوشبو «دین» گه چیت خلقلر و باشقه منهبلرده
بولقان و همبلر، خرافه لر دن بیک کوب نرسه لر قوشلیدی. الهی حقیقتدن عبارت
بولقان فرآن کریم گه خلاف و منافض رسملر، عرف عادتلر، صنعی قاعده لر
احداث ایتولدی. مونلر سببندن حسابسز منهبلر و مساکلر ظاهر بولدی.
ضمرلر اوستلرینه مسجدار و بنالر صالوب قندیلر آصو و فربانلر بوغازلاولر
و عموما تبرکله نو قصدی برله اوچ مسجددن باشقه اورنلرغه خصوصاً اولیالر
ضمرلرینه، اینگولر چیشمه لرینه، خواجه لر تاولرینه دینی قصد برله سفر قیلولر،
اولیکلر دن مدد صور او و بلاغه اوچراغان وقتده «یا فلان مدد!». روشنده دعا
ایتوار و مینلرنگ حرمتلرینه نذرلر بپرولرنگ هیچ بری رسول الله کینورگان
اسلام دیننده یوق ایدی.

ممالکنلری صافلاو حقنده قرآن کریم طرفندن اوگره تلیگان فرماننی
رسول الله اوزی عملی برله کورستکان، اسلام حافظلری بو حاللری روایت
قیلغانلر ایدی. صوگفی مسلمانلر ایسه مملکت صافلاولری نوپراق آستنده
چروب بنکان شیخ ادریسی، شاذلی و عبدالقادر الگیلانی، بهاء الدین و بدوی گه
طابردیلر.

رسول الله حضرتلری: «مبن سزگه قرآن برله سنت فالدردم، سز
شونلرغه تمسک قیالکنز، آز او نسلرگز برله شونلرغه بابشکنز!» دیب نجات
یولی کورسنگانی و شوشی سوزینی بعض بر عصر و بعض بر مملکت اهللرینه گنه
خاص قیلیمی بلکه بتون امت گه، آخر زمانغه قدر دنیاده دوام اینه چک مسلمان
نظرغه عاملاب سویله گانی حالده همده الوغ مجتهدلر: «بزننگ مسلیکنز قرآن
و حدیثلر گه ایبه رودن عبارت، درست حدیثلر گه خلاف کورلگان سوزلرمن
اختیارغه آلتماسون، آنلر برله عمل قیلنماسون!..» مضمونده نصیحتلر سویله ب
کیتکنلری حالده صوگفی خالقلر: «امامز سوزی برله قرآن ایتی آراسنده
خلافی کوراسه، امامز سوزی برله عمل قیلورمز، اگرده امامز سوزی برله
حدیث قارا فارشی کیلسه، حدیثنی اعتبار سز فالدرمز!» روشنده قاعده لر
توزودیلر.

اجتهاد ، هیچ بر زمان و هیچ بر مملکت که خاصانماغان ، الله تعالی نك فیضی کیسلو حقنده دلیل کورامه گان حالده بزنگ صوگفی عالمرمز طرفندن « دورت مشهور مذهبن برینه ایبهرو لازم ، مذهبن مذهب گه کوچوچی تعزیر گه مستحق ، تلفیق درست توگل ، ایندی قرآن وحدیث برله استدلال قیلو زمانی اوتدی » روشنده قرار اعلان ایتولدی ، حدیثلر و آیتلر گه تمسك قیلونی درست کورو ، اسلام دینندن ارتداد ایتو درجه سنده منفور بر عمل روشنده فیلنوب عوام خلق غه کورساتلدی .

رسول الله حضرتلری فرض نمازلرنی جماعت برله اوقو عقنده کوب فرمانلر تبلیغ ایتدی ، ثوابلر وعده فیلدی . مسجدار نائیس ایتلو واذان مشروع بولودن ده اصل مقصود امتنی بر جماعت و بر هیئت حالینه کیترو ایدی . لکن مذهب تعصبی برله مبتلا بولغان خلقلر رسول الله نك شوشی امرلرینه وشوشی مقصدلرغه فارشو نوشدیلر ومسجد اهلینی نورلی جماعتلر گه آیردیلر . بو اش بتون دنیا ده بولغاننده کعبه حضورنده و رسول الله یاننده اشلر نماز گه وادب صافلانورغه تیموشلی ایدی ، لکن بو عملنی اڭ باشلاب شوشی اورنلر ده اشلر دیلر و بو کونده ده اشلر طورالر . بو حاللر « أمنا الله » عنوانلری بیرلوگه استحقاقلری بولماغان « عالمر » نك حمیت جاهلیه وتعصبلی سببلی میدان غه کیلدیلر .

ایندی مڭ یل بولادر ، اسلام عالمری اوزلری اجتهاد فیله آلمادیلر ، اجتهاد قیلور ایچون باشقه لرغه ابرک بیر مادیلر ، عقللرنی فکرلرنی تیمر چلمرلر برله بقا اولاب طور دیلر . بو اش نك نتیجه سی بیک فجع و بیک حسرتلی بولدی . مسلمانلر نلر نك فکر ماشینلری اشدن طوقتالیدی ، عقللری کوگاردی طوقتدی ، بتون خلقی یوقاری کونار لگان وقتنده مونلر توبان نوشدیلر ، مغرب خلقلری بو قدر هنر و صناعتلر بلوب وینیدی الوغ عالمر ، علامه لر بتشدروب طورغان و بتون دنیا غه معرفت قویاشی طوغدرغان وقتلر نده مسلمانلر بتونلای اشدن چیقوب قالدیلر ، دنیا نك زبون و ذلیل بر قومی بولوب یاشار گه حکم ایتولدیلر .

« وما ظلمهم الله ولكن كانوا انفسهم بظلمون »

***

تفتیش و تدقیق فونلر نندن محروم و عقلنی اشلر ته بلو کمال اتندن الوشسوز آدمار تفسیرلر گه جاهلی عصرلردن قالغان وهملرنی ، یهود یالقانلرینی طولدر و-

لری برله گنه فناعت ایتمی مونلر اوستلر بنده اوز خیاللرینی و هر بر حاطب لیل طرفندن چیلغان افسانه لرنی ده علاوه قیلدیئر وشول نرسه لر گه «شریعت» نوسی بیروب خلقلرغه تقدیم قیلدیئر و قبل لر. نادانلق برله مبتلا بولغان و هر بر یراقدن کیلگن ناوش غه قولاق سالو اعدتندن بولغان ملتمز «هل من مزید؟» دیب اوشبو نرسه لر نك هر برینی اسلام دینی اسمندن قبول ایتدی. بو کون بره و چقبوب ده مونلر غه اوشبو حقه معلومات بپرر گه کرشسه و حقیقتنی آکلا- نور ایچون طریشسه، آنك نصیبی سوباکلر برله آنلو، ابسکی چاپاتالر برله قولو، زندقەلك گه نسبت بپرلو، میسبونپر لر گه صانلقانلق برله نهمت قیلنو بولاچقدر.

دینی اثرلر ده و تفسیر اسمی برله یازغان کتابلر نك کونلر نده گوبا شوشی بر اوگز اوستننده، اوگز بالق صرتنده طورغانلقی و ایرته برله اولنلر گه توشه طورغان «چتی» نك شول اوگز صولشندن حاصل بولغان «بو» بولووی؛ حضرت هوا، آدم پیغمبر نك صول قاهر غاسندن یارالوب ده شونك ایچون صول قاهر آنك صانی ایم ایکانلگی. یاغمور لر نی فرشته لر چیلر کلر برله دگزاردن ناشوب یاودر ولری؛ اصحاب کھف آنلری بولغان قطمیر، ابراهیم پیغمبر نکه سی، صالح پیغمبر نك دوه سی، عزیز پیغمبر ایشاگینك جنت که کره چکی؛ آباقلری بر آستنده طورغان حالده کیکر یکلری عرش که تره لوب طورا طورغان زور بر انهچ ناوشینی ایشولری برله بتون بر یوزنده بولغان اته چلر نك قچر شولری؛ بتون برنی اور انوب آلفان و پاشل زبرجدن بولغان «فای» اسمی بر ناو بولوب شونك نوسی کولر گه نوشوب طورووی؛ شول فای ناوی آرتنده غی شیطانلر، آدم بالالری آلدانسونلر و سحر آشامی فالسونلر ایچون یاقتیسی بتون بر یوزینه توشار لك روشده اوت یاندروب یانولری؛ حجر اسودنك آق بافوندن بولوب ده گناھلی آدملر نك قوللری تیپو سبیلی قارالوب قالووی؛ بیت المقدس- دهگی صخره بر گه نیمگان حالده هواده طورووی وشول صخره ده رسول الله نك آباق ازی قالووی؛ عوج بن حنیق اسمنده قوت اوچقچ زور گوده لی بر کشی بولوب طوفان صوی بار ی نزلر بنه گنه یمتوی، طوفان صونندن بالقلر طونوب قوباش غه کوناروب قوباش فزونك پشروب آشوی و صوگندن موسی پیغمبر طرفندن اولدر لووی؛ شداد اسمی پادشاه بر کیپرچی آلتونندن و بر کیپرچی کهوشدن ایتوب «عدن» صحرا سنده جنت بنا ایتدرووی وشول جنت بو کونده ده سلامت

بولسەدە آدم بالا ارينه كورامى باشرلوب طوروى ، هر آى ايچون ياكما بر آى وهر كون ايچون ياكما بر قوياش چيقوب فرشتهلر قوباشنى آلتون آرباغه سالوب تارتوب بارولرى ؛ « آب حيات » اسملى چيشمه دن سو ايچوچى كشى منگو وفات ايتىمى طوروى وشول سودن ايچكانى سببلى خضر پيغمبرنك هميشه ير بوزنده خلقلردن باشرنوب سلامت يوروى مثالنده اصلسز سوزلر وخرافى خبرلر يازلوب طوراً دىنى وعظلمر بويماوى برله بويالوب منبرار وحرابلردن مسلمانلرغه تبليغ وتلقين ايتوله در.

شربعت برله طبيعت وكائناات نظاملى آراسنده معكم صورنده مناسبت وباغلانو بولغانى ، طبيعت علمى مكمل بو او نسبتنده شربعت علمى ده مكمل بولووى، كائناات نظاملردن همده انسانلردهغى عقلى وبدنى قوتلردن وعموما طبيعتدن خبرسز كشىلرنك شربعت مقصودندن خبردار بولولرى صورت طوتماغانى حالده بو كونگى مسلمانلر شربعت برله طبيعت علملى آراسندهغى مناسبتلردن معلومانسز بولولرى برله گنه قناعت ايتىمى، بلكه آرالرنده ضداق بارلقنى اعتقاد ايتهلر، مجلسلرنده ونااملىف ايتسكان اثرلرنده بو حقدە ضمنى صورنده گنه توگل، بلكه صريح روشك سويلب اونهلر.

طبيعت كلى بولغان ناموسلردن نظاملردن عبارت بولغان ايچون علم وادرا كلرى نسبتنده انسانلر موندن فائده آلورلر. اگرده اول كلى ومطرد توگل، بلكه فاعدهسز وثرتيبسز بولسه ايدى، خلقلر آندن فائده آلا آمازلر همده آنلرنك حاللرندن بر مبدع وخالق بارلقغه استدلالده قلوب بولماز ايدى. قرآن كريمده الله تعالى نك بارلىقى، آنك قدرتى وكمالانى حقدە طبيعت برله استدلال فيلنغان آينلر آز توگل. اگرده بر كشى طبيعتده نظامسزلىق ونپندى بولسەده بر خلل ناپسه، بو نرسه آنك فكري درست اشنى آماودن، عقلى سلامت خدمت ايتنه بلماودن بولور. يونسه طبيعتده كيمچيك، ييتشسزلك بولو صورت طوتماز. « ما ترى فى خلق الرحمن من تفاوت فارجع البصر هل ترى من فطور ». اوشبونسك ايچون شربعتده طبيعت گه وطبيعتده شربعت گه مخالف نرسه نابلو صورت طوتى. مونلر « حق » اسملى آرباغه ينه شهلهب ييگولگان وچابوب باره طورغان آناردر. اگرده مونلر آراسنده خلالقى تابولسه ايدى، شربعتنى بزئورلى وطبيعتنى ايكنچى ئورلى نوزووى سببلى الله تعالى نك تناقض ايتكانلىگى لازم كيلور ايدى. حق تعالى موندى اشار اشلودن

منزه در. طبیعت برله شریعت آراسنده خلافتی بار دیب بلوچیلر وشول بلو-
 لرینه بنا قیلوبده طبیعت علملرینی تحصیل قیلونی شریعت اسمندن منع ایتو-
 چیلر نك اوشبو عمللری اسلام دیننی یاغشی آکلماولرندن واوزلر نك چها-
 لترلندن خبردار بولماولر نندندر. درست، شریعت عالملری آراسنده خطا
 سویلوچیلر ونالیف ابتکان اثرارنده بوزوق فیکرلر یازوچیلر بولغان کبک
 طبیعت عالملری آراسنده ده یا ککلوچیلر وچرک اساسلرغه بنا قیلوب سوز
 سوبلوچیلر بولورغه ممکن. لکن بو خطالر ویا ککلوچیلر شول عالملر نك اوز-
 لرینه گنه عائد بولوب، اصل شریعت برله طبیعت گنه مونلر نك تاثيرلری یوق.
 هندسی دلیللر و قطعى حجتلر برله ثابت بولغان نرسه لرنی اسلام دیننی انکار ایته
 طورغان بولسه، بولاش اسلام دینننک اعتباری نوشوگه وهمل بر نرسه سانالوغه
 الك طوغری بر یول بولور ایدی. شریعت گنه یاردم بیرو قصدی برله ووندی
 اصلسز دعوالرغه کرشوچی کشی آبو خدمتی ایتوچی و حقیقت حالده اسلام
 دینینه ضرر قیلوچی و «صدیق جاهل شر من عدو عاقل» غه مصداق بولوچیدر.

رسول الله حضرتلری اوزبنک یاقینلرینه واوز فاشنده بیک عزیز و حرمتلی
 بواهان کشیلرینه «میکن اشانوب طورماکز، اوزکز ایچون اوزکز عمل ایتکز!»
 مضموننده نصیحتلر بیرهدر، «الله تعالی نك آخرتده اوز حقهده نیندی معامله
 قیلچغنی بل آلیم، مین باشقهلر قیلندن آدم بالاسیهن، آبرمام ایسه باری
 الله نك امرلرینی خلقلرغه ایرشدر و نقطه سنده غنه بولوب، عیبیلرینی بلورگه
 قدرتم یوق» روشنده سوزلر سویلدنر ایدی. بوددیلر نك اوز روحانیلرینی
 الاهلق و معبودلک درجه لرینه کوتارلاری قیلندن اسلام دنیا سنده عادت بولغان
 راهیلر، درویشلرده اوز شیغلرینه عالمده تصرف قیلو و عیبیلرینی بلو وظیفهلرینی
 بیردیلر؛ حتی مونلر حضورنده الله نك مقلوب و آنلر نوشقانتی اشلوب طوروچی
 بر ذات ایکانلر گینی ایهام قیلدره طورغان دعوالر قیلدیلر. بو کونگی مسلمانلر
 فاشنده الك زور ایشاندن دن و اولیالردن سانالا طورغان بری: «اوشبو تاوغه
 «آلتون بول!» دیب ایتسه م، شوشی ساعتک آلتون بولور ایدی» دیب دعوی قیل
 و اوشبو سوز یازلغان کتابی (بلکه اونونچی مرتبه در ایندی) باصلوب نارالوب
 طور. هیچ بر پرونیست که اوچرامی، بر آنچه لقی اهمیتی بولماغان مسئله لرده
 «الساکت عن الحق شیطان اخرس» دیب دنیاغه سیکروب چیقوچیلر و «اذا
 ظیرت الفتنة وسکت العالم فعلیه...» لرنی اوقوب امر بالمهروف فیلسورغه

کر شو چیلر نڭ هیچ بری ناوش طن چبقارمی؛ مونار اوزینی «اذا اراد شیئا
 ان یقول له کن فیکون» منصبه مندر وچی ذات حضورنڭ تسلیم بولورغه، عبودیت
 و تنلل کورساتورگه مجبور لر. درویشلردن عنعنه بولوب کبلیگان و تکبیرلردن
 تارالفان منافق کتابلری سویلی طورغان غلو و افراطلر، افترا و بهتانلر، کرامات
 و خارق عادت خبرلرینڭ ایگی و چبگی یوق. مونلرنی اوقوچیلر بتون کوڭللی
 برله شول قدر تصرف و قدرت اییهسی بولغان اولیالرغه یونه لورگه، الله تعالی نی
 بتونلای کوڭللرنن چبقاروب اونونورغه و آڭا وجود بیرمازگه مجبور بولا-
 چقلردر. حالبوکه یاغشی نیکشراسه، موندی خبرلرنڭ، انصافلری و دینلری کیم
 بولغان آدملر طرفندن خصوصی و عمومی منفعتلر و کوبسیده سیاسی
 مقصدلر یولنڭ اشلره نوب چبقارلغانقللری معلوم بولاچقدر. موندی اصلسز حکایتلر،
 جزافی و افراطلر اسلام دنیاسینه تورکستان سارانچهسی قدر کوب تارالدیلر
 و رسول الله کیتورگان صافی و عالی اسلام نعمتی اوستبنه چابانا تارالفان بولوب
 توشدیلر. مونلر سبیلی اسلام دینینڭ صفاسی و زینتی کبتدی، ماهدلر و زندیقلر
 قوللرینه اسلام دینندن کوللر و عقلسزاق (احمقلق) برله انهام قیلور ایچون
 سرمایه لر حاضرلندی. انا لله وانا الیه راجعون و انا الی ربنا لمنقلبون.
 اش اشلر و کسب فیلو، هنر و صناعت اوگره نو، حکمت مسلماننڭ مالی
 بولوب قابدن غنه تابسه ده شوندن آلو مسلمانلر ایچون لازم اش حتی نیت
 درست بولغانده عبادت فیلو درجه سنده ثوابلی بولغان حالده مسلمانلرنی هنر
 بلردن، سعی و غیرت قیلودن نفرت ایتمدر و چیلر، خلقلرنی تکبیرلر و تنبلخانلرگه
 جیوب طونوچیلر، «من لا شیخ له فشیخه الشیطان» کبک معناسز و اصلسز سوزلر
 برله نادان خلقنی قورفتوب مریدلک گه قووچیلر ظاهر بولدی و کوندن کون کوبایدیلر.
 اوشبو حال سببندن تپسه تیمر اوزره لک بهادر و سلامت نه نلی کشیلر اولیالر قبرلرنڭ،
 شریف اورنلرده صدقلر و نذرلر کوتوب یاتورغه و «خلیفه» لک اسمی برله مال جیارغه
 صالحدیلر. باشقه ملتلرگه فانشو، هنر و صناعتلر اوگره نو، ترقی و تمدن یوللرینه کرو
 کبک اشلر هر تورلی سببلر و خصوصاً کافرلرگه اوغشاو کبک بهانه لر برله منع ایتولدی
 و بو اشلرنڭ تأثیری سببلی اسلام مانی بتون هبتنی برله فالج زحمتنه اوچرادی.
 بو کونگی مسلمانلرنڭ اقتصادی و سیاسی، اجتماعی و عمرانی، دینی و دنیاوی،
 فنی و علمی اشلرده ناوشلری و قانشلری یوق. مونلر کوندن کون، ساهدن
 ساعت نوبه ن کیتوب اوطورالر، ماللرندن، دولت و نفوذلرندن، اعتبار و شهرتلرندن.

آيرالار، جهنم چوقورۇ قدر نېرەن بولغان ذلت فوئولر يەنە قوشوب بارالر. صحابەلر و سلفلر طرفندن فتح ايتلوب دە علم و دین مرکزی قیلنغان و حسابسز عالملر يتشدرگان تونس و فيروان، الجزائر و فاس بو کونده پربشان و خراب حاله در.

جاھظ طرفندن عرش گه کوتارلوب مدح ايتوله طورغان تورکلر ننگ وطنی تورکستان؛ امام بخاری و ابن سینا، فارابی و ابو حفص لرنی يتشدرگان «بخارا»، قيرلر و قربان، نذر و نیاز، قلندر و درويشک، مریدک و ايشانلق، مداح و... بازا ق برله مبتلا بولدی. بو علم مرکزی بولغان «بخارا» ده بو کونده ترتیب گه قویلغان و تعلیم قاعده لرنن خبردار معملر اداره سنده نر بيه ايتولگان برگنه مکتب و حقیقی معناسی برله برگنه «عالم» بارلقی ده معلوم توگل. الوغ محدثلر، معتبر مفسرلر، فقیه و حقوق شناسلر يتشدرگان بخارا مدرسه لرنده نېچه بوز یل لردن بیرلی ایندی «علم» اسمینه کتاب دیباچه لری، اوچ تین بر آقچهلر اهمیتى بولما. غان لفظی مناقشه لر، علم بازارنده نانه و جهمللری بولماغان کشیلر طرفندن انتحال طریقى برله یازلغان شرح و حاشیه لر، باکلش نرجه لرگه بنا قیلنوب توزولگان یونان ایسخولاستیکلری و مالا یعنی هر توری سقسطه لر تحصیل قیلنه در. بو نرسه لرننگ اسلام دینی برله نیندی علاقه سی بار؟ مونلر نجر بیه - لرگه بنا ایتولگان بو کونگی فلسفه و حقیقی علم قارشوسنده نیندی اش گه یار یلر؟.

بورونقی آنالر و بابالر، حمیت و غیرت اهلیزى طرفندن علم و دین یولینه صدقه ایتلوب فالدر اغان و فقلر، مکلر برله جلدلردن عبارت بولغان کتبخانه لر بو کونده قایلر ده در؟ خبرسز خلقلر و «علما» کیوملرنده گی نادانلر، انصافسز آدملر «بخارا» ده بولغان «وقف» لرنی سودا مالی قیلدیلر، اورما کوچ آوی قدر کوچی و اعتباری بولماغان «حیل» و باطل سوزلرگه شریعت نوسی بیروب بخارا عالمری وقف مدرسه لر، وقف حجره لرنی صانلر ایچون یول کورساندیلر. عباسی خلیفه لر و سلجوق تورکلریننگ یورت اچلری شول عصر لرده بصیرتلی عالمر برله طولوغ بولغان «آناطولی» ده، خلیفه لک یورتنی بولغان استانبول همده آکا ایبه رگن مملکتلرده اوفورغه یازارغه بلوچی یوزده اون و اوزینک دیننی یاخشى بلوچی مکده برده یوق ایکانلگی مطبوعات خبرلرنن و رسمى حسابلردن معلوم.

فردوسی و حافظ شیرازی، خاتانی و سعیدی، رازی، و غزالیلرنی پتشدرگان و عمری نیچه مك بللردن عبارت بولغان ایران مملکتی، یونلی باشلی ایندائی مکتبلردن و تعلیم اصولی بلوچی معلملردن معرومدر.

اوز مزده دیم و صافه، گاینه و اورشاك، ايك واق، سرمه سن و قارماسان، سن و ای بویلر ندهغی باشقرد صحرالری، چنت مثالنده بيم باشل جهیلوب یاتقان بولونلر، آفریقا و آمریکا اورمانلرینه آلماشدر مازلق درجهده گی فالون اورمانلر قای بر لرگه کینتوب بتدیار؟ مونلرنی کوچلب آلوجی و ایرکسزلب صاندروچی «بر» بولسه، جسمانی و روحانی رئیسلرنك قوللرینه اولانده صالحان صدقهه بر ابرینه مگولك گه آبرلوب کینتکلری «مك» در. کوز کورومی بر لر عوج بن عنق آدوملری بر له اوچانوب بیرلدیلر، بو کون مثقاللاب آورغه قالعان بو خزینهلر موندن آرزغه یلر الك پودلاب و بوکلب اوله شلدیلر. خانون-قزیر، صیپلر یتیملر و کوچسزلر، مصبون و مطلوبلر ك کوز یاشلری، موك و آعلری بو قزلر و اورمانلر ك ارسنلرینه بولوت بو اوب چبولسلر ایدی، بر اوستینی فاراقولنی باصار ایدی.

آوروبا و آمریکا عالملری بر طرفن «دین» لرنی نیکشروب شول حقه معروضهلر نوزوب طورغانلری و ایکنچی طرفن ده عام و فن، مدنیت و بایلیق حاصل اینو بولنده خدمتلرینی دوام ایتمدرگانلری و کچهلرنی کوندزلرگه طوناشدروب اشله گانلری حالده بزك بتون اشمز جالما قویرغی و چوپره، صاقال و میق، قالوش و پالتو بختلری همده سالام بر له پچاندن عشر لازم بولوب بولماو مسئلهلری، آشنی نوز قابوب باشلاونك مباح و سنناگی، قران فتوالری بولدی. بو نزاعلر ك بغضیلرینه ایندی یوز یلدن آرتق بولوب کیله در. شوشی مجادللر، بایلر اوپلرنده (علما مجلسنده) کورسه نوله طورغان نزلردر. اما هر کون باشغه واقع بولغان و اجتماعی اقتصادی حائلر ك طفزلای سمبلی مسلمانلرنی کیتروب قسقان بانق-ربا، بیغ و احاره کک عمومی مه ملهلر طوغرو-لرنده قولغه آلورلق و سوز اینتوب صانارلق بر گنه نرسده میدانغه فویلمادی. «اصول صوبیه» و «الفبا» حقندهغی نزاع و خصوصتمنز ك دوامینده ایندی یاروم عصر بولوب کیله در. دنیاده معناسز بختلر کوب بولسهده، شوش «اصول جدید» نزامسی قدر معناسزی بولماسه کبرهك. مونك دونمی باری «اذا اراد الله بقوم سوء اعطاهم الجدال و منعهم عن العمل» گه مصداق بولوغنده در. بایه

شريعتمنز: «بلوچيلر برله بلم اوچيلر بر درجه ده بولماز لر»، «مسلمان كشي مسلماننك قارنداشيدر، ظلم و جفا قيلماسون، غيبتنى سويله ماسون، حسدايتماسون، آنى اولدرو كفرلك، سوگو ايسه فسقلق»، «اوغل و قز لر كزنى اوفوتكز، آنلرغه ياخشى تربيه بپرگز، حلال كسب قيلو هم ده علم تحصيل ايتوفرض»، «آوللر كزنى شهرلر كزنى توزوك بنا قىلكز و نظافت كه رعاييت ايتوكز!». «دب اعلان قىلغانى حالده، بزلر بو فرمانلر نك كپر يسنچه بلمه وچيلر نك درجه لرينى كوناروب حقيقى عالمرنى توشردك، اوستلرينه نوپر انلر، تاشلر تاشلادق، اوز فكر مزگه موافقت ايتماوچيلرنى شريعت اساسلرينه خلاف بولماغان سوزلرى ايچون اعترال و مارتلى غه دهر يلك و زنديقلى غه، فسق و دينسزلك گه نسبت بپردك. بالالرمزنى خصوصا قزلرمزنى اوفوتماو حقنده بتون كوچمز برله طريشدىق. حلال كسب ايتمهك پرده «ايرته گه ايچون ايشاك قايفرغان»، «نصيبت بولسه نش يوروب كرر» ديب سوزلوب و ايسنه ب باتودن باشقه هنرمز بولمادى. «به يارار! آخرت عملى توگل» ديب بورنلرمزنى كوچوب يورى طورغان قوم اوستينه صالحق؛ اول و شهرلرمزنى كره شه اوياسى روشنده بنا ايتدك. ضيا پاشانك:

ديار اسلامى گيزدم: بتون ويه انلر كوردم:

ديار كفرى گيزدم: خانهلر، كاشانهلر كوردم.

ديگان سوزينه موافق، اوللرمز، بورنلرمز يابالاق اوياسيدر. بايلقمز، علممز بولماغان سببلى نفوذمز و صانمزه بوق. حتى شوشى توبانلكهزنى و اوز درجه مزنى بلورلك «آك» دن و قايفرلىق عزت نفسدن ده محروملرمز.

شوشى منكر اشلرمز و بختسزلكهز نك سببلرى نيندى نرسه لر، مونلر ايچون كيملر مسئول بولاچقتر؟..

يوغاريدن بيرلى سويله نوب كيلىگان گه كوره بو اشلر گه سببچيلر اوزمزدن باشقه لر توگل. بز اوزمز ساچوب كيلىگان اورلقلرمزدن اوسكلن آشلقلرنى اورامز، فكفر اشلرمز نك جفالرينى نارنامز؛ مونده بزنك يارانلومز، جانمز و قانمز يا كه دين و شريعتمنز نك فاتوشلرى بوق. مسئول بولاچق كشيبلر الله تعالى نك «امين» لرى وظيفه سنده طوروچى عالمرمزدن. اگردنه «عالم» لرمز اوزلرينك فائده لرينى بزنك مكتبسزلكهز نادانلقمزه كورمه گان و رقيبلمز نك ايكمكلرينه ماي سورتوب طورماغان بولسه لر ايدى، بزلر بو درجه ده زبون و سفيل روشده عمر سورو برله محكوم بولماز ايدك. اگردنه «امنا» الله» بولغان

عالمىز خالص بولغان اسلام دىنىنى نشر و نىشپىر ايتكان هم ده معصوم نوگل
بىندىلر طرفىدىن سويلەنوب دە درىستلىكلرىنە كفالت بولماغان سوزلارنى «دىن»
اسەى بىرلە تلىق قىلماغان بولسەلر ايدى، مسلمانلار دە باشقىلار قىلدىن عزيز
و محترم بىر خلق سانالوب يورۇلر ايدى.

اذا كنت لاتسرى فتلك مصيبة

وان كنت تسرى فالمصيبة اعظم.

بدوى عربلرنىڭ بىر ايكى عصر اېچىندە ئىك يوقارى درجەلرگە مىنوارىنە
سىب بولغان بىر شرىعت، بو كۈنگى مسلمانلارنىڭ بوز توبان كىتولرىنە سىب
بولمازلىقى معلوم. مسلمانلار رذالتگە توشكان و ذلتگە الفت ايتكان بولسەلر،
بۇنىڭ سىبى «دىن» نوگل، بىلكە عالملىرىنىڭ «امىن» بولماولرى و وظيفەلارنى
ادا قىلماولارىدىر. مونلار «مال» و «دىنيا» هم دە «شورىت» و «زور» لىق بىرلە
قىتەلەندىلر و اوزلرىنە مال هم دىنيا دولتىنى آغزوب طور وچى امىرلر، سىطانلارنىڭ
كۈڭلىرى تەھدىتە آمازلىق، عوام خلقنىڭ كۈڭلىرىنە خوش كېلمازلىق سوزلارنى
سويلە و حقىدە سار تلىق ايتىدىلر، اوشبو سىبىدىن مەروور و مستەب، نادان و خودبىر
آدملر قوللارنىدە قورال بولوب يورۇلر.

بو كۈن دىنبا دە اوچىبوز مىليون قدر مسلمان بار دىلر. عالملىر امنا ئىلا
بولماغاندىن سولنى بو مسلمانلارنىڭ عواملىرىنە و باشقىلارنىڭ اسلام دىنى نىندى
روش بىرلە تېلىغ ايتولسكان و الله تەالىنىڭ حجى دە نىندى يول بىرلە قائم قىلغان
بولادىر؟ ...

شوشى سۇالنى مەرىز «ئەلم» اوز اوزىنە بىررگە و جوابىن دە حاضرلەرگە
نېوشلى.

مىنلارنىڭ دىنبا دە سلامت باشاولرى، حىيات سىزىندەگى يورۇلر، دولقونلار
غە معلوب بولمى طېبىعى روشدە دوام ايتوب طورولرى اېچون اوشبو اوچ
نرسە شىرط.

(۱) ئەلى و غەزىلى بولمى. (۲) بايلىق. (۳) كۈرەل هم دە اوز آرنارنىدە الفت
و مەبىت بىرلە غەر سورمىك.

شوشى اوچ شىرطنىڭ مەرى بىر جىولماغان مىنلارنىڭ سلامت باشاوى مەكىن
نوگل. چۈنكى مىنلارنىڭ، مىنلارنىڭ سلامت باشاولرى اېچون مونلارنىڭ لازم
بولووى «حىيات» و «مەبىشت» فانولرى بىرلە قىطعى صورىندە لازم ايتولەدر.

ملئده ، امنده شوشى نرسه لرنىڭ بولولرى حقنדה اجتهاد ايتولرى و بو بولده اوزلرى باشلاب يورولرى امناء الله بولغان عالمر ذمه سينه لازم . امت ايچون قايرمى و آنلر ايچون خدمت ايتى طورغان آدم ، اولنكلر و آخر غيلرنىڭ علملرىنى تمام كوڭلىنه آلسهده ، لوح محفوظنى كوروب اوقورغە موفق بولسەده «امناء الله» عنوانىنى كوتاررگە مستحق بولماز .

فرياد بسى كردم و فرياد رسى نىست ،

گويا كه درين كنىد فيروزه كسى نىست .

بو كونده اسلام ملئى خسته بولسەده تهنندن جان آيرلغانى يوق . نرلوى حقنדה اميد بار . اما چاره سى كورلماسه فضا كبلو احتمالى يراق نوگل . اگرده «عالم» لر اوزلرنىڭ «امناء الله» ايكانلىكلرىنى خاطرلرينه كبتورسەلر و خسته له نىگان امتنىڭ سلامتله نو بوللرىنى از لسه لر سەيلرى عبث بولماز ، ياخشى ئه ره كورلور ، آخرندهده يوزلرى آچىق بولغان حالده حسابلرىنى بىرلر . مونىڭ ايچونده عوام خلق ، عالمر كىوملرى ايچنده يورمازگە و عالمرده «عوام» لاشه ازغە بېمده اوزلرينه ايبه رگان خلقنى اعتقاد سزاق برله فقيرلك واسيرلكگە آلوب بارمازغە تيوشلى .

عالملرنىڭ فضيلتلىرى حقنדה اوشبو حديثدن باشقه برگه آيت و برگه حديث بولماسه ايدى ، شوشى حديث اوزى گنده بيتكان بولور ايدى . لىكن مونلرنىڭ فضيلتلىرى حقنדה باشقه حديثلرده كوب ، آيتلرده بار .

(۱۶۷) عِلِّمُوا وَيَسِّرُوا وَلَا تَعْسِرُوا وَبَشِّرُوا وَلَا تُنْفِرُوا وَإِذَا غَضِبَ أَحَدُكُمْ فَمَيْسِكْهُ (۱).

ترجمه سى : «بلىگان نرسه كزنى باشقه لرغە اوگره تىكز ، يىكلىككى اخنيار قىلىكز ، اور ايتمه كز ، سويندر كز ، اوفوچيلرنى و باشقه لرنى نفرته ندرمه كز بر كزنىڭ آچووى كىلسه تىك طور سون !..» .

بو حديث شريف ، تعليم و تربيه اصولنده قانون اساسى بولورغە تيوشلى .

(۱) احمد ابن حنبل مستدى ، ج ۱ ص ۲۳۹ . صحيح بخارى ، ج ۱ ص ۲۵ . صحيح مسلم .

ج ۲ ص ۲۷ . لفظلار «احمد» نكى .

«يېڭىلىقنى اختيار قىلىڭز!» دېگان سوزدن «آور ايتمه كز!» دېگان معنا آڭلا-
شلسەدە اھمىيەت بېرىلسون و ماساھل قىلىنماسون ايچون رسول الله «آور ايتمه كز!»
دېگان سوزنى صريح قىلوب ايتورگە لزوم كورگان و «بىسروا» بىرلەگنە قناعتلە
نەمى «ولا نەسروا» نى دە ذكر قىلغان .

رسول الله حضرتلەرى «علم اوگرە نىڭز!» دى لىكن مطلق توڭل بىلكە يېڭىل
قىلوب ، آور روشدە توڭل ، اوقۇچىلەرنى شادلاندىروب ، كوڭللىرىنى كوتاروب
اخلاصلارنى سوندىرماز و علمگە نەرت ايتدىرماز روشدە اوقۇتورغە بېورەدە .
علم اوقۇتۇچىلەرنىڭ كوڭللىرى نار ايلورى ، عصبىلەشولورى سببىلى اچولورى
كىلووى معلوم . حنى دنباەدە اڭ عصبى و نار خلقلى آدمارنىڭ معلملەر بولوى
نەجربە بىرلە بلىنگان حقىقتلەردىن . آچو كىلو سببىلى اوشبو وقتدە بىر مەناسەتسىز
سوز اچقىندىرو ياكە نى بولسەدە نېوشسىز بىر اش اشلەو مەمكىن بولغانلىقتىن رسول
الله نىڭ طورغە ، ابرنىنى تىلەپ بولسەدە تۈزەگە قوشەدە .

بو كۈن مەنى خەلقلىرىدە مەروفي بولغان اصول تەلىم و تەربىيەنىڭ اساسىدە
اوشبو قەدەلەردىن باشقە نەرسە توڭل .

كەچە بولمى ، تەلىم و تەربىيە قەندە صادر بولسەدە مونىڭ اشارتى باشقە دنباوى
اشلەرنى دە شاملىدە . شوڭا كۈرە مسلمان بولغان كىشى يېڭىل اشلەو و يېڭىل اشلە
طورغان يوللەر نابو ، ماشىنەلەر باصا ، ياكى نەرسەلەر اختراع قىلو بىرلە تەكلىپ
وارشاد قىلىنەدە .

ايگۈنكىنى ماشىنە بىرلە اشلە ، پەچانكىنى ماشىنە بىرلە چاب ماشىنە بىرلە جېوشدە .
ماشىنە بىرلە اور و ماشىنە بىرلە سوق ! .. چۈنكە بو نەرسەلەرنى ماشىنە بىرلە اشلەو
قول بىرلە اشلەوگە كۈرە يېڭىلەردە . بازونى ماشىنە بىرلە باز ، كىتابلەرنى مەتبەئەلەردە
باصدە . كوچىك يېتىسە يۈررە ايچون ۋولوسپىد ، آتما بېل آل ، فولكەن كېلسە
بو نەرسەلەرنى اوزنىڭ باصا ! اوزنىڭ باصى بىلكەنچە طارش ! . شەردە بوموشىك كۈپ
بولسە اوبىگە تېلېفون قۈى ، مەرفەندە فاحش تەقاوت كۈرلەمە الەكتىرىق ياندىر .
چۈنكە مونلەر يېڭىلەر كەردە .

كىوملەرنى ماشىنە بىرلە نەك ، اوغللارنىڭ ساچلەرىنى ماشىنە بىرلە آل ، ايتىنى
ماشىنە بىرلە و افلا ، مانە بولماسە اشنى ماشىنەدە پىشور . كېوملەرنىڭ كېيىلەر وصالور
ھەم اوز اشاركىنى اشلەر ايچون اوزگەلى بولغان فورماسىنى اختيار ايت . الحاصل
بىر نەرسەنىڭ آورى بىرلە يېڭىلە قارشى كېلىدە ايسە سەين ، ياغشى و مەھكەم بولۇ
شرطى بىرلە يېڭىلەنە كە ، آور بىنە باقىن بارمە ! ..

امام بخاری، حضرت عائشہ دین اوشبو حدیثی روایت ایتہدر: « ما خیر رسول الله صلی الله علیہ وسلم بین امرین قط الا اخذ ایسرهما ما لم یکن اثما فان کان اثما کان ابعده الناس منه » (۱) قرآن کریم ہم: « یرید الله بکم الیسر ولا یرید بکم العسر » (بقرہ ۱۸۱) دیب الله تعالیٰ ننگ بندہ لر ایچون آورلقی نوگل بایکہ بیٹکلك تلہ گائینی خبر بیرہدر. ایندی رسول الله بیٹکلكنی بارانقانی ونلہ گانی ہمده شونک برلہ امر بیروب طورغانی صوگندہ بیٹکل او قوتولرغہ قارشو طورونک نیندی معناسی بار؟. بواش اسلام علماسی ایچون شرف بولماز بلیکہ کتاب قرآن باصوغہ خلاف طورولری و آوروپادن کینورلیگان مطبعہ و ماشینلرغہ استانبول اوراملرنده پاغروم باصانولری قیبلندن اوزلرینہ عمرک بدنام بولور. دار خلافت عالملرینک کتاب باصونی « دین » اسمندن منع ایتولری مسلمانلرنک آوروپالوردن ایکی یوز یل صوگنہ قالولرینہ سبب بولاسہ یا کما فورمہ و بیٹکل او قولرغہ قارشو طورولری ده مسلمانلرنک اوقی آلمی قالولرینہ، حیوان قیبلندن باشاولرینہ سبب بولور.

آوروپانک کبچہ گی کوزہ تأسیس ایتولگان کامبریج، صوربون، فوللہژ دو فرانسی کبک مکتبلرندن بو قدر الوغ عالملر بتشوب طورغان حالک «بخاری» نک کوب عصرلردن بیرلی دوام ایتہ طورغان مشهور مدرسه لرندن مبر عرب و کولکناشلرندن (فورصاوی برلہ مرچانینی استئفا صوگندہ) آدم توسلی برکشی چیقا آماونک سببی ایسہ آوروپاده «یسروا ولا تعسروا، بشروا ولا تنفروا» مضمونی برلہ عمل قیلنو و بخارادهہ همیشه کتاب دیباجہ لری وافظی نزاعلر، مجرد جدالی ترویج ایچون توزولگان معناسلر شرحلر وحاشیہ لر برلہ باش نسلنک ذہنلری زهرلہ نو و شوشی زهرلہ نو سببلی مہمت واستعدادلر، غیرت وقابلتلر، نشاط و حمیتلر هلاک ایتلور.

لیکسبہ اصولی برلہ اونیش، یکرمی درسده آرتقی برلہ آکلانومکمن بولاچق کلام درس لرینی، حجت ایتوب کینورہ طورغان حدیثلری ضعیفی ومطعون بلیکہ موضوع بولولرندن استدلال قیلنوب اسلام دیننی آکلولری محدود ایکانلکلری ثابت بولغان آدملرنک اثرلرندن الفاظ و عبارتار اوقوتو اصولی برلہ تعلیم ایتو،

(۱) صحیح بخاری. ج ۷ ص ۱۰۱. «خبر» سوزینک فاعلی الله تعالیٰ بولورغده، بندہ لر بولورغده مکمن. مؤمن بولماغان کشینک گناه اش برلہ گناه توگل اش آراشندہ اختیارغہ سالوونده ہمده مؤمن بولوبده اولاشنک گناه ایکانلکلنی بلماو سببلی گناه اش عرض قیلوندہ استبحالہ بوق، اول معنور.

بو کونگی آور و پا صوغشینه چوقه مار بر له فانشوو مسکار اور امنده فاز اق نیر مهسی
فوروب تر کلک ایتمو فیبلندن مناسبتسز و لیاقتسز بر اشدر .

«اسلام دنیا سنده ایندی نی ایچون این رشد و غز الیاء ، فار ای و این سینالر ،
طبری و این الاثیرلر ظاهر بولامی؟» مضموننده سوز صور اوچی بر درویش گه
شیخ جمال الدین الافغانی حضر نلر بنک: «الک زمانده اسلام دنیا سنده تریبه و تعلیم
اصولی یاغشی ایدی، صوگ و قتلرده بوز ولدی، بو کونگی اصول اولیگی زمانلرده
دستور طونلغان بولسه ایدی این رشدلرده ظاهر بولماغان بولور ایدی، تریبه
و تعلیم اصولی توزه لسه طبری و این الاثیرلر موندن صوگده ظاهر بولور» دپ
جواب بیر گابینی اوزم ایشتدم .

ایمندی آلتیوز یلار بولادر «بخارا» مدرسه لرنده مهمل حاشیه لار و شرح لار ،
مهنتسز جدال لار ، قیل انول ، فان قلت قلنا ، لایقال لانا نقول کبک بیوده نر سه لار
اوقونلوب کیلدی . موندی مکتبلر دن شریعت عالم لری ، ملت خاندملری ، دین
و دنیا رهبر لری چیقمازلهی معلوم .

«بخارا» نك هر ر سه بنی، عرف و عادتینی اوزلری ایچون دستور صافا اوچی
بز نك مدرس لرمز ، داملا لرمز درس اصول لرنده آنلرغه نقلید ایتموب کیلدی لار .
آنلر فیبلندن، بیک مشوش اثر اردن، اعتمادسز آدم لرنك تحقیقسز و میز انسز
یازغان شرح لرندن شاگرد لرنه درس اوفوندیلر . اما بو اشلر دن فاز انسچ
نبدی نر سه بولدی؟ .

خسران و جیالت، نعب و آگسزلقی، تیسکار یئك و فار شینفدن باشقه ،
اور تالفده بر نر سه ده بوق .

«بخارا» نك الوغ مدرس ه سنده اوفوبده اوز عرفلر نچه «ختم کتب» فیلوب
چیقوجیلر ، نی آغر نلری ونی دنیا لری ایچون بر سرمایه باصی آلمی بوش قول
بر له چیقما نلری حالده آوروپا دار الفنونلرنده نعبیل فیلوچیلر ، عامه نك عالی
مرتبه لرنه ابر شوب چیقار ، آدم بالالاری محتاج بولا طورغان هر نورلی
خدمت لرنه حاضر طورالر . شوشی قدر آچیق بر نر سه نی کورم هر سورو
و عبرت آلمی وقت اوزدرو ، فکر و عقل ، بصیرت و آك بوقلاندن بولامی نبدن
بولسون؟ .

اگرده خلقهز «بخارا» نك هر عادتینی اوزلری ایچون اور نهك ایتموب
طونماسه لر وشوگا «شربی» اسمینی قوشوب دهوم خالفنك ایسلرینی کیتار مهسه لار

چېقارغە ومسلمانلر هر كون بر ياكۇا هنر آرندروب طورغە نبوشلى ابدى.
 لىكن بو كونگى مسلمانلر ماشينه ياصا، ياكۇا نرسه لر چېقارو نوكل چېقغان
 نرسه لرنىڭ دە فائده لرىنى آكلى آلپلر، كوزلرېنە تورنولوب طورغان نرسه لرنى دە
 شەم ياندروب ازلىلر. مونلرنىڭ يتون عەرارى بر يرگە چېلشوب آشاو، بر
 برندن عيب ازلو، كيوم ومېيىق، شېبليت وساقال مسئلە لرىنى نېكشرو برل
 اونە، اسملرى چېقغان آدملرنى دەرى وزندىق، فاسق وكافر، مېسيونېر وخائىن
 ياصاب اوزارېنى يوقسارى كوناررگە طرېشودە اوزادر. گويبا رسول الله نىڭ
 نصيحتلرى مونلرغە نوكل بلىكە ناو ناشارغە سويلەنگان! ...

لقد اسمعت لو ناديت حيا

ولكن لا حيا لمن تنادي.

(۱۶۸) عَالَيْكَ بِالْإِيَّاسِ مِمَّا فِي آيَدِي النَّاسِ وَإِيَّاكَ وَالطَّمَعَ فَإِنَّهُ الْفَقْرُ الْحَاضِرُ
 وَصَلَّ صَلَاتَكَ وَأَنْتَ مَوْدَعٌ وَإِيَّاكَ وَمَا يُعْتَمَرُ مِنْهُ.

ترجمەسى: «كشىلر قولندە بولغان نرسە لردن مأيوس (موئسز) بول
 (بر نرسە دە اميد ایتە). طمە دن صافلان، چونكە طمە حاضر بولغان فقيرلىكدر.
 نماز اوقوغانندە آخرغى نماز فرض ايتوب اونوا (بولاي ايتو اخلاص برل
 اوقوغە سبب بولور). سوگندن عفو اوتنورگە وعذر قبولوغە مجبور بولوردي
 اشنى اشلودن صافلان! ...».

رسول الله حضر نلرېنك، كشىلر قوللرنندە بولغان نرسە لردن موئسز
 ومستغنى بولورغە قوشووى، طمە دن صافلانو برل نصيحت قبولوى «حيات» نىڭ
 بر نماز دە دن عبارت بولوب اوشبو نواع مبدانندە هر بر مسلمان اوستون كېلوايچون
 طر شورغە نبوشلى اېكانلېگىنى بىلدەردر.

حقيقت حالده غيرت وسەى، باشقە لردن استغنا، اسلام نىڭ روحى بولوب
 سلفى وصحابە لر عصرلرنندە كشىلرنىڭ قول كوشلرېنە كوز تىگوب طوروچى
 وېرىنك ماكللاى تېرى آغزوب ياكە قول كوچىنى صرف ايتوب نابقان ايكەگىنە
 قول سوزوچى آدم بولماز ابدى.

ابو هريره، اوزون بر حدېثندە: «ان اخواننا من المهاجرين كان يشغلهم
 الصقق بالاصفاق وان اخواننا من الانصار كان يشغلهم العمل في اموالهم ...» دى (۱).

بووقنلارده نكبهلرده بوش آشاب بسانوچيلر وتر بهلرده نذرلر كوتوب طور وچيلر نك اوزلرى توگل حتى اسهلرى ده، تر به وكاشانهلرى ده يوق ايدى. مسلمانلر نك هر برى برر نورلى كسب و هنر برله مشغول بولورلر و اوز رزقلر ينى اوز قول كوچلرى برله حاصل قيلورلر، بالالرينى عائله لر ينى طمع هم ده كشى كوزينه قاراب طور و كيك سفالتر دن صافلار لر ايدى.

اوزلرى تابقان ماللر نى، صوزلوب ياتوچى بالقاولرغه و هم لر ينى ايسنه ب اونكار وچى اشسز لر گه صرف ايتوب ده شونى ايزگولك صاناو و آنك بر اهرينه ثواب اميد ايتو عادتى عصر سعادتده يوق ايدى. مونلر ايسه اسلام دينى اولگى صافلغندن چيقوب ده اسلام دنيا سنده تسكبهلر، تر بهلر احداث قىلنغاندن، خرافه و هم لر اورنلاشقاندىن صوگ شائع بولدى. يوفسه اسلام نك برنچى نصيحتى طريشو، اشلو، « حيات » مبارزه سنده اوستونلك حاصل ايتو، كشى قولينه قاراب طور و كيك مسكينلر دن صافلانودن عبار ندر. دنيا ده بولغان بتون بوزونقلر نك و بيك كوب خسته ليكلر نك سببى، « يالقاولق » ايكانلىگى اخلاق هم ده طب عالملى طرفندن اقرار ايتوله. « رأس الكسلان معمل الشيطان » (بالقاونك باشى، شيطان فابريگى) ديگان سوز مثل بولوب يوريدر. شولاي بزافچ بالقاولرغه، طمع ايتوب طور وچيلرغه ايزگولك قىلوده نيندى فائده و نيندى ثواب بولسون؟ .. حقيقت حالده قول كوچى برله مال تابوب ده شوى اسلام ملت نك فائده سينه صرف ايتوچيلك، و قى هم ده صدفه ماللرى آشاب ياتوغه كوره بيك عالى بر در جه در. شوشى حكمتلر ايجون بولسه كيرهك رسول الله حضرتلرى خلقندن مستغنى بولو هم ده فال و حال نللى برله آنلردن نرسه صور اماو برله توصيه ايتهدر. رسول الله نك اوشبو وصيتى هر بر عصر ده بولغان اسلام ملت نك ايكانلىگى معلوم. لکن بو كوئگى مسلمانلر، باشقه لر دن نيچوك مستغنى بولا آلسونلر؟ نيكش رر گه نيوشلى بولغان اجتماعى مسئلر نك برى بو كوند اوشبودر.

بو كوئگى مسلمانلر قوللر نده انه و شره يى باصارلق ده هنر يوق. قىلر ينى، كغدلر ينى ده آوروپالور يا صاب بيره لر، اوزلرى شونلر نده ياصى بلبلر. موندى بر ملت باشقه لر دن نيچوك مستغنى بولسون؟ .. ايندى شولاي بولغاچ باشقه لر دن مستغنى بولو يولى تابولورمى؟

هيج شيبه يوق، تابولاچق، يول بار. بو ايسه بو كوئگى مدنى قوملر نك قىلر ينى، هنرلر ينى اوگره نودن عبارت. مسلمانلر شول هنرلر نى اوگره نوب آلسلر

هنر و صنعت طوغر و سنده باشقه لردن مستغنى بولاچقر . باشقه لار برله معاملهلر
اضطرارغه كوره نوكل بلسكه متقابل بولغان معاوضه و مبادللر دن گنه عبارت بولاچقر .
اوشبونك ايجون آوروپالولرنك علملر بنى ، هنرلر بنى اوگره نو لازم ، اصلا
كچكدررگه بارامى . حقيقت حالده اول علملر و هنرلرنك كوبسى مسلمانلرنك
اوز ماللر بدر .

۱۶۶۹ غَفَرِ لَأْمْرًا مَوْسَىٰ مَرَّتْ بِكَلْبٍ عَلَىٰ رَأْسِ رَبِّي يَلْهَثُ كَادَ يَقْتُلُهُ
الْعَطَشَ فَمَزَعَتْ خَمًّا فَأَوْثَقَتْهُ بِخِمَارِهَا فَمَزَعَتْ لَهُ مِنَ الْمَاءِ فَغَفِرَ لَهَا بِذَلِكَ (۱).

ترجمه سى: « صوصاب اولر رگه بينكان و ئلسره گان بر ات قويو آوزنده
تلبنى صالندروب طور ا (بويى بينمگان سببلى صو ايجه آلمى) ابدى . بر فاحشه
خاتون شونى كوردى ده (صو آلورغه نرسه بولماغان سببلى) آباغندهغى چينوكينى
(ياكه ابنوك و قالوشينى) صالدى و (باو بولماغانلقدن) بوركانچكى برله باغلاب
(قويوغه نوشردى و صو چيقاروب شونى) ات گه اچردى . الله تعالى شوشى عهلى
ايجون فاحشه نى يارلقادى . »

حيوانلرغه شفقتلى ، مرهمتلى بولوحقنده اوشبو حديث كفايه ايتسه كبره ك .
چيتلكلرده بابوب قوشلر آسراولر ، حيوانلورنى وقتنده آشانمى و ايجرتمى
طورولر ، نارنا آلماسلق يوكلر يوكلور و اورنسىز قيناولر ، تپوشسىز يرلر بنه
صوغولر هر برى گناهلر .

بو حديث شريفدن ايتسه آزغنه بر ايزگولك سببلى ، الوغ گناهلك عفو
فيلنووى ممكن ايكانلگى بلنهدر . بو اش ، الله تعالى ايجون لازم نوكل بلسكه
مرحمت قياووى برله بولور .

حديث شريفلردن آكلاشلوغه كوره بندهلرنك گناهلرى الله تعالى طرفندن
عفو فيلنو ايجون اوشبو سببلر بار :

(۱) توبه . شرطلرى بولغان توبه برله يوغالمى طورغان گناه يسوق .
« وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ نَابُوا مِن بَعْدِهَا وَأَمَنُوا إِنَّ رَبَّكَ مِن بَعْدِهَا لَغَفُورٌ
رَّحِيمٌ » (اعراف ۱۵۲) موگنا دايملدر . توبه فيلورغه حتى بولماغان آدم بالاسى ده
يوق . بو اش پيغمبرلردن باشلاب لك گناهلى بندهلرگه قدر عام . توبه سببلى

(۱) صحيح بخارى . ج . ۴ ص ۱۰۰ . بعض بر شارهار : « بو خاتون بنو اسراييله بولسى
وشول عهلى ايجون گناهى يارلقانو شول وقتندهغى پيغمبرگه الله طرفندن بيلدرلى » ديلر .

گناهلر بتوڭگنه توڭل بلكه ثواب بولو وحسنات يازلو ممكن «ان الله يعب التوا-
بين ويحب المتطهرين» (بقره ۲۲۲). توبه نك نيندى نرسه ايكانلىگى ۳۲۹ نچى
حديثده سويله نور.

(۲) استغفار. استغفار، الله تعالى دن گناهلرنى يارلاقوينى صور او و دعا
قيلودر. استغفار، كوبره ك وقتده توبه برله بركده بولا. اما توبه گه لازم
اش توڭل. بنده نك توبه قىلوبده استغفار ايتماووى و استغفار ايتوبده توبه
قىلماووى بولورغه ممكن. استغفار قىلوده تپوشلى اش. مونك برله گناهلر نك
عفو ايتلووى ممكن.

(۳) ايزگو عمل قىلو. الله تعالى : «ان الحسنات يذهبن السيئات» (هود.
۱۱۶) دى. بو خصوصده باشقه آيتلرده بار و درست حديثلرده كوب. هر بر
ايزگى عمل، هر بر ياوز عملنى بتره و بوغالتادر ديب بولمى موده ايزگى
عمللر قىلوچى كشى : «مبني ايزگى عمللرم گناهلرمنى بتره در» ديب بوزوق
عمل قىلوغه شريعت مساعده ايتمى، اما ايزگو عمللر سببلى (اگرده الله تعالى
قاشنده قبوللىغنه آشسه لر) ياوزاقلر نك بتولرى ممكن. حتى ايزگو عمل سببلى
بيك الوغ گناه نكده عفو قىلنوندن مانع بوق. بو حديثده گى فاحشه ماجراسى ده
شونى بلدره در. «ايزگو عمل» سانالو ايچون عمللر نك صور نلرى گنه بيتمى بلكه
خالص ايمان برله اشله نگان بولووى شرط. عمللر نك قبول بولولر ينه ظاهرده گى
علامت ايسه «ان الصلاة تنهى عن الفحشاء» مصداقنچه، شول كشينك گناه اش-
لردن طوقنالووى و منع ايتلوويدر. فحش و گناه اشلر قىلودن هر بر نماز منع
ايتنه آللى بلكه الله قاشنده مقبول بولغان نمازلر نك غنه منع ايتولرى ممكن.
(۴) اوزى طرفندن مسلمانلر ايچون دعا قىلنو، مسلمانلر طرفندن ده ياخشى
دعا آلنو. بو نرسه لر نك گناه نكده عفو قىلنووينه سبب ايكانلىگى حقنده دليللر بار.
(۵) رسول الله نك ترك وقتنده قىلغان دهالرنى بررسينه اوچراو و قيامت
كوتنده شفاعتى برله بختيار بولو.

(۶) قىلغان صدقه جاريه لر بىنك ثوابلرى اوزى نك آر نندن باروب طورو.
(۷) دنباده دنباوى بلارغه اوچراو، قضالر حسرت و قايغولر برله مبتلا
بولو. بلالر نك زورلر ينى پيغمبرلر كورديلر، صحابه لر آراسنده زور
مصيبتلر گه اوچراوچيلر كوب بولدى. بصره غه بارووى ايچون حضرت عائشه
عمر بوينچه او كندى و بىفلادى، ديلز، صفين ماجر الر ندى صوك حضرت على نك

زور قايغۇغە نوشىۋى و «كاشكى بو كۈنلرنى كورگانچى آخرت كە كوچكان بولسامچى!» دىب ناسى ايتۋىنى روايت ايتەلر.
 (۸) فېر عذابلرى كورو كېك اخروى بلالار بىرلە بلالانو.

﴿۱۷﴾ اَلْغَيْبَةَ ذُرُّكَ اَخَاكَ بِمَا يَكْرَهُ اِنْ كَانَ فِيهِ مَا تَقُولُ فَقَدْ اِغْتَبْتَهُ وَاِنْ لَمْ يَكُنْ فِيهِ فَقَدْ بَهْتَهُ (۱).

ترجمەسى: «غېبىت، فارنداشكنىڭ (اوزى ايشنكان تقدېردە) مكرۋە كورەچك سوزلرنى (آنك آرتندە) سوبلەۋكدر. اگر دە شول عېب، فارنداشكندە بار بولسە اول وقت آنك غېبىتنى سوبلەدك اگر دە اول عېب آندە بولماسە اول وقت آكنا بېتان و افنرا فيلدك» .

بىر كىشىنى نصريح فيلوب ويا كە خلق، بىر مەين كىشى مراد ايكانلىكىنى بىلەچك روشدە اجمالى وعمومى ايتوب سوبلەۋ، آنك روشلى فيلانوب كورساتو، اعضالرنىڭ اشارىلرى بىرلە آكلانو ەر بىرى «غېبىت» در .

قرآن كرېم: «ولا يغتب بعضكم بعضا ايعب احدكم ان ياكل لحم اخيه ميتا فكر هنموه» (بىر بىرگىزنى غېبىت قىلمەكز! . اوانگان فارنداشكزنىڭ ايتىنى آشارغە بار اتور ايدىگزمى؟ البته بارانداز ايدىگز) (الحجرات ۱۲) دىب «غېبىت» سوبلەۋدن فطعى روشدە منع ايتدى و رسول الله حضرتلرى اوشبو حديث بىرلە «غېبىت» نىڭ نىندى نرسە ايكانلىگىنى ەر كېم آكلار روشدە نەرىف فيلدى . گرچە مونىڭ بىر اېرىنە شرىعت ، دىناۋى جزا فوبماغان بولسەدە بولاش، ايسرنىچ اېچو و اوطوش اوبناو قىبىلدىن حرامدر .

بىر تولى خلق: «فاسقنىڭ غېبىنى يوق» دىب ايتدى غېبىت سوبلەۋنى بىر مباح اش درجەسىنە كېتور دېلر . درست ، هېچ كېمدىن اوبالمى، حيا ايتىمى گناھ قبلوچى ويا كە نصريح بىر بدعت اش گە دعوت فيلوچى كىشىلرنىڭ غېبىلرى مباح بولو حقندە بعض بىر حديثلر و فقيهلردىن روايتلر بار . لىكن بىز دشمن كورگان و نېندى بولسەدە بىر طوغرۋدە آچوومز كېلىگان كىشىلرنىڭ ەر بىرىدە فاسق مەلن بولولارى لازم توگىل . حقيقت حالده فاسق مەلن توگىل حتى فاسق مخفى بولولوى اثبات ايتولمىگان آدم حقندە «آنك غېبىتى» درست دىب ايتو ، بىردىن نص بىرلە حرام

بولمان غیبتنی حلال کورو وایکنچیدن مسلمان غه گناه نسبت ایتو وافترا قیلو لازم بولغانلقدن ایکی نورلی گناه بوکلوه بولور .

غیبت حراملغندن استثناء قیلنغان اورنلر اوشبونلردر: (۱) اوزینک مظلوم بولوینی قاضی غه ، حکومت و امیرگه شکایت ایتو . (۲) بر یرده بوزوق اش بولسه شونی اصلاح قیلورغه قولندن کیله طورغان کشیگه بلسرو . (۳) فتوی صور او لازم بولغانده برکشینک حالینی (ضرورت قدرگنه) سوبیلو . (۴) مسلمانلرنک یاکلشولرینه ، آداملورینه سبب بولاچق نرسه لرنی بتررا یچون بعض برکشیلرنک بوزوق اشلرینی آچو و بلسرو (محدثلر راویلرنی جرح قیلولری اوشبو قسمدنلر) . (۵) گناهبینی هیچ یاشرمی وشونی عیبگه صانامی طورغان کشینک شول عیبینی سوبیلو . (۶) دنیاچه خلق آراسنده مشهور بولغان بر عیب صفتنی ، تعریف و ابضاح ایچون ذکر ایتو (اعمش، اعور، چاتان ، چولاق دیب ایتوار شوشی بابدنلر) . لکن بو اورنلرده غیبت درست نوگل دیبوچیلر بار .

غیبت برله بز مسلمان خلقی قدر مبتلا بر قوم بولمازدر . ایکی مسلمان بر یرگه کیلسه راحت وصفالری مطلقا غیبت سوبیلودن عبارت بولادر . آرمزده الفت و محبت ، فارتد اشلق و سوز برلگی ، اطاعت و مرهمت یوقلنک باش سببی اوشبو « غیبت » بولسه کیرهک . بو نرسه ، بزنگ بتون شوکتهمزنی صندردی ، قدر و حرمتهمزنی بتردی . بوکونده: « ضربت علیهم الذلۃ این ما ثقوا الابهیل من الله و حبل من الناس و باؤا بغضب من الله و ضربت علیهم المسکنه » (آل عمران ۱۰۸) آیت کریمه سینه بزدن باشقه مصداق بارلغی شیهه لیدر .

اوزمز ، باشدن آباق عیبگه چومغانلقدن اوز عیبلمزنی اصلاح قیابوب شفلله نو برنچی وظیفه مز بولغان حالده کشی عیبلمزنی تیکشروب عمر اوزدر و روز عقلبلقدن بولماسه کیرهک .

غیبت که مبتلا بولوومزنگ سببی آدمچیلکمز بیک نایص بولوب جد بیک ، تفکر ، بصیرت و اعتبار کبک کمالاندن بهره سزلیکمزددر . آرمزده حقیقی علم صاحبی نوگل بلکه حقیقی علم ، نیدن عبارت ایکانلگینی بلوچی ده نادر در . بزنگ بتون همتمز آشاو ایچون دنیاچه طور و دنیاچه طور و ایچون آشاودن عبارت . ارشبو روشده بولغان خاقلار ، غیبت و نیمت ، افترا و بهتان کبک نرسه لر برله وقت اوزدر ماسه لر دنیانی نیچوک اوزدرسونلر ، عمر لرنی نیچوک ایتوب اوتسکارسونلر ؟ . اش کشیلری عمر لرنی غیبت سوبیلوب اوتسکار و توگل کیرهک سوز لرنی دنیاوی مصلحتلرنی سوبیلهر گه ده وقت نابا آلمی بوریلر .

(۱۷۱) غَيْرُ الدَّجَالِ أَخَوْفٌ عَلَى أُمَّتِي مِنَ الدَّجَالِ الْأَيْمَةِ الْمُضِلِّينَ (۱).

ترجمه‌سی: «امنم ایچون دجالدن بیگهرک، آزغون اماملر فورنچیلر اقدر.»
 امننک دینی واجتهامی، سیاسی و اقتصادی، دنیای و اخروی فائده‌لرینی
 قایب نوماوچی و سعادتلری ایچون اجتهاد اینماوچی بلسکه اوزلرینک منفعتلری
 ایچون آنلرنی هلاکت و ضلالت بولمیرینه کرتوب بیاروچی مقتداهار البته دجال
 گه کوره ضرر لیدر. دجالنی کوبی آزمی هر کیم بلورگه و آنک شرندن
 صافلانورغه ممکن، اما عادل و امین، دیندار و تقوالق اسمی برله بوروچی
 شیریر مقتداهارنک حقیقتلرینی نانو کوب کشیلر ایچون ممکن اش نوگل. شول
 سببندن مونلرنک امت ایچون بولغان ضررلری دجال ضررندن کوب مرتبه
 آرنق بولورنده شبهه یوق.

عرب و عوموما اسلام مطبوعاننده بر مستشرقنک اسلام دینی و اسلام اماملری
 عقنده یازغان بر مقاله‌سی نشر قیلندی بزنگ بو اورندهغی بعضی که مناسب
 بولغانلقدن مذکور مقاله‌نک بعض بر اورنلرینی انتخاب قیلوب بویرده کوچه‌مز:
 «اگرده اسلام دینی، اوزینک اهلی قولینه کرسه مونک ایبه‌رچنلری الک
 مسعود آدلر بولاچقلر در. اهلی قولنده بولماغانلق، بو دین ایچون بلا بولسه
 نادان شبخلر برله انصافسز ملالرنک اوشبو دین گه اوزلرینی باشلق حساب
 اینولری ایکنچی بلادر. چونکه بو آدلر اوزلرینی دین باشلقلری دپ ظن
 اینولری سببلی اسلام دیننی اوزلرینک خصوصی ملکلی روشنده تصرف، اینتوب
 طورالر و آچولری کیلیگن اوزلرینه التفات اینمگان آدلرنی الله تعالی رحمتندن
 طرد قیلر و اکفار ایتلر. اوشبو، دین باشلقلرینک اوزلرینه بولغان حسن
 ظنلری عجابیدر. اوزلرینی بیلک عالم والوغ آدلر حساب اینتوب باشقلرنی
 توبان کورلر. برر کشی آیت و حدیث گه معنا بیرسه آنک باشینه قیامت قوبار-
 غانلری حالده اوز فائده‌اری و شخصی منفعتلری ایچون اینلرنی: حدیثلرنی
 نلهسه لر نیچوک تفسیر قیلر. ذهنلری چوالچق، فکرلری ناز بولغانلقدن اوز-
 لرینه معلوم بولماغان و آکاری بینمگان نرسه لرینی العادوزنده گه نسبت بیره لر.
 اما اسلام دینندن اصل خبرسز، آنک روحی و مقصدی برله مناسبسز آدلر
 مونلر اوزلریدر. حتی مونلردن کوبلر، «دین» برله «عرف و عادت» نیده

آیره آلپلر. بو آدملر شوشی حاللری، اسلامنی بو درجهده حرمتسز ایتولری برله برابر شیخ جمال الدین و محمد عبده کبک حقیقی و حمیتلی عالملرنی یارانمیلر و هر وقت عوام آراسینه آنلر حقنده یامان سوزلر نشر قیللر. مونلر فاشنده جمال الدین برله محمد عبده ننگ عیبی مسلمانلرنی اوقورغه تشویق ایتولری والله تعالی دن باشقه دن استعانت و استمدادنی منع قیلولری، اجتماعی سنتلر و کونی نظاملرغه موافق دنیا کوتوگه دیملولر بدر.»

«ائمه مضلین» سوزی آستینه رشدسز خلیفه لار، سلطان و امیرلر، کوبی آزمی ریاستلری بولغان مقتدا بیلر ننگ هر بری کرسه کیره ک. لکن مونلر ننگ هیچ بری اوزلرینی «ائمه مضلون» دن نوگل بلکه اوزلرینی هادیلردن، مه دیلردن صانابده اوز مسلک لرنده بولماغان و اوزلری برله بر روشده فکرله مگانلرنی «ائمه مضلون» صاناولری معلوم. شوننگ ایچون «ائمه مضلون» ننگ علامتلرینی بیلورگه احتیاج بار. علامتلری بلنگان سوکنده اوزلری یینکل بلنور. «ائمه مضلون» اوشبو روشک بولورلر: بنون فصلدری خقلرغه ریاست ایتو، مشروع و غیر مشروع بوللر برله مال جیو، ظاهری اشلر و کوز بویاولر برله خاقلردن حقیقی دیننی باشروب طورو، بایلر برله فقیرلرنی برابر کورماو، دین باشلیق بولونی اوزلرینک دنیاوی مرادلرینه وسیله ایتو، قرآن و سنتنی بر طرفغه قویوب ده عادتنی انسانلر سوزلرینی آله قویوب و باشقه لر. اما خقللرنی سویو و آنلر ایچون خیر خواه بولو، فرض عمللرنی قیلوب حراملردن صافلانو، انسانلرغه احسان قیلو، خطالردن فصولقلرندن کوز بومو، باوزقلرغه ایزگولک برله فارشو بولو، سوزدن بیگره ک عمل برله باخشلیق کورساتو، خاقلرغه خواجه اتی قیلو و مسلط بولولردن صافلانو، انصاف هم وجدانغه خلاف کیله چک اورنلرده آلتون و کموش گه آزغنده التفات ایتماو. فذاعت برله عفت گه ملازمت قیلو، اولیالر و عموما انسانلر حقنده غلو و افراطلردن یراق طورو و باشقه لر «ائمه مضلین» دن بولماوغه علامتلردر.

(۱۷۲) قَعْلُ الْمَعْرُوفِ يَقِي مَصَارِعَ السُّوءِ (۱).

ترجمه سی: «ایزگولک اشلو، هلاکت اورنلرینه اوچراودن صافلار.»

(۱) «مصارع» مصرع جمعی بولوب کورهش اورنی و چالئوب یئلا طورغان اورنلر.

ایز کولسکنک جزاسی ده ایز گولک ایکانلگی معلوم.

باخشیلیق ایتمو آدمچیلک بولوب، بو اش هیچ وقتده ضائع بولماز. «اصنع
المعروف والقه فی الماء فان لم يعرفه السمک يعرفه من سمک السماء» (ایز گولک
ایتده صوفه سال، بالقی بلماسه خالق بلور) مشهور سوزدر. (۱۶۹ نعی حدیث).

۱۹۳۳) فِي الْجَنَّةِ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ.

ترجمه سی: «جنتده، کوز لر کورمگان، فولانلر ایشتمگان، آدم بالالرینگ
کوکللرینه نوشمگان نرسه لر بار».

هیئت جدیده نظریه سی مشهور بولماز دن مقدم، جنت ونموغنگ بو کونده
مخلوق بولووی حقنده «آندی زور اورنلر قایسی یرده صیوب طورر؟»
دیگان شبهه لر بوریدر ایدی. هیئت جدیده نظریه سی قبول ایتلو ساعتی برله
اوشبو بحث و مناظره لر بنونسی بندی، بوغالدی. قرآنده مذکور بولغان جنت
وجهننگ بو کون حاضر بولوونده هیچ بر استعاله یوقلفی بلندی.

ایندی بو کونگی فنلردن اجهالا گنه بولسه ده خبردار بولغان، تیلیغرافی
وتیلیفون عموما الکتیریق خدمتلرینی کورگان کشیلر جنتده، کوز کورمگان
وقولاق ایشتمگان حتی کوکلرگه خطور ایشتمگان نرسه لر بولووینه آرزغنده
شبهه ایتماسه لر کیره ک. جنتده نوگل دنیا ننگ اوزنده گنده کوز کورمگان، فولاق
ایشتمگان حتی کوکلرگه خطور ایشتمگان نرسه لر ننگ هر کون میدانغه چیقوب
آدم بالالرینگ خدمتلرینه یتشوب طورولرینی کور وچیلر، جنتده کوکلرگه
خطور ایشتمگان نرسه لر بولوونی بیک ممکن و معقول تابارغه تیوشلی.

جنت وجهنم حقنده قرآنده خبر بیرلرگان راحت و محنتلرنی وع، وما آخرت
احوالی حقنده بولغان خبرلرنی، اسملرینه قارابده هر بر جهنمن دنیا ده غی نرسه لر
برله بر روشده بولولرینی ظن فیلو یارامی. آنده بولغان نرسه لر و حاللرنی
تعبیر فیلورغه لفظ و آکلار ایچونده آدم بالالرنده قورال بولماغانلقدن شوندی
معلوم کلمه لر برله تعبیر فیلورغه وانسانلرننگ اوزارینه بیلگیولی بولغان سوزلرنی
عاریت گه آلوب یورنورگه ضرورت بولمشدر. شوننگ ایچون جنتنگ حورلرینی،
یلغه و صولرینی، نعمت و لذتلرینی اوشنداق نموغنگ عذاب و مشقتلرینی، قهر
عذابلری، قهر سؤاللری، میزان و صراط، کتاب و حساب، رؤیت خبرلرینی
دنیا حاللرینه اولچاق و شسول کلمه لر ننگ دنیا ده غی بولغان موضوعه لرینه قیاس

ایتو، تېوشسزدر. ابن عباس نك « جنتده بولغان نرسه نك باری اسملى گنه دنپاده بولغانلر بنه اوغشار » دېگان (۱) سوزينك معناسى ده اوشبو بولسه كبرهك . بو سوزلر ، تاویل يولينه كرو ولفظلرنى ظ هرلر ندىن دوندرو توگل بلبكه موضوع له نك افرادى آراسنده كلى بر تفاوت بار لغينى ، « شى » دېگان سوزگه طوغرى كيلو سببى گنه طوزان بورتكى برله عيمالای تاوین بر تېگز نرسه دېب حساب قیلو یار اماغانلغینى غنه بیان قیلودن عبارت . عمر نده شهر كورمگان وكشپلردن ایشتوبده برر توپلى علم حاصل ایته آلمانان آول كشیسى « مونچه » سوزبى ایشتو بزله ذهنى كچكنه گنه وكوبسنچه آلدی چیتان برله اورانوب آلفغان كچكنه وفارانغى بر بنا (فار ا مونچه) غه كینته چكدر . حالبوكه مونچه نك اوچ دورت قات بنالردن عبارت بولوبده ایچى اعلى پالاسلر ، قیمتلى كوزگيلر ، ایشكلردن زور ترزهلر وشول ترزهلر گه زینت ایچون آصلنغان پردهلر برله بېزهله گانلرى ده بولادر . بتون آى بوینچه اوچ صوم مصرف طونا آلمى طورغان كشپلر ، اوشبو صوگفى مونچه لرده بر ساعت ایچون اوچ ، بېش صوم تولب كرولر گه استبعاد ایتنچكلر وآنلر غه كوره بو حال « مالا اذن سمعت ولاعین رأت » بولاچقدر .

اون باشلرم ایدى ، « چيستای » شهر نده مدرسه ده اوقوب فایته چى یاش بر شاگرد ، اولمز نك فارنلرى و باشلرى حضور نده « ایدل » نك زور لغینى تعريف ایتنچه واوزنچه بو طوغر وده هر نورلى ایضاحلر بیروب شفقله نهدر ایدى . آخر نده آرقلی چقار ایچون كوپر صالحو ممكن توگللېكنى وباغانا ایچون بارارلىق آغاچ نابلمانانلقنى ده سويلدى . اعتبارلى آدملردن بوى : « هی ! . . بز نك مسجد مناره سینده قویغان آغاچلر كېك آغاچلر دنپاده بوق دېب بله سزى ؟ اگرده شسونارنى باغانا ایتوب اوطور تسهلر بېك یاخشى كېرر صالحا آلوینه اشانمېسزى ؟ » دېب انكار ایتدى وباشقه لرده شوشى سوزنى تصدیق قیلدیلر .

عەرلر نده كېچو ، زى ، اق صولر ندىن باشقه يلغه كورمه گان بو كشپلر اوشبو اشلر نده معنورلر ایدى چونكه شول يلغه لردن ده زور يلغه لر بولوبنى تصوير قیله آلپلر ایدى .

مسكاور برله پیتروغراد شهرلرى آراسنده تېمر چېق برله خبر یورنو

(۱) جامع البیان . ج . ۱ ص ۱۳۵ . مطاعم الجنة و مناكها و سایر احوالها انما تشارك نظاقرها الذنوبیة فی بعض الصفات والاعتبارات وتسمى باسمها علی سبیل الاستعارة والتشبیه ولا تشاركها فی تمام حقیقتها حتی تستلزم جمیع ما یلزمها وتفید عین فائدها : نوار التنزیل ج . ۱ ص ۲۳ .

(نیلزراف) خبری بونچی مرتبه ایشتولسگان وقتده بوگولمه اویازنده بولغان بیک مشهور عالمردن بری: «ایندی مونسینه اشانوب بولماز! «دیگانلگیینی والدمز و آنک اثرانی روایت قیلر ایدی.

آنا قارنده بولغان بالاغه: «بو سین طورا طورغان اورنغه باشقه بزور اورن بار، آنی دنیا دیب آتیلر» دیب سویلهسلر و دنیاده بولغان محسوس ومعنوی حاللرنی، مشاهد و روحانی نرسهلرنی آکلانمق بولسلر، نی قدرگنه نرسه آکلانا آلورلر؟ موندی تعریف و بیانلردن بالا، نی چاقلیغنه علم حاصل ایقرار؟ حتی اوزی بولغان اورندن کیگ و ایپرکن بر اورن بولاچقینهده ذهنی یتماز و عقلی شونیده جائز کورمهز و شول طوغرولرده بولغان تعریف و تفسیر- لرگه اشانا آلماز. دنیاده باشاوچی انسانلرغه نسبت برله آخرت احوالیده شولای بولورغه ممکن. احتمالکه آخرت کونی حقندهغی خبرلرنی ادراک قیلورغه مخصوص بولغان «حاسه» انسانلرده اشلهمی طورا طورغاندر. الکتریق یانتزر ایچون توبهغی بورو کیرک بولغان کیک بو حاسهنگ برر توبهغیینی بورورغه حاجت باردر. وقتی یتو برله بلکمه توبهغیده (اگر تعبیردرست بولسه) بورلور.

تبر عذابلری و سوأللری، صراط و میزان، حساب و کتاب خصوصاً رویت حقنده بولغان سمعی دلایللرنی اوز بیزمهلری برله اولچهب سوز سویلهولری و آزماز برله گنه قناعت ایتمی شول اشلرده تعمق قیلولری سببلی کلام اهللری، اسلام دینینه آبو خدمتی ایتمیلر، قرآن و سنت خبرلرینی لائق بولغان مرتبه- لرندن توبان نوشورلری، معتزله و باشقهلرننگ نزاعلاشوارینه و افتراقلرینه باعث بولولری سببلی زور جنابت اشلدیلر. آخرت حقندهغی رویت و باشقهلرغه «الله تعالی و رسول الله نیندی نرسه نی اراده قیلغان بولسه شوکا ایمان کینوردم» دیب نسلیم ایتلو، نیک یارامیدر ایدی؟ موکا کیملر قارشو کبلچک ایدی؟ سوز سویلهوگه حاجت بولسه «رویت» که انکشاف تام معناسی بیروندن نیندی مانع بار ایدی؟ «انکشاف نام» یاننده، کوز برله کورولر و عهوما حواس خهسه* ظامره واسطهسی برله بلولر هیچ نرسهگه حساب ایتمولماسلک مونلرغه نسبت برله «انکشاف نام» نهایت درجهده عالی و فوق العاده بر نرسه بولوی ممکن. «وزن»نی بازارلرده بولغان «میزان» لرغه اوخشاتوغه لزوم یوق ایدی. شهرانینگ، آخرت میزانینی قییار اولغی صانوچی مارجهلر اولچاولرینه

اوخشانوب رسم برله كورسانووی ایندی حماقت بولماسه ده ادبسزلك بولوونك شېبه بوق. بو كونده آدم بالالاری كرانلردن آغوب طور ا طورغان صولرنك مقدارینی، الكتیر یقنرده بانغان اولرنك كویمی آزمی استهلاك ایتلووینی اولچیلر، شوکا بنا فیلوب آقچه حسابلری بورونلر، مارجهلر اولچاولرندن باشقه ده شوشی اشلرنی اشلی آلار. آخرت کونینی مارجه بازارندهغی حاللرگه قیاس قیلو، یاری طورغان اش توگل.

قیامت ونشأة آخری حقندهغی قرآن وحدیثلر خبرلری، واقعه ونفس امرده گی حاللرگه نسبت برله مئکن ومیلیوندن بری گنده بولمازغه ممکن. نشأة اخرانی آکلارغه مخصوص بولغان حاسه، بو کونگی انسانلرده بتونلای بولماووی یا که بولسه ده اشلرگه دیگان شرطلر نابلوب بینماوی ممکن ایکنلکنی حاضر گنه سویلب اوتدک. شونک ایچون ابن عباس حضرتلرندن روایت ایتوله طورغان سوز، بیک درست حتی مونی رسول الله دن آلوب سویلگان بولورغه تیوشلی.

بو برده روایت قیلغان حدیث شریفی ایسه اولرنک ذهنلری وعقللری بینمگان بر نرسه نی انکارغه آشقاو حقنده آدم بالالرینی ارشاد قیلو وبصیرتلی بولورغه دعوت ایتودر «کلما لم یقم علی خلافه البرهان فندره فی بقعة الامکان» بلسگانک نامچی بولسه بلمگانک یلمه بلسکه دکرذر. «وما اوتیتم من العلم الا فلیلا».

(۱۷۴) قَدْ اَفْلَحَ مَنْ اَخْلَصَ قَلْبَهُ لِلْاِيْمَانِ وَجَعَلَ قَلْبَهُ سَلِيْمًا وَاِسَانَهُ صَادِقًا وَنَفْسَهُ مُطْمَئِنَّةً وَخَلِيْقَتَهُ مُسْتَقِيْمَةً وَاذْنَهُ مُسْتَمِعَةً وَعَيْنَهُ نَاطِرَةً (۱).

ترجمه سی: «تحقیق فلاح وظفر نابدی شول کشی: ایمان طوغر وسنده کوکلینی خالص وسلامت، نلینی صادق، نفسینی مطمئن (وجدانی نرددسز)، خلقینی گوزل، فولاغینی ایشتوچی وکوزینی کوروچی قیلدی».

مقصود؛ هر توری نفس غرضلرندن پاک بولغان ایمانلی وسلامت کوکللی، راست سوزلی، الله تعالی نك حکملرندن راضی بولوب راحت طوره طورغان تقسلی، گوزل خلقلی، سوزلرنک یاغشی ویامانلرینی آیره بلوب ایشته طورغان قولاقلی، اعتبار برله کوره طورغان کوزلی آدم، ظفر وفلاح ناباچی دیمکدر.

اوشبو صفتلرنی حائز بولوق البته الوغ کمالات. شونک ایچون سوزارنک یاخشی و یامانلرینی ایشنه آلمی، بصیرت و اعتبار کوزلری برله کوره بلمی طورغان کشیلر حقنده الله تعالی: «لهم قلوب لا یفقهون بها ولهم اذ ان لا یسمعون بها اولائك کالانعام بل هم اضل اولائك هم الخافلون» (اعراف ۱۷۸) دیب نوبیغ قیلمشدر.

(۱۷۵) قَرُضُ الشَّيْءِ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَتِهِ (۱).

ترجمه سی: «بورچ بیرو، صدقه بیرودن یاخشیتر اقدیر».

چونکه صدقه نك یاخشی و یامان، فقیر و فقیر روشننده دنیا جیوب بوروچی های بیل کار فولینه نوشووی ممکن. اما فرض غه صور اوچی، کیرهک فقیر و کیرهک های بولسون اوزینک بر حاجتینی اوتهر واضطرارینی بیاررگه مجبور بولوب صوریدر. صدقه آلوچیلر نك بر قسمی، صدقه آنچه سینی ناباق غه و ایکنچی بر قسمی، بانق غه تابشرغانی حالده فرض غه آلوچی کشی اوزینک منفعتینی تأمین و بیا که حاجتینی دفع اینو ایچون صرف قیل در. البته مسلمان کشینک حاجتینی اوتهر و ثوابی بر اش.

«قرض» نك صدقه دنده خیرلی بولووی حاجت اصلیه لرینی نوزه توهمده اسراف و سفاهت بوللرینه صرفی قیلماولری معلوم بولغان کشیلر حقنده در. یوقسه اسراف قیلوچیلر و اوز بایلقلرینی سفاهت بوللرینه صرف ایتوچیلر، کشی ماللرینی بورچ غه تارانوچیلر، بانقهلرده ویکسمللر برله معامل قیلوچیلر، آلتون و کموش هر توری پروسینتلی کاغدار برله اوبناوچیلر غه بولغان قرض، ثوابی اشدر دیب بلمیمز.

بزنک خلقمزه سودا و تجارت که استعداد بار، مال نابا آلار، معامل قیلر بللر لیکن «مال» فی یاخشی طونتا بلو طوغروسنده هنرلری آزارق. اقتصاد مسئله سی برله حسابلاشمیبار، عقل برله حرکت ایتیلر. شوشندی کشیلرگه «قرض» بیرو، کوره طوروب لیکنی صوغه صالو بولغانلقدن یاخشی اش بولماز. مال طونتا بلمگان کشیلر، اسرافلری، تدبیرسز لیکلری سببلی اوز ماللرینی ده برلر، باشقه لر نك ماللرینی ده تلفی ایتلر. مؤفلرنک «های» روشنده یورولری

(۱) ابن ماجه، اوزون بر حدیثده «الصدقة بعشر امثالها والقرض بشماتية عشر» دیگان چهلن روایت ایتلدر. سنن ابن ماجه. ج ۲ ص ۴۳.

اوزار بېنده و باشقۇرغۇدە ضرر . موندى كشيلىرگە بېراسگان فرضلر كويىسنچە قايتىمىلر ، هلاك بولالار . مونلر نك حاجتلىرىدە بىنى ، شكرلىرىدە بولمى . شونك ايچون لك باخشيسى موندى مسرفلرگە فرض بېرماو و آنلر بىرلە معاملە قىلماودر .

(۱۷۶) قُلْ آمَنْتُ بِاللَّهِ ثُمَّ اسْتَقَمْتُ (۱).

ترجمەسى : «اللەغە ايمان ايتىم دېگن دە استقامتلى (طوغرى) بول ! . » .
سفيان بن عبدالله ثقفى اسملى بىر صحابه ، رسول الله حضرتلر بىنە : « يا رسول الله ! اسلام دىنى حقدە اهمىتلى بىر سوز ايتسەك دە سىندىن سولك باشقە لردن صورارغە محتاج بولماسەم ايدى ! » دېگان ايدى . رسول الله حضرتلى شوگا جواب ايتوب : « قل آمنت بالله ثم استقم ! » ديدى .

ايمان كىنو بىرلە استقامتلى (طوغرى) بولو آستىنە بىتون اسلام دىنى كروب بىنكى ايچون بو سوز «جوامع كلم» دن سانالادر . « استقامتلى (طوغرى) بول » دېگان سوزگە اعتقاد و عمللرنى نوزەنو ، عبادت و بىندە چىلك وظيفەلر بىنى اونەو ، خلقلر بىرلە معاملە قىلو كىك اشلردە گى طوغرىلقلار نك هر بىرى كەدر . اسلام دىندە طوغرى بولو واوشبو حديث بىرلە عمل قىلونك لك آچىق علامتى قرآن و حديثگە اىبەر ، نى درجەدە الوغ و مشهور آدم بولسە لردە قرآن و سنت تەلىملىرىنە خلافى اورنلردە آنلرغە تەقلىد ايتەو ، انسانلرنى الاھلق مرتبەسىنە مىندرمەو ، بدعتكە باردم بېرمەو كىك اشلر بولاچقى معلوم .

استقامتلى بولو بىك الوغ و بىك مشكل اش . شولاي بولسەدە موندىن امىد اوزمازگە و : « اول بىز نك قولدىن كىل ، طورغان نرسە نوكل » دىمازگە ، بىلكە كوچ بىنسىە بىنماسە شول بولدە طرشورغە نىوشلى . يوز الوش استقامت (طو- غرىلق) نك بىرگنە الوشىنى قولدە ايتوب بولسە اولدە زور تابش . اول بولمى ايكان شول حقدە طرىشواوزىدە غنىمەت . « والذىن جاهدوا فبنا لنهؤدبىنهم سبلىنا » .

(۱۷۷) قَلِيلٌ تُوَدَّى شُكْرَهُ خَيْرٌ مِنْ كَثِيرٍ لَا تَطَيِّقُهُ .

ترجمەسى : « شكر ايتە آلورلىق بولغان آز نرسەك ، شكر ايتە آلمازلىق بولغان كوب نرسەدن ياخشىراقدر » .

ثعلبه بن حاطب الانصاری دیگان بر کشی رسول الله حضرتلرینه باروب :-
 «الله تعالی گه دعا قیلسه نه ، میگا بایلق بیرسون ایدی» دیب صورباغان ایدی.
 بو حدیثنی رسول الله شول ثعلبه گه خطاب ایتوب سویلهدی (۱). حقیقت حالده
 مالدن مقصود ، حاجت اصلیهنی اونهو و دنیا اونکاروب طورو بولوب شوندن
 آرتقاندنه زور خاصیت بولماسه کیرهک . فائدهسی یوق و جوابی کوب بولغان
 مالغه خواجه بولوغه کوره فائدهسی کوب و جوابی آز بولغان برله عمر سوروب
 طورو البته باخشیراقدیر .

(۱۷۸) قِوَامُ الْمَرْءِ عَقْلُهُ وَلَا دِينَ لِمَنْ لَا عَقْلَ لَهُ.

ترجمهسی : «آدم بالاسینک ناباناچق نرسه — سی اوزینک عقلیدر . عقلی
 بولماغان کشینک دینی ده بتون بولماز .»

انسانلرنی باشقه حیوانلردن آبر ا طورباغان نرسه ، سویلهشه بلو توگل .
 چونکه حیوانلرده اوز آرالرنده سویلهشه لر ، مقصودلرینی آکلاشه لر . بو
 طوغروده انسانلر برله باشقه حیوانلر آراسنده فرق یوق . مونی هر کیم یله
 وفر آن کریمینک : «قالت نملة با أيها النمل ادخلوا مساکنکم لا يحطمنکم سليمان
 وجنوده وهم لا يشعرون» (نمل ۱۸) همده « وورث سليمان داود وقال يا أيها
 الناس علمنا منطق الطير» (نمل ۱۶) دیگان سوزلری ده موکا شهادت بیره در . بلیکه
 انسانلرنی حیوانلردن آبره طورباغان صفت «عقل» در . باشقه لر عقلسز حیوانلر
 بولغانلری حالده انسان ، عقلی حیوانلر . شولای بولغاچ انسانک قوامی ، نره گی
 «عقل» ایکانلیگی و عقل بولماغاندن صوگ دین بتون بولمازلغی اوز اوزندن
 معلوم .

عقل اوزی نیندی نرسه ؟

علم و فن بو کون گه قدر موکا جواب بیره آلمی ، «نمیز اینه آلا طورباغان
 بر فوت» دیب سویله و دن باشقهغه اونهر گه کوچی بینمی .
 یارانلغان وقتده انسانلر برله بر گه یارانلغان «عقل» گه «غریزی» ، «خاقی» ،
 طبیسی اسملری بیرلوب تجربهلردن حاصل بولغان «عقل» غه «مکتسب» اسمی
 بیرله در .

(۱) روایتلر گه کوره فات فات کلوب صورباغاندن صوگ رسول الله ثعلبه حقیقه دعا
 قیلغان ایدی . مالی بیک کویایدی ، مدینه دن چیتده طوررغه مجبور بولدی رسول الله طرفنده
 ییارانلغان کشیلر گه زکات بیرمانی وشول سببلی زور فلاکت گه اوچرادی دیلر .

حقیقی بولغان ھەم بتون تەكلىپلەر بىنا ايتولە طورغان «عقل»، اولىكى «عقل» (غەربىي) بولوب مونك آرتو كېمۇ احتمالى يوق. انسانلارنى باشقە حيوانلاردىن آيرە طورغان «عقل» شوشىدۇر.

مكتەب بولغان عقل، حەقىقەت ھالە غەربىي عقلنىڭ نەتىجەسى بولوب تەجرىبە آزالق وكوبلك نەسبەندە آرتو وكېمۇنى قەبول ايتەدۇر. مونك چىگى يوق. اجتھاد وياخشى تەجرىبەلەر سېپىندىن آرتورغە وبيك كۈچلەنورگە، استىعمال ايتماو و ھەر -وزگە و ھەر بىر كىشىگە تەقلېد ايتنوب يورو سېپىندىن بتونلاي آزايورغە مەمكىن. تەجرىبەسى، مەھاكەمەسى يوق، نى ايشتەسە شوگا اشانۇچى قارنلارنىڭ عقللرى ضعيف بولوب ھەر نەرسەنى اوز عقلى بىرلە مەھاكەمە قىلۇچى باشلارنىڭ عقللى بولۇپ لار نەدەقى ھەكىمەت اوشىدۇر. شونىڭ اىچون كىتاب مەطالەھ ايتىكاندە عقللى مۇلفلەر بىرلە عقلسىز مۇلفلارنى ياخشى آيرە بلورگە و صوئۇقىلارنىڭ اثرلرى بىرلە شغۇلەنۇدىن صافلانورغە تېوشىلى. اگۇردە تەجرىبەسى كامىل بولسە اول وقت انسان، نى قەدر اوزون ياشاسە شول قەدر عقللى بولۇر.

ھەر ھالە انسانلارنىڭ قىمەتلىرى «عقل» گە قاراب يورۇر. عقلسىز كىشىنىڭ قىمىتى يوقدۇر.

دەنيادە بولغان بوزوق اعتقادلار، اصلسىز فېكلارنىڭ ھەر بىرى عقلسىز كىشىلارنىڭ اوزلرى اخلاص قويغان آدملىرىنىڭ سوزلرىنە اشانۇلرى، يووچىلەر ھەزورندە ياتۇچى اولىكلەر قېپىلدىن نەسلىم ايتلۇب طورولرى و غەربىي عقللرىنى استىعمال ايتماولرى سېپىندىن نارالغانلىقى مەلۇم.

شىخىنىڭ آرافى اىچىكانىنى كورە وبلە طوروب دە: «شەيد اول نەرسە آرافى توگىلەر بىلكە شىخنىڭ كراماتى سەببىلى اللە نەالى آنى صوغە ايلەندىرگاندىر، شىخ آنى مەرىدلارنى امتىھان قىلو اىچون گنە آرافى نوسلى ايتوب كورسە تە نورغاندىر» روشتەدە صوفولر تەسلىمى قېپىلدىن نەسلىم قىلنوب طور وچىدە نىندى بىركەت بولسون؟ يو قېپىلدىن بولغان اشلار، نىندى شەرىعت كە صىبادر؟. موندى خەلقلارنىڭ عقللرى يو درجەدە بىتو و بانقر و نلىغە اوچراودە عەجب اش يوق. تەربىيە قىلنماغان صوگىندە بانچە دەقى آغاچ دە قورى و بىتەدۇر. عەجب ايتەھك اورن ايسە شوشى ھاللرى بىرلە مونلر «انسان» بولوب يورولرندە و بتونلاي دورت آياقلى حيوان چولوب كىتماولر نەدەدۇر.

إذا كنت لا تدرى بانك لا تدرى

فإذا جئول مضاف الى جئول

اوزار يېڭى «حس» لار بىنە اشانماغان كىشىلر دە نېندى «دين» بولسون ؟ .
 «لا دين لمن لا عقل له» سوزى درست بولماسە دنياده درست سوز هيچ بولماز .
 اسلام دينينىڭ كۈچلى واڭ بىرچى تەرگى «عقل» بولوب مسلمان بولور
 ايچون شول «عقل» نى استعمال فيلورغە مېبوراك بار . درست ايمان ، «عقل»
 آرفاسنده غەنى حاصل بولور . اوشبو سېدىن اسلام ديننده «عقل» غە موافق توگل
 نرسە لارنىڭ نابلووينە امكان يوق . «عقل» نىڭ حاكم بولووينى ، فضيلتىنى انكار
 ايتو برله اسلام دينينىڭ جيلووى مېمكن بولماسە كېرەك . «عقل» غە ، اسلام دينى
 قدر حرمت كورساتوچى و اوزينە نيوشلى بولغان اورنى يېروچى «اسلام»
 ديندىن باشبە بر «دين» بار لغى بىزگە معلوم توگل . آروپا فلاسفەسى ازلى
 طورغان ، بر قدر دە اوز اجتهادلرى برله نابوب نوزوگان و «عقل دينى» دېب
 اسم بېرگان «دين» گە كورە اسلام دينى دىغىدە عالېرەك ، دىغىدە روحانىرەك ،
 معنالى و شموللېرەك بولسە كېرەك . آروپا فلاسفەسى اوزلر يېڭى معلومانلرى
 و عاملرى واسطەسى برله نقتېش ايتسەلر انشاء الله ازلى طورغان نرسە لرىنى
 اسلام ديننده تابارلر ، حرمت و نېجېل كورسانو بوزندن مونڭ حضورندە سجدە
 فيلورغە مېبور بولورلر . بو حال ، بو كون بولماسەدە بر كون بولاغىندە شېبەمز
 يوق . «ان هو الا ذكر للعالمين ولتعلمن نبأه بعد حين» .

قرآن كرىمنىڭ ، گىزاهلى بندەلر آغز لردن حكايەت ايتە طورغان : «لو كنا
 نسمع او نعقل ما كنا فى اصحاب السعير» هم دە «افلهم يسبوا فى الارض فتكون
 لهم قلوب يعقلون بها» (حج ۴۵) ، «كذلك نفصل الآيات لقوم يعقلون» (روم)
 كېك حسابسىز كوب ايتارندن «عقل» نىڭ بتون فضيلتلىرگە خصوصا اسلام دينىنە
 اساس ايكانلىگى معلوم بولور .

«عقللى كىشى دېنسىز بولا» دېگان سوز ، افترا و بېھتاندىن عبارت بر دەوى در .
 درست ، عقللى كىشىلر بعض بر دېنلردن مېھتلىرىنى آلورلر و «دين» اسمى
 برله اوزلر يېنە تقدېم ايتولە طورغان نرسە لرىنى «هل من مزيد؟» دېب جزافى
 روشدە ، نىدېقىسىز و تەقىقسىز قبول ايتە آلمازلر ، لېكىن بو اشلىر سېببلى آنلارنىڭ
 دېنسىز بولولرى لازم كېلماز . عقللى كىشى دېنسىز بولماز ، دېنسىز بولا آلماز ؛
 عقللى كىشى ، دېنسىز حېاندن معنا تابماز . عقل برله دېنسىزلىكنىڭ بر كىشىدە جېلو
 اھتئالى يوق . آروپا دېنسىزلىك برله شھرتلىرى چىققان آدم لردن كوپلر يېڭى
 حاللرىنى تېكىشردك و بعض بر اثرلرىنى او قورغەدە موفق بولدى . فرىنكستان

دېندارلرى طرفىدىن دېنسىزلىك بىرلە متھەم بولۇپ سۈرلگەن بو ذاتلارنىڭ عربىستان دېندارلرى طرفىدىن باقتى يۈزبىرلە قارشو آلنەچقىر نەدە شېھەمز بوق .
 انساننىڭ عقلى آرتو نىسبىتىدە ادبى و عىقتى ، فەكر و فضىلتى آرتا ، حيوانى آرزولردن يراقلاشا و صافلانا بارا ، دىباغە كىلووندىن مقصدنى نىكشەرە و ياخشىلىق قىلو حقندە سەى ايتە . بو ايسە كامىل معناسى بىرلە «اسلام دىنى» بولوب يىتماسەدە اسلام دىنىنىڭ قاقباسىنە كىلوب بىنودر . موندىن سوڭ قاقباقى آچوب كر و بىك آور اش نوگل . « هذا بصائر من ربكم وهدى ورحمة لقوم يؤمنون » .

(۱۷۹) قَيِّنُوا الْعِلْمَ بِالْكِتَابَةِ .

ترجمەسى: « علمنى يازو بىرلە نقتوب قويكزا! » .

ەر بىر كىرەكلى « علم » نى كوڭلدە صافلاب طور و مەكىن نوگل . كشى ، نى قدر سىرەك بولسەدە بعض بىر نرسەلرىنى اونوتا ، خاطرندىن چىقارادر . اما يازلقان نرسە ، شىول حالندە صافلانا ، نلىق بولمى ، اگر دە اونوتولغان بولسە ، كورو بىرلە خاطرگە نوشەدر . اىكنچىدىن ، كاغدگە يازاقان نرسەلر شىول يازو و كاغد سلامت بولغان مدندە باشقىلارنىڭ دە فائىدەلەر بولمى مەكىن بولادر . علملىكىنى آوز بىرلە اوگرەتو و بوزگە يوز سويلەب تار اتو ، كورە يازو واسطەسى بىرلە تارانو بىڭلرەك ، فائىدەلىرە كدر . اوشونىڭ اىچون صحابەلر قرآن كرىمنى بىر اورنغە چىوب يازارغە لزوم كوردىلر و قرآن كرىمنىڭ صافلانوى اىچون شول اشنى نىوشلى تابدىلر . اگر دە حدىث عالەلرى اوزلرى اىشتىكان حدىثلرنى كتابلرغە يازماغان بولسەلر ايدى ، آنلارنىڭ حدىثلرى بىزگە كىلوب يىتە آلمىغان بولور ايدى . هندىستاندە يازلقان بىر كىتاب روسىيەدە و روسىيەدە يازلقان بىر اثر مصر بىرلە بغداددە اوقولادر . بو ايسە علمنىڭ يازو واسطەسى بىرلە نغوندىن وتلى بولماوندىلر . امام ترمىنى : « صحابەلردىن بىرى رسول الله غە ، اوزىنىڭ خاطر سىزلىگىدىن و رسول الله سوزلرىنى خاطر نەدە طونا آلمىاوندىن شكابت ايتىكان ايدى . رسول الله آڭا : استعن بىمنىك - دىب يازو غە اشارت قىلدى » مصەوندە حدىث كوچرەدر (۱) . (اوڭ قوللىدىن فائىدەلەن بىقنى ياز! دىگان بولادر) .

كفى معشر الكتاب فخرًا و سودًا
 على الناس ان الله اتم بالقلم .

(۱) جامع ترمىنى . ج ۲ ص ۹۱ . لىكن بو حدىث حقندە امام ترمىنىڭ سوزى بار .

ابو هريره نك « صحابه لر آراسنده مينندن ده كوب حديث روايت ايتوچى بولسه عبدالله بن عمرو گنه بولوز. چونكه اول يازادر، مين يازميدر ايدم » ديب سويلگانلگيني امام بخارى روايت ايتهدر (۱).

يازو، مدنيت سببلر ندين بولوب مدنيت آلفه كينو نسيئنده آكنا احتياج ده كوبايدر. صحابه لر نك قار تارينه كوره باشلري آراسنده يازا بلوچيلر نك كوب بولولر ندهمى حكمت ده اوشبو مدنيت كوتارلو نائيرى بولسه كيرهك.

قرآن كريم نظر نده يازونك نى درجه ده اعتبارلى ايكنا لگينه مدابنه آيتى كفايت قيلور (بقره ۲۸۲). اگرده المبسوط، المدونه، الام، الجامع الصغير كيك كتابلر ده بو كونگى ناتار بوسلق غه اوخشاولى نظاملر، ماده لر يازلماسه مونك عيبي قرآن و حديثه نوگل. مذكور «مدابنه» آيتى، بو كونده گى ناتار بوسلر حقتدهمى نظاملر غه اساسى قانون بولوونده شبهه بوق.

آوروپالور «ناتار بوس» نظاملرينى «مدابنه» آيتندن آلمان بولسه لر بولورلر اما مسلمانلر اوزلرى طريشقان، عقللرينى اشله نكان بولسه لر ايدى ناتار بوسلق حقتده بيك كممل نظاملر ترتيب ايتنه آلمان بولورلر و بو اشلرى «فتاوى هنديه» و «ردالمحتار» لر يازوغه كوره ده فائدهلى بولعان بولور ايدى. بو اورنده ذكر ايتولگان حديث، ايرلر گه گنه خاص نوگل بلكه خانو-

نلر نده شاملدر. عصر سعادتده يازو بلوچى خاتونلر، ايرلر دن كوب بولماسه لر ده بيك آزده توگللر ايدى. ام المؤمنين حفصه بنت عمر، شفا بنت عبدالله اوشبو چله دن لر. «لا تعلموا النساء الكتابة ولا تنزلوهن الغرف» حديثى متخص عالمر خبرينه كوره موضوعدر. موضوع بولماغان تقديرده ده اوزندن اعتمادلى حديثلر گه معارض بولغانلقدن آنك برله استدلال قيلو ممكن بولماز ايدى. شريعتنك مقصودى امننى اميلكدن چيقارو آنلر غه ده كتاب و حكمت

اوگروه تو بولوب موندن خاتونلر نى آبرو و جهتدر (۲) امام ابو داود، شفا بنت عبدالله دن: «دخل على النبي صلى الله عليه وسلم وانا عند حفصة فقال لى الا تعلمين هذه رقية النملة كما علمتها الكتابة» (مين حفصه ياننده اوطورغان وقتده رسول الله كر دى ده ميكا - حفصه گه يازو اوگروه تكانك كيك قچوغه اوشكروكئى ده

(۱) صحيح بخارى. ج ۱ ص ۳۶. واقعه عبدالله بن عمرو حديثلرينك آز و ابو هريره حديثلرى كوب بولونك سببى، ابو هريره مدينده طورغانلقدن باروچى و آندن روايت ايتوچى كوب بولوبده عبدالله مصرده طورغانلقدن روايت قيلوچيلر نك آز بولوبيدر.

(۲) بو طوغروده «شورا» مجموعه سنده بر آز سوز بار. ج ۶ ص ۱۵۳.

اگره نَسَبَكْ ابدى) ديدى حدیثینی روایت اینه در (۱). رسول الله نَكْ بو سوزی خانونلر نَكْ یازو بلولرینی اوخشانووینه دلالت قیلدر.

﴿ ۱۸۰ ﴾ كَرَمُ الْمَرْءِ دِينُهُ وَمَرْوَعَتُهُ عَقْلُهُ وَحَسْبُهُ خَلْقُهُ .

ترجمه سی : « آدم نَكْ حرمتی ، دینی (دینی اعتبار نهجه) ده مروتی ایسه اوزینكْ عقلی در . فضیلت و شرافتی ده اوزینكْ خلقی بولور . »

مقصود ایسه ، آدم نَكْ حرمتی اوزینكْ دینی نسبتینده بولوب دینی بتون بولسه حرمتی ده بتون و دینی ناقص بولسه حرمتی ده ناقص ؛ مروتی ، عقلی نسبتینده بولوب عقلی کامل بولسه مروتی ده کامل و عقلی ناقص بولسه مروتی ده ناقص اوشنداق شرفی ده خلقینه کوره بولور . یعنی خلقی گوزل بولسه شرفلی و خلقی گوزل بولماسه شرفدن محروم بولور دیمکدر .

اسلامده کنزالک ، دورهن و میرزالقی ، روحانی و کرسیمانلک بوق . امتیاز ایسه اوشبو حدیثده بیان ایتولگانچه دین همده عقل و گوزل خلق اعتبار نهجه در .

شاعر :

لعمرك ما الانسان الا بدينه   فلا تدع التقوى اتكالا على النسب
لقد رفع الاسلام سلمان بن فارس   وقد وضع الشرك الشقي ابالهب .

ایکنجه بر حدیثده بیان قیلغانچه خلقلر کلیسی آدم بالاسی بر طوغانلر و کلیسی ده طوپرافدن یارانلغانلر و طوپراقغه فایتماچقلر .

آدم بالالاری و حشیلکدن ، حیوانلقدن زیره کلسکلری و ذهنلری سببندن کونارلوب چیقدیلر ، معیشت و حیات بوللرینی ده زیره کلسکلری برله تابدیلر و هر تورلی کسب و کون کوروشلرینی ده ذهنلری سببندن آکلادیلر ایسه ده انجماعی حاللرینكْ توزوک بوللوی زیره کلسکدن ، ذهن و ذکاوندن بیگره ک اخلاقغه باغلانمشدر . آدم بالالاری باشقه حیوانلردن برگه جیلشوب ترکلک ایتو چیئی برله آبرلر . برگه جیلشوب کون کورو ایچون الفت و محبت ، دوستلوق و اتحاد شرط . مونلر بولماغانده برگه جیلوب کون کورو ممکن توگل . الفت و محبت بولور ودوام ایتار ایچون اخلاص و امانت ، صدق و شفقت ، نعیل و کورکه ک کیک بولو همده بالقان ، خیانت کبک مذموم خلقلردن صافلق لازم .

آدم بالالاری اگرده گوزل خلقی مالک بولسلر آزغنه زیره کلسک برلده

كوب اش فيلولرى ويوقارى كونار لولرى ميكن. شونك سببندن امت آراسنده برك ، اشانلوق بولور ، الفت ودوستلوق حكم سورر. اما خلق بوزوق بولسه ، زيره كللك نى قدر زور بولسه ده فائىسى كورلماز بلكه شول كشينك اوزينه ده ، باشقه لرغده ضررلى بولور. موندى آدملر نك زيره ك وعالم بولولرينه كوره غى و جاهل بولولرى ياخشير اقدر.

اوشبو حكمتلر آكلشلوب بينسه رسول الله حضرتلر نك گوزل خلق غه اهميت بيرووبنك سببى اوز اوزندن معلوم بولور.

عامل سنده صداقتى بوق و خيانتلى ، كشى حقتن صافلانماوچى و امانتى بوق ، خير اشلر گه مال صرف ايتى وفقير لر گه باردمسز بولغان زيره ك بايدن نيندى منفعت بار ؟ بو آدمك موندى زيره ك باى بولووبنه كوره غى فقير بولوى اوزى ايچون ده باشقه لر ايچون ده ياخشير اقدر. اوشبو سوزلردن گوزل خلقنك قيمتلى بر نرسه ايكانلىكى آچىق آكلشلسه كبره ك.

كَفَى بِالطَّهْرِ وَاعِظًا وَبِالْمَوْتِ مُفَرِّقًا .

ترجمه سى : «وعظ بوزندن زمان ، خلقلرنى بر برندن آيرو طوغر وسنك اولم كفايت ايتار (يتارك بولور)».

بو حديثنى رسول الله : «كورشم بيك اوصال ، ميني بيك جفالى ، رنجته» ديب شكابت ايتوچى بر صحابه گه ايتوب صبر فيلورغه فوشقان ايدى . حقيقت حالده زمان قدر معنالى و اثرلى وعظ هيچ بولماز. كشى اوزينك عمرينى گنه ، وشول عمرده اوزينك كوروب كيچرگان نرسه لر ينى گنه كوز اوگندن اونكاروب فارسه حيران فالور. فايده باش و قتلر ؟ آنا و آنالر ، طوغان وفارنداشلر ، بلش تانوشلر فايده كيتوب بتكانلر ! .. دنيا ، نيچه تورلى حالدن نيچه تورلى حال گه دونگان ، نيندى كشيبلر باشلرينه نيندى حاللر كيلگان ! ..

الله تعالى آدم بالالرى ايچون زلفلرنى چيكه گان و بيلگوله گان بولسه ، عمرنى وصولشلر نده چيكه گان ، نى قدر كوب طور سه ده بر وقت دنيا دن كوچو برله حكم فيلغانلر. بو ، نهن پاتال چبى كبك باش و نازوك وقتنده دنيا دن كيته چك ويا كه فارنايوب اشدن چققانى صوگنده توپراق آسننده اورن آلاچقدر. الله تعالى نك عادنى وسنتى اوشبودر. «ولن نجد لسنة الله تعويلا» .

گر تيمر قلعه ده بولسه ك بل حيات قويماز جهان

كل نفس ذائقة كل من عليها فان .

اوستىندىن شىكايىت ايتولگان كورشى، الله اعلم منافق بولسە كېرەك. پوقسە رسول الله آنى چاقىروب نىصيەت ايتكان بولور ايدى. ياخشى كىشى بولغان بولسە ايدى اوزى دە رسول اللهغە ايشتلورلك و الله تعالى رضا بولمازلىق اش حقىدە ساق بولور ايدى.

رسول الله نىڭ بو نىصيەتى مذكور صحابە گە گنە خاص نوگل بلىكە هر وقت تىلمىرى و قىلمىرى بىرلە رىنجىتوب طور وچى دىشمىنلەر، عاسدىلەر بىرلە مېتىلا بولغان كىشىلەر اېچون عامدىر. دىنيا بىر كىشى اېچون دە مىنگولك نوگل. ظالم بولو، كىشىلەر بىرلە قىچىرشوب حىكمەل شوب يورە گە كورە مظلوم بولو و اوز اشىڭ بىرلە شىقلەنو ياخشى بىراق و طىنچىراق بولور. «نوز قازاق! آتامان بولورسىڭ! ..». (۱۸۲ نچى حديث). «آناڭ آناڭ، ابي بابالارنىڭنى آلوب كىتىكان دىنيادە طورودىن نىبىدى نرسە امىد قىلسىڭ، بو دىنيادىن نىبىدى مەرحىمىلەر و نىبىدى ايزى گولسىلەر كوتەسەن؟»

(۱۸۲) كَفَىٰ بِكَ إِثْمًا أَنْ لَا تَزَالَ مَحْضًا (۱)

ترجمەسى: «سىڭا گناھ بوزىدىن، ھەمىشە خلىق بىرلە قىچىرشوب يوروروك بىتار».

مىگر دە مظلوم كىشىلەرنىڭ اوز حىقلىرىنى دەوا ايتولارى، شول حىقدىن اوتوب كېتىماو شىرتى بىرلە دىرسىتىر. شولاي بولسە دە بىك زور مىجبورلك بولماغاندە نزاغلاشوب يورماو ياخشى.

بو حديثنى رسول الله خىزىرتىلرى اېن عباس غە ايتكان ايدى. مىخاطب اول بولسە دە حىكىمى بنون امت گە شاملىدىر.

(۱۸۳) كَفَىٰ بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يَحْسَبَ عَمَّنْ يَمْلِكُ قُوَّتَهُ (۲)

ترجمەسى: «اوز اوستىنە نىققەللىرى لازىم بولغان كىشىلەرگە نىققە بېرىمى طورو، گناھ بوزىدىن آدم بالاسى اېچون بىتار».

فرض ايتدىك بىر آدم اوز اوستىنە نىققەسى لازىم بولغان كىشىلەرگە نىققە بېرىمى طورودىن باشقە ھىچ بىر گناھ اش قىلماز، ياوزلىق دىفتىرى يازماز، گناھ

(۱) جامع ترمى. ج ۲ ص ۲۰

(۲) صحىح مسلم. ج ۱ ص ۲۷۴. احمد ابن حىبل مىستى. ج ۳ ص ۱۹۴. لىفظلەر

يوزندن شول نفاقه بيرى طوروى ييتارلك بولور. بو حديث ايسه نفاقه لرى لازم بولغان كشيلىرگه نفاقه بيرى طورونك گناهسى الوغ ايكانلىكنى بياندر.

۱۸۴ كَفَى بِالْمَرْءِ عِلْمًا أَنْ يَخْشَى اللَّهَ وَكَفَى بِالْمَرْءِ جَهْلًا أَنْ يَعْجَبَ بِنَفْسِهِ.

ترجمهسى: «الله تعالى دن قورقو، علم يوزندن واوزينه حسن ظنلى بولو، نادانلىق يوزندن ييتار.»

عربجهده بولغان «خوف» برله «خشيت» سوزلرى تور كېچه گه «قورقو» ديب ترجمه ايتولسهده «خوف»، مطلق قورقو بولغان حالده «خشية» قورقولاچق ذاتنك الوغلىقنى فكرلاب وانك مقتدر ايكانلىغىنى آكلاب قورقو (آنك عظمتى وافتدارى حضورنده مبهوت وحيران فالو) دن عبارتدر. موكا كوره «خشيت» سوزى «خوف» نك مرادنى توكل بلىكه آكنا كوره خاص بولادر. «انما يخشى الله من عباده العلماء» (ملائكة ۲۵) آيت كريمه سىنك مفهومى ده مجرد قورقونى بيان توكل بلىكه الله تعالى نك عظمت وجلالى، قدرت واختيارى حضورنده مبهوت وحيران فالونى، احترام برله قانش بولغان قورقونى بيان قىلودر. بو اش ايسه البته عالمىرگه خاص بر صفت بولوب شوشى روشده قورقونك «علم» دن عبارت بولاچقنده شېبه يوق. خصوصا «الم نر. . .» ديب باشلانان طورغان آيت كريمه تمام اوفولسه بو سوز بيك آچيق معلوم بولور.

الله تعالى دن اوشبو روشده قورقوچى كشى، الله تعالى گه قارشو بولغان ورچلرېنى اوننگانى كېك بندهلر آراسنده بولغان حقلرنى برينه يتسكرودهده كيمچىلك ايتمازگه طريشور. الله تعالى نك بندهلرېنى رنجتماز، آنلرغه خىر خواه بولور، ايزگولك اشلرگه اعانت قىلور وگناه اشلرگه ياردم بيرودن صافلانور. علم نهرسى ايسه اوشبو نرسه لردن باشقه توكلدر. اوزينك عبادتى بولسه آنك قبول بولوب بولمازلىقى، علمى بولسه آنك فائدهلىمى فائدهسىمى ايكانلىقى، باى بولسه اوزينه سعادت سببى ياكه خسران ووبال بولووى آكلاشلىمى طوروب شونلر برله كونارلوب يورو البته نادانلىقدن باشقه توكلدر.

۱۸۵ كَفَى بِالْمَرْءِ مِنَ الْكِنِيبِ أَنْ يُحَدِّثَ بِكَلِّ مَا سَمِعَ (۱).

ترجمهسى: «آدم بالاسى ايچون هر ايشتكان نرسه سىنى سويلو، بالغانچىلىق يوزندن ييتار.»

نى قدر بالغان سويلمازگە طرېشسەدە، ھەر بىر ايشىنكانىنى كىشىلەرگە سويلەپ يۈرسە بالغان سويلەمى قالماز. بالغانچى بولماز ايچون ھەر ايشىنكانى دە سويلمازگە ويازمازغە، سوزارنىڭ ظاهرى گوزللىكلرىنە آلدانمازغە ئېوشلى. محمد صادق افندى :

ئاپلما ھەر كلامىڭ حسىنە تھىقىق و تھىقىق ايت
اولور بەض بالانلار ظاهرى پارلاق حقىقتەن.

(۱۸۶) كُفِّ شَرِّكَ عَنِ النَّاسِ فَإِنَّهُ صَدَقَ.

ترجمەسى: « آدمىلەرگە ياوزلماڭنى تېىرودن صافلان، بو اش سېندىن صدقە بولور ».

بو سوزنىڭ آستىنە، آدم بالاسى طرفىدىن فىلئورغە مەكىن بولغان اېزگولكلرنىڭ ئېنسى كرۈپ بىنكاندىر. « كىشىگە اوصاللىق ايتنە! » نېندى فسقە سوز!.. بو سوزى بىرلە رسول الله ھەر بىر آدمنى اوزى ايچون مرشد و مېرى بولورغە ئېوشلى كورەدر. آدم بالاسى اوزىنىڭ انصافىنە قايتسەو اوزىنىڭ اطرافىنى ياخشى و يامان اشلر اوراپ آلتانېنى كورسە ياخشى اشلرنى اختىيار ايتوب دە يامانلارنىڭ قاچارغە طرېشەدر. بو ھالىنى بەضيار « وچدان » و بەضيار دە « تېرىبە »، قايسى بىرلرى « ئوفىق » دېب تەبىر ايتەلر. بو تەبىرلرنىڭ ھەمسى دە درست، مونلر بىر تېرىبە خلاف توڭل. ھەر ھال دە بو اش، ياخشىلىق علامتى بولوب، شوندى بىر فېر نوشسە كېچكىرمازگە و ھەلگە قوپارغە ئېوشلى. مونىڭ بىر نېچى باسقېچى ايسە باشقەلرغە اوصاللىق تېىرماو بولور.

ياخشىلىق، كېوم يا كە طورغان اورن و بورگان بىرلر بىرلە توڭل بىلكە كوڭل نوزەلودن ھىبارت. كوڭل نوزەلونىڭ بىر نېچى علامتى باشقەلر بىرلە بولشماو و آلتىرغە اذا و چقا بېرماودر. اگردە ھەر مسلمان، اوز كوڭلىنى شوشى روشدە نوزەتە آلسە اول وقت بىتون اسلام دىياسى اوز. اوزىدىن نوزەلور. غېمىت و غېمىت، افترا و سەابت كېك اشلرنىڭ ھى اىرلرى دە قالماز.

اگردە اسلام دىياسى نوزولسون، مسلمانلر فضىلت و مكارم اخلاقىدە مثال بولوب يۈرسونلر، دېسەڭ اوز كوڭلىنى نوزەت، كىشىگە اوصاللىق ايتنە، كوڭىلچىك قىلمە !!

(۱۸۷) كُلُّ أُمَّتِي مُعَافِي إِلَّا الْمُجَاهِرُونَ وَإِنَّ مِنَ الْمَجَانَّةِ إِنْ يَعْمَلِ الرَّجُلُ بِاللَّيْلِ عَمَلًا ثُمَّ يُصْبِحُ وَقَدْ سَتَرَهُ اللَّهُ فَيَقُولُ يَا قُلَانُ عَمِلْتُ الْبَارِحَةَ كُنَّا وَكُنَّا وَقَدْ بَاتَ يَسْتَرُهُ رَبُّهُ وَيُصْبِحُ يَكْشِفُ سِتْرَ اللَّهِ عَنْهُ (۱).

ترجمه سی: «امتتک گناهلری عفو ایتوله چک، مگر آشکار روشده گناه قبلوچیلرغنه موندن معروم بولورلر. گناهنی آشکار قبلوچیلر جهل سینه اوشبو کشی ده کره: کیچه ده یاشرون روشده گناه قبل درده، شوشی الله تعالی اورنکان گناه سینی ایرته بولغاندن صوگ: ایبدش! کیچه برله مین شولای فیلدم، بولای ایندم - دیب اوزی قیلغان گناهینی کشی که سوبلی، حالبوکه کیچه ده الله تعالی اورنکان ایدی اما بو اوزی کوندزگه چبقفاچ الله طرفندن قولغان پردهنی یرنه، فسقی برله ماقتانا!..»

بنده چیلک برله گناه قیلغانسن ایکان، ایندی نوبه ایت آنی کشی که سوبل ب پورمه!.. «الله دن یاشرمه گاننی بنده دن یاشرر حال یوق» دیبه. اول، عقلسز کشی سوزی. الله دن یاشرر که امکان یوق، اما بنده لردن یاشرو ممکن. گناهنی سوبلو، کشی که کوچه گچ کورسانو، گناه اش که چسارت بیرو بولادر. کون اورناسنک بتون خلق حضورنه زور شهرلرده گی مغازینلر، کیبتلر نالانوغه سبب ایسه شول اش که کوچه گچ بولوچیلر و گناهنی یاشسرم اوچیلر ایکانلسکی معلوم. الله تعالی پرده لگان بولسه مونی نعمت بلور که، شکر قیلورغنه او یانوب او کونور که نبوشلی. الله تعالی پرده سینی برنو کفران نعمت ایتو و ابکی مرتبه گناه قیلور. «فاعتبروا یا اولی الابصار!..»

(۱۸۸) كَلُّكُمْ رَاعٍ وَكَلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ الْإِمَامُ رَاعٍ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ وَالرَّجُلُ رَاعٍ فِي أَهْلِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا وَمَسْئُولَةٌ عَنْ رَعِيَّتِهَا وَالْخَادِمُ رَاعٍ فِي مَالِ سَيِّدِهِ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ وَكَلُّكُمْ رَاعٍ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ (۲).

ترجمه سی: «هر برکنز کتوچیسز وهر برکنز اوز کنوونز حقنده مسؤل

(۱) صحیح بخاری، ج ۷ ص ۸۹، مسلم، ج ۲ ص ۳۹۱. «مجانته»، میم عم نوننک نصحلری برله مبالاتسز (آزفون) دیگان سوزدر.

(۲) احمد ابن حنبل مستدی، ج ۲ ص ۵. صحیح بخاری، ج ۱ ص ۲۱۵. لفظلر «بخاری» نقی. راوی استباه قیلغانلقدن برجهل حدیث ایتولدی.

بولاجق (جواب بیرهچك) سگن. امام (خليفة) كتوچيدر (آنك كتوى رعيت و خلق بولا) ، اول اوزينك رعيتى حقننه جواب بيرر. اير ، اوزينك اهلينى كتوچيدر ، اول شول حقننه جواب بيرر. خاتون- اوينى كتوچيدر ، اول شول حقننه جواب بيرر. بالهچى ، خواجه مالينك كتوچيسيدر ، اول شول حقننه جواب بيرر. هر برگز كتوچى و هر برگز اوز كتوى حقننه جواب بيرهچكسز .

مونده بولغان امام ، رجل ، مرأة ، خادم سوزلرى مثال ايچون گنه ذكر قبلنه لر . يوفسه «كلكم راع و كلكم مسئول عن رعيتنه» حكيمنه كوره اش باشنده بولغان كشيلىر نك هر برى و هر تورلى اداره باشنده طور وچيلر ، نيندى بولسه ده هر وظيفه هم خدمت التزام اينوچيلرنك هر برى اوز اورنلرى و خدمتلىرى نسبتنده هم دنيا هم آخرت اشلرى حقننه مسئول بولولرى ممكن . بولاي غنه ده توكل بلكه عموم بولغان اجتماعى و عمرانى ، سياسى و اقتصادى ، دينى و دنياوى اشلرده انسانلر اوزلرينك تصرف و نفوذلى ، عقل و علملىرى ، آك و اعتبارلى برله متناسب صورنده مسئول بولولر . لئكن موفدى كشيلىر نك مسئوللىكلرى شونك ايچون تعيين اينولگان كشيلىر نك مسئوللىكلرندين صوك و اينكچى درجه ده بولور . مثلا: حسينيه مدرسهسى و شاگردلى هم ده شول مدرسه ايچون بولغان وقف ماللر حقننه اوقا و قازان ، سامار و ساراتوف مسلمانلرينك مسئوللىكلرى اورنبورغ شهرنده گى مسلمانلر دن صوك ، عقل و فكر اهاللرينك مسئوللىكلرى مدرسهنى اداره اينوچى مدرس و مديرلر هم ده وقف ماللر بى اداره قبولوچى منولليلر مسئوللىكلرندين توبان و صوك درجه ده در .

هر اش اوشبو ترتيب برله بولادر . اجتماعى ، علمى و ادبى ، اخلاقى و عمرانى اشلرده گى عمومى مسئوليت مطبوعات اوستينه توشار . ا كرده آنلر اوز وظيفه لر بى ادا قبله سهر اول وقت بو مسئوليت باشقه آك و فكر اهاللرينه كوچار .

شان و شهرت كسب اينكان ، نادر عالملر و عفيف مجتهدلر ينشدر وب بنون دنياغه اخلاق و هنر درسلى بيرگان اسلام دنياسى ، بوكونك بيك توبان درجه گه توشدى ، ذلت و سفالت چوقورينه طوغرى كيتدى . موكار ايبه رگن كشيلىر نك باشقه لر فاشنده اولچاولرى بيكل و قيمتلىرى ده توباندر . موفى ايندى هر كيم بل و آكلى .

بلا و قضالر ، فقيرلك و نادانلق ، هنرسلك و اخلافسزلى كبك اجتماعى

خسته، بکلردن دنیاده هیچ بر ملت سلامت فالمادی، وبا وطاعون روشنده بو نرسه لر هر بر ملت اوسئندن بوروب چیقیدیلر، بو ملتساردن بعضیلری بر یوزننن تمام بنسه لرده بعضیلری اوز اوزلرینی صافلاب فاللا آلدیلر. بو کونگی آوروپا و آمریکا خلقلری اوز اوزلرینی عمومی هلاکتدن آلوب فالوچی ملتلردر. مونلر اوزلری بولغان حالئک زبونلگی نی بلدیله ده شول حالده طورونی عزت نفسلرینه موافق کورمادیلر، هر توری چاره لر گه کرشوب اوزلرینی فلاکت دکزنندن سلامتک گه آلوب چیقیدیلر.

ایندی مسلمانلرئک بو درجه ده نوبسان کیتولری ایچون کیملر مسؤل بولادر؟ . . .

هیچ شبهه یوق، اسلام دنیاسنده غی شخصی منفعتلرینی هر نرسه دن آلسه طونوچی امیرلر، دینی و دنیاوی عالملر، شیخ و صوفیلر، مدرس و مؤلفلر مسؤل بولاچقدر.

مونلر، مال جبارغه، شهرت چیقارغه قومسزلانوب اوزلرینئک درجه لرینی سؤ تصرف ایندیلر، اسلام دینی نی دکان باصادیلر، انعام واحسان ایتوچیلرئک عیبیلرندن کوز بومدیلر، سلفلرئک سیرتله رینه ایبه ره مدیلر. دین عالملرینئک برنجی وظیفه لری دین نشر ایتمک، علم اوفوتنه ق بولغان حالده «دین عالمی» اسمینی آورغه یار اتوچی بو ذانلر اوشبو وظیفه نی بتولای ناشلادیلر. علم اوفوتورغه نبوشلی اورنده کتاب دیباچه لری، معناسز شرح وحاشیه لر اوفوتوب شا کردلر و پاش بوونلرئک ذهنلرینی زهرله دیلر. بو کونده بر آدم چیقوبده سلفی بولینی احیا فیلورغه کرشسه، وهم و خرافانلردن آیرلورغه دعوت ایته باشلاسه اوشبو ذانلر، آی سوگه لر، زندفه و کفرلک گه نسبت ایتهلر. عسوام آراسنده اوز اولچاوارینی آورایتور، درجه لرینی یوقاری کوتارر ایچون هر توری افترالر و بهتانلر قیللر، عقیق آدلرنی الوغ گناهلر گه نسبت ایتهلر. «اولئک الذین اشتروا الضلالة بالهدی فما ربحت تجارتهم وما كانوا مهتدین».

(۱۸۹) اَلْکَلِمَةَ الْحِكْمَةَ ضَالَّةً الْهُؤْمِنِ حَيْثُ وَجَدَهَا فَهَوَا حَقُّ بِهَا (۱)

ترجمه سی: « حکمتلی سوز مؤمنک بوغالئقان نرسه سیدر. شونی قایدن تابسه، شوندن آلور ».

«حکمت»، الهی الهام بىرلە شىطانى وسوسەنى آيرا بلە طورغان فوتىن و اوزىنىڭ ايمەسىنى ياخشى اشلىرگە سوق ايتە طورغان درست علمىن عبارت بولسەدە بو اورىندە دىن ياكە دنيا ايچون فائىدە بىرە طورغان علمىر، معرفتىر دن عبارت بولسە كىرەك. موڭا كورە مسلمانلارنىڭ دىن دنىيالرىنىڭ آلهە كىتووينە، راحت باشاوارىنە، تنازع بقا و حيات محاربه سىندە مغلوب بولماولرىنە سىب بولغان علملارنىڭ ھەر بىرىنە «حكىمتلى سوز» دىب طوغرى كىلەدر. شونىڭ ايچون مذكور نرسەلرنى مسلمانلار نىندىگە يردە تاپسەلردە اوزلرىنە آلورغە و اوزلرىنكى قىلوب شونىڭ مقتضاسى بىرلە ھەل قىلورغە تىوشلى. تاپولغان اورن كىرەك اسلام مەلىكىتى بولسۇن و كىرەك بولماسۇن، آڭا اعتبار ايتەزگە، دىن و مذهبلىرىنى تىكشروب طورمازغە لازم بولادر.

يازو بلو و اوفونىڭ كىرەك توڭل بىر وقتىندە صحابەلەر، بىر صوغىشنىدە اسپر توشكان فرىش عربلردىن اوز بالالرىنە يازو اوڭرتىردىلەر، بو مەلملرنى مسلمان توڭلار دىب طورمادىلەر (۱).

زىد بن ثابت حىزىرلرى سىريان ھەم يھۇد نلى (عبرانى نل بولسە كىرەك) اوڭرەنىگان ايدى (۲). اول وقتىدە مسلمانلار آراسىندە سىريان و يھۇد نللىرى بلوچى بولماغانلىقىن طىبىعى مۇنى باشقەلردن اوڭرەنىگان بولور. ادب و اخلاق ھقنىدە بولغان كىتابلارنىڭ مىندىرچەلرى تىكشورلسە بىك كوپسى چىتىلردن آلتىغانلىقى آڭلاشلادر. مسلمان دنىياسىندە بولغان «تصوفى» نىڭدە چىتىلردن آلتىغانلىقىن مۇرخلارنىڭ شىبەلرى يوق. آنلرغە باراغان نرسەلەر بو زمان مسلمانلرىنە نى ايچون يارامىدر؟..

ھىرسىزلىك و معرفتىسلىك سىبىندىن بو كوئىگى مسلمانلار بىك فقيرلەندىلەر و اولىگى اعتبارلرىنى، شىرفلرىنى تەمام غائىب ايتدىلەر. اوشبو واقع بولغان بىر اش قارشوسىندە مسلمانلرنى كسىدىن، ھىر و ھەلم تەھسىل ايتۇدن صوندىروب طورو مونلرغە قارشو الوغ جىنايەت ايتو بولور. اوزلرىنى «دىن باشلىقى» روشىندە كوررگە نلەوچىلردىن بەض بىر آدملار اسلام خالقىنىڭ كوزى آچلو و بارلىقلىرى صافلانورغە سىب بولا طورغان اقتصادى، اجتماعى و ھەلمى اشارنىڭ ھەر بىرىنە «دىن» اسمىدىن قارشو طورالەر. ھالبوكە سلفى عصرىندە مسلمانلار آشورلەر، ھىند و ايرانىلەر، بابىل و بونانىلارنىڭ علملرىنى اسلام نللىرىنە تىرجمە ايتىوب

(۱) احمد ابن ھىنبل مىندى؛ ج ۱ س ۲۴۷.

(۲) احمد ابن ھىنبل مىندى؛ ج ۵ س ۱۸۲-۱۸۶.

باشلرگه اوگره تدبیر، شول موضوعلرده کتابلر تالیف قیلدیلر. ابن عبدالبر، حضرت علی دن: «العلم ضالة المؤمن فغضوه ولو من ایدی المشرکین ولا یانف احدکم ان یأخذ بالحکمة ممن سمعها منه» سوزینی روایت ایتهدر (۱).

فرانسز و انگلیزلر، روس و نیمچلر نڭ، یهود و خرسیتیانلر نڭ آلفه کیتو، مسعود و معیشت سورو یوللری نیندی نرسه بولسه تورک و عربلر نڭ، ایران و حبشلر نڭ، مسلمانلر نڭ آلفه کیتو و مسعود معیشت ایتو یوللری ده شول نرسه در. شوشی یوللر نی بلولری و شول یوللر برله یورولری سببلی اولگی مسلمانلر آلفه کیتدیلر، شول یوللردن غفلت ایتولری سببلی صوڭقی مسلمانلر، آدم آتقی بولوب قالدیلر.

اسلام دینی، علم و هنرگه فارشو توگل بلسکه آنی فونله و چی بر «دین» بولغانلقدن «دین» اسمندن آڭا فارشو چیقارغه امکان یوق. «دین» اسمندن آڭا فارشو بارو ایسه عموم خلق نادان و دین اصولندن خبرسز بولونی فرصت بلوب شونندن استفاده قیلوغنه در. بز نڭ خلقمز بو مدعیلرگه توگل بلسکه سلفلرگه ایبررگه و بو کونده فر نکلرده بز مسلمانلر نڭ دنیا من، حیات و معیشتمز ایچون فائده لی نی قدر علم و صناعت بولسه همه سینی اوگره نوب عملگه قویارغه تبوشلیمز. ملتینی انقر ارضدن صافلاو یولی بز نڭ بلوومزگه کوره بو کونده شولغنه در.

فره نکلرده گی دینسز نڭگه باشقه بولغان علملر نڭ هر بری مسلمانلر ایچون فائده لیدر. خصوصاً آنلرده «تربیه» اسمنده گی علم مسلمانلر ایچون ضرور بر هنر در. مسلمانلر، «تربیه» علمندن خبرسز بولولری سببلی بیگل اوفوتولر نڭ فائده سینی و کیره کلی علملر نی اوز عقللری برله بلودن عاجز طورالر و شول سببندن «اصول جدید» حقتده مهمل بعثلر برله عمر تلف ایتلر. حیات ایچون لازم بولغان هنرلر نی حاصل قیلورغه همتلری بیتمی، باشقه لر نڭ فولرلر نڭ کپله طورغان اشارگه کرشور ایچون چسار تلری بولمی. بو ائسلر، یاخشی تربیه آلمغانلق و تربیه علمندن خبردار بولمغانلق آفتیدر.

﴿۱۹﴾ كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ وَإِنَّ مِنَ الْمَعْرُوفِ أَنْ تَلْقَى أَخَاكَ بِوَجْهِ طَلِيقٍ
وَأَنْ تُفْرِغَ دَلْوَكَ فِي إِيَّاهُ أَخِيكَ (۲).

(۱) جامع بیات العلم. ص ۵۱.

(۲) جامع ترمذی. ج ۲ ص ۱۹.

ترجمه‌سی: « شرع و عقل فاشنده ياخشىلىق صانالغان نرسه‌نى كىشى گه قىلو
صدقه‌در. قارنداشكە آچىق يوز بله يولقووكۇدە ياخشىلىقدىر. صوآلورغه ئىلوچى
كىشى گه چىشمەدن، قىودن صو آلوب بىرووكۇدە ياخشىلىقدىر » .

حدىثنىڭ خلاصه‌سى: « كىشىلەر گه ايزگولك قىلو، صدقه حساب ايتولنە » دېمەك
بولور. موثا كورە « صدقه » ، قول بىرلە نرسە بىروگە گنە اسسم توگل بلىكە
قىقىرلارنىڭدە صدقه قىلورلى و شول صدقه‌لىرى بىرلە ئوابغە ايرىشولرى مەمكىن
بولادىر. حنى بعض بىر حدىثلەر گه كورە ، قىلورغە مەمكىن بولا طوروب اوصاللىقدىن
طىبلودە صدقه‌در. كىشىلەر گه آچىق يوز بىرلە يولقودە صدقه و ئوابلى اش بولغان
صوك « دىئادە وقتدە مالم بولمادى ، ايزگولك ايتار گه كوچم پىتمادى » دېر گە
هېچ كېمىنىڭ حقى بولماز.

آدم بالالرىنىڭ نىللىرى ناوش و حرف بىرلە سويلەسە ، يوزلىرى كوزلىرى
تاوشسىز سويلى مەدە بىك آچىق سويلىلەر. بىر عرب شاعىرى بو طوغرودە :

العين تبدي الذى فى نفس صاحبها — من المحبة او بغض اذا كانا
والعين تنطق والافواه صامتة — حتى ترى من ضمير القلب تبياناً

دى . « بىر كىشىنىڭ كوڭلىدە دىشمىلىق يا كە دوستلىق بارلىغىنى كوز سويلەب بىرە ،
آغزلىرى تىك طورغان حالدە كوز سويلى ، شونىڭ سېپىدىن كوز بىرلە سويلەپوچىنىڭ
كوڭلىدە بولغان نرسەنى بله آلورسىن » مضمونىدەدر .

حنى تىلنىڭ بىر ساعت سويلەبدە آڭلانا آلماغان مقصودىنى كوز بىرلە يوز ،
بىر دىققەتدەن دە آزدە آڭلانا آلادىر. كىشىلەر گه آچىق يوز و چىقىق يوز بىرلە قارشو
بولونىڭ مەناسى بىك زور. شونىڭ اىچون بولسە كىرەك جىدىت شريف بو حقدە
بىك دقت ايتە و اهمىيت بىرە ، مسلمان قارنداشلەر گه آچىق يوز بىرلە قارشو
بولورغە نصىحت قىلدەر .

۱۹۹) كُلُّ مَوْلُودٍ يُوَلَّدُ عَلَى الْفِطْرَةِ فَبَوَّأَهُ يَهُودَانِهِ أَوْ نَصْرَانِيَةً أَوْ
يَمَجْسَانِيَةً كَمَا مَثَلُ الْبَيْمَةِ تُنْتَجِعُ الْبَيْمَةَ مَلَّ تَرَى فِيهَا جَدَّ عَاءَ (۱) .

ترجمه‌سى: « ھەر بىر آدم بالاسى ، صافى طىبەتدە ھەر نورلى عارىسى نرسەلەردىن
سلامت بولغان حالدە دىئاغە كىل ، صوگىرە شول بالانى آنا آناسى يا يھودى

(۱) صحيح بخارى ج ۲ ص ۱۰۴ . صحيح مسلم ج ۲ ص ۳۰۲ . لفظلار «بخارى» نقى . بو
حدىث حقدە ، سېد مرتضىنىڭ بىر آز سوزى بار . «امالى» . ج ۴ ص ۲-۵ .

يا نصرانى يا مجوسى فيلەر حيوانلاردن تولاقلىرى كېسلوب سالالار طوغانىنى
 كورگانگىز بوندر (آدم بالالارى ده شولاي سلامت طووالر) . . .»
 صاف طبيعتده هر نورلى عارضى نرسهلردن سلامت بولو، اسلام دينىنىڭ
 اوزىدىر. اسلام دينى «فطرى دين» بولووى مسلمانلار قاشنده ثابت. شوڭا كوره
 حدېثنىڭ مقصودى هر بر بالا اسلام دينىنى مستعد بولغان حالده دىياغه كېلده
 آنا و آناسىنىڭ يا كه آنلار اورننده بولغان مېرى و مېلملرنىڭ تربىلەرى سېببى
 نورلى يوللارغە كروب كېتەر، دېمك بولادر. بوقسە مونىڭ معناسى: «اسلام
 شريعتىنى بلوب دىياغه كېل» دېگان سوز توڭل. چونكه بو حالنىڭ فطرى توڭل
 ايكانلىقى معلوم.

«اسلام دينى فطرى دين» دىيونىڭ معناسى، «اسلام دينى الله تعالىنىڭ
 خلقت عالمەگى سىنتىنە موافق بر دين، آندە آرتىرو كېمتو حقى ھېچ كېمدە
 يوق، آنىڭ نظرندە بتون اتباعى مساوى بولوب اصلا امتياز فلان يوق» دېمىكىر.
 چونكه اسلام دينى، نەن برلە روحنىڭ هر ايكېسىنى نظرده طوتا و هر ايكېسى
 حقندەدە حكملر توزى، هر ايكېسىنىڭ فونلرېنە مناسب جزالار تەبىن ايتە، آڭا
 منسوب بولور اېچون صناعى عمللر، رسى قاعدەلرگە احتىياج بولمى، آڭا كرگان
 صونىڭ اوزى شوڭا مطبع بولوب طورغان مدنەدە ھېچ كېم آنى شول دىندن چىقارما
 آلمى.

۱۹۲) كَلُوا وَاشْرَبُوا وَتَصَدَّقُوا وَالْبَسُوا مَا لَمْ يَخْلُطْهُ اسْرَافٌ أَوْ
 مَخِيلَةٌ (۱).

ترجمەسى: «اسرافى و عجب ايتودن صافلانو شرطى برلە آشاڭىز، اېچىڭىز
 ھەمدە صدقە بېرىڭىز و كېوڭىز!...».

حدېثنىڭ معناسى هر كېم آڭلارلىق درجەدە آچىق بولوب، انسانلر اېچون
 اوز مصلحتلرېنى يورتو حقندە دستورالعمل بولورغە ئېوشلى.

آشاو و اېچودن مقصود تەننىڭ قوامىنى و سلامتلىقىنى صافلاو ايكانلىقى دە
 معلوم. شوشى مقصودغە خدمت ايتمەگان نرسهلرنى آشاو و اېچو البتە «اسرافى»
 بولور. موڭا كوره پشمەگان قاملرلرنى پشمەگان ايتلرنى و عموما آش قازانى
 و يا كه بېرە اعضافە ضرر بېرە و خستەلكگە سېبب بولا طورغان آشلرلرنى

(۱) سنن ابن ماجه، ج ۲ ص ۱۹۷. احمد ابن حنبل مسندى، ج ۲ ص ۱۸۱. لفظلر
 ابن ماجه تېكى.

وايچەملىكلرنى آشاۋ ايچو ھەر بىرى «اسراف» در.

صدقە بېرىۋايسە اخروى اشلىردىن بولوب اسراف درجەسىنە كىرماۋ و
عجب (اوز اوزىنە ايسى كىتو) بولماۋ شرطى بىرلە گوزل و مرغوب اش.

آشاۋ و ايچو، كىبو ايسە دنيا و بدن مصلحتلىرىندىن. بعض بىر نىسەلرنى
آشاۋ ايچو ھىدىلەر بىرلە منع ايتۇلە و شونلاردىن باشقەلرى «مباح» بولادىر.
ھىدىت شىرىفى ايسە شول مباح نىسەلردە اختيار بار ايكانلىگىنى بيان ايتەدر.
امام بخارى ابن عباس ھىدىتلىرىدىن: «كل ما شئت والبس ما شئت ما خطئتك
اثنان سرف او مخيلة» سوزىنى كۆچرەدر (۱).

كىبوملرنىڭ اوزلر بىنى و فورمالر بىنى منع ايتۇ ھىقىدە فرآن كرىمەدە آچىق
روشدە بىر سوزدە يوق بىلكە بعض كىبوملرنى منع ايتۇچىلەرگە قارشو «قل من
حرم زينة الله التي اخرج لعباده والطيبات من الرزق...» (اعراف ۳۰) ھىدىت شىلتە
بار. ايرانلۇلرنىڭ كىبوم سالوم و زىنەت طوغروسىدەغى اسرافلىرىدىن خىبر آلوب
بو اشلىرنىڭ اوزى ائىنى ايچون ضررى و بوزولۇلر بىنە سبب بولماقچى بىلگاندىن
صوڭ بولسە كىرەك رسول الله ھىدىتلىرى كىبوم سالوم و زىنەت طوغروسىدە بىر
چىك قوبارغە، مۇسلمانلرنى اسراف و ارتق زىنەت كە بىرلۇدن صافلارغە ازوم
كۆرەش و بعض بىر نىسەلردىن منع ايتەشىدۇر.

كىبوم سالوم و زىنەت طوغروسىدە ھىدىلەر بىرلە تىبىولغان نىسەلر اوشىونلار:
(۱) كۆلمەك، اشتان (چالبار) و بىلان ھىم چاپان و باشقە كىبوملرنى بىردىن
سورەب يۈرۈ. بۇ طوغرۇدە «ما اسفل من الكعبين من الازار فى النار» ھىدىتى
روايت ايتۇلنەدر (۲). بو ھىدىتە كى «ازار» سوزى عادت كە كۆرەگنە ذكر
ايتۇلە، مقصود ايسە ازارغە توگىل باشقە كىبوملردە بىر ھىكمەدەدر. ايرانلۇردە
و آنلاردىن كۆرەمە كىچى ھىر بىلردە بو اش كىر و غرور ھىلامى ايتىدى. بو مەنەدىن
اصل مقصود، كىبومنىڭ سورەلۈۈى توگىل بىلكە «كبر» اوزىدىر (۳). درست،
كىبوملرنى سورەتوب يۈرۈ و خصوصا بىزنىڭ كىبىك باغمورلى، قارىلى، پىچراقلى طوزانلى بىرلۇردە
و ھەر تۈرلى ھىوانلر بۈرى طورغان اورنلۇردە نىظافىتىنىڭ كە و ضررىلى مېقىر و بىلر
ايبەرنۈگە سبب بولغانلۇدىن ھىمدە كىبوم كىبۇدىن مقصود نەنى اورنو بولوب،

(۱) صحیح بخاری، ج ۷ ص ۳۳. تعلیق طریقچە روایت ایتولەدر.

(۲) صحیح بخاری، ج ۷ ص ۳۴.

(۳) حضرت ابوبکرنىڭ: «طوتوب طورماسام ازارم سالونادر» دېگەن سوزىنە قارشى،

رسول اللہنىڭ «لست ممن يصنعه خيلاء» دېگەنلىگى مۇرىدەر. صحیح بخاری، ج ۷ ص ۳۴.

كېومنىڭ سورەلۈب بورگان الوشندە بو مقصود نابولماغانلىقتىن سورەب يۈرۈ
 ھر وقت ممنوع بولورغە مېمكىن . بو حکم، ابرلر بىرلە خاتونلر آراسىندە مشرك
 بولغانلىقتىن مسلمەلر « مودە » فلان دېگان بولوب ايتەكلرىنى سورەتوب يۈرۈلرى
 تېوشسز اشدر . كىشى كېومى بولو ياكە فسقارتورغە وقت يتشماو سېببى بىر كېوم
 سورەلۈب يۈرۈسە وشونىڭ سېببى كونارلو، ھوالانو كېك اشلر كوكل گە كېلماسە
 بو اشده كوب ضرر بولماز . شونىڭ بىرلە بىرگە حدېثلردن، « ھىر بىر كېومنى
 بولغان كېومنى كېيو اسلام شىرىعتىدە ممنوع » دېب بىر حکم چىقورۇدە معلوم .
 بوركلرنى، كلپوشلرنى قنغر سالوب ساعت چىلرلرىنى آصلندروب يۈرۈلرنىڭ دە
 شوشى قاعدە آستلرىنە كرۈلرى مېمكىن . خلاصە: كېوم بىرلە كونارلو، ھوالانو
 عقلى كىشى اشى توگل . « طون ابلە اولماز مزىت بل بقىن - ايشەك آطلس
 كېسە ايشەكدر ھىمىن » .

(۲) يفاك نوعلرى كېيو . ابرلر اېچون خالص يفاك ، اطلس كېك كېوملر
 كېيو ممنوع . بو طوغرودە « لاتابسوا الحرير فانه من لبسه فى الدنيا لم يلبسه
 فى الآخرة (۱) ھمدە « حرم لباس الحرير و الذهب على ذكر امتى و احل لانا
 ثهم » (۲) روشندە حدېثلر بار . دو الانو كېك ضرورت اورنلر البتە مستثنى بولالر .
 زبىر بن العوام ، عبدالرحمن بن عوف كېك بىلۈچى و نچو بۇرلە جفالانۇچى
 صەابە لرگە رسول الله نىڭ يفاك كېيو حقندە رخصت بىرووى دو الانو بابىندىن
 ابدى (۳) .

(۳) عصر اسەلى بوياوغە بو يالغان كېوملرنى كېيو . بو ھم ابرلر اېچون
 ممنوعدر . عبدالله بن عمر و بن العاص ، رسول الله حضرتلرى اوستەمدە عصرگە
 بو يالغان كېوم كوروب : « ان هذه من ثياب الكفار فلا تلبسها » دېدى ، روشندە
 حدېث روايت ايتەدر (۴) . (۲۹۹ نچى حدېث شرحى دە فار السون) .

(۴) خاتونلرغە خاص بولغان كېومنى ابرلر و ابرلرگە خاص بولغان كېومنى
 خاتونلر كېيو . بو طوغرودە حدېثلر بار . بزدە موڭا خاتونلر نىڭ بو كوندەگى
 قالدانلرى بىرلە چەمچەلى چىنوكلرى ، باش باولقلرى وشاللرى ، ابرلرنىڭ دە فسقە

(۱) صحیح مسلم، ج ۲ ص ۱۵۲ .

(۲) جامع ترمذى . ج ۱ ص ۲۰۵ .

(۳) احكام القرآن للامام ابن العربى . ج ۲ ص ۲۱۲ - ۲۱۳ .

(۴) صحیح مسلم، ج ۲ ص ۹۵۴ . عصر بىرلە بو يالغان كېيوملر شوك وقتلردە بعضى بىر

چىت مەبلەردە بولغان خەلقلرنىڭ دىنىي شەكللىرى بولۇپ، دەھشەتلىك بولۇپلا قالماي، بەلكى ئۇلارنىڭ

کولمه کلری و چالباراری، کلپوش و چاپانلری مصداق بولماسه باشقه چه کیبوم نابلووی شبهه لی.

(۵) ابرلرنک آلتون بلهزک و آلتون بوزوک کیبولاری. بو حقه ده حدیثلر بار. علم اهللرندن کوب ذانلر، ابرلر ایچون خالص یا که کوبره ک الوشی یفاک بولغان کیبولرنی کیبو و آلتون برله زینتلنودن منع ایته طورغان حدیثلرنی قبول کورهلر و شوکا کورده ابرلر ایچون خالص یا که کوبره ک الوشی یفاک بولغان کیبولرنی کیبو و آلتون برله زینتلنودن حرام دیب دعوی قیللر (۱).

حقیقت حالده حدیثلرنک منع ایبولاری بیک معقول. ابرلرنک وظیفه لری مال و بابلق اسراف اینو توکل بلکه اش اشلو و مال نابو ایچون طریشو و کسب اینو بولغانلقدن یفاک کیبومار، آلتون برله بیزه نوبده شول وظیفه لرینی اوتنو و مال صافلاو ممکن بولماز.

ایندی کیبولرنک موده لری، پچم و فورمالری حقه ده غی مسئله گه کیلسه ک، یوقاریده سویله نوب اوتسکان، تکبرله نو قصدی برله سویرهب یورو و عصفرگه بویالغان کیبومدن باشقه ده شریعت مداخله قیللر طورغان نقطه بسارلقنی بلیمیز. درست، حج عمللری قیلنغان وقتده مخصوص بر فورمه کیبو لازم. شریعتنک بو طوغروده غی تکلیفی، شول برلرده یورگان آدملرنی بر نیگز اینو، اسراف و تکلفلردن براق طوتو کبک قصدلرغه مبنی بولووی ممکن. شولای بولسه ده مخصوص فورمه ده یورماوسبندن گنه حج عملی باطل بولمی بلکه بر آز کیبچیلکلی گنه حساب ایتوله و بر قدر جزا یوکلنوب حجی همیشه ده حجدن حساب قیلنهدر.

کیبوم موده سی اقلیملر وزمانلرغه کوره اوزگره طورغان حاللردن بولغانی ایچون شریعت، مونی خلقلرنک اوز اختیارلرینه نابشره در. چیت دینلرنک شعارلری ایکانلگی معلوم بولماغان، حفظ صحت قاعده لرینه خلاف و یا که اسراف

(۱) زینتلینو قصدی برله بولمی بلکه مجرد وقت بلو ایچون گنه کیسه لرده آلتون ساعت یورتو حرام، دیب بلیم. اساسا حرام بولماغانده «توق تنکه لک آت برله ده یوروب بولا، شونک ایچون یوز تنکه لک آت طوتو اسراف و هر اسراف حرام» دیب منع قیلو اورونلی بولماسه، «وقت یلور ایچون چوبن ساعت ده یاری، آلتون ساعت تاغوب یوروگه ضرورت یوق» دیب موندن منع ایتوگه اورن بولماسه کیره ک. یفاکنی کیبو و آلتون برله زینتلینو حرام بولسه ده آنلرنی مالک یولو و آنلر برله فایده لانو حرام توکل. «آلتون و کوشنی استعمال قیلو حرام» دیگان سوزده گی «استعمال» معناسی، حسی بر عملگه واسطه و وسیله قیلو دیگان سوز بولسه کیره ک. آلائی دیبسه ک آلتون آنچه لرنی یورتوده حرام بولووی لازم کیلور. موندنی بر دعوانی قیلوچی عالم بارانقدن خیره ز یوق.

و كبرگه سبب كورلمه گهن صورتده موده صابلاو هر كېمىڭ اوز اختىسارنده بولسه كېرهك.

حقيقت حالده قطب شمالى ده طور و چېلر برله خط استوا ده باشا و چېلر نىڭ ، حبشليار برله چېنلور نىڭ كيو ملرى بر موده ده بولو ممكن توگلسر. نور كستان كيو ملرى بورجان و اوسرگان باشقردلرى طرفندن و حجاز عربلر نىڭ كيو ملرى قوش اوچمازلىق صالقلنر ده طور و چې سيبيريا مسلمانلرى طرفندن سو بولوب كېواو و قناعت قېلىنو احتمالى يوق. سېكز نېھى عصر باشنده مصر ده وفات اينىكان ابن العاج، اوز زماننده بولغان خاتونلر نىڭ تزلرنىڭ توبان نوشمه گان كولهك كيو ملر بىنى چالما برله يورولر بىنى ياراتمىدر (۱). مونڭ بو سوزى ايسه اوز زماننده مصر ده غالب بولغان عادت كه كوره بولغانلىقى معلوم.

چالما، موسى و هارون پېغمبرلر زمانندن بېرلى يهودلر ده مستعمل ايدى. هند خلقلار نده بېك مقدم عصر اردن بېرلى استعمال ايتولگانلىقى روايت قېلىنه. يهودلر موني هندولر دن آلفان بولسا هر كېرهك. رسول الله دن مقدم، چالما عربلر گه ده كرگان بولسه ده بېك آز، بعض بر مستثنى كشيلىر ده گنه بولادر ايدى. «العمائم نيجان العرب» مضموننده بولغان حديثلر ده (مولر ضعيف حديثلر) چالما نىڭ عربلر ده عمومى كيوم بولماغانلىغينه دليللر.

عصر سعادتده بولغان كيوم فورمالر نىڭ نېچوك بولغانلىقلىرى حقدنه آچىق معلومات نابا آلمادق. مسلمانلر ايجون مخصوص بر فورمه كېبو حقدنه تىكليفلر حديث كىتابلر نده كورلمى، بو طوغر و ده سلفى و خلفى عالملرى طرفندن برقرار بارلىقى ده بلنىمى. رسول الله نىڭ خروستيانلر، ايران مجوسلرى كيو ملر بىنى كېيو ثابت. والله اعلم بالصواب.

كيوم سالوم، بوروش طورش روشلرنده بېك كوب حكمت بولماسه كېرهك، حكمت ايسه كوكل توزوك بولوده، خلقلر غه ضرر كيشر ماو و رسول الله غه متابعت قېلوده در. درست سوبلى طورغان ابكى كشيىڭ برندن: «سويل شونوك و ظاهرى قيافتنده مارجه قزى مارجه دن آير ماسى بولماغان حالده فلان خاتون، فرض نماز و فرض روزلر نى و قتلرنده ادا قېلو برله گنه قناعت ايتىمى بلكه نقل روزلر و نقل نمازلر برله ده شىغللنه و هر كون بر آز قرآن او قومى قالمى» دېب

(۱) المدخل. ج ۱ ص ۱۱۸. ابن العاج ابو عبد الله محمد بن محمد هجرى برله ۷۳۷ ده مصر ده

وايكنچ، سندن ده: «فلان ملا و مدرس ايونده بر تاولك قدر قالدوم، مؤذننگ هر بر اذاني ايشتلوب طورغاني حالده مسجدگه بارغانيني، چالماسينك قوزغالغانيني كور مادام برگنه مرتبه سجده فيلغانيني ده سيز مادام حتى تنبيه ياصاو قسدى برله:— سزنى مؤذن چافره — ديبده فارادم، موگا فاراشى: ايندى اول هر وقت چافره، اول چافره ديب مېن بېك فاوشاب كېتيمم ئلى-ديگان جوابنى آلوب تأسفى ايندم» روشنده سوز ايشتدم.

(۱۹۳) كَمَا تَكُونُوا يُؤْتَىٰ عَلَيْكُمْ .

ترجمهسى: «اوزگز نيندى بولسهگز، سزگه شوندى اميرار قويولور». بو سوزى برله رسول الله حضرتلى امت كه خطاب ايتيه و: «ظالم بولسهگز سزگه ظالم اميرار قويولور، عقللى و عفيف بولسهگز اميرارگز ده شوندى بولور، هر حالده اميرارگز و حاكمارگز اولچاوده سزنگ برله متناسب بولور» دى. قرآن كريمك: «وَكذلك نولي بعض الظالمين بعضا بما كانوا يكسبون» (انعام ۲۹) ديگان سوزنده اوشبو حديث معناسينه اشارت بار. خلق آراسنده «اعمالكم اعمالكم» ديگان سوز مشهور (اميرارگز اوز عملرگزدر). شونك ايچون اگرده خلقلر، اميرارنگ ظالملىنى كوررگه نل ماسه لر اوزلىرى عدل و ياخشى بولورغه تيوشلى «ان الله لا يغير ما بقوم حتى يغيروا ما بانفسهم». لىكن بو سوزگه فارابده ظالم اميرلر، جابر خليفه لر مسئوليتدن، جبر و ظلملىرى ايچون جزادن فوتولمىلر. «خلق اوصال بولغان ايچون بز اوصال بولدى» دېرگه حقلرى يوق. خلقنگ اوصاللى مونلرنگ اوصالقرىنى پردهلى آلمايىر. خلفاى راشدوندن بىر بر موسمه (حج كونده): «نيندى گنه بر آدم اميرلر و تورهلر دن جفا و جبر كورسه، اول كشى اوستنده مېنم خليفه لك حقم يوق» ديب اعلان فيلغانلى روايت ايتولدر. حضرت عمر: «فرات يلفهسى بوينده تلى بولغان بردوه حقتك اوزمنى مسئول اعتقاد ايتيم» دېر ايدى. حالبوكه فرات يلفهسى برله مدينه آراسى بر ايلقى بولدر.

خلفمز، نادان ملالردن و وجدانسز ايشانلردن، دانوس قىلوب و چاغوب طوروچى مريدلردن، ظلم ايتوچى بايلردن و اورام بوينچه ايسكه نوب يورى طورغان قوشتانلردن زار لانالر و مونلرنگ جفالرىنى كونارودن آورسانلر حتى شوشندى هر تورلى ياگالتىغه، كوز آچلو و وظيفهنى بلوچىلكگه فار شو طوروچى آدملرنگ جفايتلرىنى كوروب «ايندى بو ملت آياقغه باصا آلمان، بتار آخرسى»

روشنده امیدسز لیکلر اظهار قیلر.

درست بو اشلر بیک آور، ملننک بختسز لگینه بیک کوچلی سبب. «لمثل هذا بنوب القلب من اسف - ان كان في المرء اسلام وايمان». لیکن بو حقه بتون عیب اوز مزده در. اگرده اوز مز اوک برله صولنی یاخشی آکلاساق، اوز حقمز برله باشقه لرنک حقارینی آیروب بله وشوگنا موافق بوری آلسهق، درست و طوغری سوزلرنی یا مانلرندن بوزوقلرندن آیروب آلا بلسهک ایدی نادان ملالر برله وجدانسز ایشانلر، مسلمانلرنی چاغوب یوروچی و ظلم ایتو-چیلر، اول قوشتانلری اوز اوزلرندن بقارلر، قویاش نورندن قاچوچی یارقاناتلر قیبلندن قارانغو اورنلرغه کروب پوصارلر ایدی. بز، بنه طورغان قوم توگل بلسکه دنباده منگو طورر و باشقه ملتلر برله برلکده بیر یوزندن فائدهله نور ایچون کیلگن ملتمز. «بتهمز» دیب مایوس بولو و یاشلرگه امیدسز لک بوللری کورساتو گناهدر. باری تیک اوقورغه، اوگره نورگه، یاخشی خلقلی بولورغه، هر کیم اوز وظیفه سیننی اوزی بلوب شونده کیمچیلک ایتمازگه اوللرنی اداره ایتو اشلرینی اوقوغان باش بونلر اوز فوللرینه آلورغه و هر اشلرینی نظامغه موافق صابلاولر، رسمی دفترلر ور یویزیه لر. برله تاکیدلر یورتورگه تبوشلی. شونندن صوگ ملالرمزده یاخشی بولورلر، ایشانلرمزده. «کما تکنونوا بولی علیکم».

مدرسه دن فایتقان بر وقتده شمسی اسملی باش بر بکیتنک تایاق طوتوب اورامده یورگانینی نهره زه دن کوردده والدمدن: «انکای! بو شمسی، فی اشلر تایاق طوتوب بوری؟» دیب صورادم. انسکای: «اوغلوم بو خلق بیک عجب! مسجد قارنلرینه، آق صاقالرغه کون بوقلدن، جیونلرده سویلرگه ابرک بولماودن، جبر و ظلم کوبلکدن، قوشتانلرنک آشاو ایچولری آرفاسنده بتون اولنک حق ضائع بولودن زاولانلر، باش برله یغیلر، ایندی استارسته صایلاو وقتی یینکاندن صوگ یاخشی قارنلر اوزلری شول اورنغه کرون قاچالر، یاقین کیلیمیلر شوشی خدمتنی اوزلری التزام ایچون اوزلری، جبرندن و ظلمندن بیش اون تینک آراقی برابرینه یاللانوب بالغان شاهد بولوب حاکملر حضورینه یوروندن قان یغلی و ششکایت اینه طورغان وجدانسز وانصافسز کشینرینی استارسته اینوب قویدیلر، ایندی اولنک عقلی قارنلری، بومشاری نوشو برله شوشی شمسیگه عقل صورارغه، اوتنورگه بارالر» دیدی.

شولای بولغاچ ایندی کیم گه اوپکه قیلورغه وکیمدن زارلانورغه کیرهک عیب خلقنک اوزنده خصوصا یاخشی بولورغه نیوشلی کشیلرنده. «کما نیکونوا یولی علیکم».

(۱۹۴) کُنْ فِي الدُّنْيَا كَأَنَّكَ غَرِيبٌ أَوْ عَابِدٌ لِرَبِّكَ سَبِيلًا^(۱).

ترجمه سی: «دنیاده غریب روشنده طور یاکه بول یوروچی و بولاچی روشنده بول!».

باش تور تورلک اورنی، طوررلق شهری و اولی، خراب بولورلق فارالتیبسی، وفات اینارک بالامی بولماغان کشی «غریب» در. «عابر سبیل» دائم بول یوروچی کشیدر. حدیثنک معناسی: «اوزگنی غریب یاکه دائم کیتوب طوروچی بر سیاح فرض ایت، دنیاغه اورالما، خلقغه فانشما، مسافر کشی قناعت ایته چک نرسه لر برله قناعت قیل» دیمک بولور.

غریبلر و سیاهلرنک عادتده دشمنلری بولمی، کشیلرگه آز قاتناشالار، منصب و جاه، بایلق و نفوذ حقنده هیچ کیم گه رقابت ایتیلر، موندی نرسه لر اوز حقلرنده یورمی. شول سبیلی حسد و نفاق، غیبت و سسؤظن کبک بوز و قائلردن سلامت طورالر. حد ذاتنده سفر، مشقتلی نرسه بولسه ده «السفر قطعة من السقر» یاکه «السقر قطعة من السفر» دیسه لرده آدم بالالاری برله یاخشی معامله اینو و بوزولشماولرغه سبب بولو چهنندن سفر، الک یاخشی بر نرسه در. سفرده یوروگان و قتلری آدم بالالرینک الک مسعود و قتلاری و سفرده یورو، سعادت سببی ایتوب سانالسه اورنی بار. شونک ایچون بولسه کیرهک رسول الله حضرتلری انسانلرغه مسافرلر روشنده دنیا اوتسکاررگه قوشادر. موندن مقصودی ایسه خلقلر برله بوزولشمی، یه مسز بولشمی کون اوتسکاروگه دیهل و ایکانلگی اوز اوزندن معلوم.

اوشبو حدیث شریفنی رسول الله حضرتلری، قولینی عبدالله بن عمرنک قول باشینه قوبغان حالده سویله گان ایندی. احمد ابن حنبل ایسه «عبد الله! کن کانتک غریب او عابر سبیل وعد نفسک من اهل القبور» روشنده روایت ایتهدر (۲) صوغنی جهلنک مضمونی: «اوزگنی قبر اهللرندن صانا!»، دیمکدر.

(۱) صحیح بخاری، ج ۷ ص. ۱۷.

(۲) احمد ابن حنبل مستدری، ج ۲ ص ۴۱.

حقیقت حالده آم بالاسی قبر اهللر نندندر. بو کون بولماسهده بر کون اولچك، همه نرسه سینی وهمه امللرینی ناشلاب آیته چکدر.

(۱۹۵) السَّيِّئُ مَنْ ذَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ وَالْعَاجِزُ مَنْ اتَّبَعَ نَفْسَهُ هَوَاهَا وَتَمَنَّى عَلَى اللَّهِ (۱).

ترجمه سی: «عقلی و آکلی، اشلرنی براندن کوروچی آدم شولدرکه نفسینی دنی والله تعالی امرینه بوی صنوچی مطیع فیلور، اولگاندن صوگفی کون ایچون عمل ایثار، عاجز آدم شولدرکه نفسنی اوزینک هواسینه ایبه رنور و شول حالده الله نك مغفرتینه اوچراونی تمنی فیلوب طورر».

کیس نك مقابلی سفیه و عاجز نك مقابلی قادر بولغانی حالده حدیث شریفده «کیس» برله عاجز نك فارشی قویلولری بو اورنده فی «کیس» دن «قادر» بولغان «کیس» و «عاجز» دن مراد «سفیه» بولغان «عاجز» ایکنلکنی بللرو ایچوندر.

الله تعالی نك رضالغینه و آکما محبت باغلاوغه سبب بولاچی عبادتلر نك هر بری اولگاندن صوگفی کون فیلنه طورغان عمللر نندندر. بو عمللر نك معلوم و مشهور لری: الله تعالی نی الاهاق و عبادت طوغر اولرنده نوحید فیلو، فرض عمللرینی اخلاص برله ادا اینو، حراملردن منغلنو، هر تورلی بلا و فضالرغه، دنیا مشقتلرینه صبر اینو، مسامانلرغه خیر خواه بولو و باشقه لر.

اسلام دیننده، بر «عمل» گه «عبادت» اسمی بیرلور ایچون اخلاص و درست نیت همده الله تعالی گه ندلل نواضعلق بولو و شریعت نبلیغ ایتوچی طرفندن بیورلغان روش گه موافق کباو شرطدر. درست نیت بولماغانده «عبادت»، «عادت» دن آیرلماز. اخلاص، آکما عبادت فیلمش ذات (الله) نك رضالغینی امید فیلو و باشقه کشیلر نك کورو و بلولرینی فانشدر ماودن عبارت. عبادتنی معض الله تعالی رضالغی ایچون گنه فیلو، اوزینی عاجز بنده دیب نانو، البته عقلی و آکلی بولودندر.

(۱۹۶) لَا إِيمَانَ لِمَنْ لَا أَمَانَةَ لَهُ وَلَا دِينَ لِمَنْ لَا عَهْدَ لَهُ (۲)

(۱) سنن ابن ماجه، ج ۲ ص ۲۹۲. احمد ابن حنبل مسندی، ج ۴ ص ۱۲۴.

(۲) احمد ابن حنبل مسندی، ج ۳ ص ۱۳۵-۱۵۴.

ترجمەسى: «امىنلىكى بولماغان كىشىنىڭ ايمانى، عەھدىنە وفاسى بولماغان كىشىنىڭ دىنى يوقىر».

«عەھ» بىر نىسەنى وفا اينى و باشقارونى اوستىگە آلو والتزام قىلودىن عبارت. ابىكى كىشى، مەقول و شىرىعت فاشىندە ممنوع نوگىل شرطار اوزرىنە اوز آلارنىدە عقد و ماقولە ياصاسلار، ھەر بىرىنە نىسبەت بىرلە بىواش «عەھ» بولا و شولى وفا قىلو لازىم كېلەدر. بىر كىشى امانت بوكلەشە شونى صافلاو و تېوشلى وقتىندە، تېوشلى كىشىسىنە تابشرونى اوستىنە آلمانلىقدىن «عەھ» بولادىر. اسلام دىنىنى قىبول اينى، شونىدە بولغان ھىكمەلرنى التىزام قىلو بولغانلىقدىن بۇدە «عەھ»در. (قرآن اصطلاحىدە مونىڭ اسمى: «ان الذىن یشىرون بىعەھلە و ايمانەم ئىمنا قىللا اولادىك لاخلاق اھم فى الآخرة ولا يكلمھم الله ولا ينظر الیھم يوم القيامة ولا يزكیھم و اھم عذاب الیم» (آل عمران ۷۶) كېك آيتلار دە تەبىر اينىولگانچە «عەھلە»در.) شونىڭ اىچون: «الله تەالى بىزنىڭ عبادەتمىزگە محتاج نوگىل..» دىمەك كېك بەنەلەر بىرلە نماز اوقومى، روزە طونى قالدو، ھىلەر قوروب زكات بىرمى پا كە بلە طوروب حاجت كىشىلەرگە دىن علمى اوگرەنمى طورو «عەھ»گە وفا قىلماوچىلىق بولادىر.

شىرىعتگە خىلاف اشلەر بىرلە «عەھ» ياصاو درست توگىل. وفا قىلو نىتى بىرلە موندى عەھلەر ياصاوچىلەر بىر مرتبە و وفا قىلماو نىتى بىرلە ياصاوچىلەر ابىكى مرتبە گناھلى بولورلەر.

عەھگە وفا قىلوچى، امانتگە خىانت ايتماوچى دىب اوز اخىيارلرى بىرلە شول اشلرنى اشلەوچىگە ایتولنەدر. فاضى ھىكمىنە پا كە پالىتىسىە كوچى بىرلە عەھلرنى اورنىنە كىتروچىلەر و امانتلىرنى تابشروچىلەر «عەھ»گە وفا ايتماوچىلەر و امانتگە خىانت قىلوچىلەر.

اسلام دىنى «امانت»نى بىك الوغ نىسە سانى و آڭنا خىانت ايتوچىلرنى اھتبارسىز قالدەردەدر. دىت وقتىندە بىشىبوز آلتون قىمەتندە بورى طورغان قولنىڭ، بىر آلتوننىڭ دورتنچى الوشىنى اوغراووى سببلى كىسلووى، خىانت ايتىكانلىگىدىن ھىرمتسىز، قىمەتسىز بولوب قالدووندىر (*).

(*) اوشبو سببىدىن ابوالعلاء المعرىنىڭ:

يدى بىشمىتى من عسجد و دىت

ماياھا قطعى فى رىب دىنار؟

دىگان سوزىنە بعض عالملەر: «لما كانت امينة كانت ثمانية فلما خانت هانت» دىب جواب بىرگانلرايدى.

«امانت» و «امين» لىكىڭ يھالى نرسە ايكانلىكى خلقى معاملە سندن دە معلوم. «امين» بولغان سودا گەرلەر خلقلارنىڭ اشانوارى و اوزلار بىنە هر وقت ايشكلرنىڭ آچىق بولووى سببىدىن زور اشلەر قىلورغە موفىق بولالار. بايلقلرى بىك زور بولماغان آدملردە «امين» بولولرى آرقاسىدە اعتبار بىرلە عمر سورە آلار.

حدىث شريفى مضمونىنى اوزمىزچە تەبىر قىلورغە حاجت توشسە: «امين نوگل كىشى ايمانسىز و سوزنىك طورماوچى كىشى، دىنسىز» دىب تەبىر قىلورغە مېكىن بولور.

۱۹۷) لَا بَأْسَ بِالْغِنَىٰ لِمَنِ اتَّقَىٰ وَالصَّحَّةُ لِمَنِ اتَّقَىٰ خَيْرٌ مِّنَ الْغِنَىٰ وَطَيِّبِ النَّفْسِ مِنَ التَّعْيِيمِ (۱).

ترجمەسى: «الله تعالى گە تقوالى قىلورچى و حققرىنى چىقاروچى كىشى اېچون بايلقدن ضرر يوق. الله تعالى دن قورقوچىلار اېچون سلامتلك، بايلقدن ياخشىراق. كوگل خوشلىقى اللهنىڭ رحىمتىدۇر.»

مالنى بايلقنى ذم ايتوب كىلىگەن حدىتلەر بىك كوب و بعض بىر آيتلردە بار. شونىڭ بىرلە بىرلىككە بايلقنى، دولتنى مدح ايتوب كىلىگەن حدىتلردە بار. موندە ذكر ايتولگان حدىتدە مال، مدح ايتولمى اما ذم دە قىلمى. بو حدىتلەر و دىللىلر آراسىدە خىلافتق يوق. شرىعت نظر نندە مال و بايلىق مەموم. شرىعت قار اوندە بايلىق و مال مەدوح. بو ايكى دعوى هر ايكىسى درست.

«شرىعت فاشىندە بايلىق و مال مەموم» دىگان سوزدن مقصود حلال و مباح يوللار بىرلە حاصل ايتولمىگان ھەمدە الله حقى بىرلە بىندەلر حقى چىقارلماغان، گناھ اشلرگە و سىپلە و واسطە بولغان بايلىق و دولتىر. حدىتلەر شوشىدى بايلقنى ذم قىلەر. «شرىعت فاشىندە بايلىق مەموم نوگل بلىكە مەدوح» دىگان سوزدن مقصود حلال و مباح يوللار بىرلە حاصل بولغان، تېوشلى حققرل ادا قىلغان، الله رضا بولا طورغان اشلرگە ھەم حىيات و مەبىشتگە و سىپلە ايتولمىگان بايلقىر. موندى بايلقنىڭ مەدوح و خواجەسى دە الوغ درجەلرگە مستحق بولاجىندە شىبە يوق. الله تعالى انفاقنىڭ ثوابلى اش ايكانلىگىنى بىك كوب آيتلردە ذكر قىلەر. بو طوغرودە حدىتلەر ھەم كوب بايلىق بولماغاندە اوستىنك بولغان بورچلارنى ادا قىلوب كون اوتكار و ابىتە مشكل.

لا يبد للمرء من مال يعيىش به
و داخل القبر محتاج الى الكفن.

اگرده بايلىق مطلق مذموم بولسه ايدى آنى صافلاوچىلىق وشونى مدافعه فيلاوچىلىق لازم اش بولماز، رسول الله: « من قتل دون ماله فهو شهيد » (مالى سببلى اولدورلگان كشي كه شهيد ثوابى بيرلور» (۱) دېماز ايدى. رسول الله اوزى ده « فدىك » اسملى اورنىك حاصلاتندن هم موندن باشقه روشلر برلده بر بلىق آزوق حاضرلندر ايدى (۲).

حضرت عثمان شول قدر چومردلىق، عمومى خبراتلر ايچون طوناشندن مال صرف ايتوب طوروى برله اوزى اولدورلگان كونده خزينه سنده يوز ايللى مك آلتون وبر ميلليون كموش، يوز مك آلتون قيمته برى ومونلردن باشقه بېك كوب آياقلى مالى فالدى .

حضرت على اولدورلگان وقتده دورت خانونى ، ام ولد بولغان اون توفز جاريهسى، يكرمى بر وايكنچى بر روايت كه كوره بكرمى دورت بالاسى فالغان بولسه ده تركهسى شول وقتده مونلرنى زور بايلر جمل سندن سانارلق درجه ده كوب ايدى - « يندوع » شهرنده گى خرما باقچه سندن غنه كيله طورغان فائدهسى حتى حسابسز دېرلك درجه ده ايدى .

زبير بن انعام حضرتلر ينىك بصره ده مشهور مسافر خانه سندن باشقه مصر، كوفه، اسكندريه شهرلرنده زور يورنلرى بار ايدى. وفات بولغان وقتده ايللى مك آلتونى، مك آنى، مك قلى، مك كنبزه گى فالدى .

طلحه بن عبیداللهنىك كوفه ده بنا فيلدرغان يورنندن باشقه عراق طرفنده غى ملكلر نندن كيله طورغان كونك فائدهسى مك آلتون ايدى . مدینه ده گى سراپى ايس كيتكچ روشده زينتلى وسلطنت ايدى (۳) .

عبدالرحمن بن عوف بورنى ده مونك يورنى درجه سنده بولوب مك دوهسى، اون مك فوبى بولادر ايدى. اوزى وفات بولغانندن سوك بر خانونى سېكزنچى الوشنىك دورتنچى الوشى ايچون سېكسان درت مك آلدى .

(۱) احمد ابن حنبل مسندى. ج ۲ ص ۱۶۳ .

(۲) مختصر جامع بيان العلم. ص ۱۰۲ .

(۳) مشهور صحابه لار آراسنده طلحه اسمنده ايكى آدم بار. هر ايكيسينىك آتاسى «عبیدالله»

اسلى وهر ايكيسى قريش وتيم قبيله سینه منسوبلر. شوشى ايكى طلحه ياخشى آپرلماو سببلى بېك تور عالملار، فاهش ياكشلاشغه مرتكب بولديلار . مونلرنىك بريسى عشره، مبشروه دن بولوب كيتچيسى ايسه « طلحة الخير » دېب معروفدر. موندن ذكر ايتولگان طلحه، اولگيسى (عشره) مشروه دن بولغانى) در .

سعد بن ابی وقاص طرفدن «عقیق» ده بنا ایندر لیگان سرای، حیران قالورلق درجهده الوغ وگوزل هم قیمتی ایدی.

زید بن ثابت وفات بولغاندن صولک آلنون و کموشنی بالتلر برله واندیلر، باشقه مالدری یوز مک آلنون قیمتندە بولدی.

یعلی بن امیه وفات بولغانده بیشبوز مک آلنونى آنک اوستینهده یوز مک آلنون قیمتندە ملکی قالدی (۱).

عبدالله بن عمر دن تیگان میراثینی بر اوغلی یوز مک کموشگه صانقان ایدی. حضرت عمر فرق مک برله وصیت اینتکان ایدی، وارثلری شونی ادا ایندیلر. اک صوفی صحابه لر دن بولغان عبدالله بن مسعودنک ترکهسی یتمش مک درهم بولدی.

سعید ابن المسیب: «اوزینک عرضنی صافلاو، اللهنک امانتلرینی اوتەو نیتی برله مال جیماغان کیشیلر ده خیر یوق» دیب سویلیدر ایدی، اوزی وفات بولغان وقتندە فرق مک آلنون ترکهسی قالدی. ابوقلابه: «اللهغه شکر ایتە بلسه کز بایلق ودنیادن ضرر کورماز سز» دیب ایتەدر ایدی. عبدالله بن عمر نک «احد ناووی قدر بابلغم بولوب ده نیوشنی حقلرنی ادا فیلسه م، ضرری بولور دیب بلهیم» دیگانلگی روایت اینولهدر.

سفیان ثوری نک: اونکان زمانلرده مال مکروه کورلیگان بولسه ده ایندی بز نک زمانمزه مال مؤمن کشینک قالقانی بولوب کیتدی» دیب سویلیدر هم ده «اون مک درهم حقندە الله تعالی گه حساب بیرووم، کشیلرگه محتاج بولوب یوروومدن آرتق» دیب ایتەدر ایدی.

حياة بلا مال حياة ذميمة

وعلم بلا مال كلام مضيع.

خلاصه: آدملردن مستقنی بولور ایچون حلال کسب ایتو و بایلق حاصل قیلو شرع فاشندە منموم نرسه نوکل بلکه مهدو حدر. منموم بولغان نرسه ایسه حلال برله حرامنی تیکشرمی، دینی وظیفه لرینی یرینه کیتورمی، قومسزلا-نوب و خلقلرنک نادانلقلر نندن، یواشلقلر نندن فائده له نوب مال جیودر. قرآن کریمده «مال» دن خیر، فضل الله، حسنة، رحمت سوزلری برله نهبیر اینلو (۲)

(۱) مروج الذهب. ج ۲ ص ۲۶۱-۲۶۳.

(۲) وما تنفقوا من خیر فلا نفسکم، و آخرون یضربون فی الارض یتفقون من فضل الله ربنا آتانا فی الدنيا حسنة، و فی الآخرة حسنة، قل لو انتم تملکون خزائن رحمة ربی اذا لامسکم خشية الاتفاق آیتلری کبک.

ويمددكم باموال وبنين ويجعل لكم انهارا» (نوح ۱۱) كَبِكَ وَعَدُوهُ بَرَلَهُ مَن تَقِيلُوهُ وَاللّٰهُ نَهَمَنِي بُولُوبٍ صَانَالُو، «مال» نك اوزى منموم نوگالگينه دليل بولور. زاهد صحابه لر دن بولغان ابوالدرءانك: «اوزينك معبشتينى اصلاح قيلووى مسلمان كشينك فقيه (عقالى و آكلى) بولووينه علامت، معبشت توزوك بوو دين توزوك بولوغه سبب» ديگان سوزلرنده الوغ عبرت بار. «ما احسن الدين والدنيا اذا اجتماعا وافيج الجهل والافلاس بالرجل». حضرت عمر نك فر آن برله مشغول كشيرلر گه خاصلاب: «كشيرلر گه يوك بولماكز، الله نك كيك خزينه سندن كسب فيلكز!» ديب نصيحت اينكالدگيى ابن عبدالبر روايت اينه در.

لقد طفت في شرق البلاد وغربها   وجربت هذا النهر باليسر والسر
فلم اربعد الدين خيرا من الغنى   ولم اربعد السكفر شرا من الفقر

بيمارى امام شافعى حضر نلرينه منسوبدر. سوز نك فسقهسى شول: بايلق ومال هر جهندن ممدوحده نوگل و هر جهندن منمومده نوگل. بلكه ممدوح ومنموم بولووى اييه سينك طوتا بلووينه ويلم اوينه فاراب يوريدر. سلامت عقل، سلامت نه نده گنه بولغانلقدن سلامتلك خصوصينه اعتبار اينارگه واهميت بيررگه نبوشلى. دنباده كون كورر وياخشى عمر سورر ايچون سلامتلك مطلق ضرور همده بايلقغه كورده فيمتلى خزينه ايكانلىگى دليل گه محتاج نوگل. سلامتلك گه اعتبار اينماوچيلر وخته بولو برله شونك دواسينه، چاره سينه كوشماوچيلر اوز نفسلرينه ده بالالرينه ده جنابت قيلوچيلر در. چونكه بعض بر خسته ليكلر نك بالالارغه ميراث بولوب قالقانلغى معلوم. خسته ليكنى ميراث ايتوب قالدرمازغه طريشو آدمچيلكنك الك زور وظيفه سيدير.

۱۹۸) لَا تَبْكُوا عَلَى الَّذِينَ إِذَا وَلِيَهُ آهْلُهُ وَلَكِنْ ابْكُوا عَلَيْهِ إِذَا وَلِيَهُ
غَيْرُ أَهْلِهِ (۱).

ترجمهسى: «دين اشلىرى اوز اهللرينك قوللرنده بارغانده دين ايچون بعلاما كز (فايفر ماكز) اما اهلندن باشقهلر، دين اشلىرىنى قوللرينه آلسه لر اول وقت بىقلا كز (فايفر كز)».

دين اشلرنندن مراد، دينى تعليم و مدرسه ادارهلرلى دينى منبىلر همده

باشقە نرسەلەردە بولورغە مەكەن. اهلندن مەراد ياخشى ومقتدر بندهلەر همەدە نەلیم وتەربیە اصوللەردن خەبەردار بولوب شەئەرلەرنىڭ ھەرلەرنى ضائىع ایتەمەنچىلەر، اوشنداق «فاضى» اق، «مفتى» لك منصبلىرى ايچون كىتاب سنت ھەملىرىنى، سلفى مەسلىكلەرنى بلوچى عەقىقە ومنفەكەر ھەمدە اشلىكلى ووظیفەلەرى باشلەرنە طوروچى آدمەر بولودر .

ادبى استقلاللەرى اولمەگان ودىنى ھەمبەتلەرى بىتونلاى بىنەمگان ملتەر اوز اختىارلەرى بىرلە ھېچ وقتدە اوزلەرنىڭ دىنى وەلىمى منصبلىرى ايچون استەققا سەز آدمەرنى سايلامالەر، علم بىرلە دېن كەرسىلەرنە عەقىقە وەجدى بولماغان كەشپلەرنى ياقىن بىارمازلەر. بىر ملتەنڭ دىنى خەدمەتلەرى اھلىتەنسەز، سلفى مەسلىكلەردن خەبەرسەز، عەقتەنسەز وەئەنەدەسەز آدمەر قوللەرنە بولسە اول ملتە مەقسەت وەقەمەتەنسەز ھەمدە: « اذا كان الغراب دليل قوم سيهدهم الى الارض الجيف » شەرىنە مەسداق بولاقچەندە شەبە بوق. شونى كورۇچىلەر ھېچ شەبە بوق آغلارغە، باش اورنىنە قان توگارگە نىوشلى. دىنى منصب تەزگىنى، اوز مەرتەبەسىنى اوزى بىلمەي، اشەنڭ اھمىيەتنى آڭلامى طورغان كەشى قوللەندە بولو شول ملتەنڭ مەنەوى صورنەدە انتەنار ايتووى وفضىلتە ميدانلەندەن آرتغە چىقوب كىتوويىر. (۳۴ نەچى ھەدىث).

(۱۹۹) لَا تَجْمَعَنَّ جُوعًا وَكَدِبًا (۱).

تەرجەمەسى: «آچلىق بىرلە آلدانما (بالەان)نى بىرگە جىمە! .».

آشپەسك كەبلىگان وقتدە آش مەجلىسەنە اوچەراساڭ يا كە نەچوك بولسەدە آلدەكە آشارغە قويوب نەاول قىلووكنى اوتەنسەلەر «بوق آشپەس كىلمەي» دىب رىبالانما، آلدانما. اما ھەقىقەت ھالەدە طوق بولسەڭ بو وقتدە «آشپەس كىلمەي» دىب ايتو نىوشلى.

♦♦♦ (۳) لَا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيِّ وَلَا لِئِنِّى مِرَّةٍ سَوِيٍّ (۲).

تەرجەمەسى: «بايلىقى بولغان ھەمدە اەزالەرى سەلامەت بولوب كەسب قىلورغە كوچلەرى بىتەكەن كەشپلەر ايچون سەدقە صوراو ھالەلە نول.».

(۱) احمد ابن ھنبلە مەسنى. ج ۲ ص ۴۵۲.

(۲) سەنن ابن ماجە. ج ۱ ص. ۲۸۹. احمد ابن ھنبلە مەسنى. ج ۲ ص ۱۶۳. مەرتەبە مەيەنڭ

كەسرى رانڭ تەشەببى بىرلە قوت مەناسەنە بولوب سوي، سەلامەت كەسەر.

صو راو، نل برله صوراوغه غنه خاص نوگل. حال تلی برله صوراوده اوشبو حدیث حکمبنه کوره حلال نوگلدیر. صدقه قبول اینو ضرورت و احتیاج نسبتندگنه درست بولوب ضرورت بتکاندن صوگ آئی قبول اینو اخلاق و ادب نظرندن مهنوعدر. بوتسه صدقه نك كسب بولنرندن بر بول اینلووی و بعض بر آدملر شول بول برله بابوب طورولری ممکن. بو ایسه بودن فقیرلر و عاجزلرنك رزقلرینه فانشو و اینکچیدن اوزی برله بر درجه ده و بر توری حق غه مالک بولغان انسانلرغه یوک بولوب طورو بولغانلقدن عقل قاشنده مذموم بر اش. بو آدم، فی ایچون کشیلرنك ماگلائی نیرلری برله نابقان رزقلردن فائده لنده فی ایچون اوزی باشقلرنی طوبدرمی و یا که فی سیمین اوزی ایچون اوزی طربشمی؟.

قال و حال تلی برله صوراومی طوروب کیلگن مالنی - اگریه واجب صدقه ایکانلگی ظن اینولماسه بای کشی طرفندن قبول اینولودن مانع بولماسه کیرهک. بو حدیثده گی «صدقه» سوزندن مقصود واجب صدقه بولورغه تبوشلی. اما بای بولا طوروب واجب صدقه بولووی ظن اینولگن صدقلرنی قبول اینو باخشلیق علامتی نوگل.

صدقلری ترنیمسز بولغان قوملر بابی و مدنیت کسب اینه آلملر، بایلیق برله مدنیت بولغان برده علم اوسمی، دوام اینه آلمی. علم و مدنیت بولماسه «دین» یا شامی. شونك ایچون بولسه کیرهک اسلام دینی صدقه حقنده بیک باغشی نظاملر نوزوب قالدرغان و صدقه برله عموم ملت فائده لندو ایچون بیک مناسب ایشکلر آچقان ایدی. لکن اسلام دنیاسی بو طوغروده مساعله ایندی، بواشنی شریعت فصد قیلغان بولدن چیت که بوروب چبقاردی. بو حال همیشه شول، بیک باغشی بولغان حالنده دوام اینوب طورادر.

خواجه بهاء الدین قبری فائده سینه قیلنغان و ققلرنك بر دارالفنون آسرارلیق درجه ده وارداتی بار دیار. اگریه شول و ققلردن مقصود بهاء الدین فائده لندو بولسه اولگن کشینك آنك برله فائده لنده آلهازلغی معلوم. اگریه وفق اینوچیلر اوزلرینه ثواب کیلونی فصد اینتکان بولسه لر اول ثواب، مدرسه و مکتب تربیه قیلو و مسلمانلر آراسینه علم ناراتوده دغده آرتق بولاچقدیر.

(۲۰۱) لَا تَزُولُ قَدَمَا ابْنِ آدَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يُسْأَلَ عَنْ خَمْسٍ

عَنْ عُمَرِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ فِيمَا أَفْتَاهُ وَعَنْ شِبَابِهِ فِيمَا أَبْلَاهُ وَعَنْ مَالِهِ مِنْ أَيْنَ اكْتَسَبَهُ وَ
فِيمَا أَنْفَقَهُ وَمَاذَا عَمِلَ فِيمَا عَلِمَ (۱).

ترجمه سی: «قیامت کوننده اوشبو بیش نرسه حقنده صور او بولمی طور و
آدم بالاسینک آباقلری باصقان بیرندن آیرلمازلر: ۱) عمرینی نیندی اورنغه
صرف ابتدی، ۲) یاشلک و قنینی (کوچینی) نیندی اورنلرده بتردی، ۳) مالینی،
نیندی بوللر برله نابدی، ۴) مالینی نیندی برلرگه طوندی، ۵) بلیگان علمی
برله نیندی عمللر قیلدی».

الله تعالی، انسانغه عمر و یاشلک، مال و علم بهرگان بولسه مونک حقنده
البته حساب بولور و جواب آلنور. دنیا ده آخرنده ده حسابسز نرسه بوق.
مونی هر کیم اوز عقلی برلده بلورگه تبوشلی

علم فضیلتی حقنده آیت و حدیث کوب لیکن بو فضیلتلر شول علم سببلی
عمل قیلوچیلر و الله تعالی دن باشقه لردن مکافات امیدلری بولماغان حالده خاقلرغه
دینی و دنیاوی فائدهلر کینروچیلر حقنده در. فائدهسی کورلمگان علم برله الله
بولینه و خلق منفعتهینه صرف ایتوماگان مالده نوره بوقدر. شونک ایچون «علم»،
فائدهلی و فائدهسز اسمنده ایکی گه بولنسه «عالم» لرده «علماء» آخرت» و «علماء
سوء» اسمنده ایکی گه آیرلالر. علملرینی سوء استعمال ایتوچیلر و با که انفاق
قیلمی باشروب طور و چیلر «علماء سوء» بولوب آنلردن باشقه لر «علماء آخرت» دلر.
بند چیلک برله هر بر عالم اوزینی «آخرت عالمی» و باشقه لرنی «علماء
سوء» دیب ظن ایتولری، عالملرنک فضیلتلری حقنده کیلگان خبرلرنی اوزلرینه
اوز مسلک لرنده بولوچیلرغه حمل ایتوبده «علماء سوء» خصوصلرنده بولغان
وعیدلرنی اوز مسلک لرنده بولماغانلرغه حمل ایتولری ممکن. شوشندی «ظن»
و «تضمین» لرگه نوشه او و آلدانماو ایچون بو ایکی توری عالملرنی، علامتلری
برله نیکشروب، اشلرنی شوکنا کوره یورتورگه تبوشلی.

«علماء آخرت» (آخرت عالملری) نك ظاهر علامتلری مونلر:

۱) علمنی، دنسیا تحصیل ایچون وسیله قیلماو. بر کشی اوزنده بولغان
«علم» نی مال چبوغه، قدرلی حرمتلی بولوغه، مجلسلرنک نورلرنده اوطور وغه
و عموما باشقه لردن کونارلوگه سبب ایتسه اول کشی آخرت عالملرندن نوگلدر.

(۲) فعلی، سوزینه خلاف بولماو. بر کشینک فعلی، سوزینه موافق کیلماسه، سوزی برله بیوره اوگرهته طورغان اشلرینی اوزی قیلماسه، اوز سوزینه اوزی اشانماغان بولور. سوز بر تورلی اما فعل ایکنچی نورلی بولو، یاخشیلیق علامتی نوگل.

(۳) کیوم سالوم، آشاو ایچو، یورو طورو طوغرولرنده اسرافغه میل ایتماو. مونلر، دنباغه مفرور آدملرگه خاص صفتلر بولغانلقدن آنلر برله صفتلانوچیلرنک آخرت عالمیری بولمازلفی معلوم.

(۴) سلطانلر و امیرلرگه فانشماو و فتوی بیرو طوغروسنده آشماو. صحابه و تابعینلر، عموماً سلفی عالمیری امام هم وصی بولو، امانت بوکلو و فتوی بیرودن بیک صافلانلر اییدی. اگرده بر حادثه واقع بولسه، فدرنی بیتکان آدملر ایچون قرآن وحدیثگه، صحابهلرنک سننلرینه بنا قیلوب فتوی بیررگه، فدرنی بیتگان صورنده طوب طوغری «بو مسئلهنی بلیمیم» دیب جواب قایتاررغه، اوزندن یاخشی بلوچیلرگه یباررگه تیوشلی. ابن عباسنک: «هر صور اوچیغه جواب بیروب طوروچی مجنوندر» دیب سویلهگانلیگی روایت ایبولنه.

(۵) بدعت اشلردن صافلانو. برر تورلی عبادت و عمل بنون دنیا مسلمانلری طرفندن قبول ایتولسهده آخرت علماسندن بولغان کشی شول حقهده رسول اللهدن ثابت بولغان خبرلرنی تیکشور و صحابه هم تابعینلر وقتنده شول عمل و عبادت حقتنده نیندی روشده فکر و معامل بولغانلغنی تفتیش قیلور و رسول الله خبرلرینه، سلفی صالحلر عمللرینه موافق بولسهغنه قبول ایتار.

(۶) اوزی سویلهودن بیگرهک کشی سوزینی نسکلاو و فائلهنونی بارانو. سوز سویلهو طوغروسنده اوزینیگنه لائق کوروچی و اوزندن باشقهلرنی کشیگه صاناماوچی آخرت عالملرندن بولماز. آخرت عالمیری و قارلی، تواضعی، انسانلرنک قیمتلرینی بلوچی، اوزلرینی زور و الوغ کورماوچی، خلقلرغه خیر خواه، فقیرلر و شاگردلرگه شفقتلی و مرحمتلی بولورلر.

(۷) نادان صوفیلر و غلو ایبوچی زاهدلر، فاسق فقیهلرگه فانشماو و آنلردن عراق بولو. بو طوغروده رسول اللهنک حدیثلری، سیر شریفهسی، صحابهلرنک عرف و عادتلری الک درست میزاندر. شونلرنک عبادتلرندن، عمللرندن آرتوروب یباروچیلر و شونلرنک بوللرینی بوزوچیلر آخرت عالملرندن بولمازلر.

(۲۰۴) لَا تَسْأَلِ النَّاسَ شَيْئًا وَلَا سَوْطَكَ إِنْ يَسْقُطَ مِنْكَ حَتَّى تَنْزِلَ إِلَيْهِ

فَتَأْخُذَهُ (۱)

ترجمه سی: «کشیدن بر نرسیده صوراما، حتی آنلانوب با که آرباده بار-
غانده فامچیک برگه نوشسه - آلوب بیر ئلی - دیب شونی ده کشیگه فوشمه ،
اوزك توشده آل!..».

مقصود ایسه هر کیم اوز اشینی اوزی اشلو ویالقولانوب، کشیگه
صالشوب طورماو حقدیه ارشاد فیلودر. برکانسزلیکدک ائک الوغ سبیلرندن
بری، کشیلر اوستینه صالحو ابکانلگی نجر بهلر برله معلوم.

کوب کشیلر «سعادت»نی راحت طورو واش اشلهمه وده دیب ظن ایتهلر
وشونک ایچون هرلرینی بوش واشسزلیکده اونکاره ار. بو یا کلش وحقیقندن
یراق بر فکر بولوب اصل «سعادت» ایسه عقل و نهن خدمتلی اینوده در. حتی
اش اشلهمی طورغان بایلرده «سعادت» دن محروم طورالر واشلب آرغان
صوئ، فقیرلرنک واشچیلرنک لنتله نوب چای ایچولرینه یا که ایزلوب بوفلاو-
لرینه فاراب قزبغالر وشوندی لنتلر دن محروم بولولری ایچون فایغرالر.
اش اشلهمی طورغان بایلرینی «مسعود» دیب ظن اینوجی فقیرلر اگرده شونلرنک
کونلرینی کورسه لر ایدی هیچ ممنون بولمازلر واوزلرینک اشلاب آشاغان
کونلرینی صاغنورلر ایدی.

اشسز طورو، آدم بالاسینی بالقولقیغه اوگره نه ، بالقاولقدن ایچ پوشو
پیدا بولادر. ایچ پوشو ایسه، اعضالر اشلهمه و، قسان هم تپوشلی ترنیمی برله
یورمار، کوئل یوانا آلماو سببلی حادث بولادر. مونک دوامی یا نهن ویاعقل
خدمتیلر.

اوشبو سرنی آکلاب آقانلرندن صوئ آوروپاده الوغ مأمورلر زور
بایلرنک عاقللاری ملتگه خدمت ایتهرگه و فقیرلر مصالحتی آرندن یوررگه
کرشدیلر. هر نورلی جمعیتلر توزیلارده شونلر اسمندن فقیرلرگه مخصوص
خسته خانهلر، هنر خانهلر، یتیم خانه و تربیه خانهلر آچالر وشول اورنلرده
اوزلری خدمت ایتهلر. بو اشلرده بردن فقیرلرگه یاردم اینو وانلرنک فایغو-
لرینی بیگل بنو بولسه ایکنچی جهندن اوزلرینه زور یوانچ، اش برله کوئل

طنچلاو بولا، اوبلرنده گي اشلر يني اشلونى عيب اينوچيلرده مونلر نك جمعيت
خبر به لرده اشلولر يني عيبه بيلر بلكه مدح ايتوب سويليلر وكوچر گچ ايتوب
يوريلر. بو اشلر، شوشى الوغ مأمورلر والوغي بابلرنك عائلهلرى ايچون
چيت مملكتلر گه يوروب استراحت قىلورلرغه كورده فائده ليرهك بولادر.

درست، اش اشلوده افراط درجه ده بولسه فائده اور نينه ضرر كبتوره،
سلامتلكنى يبارهدر. مقصود ايسه اور تاچه وعدالت برله بولو حقدهدر. هر
حاله افراط بولماو شرطى برله عقى بولسه ده مادي بولسه ده آدملر اش برله
شغلله نور گه و اوز خدمتلر يني اوزلرى باشقاررغه تيوشيلر.

رسول الله حضرتلر بئك «نوشكان قامچيكنى آلوب بيرر گه ده كشي گه فوشما»
ديگان سوز يني بالالر تر بيه سينه تطبيق قىلوررغه، بيك پاش وقتلر نندن باشلاب
آنلرني اش گه عادت ايتدرر گه تيوشلى. آنلر اوز اورنلر يني اوزلرى جاپسونلر
واوزلرى جيسونلر، اوز بواه لرينى اوزلرى جپوشدرسونلر، چيناياقلرنى
اوزلرى حاضر لسونلر. و اوزلرى بووب فويسونلر، آسراو و خادمه لر گه
اشانوب طور ماسونلر. باشقه اشلر نده ده شولاي قىلوررغه عادت ايتسونلر.
ميليونير فلزلى بولسه ده موندى اشلردن كير يانه گه اوگر ماسونلر، آنا -
و آنا بابلقلر يني اوز بابلقلرى ديب بلاماسونلر، ميراث ماللرينه اشانوب
طور ماسونلر. اوز بئك ماكلای نيرى يا كه عقل و ذهن خدمتندن باشقه بولغان
رزقنى آشاو بارى بو ضرورت و مجبورلك سببلى گنه بولوررغه هر بر بالا،
كيلچك كون ايچون اوز بئنه گنه اشانوب طوررغه و اوزى تابوب آشاررغه حاضر له
نورر گه تيوشلى. «اوز قولسكندن كيلگان اشده، باشقه لردن ياردم صور اما!»
سدى هر اويده وهر عائله ده قطعى بر قانون اساسى بولوررغه تيوشلى.

ماحك جلدك مثل ظفرك فتول انت جبيع امرك

واذا نصت لخاصة فانصد لمعترف بقدرك

شعر لرى امام شافعى حضرتلر ينه منسوبدر.

(۲۰۳) لَا تَسْبُوا الْأَمْوَاتَ فَإِنَّهُمْ قَدْ أَقْضَوْا إِلَيَّ مَا قَدَّمُوا (۱).

ترجمه سی: «ارلگان مسلمانلرنی سوکمه ئز، ایندی آنلر اوزلری حاضرلرگان عمللرینه باررب طوناشدیلر.»

اولکلر خیر و شرر بولسهده اوزلری حاضرلرگان عمللرینک جزالرینی کورهلر. آنلرنی سوگو و آنلرغه لعنت و قهر دعا قیلوده بر معناده بوق. کیرهک اولک و کیرهک ترک بولسون عموما کشی سوگو و اقلق و نریبه سزلسکدر. عقیق آدملر بو اشنی اوزلری ایچون الوغ کیمچیلک صانیدر و عزیز عمرلرینی تل و قلملرینی آندی نرسهلر برله پچرانمیلر. خصوصاً بعض وقت اولکلرنی سوگو سببندن، ترکلرئک رنجولری، کیمسنولری ده بولادر. شوشندی اشدن صاقلانو ایچون رسول الله حضرئلری «بدر» ده اولدرلرگان مشرکلرنی سوگودن ده منع ایتمکئلگی مرویدر. الله تعالی، اوزندن باشقه الاله بارلق برله اعتقاد قیلو-چیلرنی ده «ولا نسبوا الذین یدعون من دون الله فیسبوا الله عدوا بغير علم...» (انعام ۱۰۸) دیب سوگودن منع ایتمکان بولسه مسلمانلرنی سوگودن منهلنو بیگرهکده لازم بولسه کیرهک. هر حالده، ترکلرنی اذیت قیلو، کیرهک لازم کیلسون و کیرهک کیلماسون اولکلرنی و ترکلرنی سوگو، غیبتلرینه توشو، رسول الله حدیثلرینه کوره ممنوع اشدر.

کشینک عیبی کوزگه توشو برله آنی تیکشره باشلارغه وسوگرگه کرشورگه یارامی. چونکه اول طوغریده آنک، کوزلرگه کورلمی بلسکه بالئکز الله تعالی نئک اوزینه گنه معلوم بر عنری بولورغه ممکن.

خلاصه: رسول الله نئک: «اذ کروا معاسن موتاکم و کفوا عن مساویهم» (۱) دېگان سوزینک اولگی چهل سی برله عمل اینوب بولماسه لا اقل صوگفی چهل سی همده اوشبو اورنده ذکر ایتمولرگان حدیث شریف برله عمل قیلورغه توشولی.

۲۰۴) لَا تُشَدُّ الرِّحَالُ إِلَّا إِلَىٰ مَسَاجِدَ مَسْجِدِي هَذَا وَمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَسْجِدِ الْأَقْصَى (۲).

ترجمه سی: «مدینه ده گی مسجدم، مکه ده گی مسجد حرام، شامده فی مسجد اقصی دن باشقه مسجلرده عبادت قیلور ایچون سفر اینولماز.»

(۱) سنن ابی داود. ج ۲ ص ۳۲۳.

(۲) صحیح بخاری. ج ۲ ص ۵۶. صحیح مسلم. ج ۱ ص ۳۹۲. لفظلر «مسلم» نکی. حدیثده گی «رحال» رحل جمع سی بولوب اییغر اورنده فی نرسهدر.

حدیث شریفده «دوهرگه ایهر باغلانو» دیگان سوز، سفر قیلودن کتابه در. شول وقتده غی سفر لر دوهر برله بولغانلقدن رسول الله حضرتلری شول عبارت برله تعبیر ایته در. آت آریا، تیمر یول وپاراخودلر برله بولغان سفرلرده شونده کره لر.

رسول الله زماننده «مدینه» ده رسول الله مسجدی، قبا مسجدی، بنوعمر و مسجدی، بنو ساعده مسجدی، بنو عبیدمسجدی، بنو ساهه مسجدی، بنو رایج مسجدی، بنو زریق مسجدی، غفار مسجدی، اسلم مسجدی، جهینه مسجدی اسمنده مسجدر بولوب بلال اذانبنی ایشتولری برله شول مسجدرنک هر برنده جماعت نمازی اوفولادر ایدی. بو حدیثده، رسول الله، مدینهده بولغان اوز مسجدینی ذکر ایته در.

شرح یازوچیلر، حدیثده بولغان «نفی» که «نهی» معناسینی بیروب «شوشی اوج مسجدرن باشقه اورنلرغه سفر قیلنما-سون!» دیلر. بو اوج مسجدرده قیلنغان عبادتلر، اوفولغان نمازلر ایچون باشقه لرغه کوره ثواب آرنق ایگانلیگی حقدن حدیثلر بار. شونلقدن آنلرده نماز اوفور ایچون سفر قیلو فائدهلی بر اشدن. اما آندن قالغان مسجدرلر (قبا مسجدی مستثنی) عبادت طوغر وسنده بر نیگز بولوب آبروم امتیازلری کورلمگانلقدن عبادت ایچون آنلرغه سفر قیلو عبث اشدن. نهی قیلوده غی سبب، علم اهللرینک بیانلرینه کوره اوشبودن.

سفرنی اوشبو اوج نوع که آبررغه ممکن: ۱) علم تحصیل اینو ایچون بولغان سفر. ۲) برر اورنده عبادت قیلو وتبرکله نو. قسدی برله بولغان سفر. ۳) کسب اینو وسودا قیلو یا که مجرد تفرج اینو ودنیا کورو ایچون بولغان سفر.

برنجی و اوچنچی سفرنک درسنلگنده هیچ کیمنک نزاعسی یوق. علم تحصیل قیلو ایچون بولغان سفر قرآن وحدیثلر برله بیوروله در. اوشنداق مدینه مسجدی ومکهده مسجد حرام همده مسجد اقصاده عبادت قیلو ونماز اوفو ایچون بولغان سفرنک درست بلکه مستحب عمل و ثوابلی بولونندهده خلاف یوق. اما شول اوج مسجدرن باشقه مسجدرلرگه یا که فبر و مشهدلرگه، چیشمه لر وخواجه لر ناولرینه، عبادت قیلو و ثواب آلو قسدی برله سفر اینو حقدن علم اهللری آراسنده زور نزاع بار. بو نزاعنک باشی، اوشبو اورنده ذکر اینولسگان حدیث شریف که معنا بیروده در.

بر فرقه خلقی، حدیث که «اوشبو مسجدردن باشقه غه سفر قیلو درست

توگل (حرام) « ديب معنا بيره لر (لا حرفی ، جوازی نفی ایچون کیلسگان بولا) .
ایکنچی بر فرقه ایسه « اوشبو اوج مسجددن باشقه سفرده ثواب یوق
(مباح) « ديب معنا بيره لر (لا حرفی ، فضیلتنی نفی قیلو ایچون ذکر ایتولسگان بولادر) .
بو ایکنچی فرقه نڭ دلیللری اوشبونلر : (۱) بو اورندهغی حدیث ، درستلکنی
انکار قیلو ایچون توگل بلکه فضیلتنی انکار ایچون گنه سویلهندی . شوکا کوره
عبادت نیتی ونبرکلنو قصدی برله باشقه اورنلرغه سفر قیلو درست بولوب
قالادر . موکا فرینه ایسه امام احمد روایتندهگی حدیثده « لا ینبیغی » سوزیدر .
عادته « لا ینبیغی » سوزی در - ستلکنی نفی ایچون توگل بلکه فضیلتنی نفی
ایچون استعمال فیلنه در . (۲) بو حدیث ندر ماده سینه خاص بولوب برکشی مسجد
حرام یا که مدینه مسجدینه و مسجد اقصاده نماز اوغو برله ندر ایتسه
شونی وفا قیلو نیوشلی (۱) اما باشقه بر مسجدده نماز اوغو برله ندر قبلسه شول
مسجدگه بارو لازم توگل بلکه اوز یانندهغی مسجدده اوغو برله اوستندن
بورچ نوشه ، دیگان سوزدر . (۳) حدیث باری مسجد لر گه سفر حقندنهغنه بولوب
قبر لر گه سفر قیلو ماده نری موکا کر میدر .

برنچی فرقه نڭ (۲) دلیللری : (۱) عبادت قصدی ونبرکلنو نیتی برله باشقه
اورنلرغه سفر قیلو حقنده رسول الله دن هیچ بر امر صادر بولمادی . بو اشنی
صحابه لر ، تابعین و سلفی صالحینلر قیلما دیلر ، قبر لر گه سفر ایتما دیلر ، ابراهیم
پیغمبر قبرینه زیارت قیلو نیتی برله برگنه صحابه نڭ ده کیلوی روایت ایتولمادی .
رسول الله حضرتلری هر شنبه کونده « قبا » مسجدینه بارسه ، « قبا » برله
« مدینه » ، کورشی بولوب سفر مدنی یوق . همده « قبا » غه باروی مسجد
ایچون توگل بلکه قبا خلقینڭ کوکللرینی خوشلاندر ، آنلرنی شادلاندر و ایچون
بولادر ایدی . شونڭ ایچون رسول الله نڭ شول اشی بو طوغروده دلیل بولمی .
بلکه زیارت قصدی برله قبر لر گه سفر قیلولر سلفلر سوکونده حادث بولدی .
شونڭ ایچون اول اش « من احدث فی امرنا هذا ما لیس منه فهو رد » حدیثی
برله مردوددر . (۲) حدیث شریف اصل جوازی نفی ایچون سوق ایتولدر .
موسی پیغمبر نڭ الله تعالی برله سویلهشکان اورنی بولوجهندن عبادت ونبرکلنو

(۱) ابو حنیفه مدینه ایسه حج برله عمره دن باشقهده بو مسجد لر گه باروده لازم توگل .
موندغی سوز ' باشقه مدنه لر گه کوره سویلنده در .

(۲) ابو بکر ابن العربی ' قاضی عیاض ' ابو محمد الجوینی اوشبو فرقه دن برله

قصدي برله ابو هريرة رضی الله عنه « طور » ناوينه سفر ايتكان ابدى . بصره ابن ابى بصرة الغفارى رضی الله عنه اوشبوو حديث كه بنا قيلوب ابو هريره نك بو اشينى انكار ايتدى . ابو هريره ده « كاشكى سيني الككن كورگان بولسهم ابدى بو اشنى اشله مگان بولور ايدم » ديب او كندى . مونار نك بو عملارى حديث شريف اصل درستلكنى نفى قيلور ايجون كيلمانلك گه دليلدر . اگرده سفر درست بولسه ابدى بصره الغفارى انكار ايتمه ئان و ابو هريره نده ندامت اظهار قيلماغان بولور ابدى . (۳) حديث شريف « فضيلتنى غنه نفى ايجون » ديگان سوز ، « عبادت و تبركله نو قصدي برله سفر قيلو ، قربت و عبادت توگل ، آنك برابرينه ثواب يوق » ديب اقرار قيلودر . فضيلت و ثواب بولمى طورغان اشك « عبادت » توگل ايكانلگى معلوم . عبادت بولغان نرسه آزدن سنت و مستحب بولورغه نيوشلى . شولاي بولغاچ قربت و تبركله نو قصدي برله سفر قيلو بدعت عمل بولوب نالادر . عبادت توگل ايكانلگنى اقرار قيلو طوروب عبادت ايجون بارو ، بر برينى تكذيب ايته طورغان معناسز اشلدندر .

مونده قدر بولغان سوزلر نك « مدينه » گه بارغان و مدينه ده طورغان كشيلا نك رسول الله قهرينى زيارت قيلولارينه تعلقى يوق . بو ، زيارت مسئلهسى توگل بللكه سفر مسئلهسى .

اما رسول الله نى زيارت ايجون سفر قيلو مشرو عمى توگلمى ؟ مونده هم خلاف بار .

بعضيلر مونده ذكر ايتولسگان حديثنك عمومينه كرتوب مشروع توگل ديديلر و بعضيلر ايسه مشروع ديديلر . لك باخشى يول و خلافتدن قورنولوغه چاره : مدينه گه باروچى كشى رسول الله مسجدنده نماز اوفونى نيت ايتوب سفر قيلورغه نيوشلى . مدينه گه بارغاندن صوك البته رسول اللهغه زيارت قيلنه چق . اوشبو ماده ده نزاع و شبهه يوق .

« والذين اجتنبوا الطغوت وانابوا الى الله لهم البشرى » (زمر ۱۹) آيتى تفسيرنده ابو بكر ابن العربى اوشبو روشده سوز سويلدر :

« وينبغى ان لا يقصد مسجدا ولا يعظم بقعة الا البقاع الثلاث التى قال فيها رسول الله صلى الله عليه وسلم لا تعمل الهطى الا الى ثلاثة مساجد مسجدى هذا ومكة والمسجد الاقصى . وقد سول الشيطان لاهل زماننا ان يقصدوا الربط ويمشون الى المساحد تعظيمها لها وهى بدعة ما جاء النبى بها الا مسجد قبا فانه كان بانيه كل سبت راكبا وما شيا لا لاجل المسجدية فان حرمتها فى مسجده كان

اکثر وانما كان ذلك على طريق الا فتقاد لاهل والتطبيب لقلوبهم والا حسان
بالالفة بهم» (۱). والله در.

خواجہ لہ ناولرینہ، اولبالر زیارتلرینہ، بخارادہغی بہاء الدین برلہ
تورکستاندہغی خواجہ احمد ہسوی قبرلرینہ تبرکلہ، نو قصدی برلہ سفر ایتمگانہ
بر ضرر بولماغانی حالده اوشبو نیت برلہ بارودہ بیک الوغ گناہ بولو احتمالی
بار. ہر کیم اوز حالینی اوزی بلورگہ، ضررسز بول کورلوب طورغاندہ
ضرری یولغہ کرمازگہ تبوشلی. بز ایندی بو مسئلہنی باشقہ بر ائردہ اوزون
سویلگانمز سبیلی بو اورندہ شوشی قدر برلہ فناعت ایندک. «یا ایہا الذین
آمنوا علیکم انفسکم لا یضركم من ضل اذا اھدیتم الی اللہ مر جھکم جیہہا فینبئکم
بما کنتم تعملون».

(۲۰۵) لَا تُظْهِرَ الشَّمَاتَةَ لِأَخِيكَ فَيَرْحَمَهُ اللَّهُ وَيَبْتَلِيكَ (۲).

ترجمہ سی: «مؤمن فانداشکہ بلا وفضا کیلسہ شادلانمہ (شمانہ فیلمہ) چونکہ
سین شول اشنی فیلسہک اللہ تعالیٰ آئی رحمتی برلہ شول بلادن فور تولدروبده
سینک اوز گنی بلالاندرووی ممکن».

فسقہ سی کبرہ کدینو وکیرہ ک دنیاوی بولسون کشی گہ بلا وفضا کیلوا بچون
ہیچدہ قوانما، آنک اوز باشکہ کیلووندن دہ بر مانع دہ یوق. شونی فکر لہ دہ، آندی
اشدن صافلان! . . . ذی الاصبع:

نقل للشامتین بنا انقوا

سباقی الشامتون کما لقینا.

(۲۰۶) لَا تَعْجَبُوا بِعَمَلِ عَامِلٍ حَتَّى تَنْظُرُوا مَا يُخْتَمُّ لَهُ.

ترجمہ سی: «کشینک عمللرینہ، فعللرینہ فاراب حکم ایئودہ آشقمائز، بلکہ
آنک آخربنی کونوگز و نیچوک تمام بولووبنی کوزہ نکز! . . .
آدم بالاسی بر حالده گنہ طورآلمی، اوز عمرندہ کوب فکرلرگہ کرہ
بیک مختلف مسلاکلردن اونوب یوری. خصوصاً پاشی وقتندہغی حاللرینہ فاراب

(۱) احکام القرآن ج ۲ ص ۲۰۴-۲۰۵ اندلس عالملرینک شیخلری، مغرب ادیبلرینک

خاتمہلری بولغان اوشبو ابن العربی حضرتلری ۵۴۳ ہجری یل ربیع الاخیردہ وفات ایندی.

(۲) جامع ترمذی. ج ۲ ص ۷۳. بو حدیث طوغروسندہ سوز بار.

كشېنىڭ قارىباغان سوڭىندىغى مىسلىگى حىقئىدە حىكم ايتوب بولمى. بو، بىك معلوم وكوب نىجرىبە ايتولە طورغان ماجرادىر. امام بخارى سەھل بن الساعدىدىن رىوايت ايتە طورغان اوزون بىر حىدىئە «انما الاعمال ببغوانىھا» جەسەل سىنى كوچرەدر (۱).

بىر كىشىنىڭ بو كۈن ياخشى و فائىدەلى بىر مىسلك طونووندىن شوڭا قاراب آڭا حىكم فىلورغە ياراماسە بىلكە عمرىنىڭ خانىمە سىنە قىدر شول روشدە بارا آلامى بوغىمى يا كە بتونلەى بىر بو زوق مىسلك گە كىروب كىنەمى ايكانلىگىنى كونوب طور و لازم بولاسە عبادت و عمل بابلىرى نەدە اوشبو روشچەدر. فرق شول قىدر بولورغە مەمكىن، مىسلك و عادىتلىر حىقئىدە ايبەسىنىڭ آخىر ساعىتىدە بىر حىكم ايتوب بولغانى حاللە عمل و عبادت ايبەسى حىقئىدە حىكم ايتەرگە مەمكىن توڭل. چۈنكى خانىمە، اللەئەلىدىن باشقەلرغە معلوم بولماز. بو حىدىئە بولغان «آخىرىنى كونوڭز و نىچىك تمام بولووېنى كوزەنكىز! . . .» مەضۇنىدە بولغان سوزدىن كىشىنىڭ خانىمەسى معلوم بولووى آڭلاشلىمى. بىلكە اول سوز، مەجالغە تەلىق قىلو قىبىلىدىن بىر اشدىر.

رسول اللە طرفىدىن خىبر بولماغان، مەندە مېچ كەم حىقئىدە دىئادەغى عمل و عبادىتىنە قاراب «سەئىد» يا كە «شىقى» بولو بىرلە حىكم ايتو يارامى. شىخلىرىنىڭ قىبرلىرىنە مەھابىت بىنالىر صالوب، مەجاولرلىر طونو، و قىللىر فوبو، يىراقى بىرلەردىن طوروب شونلارنىڭ روھلىرىدىن استەمداد قىلو، اولىكلارنى اللە بىرلە ايكى آرادە واسطە و شىفاعىتى دىب بىلەنڭ اسلام دىننىدە اصلى و اساسى بو قىدر. بىلكە اول نىرسەلرنىڭ ھىر بىرى اسلام نامارىنە بالطە چاپوغە بىرابىر بولغان و بىچارە مىسلەنلەرنىڭ سوڭى مالىرىنى، ھاڭلەلرىنىڭ رىزىلرىنى سوورر اىچون قورواغان طوراقلىر، خىلە و مكرلەردىر. دىننىنى ياخشى آڭلاوچى و دىمىنە مەھبەت باغلاوچى كىشىلەرنىڭ ھىر بىرى اىچون اوشبو بەدەت گە قارشو طورو، سوزىنى اونكارە آلسە آلماسەدە سوپلە و طرىشو لازىمدىر، و ظىفەدر.

بخارا، تاشكەند و سەمەندىلدە طوروب و بوروب قايتوچى سەئىدلى الظاھىر خىزىنلرى «اۋفا» شەرىندە اطرافى عالملىرى جىولغان زور بىر مەجلىسك: «بو بخارا و نوركىستان طرفىدەغى مىسلەنلەر بىك عىجب خىلقلەر ايكان امام بخارى نىرەسىنى ويران طونقانلرى حاللە آڭا خىدمەتى بولورلىق لىباقى كورلەڭگان بەھاءالدىن

قبرینه سرای صالحانرا!...» دیب سویله دی. اوشبو سوزنی موسی افندی گه حکایت اینکان ایدم. موسی افندی، سید علی الظاهر نك بهاء الدین تر به سینه باروب فایتقاندن صوڭ بیک فطیع و شنیع بر سوز سویله گانلیگینی نقل قیلدی. البته تر به حضورنده منکر اشکر کورگانندن صوڭ مجبور لک برله سویله گان بولور (۱).

امام بغاری، کؤکده گی قویاش درجه سنده معلوم بر الوغ عالم بلکه بتون دنیانک استاذ پیر. حدیث علمینه خدمت اینووی ایچون بتون اهل اسلام حتی مکتب بالارینه قدر مونک کیم ایکنلیگینی بلور گه قدر الحال خبردها برله یاد قیلورغه بورچلولر. تر به سی معهور بواغانلیغی، قبرینه جبولوب استمداد و استغاثلر قیلنماووی مونک ایچون الوغ بر سعادت بلکه حدیث علمینه خدمت اینووینه الله تعالی حضر نندن دنیاده اثری کورله طورغان بر مکافات بولسه کیرهک. خانمه سی حقنده سوز سویله رگه هیچ کمنک حقی یوق. اما کورلگان خدمتی میدانده در، مونسینی سویله رگه و رحمت برله مشرف بولووینی نلرگه بورچلیمز. (الله تعالی نك رحمتینه عرف بولسون!..)

(۲۰۷) لَا تَلْعَنُوا بِلَعْنَةِ اللَّهِ وَلَا بِغَضَبِهِ وَلَا بِالنَّارِ (۲)

ترجه هسی: «الله تعالی نك لعنتی. آچووی و عذابی برله لعنت قیلشمه کز!..» «الله نك لعنتی، الله نك آچووی، الله نك عذابی سینکا بولسون! «یاکه» الله تعالی سینی اوت و تموغ برله عذاب قیلسون!» کبک - و زلر برله قهردها قیلو و لعنت ایتشو مسلمان کشی اشی توگل.

الله نك لعنتی، کشینی اوزبنک رحمتندن و جنتندن طرد قیلو (سورودر. آچووی ده اوشبو معناده در. علم اهللرندن بر فرقه ایسه «الله نك لعنتی و آچووی بار دیب اعنة قیلمز، اما آنلر نك حقیقتلرینی بز بله آلمیز، آنلر نی بلو برله بندلر مطلق توگلدر» دیلر. شاید حلق اوشبو صوڭهی فرقه طرفنده در.

(۲۰۸) لَا تَمْنَعُوا إِمَاءَ اللَّهِ مَسَاجِدَ اللَّهِ (۳)

- (۱) مونی «آثارده سید علی الظاهر ترجه سنده بر آز تفصیل برله ذکر ایتدم.
 (۲) جامع ترمذی. ج ۷ ص ۱۹. احمد ابن حنبل مستدری. ج ۵ ص ۱۹. «لاتلعهوا» اصله. «لاتلعهوا» در.
 (۳) صحیح بغاری. ج ۷ ص ۲۱۶. صحیح مسلم. ج ۱ ص ۱۲۹. سنن ابی داود. ج ۱ ص ۹۱.

ترجمه سی: «الله تعالیٰ زك، خانوئلردن عبارت بولغان فللرینی الله زك مسجدلردن (۱) منع ایتمه کز!». .

اسلام شریعتی حکمینه کوره خصوصی ملکده بولماغان مسجدلر، الله تعالیٰ ملکده حساب ایتولار و شونلردن فائدهلر نو حقیقنه مسلمانلر زك ایلرلی و خانوئلرلی بر تیگن مالک بولدر. قرآن کریمده مسجدلر، «مساجد الله» کبک سوزلر برله تعبیر قیلنمئلندن خانوئلرینی مسجدلردن منع ایتو حقیقده ایلر زك و ایلرلرینی منع ایتوگه خانوئلر زك حقلری یوق همده «ایلرلر مسجدی» «و خانوئلر مسجدی» دیب بر صنیغه خاص وقف مسجدلر بولوده ممکن توگل. ایلرلر زك کوچلر بركه یولولرینی اعتبارغه آلوب حدیث شریف بو فرماننی ایلرلرگه بیرهدر.

رسول الله زماننده خانوئلر جمعه لرغه، جماعت نمازلرینه یوریلر، ایلرلر برلکده و عطلر ایشتهلر، اسلام عمللرینی و روحانی تربیهلرینی تطبیقانی برله اوگره زلر، حتی شیهه لرلی بولسه جماعت حضورنده و مسجد ایچنده خلیفه- لرگه شیهه لرینی عرض ایتلر مسجدلرده آلفان اوشبو عمللری روحنده اوز بالالرینی تربیه قیلار ایدی. اسلام زك شورتینی دنیاغه تاراتوچیلر، شوشندی خانوئلر زك قوجاقلرنده اوسکان بالالردر.

رسول الله حضرتی اوشبو اشنی اوزی اوگره تندی و اسلام عادتی قیلوب قالدردی. اوزندن صوگ بعض بر بهانهلر نابوب خانوئلرینی مسجد و جماعت فضیلتندن معروم قیلورغه بول فالماسون ایچون بولسه کبره ک «الله تعالیٰ زك عمللرینی (خانوئلرینی) مسجدلردن منع ایتوچی بولما کز!». دیب عمومی صورنده بر فرمان بیروب قویدی و بو فرماننی الك الوغ صحابهلر و الك معتبر شیهلر روایت ایتدیلر. لیکن کوب وقتلر اوتما دی «زمان بوزولدی، خانوئلر زك مسجدلرگه یورولرنده فننه خوفی بار» دیب بهانه نابدیلر و خانوئلرینی مسجدلرگه یورودن منع ایتدیلر. بو کیشیلر زك بیلرلی درست و اجتهاد برله عمل قیلغانلقلردن اوشبو اشلرنده معذور بلکه ثوابلی بولولر. لیکن بر ایکی الوغ آدم زك شرعی دلیلگه بنا قیلنماغان خصوصی فکرلرینه اییه روچیلر معذور بولماسلر کبره ک. خانوئلر زك مسجدلردن منع ایتولاری، دین همده اخلاق علمندن، تربیه

(۱) «مساجد» دن مراد «کعبه» در. تعظیم ایچون جمع صیغسی بولغان «مساجد» سوزی کیتورلدی، شوگا کوره خانوئلرینی حجگه بارودن منع قیلو یارامی، دیگان سوز، اعتماد قیلورغه یلری طورغان اساسلی سوز توگل بلکه معناس «رای» در.

روشلرینی وجهیبت ادبیلرینی بلودن محروم قالورینه سبب بولدی. اسلام
عائله لرینک بوزولوی، خانولرنک دین و اخلاق قامده لرندن خبرسز یاشاولری
ومجوسلک روغنده تریبه قیلنولرنک نتیجه سیدر. عموم اهل اسلام ایچون بو
اشنک ضررلی ایکانلگی معلوم.

رسول الله «خانولرنی مسجدردن منع ایتمه کز!» دیب فرمان بیوگان
وقتده گویا زمان بوزولاچقنی بامه گهن ووفات کونینه قدر، شول فرماننک
کیلچک زمان ایچون موافق توگل ایکانلگینی آکلماغان بولادر. رسول الله
بلمه گهن بولسه اسلام شریعتینک حقیقی خواجه سی بولغان الله تعالی بلیگان بولسه
کیرک. اگرده منع ایتمه سورگه نبوشلی بولسه ابدی الله تعالی، بو اشنی فرار-
لانروب فالدرماغان بلکه رسول الله لسانندن منع ایتمه رگان بولور ابدی.
مادامکه شارع طرفندن منع بولمادی بلکه بالعکس منع اینماو حقنده فرمان
صادر بولدی، موکا فارشو بنده لرنک وظیفه لری ایسه رضالق وتسلیم بولمقندن
باشقه توگلدنر.

حقیقت حالده، زمان بوزولاچقندن خبر بیروچی، رسول الله حاضرلری
اوزیدنر. رسول الله غه زمان بوزولاچقی ودنیاغه فتنه طولاچقی بلدرلیگانلکدن
هر وقت مونی سوبلیدر وقتنه دن صاقلانو یوللینی کورسانوب نصبقلر بیوره در
ابدی. شولای بولا طوروب خانولرنی مسجدردن منع ایتمه سوردی. بو
بیورو، اشارت فلان برله گنه توگل بلکه آچیق روشده بولدی. اگرده
مسلمانلر، رسول الله امری برله عمل اینکان بولسه لر ابدی، رسول الله کیتراگان
«دین گه» گه قناعت ایتموده شونک اوستینه اوزلری اوز عقللری برله دخیده
«دین» نوزومی طورسه لر ابدی احتمالکه خانولرنک جماعت وجمعه نمازلرینه
یورولری اوزی، زمان بوزولو وقتنه کوبابو خسته لگینه اک شفالی بر دوا
بولغان بولور ابدی.

سلف عصرندن باشلاب اوشبو کونمزگه قدر صوزولوب کیلگان اسلام
تاریخینی وحدیث کتابلرینی تیکشروبده خانولرنک مسجده بورولری سببلی
فتنه گه اوچرالوغه برگنه واقعه ده کورگانمز، اوقوغانمز بوق. فرض ایتدک
فتنه لر بولمادی توگل بولدی لیکن اوز فصولقمز سببلی بز شول فتنه لر حقنقغی
خبرلرنی کوره وافنی آلمادق، اول وقتده ده رسول الله نک فرمانی همیشه یورتولورگه
واهون الشرین اختیار ایتمورگه و شول فتنه یوللرینی رسول الله فرمانینه

فارسی کیلمی طورغان طریق برل بتررگه، آزاینورغه اجتهاد ایتارگه تیوشلی. دنیاده معض خیر ومعض شر نرسه یوق دیلر. خانولرنڭ مسجدگه یورولرنده «فتنه خوفی» بولسه یورمولرنده «قطعی فتنه» بار.

فرشتهارنڭ: «بارب. فساد فیلوچی وفان آغزوچی انسانلرنی بر یوزنک یاراتاسکمی؟» دیب شبهه عرض ایتولرینه فارشو الله تعالی طرفندن: «انی اعلم مالا تعلمون» جوابی بیرلگن ایدی. آدم بالالرنڭ: «خانولرنڭ مسجدارگه یورولرنده فتنه خوفی بار» دیب عرض ایتوله طورغان شبهه لرنینه فارشی ده شارعنڭ جوابی: «انی اعلم مالا تعلمون» بولسه کبرهک.

یهود و نصاری خانولرنی عبادت خانلرگه یوروب اوز دینلرنجه عملر ایتلر، باغشی سوزلر ایشتوب فایتوب اوز بالالرنی و حمایتلرنده بولغانلرنی شول روحده تربیه قیللر، اوزلری ده اثر آلوب کوکلارینی نورلاندرلر، اما شوندی بر نعمندن ایسه مسلمان خانولر (مسلملر) محروملر.

مسجدلرگه بارودن خانولرنی منع ایتوچیلر اوشبو روشده دلیللر کیتورلر: (۱) حضرت عائشه همده حضرت عمر اوز زمانلرنده بولغان خانولرنڭ مسجدلرگه یورولرنی منع قیلدیلر. شونڭ ایپون خانولر مسجدلرگه بورمازگه تیوشیلر.

(۲) خانولر مسجدلرگه یورولری سببلی بعض بر ایرلر فتنه له نه باشلاغانلرنڭ «ولقد علمنا المستقدمین منکم ولقد علمنا ائمتأخرین» (الحجر ۲۴) آینی نازل بولدی و خانولرنڭ مسجدلرگه یورولری فتنه گه سبب ایکانلگی اعلام اینوادی.

(۳) رسول الله و خلیفه لر زمانلرنده خانولرنڭ مسجدلرگه یورولری شریعت حکملرنی اوگره نو ایچون بولدر ایدی. ایندی بو زمانده دین عامی تنون دنیاهه شایع بولوب بندی، خانولرنڭ مسجدلرگه یورولرنه حاجت قالمادی.

(۴) رسول الله، مسجدلرگه، جماعت نمازلرنه یورونی ایرلرگه لازم ایتکن و بو خصوصه آنلرنی تعریض قیلغان حالده خانولرنڭ بو اشلرنی لازم قیلمادی، جماعت نمازینه یورو برله آنلرنی تعریض ایتمادی بلکه بالعکس آنلرنڭ اوز اوپلرنده اوپولرنی آرتراق کوروب حدیثلر سویلیدی. بواپسه خانولرنڭ مسجدلرگه، جماعت نمازلرنه یورولری تیوشلی اش بولماوغه دلیلدر.

(۵) خانولرنی مسجدلرگه یورودن مجتهدلر منع ایتکن بولسه لر مقلدلر ایچون شولرنه ایبه رو لازم. حدیثلر و آیتلر تیکشروب مجتهدلرگه فارشو باررغه مقلدلرنڭ حقاری یوق.

مونلردن باشقە دليبلر كيتورلسەدە اك اشانچى بولغانلىرى اوشبو اورنده
ذکر قينغان دليبلردر.

اوشبو دليبلرگە بو روشدە جوابلر بئررگە ممكن :

(۱) حضرت عائشەنك خاتونلرنى مسجدلرگە بورودن منع اينكانى يوق .
درست ، اوز زمانندە بعض بر خاتونلر نك توزەنوب بيزەنوب ، خوشبو يلانوب
مسجدگە بورولر ينى كورگانندن صوك مونلرنى مسجددن منع اينو مصلحت
بولو طرفينە اجتھادى ميل اينكان و: «اگرده رسول الله بز كورگان خاتونلرنى
كورگان بولسە ايدى، خاتونلر نك مسجدلرگە بورولر ينى منع اينكان بولور
ايدى» مضمونندە: «لوادرك النبي صلى الله عليه وسلم ما احدث النساء لمنهن
كما منعت نساء بنى اسرائيل» ديگان ايدى (۱) شولاي بولسەدە خاتونلرنى
مسجدلرگە بورودن منع اينمادى و رسول الله نك فرمانلرينە خلاف اشگە
مباشرت قيلمادى بلكە اوزى رسول الله دن: «لا تمنعوا امام الله مساجد الله وليخرجن
نفلات» حديثينى روايت ايتەدر ايدى (۲). حتى «لمنهن» ديب تعبير فيلوندن،
حضرت عائشەنك فسكى موندى اشلر بارى رسول الله نك اوزينەگنە خاص
بولوبدە بو طوغرودە باشقەلر نك قانشورغە حقلىرى يوقلق طرفندە بولغانلىرى
آگلاشلادر.

حضرت عمر نك منع ايتوى حقندە «كتب سنه» همده احمد ابن حنبل
مسندى برله ابو داود الطيالسى مسندى تيكشردى ايسەدە بو اثر باصلغان
ساعتگە قدر اعتمادلى برسند نابلمادى . كوز يا كئشامى يا كه حضرت عمرگە
اسناد فيلوچيلر جزاف روشدە اسناد قيللرمى؟ حالنك حقيقتى الله تعالىگە
معلومدر . بز اوزمز، محدثلر و اسلام حافظلرينك اثرلر نده كورمى طوروب
مذكور سوز نك اصلى بولووينە شېهەلەنەمز . بو شېهەمز «هدايە» حاشيەلرينك
بعضيلر نده اسنادسز ذكر ايتولسگان خبرلر برلهگنە مدفوع بولمى . شېهەمزگە

(۱) صحيح بخارى، ج ۱ ص ۲۱۰-۲۱۱ . صحيح مسلم، ج ۱ ص ۱۳۰ . احمد ابن حنبل
مسندى، ج ۶ ص ۹۱ . لفظلر «بخارى» نقى .

(۲) احمد ابن حنبل مسندى، ج ۲ ص ۴۳۸ . «نفلات» تانك فتحى قانك كسرى برله
«زينتسز» سادە عادتى و اوى ايچندە بورى طورغان كيوپلر برلهگنە» ديمك بولادر . وقد تمسك
بعضهم فى منع النساء من المساجد مطلقا بقول عائشة . وفيه نظر ؛ لا يترتب على ذلك بغير الحكم
لانها ملقته على شرط لم يوجد فى زمانه صلى الله عليه وسلم بل قالت ذلك بناء على ظن ظنته فقالت
«لورأى» . فيقال عليه: «لم ير ولم يمنع» وظننا ليس بحجة . فيل الاوطار، ج ۳ ص ۱۱ . ارشاد
لسارى شرح صحيح البخارى، ج ۲ ص ۵۲۷ .

سبیلر اوشبو نوسه لر: (۱) امام مالک: «حضرت عمر نك خانونی عاتکه بنت زید مسجدگه بار اچون اذن صور اغانده حضرت عمر نيك طور ادر. (اندیشه می بولا) وموگنا فارشی، عاتکه ده: اگرده منع ایتمه سئك والله چقانم - دیب ایتمه در ایدی ده منع ایتمگان سبیلی چقادر (مسجدگه بار ادر) ایدی» مضمونده بولغان: «عن عاتکه بنت زید بن عمرو بن نفیل امرأه عمر بن الخطاب انها كانت تستأذن عمر بن الخطاب الى المسجد فيسكت فنقول والله لا خرجن الا ان تمنعني فلا يمنعها» حدیثینی روایت ایتمه در (۱). اوز خانونی منع ایتمگان حضرت عمر نك باشقه آدم لر نك خانونلرینی منع ایتموی بیک مستبهد. عمر رضی الله عنه بو خانونی خلیفه بولغانندن صولك آلفان ایدی. ب) امام ابو داود «فی اعترال النساء فی المساجد عن الرجال» دیب بر باب قویه و: «ان عمر بن الخطاب كان ينهى ان يدخل من باب النساء» هم ده: «فلم يدخل منه ابن عمر حتى مات» (۲) دیب حدیث کوچه در. خانونلر پوری طور غان ابشکدن بورو حقنده حضرت عمر نك ابرارنی منع ایتموی و اولیگان کونینه قدر ابن عمر نك شول ابشکدن بورما ووی حضرت عمر نك خانونلرنی مسجددن منع ایتمگانلا گیبنی لازم ایتمه و ابن عمر وفات بولغان کون گه قدر خانونلر نك، جماعت نهاز یفه بورگانلا کولرینی آکلانده در. ابن عمر حضرتلری هجرندن ۷۴ نچی بلك وفات بولدی. ج) عاتکه بنت زید، حضرت عمر شهید بولغانندن صولك زبیر بن العوام غه بار غان وقتنده مسجدگه بورودن منع فیله اوینی شرط ایتمگان ایدی (۳). اگرده حضرت عمر، خانونلرنی مسجدلرگه بورودن منع ایتمگان وشول «منع» ده صحابه لر طرفندن قبول کورلیگان بولسه ایدی آنندن صولك بولغان نکاحده موندی شرط فیلو نك معناسی بولما زلفی لازم کیله در. د) عبدالله بن عمر، رسول الله حضرتلر نك: «لا يمنعن رجل اهله ان یأتوا المساجد» حدیثینی روایت ایتمگان وقتنده اوز نك بلال اسملی اوغلی: «بز آنلرنی منع فیلو رمز مسجدگه بیارمامز» دیگان ایدی. شوشی وقتنده عبدالله: «مین رسول الله سوزینی روایت ایتمم، سین رسول الله سسوز نك کیر سینی سوبلیسن!» دیب بیک فاتیح اوروشدی و وفات بولغان کونینه قدر شول اوغلی برله سوبله شهادی (۴). اگرده حضرت عمر نك منع فیلو ووی درست بولسه ایدی

(۱) الموطأ، ص ۶۹.

(۲) سنن ابی داود، ج ۱ ص ۷۳.

(۳) اسد الغابة، ج ۵ ص ۴۹۹. الاصابة، ج ۸ ص ۱۳۷.

(۴) احمد ابن حنبل مسندی، ج ۲ ص ۳۶. صحیح مسلم، ج ۱ ص ۱۳۹.

ابن عمر، اوز اوغلىنه بو درجهده فاتىغ معامله اينمگان و رسول الله حضورنده اعتبارى بلند و خايغه بواقان آناسينك امرينه موافق سوز سويلگاني ايچون حتى بنتولاي مسامحه قىلغان بولور ايدى. ه) حضرت عائشه برله حضرت عمرنك خانونلارنى مسجدلردن منع ايتولرى درست بولغان صورندهده بو اش، مسلمانلر ايچون عهومي بر حکم بولا آلماز و مسلمانلر شونك برله تكليف ايتو- لمازلر ايدى. چونكه آنلارنك بو عمللرى نصغه قارشو اجتهاد بولاچقدر. شارعنك نصارينه و عهومي دايملارينه قارشى بولغان اجتهادنك شريعت نظرنده قوتى يوقاق معلوم.

(۲) امام ترمذىنك ابن عباسدن روايت قىلويينه كوره واقعه اوشبو روشدهدر: «كانت امرأة نضلى خاتى رسول الله صلى الله عليه وسلم حسناء من احسن الناس و كان بعض القوم يتقدم حتى يكون في الصف الاول لان لايبرها ويستأخر بعضهم حتى يكون في الصف المؤخر فاذا رجع نظر من تحت ابطيه فانزل الله تعالى واقدم علينا المستقدمين منكم واقدم علينا المستأخرين» (۱). بو حديث اگرده عللار و نيكارلردن سلامت بولسه خانونلارنى مسجدلرگه يورودن منع ايتوگه توكل بلىكه منع ايتماو تيوشلى بولوغ دالامت قىلهدر. چونكه موگه كوره رسول الله حضورنلرى، خانونلارنك مسجدلرگه يورولارنده كوهي آزى، كچكهنه زورمى فتنه كورله چيگينى بلىگان حتى آنك طوغروسنده قرآنده نازل بواقان و شولاي بولا طوروب، نيكور حكمنى مؤيد روشده فرارلاندروب قالدركان و خانونلارنك مسجدلرگه يورولارينه قارشى طورماگىز، ديب نهى قىلغان بولادر. حتى حضرت عائشه نك: «اگرده رسول الله، بزكورگان خانونلارنى كورگان بولسه ايدى خانونلارنك مسجدلرگه يورولارينى منع قىلغان بولور ايدى» دىگان سوزينه قارشى اوشبو ابن عباس حديثى: «خانونلارنك مسجدلرگه يورولارنده بعض بر تيوشسز اشلر بولاچقنى رسول الله بلدى حتى شول حقه آيت كريمهده ايندى، شولاي بولا طوروبده رسول الله بو اشدن منع ايتمادى بلىكه منع قىلوغ رخصت ايتمادى و مانع بولماگىز! ديب فرمان بيردى» مضموننده جواب بولادر.

(۳) انسانلر هر وقت اوز زمانلارينك بوزولويوندىن زارلانلر، شكابتلر قىلار، «علم بتدى، انصاف آز ايدى، شريعت و دين علملرى بوغالدى، بلوچيلر

اگر تہمیل؛ بلکہ وچیلر اوگرہ نھیلر « دیب آہ اورالر، زارلانا وسقر انالر. اما خانونلر نڭ مسجدلر گہ یورو مسئلہ سینہ کیلسلر « ایندی بو زماندہ ذہن علمی بتون دنیافہ شایع بواوب ہندی، خانونلر نڭ مسجدلر گہ یوروب دہن علملری اوگرہ نوارینہ حاجت قالہادی» دیلر. ہر برینہ تمام خلاف بولغان بواہکی توری دعوانڭ فایوسی اشانچیلیدر؟. دہن علمی اوگرہ نودن خانونلر دہ ایرلر دہ، باشلر دہ فارنار دہ مستغنی نوگللر ہم ہیچ وقت مستغنی بولمازلر. دہن علمینڭ بتون دنیافہ شایع بولووی غنہ بیتمی بلکہ بتون شخصلر، فردلر آراسینہ شایع بولووی کیرہک. بو کونلر نیز بواورمی یا کہ بولمازمی معلوم نوگل. انسانلر نڭ افضل واعلمی بولغان ذات: «رب زدنی علما» دیب دعا فیلو ہرلہ تکلیف ایٹولگان حالہ «شریعت علمی شائع بولوب بیندی، عادتی آدمار ایچون علم آلو قصدی ہرلہ مسجدلر گہ یورر گہ حاجت قالہادی» کبک سوزلر، صای فکر وینکل اویلر سبیلی گنہ صادر بولورغہ ممکن. موندی سوزارنی سویلہ وگنہ ییکل. بو ہر. ایکنجی، مسجدلر گہ یورودن مقصود، علم اوگرہ نو ہرلہ براسکدہ باشقہ نرسہ لر دہ، بندہ لر گہ معلوم ومعلوم نوگل سرار وسبیلر دہ بولورغہ ممکن. مونلر چہل سندن، مسلمانلر بعض ہر ساهتلر دہ گنہ بولسہدہ حیوانلقتن آیزلر بولورغہ و روحانی عالم گہ اوغشارغہ، اوز اوزلرینی یاغشی طونا بلورگہ اوگرہ نسونلر؛ چہیتلر نڭ ادبیلرینی عملی صورندہ اجرا فیلورغہ عادت ایٹسونلر، کبک مقصدلر بولورغہ نیک یسارامی؟. موندی حاللردن ہیچ ہر مملکت و ہیچ ہر زمان خلقلری مستغنی نوگللر.

(۴) رسول اللہ، جماعت نمازینہ یورو حقندہ آیروم صورندہ خانونلرینی تحریرض فیلماغان بولسہ اللہ تعالیٰ نی توحید فیلو وپہمہرینی تصدیق ایٹو حقندہ آیروم صورندہ تحریرض فیلہ در ایڈیم؟ ہر حکمنڭ ایرلر گہ خاص بواوونہ شرعی یا کہ عقلی دلیل بولماسہ شول حکم ایرلر ہرلہ خانونلرغہ عام و ہر ہر صنف ایچون ہر نیگز بولاچقنر. بو معلوم. «صلاة الجماعة افضل صلاة الفد بسبع وعشرين درجة» (۱) کبک حدیثلر نڭ عمومندن خانونلرینی چیقارغہ نیندی دلیل بار؟. «غير صلاة المرء في بيته الا الصلاة المكتوبة» (۲) کبک حدیثلر دن استدلال فیلوب مسجدلر دہ سنت و نقللر او فودن ایرلرینی منع ایٹو یاراماسہ «وبیونہن

(۱) صحیح بخاری، ج ۱ ص ۱۵۸.

(۲) احمد ابن حنبل مستند، ج ۵ ص ۱۸۷.

خير اهن» (۱) كېك حەبىئىل بىرلە استىدلال ايتوب خانونلارنى مسجدلەرگە يورودن منع ايتۇدە بىك اورنلى بولماز. چۈنكى ھەر ايبكى حەبىئىلنىڭ افادەلىرى، دالائىلىرى بىر درجەدەدر. بو بىر. ايكىنچىدىن رسوللانىڭ اوزون بىر حەبىئىدە: « وئشھود الغىر و دعوة المسامىن» (۲) دېگان سوزى خانونلارنى عىد و جھامت نمازىنە چىقو ھىندە تەبرىض و تىرىغىب اېكانلاگىندە شېھەلە نورگە اورن يوق.

(۵) علم اھللىرىنە معلوم بولغانفە كورە مچتھىلارنىڭ وظيفەلىرى، اجتھادى (قرآن و سنت يا كە اجماع امت طرفىدىن آچىق دىلېل نابىلماغان) مەسئەللەردە گىنە اجتھاد فىلو و اوز فېكلارنى اعلان ايتۇدۇر. موندن باشقەلەر (قرآن، سنت و اجماع بىرلە بىلنگان مادەلەر)دە آنلار اجتھاد قىلمىلەر و فېكل بىيان ايتىمىلەر. صرىح نەسغە فارشى بولغان « اجتھاد » نىڭ شرىعت فاشىندە فونى يوق. رآى بىرلە، شرىعت ھكىمىنى نەسخ ايتوب بولمى. خىطالىق بىرلە ھىرر مچتھىد قرآن و حەبىئىلەرگە خىلافى روشدە اجتھاد ايتسە موڭا اىيەرو درست بولمىدۇر. اوشبوڭا كورە خانونلارنىڭ جھامت نمازلىرىنە يورولرى مەسئەلسى « اجتھادى مەسئەل » لردن توڭل. بىر تۇرلى « رعايت مصلحت » يا كە خىصوصى زىمانلەر و اورنلار اجماع ايتىۋوندىن كېلەر طورغان ضرورنلار بولماسە موندە اجتھاد فىلورغە اورن يوق. چۈنكى بو اش، رسول اللەنىڭ سىنتى بىرلە فرارلانغان. بو بىر. ايكىنچى، خانونلارنىڭ جھامت نمازلىرىنە يورولرىنى قايسى مچتھىد منع ايتە و مونىدە قايسى عالەملەر روابىت قىلەرلەر؟ مونى اثبات ايتىو لازم.

امام شافىئى مەنھىندە اساس طونولا طورغان « كىتاب الام » دە موندى بىر سوز كورلمادى. بىلكە خانونلارنىڭ مسجدلەرگە يورولرى مشروع بىر عمل بولۇۋىنە فرەلەنىنگان مەسئەللەر كوبىر. امام مالك مەنھىندە دستور العمل بولغان « المەدۇنە » دەدە مسجدلردن خانونلارنى منع ايتە طورغان بىر جەئزە يوق. بالەكس خانونلارنى منع ايتمازگە فوشقان سوز بار (۳). امام مەھمۇد تالىبى بولغان « الجامع الصغىر » ھەمدە « الموطأ » دە منع ايتە طورغان عبارت اوچر امادى. بىلكە « ظاھر روابىت »

(۱) احمد ابن حنبل مىندى. ج ۲ ص ۷۶. بو حەبىئىدە بولغان « بىيوتون خىر اهن » نىڭ تەفصىلى « وىلاتون نى بىيوتون خىر اهن من وىلاتون نى المساجد » بولورغەدە « وىلاتون نى بىيوتون خىر اهن من وىلاتون الرجال نى بىيوتەم » بولورغەدە مەكەن. سوڭقى احتمالغە كورە خانونلارنى مسجدلردن منع ايتىوگە آرزىغە دىلەدە قالدىلەر.

(۲) صحىح بىخارى. ج ۱ ص ۸۳ و ج ۳ ص ۱۷۲.

(۳) المەدۇنە. ج ۱ ص ۱۰۳.

مجموعه‌سی بولغان «المبسوط» ده بو اشنگ شریعت‌گه خلاف ومنهی توگلاگینی بلدره طورغان مسئلهلر بار (۱). درست، سفیان ثوری برله عبدالله بن المبارک: «بزنگ بو زمانه‌ده ایندی خانولرنڭ مسجدرگه پورولاری مکروه» دیب سویلیلر ایدی (۲) اما مولرنڭ «مکروه» دپودن مقصودلاری «مکروه تنزیهی» اباکانلگی معلوم.

خلاصه: خانولرنی مسجدردن منع ایتو حقنده مجتهدلر طرفندن منع بارلی بو کون‌گه قدر بزنگ اوز قاشمه‌ده ثابت بولمادی. امامنع ایتمهو حقنده باشلرنی قارتلرنی، کچوکلرنی و اولغلرنی آیرمی، خاصلامی روایت ایتوله طورغان حدیثلر کوب. بو حدیثلرنڭ بعضیلرنده «کچیلرده منع ایتمه‌گز و بعضیلرنده «قارانغو و قتلرده منع ایتمه‌گز» مضموننده ذکر قیلنسه‌ده بو اورنده ذکر ایتولسگان حدیث شریفک مطلق بیان قیلنهدر. اگرده رسول‌الله‌نڭ مرادی قارت خانولرنی و قارتچقلرنی غنه منع ایتماو بولسه و بو حکمده یاش خانولر و قزلر حقنده یورتلماو بولسه ایدی بکرمی بکرمی بیش قدر بولغان روایتلرنڭ هیچ بولماغانده برگنه‌سنده شوشی قید ذکر ایتلنور و بو درجه‌ده مساهل برله اوتولماز ایدی. حالبوکه عصر سعادتده و خلیفه‌لر زمانلرنڭ پاش و قارت خانولر هیچ استثنا‌سز مسجدرگه پورگانلیکلری معلوم. امام ترمذی رسول‌الله‌نڭ یاش قزلرغه قدر عیدنمازینه چیقارغانلیغی حقنده حدیث روایت ایتهدر (۳).

هر حالده رسول‌الله و هرمتلو صحابه‌لردن روایت ایتولسگان قاعده‌لرنی دستور العمل طونو، ادب و انصافیغه رعایت قیلو شرطی برله مسجدرگه یورودن خانولرنی منع قیلو حقنده هیچ بر مجتهد و هیچ بر مقلدنڭ حقی بولماسه کیرهله، رسول‌الله‌دن ثابت بولغان عمللرنی، قارلرنی خصوصاً عبادت ماده‌لرینی نسخ قیلو، اوز گرتو وظیفه‌سی بنده‌لرده یوقدر.

دعواکل تول عند قولهمید

فما آمن فی دینه کمغاطلر.

یوقاریدن بیرلی آکلانوب کیله طورغان بر نقطه‌نی بو اورنڭ آچیق ایتوب یته‌دن بر مرتبه ذکر قیلورغه لزوم بار:

(۱) کتاب المبسوط للامام السرخسی. ج ۱ ص ۱۶۶.

(۲) جامع ترمذی. ج ۱ ص ۷۱. بو خصوصه «الفتوحات النکیه» ده ایمیعی بر بحث

یلر. ج ۱ ص ۷۴۱-۷۴۲.

(۳) جامع ترمذی. ج ۱ ص ۷۰. بو حدیثنڭ مضمونی صحیح بخاری‌ده‌ده بار. ج ۲ ص ۸-۱۰.

خانوںلر نك مسجدلر گه بورولری آش و ضیافتلر گه، طوی و تماشا اورنلرینه بوروجیلر روشنده بیزه نوب -وزه نوب، کینوب یا صانوب خوشبو یلرغه مانچیلوب توگال بلسکه مسکینلر درویشلر و عبادت فیلو حیلر روشنده بولورغه، ابرئر گه قانشمازغه، اورنلر و صفلر آبروم هم ده فوللر بوزلر خصوصاً ساچلر اورنولگان بولورغه، الله حضورینه باروب مذاجات فیلو خاطرده طونلورعه تیوشلی. بولای بولماغانده ایرلر طرفندن کیرهك منع بولسون و کیرهك بولماسون. خانوںلر نك مسجدلر گه بورولرنده معنا یوق بلسکه اوبده اونولری یاغشی. والله اعلم بالصواب.

(۲۰۹) لَا تُنَزِّمُ الرَّحْمَةَ إِلَّا مِنْ شَقِيٍّ (۱)

ترجمه سی: «الله تعالی نك رحمتی شقی آدملر دن باشقه دن صور اماز». «رحمت» باشقه لرغه فائده کیترو وانلر دن ضررنی بیارر ایچون طربشودن عبارت بولغان بر «صفت» در. سز نك مسعود بولونکر ایچون طربشوی وسر گه کیلووی احتمال طونولغان ضرر لرنی بیارو طوغر وسنده سعی فیلوچی کشی، سز نك حفکزده مرهمنلدر. حقیقت حالده کشیلر گه مرهمنلی بولو، بنده لر نك اوز اولزینره مرهمنلی بولولرندن کیله، چونکه کشیلر گه بولغان مرهمنلر نك نتیجه سی بنده نك اوزینه فایئادر. «ان احسنتم احسنتم لانفسکم» (بنی اسرائیل ۲) اسلام دینی، اجتماعی و اخلاقی بر دین بولغانلقدن خلق کوزالشدرو، مرهمنلی وشفقتلی بولو مسلمانلر ایچون لازم بر وظیفه. شونك ایچون بولسه کیرهك، رسول الله، اسلام دینی گوزل خلقدن عبارت ایکنلر گپنی وگوزل خلق سببندن بنده لر، بوقاری دره لر گه مستحق بولاچقلرینی بیان فیله در.

بعض عالمر «صراط الذین انعمت علیهم» دن مراد هدایت و مرهمن اهللری» دیب نفسیر ایتمشلردر. اوشبو حدیث شریف مرهمنلر نك، شقی بولوغه علامت ایکنلرکنی بلدره در. مرهمنلی بولو حقنده باشقه حدیثلرده کوپ، بعضیلری بو اثرده هم ذکر ایقولدی.

(۲۱۰) لَا حَلِيمَ إِلَّا ذُو عَثْرَةٍ وَلَا حَكِيمَ إِلَّا ذُو تَجْرِبَةٍ (۲)

ترجمه سی: «اوزینك آیاغی نایوبده خطرله لر گه توشکان کشیلر دن باشقه

(۱) جامع ترمذی، ج ۲ ص ۱۳.

(۲) جامع ترمذی، ج ۲ ص ۲۳. احمد ابن حنبل مسندی، ج ۳ ص ۶۹.

آدم، حلیم (كشپلرنىڭ غىبلىرىنى بىردەلەۋچى) بولماز ونجربەلى كىشىلردن باشقا
آدم «حكيم» بولماز.»

بوسوزنىڭ درست ايكانلىغىنى هر كىم اوز عقلى بىرلە بلورگە نىوشلى .
كوب خطرەلەرگە نوشوچىلار و خطالىق بىرلە كوب باكلش اشلىرى باشلىرىدىن
اونكاروچىلار، كىشىلرنىڭ باكلش اشلىرىنى كورگان وقتلرنىدە مەكەن قىر شوگا
بىر باخشى سەب ناپارغە طرىشەلەر، «قايغو كورمى، يىگت اير بولمى»، «اير،
يىلغان اورنىدىن فالقور» دىب قوللرنىدىن كىلەنگان قىر كىشىلرنىڭ غىبلىرىنى
باشلەر، مەجلىسدە سويلەۋچىلەرگە ابرك بىر مېلر و بول قويوب طور مېلر. دىيادە
كوب مەامل ايتكان، كويى كوروب دىيانىڭ آپمى ونوچىسىنى نانپىغان كوب
تجربەلى آدم «حكيم» در.

(۲۱) لَا حِمَى فِي الْإِسْلَامِ وَلَا مُنَاجِسَةٌ.

ترجمەسى: «مباح بىرد، مال بورتودن منع قىلو، اوزىنىڭ آلو نىتى بولمى
طوروب، بىر مالغە بها آرتىرو اسلامدە بوقىر.»

جاهليت زمانىدە عربلرنىڭ شىخلىرى وقىبىلە باشلىقلارى اگىردە بىر اورنى
خاسلاب آلورغە و باشقىلارنىڭ مەللرى شول اورندە بورونى منع قىلورغە نەسەلر
شول بىردە بىر بىوك اورنغە مەندىر ات اولانلار، اوردرەلر وات ناوشى
ايشتولمازلك بولغان اورنى هر طرفىدىن بىلگولەب آلوب شول بىرنى اوزارىنە
ملك ايتەلر وشونىدە «حمى» دىب ايتىلر ايدى.

اسلام دىنى ايسە «مساوات» اصولىنە بنا ايتولگانا. كىدىن مباح لىكن خلىقلار
ايچون كىرەكلى بولغان بىرلرنىڭ باشلىقلارغە خاسلانوب دە باشقىلارنىڭ حقارى
بىرلو عادىنىنى ابطال قىلدى «حمى» فقط الله ورسولىنە گنە خاس بولوب قالىدى .
مونىڭ مەناسى ايسە اگىردە خلىفەلك حكومتى ايچون اورن كىرەكلى بولسە
موقت ايتوب حكومت اسمىنە آلوب طورورغە يارى و حكومتىدىن بوشاوبىرلە كىرى
خلىقغە و اولىگى خالىنە قايتا (ملىق منفعىتىنە بولادى) دىگان سوزدر. امام بخارى
ابن جنامەدىن روايت ايتە طورغان «لا حمى الا لله و لرسوله» (۱) حدىثىنىڭ مەقۇمى دە
شارحلر سوزىنە كورە - اوشبۇدر.

سلفى عصرىندەقى «مساوات» فانونىنىڭ نى درجەدە اعتبار ايتولگانلىگى

خليفه حضرت عليڭك بر يهودى برله فاضى شريخ حضورنده حكم كه طور غانلقى
دليل بولسه كبرهك (۱).

بر مالى اوزى آلور ايچون حق آرندرو، شريعت قارونده ممنوع اش
نوگل. اما اوزبنك آلو فصدى بولمى طوروب مجرد باشقه آلوچيلرنك آنچه لربنى
كوبرهك چيقارتو ايچون آرندرودن اوشبو حديثى برله رسول الله منع ايتهدر.
چونكه بواشده مال صانوچى غه فائده بولسه ده آلوچى غه ضرر بولادر. ضرر ايتونك
قباحنى، فائده ايتو ياخشيلغينه كوره اوغرافدر.

(۲۱۲) لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ (۲)

ترجمه سى: «اسلامده، كشى كه ضرر بيروو بيلرلگان ضرر برابرينه ضرر
برله جزا قىلو درست نوگل».

بر كشى كه كىچيلىك كيترو «ضرر» وشول كشىنك موڭا فارشولق ايتوب
كىچيلىك كيترووى «ضرر» در. بر كشىنك بل طوروب كيومىنى بر تو يا كه
يازوينى بوزو «ضرر» بولسه نىكى كشىنك اوچ فايتارو ايچون مونك اوز
كيومىنى بر تووى، يازوينى بوزووى «ضرر» در. بو اشلرنك هر ايسكىسى ده
(اسلام قاضيسى طرفندن حكم ايتولمگان مدنده) ممنوع اشلر (۳).

مشهور مجتهدلر زمانلارنده بولمغان ومسئله سى ده فقه كتابلارنده ندوبن
ايتولمگان بىك كوب معامللر اوشبو حديث همومينه كروب ممنوع بولور غه
ممكن. بر كشى طرفندن تاليف ايتولمگان اثرنى رخصتسز باصدروب صاتوب
طوروب يا كه معين عدد باصدرو حقنده مقاوله بولا طوروب شونى آرتق باصدرو
وبر كشى كتاپينك كلبشه سى برله فائده لهنو، حكومتلرنك آلتون وكموش اورنلرينه
بورى طورغان. يا كه خصوصى شركتلرنك سرمايه سندنلرينى اشلب خلق آراسينه
ناراتو، درس اوفونو وتعليم قىلو برله شغل نوچى آدملرنك درس وقتلارنده
قوناق غه وباشقه اشلر آرتندن يورولرى، نمازلر غه ومجلسلر گه جبولغان خلقلرى

(۱) بو سوز تاريخ كتابلارنده بولسه ده كتبخانه زده بولغان حديث كتابلارنده مشهور اصللر ده
كورلمايدى. درستلىگى نى درجه ده در ۹.
(۲) سنن ابن ماجه. ج ۲ ص ۳۱.
(۳) بو حديثى محترم موسى افندى «قواعد فقهيه» لى اثرنده بر قنر مثاللر برله ايضاح
قىلغان ايدى. ص ۲۰-۲۱.

کوتنروب طورو کبک نرسه ارده باشقه بر کشی که مادی روشده ضرر کبترو بولغانلقدن اوشبو حدیث شریف برله مهنوعدر.

(۳۱۳) لَطَاعَةٌ لِمَخْلُوقٍ فِي مَعْصِيَةِ الْخَالِقِ (۱)

ترجمه سی: «الله تعالی که گناه بولاچق اشدنه، هیچ کیم که اطاعت قیلو بوق.»
 الله تعالی که گناه بولا طورغان اشدنه هیچ کیم که حتی آنا و آناغده اطاعت قیلنماز. بو خصوصده امام ترمذی اوشبو حدیثنی روایت ایته در: «السمع والطاعة علی المرأ المسلم فیما احب وکره ما لم یؤمر بمعصية فان امر بمعصية فلا سمع علیه ولا طاعة» (۲). (گناه اش بولماغان مدنده امام (خلیفه) که، آنا و آناغده اطاعت قیلو واجب، بو اش مسلمان کشینک وظیفه سبدر، کیرهک اول اشنی یاراتسون و کیرهک یاراتماسون، اما گناه اش حقتن اطاعت قیلو بوق» مضموننک در. مملکتلر، اول وشیرلرده اجتماعی و عمرانی مصلحتلر ایچون توزولساگان قاعدلر و قویولغان دستورلر که اطاعت قیلو لازم اش ایکنلیگی معلوم. بر اورندهغی اورمان و اره مهنی کیمساز که و بر بولونندهغی پچاننی چابازغه دیب انفاق باصالغان و یا که نیندی گنه بر عام مصلحت حقتن قانون توزولساگان بولسه آثا اطاعت قیلو، معروف که اطاعت قیلودر. امام احمد ابن حنبل، علی رض الله عنه دن: «انها الطاعة فی المعروف» حدیثینی روایت ایته در (۳).

صوگ عمرنده، رسول الله حضرتلری شام طرفینه باراچق عسکر که بکرمی باشلرندن اوتماگان اسامه بن زیدنی باش قوماندان تعیین اینکان ایدی. شول اراده رسول الله وفات ایتدی حضرت ابو بکر، خلیفه قوبلغاندن صوگ مذکور عسکر اوزلرینک مقصود اورنلرینه بونه لدیلر، مهاجر وانصارنک شبخلری شول بکرمی یاشلک اسامه قول آستنده کیتدیلر و «اطاعت» نک نیچوک بولاچغینی عمللری برله اوزلرندن باشار که کورساندیلر و اوگره تدیلر.

«اطاعت» مسئله سی بیک الوغ و بیک اهمیتی بر نرسه بولغانلقدن مونی بالا و قنده، ائک اولگی «نریبه» آراسنک اوگره تو تیوش. بالا، سوز تکلاماز فارشی ده بولماسون و فولده یوری طورغان جانسز قورالغده اوخشاماسون. مونک ایچون بالالرنک «حلقن» غه اطاعت قیلورغه عادت ایتولری، حق برله حقسزاقنی

(۱) احمد ابن حنبل مسند. ج ۵ ص ۶۶.

(۲) جامع ترمذی. ج ۱ ص ۲۰۴.

(۳) احمد ابن حنبل مسند. ج ۱ ص ۹۴.

آیره بلورلك عقل بورنولرى ومعا كنه قبله آلولى لازم. حلقغه اطاعت قبلورغه بلوچى بالانك گناه اشلرگه اطاعت قبله ازسزلى و بوزوق كشيلىر سوزلرينه قارابده عقل طشنگ بورمازلكلرى معلوم.

(۲۱۴) لَا عَقْرَ فِي الْإِسْلَامِ (۱).

ترجمه سی: «اسلام دیننده قبرده مال بوغازلاو بوق».

جاهلیت وقتنده عربلر اولکلرنی حرمتلو و گویا آنک سلامت وقتنده ایزگولکلرینه مکافات اینو قصدی بوله قبرلرینه باروب دوهلر، صغر و باشقه حیوانلر بوغازلیلر ایدی. اسلام شریعتی مسلمانلرنی شوشندی معانز اشدن منع ایدی. بو حدیث شریفده قبرلر حضورنده مال بوغازلاونک درست توگل ایکنلیگینی بیان قبلدر.

قیلغان عمللرینک ثوابینی باشقه لرغه هبه قیلودن شریعت منع اینمی. شول هه قیلو سببلی هبه قیلنمش کشی گه برر توری فائده بولاچقی بونمی؟ مونی البته بلورگه امکان بوق. شولای بولسه ده بو اش اسلام دینی نظرنده ممنوع توگل. اوشبوکذا کوره بر کشی اوزینک قیلغان عملرینه، باشقه لرینه ده شریک اینسه ثوابینی باغشلاسه یاغشی قیلغان بولور. مال صویوب فقیرلرنی آشاتسه وشونک ثوابینی برر بیلیگولی اولکنک روحینه باغشلاسه ضرر بوق. اما کیهک فقیرلرگه اوله شو و کیرهک باشقهجه قیلو فرض بوله اولک حضورینه و قبر اوستینه باروب مال بوغازلاو درست توگل. بو بردن جاهلیت عادتینی و اسلام دینی بوله منع اینتولسگان بر اشنی (سنت سینه) احبا قیلو و ایکنچیدن مال بوغازلاو طوغروسنک مذکور اولک مقصود اینلوب طونلو سببلی «شرك» و «مما اهل به لغير الله» دهب نهی کیلیگان نرسه برله عمل قیلو بولادر. مقصود الله رضالی ایچون بوغازلاو بولسه آنی نبرگه آلوب باررغه لزوم بوق، قبرگه اینلوب بوغازلانغان نرسهنی خالص الله تعالی ایچون بوغازلانغان دیرگه بول کوربمی.

بلغار خرابه سنده گی قبرلرگه؛ خواجهلر ناولزینه، چیشمه لرگه، بها الدین نقشبند و خواجه احمد بسوی تر به لرینه، اورشاک بوینده جعفر ایشان، چیشمه

آولنده كاشانه و صنقاش فبرارينه باروب نذر قربانلر بسوغازلار و شول قربانلر سببلى مذكور ذائلر و اورنلرغه نقر ب ايتوار بسا كه شول كشيملر و اورنسلارنى الله برله اوز آرالرينه واسطه ديب بملولر شربعت طرفندن منع ايتولگان عمللر، فساد و ضلالتلردر. موندى بوللر برله الله تعالى گه نقر ايتو رسول الله طرفندن اوگره تولگانى بوق، صحابه لر و تابعينلردن، سلف عالملردن ده كوچر امامدى. رسول الله دن كوچر امامان عمل و عبادتن فائده و ثمره كونو عبثدر.

ترسم نرسى بكعبه اى اعرابى
اين ره كه تو ميروى پتر آستانه ت.

بزنك موندى سوزلر موز برله ايسندى خلقلر اوزلر بسنك هادتلرينى ناسلامازلر، اوزلرى اعتقاد ايتكان آدمارينك سوزلرينى بزنك سوزم برله البته آلامشدرمازلر، اوزلرى عالم و فاضل هم رسول الله نك وارثى ديب ظن ايتكان حرملى كشيملرينك مرادارينه خلاف اورنده بزنك اقلقلر لمزغه اهميت بيرمازلر. موى بله مز، شبهه مز بوق. شولاي بولسه ده بتون دنياغه نار العان بو بوزوقلقلر ده فانشمز بوق ايكانلكنى بلدرو و اوزمزدن صولك كيل چك حرمتلو خاقلر مز گه شكابت قبولو نصدى برله بو قدر سوزلر يازوب اوتهمز.

(۲۱۵) لَا عَقْلَ كَالْتَّابِيرِ وَلَا وَرَعَ كَالْكَفِّ وَلَا حَسَبَ كَحُسْنِ الْخُلُقِ (۱).

ترجمه س: «تدبير درجه سنده عقل بوق، اوصاللقدن طيبلو قدر نقوالق بوق، گوزل خلق قدر فضيلت بوق».

اوزبى هم ده اوزبى نك وظيفه سيني بلو و اوزبى تبوشلى اشلر برله شغللر نو، اوز اوسنينه توشه چك خدمتلر كه حاضرله نوب طور و «تدبير» در.

دنبا همى و آدملرنك جيانلرى، بيك كوب يام (منزله - مرحله - استانسه) - لردن عبارت بولغان اوزون بر سفرگه اوخشى. بو ياملرنك برنجيسى «پيشوك» بولسه اك صوكفيسى «فبر» در. بعض بر ياملر آراسنده بول باخشى و بعض ياملر آراسندهغى بوللر بوزوق بولووى قبيلندن عمر و حيات سفرنده گى بعض بر وقتلر ضررسز و بعضلرى بيك بوزوق نرسه لر برله اوتهمز. شوشى بوزوق

یاملرده مشقنى آزراف نارتور وممکن قدر راحترهك پورر ایچون آدم بالاسینك اوز اوزینی تانوی، اوز وظیفه سببی بلوی لازم. بو نرسه لرنك بردن بر یوللری گوزل خلقلی بولو واللهغه تقوالق قیلودر.

تقوالقنى شمار وگوزل خلقلینی اوزارینه زینت ایتوب آلوجیلر هر اشارینی بلوب و آکلاب اشلر لر، عمللری برابرینه مکافاتنی الله دن باشقه لردن کونمازلر، فرصتلرنی، وقتلرنی اسراف قیلمازلر. شوشی اشلرنك «ندبیر» و «عقل» ایکانلگنده شبهه یوق.

ماللرنی ودولتلرنی اسراف ایتو بر مرتبه ندبیر سزلك بولسه فرصتنی، وقتنی اسراف ایتو ایسه اون مرتبه ندبیر سزلكدر.

وقتنی، فرصتنی اسراف قیلو قدر اوکنچلی اش یوق. هر بر بتکان نرسه نی یا گادن نابو ممکن بولغان حالده وقتنی نابو ممکن توکل. اوتوب کیتکان کونلره آرتاده فالغان ساعتلر دقیقه لر ایندی مذگوگه اوندیلر کیرو فایتمیلر. وقت، زمان وفرصتلر الله تعالی نك الوغ هبه لرندن بولغانلری ایچون آنلرنی، سوکنندن اوکنورلك اورتلرغه صرف ایتو درست بولماز. ائک الملی وحسرنلی سوز «ایندی وقت اوتدی!» مضموننده غی سوزدر.

گوزل خلق، ائک الوغ فضیلت ایکانلگنده شبهه یوق. لیکن بعض وقتنده خلقلر نك گوزل وگوزل نوگللرینی آبرو طوغروسنده بر آز مشکلكک ظاهر بولادر. بالغان سویلو، اوغرلاو، خیانت ایتو کبک اشلر هر وقت بوزوق خلق امانت وصدق کبک نرسه لر هر وقت گوزل خلق بولسه لرده صبر، غیرت وحمیت کبک اشلر طوغروسنده بعض وقت شبهه بولادر. بو نرسه لر «دوا» قیلنندن بولوب تیوشلی اولچاولرینه بینمگانده اثر سز اولچاولرندن آرتقان وقتنده آغو بولورغه ممکن. شونك ایچون بو خلقلرنك دوا و آغو بولاچوق اولچاولرینی بلو کیرهك. مونی بلور ایچون یاخشی تجربهلر، رسول الله وصحابه لرنك سیرتلرینی وهادنلرینی یاخشی آکلاو بینهدر.

(۲۱۶) لَا تَمْبِرَةَ مَعَ الْأِسْتِغْفَارِ وَلَا صَغِيرَةً مَعَ الْأِضْرَارِ.

ترجمه سی: «توبه قیلنوب طورلغانده گناه کبیره ودائمعیلق قیلوب طورلغانده گناه صغیره یوقدر».

گناهلرنك الوغاری وکچوکلری بار. ایکانلگی قرآن کریم و حدیثلردن

معلوم. (۵۱ نەجى ھىدىت) لىكىن قايسى گناھلار الوغ و قايسى گناھلار كچوك اېكانلىكى ھىقىندە علم اھللىرى آراسىندە نىزاع و مۇخالىفت بىسار. بو نىزاعنى اوشبو ماددەلەرگە جىباغە مەمكىن:

(۱) بىتون شرىعتلەر فاشىندە ھىرام سانالغان نىرسە الوغ گناھ بولوب آندىن باشقىلەرى كچوك گناھلەر.

(۲) اللە تەئالى گە اشانو بوللرىنى بىكىلى طورغان نىرسەلەر الوغ گناھ و آندىن باشقىلەرى كچوك گناھ.

(۳) ماللارنى، نەنلرنى تىلى ايتوگە سەبب بولغان گناھلار الوغ، باشقىلەرى كچوك.
 (۴) ھەر گناھ اوزىندىن كچوك گە كورە الوغ و اوزىندىن الوغغە كورە كچوك.
 (۵) قايسى گناھنىڭ الوغ و قايسى گناھنىڭ كچوك اېكانلىكى مەلۇم توغل بلىكە ھىدىر كىچەسى قىبلىندىن مەبەم.

(۶) اللە تەئالى نەھى قىلغان گناھلارنىڭ ھەر بىرى الوغ و آندىن باشقىلەرى كچوك.
 (۷) دىنبا دە ھىد و آخىرتىدە نەموغ بىرلە جىزا بولماقنى خەبىر بىرلىگان گناھلار الوغ و آندىن باشقىلەرى كچوكدر (۱).

اوشبو نەرىفلەرنىڭ بەضلىرىنە كورە الوغ گناھ ىدى و بەضلىرىنە كورە اون ىدى و بەض بىرلەرىنە كورە توفساندىن آرنىق بولادىر.

ھەر ھالدا اللە تەئالى گە شىرك قاتو، آنا و آنانى رىنجىتو، ھىقسىز بىردە كىشى اولدىرو، يالغان آند ايتو، ىتىم ھىقىنى آشاو، ھىقىق خاتونلارنى زىنا بىرلە نەھىت قىلو، زىنا ايتو، اسراف قىلو، اىسىرنى كىچ اېچو، اللە رىھىمتىدىن امىدىسىز بولو، اوز بالاسىنى «مىندىن توغل» دىب انكار قىلو، فرض نەمازنى اوقوماو، مەسلمانلارنىڭ ھىرضارىنە نىيىو، نەھىت قىلو كىبىك نىرسەلەرنىڭ الوغ گناھلاردىن بولۇوندە نىزاع بو. اوشبو ھىدىت گە كورە توبە ايتو سىبىلى، «شىرك» دىن باشقىە بولغان الوغ گناھلەر، الوغ گناھلەردىن چىقالار و دائىم چىلىق قىلو سىبىندىن كچوك گناھلەردە الوغ گناھ بولالار. اصل ذاتىدە كچوك بولسىدە آدم بالاسى شول گناھنى قىلورغە داۋەم چىلىق ايتە باشلاسا آنىڭ گناھ اېكانلىگىنى فەكرلى آلەمى و آنى قىلورغە و جىدانى عىدابلانمى بلىكە شول اشنى اوزىنە عادت ايتوب اولادرو شونىڭ بىرلە لىدەلەنە، مەنغ ايتو چىلەرگە قولاق سالمى و نەصىھەت قىلو چىلەرنى سوبەيدىر. شوشى ھاللىر سىبىلى كچوك گناھلەر اولوېغ گناھلەر جەلەسىنە كىرەلەر.

(۱) شوشى سوز دىستىرەك. ابىن عباس ھەم شوشى سوزنى سويلە. «فتاۋى ابىن تىمىيە». ج ۲۵۰.

اخلاق عالملى سوزلر ينه، كوره «گناه» دن صافلانماوده اوشبو ضرر رار بار: (۱) گناه اش، شاعر نك: «وكأس شرمت على لذة و اخرى نداويت منها بها» ديگان سوزينه موافق ايكنچى بر نورلى گناهغه نوشوگه سبب بولا. (۲) الله تعالى گه فايتمو و آنگا محبت اينو يوللرى ضعيفلر نه. (۳) كوكل شوگدا اوگر دنه، فداحت اش صانامى باشلى.

(۲۱۷) لَا يَبِيعُ الرَّجُلُ عَلَى بَيْعِ أَخِيهِ وَلَا يَخْطُبُ عَلَى خِطْبَةِ أَخِيهِ إِلَّا أَنْ يَأْذَنَ لَهُ (۱).

ترجمهسى: «نرسه صانوب آلفان وقتده هيچ كيم اوزينك فارتداسى آراسينه كرماسون و هيچ كيم فارتداسى كيلشكان خانون قزغه ياوچى بيارماسون! مگر فارتداسى اذن فيلسه اول وقتده ضرر يوق».

بر كشى بر نرسه صانولاشوب، فيمنى حقنده كيلشوب طورغانلرى وقتده حق آرتدروب آلو، اوشنداق نكاح طوغروسنده برر نورلى وعدهلشوب طور-غانلرى وقتده آراغه كرو و فابزاقدر. اول كيلشوچى آدمدن اذن آلورغه ياكه آنلرنك اوزلشواريني كونارگه نبوشلى.

(۲۱۸) لَا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَهْجَرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثِ يَلْتَقِيَانِ فَيَصُدُّهُمَا وَيَصُدُّ هَذَا وَخَيْرُهُمَا الَّذِي يَبْدَأُ بِالسَّلَامِ (۲).

ترجمهسى: «مسلمان كشينك، اوزينك فارتداسندن كيلششوب اوچ كوندن آرتق طوروى حلال نوكل. مونلر اوچراشارده كيلششولارى سببلى مونسى اوزينه فاراب، نكيسى اوزينه فاراب كينه لر. موندى كشيرلرنك اڭ ياخشيلارى باشلاب سلام ببرگاني بولور».

ايكى مسلمان آراسنده بندهچيلك برله آچو و اوپسكه چيققان بولسه اوچ كونگه قدر كيلششوب طورو ايچون عذاب و جزا بو. چونكه انسانلرنك آچولرى كيلوى طبيعى. ليكن شول آچونى اوچ كون ايچنده بتر و بيا گادن اولنگى كيك مناسبنى فايتمارو لازمدر. امام احمد بو خصوصده «اوچ كوندن

(۱) صحیح مسلم، ج ۱ ص ۳۹۹.

(۲) صحیح بخاری، ج ۷ ص ۱۲۸. صحیح مسلم، ج ۲ ص ۲۷۹ افظار «بخاری» نقى.

آرتق هجرت ايتشوب طور وچيلر حق سزاق فيلسو وچيلردن بولورار، انك اول مرتبه سلام بېر وچينك هلاميني ايكنچيسى فايتار ماسه آنك سلامنى فرشتهلر فايتاررار، اگرده اوشبو هجرت ايتشكان حالده وفات بولسeler، چنده برگه چولمازلر» مضموننده حديث روايت ايتهدر(۱).

مسلمانلر آراسنده اتفاق، محبت و اتعادنك لازم ايكانلگينه اوشبو حديث شريف آچيق دليل بولسه كېرهك. اجتماعي عالملر، اوزينك حدندن اوتمگان «هجر» نك دوستلق و الفت نفوغه فائدهسى بار ايكانلگى ده دعوى ايتهلر. بر عرب شاعرى ده بو طوغر وده:

اذا لم يكن في الحب «هجر» ولا قلى
فـايـن حلاوات الرسائل والـسـكتب

ديب اوز مسالگينه كوره بر فلسفه سويليدر.

(۲۱۹) لا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ نَمَامٌ (۲).

ترجمهسى: «سوز يورتوچى كشى جنت گه كرماس». اسلام فاشنده سوز يورتو بيك ضررلى والوغ گناهلردن صانالا. عادتده سوز يورتو وسعايت قبلو برله نسلبرى صاف بولوب يېتمگان كشيلىر شغله نهلر. «لا يبنم على الناس الا ولد بغي» سوزى سلفلردن مائوردر. (مضمونى: نسبي شېهلى بولماغان آدم، كشيلىر آراسنده سوز يورتماز، ديمكدر).

سوز يورتو وسعايت قبلو سببلى بيك كوب عيبسز كشيلىر مرتبه ارنندن عزل ايتوللر، خلق كوزندن توشلر، آبرويلرندن آبرلالر، وطنلرندن سورلر، دولت و بسايقلرندن محروم بولالار، خصوصى و عمومى اشلرندن طوقنالار، عسائلرندن و عزيز بالالرندن، بلش تانوشلرندن برانلاشالار، علمى اثرلر و دينى يازولر ضائع بولا، اوفو اورنلرى يابولوب شاگردلر علم تحصيل ايتو والله اسميني اوگره نودن محروم قالار. الله تعالى ناملرنى اوجماغغه كرتماسه برده عجب توگل.

دشمنلقغه سبب و فزدر و بولغانلقدن «نميهت» گه «اوطون» اسمى بېرهلر. اوطون، اوت يانوغه سبب بوللوى قبيلندن «نميهت» ده انسانلر آراسنك دشمنلق

(۱) احمد ابن حنبل مستدرى. ج ۳ ص ۲۰.

(۲) صحيح مسلم. ج ۱ ص ۴۱.

يانوودورلوگه سبب بولادر. تفسير عالمليزىڭ بعضيلرى «وامرأته حمالة العطب»
تفسيرنده: «ابولهب خانونى ام جميل سوز يوروتهدرايدى، شونك ابجون قرآن
كريمده - حمالة العطب - ديب تعريف قىلندى» ديلر. موڭا كوره آيتنىڭ مضمونى:
«ابولهب يالقونلى اوتغه كرر، اوطون ناشوچى (سوز يورنوچى) خانونى ده
برگه كرر» ديمك بولادر.

﴿۲۲﴾ لَا يَزَالُ طَائِفَةٌ مِّنْ أُمَّتِي ظَاهِرِينَ حَتَّىٰ يَأْتِيَهُمُ آمْرُ اللَّهِ وَهُمْ

ظَاهِرُونَ (۱).

ترجمهسى: «امنهمن بر طائفه حلقى اوزرنده بولوار والله تعالى نك امرى
(دنيا خراب بولوو قيامت كوني) كىلنگان گه قدر شول حاللرنده دوام فيلورلر».
مسلمانلر اوستلرينه آور كونلر وفلاكتلر كبلهچكى حقنده حديثلر كؤب.
شونك برله برابر اسلام دينى سلامت طوراقى وسلمانلردن بر طائفه هر عرصده
بولوب حلقى غه و اسلام دينينه خدمت ايتهچكلرى حقنده ده حديثلر بار. مونده
ذكر ايتولسگان حديث شريفى ده شول جهله دندر. بتون دينلرگه ظاهر بولاچوق بر
«دين» گه تابع خلفلر آراسنده هر وقتنده بر طائفه نك حلقى ده دوام ايتوب
طوراقى طبيعيلر. «هوالمى ارسل رسوله بالهدى ودين الحق ليظهره على الدين
كله وكفى بالله شهيدا» (فتح. ۲۸).

اسلام دينى نك ظاهر بولووى عقل غه ده موافقيلر. شيخ جمال الدين الافغانى
حضرتلرينك «رداللمهرين» اسملى رساله سنده سويلنگان بر بحثى اوشبو
اورنده غى سوزلر مزگه مناسب بولغانلقتندن اقتباس قىلوب وبعض بر نرسه لرده
قوشوب بو يرده كوچره مز:

ملتلر نك كونار لولرينه، كائانات سربلرينه مطلع بولولرينه، دنيا و آخرت
سعادتينه ابر شولرينه بولغان شرطلر نك هر برى اسلام ديننده موجوددر. اوشبو
شرطلر نك بعضيلرى مونلر:

۱) عقل نك خرافه هم وهم كرئرنندن پاك بولووى. چونسكه وهم برله خرافه،
عقل برله حقيقت آراسنده پرده بولوب طور، شول سببلى عقل برله حقيقت بر
برينه كورلميلر. مونك اوستينه، خرافه هم وهم برله پرده لىنگان عقل، اوز
وظيفه سىنى اشلى آللى بلكه هر تورلى وهملر و هر تورلى ظنلرغه اشانادر.

موندی کشیلر، قورقو و نرددله نو، هر نرسه دن شیپه له نو برله مبتلا بولار. سفر گه چیقغان وقتارنده بوللری آرفلی بر نرسه اوتوب کیتو یا که فارغا و صایصقان کبک فوش ناوشی ایشتلو، نهن تارنو و نوش کورودن شوملانوچیلر و شیکله نوب یوروچیلر شوشندی عقلری پرده له ننگان کشیلر در. اسلامنک بتون اساسی ایسه «عقل»نی او هام و خرافاتدن صافلا و هر سوزنی آکھا خطاب ایتوب سویله و دن عبارتدر. اسلام دینی «عقل»نی «توحید» نوری برله نورلاندره، کائاندنه تصرف ایتوچی پالنگر الله تعالی اوزی گنه ایکانلگینی اعلام ایتهدر.

۲) کمالات تحصیل قیلو. کمالات تحصیل ایتو همده ملتنگ هر بر فردی اوزینی مستعد صاناو و قولندن اش کیله دیب بلو، «الله نله سه، باشم عرش گه تره لنگانچی کونار له» دیب یورو و شوکا اشانو همده طرشو، ملتارنک سعادتلرینه سبب ایکانلگنده نزاع بوق. شوشندی ملتار گنه دنیاده مسعرد بولار، راحت کون کوروب بر یوزینه خراجهلنی ایتهلر. اما کمالات تحصیل قیلورغه هوس ایتنگان و اوز اوزلرینه حسن ظن قیلماغان، بلکه «بزنک قولدن کیلمی، اول اشنی بزنک خلقمز اشلی آلمی» دیب بورگان قولمر شوشی فکرلری و عقیدلرینک تاثیر برله کوندن کون توبان کیتهلر، بر کیه چیلکدن ایکنچیسینه نوشه بارالر. اسلام دینی اوزینک انباعرینی کمالات گه دعوت ایته، علم و معرفت تحصیل قیلو برله بیوره، بتون بر یوزی انسانلر منفعتی ایچون یارانلغانلقدن خبر بیوره، هر کیم سهی قیلورغه نبوشلی ایکانلگینی اعلام ایتهدر.

۳) اعتقاد درست بولو. ملتارنک سعادتلرینه سبب بولغان نرسهلرینک بری اعتقاد درست بولودر. اعتقادلر، ظن و تخمینلر گه، آنا بابالردن آنا ایلردن فالغان سوزلر گه، دلیللسز نرسهلر گه توگل بلکه درست حجتلر گه بنا قیلنورغه و هر بر عقیده ننگ برهانی اوزی برله بر لکده طوررغه تبوشلی شوشی وقتلغنه «عقل» اوز اشینی اشلوچی و اوز وظیفه سی باشنده طوروچی بولور. کشیلر گه ایبهروب، ظن و تخمینلر گه بنا قیلوب اعتقاد ایتوچیلرینک عقللری بوش و اشسز فالور. اشسز عقل برله باشسز آدم آراسنده آیرما بولماز. اسلام دینی ایسه بو نقطه غه همه نرسه دن آرتق اهمیت بیرگانلگی معلوم. اسلام دینی، دلیللسز اعتقاد ایتوچیلرینی، ظن و تخمینلر گه ایبهروبیلرینی توبیخ و تقریب ایته آنلرینی حیوان مرتبه سنده کوره بر شرعی حکم بیان ایتکان وقتنده آنندن مقصود نیندی نرسه ایکانلگینی آکھانوب اوتهدر.

۴) عقیده‌لر، ادب‌لر حکم و هر توری عمللر خلقلارنڭ مصلحتلرینه موافق بولو. اسلام شریعتینده بولغان حکملر، ادب و عمللر دنیا بوزنده بولغان خلقلارنڭ معیشتلرینه موافق ایکانلیگی قویاش کبک معاوم. آنده بولغان حکملر نڭ خلاصه‌سی ایسه دین هم نفسنی، عقل و عرضنی، مال و جاننی صافلاودن عبارت. ا‌گرده اسلام دینینه بر بوزوق نرسه یا که مصلحت‌گه خلاف بر اش نسبت ایتوله طورغان بولسه اول نرسه قطعی صورنده اسلام دینندن بولماز. ا‌گرده شوندی بر اش اسلام عالما‌رینه اسناد قیلنسه آنڭ ایچون اسلام دینی مسئول طونلماز.

۵) ملتنڭ دینلی، علم و معرفتلی بولووی ایچون طریشوچی بر طائفه‌نڭ بولوب طورووی و بو طائفه‌نڭ هر توری مانعلرگه التفات اینمی اوز یولنده دوام قیلوویدر. شوشندی بر طائفه بولو، امتلر نڭ سعادتلرینه سبب ایکانلیگی معلوم. چونکه مونلر هر وقت یول باشچیلیق ایتوب طوررار، باخشى و یامان اخلاقلر حقنده ملت‌گه معلومات بیروب یامانلر نندن نفر نله ندرلر و یاخشیلرینه ترغیب قیلورلر. خالقار ایسه آخرت کیره کلری حقنده دنیا کیره کلری حقندنده درس آلورغه، او‌گمه‌نوگه محتاجلردر. «معالم» بولماغانده خالقار، بو درس‌لرینی کیملردن آلسونلر؟ آرالرنده ملتلر نڭ خالقارینی تعدیل ایتوب، نفس‌لرینی تزکیه قیلوب طوروچی عمللر بولماسه، مونی فرصت بلوب شیطان معلمک قیله باشلار و آزغونلق د‌گزینه غرق اینهر. بو اش ملتنڭ سعادتینه توگل بلکه شقاوتینه سبب ایکانلیگی معلوم. شونڭ ایچون، ملت ایچنده معرفت برله بیوروب، منکرلردن نهی قیلوب، دینلرینی او‌گمه‌توب، دنیا‌لرینی بلدروب، علم و معرفت طوغر و سنده یول باشچیلیق ایتوب طوروچی بر طائفه‌نڭ بولووی لازم. شوشی اش ایسه اسلام دینینڭ رکنلر نندن بر رکندر.

بو اورونده ذکر ایتولگان حدیث شریفده گی «طائفه» دن مقصود، اوشبو اورونده ذکر ایتولگان «طائفه» بولووی ممکن. اسلام ملتنی، زمان و محیط تاثیر برله، نی قدر نادانلق‌غه نوشسه و زبونلک برله مبتلا بولاسه‌ده، حقیق اوزرنده ثابت بولوب طوروچی، ملت‌گه یول باشچیلیق قیلوچی بر طائفه همیشه دوام ایتوب کیلسه کیره‌ک. بو طائفه، قرآن و حدیث اهللری بولاچی اوز اوزندن معلوم (۱۲۰ نچی حدیث).

(۲۲۱) لَا يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ وَلَا يُسْرِقُ حِينَ يُسْرِقُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ وَلَا يَشْرَبُ حِينَ يَشْرَبُهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ وَالْتَّوْبَةُ مَعْرُوضَةٌ بَعْدَ (۱).

ترجمه‌سی: «زنا فیلوجی کشی شول اشنی مؤمن بولوب فیلماز. اوغرلاوچی کشی، شول اشنی مؤمن بولوب اشلهماز. ایسرتکچ ایچوچی کشی، مؤمن بولوب ایچماز. (لیکن) بو اشلرنی فیلوچیلرغه توبه ایشگی ده یابقی نوگلدیر.»

دنیاده بولغان بوزونلق، واخلافسزلقنک آنالری اوشبو اوچ نرسه ایکانلیگی معلوم. مونلر سببندن نسل ونسبلر بوزولا، امینک یوغالا، عقل نعمتی هلاک بولادر. بو نرسه لر نك مذموم اشلر ایکانلیگینه اخلاق عالمری انفاق ایتمه‌شاردر. بو نرسه لر اسلام دینی قاشنده الوغ گناهلر دن بولوب حلال گه سانالوب اشلرنگان وقتده آدملر دن ایمان اوزی چبقار اما گناه ایکانلیکلرینی بل طوروب نفسنی بیگه آلمایانلق سببندن مبتلا بولسه لر اول وقتده ایمان اوزی نوگل بلکه نوری غنه چبقار. هر ایکی حالده توبه‌سی ا کرده چن توبه بولسه مقبولدر. (توبه ایشگی آچقدیر).

اوغرلاو حقنده بو زمان حکومتلرینک نظاملری ونظارنلری فاتیح ودقتلی بولسه‌ده باشقه لرغه ضرر کیتیرماو شرطی برله ایچو وزنا فیلو کبک اشلرنی حاضرگی نظاملر فاتیح صورتده منع ایتمیلر. بو اشلر وشونلر قیبلندن بولغان قسقلقار حقنده خلقلر، اوز اختیارلری برله یوریلر واوز وجدانلرینه کوره حرکت ایتملر. کشینک اوز دینی واوز عقلی، اوز انصافی واوز وجدانی مانع بولماسه باشقه نرسه مانع بولمی. زنا ایچون مخصوص یورتلر آچلورغه رخصت بیرله وشونده طوروچیلر طیبیلر نظارتنده طوتولادر. جیاهم وفاردن نصیبیلری بولماغان خاتونلر ایرلر، صانلق حیوانلر اورنلر نده یوریلر. آزغون کشیلر هیچ کیمدن نارتمی وفزارمی اوزلرینک آزغونلقلری برله ماقتانالر، سفاهتلرینی آشکار سوییلیر. ایندی بو زمانده «عفت» سوزی، مسماسی بولماغان ومصداقی تابله‌ماغان بر صفت حکمینه کروب بارادر. الله تعالی یاردم بیرماسه، بنده‌نک اوز دینی واوز عقلی صافلاماسه، اوشبو بوزونقلرغه غرق بولورغه انسانلرنک یوللری آچیق. بلکه بو اشلرگه زمان باشقارو ومعیشت اوزگورلرنک ده کوب داخلی باردر. بورونقی خلقلرنی «فرشته‌لر ایدی» وبورونقی زمان وبورونقی

شورلارنى «جنت فردوس» و «دارسلام ابدى» دېمىمىز، شونىڭ بىرلە بىر اېر اولىگى
 زمان بىرلە ھازىرگى زمان آراسىندىغى فرق بىك زور بولغانلىقىنى دەۋى اېتمىمىز.
 سفاھت؟ مېتلا بولغان قوملارنىڭ ھەر بىرى مۇقرىز بولدىلار ۋە ھەر بىرى
 الوغ فلاكتلارگە اوچراپ كېلىدىلار. كىلدانىيلار، آشوريلار، رومالولار،
 يونانولار ۋاڭ سوڭىندىن دە غىزىلار اوشىبو بولدى قىرپان بولغانلار ابدى. اما بو
 يىكرمىچى عصر مەدىنىتى موڭا قارشو طورا آلورمى يوقسە ساقلىرى يولدىن
 انقراضغە سفر قىلورمى؟ موڭى بىلمىمىز. بىلىگان نىرسەمىز شولدىر كە مۇسلمانلار
 موندى فەھىشلردىن طىببلورغە، عىللىرىنى ۋانصاقلارنى ھا كىم قىلورغە، سفاھتىن،
 فسق ۋە فوجورلارنى بىراق طورغە ئىشلىتىلەر. سفاھتدە ئىت، فسق ۋە فاجىرلىكدە خىرلى
 اش بولماز. شەھوتگە بىراونىڭ نىتىجەسى بىرگە اوكىنو توڭل بىلكە بىك كۆپ
 اوكىنولردىن عبارت بولور.

زىنا بىرلە ايسىر نىكچ فاش بولو، دىن ضەيفلە نوۋىنىڭ اېڭ كۆچلى دىللىرىدىن
 بىرىدىر. زىنا فاش بولونىڭ اڭ زور عاملىرى ايرلار اېكالىلىگىدىن، شەھە يوق. مونلار
 عەقىقە خاتونلارنى آزدرالدى سوڭىندىن بىتون عەبىنى خاتونلار اوستارىنە تاشلىلار.
 بەئىز بىر كىشىلارنىڭ، اوز خاتونلارنى چاپان آستارىندە بورتوبدە اوزلارنى سفاھت
 ھاھمىدە كۆن كىچىرولرى رىۋايىت اېتولە. اھمال مونلار اوزلارنى باشقە خاتونلارنى
 آزدرىدە اوز خاتونلارنىڭ عەفت بىرلە طور اچقىلارنى ظن اېنە طورغانلاردىر.
 لىكىن خاتونلارنى عەقىقە اېتە ۋە بوزوقلىقتىن ساقلى طورغان نىرسە چاپان نوڭل،
 شالھىم نوڭل بىلكە تىرىپە ۋە عقل، دىن ھىم انصاق مونلار اوستىنەدە ايرلارنىڭ اوزلارنىڭ
 عەقىقە بولالدىلار. اوزلارنى عەقىقە بولماغان كىشى ھاھلارنى بوزدىن قورقماغان
 ايرلارنىڭ خاتونلارنىدە عەفت بولو اېكى مەھالنىڭ بىرىدىر. شونىڭ اېچون بولسە
 كىرەك رسوللە «دەفوا نەفى نساۋكم» دېمىشلىرى. اوزنىڭ نىندى ھەل قىلسەڭ
 آنىڭ جىزاسىدە شول توسلى بولغانن كوررسىن، نى ساچسەڭ شونى اوررسىن.
 كىشىلەر بىر نە سىن نىندى ھىلەلەر قۇ، ساڭ، كىشىلەردە سىنىڭ ضررگە شوندى
 ھىلە قورلار. بوزوقلىق قىلور اېچون كىشى خانونى نىندى بوللار تاپسە سىنىڭ
 خاتونىڭدە شوندى بوللار نابار. خىلغارنى آلدانچىلار، اوزلارنىڭ آلدانماولاردىن
 ۋە باشقەلارنىڭ ھاھلارنى پىچراتوچىلار اوز ھاھلارنىڭ پىچرانوۋىدىن امىن
 بولمايوللار! ...

زىنا، شرع چىقىندىن گنە نوڭل بىلكە طب چىقىندىن دە مەنوعىلەر. ايسىر نىكچ

ایچوده شولای. اوشبو حدیث شریف شرحینی یازغان وقتمزده زمانمز طبیبلرندن بری طرفندن یازغان بر اثر نك اوشبو خصوصده بولغان بر بابینی اوقوب چیدق. خرسیتان مذهبنه تابع بولغان و آمریقادہ الك مشهور طب مدرسه سنده تحصیل قیلغان بو طبیب، شهوت گه بیرلو و تناسل اعضا لرینی فوتور تودن شول قدر قورقادر، بو اشنگ طب جهتندن بولغان ضرر لرینی صانی و کورسه ندرکه اسلام دیننده بولغان وصیتلر و نصیحتلر نك حکمتلرینه وارنلی ایسکانلر کلرینه تعجب اینمی کیتو ممکن نوگل.

مذکور طبیب، اوشبو ضررلی نرسه دن صافلانو حقنده توباننگی نصیحتلرینی یازادر:

«باشلرینی آرزغون کشیلرگه قاتناشدرما کز، عشق و محبت حقنده یازغان رومانلرینی اوقوتما کز، ادسز و بانسز نرسه لر کورساتوله طورغان نیاتلر و کینومانوغرافلرغه بیارمه کز، ادبلی ضعیف بولغان یاکه اوز اوزلرینی طوتما آلمی طورغان یکیتلرگه قزلرینی قاتناشدروب یوروتمه کز، بالالر کز حقنده کشیلر نك: وحشی بولوب اوسه، کشی گه قاتناش بلمی، سویله شه آلمی، اوزینی کورسه تورگه فولندن کیلمی» دیب سویله ولری، بالالر کز نك بوزلوب آرزغونلار نوب کینولرینه کوره اون مرتبه، بوز مرتبه یاخشیدر، اشسز و شغل سز باتولرینه ایرک بیرمه کز، وقتی یینو برله مشررع صورت برله اویله ندر کز!.

بو نصیحتلرگه شرحلر و تفسیرلر یازارغه حاجت یوق. هر بری اسلام دینی طرفندن قیلنوب کیلنگان نرسه لر در.

«نوبه سی، مقبول» و «نوبه ایشگی آچیق» دیگن سوزلر نك معناسی: «اخلاص برله قیلنغان توبه نی الله تعالی اوزینک لطفی و مرحمتی برله قبول ایثار» دیگن سوز در. بوفسه الله تعالی هیچ بر اشنی قیلورغه مجبور نوگل. خطا اشدن یتونلای صافلانو، سوکندن توبه قیلورغه کوره یاخشیراق.

(۲۲۲) لَا يَشْرَبَنَّ أَحَدٌ مِنْكُمْ قَائِمًا فَمَنْ نَسِيَ مِنْكُمْ فَلْيَسْتَقِي (۱).

ترجمه سی: «سز نك هیچ بر کز آیاق اوستنده بولغان حالده ایچماسون، اگرده اونوتو سبیلی برر کشی شوشی اشنی اشله سه، فوسارغه طریشسون!». بل طوروب اشله گان کشی گده شوشی حکمدر. «فوسارغه طریشو» برله امر ایتمو، شوشی اشنگ نیوشسز ایکانلگینی بلدرو ایچون گنه در.

مشهور عالمردن ابن حزم، اوشبو حدیثك ظاهرندن استدللال قیلوب
صو (چای و قهوه كبك باشقه مباح نرسه لر)نی آباق اوزره ایچو حرام دیب دعوا
قیلدر (۱). اما جههور، حرام توگل طرفنده بولوب بو اورنده ذکر ایبولگان
حدیث نغزیه واولی بر عملنی بیان اینو بایندن دیلر. امام محمد «الموطا» ده
عائشه، سعد بن ابی وقاص آباق اوزرنده ایچوده ضرر کورمیلر، عمر بن
الخطاب و عثمان بن عفان همده علی بن ابی طالب آباق اوستنده ایچه لر ایدی،
بز اوزمز آباق اوزره ایچونی شریعت گه خلاف کورمیمز، ابو حنیفه هم بزنگ
فقیهلر مز اوشبو فکرده در «دی (۲).

ابن عباس ننگ: «شرب النبي صلى الله عليه وسلم فائما من زمزم» (رسول
الله، زمزم صووبنی آباق اوستونده ایچدی) دیگان سوزی (۳)، حضرت علینگ
آباق اوستنده صو ایچکانی صوگنده: «ان ناسا یکره احدهم ان یشر ب و هو
فائم وانی رأیت النبي صلى الله عليه وسلم فعل كما رأيتهموني فعلت» (بعض بر
کشیلر آباق اوزره ایچونی مکروه کوره لر، هالبوکه مین رسول لله ننگ مینم
روشمده آباق اوزرنده ایچکانینی کوردم) دیبووی (۴) همده ابن عمر ننگ
«كنا نأكل على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم ونحن نمشي ونشرب ونحن قيام» (بز
رسول الله زماننگ آباق اوزرننگ آشی و ایچه در ایدك) دیب سو بلهوی (۵) همده بر
صحابه ننگ: «رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم بصلی بنفقل عن يمينه وعن
شماله ورأيت بصلی حافيا ومنعلا ورأيت بشر ب فائما وقاعد» دیب حدیث کوچرووی
(۶) جههور مذهبینی درستیلدر.

خلاصه: آباق اوزره ایچودن منع اینکان حدیثلرده و درستلیکنی بلدره
طورغان روایتلرده بار. اوشبو ایکی طرف دلیللرینی تیکشرگان صوگ جههور:
«آباق اوستنده آشاو و ایچو شریعت ناشنده درست، بو اشنی اشله وچی گناهلی
بولمی، اما صافلانو یاغشی» دیلر. موگا کوره درستلك و منع اینو حقنده بولغان
حدیثلر ننگ هر بری اوز اورنده بولادر.

(۱) فتح الباری. ج ۱۰ ص ۶۷.

(۲) موطا محمد. ص ۳۷۳.

(۳) صحیح بخاری. ج ۶ ص ۲۴۸.

(۴) صحیح بخاری ج ۶ ص ۲۴۸.

(۵) جامع ترمذی. ج ۲ ص ۱۰.

(۶) احمد ابن حنبل مستدری. ج ۲ ص ۱۷۴.

«صوفور ایچەك ششوگە سبیلردن بری، آیاق اوزرنده آشاو و آیاق اوزرنده ایچو» دیب بو کونلرده گنه ایشتمده، حدیثنک ایهینینی آکلادم. اگرده بو سوز درست بولسه البته موندی اش که عادت اینماو و مهمکن قدر صافلانویوشلی بولادر. حتی بو حدیثنی مونده یازومه سبب شوشی سوزنی ایشتموم بولدی.

بزده بیک کوب کشیلر، اوطورغان وقتنده کیتورلیگان زمزم صووینی طوروب ایچولر و بو عملرینه رسول اللهنک زمزمی آیاق اوستندن ایچسکان بولویینی دلیل اینه لر. لکن مونده دفت ایتلورگه نبوشلی اوشبو نقطه بار: رسول الله طوافنی دوه اوستنده نیلیدی ده چو کدروب نوشدی وایکی رکعت نماز اوفودی وشوندن صوگ دوه سیننه منوب «صفا» غه بونهادی. شارح لر: «رسول الله زمزمی نماز اوفورغه توشکان وقتنده ایچکان بولورغه نبوشی» دیلر (۱). موگنا کوره رسول الله زمزمی اوطورغان بیرندن طوروب ایچکان توگل بلیکه آیاق اوزرنده طورغان وقتنده کیتورلیگان زمزمی آیاق اوزرنده ایچکان بولادر. حتی شوشی وانهنک اوزنده، حدیثنی روایت اینوچی شعبی: «ابن عباسنک: شرب النبی صلی الله علیه وسلم فائها من زمزم — دیگان حدیثینی عکرمه که سوبلگان ایدم، عکرمه: درست توگل، رسول الله زمزمی دوه اوستینه اوطورغان حالده ایچدی — دیب آند ایتدی» مضموننده سوز سویلیدر (۲).

موگنا کوره اوطورغان اورندن آیاق غه طوروب ایچو توگل بلیکه آیاق اوزرنده وقت کیتورلیگان زمزمی ده اوطوروب ایچارگه نبوشلی بولادر. باکلفنه امام بولغانمزدن صوگ بر «اونار» ده بولغان علما مجلسینه چاقولوب یارغان ایدک. «زمزم» صوی کیتوردیلر. مجلسده باش بولوب اوطوروچی قارت بر ایشان، زمزم صاونینی قولینه آلفاندن صوگ کشیلرگه طایانوب و کوب مشققلنوب آیاق اوزرینه طوردی (مجلس اوستالده توگل بلیکه ایدهنده ایدی) قبله بولوب و خلق غه آرفاسینی بیروب ایچدی. اتباعلری موگنا موافقت ایتدیلر. اورنی تون طرفینه فارشی بولغان بر ملا، اوزینه نوبت بیتکاندن صوگ

(۱) فتح الباری. ج ۱۰ ص ۶۹.

(۲) سنن ابن ماجه. ج ۲ ص ۱۷۵. مونی امام بخاری: «عن الشعبي ان ابن عباس رضی الله عنهما حدثه قال سقیت رسول الله صلی الله علیه وسلم من زمزم فشرب وهو قائم قال عاصم فخلق عکرمة ما کان یومئذ الا علی بعیر» دیب روایت اینه در. ج ۲ ص ۱۶۷.

الذکدن بولغان حالده اېچدی، آیاق اوزربنه باصارغه، قبلغه بورلورغه ازوم کورمادی. شیخ برله اتباعتی (مریدلر و شاگردلر) بو ملاغه یمان روشده هجوم ایتدیلر و کوك یمرلیگاندن کیم قبله نهادیلر. بر قارت ملا ایکی سوزنك برنده «استاذ ثقه (اوزینك شیخی و شونده صدر نشین بولغان ایشاننی فصد ایتنه) گه خلافتق فیلو، نی دېگان اش بولا صوگ؟ مونك قدر انصافسزلق بولورمی؟» دیب اوزله نه، ناوشینی نچکر توب نچکر توب فحقره، باشسز یقلى ایدی. شعبی نی آند ایتدروچیلر فییلندن ایندی بو ملانی زمزم صوینی آیاق اوزرنده قبلغه قاراب اېچو درست گنه توگل بلکه فرض» دیب آند ایتدرلر آخرسی دیب گمان فیلوب اوطورغان ایدم. ملا قاوشاب کیتهدی، اون ایکی کور که گه بیرشمگان استاذی فییلندن ایدرامادی قائلتر ایدمادی، ناوشینی بوزمادی، سوزینی بیرمادی گنه توگل بلکه غالب بولدی، لیکن مجلسده طوغری سوز برله بوزوق سوزنی آیررلق تمییز صاحبی یوق ایدی. بارده زمانه مدرسلری، زمانه ایشانلری، زمانه ملالری ایدی. شول سببلی بو مظلوم ملانك حقیقت حالده غالب بولغانلقی بلنی فالدی.

(۲۲۳) لَا يُلَدُّعُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُجْرٍ وَاحِدٍ مَرَّتَيْنِ (۱).

ترجه سی: «مؤمن کشی، بر تیشو کده بولمان بلانندن اوزینی ایکی مرتبه چاقدرماز» (۲).

بلان تیشو گینه اوچر ابد غفلت سببلی اوزینی بلاندر، چاقدرغان کشی بنه دن ده شول اورنده طوروب اوزینی چاقدرمازلقی معلوم. حدیث شریف ایسه مؤمن کشی بر نورلی سبب برله ایکی مرتبه آلدانماز، صاقلانور، عقلی وفکری، آك و بصیرتی بر اورنده ایکی مرتبه آلدانودن مانع بولور، دېمکنی اراده قیلدر.

اوشبو سوزنی باشلاب سوبل وچی، حضرت پیغمبر (علیه السلام) بولوب آکا قدر هیچ کیمدن ایشتولنگانی مروی توگلدر.

مکه مشرکلری طرفندن «بدر» ده صوغشوچی ابو عزة الجعفی اسملی شاعر

(۱) صحیح مسلم. ج ۲ ص ۳۹۲.

(۲) «لدغ» بزنگچه چاغو معناسنده عربلر «لدفته العقب» و «لدغته» (الحیة) دیلر. حدیثده: «اعوذ بك ان اموت لديفا» ده «لدغ» مللوخ معناسنده. «لدغ» هم «لدغ» معناسنده استعمل قیلندهر.

مسلمانلار قولپنه اسبر آلنگان ایدی. اوزینک فقیرلنگندن وعائله سینک محتاج حالده بولووندن شکایت ایتوب آزاد قیلنووینی رسول الله دن بالنوب صورادی. مکده وقتنده اوزینی بیک رنجنه، جفالی، افترا و بهتان قیله طورغان کشی بولسهده رسول الله مونی فرغاندی وموندن صوڭ اسلام دینی ومسلمانلر حقنده ادبسن سوزلر سویله، و آنلر ضررینه حرکت ایتمه و حقنده عهد آلوب بالالری حرمتینه آزاد ایتدی. لیکن بو آدم مکه گه فایتقانندن صوڭ اوزینک ایسکی خلقتدن آیرلمادی، آنک اوستینهده مشرکلر برله برگه «احد» صوغشینهده باردی ومسلمانلرغه فارشی صوغشیدی. صوغش تمام بولغانندن صوڭ «عمرا» الاسد» دیگان اورنده مسلمانلر قولپنه دخی نوشدی. بو دفعهده دخی رسول الله غه: «فزلم حقارینه آزاد قیل، ایندی موندن صوڭ وعدمنی. بوزمام» دیب بالنوب فاراسهده رسول الله «لا یلدغ المؤمن من جهر مرتین» دیبی ده نیوشلی جزاسینی بیررگه قوشدی.

مذکور سوز «امثال» جهل سینه کروب استعمال ایتوله و معامله نك بیک کوب اورنلرینه تطبیق قیلنهدر.

دنیاده معیشت ایتوچیلردن کیم گنه بولسهده خطا اش فیلوری مهکن هم واتم. بو، عیب اش توگل. خطا قیلودن فورقوچیلر ایچون هیچ بر اش اشل می طورو نیوشلی بولادر. عیب ایسه بر نورلی خطانی ایکی مرتبه اشل ودهدر. آدم بالاسی، اولگی خطاسندن درس آلورغه و ایکنچی مرتبه شول خطانی تکرار ایتمازگه نیوشلی. حدیث شریفین مقصوده شولدر.

(۲۴۴) لَا يَمُوتُنَّ أَحَدُكُمْ إِلَّا وَهُوَ يَحْسِنُ بِاللَّهِ الظَّنَّ (۱).

ترجمه سی: «سز نك هیچ برکز الله تعالی گه حسن ظن قیلامغانی حاله وفات ایتماسون!..».

الله تعالی گه حسن ظن ایتو، «آگا محبت قیلاو و امرارینی برینه کینرو حقنده اجتهاد، عزم و جزم برله بولو، مرحمت و شفقت ایتوینی امیدلنو» دن عبارت. اما «الله تعالی یارلقار ئهلی» دیب همیشه مهمل یول برله یورو و بوزونلغی چومو، حسن ظن توگل بلکه «غرور» (آلدانو) و «امانی» در. اوزینک برینی یاخشی سوروب و یاخشی اورلق ساچکاندن صوڭ غنه «الله

تعالی بپرر ئلی» دیب حسن ظن اینو باری. ساچه ئمان و فاراماغان پری حقنده
«الله تعالی بپرر» دیب طورو احمقلى ایکانلگی معلوم.

اولگان وقتنده بنده، اونکانده گی کیمچیلکلرینه اوکنسه، ایندی موندن
صوڭ آندی باراماغان اشلارنى تاشلار ایدم، دیب جزم قیلسه و شونڭ برله
الله تعالی شاید رحمتندن تاشلاماز دیب امید قیلسه، بو بیک باخشی اش. حدیث
شریفده شوشی حالنی تصویر اینه در. الله تعالی بنده لرنڭ اوز ظنلرینه موافق
معامله اینه چکدر. اوشبو سببدن خصوصاً صوڭ ساعتلرده الله حضرتینڭ لطف و
کرمدن امیدسز بولو هیچ یاری طورغان اش توڭل. درست، سلامت و هر
بر اش فولندن کبلگان وقتنده هم قورقورغه هم امید ایبارگه نیوشلی. اما آخر
ساعتلرده فولدن اختیار کینکاندن، توبه فیلودن و کوڭل عملندن باشقه کوب
اش قالاماغاندن صوڭ بردن بر چاره الله تعالی نڭ مرهمینه صفو و حسن ظن
فیلودر.

(۲۲۵) لَانَ يَأْخُذَ أَحَدَكُمْ حَبْلَهُ ثُمَّ يَغْدُو إِلَى الْجَبَلِ فَيَحْتَبِطَ فَيَبِيعُ
فِيهَا كُلَّ وَ يَتَصَدَّقَ خَيْرٍ مِنْ أَنْ يَسْأَلَ النَّاسَ (۱).

ترجمه س: «برکزنڭ باو آلوبده ناوغه باروب اوطون جیووی، شونی
کیتروب صانوی و شوندن صدقه بیرووی کیشیلردن صوروب یوروگه کوره
خبر لیره کدر».

رسول الله حضرتلری ما ئلای تیری آغزوب و قول کوچی صرف اینوب
آشارغه و بو بولده مشقتلرنی بوکلرگه فوشا، کیشیلردن صورانو و یا که طمع
فیلو کبک عزت نفسگه خلافی نرسه لرنی اختیار قیباوغه رضا بولمیدر. کسب
اینوب کون کیچرو فضیلتی حقنده شوشی حدیث کفایت قیاسه کیره ک.

حقیقت حالده مسلمان بولغان کیشی الله تعالی دن، صوڭ اوزینه اعتماد ایبارگه
و اوز اجتهادی برله دنیا کونه رگه نیوشلی. سوأل، کیره ک اوزدهغی نل برله
و کیره ک حال برله بولسون اڭ مذموم و ایڭ صوڭنی بر اشدر. آدم بالاسی
ایچون اوزینڭ اون بارماغندن ده یاقین دوستی بولورغه ممکن توڭل.

اوزینه اعتماد فیلو و اوز کسبی و اوز خدمتی برله مال تاپوب عمر سورو

الوغ بر فضیلت بولوب فردلری شوئدی حالده بولغان ملنلر کوندن کون آلفه کیتوب و یوقاری کوتارلوب طور مقدهلر در.

اوز طربشووی برله مال تابو سببندن آدم بالاسینک کوکلی کونارله، خلقی باخشیلانا، رغبتی آرنا، غیرتی اوسه اما کشی گه اشانوب طورو سببندن بو نرسه لر ضعیفله نهار، توبان توشه لر بلکه بتونلای بتهار و آدم اوغلی مفلوج بولوب فالادر. بر عرب شاعری:

لا تکن طالبا فی بدالنا — س فیزور عن لقاك الصديق (۱)
انما النل فی سؤالك لنا — س وافی السؤال «ابن الطریق»

دیپ بیک معالی سوز سولیدر. و اوزمزنک بر شاعر مز:

اوشکوروب ماللر جیناغان تقوادن اش کوروب تابقان فاسقار باخشیراق
ایل تالاب آوزغه کرگان حلوادن بیر تاراب تابلغان ایسک تاتلیراق

دیپ آندنده معالیراق سولیدر.

دنیاده نی قدر علم اهللری، فن آدملری، کاشفی و مخترعلر، هنر و صناعت اربابی بولسه شونلر نیک هر بری چیتلر گه توکل بلکه اوزارینه اعتماد اینوچیلر و کوکله نوب طرشوچیلر در. مونلر نی صاناب و اسملری برله سولیب طور، آوزغه حاجت یوق. تاریخ برله شغل، نوچیلر فاشنده معلوملر.

آوروپاده مشهور وزیراردن بری، ایپدهشی برله آوزغه چیقانک ایپدهشی غفلت برله تیران بر صازغه توشوب کوکره کینه قدر بانقان بولغان. تاوشینی ایشتوب یانبینه وزیر کیلسهده ایپدهشینک بالواروینه، بالئووینه التفات ایتمی: «اوزک طرشوب چیق، کشی گه اشانما!» دیپ آوزغنده یاردم بیر مگان وخادملرندن ده یاردم بیر دونمکان. ایپدهشی ایسه مک مشقنلر برله چیغا آغان. آوروپانک آلفه کیتوبنک برسببیده اوشبو اوز اوزینه اشانوهر برامبندی اوزینه گنه باغلاوده، دیلر.

(۲۲۶) لَانَ یَوْمَی اللّٰهُ عَلَی یَدَیْکَ رَجُلًا خَیْرَ لَکَ مِمَّا طَلَعَتْ عَلَیْهِ الشَّمْسُ وَغَرَبَتْ.

ترجمه سی: «سینک سببکندن الله تعالی نیک بر کشی گه هدایت بیرووی، سینک ایچون قویاش طوغوبده قویاش بسایوغان نرسه لر نیک (بتون بر یوزینک) همه سینگی صدقه بیرووکنن خیر لیره کدر.»

شاگرد اوفوتوچیلر، علم نشر فیلوچیلر، مکتب و مدرسه فائده-سینه مال صرف اینوچیلر «بزنك سبیلی آدم بالالاری هدایت ناپسونلر ایدی» دیب نیت اینتسلر البته اوشبو حدیث گه مصداق بولورلر.

(۲۲۷) لَعْنَ اللّٰهِ الرَّاشِيَّ وَالْمُرْتَشِيَّ وَالرَّائِثَ الَّذِي يَمْشِي بَيْنَهُمَا (۱).

ترجمه سی: رشوتنی بیروچی گه، آلوچی غه، ایکی آراده یوروچی گه الله لعنت اینسون!

رشوت، اوز فائده سینه حکم اینسون یا که سوز سوبله-سون وناوش بیرون ایچون قاضی وحا کملر گه قوللرنده اش بولغان کشیلر گه بیرله طورغان مال وهدیه در.

رشوت آلو حرام ایکاملدگینه الله تعالی نك: «ولا ناكلوا اموالکم بینکم بالباطل» (بقره ۱۸۴) دیگان سوزی برله استدلال قیللر. حقیقت حالده رشوت آلو یا طوغری بدن طوغری ویا که واسطه لر برله حرام اشلر گه سببدر. وحیی:

عشرت اولنجه خاطره کلماز خطا، صواب

رشوت اولنجه فایده آلمانز حلال، حرام.

بعض فقیهلر رشوتنی اوشبو نوعلر گه آیرالر: (۱) قاضی بولور ایچون رشوت بیرو. بو، هم آلوچی هم بیروچی ایچون حرام بولوب بو یول برله قاضیلق غه کروچی کشی شریعت فاشنده قاضی بولمیدر. (۲) اوز فائده سینه حکم ایتدر ایچون قاضی غه بیرو. مونسیده آلوچی هم بیروچینك هر ایکیسی ایچون حرام، حکمی کیرهك حقیقی بولسون و کیرهك حقسز بولسون. (۳) اوزینك مالینه یا که نفسینه حقسز بولاچق برظلمنی یبارو ایچون بیرو. مونسی آلوچی ایچون گنه حرام.

الیکدن هدیه بیرو عادتلری بولماغان یا که برر تورلی اشلری بولغان کشیلر دن قاضیلر غه بیرله طورغان «هدیه» لر رشوتدر. الیکدن هدیه بیرو عادتلری بولغان کشیلر نك (اگرده حکم گه مناسبتلی اشلری بولماسه) اولسگی عادتدن آرنق بولماو شرطی برله هدیه لرینی آلونی درست کوروچیلر بار.

(۱) احمد ابن حنبل سنن ج. ۵ ص ۲۷۹. راشی، رشوت بیروچی، مرتشی، رشوت آلوچی؛ رائث ایکی آراده یوروچی.

رشوت، آلوچينڭ ملكينه كرميدر. شونڭ ايجون آنى يا اييه مينه فاپتارغە
ويا كه «جهميت خيريه» گە ناپشررغە تېوشلى.

بزه گى محل اماملرى محلده بولا طورغان نكاح و طلاق دعوالر نده شرعى
قاضيلر بولغانلقلر ندىن بومسئله لر نڭ آنلرغە ده تعلقى بار. بتون جماعتنڭ مشترك
برلر بىنى ساتو وقتنده باشقرد قوشتانلرى طرفندن «تېمنى» اسمى برله آلونا
طورغان آفچهلر نڭ حرام رشوت بولوننده شېهه يوق.

(۲۲۸) لَعِنَ اللَّهُ قَوْمًا اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ (۱).

ترجمه سى: «بېغمبرلر يىنڭ قېرلر بىنى مسجد اينوب طوتوچى قومنى الله تعالى
لعنت ايتسون!».

قېر اييه سىنى معبود قىلوغە وسيله بولماسون ايجون اسلام شريعتى قېرلر
حضور نده نماز اوقودن منع ايتمشدر. بو حکم رسول الله و صحابه لر زمانينه غنه
خاص توگل بلكه بتون اورنلر و زمانلر ايجون هامدر.

اگرده مسجد، مېتنى ملاحظه قىلوب بواى و آنڭ برله تېرکلنو قصدى
يورمى بلكه مصلحت اورن شول یرده طوغرى كېلىگانلىكىدن گنه ناسېس ايتولگان
بولسه اول وقتده بو حديث حكى آنده يورميدر. بلكه بو حديث و شونڭ
مضهوننده بولغان باشقه حديثلر (۲) مېتنى مقصود قىلوب بنا ايتولگان مسجدرلر
و ميت برله تېرکلنو ايجون بولغان نمازلر حقتنده در.

زيارت قىلونىتى برله قېرگە بارغاندىن صوڭ شول ميت گە قېرېت قىدايتوب
يا كه آندىن برر نورلى فائده اميد قىلوب نماز اوقو مطلقا درست توگل. مگرده
فرض نماز اوتوب كيتو خوفى بولسه، مېتنى ملاحظه قىلماو شرطى برله قېر
حضور نده نماز اوقودن ضرر بولماز.

كتاب سنت علملرى و سلف حاللرى برله آشنا بولغان عالملر اوشبو حديث
روشنده گى حديثلر برله استدلال قىلوب قېرلر اوستارىنه بنالار سالو و شهملر
ياندروب طورودن ده منع ايتلر. اما علامت ايجون ناش اوطورتو يا كه آغاچ
اوسدرو و شول تاشغە مېتنڭ اسمېنى يازو و اوز عاقل سېنى كومار ايجون

(۱) احمد ابن حنبل مسندى. ج ۶ ص ۱۳۶ صحیح بخارى. ج ۲ ص. ۹۱ عبارت
«احمد» نكسى.

(۲) الا وان من كان قبلكم كانوا يتخذون قبور انبيائهم و صالحهم مساجد الا فلا تتخذوا
القبور مساجد انى انها كم عن ذلك. صحیح مسلم. ج ۱ ص ۱۳۹.

دیب بیلگو فویو مکروه بولماسه کیرهک. امام ابوداود، المطلب بن ابی وداعه دن: «عثمان بن مظعون فبری اوستینه علامت ایتوب رسول الله تاش فویدی همده اوز اهلندن وفات بولوچیلرنی شونده کومارمن» دیدی مضمونده: «ثم حملها (الحجر) فوضعها عند رأسه (ای عثمان) وقال انعلم بها قبر اخی و ادفن الیه من مات من اهلی» حدیثی روایت ایتهدر (۱).

ابن تیمیه، «تفسیر سورة الاخلاص» اسملی اثرنجه اوشبوسوزلرنی سویلیدر: «صعابه و تابعینلر طرفندن هیچ بر پیغمبر و هیچ بر صالح آدم قبرینه بیاکه نماز او قوغان و اوطوروب طورغان اورنلرینه مسجد صائفو، مشهد یصالو، مزار قیلنو (مجاورلر قوبولو) مروی نوگل. مونلر باشقه بر ضرورت بولماسه، پیغمبرلر اثری بولو جهنندن گنه هیچ بر اورنجه نماز او فور ایچون بارمادیلر، اگرده پیغمبرلر اثرلری بولغان یرلرده نماز او قولری بولسه بو اشلری پیغمبرلر اثری بولغانلقدن نوگل بلمکه نماز وقتی بیتکانلکدن بولادر ایدی. حاجت صور او، دعا قیلو قصدی برله یا که آنلرنک قبرلرنده او قوغان نمازلرنک ثوابلری باشقه اورنلرده او قوغانلرغه کوره کوبرهک دیب پیغمبرلر و صالحلرنک قبرلرینه بارو اهل اسلام اماملربنک اتفاقلری برله ضالاندر».

قبرلردن و شیخلردن مدد صور او عادتی اولسگی مسلمانلرده بوق ایدی. اسلام دنباسینه مونی جاهل صوفیلر چیقاردیلر، خلقلر آراسینه یاغشی بر اش ایتوب کورسه ندیلر و بو اشلری برله:

نصاد کبیر عالم متعتک و اکبر منه جاهل متعتک
هبا فتنة فی العالمین عظيمة لمن یوما فی دینه یتعتک

شعرلرینه مصداق بولدیلر .

(۲۲۹) لَعْنَةُ اللَّهِ الْوَاصِلَةَ وَالْمُسْتَوْصِلَةَ وَالْوَاشِمَةَ وَالْمُسْتَوْشِمَةَ (۲).

ترجمه سی: «اوز ساچینی کیسوب کشی ساچینه یالقاوچی و کشی ساچینی کیسودروب اوز ساچینه یالقاوچی، باشقه ارنک بوزلرینه و نه نلرینه ابنه برله تیشوب مېک یا صاوچی و اوز بېک بوزینه و نه نینه مېک یا صاوچی خانولرغه الله تعالی لعنت ایتسون!...».

(۱) سنن ابی داود، ج ۲ س ۱۰۱.

(۲) صحیح بخاری، ج ۷ ص ۶۲.

بو اشلارنىڭ حرام بولۇشى سەببى ايتىپ شارھلار اللہ تەئالى طرفىدىن تۈزۈلگەن ياراتىشىنى، شەرھىت طرفىدىن رخصت بولغان كېيىنكىدە اوزگرتىپ بولۇش كورسەتمەلىرى. اما بۇ زامان خلقى بو اشلارنىڭ سىراپىلى حتى دواسى مشكل خستەلكلەرگە سەبب ايكانلىغىنى آلفە سورەلىرى. لىكىن بو سەببلەر بىر بىرىنىڭ خىلاپ نەزەر توغرىلىق، مونلارنىڭ ھەر ايكىسىدە سەبب بولۇرغە مەمكىن. كېلەچەك زامان خلقى، علم و فن باردمى بىرلە احتمال اوچونچى بىر بېگىرەك دە ئاھىر بولغان سەبب دە ئاھىرلىرى.

بو ھىدەيتىدىن، ساچنى زىيەتلەش و تەبىئەتە مەقسۇد توغرىلىق ايكانلىغىنى آڭلاشماق. باشنى و ساقالنى تاراش، مايلاش خوشبۇيلاش، اسلام شەرىئەتتە مەمنوع توغرىلىق بىلكە رسول اللەغە ايبەرونى فەسدا ايتسە شونىڭ سەببى ئىجابى بولۇرغەدە مەمكىن. چونكى رسول اللە ھىزىرلىرى ساچ و ساقالنى تارىدى، مايلىش خوشبۇيلىدى، كوزگىسى حتى سەفەدە ياندىن قالمايدى ابدى. ھىج و قەتئە ساچنى قەدر و پاكتە قەدر و تەبىئەت و دىنى بىر ھەم بولۇشقا ئەندىشە باشقا، قەتئە مونلارنىڭ ھىج بىرى لازىم ئىش توغرىلىق. ساچنى قەدر و پاكتە اوزون او سەروپ پورتو بارى عادت كە بولۇپ دىن بىرلە مەناسىنى بوقىدى. رسول اللەنىڭ ساچنى قولاي يوشۇشنى حتى ئەندىشە توبان ئوشارلىق دەرچەدە اوزون بولۇپ يورگانلىغىنى مەدەتلىرى روایت ايتەلىرى (۱). صەھابەلەرنىڭ ساچلىرىدە يېتىپ يورىدى ابدى. اگەردە بىر كىشى رسول اللە صەھابەلەرگە ايبەرو ئىشنى بىرلە ساچنى يىتەك و پورتو ئىجابى بولۇرغە مەمكىن. بىزنىڭ خەلفەلەرنىڭ ساچ يىتەك و مەنقا قارشو طورولرى «دىن» بىرلە «عادت»نى آيىرە المەغانلىقلارنىڭ و اوزوپا خەلقلىرىنىڭ اوخشاو بولادى دىب بىلگەن بىر نەزەرلىرىنى انكار قىلىش نادانلىقلارنىڭ. عصر سەئادەتتە مستەسەن كورلىگان اشلارنىڭ قىلىنۇرئە بىر ضررەدە بوقى. اول اش كىرەك اوزوپالورغە اوخشاوون و كىرەك آسيا مەجوسلىرىنىڭ اوخشاو بولسۇن، مونىڭ ھىج ھەمكى بوقى. بو كۈندە ضىيالى مەسلمانلار بىرلە قارا روسلار، ساچلىرىنى يىتەك و پورتو اما مەسلمانلارنىڭ عوامى بىرلە ضىيالى روسلار باشلىرىنى نافر يورۇتەلىرى. بو اش بارى «عادت» كە بولۇپ «دىن» كە تەلقى بوقى.

ساچ بىلغاو عادتى بورن زاماندا ايران ھەم عربلەردە بىك مشهور بولغان. بو كۈندە فرىسكلەردە، روسلەردە شائع ايكانلىغى مەلۇم. روسىيە مەسلمانلىرى آراسىدا بارمى يوقمى بىلمەيم. «كاشغەر» مەسلمانلىرى آراسىدا بارلىقى «وقت» كە يازغان بىر مەقالەدە كورلىدى. مەقالە يازۇچى كىشى اوخشو سوزلىرى يازادۇ:

«مونده خاتونلر، بالا تابقانغه ندر «چاواكان» اسمنك بوروب بالا تابقانندن صوڭك «جوان» اسمی بیرله. «جوان» بولوب اوچ دورت بیلر بورگانندن صوڭك، قاپایلر باشلرندن چیققان قاراساچنی بازاردن ساتوب آلوب ساچارینه قوشالرده بیک اوزون ایتوب اورلر. اوشبو مناسبت برله «ساچ قوشار» اسمنده بیک شهب بر طوی یاصیلر».

بو خبر درست بولسه اوشبو حدیثنك مصدافی بولادر. حدیث گه شرح یازوچیلر «بو حدیث باری ساچ که ساچ و قل بالغاو حقنده غنه بولوب بفا کلر و باشقه نرسه لر بالغاو و زینتلو ممنوع توگل» دبلر.

﴿۲۳۰﴾ لِكُلِّ شَيْءٍ مِّفْتَاحٌ وَ مِفْتَاحُ الْجَنَّةِ حُبُّ الْمَسَاكِينِ وَالْفُقَرَاءِ.

ترجمه سی: «هر نرسه نك آچقی بولادر. جنت آچقی ایسه مسکینلر و فقیرلرنی سویدر».

فقیر لکنی سویدر ممکن بولماسه ده فقیرلرنی سویدر ممکن اشد. فقیرلرنی سویدر، تکبرک بتوگه و کوکلاری توشکان کشیلرنی شادلاندرغه و آنلردن رحمت ایشتورگه سبب بولور.

بو اورنده فی «فقیرلر» برله «مسکینلر» بر معناده بولوب حاجت اصلبه دن معروم بولغان کشیلردر. فقیرک و مسکینک، اوشبو سببلر بلن برله بولورغه ممکن: (۱) کسب ایتودن عاجزک. (۲) اسراف و سفاهت سببلی بایلقنی تلف ایتو. (۳) بالقاولق (۴) برر نوری آفت ابرشو سببلی مال ضائع بولو.

مونلردن برنچیلری برله دورنچیلری معذور بولوب ایکنچیلری برله اوچونچیلری معذور توگلدر. اوشبو صنفلرغه آیرلغان فقیرلرنی سویدر و اهانلر قبلونک درجه سی ده برگنه نوری بولماز. مثلا برنچیلرگه کسب و خدمت تابوب بیرو، دورنچیلرگه مال برله اهانت فیلو تیوشلی بولغان حاله اوچونچیلرینه اسراف و سفاهتدن طیلو بوللرینی اوگره تو و شونی عملگه قویدر و کبره ک بولور. اگرده شوشی اشدن فائده بولسه بیک یاغشی، اگرده هیچ بر نوری فائده کورلماسه اللهغه تابشرودن باشقه چاره بولماز.

بو صوڭک بیللرده روسیه اسلاملری آراسنده فقیرلرگه مادی و معنوی یاردم بیرو، بالالرنی اوقوتو کبک مقصودلر برله جمعیت خیریه لر آچلدی، کوچلری بار آدملر بو جمعیتلرگه آقچه برله یاردم ایتوب طورالر، بعضیلری اداره لرنگه

و بعضیلری کامیسیه لر نده و بعضیلری ایسه باشقه هر یوم شلر نده خدمت ایتلر . اوشبو جهه نلر نڭ هر بری اوزینه کوره اش اشلب دوام ایتسه ده بعضیلری ، امیدلر دن اوستون فائده کینوروب طور ادن . مونده خدمت ایتوچیلر ، اعانت قیلوچیلر و اعضا بولوب یازلوچیلر انشاء الله اوشبو حدیثده ذکر ایتولسگان کشیلر بولور لر و فقیر هم مسکینلرنی سو بولرینه قارشو مکافات کورر لر .

(۲۳۱) لَنْ تَزُولَ قَدَّ مَا شَاهِدَ الزُّورَ حَتَّى يُوجِبَ اللَّهُ لَهُ النَّارَ (۱).

ترجمه سی: «بالغان گواھلق (نانو قلق) بیروچینڭ آیافلری، شول اورنلر ندن قوزغالوب ده بینماز الله تعالی آکا اوننی واجب قیلور.»

یعنی آیافلری قوزغالغان اوڭغای برله اول کشی اوتغه حکم ایتلور دیمکدر . مقصود ، الله تعالی نڭ آچووی بیک تیزلکده بولاچغنی بلدرمکدر .

بالغان یرده شهادت بیرونڭ زور گناهلر دن ده زور ایکانلگی ۵۱ نچی حدیث شریفده بیان ایتولسگان ایدی . مسلمان کشی ، شریک هم کشی اولدرو ، آنا آنانی رنجتو کبک الوغ گناهلر دن صافلانوی طبیعی بولسه ده بالغان شهادت بیرو حقنده آلدانو احنمالی براق توڭل . شونڭ ایچون بولسه کیرهک رسول الله حضرتلری بالغان شهادت بیرو دن منع قیلو حقنده کوب اجتهاد ایتدی ، مونڭ بیک زور گناه و ضررلی اش ایکانلگینی تا کید برله سو یلیدر ایدی .

هر حالده مسلمان آدم ، کیرهک بر مسلماننڭ فائده سینده و کیرهک ضررینه بولسون بالغان شهادت بیرو دن صافلانورغه ، برهونڭ دنیا سیننی توزه تو قصدی برله اوزینڭ دینیننی بمرماز گه ، کونچیلک و دشمنلق کبک نرسه ارگه اسیر بولمازغه تیوشلی .

(۲۳۲) لَنْ يَهْلِكَ النَّاسُ حَتَّى يُعْنَرُوا مِنْ أَنْفُسِهِمْ (۲).

ترجمه سی: «دنیا ده آدمیلر ، اوزلرینڭ گناهلری کوبایمی و اوزلرینی هلاک ایتوچینی معنور صانامی طوروب هلاک بولمازلر.»

آدملر اخلاق بوزو قلقی برله مبتلا بولور لر ، هر تورلی بوزو قلقلرغه

(۱) سنن ابن ماجه . ج ۲ ص ۳۵ .

(۲) احمد ابن حنبل . سنن . ج ۵ ص ۲۹۳ .

عَنْ يَكْفُرُ ذُنُوبَهُمْ وَعَيُوبَهُمْ فَيَسْتَوْجِبُوا الْعُقُوبَةَ وَيَقْبَلُوهَا لَمَنْ عَاقَبَهُمُ الْمُنْزِلُ فِي ذَلِكَ .

چومارار اوزلاری ده «ایندی بزنگ بشمزغه بر نرسه کیلور، بز ایندی اوزوب کیتدک» دیب فکری باشلارار، شوندن صولکغنه مونلرغه برر نوری هلاکت (حسی بولسه ده معنوی بولسه ده) کیلور. «ان الله لا یغیر ما بقوم حتی یغیروا ما بانفسهم».

۲۳۳) لَوْ اَنَّ ابْنَ اَدَمَ اَعْطِيَ وَاِدِيًا مِنْ مَالٍ مَلًّا مِنْ ذَهَبٍ اَحَبَّ اِلَيْهِ ثَانِيًا وَلَوْ اَعْطِيَ ثَانِيًا اَحَبَّ اِلَيْهِ ثَالِثًا وَلَا يَسُدُّ جَوْفَ ابْنِ اَدَمَ اِلَّا التُّرَابُ وَبِتُوبِ اللّٰهِ عَلٰى مَنْ تَابَ (۱).

ترجمه سی: «اگرده آدم بالاسینه بر چوفور طولو آلتون بیرلسه ایدی، ایکنچی بر چوفور طولوسی آلتون بولونی سویره اگرده بوده بولسه اوچونچی چوفور طولو آلتون بولونی نلر ایدی. آدم بالاسینگ فورصاغینی توپرافدن باشقه نرسه طواذرماز. توبه ایتوچیلرنگ توبه لرینی الله تعالی قبول کیلور». حدیث شریفی، آدمارنگ نومسز بولولرندن کدایه قیلدر. اگرده بتون دنیاغه مالک بولا ایکن آدم بالاسی ایچون بتون فائده سی تاماق طوبو، اوست بتون بولو ویاخشی اویده طورو، نکلفی آت و آرباده بورودر. اما شوندن آرتق نلردن دنیاده آخرنده فائک کورلماز بلکه اوزی وفات ایتکنده همه سی آبراب فالاق.

انظر لمن ملك الدنيا باحمها
هل راح منها بشير القطن والسكن.

شولای بوغاندن صولک حاجتدن آرنایق مالنی، جیوبده بر اورنده اویوب قالدروده، بالالرنک سفاهتارینه قورالار ووز آرالرنده دعوالشولری ایچون سرمایه لر حاضرله بکتوده نیندی معنا بار؟ بواش، دنیاغه آدانو وکیلچکده گی سعادندن محروم فالودن باشقه نرسه بولماز. بر خبرلی اشگه سبب بولسون ایچون مال جیو یاخشی اش، بو شریعت فارونده ممنوع توگل اما ذاتینی سوپو سببلی مال جیو وخبر اشلرگه صرف ایتمی فسوب طونو مونسی فائده سز. ذاتی سوپولوب جیواغان «مال» قرآن کریمده «متاع قلیل» برله تعبیر ایتوله در. مالنگ ذاتی سوپولوب بیک کوب کشی طرفندن

جیولوب کبلدی ایسه ده مذکور مال هیچ بری برله کینمادی بلکه همیشه اوبو-
لوب قالا باردی. بو ساعتده اوله چک معلوم بولماسه ده ساعتلرنک برنده اولوده
شبهه یوق. منگو طورونی امید ایتهرگه یارامی.
حدیث شریفنک لفظی بیک قسقه بولسه ده معناسی بیک اوزون و بیک اثرلی
و معنالیدر.

(۲۳۴) لَوْ اَنَّ اَحَدَكُمْ يَعْمَلُ فِي صَخْرَةٍ صَّمَاءَ لَيْسَ لَهَا بَابٌ وَلَا كُوَّةٌ لَّاخْرَجَ
عَمَلُهُ لِلنَّاسِ كَاتِنًا مَا كَانَ (۱).

ترجمه سی: « سزنگ برنگز ایشکی و نیشوگی بولماغان قانیغ ناش
ایچنده نی بولسه ده بر اش اشله سه، شول اش کی ره ک یاغشی و کیره ک یامان
بولسون ایته خاقلرغه فاش ایتولمی قالماز».
مقصود، کشی بلمی دیب باشرنده گناه قیلودن صافلانورغه قوشودر. دنیاده
کشی بلمی قالا طورغن اش بولماز، «بز فاپچقده یاتماز». زهیر بن ابی سلمی:

وهما یکن عند امرئ من خلیقه
وان خالها تحفی علی الناس تعلم.

(۲۳۵) لَيْسَ اَحَدُكُمْ رَبُّهُ حَاجَتُهُ كَلِّهَا حَتَّى يَسْأَلَهُ بِسْمِ نَعْلِهِ اِذَا انْقَطَعَ (۲).

ترجمه سی: «کشی همه حاجتینی اوزینک ربسی بولغان الله عالی دن صوراسون
حتی باطینکه و چاباناسینک باووی اوزولگان ایکان شونی نوزه نو ایچون یاردمنی ده
الله دن صوراسون!..».

رسول الله حضرلری امتینی، کشیلردن فال نلی و حال نلی برله صورانوب
بورودن منع ایتهدر. حقیقت حالده بو اش ذلت و سفالت که نوشو و ملتلرنک
فلا کتله رگه اوچر اوبنه الک زور سبیلردندر.

بو ذلت بو کونده مسلمانلرغه مخصوص بر اش بولوب قالدی. مدنیتلی
قوملر بیروب و خیرات بولینه مال صرفی ایتوب طورغانلری وقتده بزنگ
اعتبارلی غنه کشیلرمز آلو برله مبتلا بولدیلر. مونک سیمی ایسه صدقه لرنی اصولسز
اوله شو و شریعت روحینی مقصد ایتوب طوتماو بولسه کیره ک.

(۱) امید ابرح حبل مستدی. ج ۳ ص ۲۹.

(۲) جامع ترمذی. ج ۲ ص ۲۰۰.

مقصود «باطینکه و جاپانا باوری اوزولسه ویا که شونک کبک بیک جزئی حاجتله بولسه ده اوزک بر اش اشل می الله تعالی دن صورا» دیگان سوز توگل. بیکه «اوز فولکنن کیلمی و بوکونده چاره سی کورای طورغان بر اش بولسه کیره ک بیک آز نرسه ده بولسون الله دن صورا» دیگان سوزدر. خواجه به* الدین دن مدد صور اوچیلر و مقصودلرینی نابار ایچون خواجه لرغه دیب باغشلاب نذر لر اینوچیلر گه شوشی حدیث عبرت بوزندن بیئار.

(۲۳۶) لَيْسَ بِخَيْرٍ لَّكُمْ مَنْ تَرَكَ دُنْيَاهُ لِآخِرَتِهِ وَلَا آخِرَتُهُ لِدُنْيَاهُ حَتَّى يُصِيبَ مِنْهُمَا جَمِيعًا فَإِنَّ الدُّنْيَا بَلَاغٌ إِلَى الْآخِرَةِ وَلَا تَكُونُوا كَمَلَأَى عَلَى النَّاسِ.

ترجمه سی: «آخر نیندن دنیاسی ایچون تاشلاوچی و دنیاسینی آخرتی ایچون تاشلاوچی کشی، هر ایکسندن ده کیره ک قدر الوش آماغانک سزنگ خیبر لیر کزدن توگل. چونکه دنیا، آخرت گه ابرشدره طورغان بولدر. کسبلر، اوستبنه عیال و بوک بولما کز! ...»

دنیا برله شغلله نو سبیلی آخر نیندن معروم فالودن صافلانورغه نیوشلی. اما دنیانی آخرت ایچون مزرعه (سبب و ایگونک) اینوب طونو، مونسی رسول الله بیورغان نرسه در. «ولا تنس نصیبک من الدنیا» (فصل ۷۷)، «هو الذی جعل لکم الارض ذاولا فامشوا فی مناكبها وکلوا من رزقها و الیه النشور» (نبارک ۱۵) آیت کریمه، لرینگ معنالی ده اوشمو سوزلرینی تابید فیله در. «ما احسن الدین و الدنیا اذا اجتمعا». ابرته اوله چک کشی فیبلندن آخرت ایچون و منگو اولمیه چک کشی فیبلندن دنیا ایچون حاضرله نو، آدم بالاسی ایچون دستور اینتولور گه نیوشلی بر قاعده در. اولمنگ فایسی ساعتده کیلوری معلوم بولماغانلقدن اگرده آدم بالاسی دنیاسی ایچون طرشمی، اوام کونوب نیک طور باشلاسه اوام کیلماوی سبیلی آج فالوری لازم بولور.

فرض و واجب عمللرینی فالدروب مال جیوچیلر دنیالری ایچون آخرتارینی تاشلاوچی بولغانلری کبک بر کسبلری و هنرلری بولماغان حالده کعبه و رسول الله مننجدی حضورنده مجاور بولوب طور وچیلر، نکیه و خانان فاهلرده عبادت برله شغلله نوچیلر آخرتلری ایچون دنیالرینی فوچیلر در. بو صوگفیلر، اگرده شول اشلرینی خلقلرنک ماللرینی، صدقه لرینی آلوغه واسطه اینسه ار اول وقتده دینلرینی دنیا بر ابرینه صانه چیلر بولور لر.

«ان الدنيا بلاغ الى الآخرة» سوزى هر بىر مسلمان ايچون دستور العمل طوتواورغه، نل اوگر نواری برله يالارغه شونك مضمونى بلدر لورمه نيوشلى. بو كونده بو عصرده، بو اقلیم و بو مملكتلرده دنيا توزوك بولماغان، مدنیه آخرنك توزهلو احتمالى يوق. موگا ايسه عقل اهلارینك نچر به لری شاه و رسول الله نك اوشبو تيملندن بولغان حدیثلری درست دلیلدر.

'دنیا توزه تونك معناسى آلتوننى نوچاقلاپ طور و دنيا بايلغينك اوستنده يانو، «مالم و بايلغم» ديب تسبیح نوبه سى تارتو توگل بلكه ملتنگ اجتماعى و عمرانى، اقتصادى و سياسى حاللری توزه لودن عبارتدر.

بو كونده دنيا لاری اك نوزوك خاقلر آوروپا و آمریکا خاقلر بىدر. مونلر فولنده دنيا علملری و خصوصا اجتماعى اشلر فن روشينه كردي. اموى و عباسى خلیفه لار، نورك و مغول خانلری زمانلرنده خیال و خاطرده بولماغان حیات قاعده لری میدان غه چيقدی. اداره علملری و ملتنگ كوچل نو بوللری هر برى مستقل فنلر چله-ينه نژادى. بو كونگی فنكار اوشبو علملرده مسلمانلرغه كوره قیاس قبول ایتولماز درجه ده بوفار بلدر. لیکن مونلر بو كمالانلری آنالرنندن طوغان و قتلرنده اوزاری برله برلكده «عدم» دنيا سندن آلوب كیلماديلر بلكه مونك ايچون بيك كوب طریشتیلر، بيك زور مشقتلر اونكار دیلر. مسلمانلر اگرده ملیتلرینی صافلاو، دینلرینی محافظه قیلو نصندن بولسه لار، شوشی اشلرغه یاردم بیره طورغان اجتماعى عاملری بو كونگی فنكلردن آلورغه و اسلام دنيا سنده شونلرنی عملگه قویارغه نيوشلى. قورال، بر بولسه ده استعمال قیلوغه قاراب نتیجه سى نورلیچه بولورغه ممكن. دشمن فولنده بولمان ملتنگ عمللرینی كوروب ده. دوست فولینه ملتق كرووبنه قارشى طوررغه یارامی.

اوزلرینی عزیز طونوچی آدملرنك اك برنهی اشلری كشیلرگه بوك بولماو، خاقلرنی مشقتلندرمه و اشلرنندن قالدیرماو بلكه اوز مصرفلری برله عمر سورو، اوز كیسه لرنندن طورو و بورو، اوز رزقلرینی اوز ماكلای تیرلرینی آغزوب حاصل ایتودن عبارتدر. بو كونده مسلمانلرنك طوبوسانی، اون كشی اوستینه صالحنوب طورسه بو اش آدمچیلرگه و شریعت نصیحتینه امتثال قیلو توگل بلكه تریبه بوزوفلق و عزة نفس بولمقدن بىدر.

كشی اوستینه صالحنمی نی اشلرگه كیرهك؟..

روسیه ده اش و هنردن كوب نرسه يوق. هر نرسه نی اشلرگه ممكن.

سوداگر بول، ایگونچی بول، مال آسراوچی بول، فول هنری اوگرهن، هر نرسه بول اما کشی اوستینه بوك بولمه، نيك طور وب آشاوغه تنزل اپتمه، بو اش خسته لار و اعضالری خدمتدن چیفغان آدمارگه گنه درستدر. بو کون آمریقادا بولغان میل بونیرلار، میلیار دبرلرنگ باش وقتلرنده بوش بویلری برله بارغان اشچیلار، هنرچیلر ایکانلگی سویلنه. بزنگ غلامز ایچون آمریقاگه بساررغه حاجت بوق، آمریقا، بزنگ اوزمزدهدر.

بعض بر حدیث کنابلرنده: «اعمل لدنیاک کانک نعبش ابدا و اعمل لآخرتک کانک نموت غدا» روشنده بر حدیث کورله. (مضمونی: منکو طوروچی کشی کبک دنیاک ایچون و ابرتهگه اولهچک کشی کبک آخرنگ ایچون طرش! دیمکدر). نهنی، و عقلی، آک و فیکری سلامت بولغان هر بر مسلمان ایچون شول سوز دستور العمل و دنیاده طورو طوغر و سنده بردن بر قاعده بولورغه نیوشلی. سفاقت، قهرگه بارا طورغان آربا بولسه یالقاولتی، شول آرباعه بیگولسگان آندر. بو، خاطرلرده طورسون!..

(۲۳۷) لَيْسَ الْخَيْرُ كَالْمَعَايِنَةِ (۱).

ترجمه سی: «کورو برله ایشنو بر درجهده توگل». ایشنو برله کورو بر درجهده بولماغانلغی هر کمگه معلوم بر نرسهدر. «دشمن عسکری اوستمزگه کبلهدر» دیگران خبرنی ایشنو برله اوستمزگه دشمن عسکری کبلگاننی کورو بر بولماز. «شبنیدن کی بود مانند دیدن؟!...».

(۲۳۸) لَيْسَ الْخُلْفَىٰ أَنْ يَعِدَ الرَّجُلُ وَمَنْ نَيْتِهِ أَنْ يَفِيَّ وَلَكِنَّ الْخُلْفَىٰ أَنْ يَعِدَ الرَّجُلُ وَمَنْ نَيْتِهِ أَنْ لَا يَفِيَّ.

ترجمه سی: «آدمنگ، سوزنده طورو نیتی برله وعده فیلووی (سوگندن شول وعده سنده ظورا آماوی) وعده سزک توکل بلیکه وعده سزک، سوزده طورماو نیتی برله وعده فیلوور».

۲نهی حدیث شریفنه وعدهده طورماو، مذافلق علامنی ایتلوب سانالغان ایدی، ایندی بو حدیث سنده شول وعدهده طورماونگ نبچوک بولغانلغی تفسیر فیلندی.

(۲۳۹) لَيْسَ الصَّيَامُ مِنَ الْأَثْمَلِ وَالشَّرْبِ إِنَّمَا الصَّيَامُ مِنَ اللَّغْوِ وَالرَّفَثِ
فَإِنْ سَابَكَ أَحَدٌ أَوْ جَهَلَ عَلَيْكَ فَقُلْ إِنِّي صَائِمٌ إِنِّي صَائِمٌ.

ترجمه سی: «آشوا ایچودن طیبلوب طوروغنه روزه بولو توگل بلکه روزه، مونلر اوستینه ده معناسز سوزلردن ده طیبلودر. اگرده بر کشی سینى سوکسه یا که نیچوک بولسه ده سیکنا نادانلق کورساتسه، - مین روزه من، مین روزه من دیب آیت ده آنک برله ولشمه، یوز چویر! . . .»

اسلام دینده «عوام روزه سی» و «خواص روزه سی» اسمنده ایکی توری روزه بار. فنوی جهندن درست بولغان روزه، عوام روزه سی بولوب هر کیم که معلوم بولغان روزه در. اما خواص روزه سی ایسه فنوی جهندن درست بولو اوستینه اخلاق جهندن ده درست بولورغه کیرهک. بو ایسه اعضالرنی گناهندن منع اینو برله بولادر.

حدیث شریفده «آشوا ایچودن طیبلوب طوروغنه روزه توگل» دیبودن مقصود، خواص روزه سی توگل دیگان سوزدر. شونک ایچون نیت برله روزهغه کرگاندن صوگ، اعضالرنی گناهندن صافلاو لازم. بو، ممکن اش. شوشی روزه روز طورتولسه عوام روزه سی ده خواص روزه سی ده نابلور. «رب صائم لبس من صیامه الا الجوع ورب نائم لبس له من فیامه الا السهر» (۱) همده «اذا اصبح احدکم بوما صائما فلا یرفث ولا یجهل فان امرؤ شانه او قانله فلیقل انی صائم انی صائم» حدیثلرندن مقصوده اوشبو معنادر (۲). اولگی حدیثک مضمونی: «بیک کوب کشیلرنک روزه لری، قوری بر آچ طورودن و بیک کوب کشیلرنک تونده اوباغ طورولری باری بوقوسزاقندن غنه عبارت بولادر» و صوگفی حدیثکده مضمونی: «روزه بولغان کشی فاحش (پچراق) سوز سوبله مه سون، نادانلقی ثمره سی بولغان اشلرنی اشله مه سون، اگرده برر کشی آگنا نادانلقی معامله سی فیلسه (پچقرشورغه و سوگره باشلاسه) «مین روزه من میکابو اش بارامی» دیب اوز ایچندن فکرله سون. (لازم بولسه نل برله آیتورگه ده ممکن).

«مین روزه من دیب آیت» (فقل انی صائم) دیگان سوزگه عالمر اوشبو روشلرده معنالر بیرلر: (۱) اوز ایچندن گنه شولای فکرله سون. (۲) فرض

(۱) سنن ابن ماجه ج ۱ ص ۲۶۶.

(۲) صعیب مسلم ج ۱ ص ۳۱۶.

روزه بولسه نل برله ایتسون، چونکه فرض عملده ربا کرودن فور فورغه اورن بوق اما نفل روزه بولسه اوزه ایچندن گنه فکر فیلسون. ۳) فرضده نفلده نفلده نل برله ایتسون!...

بو معنالرنک هر بری درست بولسه اورن و حال گه فارا بر اق معامل قیلو یاخشبر اق بولسه کیرهک.

روشلرنده باشقه اق بولسه ده اصل روزه عبادتی چوسیلر، یهود و نصارالر، بوددیلر و باشقه ملتلرنک هر برنده بار. یونانلور و رومالورده بار ایدی. روزه فرض بولونک حکمنی نفسنی غذا بلاو و جزالو نوگل بلکه الله تعالی گه نقوالق ایتو و آنک امرینی طونودر. «یا ایها الذین آمنوا کتب علیکم الصیام کما کتب علی الذین من قبلکم اعلکم تتقون» (نقره ۱۷۹) آیتیه شونی بلرده در. روزه طونو سبیلی، آشارغه رزق تابهی طورغان آچ کشیلرینی خاطر گه نوشور گه و آنلرغه مرحمت و شفقت قیلو بولینه کرز گه ده ممکن. شوشی اش «نقوالق» در. هر حالده روزه طونودن مقصود، کشیلرنک سویلورلندن فور قو نوگل بلکه الله تعالی نک امرینه امتثال ایتو و آنک رضالغیننی امید قیلو بولورغه تیوشلی. روزه وقتلرده غیبت سویلهو نمیمت برله شغلانو، خلقسزلانو و بوق نرسه لر گه آچولانو کبک اشلر الله تعالی نک رضالق مطلوب بوماوغه علامتدر.

بو پلنرده رمضان روزهمسی اوزون کونلر گه فزو اش وقتلرینه طوغری کیلیدی. بو کونلرده روزه طونولر خصوصاً روزه حالده کون اوزونچه اش اشلولر بیگل توگل. لکن بو کونلر انسانلرنک عمرلرنده هر و بیک کوب بولسه ایکی گنه نوبت کیلدر. اسلام دینینه ایبهرونی اوستینه آنگان والله امرینه اطاعت قیلورغه عهد، اینکان کشی اوز اوزینه خواهه بسواورغه و اوز سوزنده طوررغه، اوز نفسینی اوزی امتحان فیلورغه و شوشی امتحانغه بنا ایتوب اوزینه اوزی یا «مسلمان» اسمینی بیبرر گه و یاکه «منافلق» برله نهمت ایتوب اوزینی شول اشدن فوتقاررغه تیوشلی.

بورن زمانده آدملر، دین یولنده چی ایت پشهر لک فاینار قوم اوستینه تاشلانلر، قول و آیاقلری باغلانوب شوندی فزولرده یاتقر لالر و الله عالی یولنک شول روشده جان فنا ایتلر ایدی. اوت برله عناب فیلنوچیلر یانلرندن هر وقت رسول الله اوتوب کیتدی و: «ای قارنداشلر تونرکز! بار اچق اورنرکز چنتدر!» دیدی. اسلامین دوندر ایچون بعض بر آدملرنک تعقلرینه تیمرلر فزدر و ب باصالر، بو کشیلرده کفر لک گه قایتاچق یرده ایمانلرینی نغونالر ایدی.

اوزون كونلرده روزه نك اوتكان نوبتنده بزر اولده، مدرسه ده بولاق، اشچي خلقلار نك حاللريني كوردك حنى روزه طوتماو حقنده شربعت طرفندن رخصت بولغان كشيبلر نكده باشقعلر برله روزه طوتولريني، افطار قيلوغه ياقندا كېلماولريني روايت ايتلر ايدى. وشوندى حاللارنى تورلى اورنلردن ايشته در ايدك. نفسنك اير كه له نووينك چيگى يوق. بر كشي، نفسينى اير كه لي باشلاسه كوندن كون اير كه له ته، ناز و كله نه، عادتجه اير كه له ولر گه گنه فناعت ايتمى كوندن كون آرندرا بارادر. «آرش ايكمگى آشى آلېم، صيبير اينى سگمى، فايماق سز ياكه شيكر سالنماغان چاينى اېجه آلېم» دېب دعوى قېله طورغان شول نفس، قانورغا بدارسه، ريستانسكى روناغه قوشلاسه شول وقتده آرش ايكمگينى يارانوب آشى، ناقتا چاي اېجه رگه ده رضا بولا، ناوق اينى صوراب طورمى بلكه نيندى ايت بولسه ده بارى، همه سى هضم ايتوله.

درست، عبادتلردن مقصود بدننى تعذيب قېلو و شول بولده جاننى تلف ايتو نوگل. ضرورت نوشسه روزه نى بوزارغه روزه طوتمازغه ممكن. رخصت اورنلرى فقه كتابلر نده بيان ايتوله در. شربعت رخصتى برله عمل ايتوچى كشي (رخصتنى سوء تصرف ايتماسه) عېلى بولمى و «منافق» سانالمى. «لا بكلفى الله نفسا الا وسعها».

♦ (۲۴) لَيْسَ السُّكْدَابُ الَّذِي يَصْلِحُ بَيْنَ النَّاسِ وَيَقُولُ خَيْرًا وَيَنْهَى خَيْرًا (۱).

ترجمه سى: «ياغانچى، شول كشي نوگل: يالغانى برله آدملر آراسينى اصلاح قېله، اصلاح حقنده خيبرى سوز سويى و خيبرى خبر ابرشدره».

فسقه سى غنه: آدملار نك آرالرينى اصلاح قېلو، دشمنلنى بترو طوغر وسندمغى يالغان سوزلر، حرام بولغان يالغانلردن حساب ايتوالميلر دېمكدر.

اسلام شربعتينك، درست بولا طوروب غيبتنى حرام ايتوبده آدملر آراسينى اصلاح قېلو قصدى برله يالغان سويلونى درست كوروى آدملر آراسينه محبت سالو، دشمنلىق وصالقونلقلرنى بترو اجتماعى حياتنى اصلاح قېلو حكمتينه مېنى بولسه كېرهك. اجتماعى حياتنى اصلاح قېلونك اهميتى نى درجه ده ايكانلىگى: «وما كان ربك ليهلك القرى بظلم واهلها مصلحون» (هود ۱۱۹) آيت كرىمه سنپن آچق آكلا-شلادر. مضمونى ايسه: «اجتماعى، عمرانى، مدنى اشلارنى اصلاح قېلوب طورغان

(۱) صحيح بخارى. ج. ۳ ص ۱۶۶. صحيح مسلم. ج ۲ ص ۲۸۸. لفظلر «مسلم» نكى.

قریه و شهر خلقا ربی مجرد شر کلری سبیلی خراب ایتو، حق تعالی نك شائینه لابق توگل « دیمکدر . فکر یوروتنه بلیگان کشیلر ایچون مونده بیک زور عبرت بار .

بالغان، دیب، بولغان یا که بولماغان نر سه نك خلافی سویل ودر . اگرده بو اش قصدی صورتده بولماسه (مثلا اوزی بر اشنی بولغان دیب بل اما اول اش حقیقتده بولماغان بولا) بو بالغان غه کر می، معفودر . بو روشده گی آندلرنك معفو بولاجقی « لایؤ اخذکم الله باللغو فی ایمانکم » (بقره ۲۳۵) دینگان آبت کریمه دن معلوم (۱). اما قصدی صورتده بالغان سویل و (بعض بر ماده لری استثنا برله) حر امدر .

بالغان سویلرگه رخصت بولغان ماده لر اوشبونلردر : (۱). ابر برله خانون، اوز آرالرنده اوزلرینك معیشتلرینی توزه تور ، آرالرنده بولغان اوپکه لری بترر ایچون . (۲) صوغش وقتنده، دشمنلرغه قارشو . (۳) مسلمانلر آراسینی توزه نو ایچون (۲). (۴) بر کشینك سربینی یا که اوزینك گناهینی باشرو . لیکن بو ماده لرنك هر برنده اولچاو برله، ضرورتنی بترر قدردن آرتدیرماو شرطدر . اگرده ضرورت قدردن آرنسه البت، آنسی حرام قسم گه کره در .

حاصل کلام بالغان سویلرگه رخصت بولو « اخف الضررین » فی التزام قبلو والوغ ضررغه کرماز ایچون بیگلرک ضرر برله فوتولو بابندندر . هر کیم شوشی میزاننی خاطرنده طونارغه تیوشلی . موندی طوغرولرده ظاهری سوزارده کوب اعتبار یوق . اعتبار ایسه نیت گه مقصودغه در .

۲۳۹) تَمَسَّ لَاحِنًا عَلَىٰ أَحَدٍ فَضُلًّا بِالْبَيْنِ أَوْ عَمَلٍ صَالِحٍ حَسَبُ الرَّجُلِ
أَنْ يَكُونَ فَاحِشًا بَدِيًّا بَخِيلًا جَبَانًا.

ترجمه سی: «اسلام دنباستند دین هم ابرگه عمللردن باشقه صفت برله هیچ کمنك هیچ کمدن آر نقلقی بولماز. بر آدمك فاحش و فباحت سوزلی، صاران، فورقانی بو اووی، حقیرلق بوزندن یتار» .

دین و نقوالق برله فضیلت ایسه الله تعالی فاشنده اعتباری بولغان نر سه دن عبارت . «ان اگر کمک عند الله اتقاکم» (الحجرات. ۱۳). یوسفه «مبین دینلی و عملی»

(۱) بو سوز حنفیلر، مالک، اوزاعی، لیث بن سعد منهیلرینه کوردر .

(۲) صحیح مسلم . ج ۲ ص ۲۸۹ .

دیب کونار لور گه حنی موندی بر فکرنی کوئل گه کیتورر گه در ست نوگل .
هر حالده اسلامده آنا و آنا، نسل و نسب برله امتیاز یوق . دنیاوی اشلمرده
بنون خلق بر نیگذدر .

(۲۴۲) لَيْسَ الْمُؤْمِنُ بِالطَّعَانِ وَلَا اللَّعَانِ وَلَا الْفَاحِشِ وَلَا الْبَدِي (۱).

ترجمه سی: «کشیار گه طعن فیلوچی، لعنت اینوچی، فاحش فعلی و فاحش
سوزلی بواوچی کشی، کامل مؤمن توگل».

خلاصه: مؤمن شولدر که ایمان کیتورر، نبوشلی عملارینی فیلسور و آنک
قولندن، تلندن، اشلمرندن مسلمانلر سلامت بولورلر . مؤمن، شولدر .

لعنت فیلو اوشبو اوچ نورلی درجه گه بولنده: (۱) «کافرلر، مبتدعلر،
فاسقلرغه لعنت بولسون» دیب هام صفت برله لعنت فیلو . (۲) خاص صفت برله
لعنت فیلو . مثلاً ظالملر و ربا آشاوچیلر، هتان و افترا فیلوچیلرغه لعنت بولسون
دیمک کبک . (۳) معین بر کشی اسمینی آتاب لعنت فیلو . زیدگه لعنت بولسون
دیمک کبک . شوشی اوچ نورلی لعنتدن اولگی ایکیسی، بر ملت ننگ یا که مخصوص
قوملر ننگ یوزلرینه سوگو و تعقیب فیلونی موجب بولماغانده مباح ولوب اما برر
قوم و ملتینی یوزلرینه سوگو لازم بولوب کیلسه «ولا تسبوا الذین یدعون من
دون الله فیسبوا الله عدوا بقیبر علم» (انعام ۱۰۸)، «ولا یجر منکم شأن قوم علی
ان لا تعدلوا (مائده ۱۱) آبتلرینک اشار نلرینه کوره درست نوگلدر . سوکفیبسی
ایسه فرعون و ابو جهل کبک کفر لیکده بولولری قطعی دلیللر برله معلوم
بولغانلردن باشقلر حقنده . مطلقا درست نوگل و حرام اش . چونکه هیچ کشینک
خانمه سینی بلو ممکن نوگل . وفات بولغان کشیلر گه «رحمت» برله دعا قبا—و
آنلر ننگ خانمه اری . معلوم بولوغه بنا قیلنمی بلکه اول رحمت . باری «الله تعالی
اسلام دیننده اونکارگان بولسون ایدی» دیبودن گنه عبارت بولادر . إما بو
کونگی اوصالغینه فاراب بر کشی گه لعنت یلو «الله تعالی آنی اوصالغنده
اونکارگان بولسون ایدی» دیبو بولغانلقدن شریعت طرفندن منع ایتولدر .

هر حالده لعنت فیلو، اسلام دینینه کوره فرص هم واجب یا که سنت
و مستحب اش نوگل و آنک بر ابرینه ثوابده و عره ایتواگانی، بندهلر ننگلیفی

(۲) جامع ترمذی، ج ۲ ص ۱۹ . فاحش بوزوق فعلی و بوزوق سوزلی کشی؛ بدی (بانک
تشدیدی برله) بوزوق و پچراق سوزلی آدم .

قیلغانلری ده بوق. شونڭ ایچون حدیث شریفده ذکر ایتولگان اوچ نرسه نڭ هر بوندن صافلانولارم. حدیث نڭ مضمونی ده شولدر.

مسلمانلارغه یاوز دعا قیلوچیلر (کیرهك شاکردلری ومریدلری ده بولسونلر) لعنت برله قورقوچیلر اوشبو حدیث شریف حکیمنه کوره «کامل مؤمن» نوگلر. مشرکلرگه قهر دعا قیلونی صور اغانلرنده رسول الله آنلرغه: «مبین لعنت قیلوچی (یاوز دعا ایتوچی) بو اوب نوگل بلیکه رحمت برله یبارلدم» (قیل با رسول الله ادع علی المشرکین قال انی لم ابعث لعانا وانما بعثت رحمة) دیب جواب بیردی (۱). نوح پیغمبرنڭ «لا تدر علی الارض من الکافرین دبارا» (نوح ۲۷) وموسی پیغمبرنڭ «ربنا اطمس علی اموالهم واشدد علی قلوبهم...» (یونس ۸۸) دیب دعا قیلولری، دعا قیلنمش نوملر نڭ ایمان کیتورمازلر کربنی بلیگانلرندن صونک بولسه کیرهك.

رسول الله نڭ خمر ایچوچیلر وخمر برله معامل قیلوچیلر، ربا آشاوچیلر، بیرارده گی بیلگولرنی (از ان وبورازنا، چوقور وباغانلرنی) اوزگرنوچیلر، اوزلرنی آنلرندن باتمسقلرغه نسبت ایتوچیلرگه مومی روشده لعنت قیلووی تشریح بابندن یعنی خلقلرنی شول ممنوع اشلردن صافلارغه طربشووی ایچوندور.

۲۴۳) لَيْسَ الْمُؤْمِنُ الَّذِي لَا يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقِهِ (۱۲).

ترجمه سی: «مؤمن اول کسی نوگل آنک شرنندن (اذا وجفالرندن) کورشیمی امین بولماز»

مقصود ایسه کامل مؤمن نوگل دیمکدر. بوقسه کورشی برله یاخشی طورو «ایمان» دن جز نوگل. لیکن رسول الله حضرتلری کورشی برله یاخشی طورو طوغروسنده بیک اثرلی نصیحتلر قیلدر. مسلمان بولغان کیشیلر شوکا امثال ایتارگه دیانت پوزندن مجبورلر. کورشی، اوپلر نڭ تره اوب طورولرندن غنه عبارت نوگل، حتی تیمر بول وپار اخودلرده باروچیلر آراسنده کورشیلک بو- لورغه ممکن. اوشبو سببندن کورشی صایلاو طوغروسنده اعتبارلی بولورغه، بولور بولماز کیشیلر برله کورشی بولمازغه نبوشلی. بعض حدیثلرده «الجار قبل الدار والرقيق قبل الطريق والزااد قبل الرحيل» کیلمشدر.

(۱) صحیح مسلم ج ۲ ص ۲۸۷.

(۲) «بوائیق» بائقّه جمعی بولوب بائقّه دایمه وھلاک ایتوچی، جفالی نرسلر معنالرنده.

(۲۴۴) لَيْسَ مِنَّا مَنْ عَشَّ (۱).

ترجمه‌سی: «خیانت ایتوچی، بزدن نوگل».

حقیقنی یاشرو، آدملرگه ضرر کیترو، مکر و حیل لر قیلو، عموماً آدملرنی آلداو و بوزوق معامله لرده بولو همه‌سی «خیانت» بولادر. رسول الله بو حدیثنی، اوست که فور یسنی و آستغه یووشینی فویوب آزی صانوچی بر آدم حقنسه سویلرگان ایدی.

بعض کشیلر، مال آرندرو و دنیانی نوزه نو امدی برله «خیانت» قیلرلر و اوزلری ایچون شول یولنی فائده‌لی دیب بلرلر. بو فکر، درست نوگل بلکه اشلرنک ماش یاقلرینی کورو برله فداخت ایتودن کیلرگان بر آلدانودر. خلقلرنک بایولرینه، اشلری نوزه لوب بختلری آچلوغه «خیانت» سبب بولووی ممکن نوگل. خیانت ایسه بتونلای بختسزک و اشدن چیقوغه سبب بولغان نرسه لرندر. اوشنداق «حلال یول برله بایلق نابوب بولمی، عقیف و امین کشیلر بو دنیاده فقیر بولوب یاشارگه محکوملر، بایوچیلرنک هر بری خیانت و آلداو یوللری برله بایوغانلر» دیگان حکمده باکلش. موندی سوزلرنی، بایور ایچون طریشوبده بر نرسهده چیقار آلماغان یاغشی کوکللی و امانتلی لکن بولرسز کشیلر چیقارالر. مونلر، اوزلرینک اشلری آلفه کینماونی اوزلرینک امانتلرندن وهفتلرندن کوره لر. وافده مونلرنک اشلری اوگماوغه سبب عفتلری و امانتلری نوگل بلکه باشقه طوغرولرده یتشماولری بولادر. چونکه فول اوستونک نابو و اشلرنی نوزه تو ایچون عفت و امانت گنه بیتمی بلکه آنلر برله برلکده مونه بو سبیلرده بار:

(۱) اوزینه اشانو (اعتماد علی النفس). بو کونده مدنیت، علم و بایلق، هنر و صناعت جهتلرندن یوقاری کوتهرلیگان ملتلرنک هر بری بو درجه لرنی اوز اوزلرینه اشانولری سببلی نابدیلر. اوشنداق ذلیل و خوراقده همده کشیلرنک آباق آستلرنده ایزاوب یانوچی خاقلرنده بو سفالتنی و بو ردالتلرنی اوزلرینه اشاناق اورنده آنا باپالرغه، آغا انیلرگه، خیر دعا و فاتهه لرگه اولکلر و ترکلرنک معنوی روشنه مدد قیلولرینه اشانوب طورولری سببندن یوکل دیلر. مونلر همومی یا که خصوصی فلاکت کیلر باشلاسه شونلرنی یبارر

در سخنانه لردن اوتەرگه مجبورلر. اگرده شوشی درسغانه لردن ياخشيلرینی صایله آلسه لرشول نسبتده تربیه لری باخشی، اگرده بعض برلری یا که بتونلای بوزوق بولسه شول نسبتده تربیه لری ده بوزوق بولور. تربیه سی بوزوق کشی طبیعی، بخت و سعادت که ایرشه آماز، تصادف یولی برله ایرشسه ده شونده دوام قیلماز.

۶) طریشو و اجتهاد قیلو. «آلما پش، آوزمه نوش!» دیب چالقان یانو برله گنه اش بولمی. بخت نابو و سعادت که ایرشو ایچون دنیا نك آچی و نوچیلرینی نازورغه، بورانلر و یاغمورلرینی یوتارغه، فانی دولقونلرینی یاروب بوزهرگه حاجت بار.

قول اوستونلک تابو و اشلرینی توزه نو ایچون منه شوشی نرسه لرنك هر بری شرط. هر حالده بختلی بولو و سعادت که ایرشو یولی «خیانت» توگل بلکه امانتلی بولودر. رسول الله نك «خیانت اینوچی بزدن توگل» دیگان سوزی بو خصوصه دستور طونولورغه تیوشلی.

(۲۴۵) لَيْسَ مِنْهُ مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرًا وَيَعْرِفْ حَقَّ كَبِيرًا (۱).

ترجمه سی: «کچوکلر مزگه مرحمت ایتماوچیلر و الوغلر مز نك حق لری نی بلماو-چیلر، بزدن توگل».

آدملر نك جمعیتلری اصلاح قیلنو، الوغلر نك قدرلری بلنو و کچوکلرگه مرحمتلی بولوغه باغلانوب طورغانلغی معلوم. حقیقت حالده انسانلق جمعیتلرنده بولغان بوزوقلق، عائللر بوزوقلغندن و عائللر نك بوزوقلغی ده عائله ایچنده بولغان الوغلر نك حق لری تانلماو و باشلر نك حرمتلری قیلنماو حیبندن پیدا بولادر.

الوغلر نك قدرلری بلنونك نیچوک بولاچقی کوب کشیارگه معلوم بولغان-لشن بو اورنده اول طوغروده اوزون بحث قیلورغه حاجت یوق. اما کچوکلر و باشلر نك حرمتلری قیلنونك نیچوک بولاچقی بیک کوب آدملرگه معلوم بولما-عائلقتن بر آز سویله ب اوزودن ضرر بولماز.

باشلر و کچوکلرگه مرحمتلی بولو، آنلرینی ایرکه لهب طونو، دیگان سوز

(۱) احمد ابن حنبل مسندی. ج ۱ ص ۱۸۵. سنن ابی داود. ج ۲ ص ۳۲۹. لفظلر

توگل. بلکه مرحه تلی بولو برله ابرکله و بر برینه بتونلای باشقه نرسه لر. بالانی آرتق ابرکله و وصورانغان بر نرسه سینی بیروب طور و عائله ایچنده آنی پادشاه ایتو، ائک ضررلی نرسه بولوب مرحه تلی بولو ايسه شفقت یولی برله آنلرغه ادب اوگره تو تربیه بیروندن، دینی و دنیاوی کیره کلرینی و کیره ک بولاچق لرینی ندر یچی صورته اوگره توب، بلررب طور و دن عبارتدر.

ابرکله و سبیلی بالانئک خلقی بوزولا، اوز سوزلی بولا، باشقه لرینی اوزینه خدمتچیلر دیب حساب ایته، بای بولسه خلقنئک ییلکه سینه باصوب بوری، یارلی بولسه «یارلی تکبر» و معناسز بر خودبین بولادر. اما مرحه تلی بوئو سبیلی بالانئک حلقلری یومشارا، بوگولوگه قابل بولا و هر نرسه گه اوگره نه، انسانلرینی اوزلرینه مساوی کشیلر دیب اعتقاد ایته و معامله لرینی شوکا بنا قیلدر.

«اوز قولندن کیله طورغان، اشنی بالا، اوز فولی برله اشلی طورغان بولسون.» بالا تربیه سنده گئی ائک بر نچی قاعده، اوشبو بولورغه تیوعلی. شوشی قاعده، بالانرغه قاتیغلق اصولی برله توگل بلکه شفقت و مرحه ت یولی برله اوگره تلورگه و قانینه سگندررگه تیوشلی.

کیره ک فقیر و کیره ک بای بالاسی بولسون، کشی گه یوموش فوشارغه ، وکشیلر دن خدمت ایتدررگه اوگره ناسون بلکه اوز خدمتینی اوزی اشلسون، اوزی باشقارسون! ..

بالالر، قوللرندن کیله باشلاو برله اوز کیوملرینی اوزلری کیسونلر ، اوزلری صالوب تازارتسونلر و تورب قویسونلر، توبمه لرینی، بولرینی اوزلری اچقندررب اوزلری چیشسونلر. و اوزلری باغلاسونلر. ساچلرینی اوزلری ناراسونلر، اورنلرینی اوزلری جه یوب اوزلری جیسونلر. چین آیاقلر حاضرله-رگه و جیوشدررغه اوگره نسونلر. الحاصل دنیا کوتو و معیشت علملرینی تمام بلوب و اشله ب اوسسونلر. شوشی اشله هه سی ممکن ، فقط مرحه ت و شفقت اصولی رعایت ایتلورگه تیوشلی .

اوز اشلرینی اوزلری باشقاررغه اوگره نگان و باشقه یاخشی عادتلرگه ده توشونوب اوسکان یاشر، ملتئک یاخشی بر اعضاسی بولوب یتشورلر، معیشت و حیات یولنده طوغری پوری بلورلر، هیئت اجتماعیه ده مثال طوتولوب یورتولورلر. اوز قوللرندن کیلورلک اشلرینی اوزلری اشلو اورننده کشیلرگه فوشوچیلر و جانسز بورنه قیللندن طور و بده آشاودن باشقه ده قوللرندن

خدمت ایتدر ماوچیلر اوزلرینی سـفـالـتـکـه حـاضـرلـه وچیلر در. موندی آدمـلر اوزلرینه ده منفعت کینوره آمازلر ملت ایچون ده آور یوکدن باشقه نرسه بولمازلر.

امتلر یوفاری کونارلر ونوبان توشه لر، آلفه کینهلر و آرتغه قالار، خواجـهـلق ایتهلر، خـدمـنـجـی بـولـوب یـوریلر، شوشی اشارنک هر برنده اصل عامل «باشلر» در.

امتلرنک نوبان کینولری، اوستلرینه لازم بولغان عبادت ووظیفه لرنی ایتماولری برله باشلانا، موندی خلقلر صوگر اق، دین حقنده ادبـسـزک کورسه نهلر، تربیه سز سوزلر سوبلیلر، نکاح و ازدواجغه اهمیت بیرمیلر، عائله حرمتینی صافلامیلر. فسق و فسادغه بیرلر و شونک سببندن هر نورلی خسته لیکلر برله مبتلا بولالر. شولای ایتوب بوزوق باشلردن بوزوق برملت طووا. اما توزوک و فضیلتلی باشلردن توزوک و فضیلتلی بر ملت حاصل بولادر. شونک ایچون باخشی و اخلافلی باشلر یتشدررگه کیرهک. مونلر الوغلرنک حقلرینی ده رعایت ایتسه بلورلر ملتینی ده تربیه فیلورلر.

باش وقتک باخشی تربیه آلامانک، تربیه کورو فصدی برله شیخلرگه یورولری، نقوی و صوفی بولوب کورنولری کشی آلداو بولماسه ده کوب و قنده. اوز اوزبنی آلدادن باشقه بولماز. تربیه نک اصل موسمی قارتلی توگل بلکه باشلک زمانیدر. باش وقتک نیندی گنه روشک بوگولگان چبقنی، قارتایغانندن سوک بوگو، صندردر.

هر حالده اوشبو حدیث شریفی، مسلمانلارنک غنه توگل بلکه انسانلارنک ده میزانیدر. کچوکلرگه حرمتسز، الوغلرغه احترامسز بولغان کشیلرنی مسلمان صفتنده کورو مهن بولماسه، انسان صورتنده کوروده مهن بولماز.

فَذَاكَ الَّذِي أَنْعَشَ لَا يَعْتَنِي بِهِ

وَأَنْ مَاتَ لَمْ تَحْزَنْ عَلَيْهِ أَقْرَبُ بِهِ.

۲۴۶) لَيْسَ الْوَأْصِلُ بِالْمُكَافِيٍّ وَلَكِنَّ الْوَأْصِلُ الَّذِي إِذَا قَطَعَتْ رَحِمُهُ

وَصَلَّاهَا (۱).

ترجمه سی: «مهرملرگه صلہ قبلوچی، صلہ غه فارشی صلہ قبلوچی غنه نوگل بلکه کبسلوب طوروچی مخرمینہ صلہ قبلوچی کشیدر».

صلہ قبلوچی، مکافات قبلوچی، کبسلوچی اسمندہ اوچ نورلی کشی بولا. مهرملری برله دشمن طوروچی و آنلرنک هالدرینی بلماوچی کشی «کبسلوچی» در. صلہ قبلہ طورغان فارینداشینه فارشو صلہ قبلوچی کشی، «مکافات قبلوچی» در. کبسلگان فارینداشلرینه باروب حال بلوچی کشی «صلہ قبلوچی» در. حدیث شریف ایسه امتگه گوزل خلق بوللرینی اوگرته و اوزلری برماوچیلرگه ده بیررگه فوشادر. (۱۵۸ نچی حدیث).

(۲۴۷) لَيْصِلْ أَحَدُكُمْ نَشَاطَهُ فَإِذَا فَتَرَ فَلْيَقْعُدْ (۱).

ترجمه سی: «آدم، نمازینی راحت و نشاط برله اوفوسون، اگرده ایرنه باشلاسه یا که بالقاولانسه اول وقتده اوطورسون» (نقل نمازینی اوطوروب اوفوسون یا که باشقه بر بر اش برله شغله نوب اوطورسون). رسول الله حضرتلری مسجدگه کرگان وقتنده ایکی باغانا آراسنک آصلوب طورغان باو کوردی ده شونک نی ایچون قویلقانلغینی سورادی. شونده بولغان صحابه لر: «بو، ام المؤمنین زینب بنت جحش (۲) باوی، نقل نمازی اوقوب یالقانندن صوگ شول باوغه بابشوب اوقیدر» دیب جواب بیردیلر. رسول الله حضرتلری شونی ایشتکاندن صوگ: «یوق آلائی یارامی، باونی آندن چیشوب آلکز» دیدی ده اوشبو اورنده غی حدیث شریفینی سویلیدی.

بو حدیث نقل نمازی حقنده ایکنلیگی معلوم. فرض عبادت لر حقنده ایسه نشاط بولماو؛ آنی فالدر و کبکدر و حقنده بهانه بولا آلیدر. نشاط بولسه بولماسه ده فرض نماز نك لرینی آباق اوزرنده اوقولازم. موندن باری حسی صورنده عندر بولو ماده سی گنه مستثنی. فرض نمازلر اسلام دینینک تره گی سانالار، حدیث شریفلرده «عمادالدین» دیب تعبیر ایتوله لر. فرض نمازلرنی ادا قبلوچیلر اسلام دینینک تره گنی اوطورتوچیلر و شول نمازلرنی فالدر و چیلرده

(۱) صحیح بخاری، ج ۲ ص ۳۸ صحیح مسلم، ج ۱ ص ۲۱۷-۲۱۸. احمد ابن حنبل مسندی، ج ۳ ص ۱۰۱. لفظلر «بخاری» نقی.

(۲) بخاری و باشقلر بو ماجرا اییه سین «زینب» دیب روایت ایتکنلری حالده ابوداود ایکی روایتینک برنده حمله بنت جحش دیب روایت ایندر. سنن ابی داود، ج ۱ ص ۱۹۳.

اسلام دینینی بەررگە خەتەم اینۆچیلەر حساب قیلنلەر. اوستلری بوتون، اولری و اورنلری جلی، نەنلری سلامت بولا طوروب فرض نمازلرنی قالدرو ومونک ایچوندە وجدانلری عذابلانما و اڭ صوڭ درجه دە کوکل قارالو و روحانیلک بتوگە علامت بولسە کیرهک. بالا چاغالری، اوی چه اعنلری کوز آللرنده، بنای اسلامنی ادا اینماوچیلرنڭ شول بالالرندن خیرلی اشلر امید قیلورغە حقاری بولسە دە بیک آز بولور.

إذا كان رب البيت بالطبل ضاربا

فلا تلم الصبيان على الرقص

اڭ برله و اخلاص اوزرنده قیلنسه آز عبادتندن دە کوپ فائده کورلو، اخلاص بولماسە کوپ عبادتندن دە ثمره بولماو ممکن. اش عبادتنڭ کوبدگنده توگل بلیکە اخلاص هم حضور قلب برله بولوونده در. رسول الله نڭ بر نه ولسکە اونی طورغان نمازی (فرض و نفلی برگه) فرق رکعت بولادر ایدی دیلر (۱). اوشنداق درستیکلری بیک معلوم بولماغان وردلرنی، حزبلرنی اوقوغە کوره فرآن کریمده و معتبر حدیث کتابلرنده مذکور بولغان دعالرنی (معنالرنی بلوب) اوقو باخشیراق. مونلرده آخرت کیره کلری دە دنیا کیره کلری دە بار. مونڭ اوستینه لفظلری بیکل، عبارنلری فسقه و بیک جامع. اخلاص برله قیلنسه مونلرده بنون مقصودلر بیان قیلنهدر.

حدیث شریفدن خاتونلرنڭ مسجدده نفل اوقوب شغللەنولری درست ایکانلکنی استدلال قیلوچیلر بار (۲).

(۲۴۸) مَا أَكَلَ أَحَدٌ طَعَامًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ أَنْ يَأْكُلَ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ وَإِنَّ نَبِيَّ اللَّهِ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يَأْكُلُ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ (۳).

ترجمەسی: «میچ بر کسی اوز فول کوچی برله آشاغان نرسە قدر لذتلی آش آشامادی. داود پیغمبرده اوزینڭ فول کوچندن آشیدر. ایدی.»
داود پیغمبرنی خالص ذکر فیلونڭ سببی، فول کوچندن آشاوی، مجبورلک و مضطربلق سببندن بولووی احتمال طوتولماغان ایچوندەر. چونکە داود پیغمبر

(۱) منهاج السنة ج ۴ ص ۱۳۴.

(۲) عمدة القاری. ج ۳ ص ۶۳۳.

(۳) صحیح بخاری. ج ۳ ص ۹. احمد ابن حنبل مسندی. ج ۴ ص ۱۳۱. لفظلر «بخاری» نڭ.

الوغ و بای پادشاهلردن و بپر بوزنده خایفه لردن ایدی. داود پیغمبرنڭ نیمه-
اشل گانلگی و نیمردن کیوملر باصافانانی مروی. زکریا پیغمبرنڭ بالتا اوستاسی
بولووی حقنده درست حدیث بار (۱).

حدیث شریف قول هنرینڭ بیک ممدوح اش و مسلمانلر قول هنرلری
بلورگه تیوشلی ایکانلگنی آڭلنادار.

ابن ماجه اوشبو حدیثنی «هبیج کبیم اوز قول کوچی کسبی قدر خوش
کسبنی نابا آلماز، آدم بالاسینڭ اوزینی، خانونی و بالارینی همده خادمه
لرینی تربیهلوی، نفقه لندروب طوروی صدقه حساب ایتلور» مضمونده
بولغان: «ما کسب الرجل کسبا اطیب من عمل یده وما انفق الرجل علی نفسه
واهل و خادمه صدقه» لفظی برله روایت اینه در (۲). موندی سوینچلر «اسلام»
دینندن باشقه بر دینده باردر دیب بلمیمز. مسلمانلر طرفندن موندی سوزلرگه
بها قویلورغه، قدرلری بلنورگه تیوشلی ایدی.

«نامیر فورص» شهرینی نماشایا فیلوب یورگان و قتمزده بر تمثال (پامتنیک)
یاندی توفتالدق. تمثال یب ارلاب اوطوروچی بر خانون هیکلندن عبارت. خانون
یب ارلی، یینڭ اوچی آلتون بولوب بار! یب ارل و نڭ نتیجه سی آلتونغه
طوناشو، بایلق کیرهک بولسه آنڭ چاره سی قول هنرینه یابشو، اڭ لندلی آش اوز
اجتهادک برله تابلغان آزوق ایکانلگنی خلق کوزینه کورساتو، بالالرنڭ کۆکلرینه
سکدروب اوسدرو نیتی برله مذکور تمثال، «نامیر فورص» دهغی بایلر طرفندن
اشل تلوب قویلغان دیدیلر (۳).

«نامیر فورص» بایلرینڭ بو اشلری رسول اللهنڭ اوشبو حدیثینی شرح
قیلو و حدیثنڭ معناسینی مجسم ایتوب کورسه نو بولادر.

مر که را از عمل خویش خورد

منت خاتم طائی نبرد (۴).

۲۴۹ ما اَمَدَى الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ لِأَخِيهِ أَفْضَلُ مِنْ كَلِمَةٍ حِكْمَةٍ يَزِينُهُ اللَّهُ
بِهَا مَدَى أَوْ يَرُدُّه بِهَا عَنْ رَدَى.

(۱) احمد ابن حنبل مستدی. ج ۲ ص ۴۰۵-۴۸۵.

(۲) سنن ابن ماجه. ج ۲ ص ۴.

(۳) مونی بزگه عمادالدین افندی حکایت ایدی.

(۴) اوزینڭ ماڭلا تیبری برله ایکمک تابوچی کشی. حاتم طائی منتینی اوزاوستینه و کله ساز.

ترجمه‌سی: «مسلمان کسی اوزینگ مسلمان قارنداشینه هدایت آرتدرغه یا که بر بوزوقلقدن طبولورغه سبب بولاچی حکمتلی سوزدن قیمتی هدیه بیره آماز».

درست، اَلْكَ الْوُغْ هَدِيَه، فائده بیرهچك «نصیحت» در. مادی هدیه‌نگ هدایت نابوغه و آرزوقلقدن کیرو قایتوغه سبب بولووی شبهه‌لی، اما یاغشی سوز و خیر خواهلیق ایتلوب قیلنغان نصیحتنگ بو کون بولماسده بر کون شووندی اشلرگه سبب بولوونده شبهه یوق.

۲۵۰ ما خَفَّفَتْ عَنْ خَادِمِكَ مِنْ عَمَلِهِ فَوَّ آجْرُ لَكَ فِي مَوَازِينِكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

ترجمه‌سی: «خادمکنگ اشندن نیندی گنه نرسه کیموتسه کده، قیامت کوننده اجر حسابلانوب سینگ ایز گولک میزانکده صالغور».

خادملرده آدم بالالری بختسزلکلی سببلی کشیلرنگ خدمتلیرنی ایتوب یوررگه مجبور بولغانلر. البته آنلرغه مرحمت قیلورغه و طوغانلر دیب قارارغه تیوشلی. اشلرینی بیگلله شدر و مثلاً برکشی اورنینه ایکی کشی قوشو یا که ابرته رک توقتاو و یال ایتدرو، جمعه نمازی اوقورغه مساعده بیرو کبک نرسه لر خادم لر ایچون مرحمت حسابلانور.

باپلر، یاغشی آر بالر و قیمتی آنلرده جمعه اوقور ایچون مسجدگه کیله لرده نماز اوقوب چیغولرینی مسلمان یلقچیلر (کوچرلر) ندن کوندروب طورالر. یو حالنی «اوغا» شهرنده کوروب عجب ایته در ایدم، «اورتبورغ» ده ده کوردم. اذان بولا، خطبه لر نمازلر اوقولا اما بو کوچرلر همیشه آرباده اوقوروب باپلرینی کونوب طورالر. درست، قلرغه جمعه نمازی اوقو فرض توگل، اوبل نمازی اوقوسه اوستندن فرض توشه دیلر. اما بو کوچرلر قلر توگلر بلسکه آزاد کشیلر، مونلرغه خصوصاً مسجد ایشگی آاندنه طورغان وقتلرنده جمعه نمازی فرض بولوونده شبهه یوق.

باشقه کشیلرنگ حاللرینی تیکشورگه، باشقه لرنگ دین طوتماولرندن قایغورغه، عموم بلا و فضلرینی باشقه لرنگ گناه شوملقلرندن کوررگه یاراطا طورغان بو یاغشی و دیندار باپلرنگ، مسلمان و کوبسی ده کوره ک قدر صقالی کوچرلرینی مسجد ایشگی توبنده اوقورتوب طوتولرنده نیندی سببلر بارلغینی و بو حقه

دليللرى نېندى نرسە ابكانلىگىنى بل آلېمىز. خطيبىڭ: «ان الله يامر بالعدل والاحسان وايتائى ذى القربى وبنهى عن الفحشاء والمنكر والبغى يعظكم لعلكم تذكرون» (نعل ۹۲) آيت كرىمەسىنى اوقوغانن تىكلاپ چىغۇچى بو آدملىرىڭ شول مسلمان كوچىلىرى كوزارىنە كورنورگە وجدانلىرى رضا بولووينە عىب ايتەمز. ناولرغە، تاشلرغە، نېمانات و جماداتغە اثر بېرىلك درجەدە بولغان بو فرمانىڭ ئاثيرى مسجد ايشىگىنە قدر كېلۇپ يېتەلمەيدىكەن نرسەدر؟ اگر دە جماعتدە فېم و اعتبار بولسە ايدى خطيب، منبرگە مىنگاندىن سوڭ شوشى آيت شريفەدن باشقە دىنيا و آخرت وعظلىرى اسمېنە بىرگە كېلە سوز سويلەمەسەدە يېتەر ايدى.

حق سبحانە و تعالى اوشبو آيت كرىمەدە اوج نرسە بىرلە بېورە و اوج نرسەدن منع ايتەدر. بېورغان نرسەلىرى: عدلك، احسان قىلو، باقىن قارىداشلىرىڭ حاجتلىرى بېرۇ. منع ايتكان نرسەلىرى: فحش، منكر، بىغى. عدل، افراط بىرلە تفریط اورناسىدەغى اشلر بولۇپ احسان ايسە ۱۵ نچى حدىدە تعريف ايتىلدى.

فحش، شهوت اسىرى بولۇق، منكر ايسە الله مغلۇقلىرىنى رنجتۇ، اذالو و بىغىدە تكبرىك ايتۇ خلقىدن كوتارلو، باشقەلىرى اوزىدىن توبان درجەدە واوزىنە خىمتكار روشندە كورۇدن عبارتدر. اوشبو سوزلىرى ايشتوبدە «يعظكم لعلكم تذكرون» خطابىنە مظهر بولۇپ چىققاندىن سوڭ اوزى بىرلە بىر طوغان كىشىنىڭ جەمە نمازىنى قالدۇرۇپتەن اوزى سېچى بولووينى فكرلەرگە تېوشلى ايدى.

(۲۵۱) مَا ذُئِبَانَ جَائِعَانَ أُرْسِلَا فِي غَنَمٍ يَأْفَسِدَ لَهَا مِنْ حَرِصِ الْمَرْءِ عَلَى الْمَالِ وَالشَّرَفِ لِدِينِهِ (۱).

ترجمەسى: «قوى كتووينە كېلۇپ چىققان ايكى آچ بۇرىنىڭ ضررى آدم بالاسىنىڭ دىنى اچۇن، مال بىرلە رېاستغە قومسۇلغۇندە بولغان ضرر قىلىر بولماز».

بۇرى، اوزلىرى آچ و آنىڭ اوستىنەدە ايكۇ، شوشىلىرى قوى كتووينە كېلۇپ

كرسەلەر ضررلىرى نى قدر بولماقچى معلوم. مونلار ايندى بتون كتونى خراب قىلچىقلار. اما آدم بالاسىنىڭ مالغە، مرتبە و رىياستغە قومسز بولوى اوزىنىڭ دىنى ايچون شوندىن دە ضررلىدىر. بو اورندە «آچ بورىلەر» هم دە «قوى كتونى» آدملىرىنىڭ رىياست بىرلە مال سويولرىندە بولغان بوز و قىلغىنىڭ بىك زور ايكانلىقىنى بىلدىر ايچون گنە ذكر قىلنەلەر.

حيوانات علمىدىن بىر از معلوماتى بولغان بىر اخلاق عالمى «آدم بىرلە بورىنىڭ قايسىسى اوصالراق؟» دىب بىر سؤال بىرە دە اوزى شوڭا اوشبو مضموندا جواب يازادر:

بورى، دىيادە بولغان حيوانلارنىڭ اوصاللىرىدىن و اڭ ظالملىرىدىن بولماسە دە حقيقت حالدا بىك اوصال و بىك قورقۇنچ بىر بىر تىقچ. شولاي بولماقچى آدم بالاسىنى قاراغاندا باخشى كوكلى و ياخشى معاملەلى. اوصال آدملىرى بورى گە اوشباتو، بورى ارگە ظلم قىلو و حقسزلىق كورساندور.

آدم بالالىرى، آشامق ايچمك نرسەلىرىنى جيوب آلوب دە حقلىرى كونا رىسولون ايچون باشروب طوققانلرى، سانمى طورغانلرى و بها كونا روب فقيرلارنىڭ قانلىرىنى باشلىرىنى صورغانلرى حالدا بورى، موندى گناھدىن موندى رحىمسزلىكىدىن پا كىر.

آدم بالالىرى، مستىدىلەر و ظالملىر خاطرلى ايچون اوز طوغانلىرىنى جىبىر ايتكانلرى حنى اولدىرگانلرى حالدا بورى اوز طوغانىنى اولدىردىن صافلانا، بىر مستىد و بىر ظالم خاطرلى ايچون موندى اشنى اصلا اشلەيدىر.

آدم بالالىرى، يواش و ناموسلى كىشىلارنىڭ ماڭكلاي تىرلىرى بىرلە تىركك اپتوگە طرشقانلرى و بو يولدا ماڭ تولىرىنىڭ قىلغانلرى حالدا بورى، اوز طوغانى اوستىنە سالونمى، باشقا بىرە اوستىنە بوك بولمى، اوز كىرەگىنى اوزى حاصل ايتە، اوز صىغىنىڭ حقىنى كرىشى تىمى.

بورى، بىرىنىڭ اشىنى ايكنچىسى آرقىلى توشمى، آياق چالمى، بىر بىرى اوستىدىن دانوس ياصاب قىنە گە سالمى. خانولارنىڭ طىبعلىرىندە شفقت و مهربان غالب بولغانلىقىدىن بورىلەر اوز رىيسلىرىنى خانولاردىن قوبالار و آنىڭ سوزىدىن چىقىمىلەر.

بىر آز دولتى كىشى غىستەلەنوب دە آورلانا باشلاسا تىرە بونىدە يورۇچىلارنىڭ ھىر بىرى «عبادە» اسمى بىرلە بىر نرسە الە كىرونى كوزەنوب يورى باشلاغانلارنى

حتى؟ فبرگه ده صدقه نوشرر ايچون اوزانا بارغانلرنده بوري لر خستهلرني اولاق
يرلرگه اوزانلار، شونده اوزي راحنل نوب طور سون ديلر.

الكدن نانشاقلري بولماغان ايكي كشي اوچراشوبده هر برينه آزغنه
بهرلسلر يا كه بهرلشه بازسلر ير برله كوك آراسيني طوتوروب سوكشكانلري
فچقرشقانلري حالده، تانش نوگل ايكي بوري اوچراشوسلر بيك تريبهلي روشك
تانوشالر وايكاو برگه لب رزق ازلهرگه كيتلر. رزقلر يني اورناتلاشوب آشيرلر،
اوپكه لشميلر، كونچيلك ايتمیلر، جبر وظلم قبلشميلر (۱).

بو اورنده سويلنگان حديث شريفده بوريده بولغان بوزوقلئ آدم
بالاسنك مال برله شرفگه حرص ايتوده كي بوزوقلئ قدر بولماغانلقتي بلدره در.
«حرص» نك منموم نرسه ايكانلسكي حقنده موندن باشقه حد بلدرده كوب.
ملت خادملي ودين حاميلري طرفندن قالدرلغان وقلر نك هلاك بولولرينه
سببده ابوحنيفه نوگل بلاكه «حرص» در. آدم بالالري بو امانلرگه «حرص»
لري سببلي خيانت ايتديلر، فقيرلر و علم ايسته وچيلر نك يوللر يني كيسديلر.
«وما لله بغافل عما يعملون».

مسلمانلر ايچون آخرتگه وسيله بولو اعتبار ندن دنياني سويو ممنوع نوگل.
ممنوع بولغان نرسه ايسه دنيانك ذاتني سويو همده آكنا حريص بولوچيلقندر.
دين گه واسطه لقتي فكرله مي دنيانك اوزيني سويو و آكنا قوم سز بولو «دين» نك
بوزولوييني موجبدر. دين امرلرني طوتقان كشينك، دين طوتوبنه سبب بولو
جهنندن دنياني سويوندن ضرر يوق. مونك ايچون انشاءالله آخرنده جزا بولماز.
«حب الدنيا رأس كل خطيئة» ديسگان سوز، رسول الله دن ثابت نوگل. آني
سويلوچي، صحابه لر دن جناب بسن عبدالله البجلي در. دنياني پامانلاوده و دنيا
سويودن منع قيلوده «غلو» ايتوچيلر نك كويسي فلاسفلر همده آنلر مشربنده
بولغان متصوفلر در. اسلام ديني ايسه گناه اشلرگه سبب بولماغان سويوگه
تعرض ايتميدر (۲).

(۲۵۲) مَا ضَلَّ قَوْمٌ بَعْدَ هُدًى كَانُوا عَلَيْهِ إِلَّا أُوْتُوا الْجِدَالَ (۳)

ترجمه سي: «اسلام بولر هدايت نابقان قوملر آزغونلئغه نوشارگه،

(۱) اخلاق عالمينك سوزي اوشبو اورنده تمام بولدى.

(۲) فتاوى ابن تيميه. ج ۳ ص ۲۴۸.

(۳) سنن ابن ماجه. ج ۱ ص ۱۳.

آداشورغه محكوم بولسه ار جدال برله مبتلا بولور لر.»

جدال، مرا، خصوصتدن طيبلو حفته درست حد يئرلر كوب. مذهب و مسلكلرني درست كه و بوزوق غه چيقار و طوغر و سنك دعوالاشو، سوز كوره شدر و «جدال» در. برهونك مرتبه سيني نوشرو و باكه اوز مرتبه سيني كونار و قصدي برله كشيلازنگ سوزلرندن عيب نابو و شونى اظهار قىلو «مرا» در. اوزينك برر نوزلى مقصودىنى بولدر و ايچون بيسكشو و فقير شو «خصوصت» در. «مرا»، بره و طرفندن باشلانغان سوزگه آرفلى نوشو بولغان حالده «خصوصت»، باشلانغان سوزگه آرفلى نوشو هم باشلابده بولورغه ممكن. موكا كوره «خصوصت» عام و «مرا» خاص بولادر.

بو اورندهغى «جدال» سوزندن مطلق دشمنلاشو و فقير شو، بيسكشو، سوز كوره شدر و بوقت و فرصت اونكار و مراد بولسه كبرهك.

مذموم بولغان «جدال» ايسه باطلاق و حقسزلىق برله بولغان «جدال» در. اگرده «حق» ايچون بولسه اول وقت ممدوح بولورغه ده ممكن. «و جادلهم بالى مى احسن» (نبو اسراييل ۱۲۶) قىبلندن بولغان آيتلر شوشى صوگفى «جدال» غه معمول بواور. اوزلر بنگ حقلر ينى آاور ايچون بولغان «جدال» لرده درجه سندن اونماو شرطى برله، مذموم «جدال» لردن نوگل.

هدايتنگ قدر ينى بنوب الفت و محبت هم ده عفت برله باشاو، شريفهتنگ قيمتلى و صينلرى برله ببورالغان اشلردن. شوشى نعمت كبتسه خلق آراسنگ جدال و مرا، خصوصت سوررگه باشلار، مسلمانلر ايچون بو نرسه لردن هيچ بر خيرلى نتيجه چيقماز.

۲۵۳) مَا فَتَحَ رَجُلٌ بَابَ عَطِيَّةٍ بِصَدَقَةٍ أَوْ صَلَّةٍ إِلَّا زَادَ اللَّهُ تَعَالَى بِهَا كَثْرَةً
وَمَا فَتَحَ رَجُلٌ بَابَ مَسْئَلَةٍ يُرِيدُ بِهَا كَثْرَةَ إِلَّا زَادَهُ اللَّهُ تَعَالَى بِهَا قَلَّةً.

ترجمه سى: «بر آدم صدقه وصل برله بىرو ايشگىنى آچدى ايسه الله تعالى آننگ مالينك بر كازىنى آرندر و بر آدم بايو اميدى بر له صورانو ايشگىنى آچسه الله تعالى آننگ محتاجلى، فقيرلىگىنى آرندر.»
بو، اوفوب و اوفونوب غنه كيتارگه نبوشلى سوز نوگل. بلكه خاطرگه آلوب شونك برله عمل قىلورغه باشلرنگ كوكللر ينه صالورغه نبوشلى بولغان سوز.

(۲۵۴) مَا كَرِهْتَ أَنْ يَرَاهُ النَّاسُ مِنْكَ فَلَا تَفْعَلْهُ بِنَفْسِكَ إِذَا خَلَوْتَ.

ترجمه‌سی: «بر اشکنی خلق بلووبینی بارانماسک شونی خلق بلمازک روشه اولافندهه قیلمه!».

مقصود: کیشبلرگه بلدرهسک کبلمگان اشلرنی آشکاردهه اولافندهه قیلمه! دیمکدر. ایچ برله طش، کوکل برله بدنک بر تورلی بولولاری اوشبو روشده معامله قیلودن عبارتدر.

(۲۵۵) مَا مِنْ أَمْرٍ يَخْتَلُ أَمْرًا مُسْلِمًا فِي مَوْضِعٍ يَنْتَهَكُ فِيهِ حُرْمَتَهُ وَيَنْتَقِضُ فِيهِ مِنْ عَرِضِهِ إِلَّا خَدَلَهُ اللَّهُ فِي مَوْطِنٍ يُحِبُّ فِيهِ نَصْرَتَهُ وَمَا مِنْ أَمْرٍ يَنْصُرُ مُسْلِمًا فِي مَوْضِعٍ يَنْتَقِضُ فِيهِ مِنْ عَرِضِهِ وَيَنْتَهَكُ فِيهِ مِنْ حُرْمَتِهِ إِلَّا نَصَرَهُ اللَّهُ فِي مَوْطِنٍ يُحِبُّ نَصْرَتَهُ (۱).

ترجمه‌سی: «بر اورنده بر مسلماننک عرض وناموسی تعقیبر وحرمتی تنقیص ایتواوبده شونده بولغان آدلر شول مسلماننی آرالاماسه لر، باردم اینماسه لر، باردم کیره کلی اورنده الله تعالی اوزلرینهه باردم بیرماز. بالعکس بر اورنده مسلماننک عرض وناموسی تعقیبر وحرمتی تنقیص ایتلوبده شونده بولغانلر مذکور مسلماننی آرالاسه لر، باردم بیرسه لر، باردم کیره کلی اورنده الله تعالی اوزلرینهه باردم بیرر».

خلاصه: بر مسلمان کیرهک اوز الدنده وکیرهک آرتنده عیبی سویله نسه، خلق آلدنده یامان آتی چقارلسه، شونده بولغانلرنک وظیفه لری شول اش که راحتله نوب، رضا بولوب اطورو توکل بلسکه آنی آرالو، باردم بیرودر. کمده کم شوشی وظیفه نی اونمه سه اوزبندهه باردم کیرهک وفتندهه الله تعالی باردم قیلماز، اگرده وظیفه سین اونه سه باردم کیرهک وفتندهه الله تعالی اوزبندهه باردم بیرر. «الجزء من جنس العمل»، «کما تدین ندان».

(۲۵۶) مَا مِنْ صَدَقَةٍ أَحَبَّ إِلَى اللَّهِ مِنْ قَوْلِ الْحَقِّ.

ترجمه‌سی: «حق سوز سویله و قدر، الله تعالی گه سویوکلو صدقه یوقدر».

(۱) احمدابن حنبل مسندی، ج ۳ ص ۳۰. سنن ابی داود، ج ۲ ص ۳۱. لفظلر «ابوداوده نقی»

صدقه، کشیگه آفچه یا که نی بولسه ده برر نرسه بیروندن گنه عبارت توگل. مال ونرسه بیرودر صدقه بولسه، صدقه نك آندن باشقه نوعلری ده بیک کوب. شول جمله دن اوزی حق دیب بلسگان سوزنی سویله ده صدقه هم ده الله تعالی گه الك سویو کلو صدقه در. حدیث شریفی ایسه اوشبونی بیان ایته در. بعض بر صحابه لر نك: «عمر نك بزدن آرتقلفی علم چهنندن توگل بلکه حق سوزگه اطاعت فیلووی چهنندن بولدی» دیب سویله ولری روایت ایته در (۱).

درست، حق سوز سویله و الله تعالی فاشنده اونغ صدقه وانسانلر فاشلر نده زور بر فضیلت. مونده نزاع یوق هم بولمازغه تبوشلی. لیکن حقلقغه مساعده ایته چی حاللر بولغان کیک منع ایته چی حاللرده بار. مساعده ایته چی حاللر، کوچلی بولغان کشیلر موکئا اقدام قبله آلسلرده منع ایته چی حاللر، کوچلی بولغان آدملر ایته موکئا اقدام ایته آلمیلر. حق سوز سویله ورن هم ده حق سوزنی قبول فیلودن منع ایته چی حاللر نك هر کیم گه معلوم بولغانلری مونلر:

(۱) حسابات گه بیرو و اوزینك میلندن آیرلا آماو. حساباتلرینه بیرو بلسگان او اوزلرینك میللرندن آیرلا آماغان کشیلر حق سوزنی سویلی آلمیلر. سویگان کشیلرینك هر اشلرینی یاراتوب و مافتاب طورولری و یارانماغان کشیلرینك یاغشی اشلرینی ده یامانغه بوراولری حسابات گه بیرو لری و اوز میللرندن (آرزولرندن) آیرلا آماولرندن در. «حق سوز آچی» دیلر. مونك سببی ایسه «حق سوز» انسانلر نك میللرینه، آرزولرینه خلاف بولوب طبیعتلرینی رنجتودر. آدم بالاسی هر وقت اوز آرزوسینه، میلینه موافق بولغان نرسه لرنی درستلر گه و میل هم آرزولرینه خلاف نرسه لرنی یوقغه چیغاررغه حاضرله نوب طورادر. انسانلر نك باشدن حاصل ایتمکان عقیده لرندن آیرلا آماولر ونده، شونلرغه خلاف کورلگان فکرلرنی محاکمه ایته چی فارماولر نده چی حقیقی سبب اوشبو حسابات گه بیرو و «میل» هم «آرزو» دن آبرلوب کیمه آماودر. اگر ده بر مرتبه شوشی فالون دیواردن اوتوب چیغسه کیک میدافندن عبارت بولغان «حقیقت» یولی انسان ایچون آچیلر چقدر.

(۲) نرسه لر نك طش طرفلرینی (ظاهرینی) کورو بولر قناعت ایته چی

تفتیش و معاکه بورنماو و نیکشرماو. اوستدن گنه فار اغانده بر نوسلی کورنگان نرسه لرمز، انقلاب نیکشر گانندن صوڭ بتونلای باشقه نوری بولوب چیقانلری هر وقت نجر به قیلنوب طورلادر. شونڭ ایچون نیکشر می ' ازله می سوز سویلو «حقیقت» و «حقلق» دن مانع بولادر.

(۳) تقلید. آنا بابالر، استاذ و شیخلر، معروف و مشهور فکرلرگه ایبه رونی التزام قیلوده کوب وقت «حقلق» دن مانع بولادر. دلیلگه عقلغه بنا قیلنمغان صورتده آنا و بابا، استاذ و شیخلر یا که «افکار عمومی» اسمنده گی نرسه لرنڭ «حق بولولاری لازم نوڭل. «وان نطع اکثر من فی الارض بضلوك عن سبیل الله ان یبعون الا الظن وان هم الا یخرون» (انعام، ۱۱۶).

(۴) عادت هم مصلحت اسیری بولوچیلق. عادتگه همده اوز مصلحتی و اوز منفعتینه اسیر بولوچیلقده «حق سوز» سویلو و حقلقی قبول اینودن مانع ایکانلگی معلوم. آدم بالاسی بر نرسه نڭ حق ایکانلگینی بله لکن عادتگه یا که اوزینڭ برر مصلحتینه موافق کیلمگان سببندن شول بلیکن سوزینی سویل می، سویلوچی بولسه قبول قیل می. «مصلحت» تاوشی بیک شهب بولغانلقدن، آنڭ یاننده وجدان هم کوڭل طرفندن یاشرون سویلننگان سوزار ایشتملی فالالر. باشلرنڭ یا کما فکرلرنی بیکل قبول اینوبده فارتلرنڭ قارشو طورولرنده می سببده «عادت اسیری» بولوچیلقدن.

حق سوز سویلو و حقلقنی قبول اینوگه یاردم بیره طورغان اشلرنڭ بیک معلوملاری مونلر :

(۱) عقل، نجر به و معاکه عقل، بیک صادق و طوغری بر کیکاشچی بولغانلقدن عقل ایبه لری هر وقت حقلق طرفنده بولالر. عقل طرفندن سوزولوب، صافلانوب چیقارلغان مدتده هیچ بر سوزنی سویلرگه و هیچ بر فکرنی قبول قیلورغه بارامی. نجر به برله معاکه «عقل» نڭ ایکی و زیری یا که فاراولچیلری حکمنده بولوب مونلر یاردمی برله عقل، طوغری کوررگه و درست بلورگه موفق بولادر.

(۲) اوز سوزلی بولماو، باشقه لرنڭ سوزلرینه و فکرلرینه بول فوبو و عموما فکر حرانگینی بلو و فکرلرگه احترام قیلو. اوز سوزلی کشلرنڭ، عناد و تعصب اهللرنڭ حق سوز سویلرولری و حقلقنی قبول قیلولری ممکن اشلردن نوڭل.

(۳) ادبی جسارت. شهرلر و قلمهلرنی بهرر، زور عسکرلرنی مغلوب قیلور ایچون حسی جسارت ضرور بولسه یاشدن بیرلی کوڭلده هرگوب، اوقماشوب

نارنمبەر. بىك كوپ خلقلار شوشىدى رذالت بىرلە مېنلاردر. مسلمان آدم اېچون ايسه بو روشده بولو يارامى بلىكه آنك مقصد افاصى و مطلب اعلاسى «حق» و «حقيقت» بولورغه و شونلارنى بالعين والرأس قبول قىلورغه تېوشلى. اسلام دىنينك قانون اساسىسى «حق»نى سويلهو و «حق»نى قبول ايتودن عبارت. اوزىنىڭ توفسان توفز شىخىدىن بىر سوزنى اېشتوب اعتقاد ايتكان بولسه يوزنچى بىر آدمىن موڭا خلاف بىر سوزنى اېشتوب دە حلقى معلوم بولسه تگىنى ترك ايتو واوشبو صوڭفى بىرگنه كشىدىن صادر بولقان سوزنى قبول قىلو لازم. مسلمانلارنىڭ، باشقىلاردىن آيرىلا طورغان اورنلارنى شوشى نطقەدر.

مقدمكى عصرلەرە خصوصاً سلفى صالحلار زمانلارندە حق سوز سويلهونى اهل اسلام عالمرى اوزلرىنە لازم بىر خدمت و دىنىنى وظيفە دىب بىلەر و شوشى اشلىرى بىر بىرىنە كېلچك مشقتلرگە كېك كوگرەك بىرلە قارشو بولالار ايدى. اوشبو حقيقى عالمر منقرض بولوبدە اورنلرىنە اھلبىتىسز و استحقاقسىز آدملر اوطورغانلردىن صوڭ «حق» سوز سويلهونك اوزى توگل بلىكه اسمى دە قالمادى. بىر آدم چىقوبدە حق سوز سويلەرگە ائدام ايتسە، ايندى اول كشى تىبىرسلك، عقلسراق و خفتلك بىرلە منھم بولادىر. بو كوندە اوزلرىنە «عاما» اسمى بىروچى خلقلارنىڭ بتون مسلكلرى بىل اوڭقايىنە يورودن ربالانو وايكى يوزلىك بىرلە معاملە قىلودن عبارت.

حاضرگى زماندە حق سوزلى عالمر بولسه ايدى اسلام دىناسى اولبالر، قىلرلى بىرلە بو درجەدە فتنەلە نورلر ايدىمى ؟ . اولبالارنىڭ قىلرلى بدعت مجمعىگنە توگل بلىكه شىرك منبى بولدى. بو قىلرلى خالق «كعبە» دن آرتق كورلەر، النجا و استمداد قىلور اېچون كروان كروان بولوب كىلە و كىتەر. حق سوزلى عالمر بولسه ايدى موندى اشلىر هېچ بولماز ياكە بو درجەگە اېرشماز بلىكه شارح طرفىدىن خبر بىرلەمەگان كشىلر حقتدە «ولى» و «اوليا» دىب سويلهو حقتدە ادب صافلانور ايدى. حقيقت حالده خلقلارنىڭ «اوليا» دىب يوروتە طورغان كشىلر بىڭ «اوليا» بولولرى توگل حتى مسلمان بولوب اولسا. نلىكلرى دە معلوم توگل.

حق سوز سويلهو، صدقە بولعان كېك آنى قىلرل ايتو ونھمل قىلۇدە صدقەدر. بو خصوصدە حدىتلر كوپ. «اتق الله با عمر!» دېگان سوزنى ايكى اوچ مرتبە قاپانلاوچى بىر آدمگە، مجلسدە بولقانلردىن بىرەو: «يارار ايدى، اميرالمؤمنىن

حَقْنَدَه بَرِ آز آرندروب يباردك، اوز سنوب كيندك! دېگان ايدى شوشى كشى گه، حضرت عمر: «تيمه! سويلسون، ايتيهسى سوزينى ايتسون، «انق الله» دېگان سوزنى بزگه ايتماسه لر. آنلرده خيبر بولماز، شول سوزنى بوكله ماسهك، بزده خيبر بولماز» ديدى (۱).

(۲۵۷) مَا مِنْ عَبْدٍ مُسْلِمٍ يَدْعُو لِأَخِيهِ بِظَهْرِ الْغَيْبِ إِلَّا قَالَ الْمَلَكُ وَلَكَ بِمِثْلٍ (۲).

ترجمهسى: «هيچ بىر مسلمان بنده اوز دين قارنداشينك آرتنده خيبر دعا قيلماز، فيلدى ايسه بىر فرشته شول فيلوچى ايجون، اوز كاده شولاي بولسون - ديب خيبر دعا قيلوب طورر».

قارنداش ايجون خيبر دعا فيلو، حقيقت حالده اوزك ايجون خيبر دعا فيلو بولادر. اوشبونك ايجون «فلان وفلان كشيپلر نك مقصودلر بىنى حاصل ايت!» ديب آتاب دعا قيلورغه ممكن بولماسه كوكل بوفارغان وقتلرده اوزى ايجون دعا قيلغاندن صوكت: «يارب! بزدن خيبر دعا صور اوچى كشيپلر نكده خيبرى مقصودلر بىنى حاصل فيلسه نه!» ديب عمومى روشده گنه بولسه ده دعا قيلورغه تيوشلى. كشيپلر ايجون دعا فيلو، كوكل ياخشى وعفيف بولوغه علامتدر. الله تعالى نك رحمتى شول قدر كيسكدر كه، طوزان قدر گنه كيسا گى ده بتون دنيادهغى مخلوقات ايجون بيته چك بلسكه آرتوب فالاقدر.

(۲۵۸) مَا مِنْ عَبْدٍ كَانَتْ لَهُ نِيَّةٌ فِي آدَاءِ دَيْنِهِ إِلَّا كَانَ لَهُ مِنْ اللَّهِ عَوْنٌ (۳).

ترجمهسى: «نېندى گنه بنده، اوزينك بورچينى تابشرو نيتنده بولماز، بولدى ايسه الله تعالى دن آكيا ياردم بېرلمى فالماز».

حديثلر گه شرح يازوچيلر: «بورچى بولغان كشى صدقه بيرماز، كشى صيلاماز و اوزى ده صيلانماز، كيبونوب باصانوب بورماز خلاصه: بورچ بىرله نفسينى فوناق ايتماز، چونكه بو اشلر بورچنى ادا فيلو نيتينه خلاف نرسه - لردر» ديلر. شهيدلر نك هر بىر گناهلى عفو ايتولنه مگرده بورچ غنه عفو قيلمى مضموننده حديثلر بار.

(۱) كتاب الخراج لابي يوسف. ص ۷.

(۲) صحيح مسلم. ج ۲ ص ۳۱۹.

(۳) احمد ابن حنبل مستدى. ج ۶ ص ۷۲ - ۱۳۱.

(۲۵۹) مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا أَوْ يَزْرَعُ زَرْعًا فَيَأْكُلُ مِنْهُ طَيْرٌ أَوْ
 إِنْسَانٌ أَوْ بَهِيمَةٌ إِلَّا كَانَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ (۱).

ترجمه سی: «هیچ مسلمان بوفدرکه آغاچ اوطورنوب او-دررده یا که ایگون
 ایگارد شونک اورلقرنندن، بمشارندن قوش یا که آدم ویا که حیوان آشار،
 شولای بولدی ایسه بو اش سببلی شول مسلمان دفترینه صدقه ثوابی یازلور».
 آدم بالارندن باشلاب فرمسقلرغه فدربولغان جان ایبهلری یا طوغریدن
 طوغری ویا که واسطه برله ایگونچیلر طرفندن تحصیل ایتولسگان اورلقر-
 سببندن عمر سوروب طورالر. شونک ایچون ایگونچیلرک خدمتلری بتون یربوزینک
 حیاتینه سببدر. خصوصاً بزنگ بو زمانزده و بو مملکتهمزده ایگون بیک قدرلی
 نرسهلردن بولوب کیتدی. ایگون بولسه هر نرسه نی تابارغه، طغزلقغه نوشمازگه
 ایگون بولماسه الوغ فلا کتدرگه اوچرارغه ممکن.

بزنگ روسیه مسلمانلری ایچون الک فائدهلی ونوبلی کسب ایگون کسبی
 بولسه کیرهک. بزنگ خلقمزنک بتمی طورولری، علملی بولوب دینلرینی صافلی
 آلورلی شول ایگونچیلک گه طوقتالادر. شونک ایچون قولده باریرلر نی اچقندرمی
 طونارغه، بولماسه صانوب آلوب قولغه کورگه وشول کسینی سرماییه یاصاب
 آلورغه تیوشلی. ایگون بهالی نوشماسون، باشقهلر برله رفابت ممکن بولسون
 ایچون ایگون ساچو حقنده یاگما فوراللر نی استعمال ایتولازمدر.

الله تعالی بودنیاده هر نرسه نی اوزینه مناسب برتورلی سبب گه باغلاغانلی
 وسبب قیلنم طوروب مسبب بولماغانلی معلوم. حیات ایچون لازم بولغان بابلیق
 وایکنچی عبارت برله ایتولسه «حیات» ننگ سببلری زراعت، تجارت و صناعات دن
 عبارت. مملک، طبییلق و آدوافاتلق کبک نرسهلر هر بری «صناعت» گه کیرهلر.
 اوشبو نرسهلر سببندن انسانلر اوزلرینک بدنلرینه ریاضت بیرهلر،
 کوئلرینک اوسولرینه، شادلانولرینه سبب، رذالت وسفالتلردن براق بولالر،
 اوزاری وعائلهلرینی معیشت ایتدرر ایچون حاجت نرسهلر نی تحصیل قیللر.
 اگرده آدم بالالربنک رزقلری ودنیایوی حاجتلری هیچ برمشقت واجتهادسز
 کیلوب طورسه، آغا طورغان بلغه اورننده آدم بالالربنک اوطورغان برلرنده
 طوناشدن آفسه موندن فائده چیقماز بلکه آزارلر، الله ننگ یرنده انفاق برله

ظلم و فساد فیلورار ایدی. اوشبو نرسه لر نك برینه گنه بولسه ده اهمیت بیرمگان کیشیلر بو کونده ده آج طوررغه ویا که باطل و خبیث کسبلرگه کررگه مجبور بولالار. اوشبو کسبلر نك بری «قمار» در.

قمار، نله سه نیندی روشلر برله بولسون «اوش» در. عوض بر ابرینه بولماغانلق سببلی اوش، آدملر نك مالارینی باطللق برله آشاوا بیکانلیگی معلوم. مونك حراملقی قرآن برله ژابتدر. قمار، انسانلر نك بالقاولانولرینه، هیج بر سبب که کرشمی بلکه وهمی طریقلر برله رزق ازلوگه ا'دلندر ه طورغان بوزوق نرسه در. شول چیتندن قمار، شریعت چیتندن گنه نوگل بلکه عقل چیتندن ده مذمومدر. اوشبو سببیدن بولسه کیرهك بوکونده مدنیتی حکومتلر نك کولری «قمار» دن منع ایتوب قانونلر چیقار دیلر.

قمار سببلی، خلق آراسنده دشمنلق آرنا، آکا عادت فیلو عقلنی کیمونه، قمارغه عادت ایتوچیلردن کولر اوز جانلرینی اوزلری قیالار. «مونه قارلو» ده بولغان مشهور قمار خانه باننده اوز جانلرینی قیوچیلرغه مخصوص بر قبرك بار دیلر.

آزی کوبگه سبب بولو چیتندن و باشقه کوب خاصیتلرده قمار برله خمر ایکسی بر روشده در. اوشبو سبب اچون بولسه کیرهك الله تعالی « فیها اثم کبیر و منافع للناس و اثمها اکبر من نفعها » (بقره ۲۱۲) دیبب ایکسیینی بر آیتده جمع ایتهدر.

خمرده بولغان فائده سودا چیتندن و قمارده بولغان فائده ده فقیرلرگه اعانت بولغان چیتندن ایدی. چونکه عربلر، قمار برله نابقان مالنی اوزلرینه ملک ایتیلر بلکه فقیرلرگه بیرلر ایدی. الله تعالی ایسه مونلرده بولغان ضرر لر. فائده لرندن کوچلی ایکانلیگینی بیان ایتهدر. فائده برله ضرر نك هر ایکسی برابر بولغان وقتده ضرردن صافلانو تیوشلی. دفع مضرت، جلب منفعتدن مقدم ایکانلیگی معلوم. ایندی ضرر برله فائده بر تیگز نوگل بلکه فائده گه کوره ضرر کوب بولسه اول وقتده بیگه کده صافلانو تیوشلی بولادر.

« ایزگولك قیلده صوغه سال، بالق بلهاسه خالق بلور » دېگان قییلدن « ایگون ساچ، یمش آغاچلری اوسدر، آدملر فائده له نورلر، آدملر فائده له - لئمه له قوش قورت فائده له نور، شوشی اش سینك صدقه کدر » .

رسول الله حضرتلرینك اوز امتی اچون بیرگان قیمتی مشورتی اوشبو. مونك برله عمل فیلوچی انشا الله برکات نابار.

(٢٦٠) مَمْلَأَ آدَمِي وَعَا شَرًّا مِنْ بَطْنِ حَسْبِ ابْنِ آدَمِ أَكْلَاتِ يُقْمَنُ
 صُلْبَهُ فَإِنْ كَانَ لَا مَحَالَةَ فَثَلْثُ طَعَامٍ وَثَلْثُ شَرَابٍ وَثَلْثُ لِنْفَسِهِ (١).

ترجمه سی: « آدم بالاسی طولدرغان قابهقلر آراسنده قورصافندن ضررلی
 قابجق یوق. آدم بالاسینک دنیاده ایسان طور ووینه بر آز اقمه لر بیته، شونک
 برله اوز اوزینی آسراو ممکن بولا. اگرده آشاو بیک ضرور کورلسه اول
 وقت معدنی اوچ که بولرگه، بر الوشینی آش، ایکنچی الوشینی ایجهک،
 اوچونچی الوشینی صولش آلو ایچون فیلورغه تبوشلی. »

قورصافنی اوچ که بواو، آشاوچی کشینک اوز گمانی برله بولور، یوقسه
 آنی نیگزلب بولو ممکن نوگل. هر حالده بو سوز صیبر شیکلی قومسزلانوب
 آشاودن طیبو، بر آز بولسه ده چامالاب آشارغه فوشودر.

کوب آشاو همده ترنبیسز آشاو بزنگ مسلمان خلفنده باشقه لرغه کوره
 آرنق بولغانفی معلوم. مسلمانلرنک بیک کوب خسته لکلری شوشی ترنبیسز
 آشاوغه چابنی بیک قوی هم بیک کوب ایچوگه حمل قبلنده.

کوب آشاو سبیلی هضم اعضاسی ضعیفله نه وشوندن ده آور خسته لکلر پیدا
 بولادر. زمانه مز دو قنورلرندن بری اوزینک بر اثرنده: «کوب آشاوچی،
 سلامتک که طوبماز، عمری فسقه بولور، اولگی آش تمام سکوب بیتمازدن
 الک ایکنچی مرتبه آشاماو تبوشلی، اما کوب آشاو اورنینه صافی ویاخشی صو
 ایچو فائده لیدر» دی.

آز آشاوغه بر بولی عادت ایتو آور بولسه ده آفرون آفرون اوگره نو
 البته آور بولماز. آدم بالاسی هر نورلی نرسه که اوگره نه وهر نورلی آورلقارغه
 عادت ایته آلد.

بعض بر عالملر: «الله تعالی حضرتی طب عامینی: - کلاوا و اشربوا ولا
 تسرفوا» (اعراف ٢٩) جهل سینه تمام درج ایتکان» دیلر. بو عالملرگه کوره طب
 علمی، حاجت قدر آشاو و ایچو اما شونندن آرنقندن (اسرافندن) صافلانودن
 عبارت بولادر.

بو کونده آور وپاده مشهور طبیبلردن برینک بابلارغه: «اگرده سلامت

(١) احمد ابن حنبل مسندی، ج ٤ ص ١٣٣. «اکلاوات» ضم برله «اکله» جه سی
 بولوب «اکله» ایسه «لقمه» معناستدر.

بولاسكز كېلىشە فقېر كىشىلەر آشلارېنە قناھت ايتوگۇز، قارە اېكەك بىرلە عادتى
 آش، سلامتلك نطقەسەندىن طارى آشلارېنە كورەدە فائۇدەلېدر» مضمونىدە نصېحت
 ايتكانلىگىنى چىرىدەلر دە اونوغان ايدىك .

قرآن كىرىمەدە مذكور بولغان آيتىدىن و اوشبو اورىندە ذكر ايتولگان
 ھىبىدىن، آدم بالالارى آشاو اېچونىڭ نى قىدرېسى اوزلارى اېچون ضرور بولوب،
 نى قىدرېسى ضرور ئىدىن اوستون بولغانلىغىنى بىلورگە تېوشلى اېكانلىكلرى آڭلا-
 زادىر. آدم بالاسىنىڭ كى رەھبەس، دشمنى اوزىنىڭ قارىدىر.

(۲۶۱) ما نَحَلَّ وَالِدٌ وَلَدًا مِنْ نُحْلٍ أَفْضَلُ مِنْ آدَبٍ حَسَنٍ (۱) .

ترجمەسى: ھېچ بىر آنا، اوزىنىڭ بالاسىنە باخشى تىرىبە بېرو و ادب
 لوگرەتودىن آرتق ھىبە بېرمادى .

بالا، يازو يازلماغان آق كاغد بولوب ھەر تۈرلى نرسە يازلورغە و نېنىدى
 گنە بولسەدە نقش توشلورگە مەكەن، باخشى تىرىبە آلورغەدە و يامان بولغە
 كىرگەدە استعدا دېدر. شونىڭ اېچون بو مەسئەلە ھىقنەدە و قىندە فايغوسىنى كوررگە
 و فرىقتى اوتىكارمازگە تېوشلى. بالاغە باخشى تىرىبە بېرو، آنى آداشودىن
 صافلاو و سەئادەت بولىنە كىرگىزۈپ بېدارو بولغانلىقدىن آنانىڭ كى قىمەتلى بولماي
 و كى قىرلى بادكارى شول «تىرىبە» بولماقنەدە شېبە يوق. ابن ماجە، انىسدىن:
 «اكر موا اولادكم واحسنوا اديهم» (بالالارگىزنى انسان بولورلىق روشدە ھىرمت
 قىلىگىز و گۈزل ادب بىرلە ادىلەندىرگىز) ھىبىتىنى روايت قىلەدر (۲) .

ھەر كۈنىگى تىرىبەلەر، مائاللار اوشبو ھىبىت شىرىفىنىڭ دىستىلىگىنى كورساتوب
 طورالەر. دىنىيانى قوللارندە طوتوب طوروچى عالەملەر، سىياسى آدملەر، ادىبلەر،
 سوداگر و ھىر اھللىرىنىڭ ھەر بىرى بالالار آراسىدىن يىتىشكان كىشىلەردىر. بالالارېنە
 ادب و گۈزەل تىرىبە بېروپ كىتىكان آتالارنىڭ بالالارى بىرئى كۈلمەكلرى بىرلە
 دىنياغە چىققانلرى ھالەدە ھىيات مۇھارەبەسىنى ھېچ قورقۇمى ايتەلەر و ھېچ بىر مانئىنى
 مانع سانماي اوز مەسئەلكىرنە دوام قىلەلەر. مۇنلار آراسىدە دىنىيانى مەسخر قىلوچىلەردە
 بولسا، مەسخر قىلا آلماغانلرىدە دىنياغە بىر شىمپىلەر و بىھادىر عەسكەر مائالندە اوز
 وظيفەلەرىنى ادا قىلەلەر. اما ادب و تىرىبە اورىندە بايقلى قالدروپ كىتوچى آتالارنىڭ

(۱) جامع ترمذى. ج ۲ ص ۱۷ .

(۲) سنن ابن ماجە. ج ۲ ص ۲۰۴ .

بالالری اوشبو بايلىق همده تربيہ سزلك سيبندن آنالرينك اولووى ايچون
 آغزغان كوز ياشلرينى سورتوبده بتكرميلر مبرات مالى بولو حقنده بر برى
 برله دعوالاشالر، تيره لر ينى فوبروق بوناوچيلر صروب آلادر و شونلر نك
 قونور نولرى سيبلى كونلر نك برنده سفاهت گه چوموب كوب بايلىقنك آستندن
 كروب اوستندن چيقالر. حقيقت حالده بايلىق، موندى بالالرغه بلاغنه ولادر.
 مونلر سيبندن آنا بابا اسمى پچر انا، عائله و فاميليله ده يامان اسم آلادر. اگرده
 بو آدم بالالرى ايچون مال جياچق اورنده بر آغنه بولسه ده شول بالالرغه
 تربيہ بيرسه، گوزل خانق اوگره نسه، حيات فاعده لر ندى خبردار قيلسه، كشى
 نانوا اصوللرينى بلدرسه ايدى، آز مالينك ده كوب فايده سى بولور ايدى.
 حديث شريفدن آكلاشلهان نر سنى فسقار نوب ايتسه ك: «بالا كنى اونوت،
 تربيہ هم ادب اوگره ت، اوزى ايچون اوزى طربشسون!» ديب ايتور گه ممكـن.
 اكرده بو حديث مضه ونى برر فرانسز با كه نمسه عالمى طرفندن
 سويله ننگان بولسه ايدى بو كونگى فرانسزلر، نمسه لر شول سوزنى تصديق
 يوز ندىن سجده قيلور لر ايدى. ليكن مذكور سوز، فرانسز، و نمسه عالملى
 طرفندن توكل بلسكه موندن مك يالمر مقدم «مدينه» شهرنده مسلمانلرغه سويله ننگان
 ايدى. بو كونگى مسلمانلر آراسنده موندى معنالى سوزلرنى تقدير ايتوچيلر،
 نى حكمتدر آز:

بزده بايلر، باى بالالرينك آتالرنى قالغان مبرات ماللرينى تلف ايتوب
 بتردار ينى هزكون كوروب طور ارده اوز بالالرينه كوبراك مال فالدرر ايچون
 بتون اجتهادلرينى صرف ايتهلر. اكرده مالى كوب فالدرر اورنده ادب و
 ياخشى تربيہ بيرسه لر، بالالرينك اختيار و سع دنلرينه سبب بولور لر ايدى.

(۲۶۲) مَا نَقَصَتْ صَدَقَةٌ مِنْ مَالٍ وَمَا زَادَ اللَّهُ عَبْدًا بِعَفْوٍ إِلَّا عِزًّا وَمَا
 تَوَاضَعَ أَحَدٌ لِلَّهِ إِلَّا رَفَعَهُ اللَّهُ (۱).

ترجمه سى: «صده مالى كيمونماز؛ عفو قياوچى بنده نك الله تعالى عز نبنى گنه
 آرئدرر؛ الله ايچون تواضعلق قيلوچىنى الله تعالى نر تبه گه كوتاور.»
 «صده سيبلى مال كيموماز» ديگان سوزنى ظاهرينه حمل قيلوب بولمى.

چونکه آنك كېموى كوز برله كورلوب طورلادر. مثلا يوز سوم آفچه سندن بر سومنى صدقه ايتوب بېروچېنك آفچهسى اولسگېچه يوز سوم حالته طورمى بلكه طوقسان توفز سوم غنه قالغان بولادر. «كېموى» دېگان سوز، ظاهرينه حمل ايتولسه شوى انكار قىلو بولور. بلكه آنك معناسى اوشبو روشلرده بولورغه ممكن: ۱) ظاهرده كېموسده قالغانى بركانلى بولور و شول سببىن گوياهېچ كېمومگان توسلى كورلور. ۲) قالغان مال آفت و فضالردن سلامت قالور. ۳) الله تعالى طرفندن ثواب احسان ايتلو سببى صدقه، بوشغه كېتكان بولماز بلكه بېك فائدهلى بر نرسه سانلوب آلنغانقه اوخشار. ۴) الله تعالى آثار خيبرى خلق بېرر. «وما انفقتم من شىء فهو بخلفه وهو خير الرازقين» (سبا ۳۸).

كېرهك دنباده و كېرهك آخرنده بولسون اوز حقلرېنى عفو قىلوچېلرېنى الله تعالى عزت اېتهچكدر.

تواضع، اوزېنى عاجز و حقير بر انسان بولوبده هېچ كمدن آرتقلى يوق دېب بلودن و فعلى برله شول بلوېنى تصدىق قىلودن عبارت. مونك ضدى «تكبر» لكدر. تكبرك اېسه كمالات چهنندن اوزېنى باشقه لردن اوستون كورودر. تكبرك علامتى مونلر: ۱) مستحق كشي لردن يوقارى اوطورو و آنلردن آلدن بورو. ۲) كشي لرنى كېستو و اوزېنى آنلردن يوقارى طونو. ۳) باشقه لرنك آزغنه اذيتلرېنى ده تحمل اېته آماو و باشقه لرنى اوشبو علامتارنك، عصر و مملكتلرگه كوره آماشنوب طورولرى ده ممكن. هر حالده تكبرك و تواضعك معلوم نرسه لرنى كېمنك تواضعلى و كېمنك كېرلى ايكانلىگېنى خلقلر اوزلرى بللر.

عفو قىلوچېلرنك عزنلرى آرنو و تواضعك ايتوچېلرنك برجه لرى كونارلو دنباده بولورغه ده آخرنده بولورغه ده ممكن. هر ايكېسى برگه مراد بولوندىن ده مانع يوق.

۲۶۳ مَا يُصِيبُ الْمُسْلِمَ مِنْ نَصَبٍ وَلَا وَصِيٍّ وَلَا حَزَنِ وَلَا آدَى وَلَا غِيٍّ حَتَّى الشُّوْكَةِ يُشَاكُّهَا إِلَّا كَفَرَ اللَّهُ بِهَا مِنْ خَطَايَاهُ (۱).

ترجمهسى: «مسلمانغه بر تورلى مشقت، خسته لك، قايقو وحسرت، باشقه لرن طرفندن بر نورلى اذيت (رنجتو)، فانى كوينچ ايرشماز، حنى تيگانهك گنده

(۱) صحيح بخارى. ج ۷ ص ۲ احمد ابن حنبل مستدرج. ج ۶ ص ۱۶۷. لفظلر «بخارى»

فادالماز، شولای بولدی ایسه الله تعالی مذکور مسلماننڭ خطالرينه كفارت قیلور».

دنیاده آدم بالاسینڭ باشینه بیک کوب نورلی آورلقلر، زحمتلر کیلورگه ممکن. دنیا، مشقت یورنی. اگرده آدم بالاسی اوز باشینه کیلیگان بلارغه صبر ایتسه، الله تعالی نڭ حکمینه بوی صونسه شوشی عملی نسبتنده الله تعالی آنڭ خطالقرینی بئره چکدر. امام ترمذی اوزون بر حدیثده: «آدملر دینلری نسبتنده بلاغه دوچار بولالار، بندلر بلالانولری سببلی حتی بتونلای گناهسز بولوب یوررک مرنده لرگه ایرشه لر» مضموننده بولغان «فما یبرح البلاء بالعبد حتی یترکه بهشی علی الارض وما علیه خطیئة» روشنده حدیث روایت ایتده (۱).

بزنڭ خلقموزده تیوشسز بر عادت بار: برکشی باشینه کیلیگان بلا وفضانی آنڭ گناه شوملقینه و برر کشینى رنجتووینه، دعاسزلق و فاتحه سزلك گه حمل ایتلر وشونی خلق آراسنده سوبله بوریلر. مشهور مدرسهلرنڭ برنڭ شهرنی خلقه بولوب طورغان بر آدمنڭ، مابلولوب دنیاغه چیققانندن صوڭ فقیر خالده معیشت ایتووینی وبتونلای بوغالوب کیتووینی استاذینڭ قهر دعاشنه حمل قیلدیلر. گویا استاذی، اوزینڭ قزینی بیره سی کیلیگان ده بو خلقه آنی آلمغان وایکنچی بر آدم قزینه اوله نگان شونندن صوڭ استاذی رنجگان ایمش. بو استاذی اوزی بای وزور شهرت برله ترکلك ایتدی، شیعلىق ایته باشلاغانندن صوڭ مریدی ده کوب بولدی. اطرافنڭ بایلری کیلرلر، صدقه لری برله شیغنی کوموب کیتلر ایدی. شاگردی کوب و مدرسسه سی ده مشهور بولدی. اوزی برله برگه اوقوغان اعتبارلی بر آدمندن: «بو حضرتنڭ الله تعالی بختنی آچدی، بوقسه استاذنندن فاتحه آلا آلمغان ایدی حتی استاذی - فلان خلقه گه درس گه اوطورو - چیلر مینم درسه کرماسونلر! دیب منعده اینکان ایدی» دیب ایشتم. اما استاذینڭ هم قزینی هم فاتحه سینى آلمان بر ملا، اورنندن عزل ایتلوب نورمه گه صالحان صوڭننده خلق مونی نقدیرگه حواله قیلدیلر.

قزلرینی آلمغان ایچون خصوصا «بو اشم استاذمنی رنجتوگه سبب بولور، حرمینی صافلی آمام» دیب اوزینی کیمستوگه ودرست نیتلرگه بنا قیلغان شاگرد حقنده باوز دها قیلورغه استاذلرنڭ، شیخلرنڭ نیندی حقلری بار؟

اسلام نظر نده بو معامل: «حرام» اشد. موندی دعا نڭ قبول بولور ی نیندی دلیلر برله معلوم؟

بزنڭ خلقهز بر طرفدن شریعتنی درست بـله آلمانقلق نندن وایکنچی طرفندن ده روحانی استبداد آستنده ایزلوب کیشیلک لرینی ضایع ایتکانلک لر نندن هر وقت شوشندی وهملر، ظن و تخمینلر برله مبتلا بولوب طورالر، اوز اوزلرینه خواجه وعقللرینی استعمال قیل بلمیلر. کوگللرینه کیلگان بر سوزنی سوبل ب یوریلر وندر سرلرینه قول سوزالر. بو اش نهایت درجه ده ادب سزلکدر. اسلام شریعتنده نهر دعا قیلو درست اش بولماسه و نهر دعانڭ قبول بولووی آچیق بلنماسه کیشیلر بانلرینه کیلگان بلا و قضالرنی، مصیبت و فلا کتلرنی بد دعاغه حمل ایتارگه نیچوک باری؟ موندی حکملر و سوزلر غلو و ضلالت، الله تعالی اشینه فاتشو و شقاوندنر.

کشی باشینه فایضو و فاجعه کیلونی کورگان وقتده: «شاید الله تعالی بو اش سببلی بو کشینڭ درجه سینی کونارر، هیچ بولماسه گناهینه کفارت قیلور، هر حالده مونڭ خیرلی بر اش بولووی ممکن» دیب فکرلرگه نبوشلی. مسلمانلق شوشیدر. دنیا، راحت یورنی توگل بلسکه بلا و مصیبت یورتیدر. بلالانو و فلاکت که اوچراوغه عجب ایتارگه و آڭا معنوی سببلرگه ازل ب زخمهت تارتورغه حاجت یوق. کشی اوستنبه کیلگان فاجعه لرنی نیکشر گانچه «مین، نی ایچون کشی حالینی نیکشره م، مونده مینم نی اشم بار؟ کشی برله شغل نگانچی اوز حالینی نیکشره م ضررمی بولور، اوز منڭده صراط کیچکانم یوق» دیب اوز حالی برله مشغول بولو کیرهک. ادب و انصافی، حسن خلق شوشی، «مؤمن» لکده شوشی.

(۲۶۳) الْمُؤْمِنُ غَرَّكَرِيمٌ وَالْفَاجِرُ خَبٌّ لَثِيمٌ (۱)

ترجمه سی: «مؤمن کشی آلدانوچی، کریمدر (کشیلرنی طوغری سوزلی و یاخشیلر) دیب بلووی سببلی ییکل آلدانادر). فاسق کشی، بوزوچی و اوصالدر».

تیز آلدانما و چیلق هر کیمدن شبهه ل نوب و صافلانوب طورو، طوغری سی ده

افراط درجه‌ده سؤ ظنلی بولودن کبله . اوچراغان بر کشی گه حسن ظن قیلو و کیم طوغری کیلسه شوکاردن آلدانوچیلوق باخشی اش بولماسه ، سؤ ظن قیلو طوغر و سندهده افراط کینوده باخشی اش نوگل . مسلمان کشی عدالتده یعنی اوشبو ایکیکنک اور ناسنده بولورغه نبوشلی . حدیث شریفده گی «غر کریم» اوشبودر . مسلمان کشی کوبراک آلدانور اما هر کیمندن آلدانماز ، آلدانغان وقتنده بیکنل (اوزینک باخشی کوکلی بولووی سبیلی) آلدانور . افراط درجه‌ده سؤ ظنلی بولو ، هر کیمندن شوملانو و هیچ بر کشی گه اشانماو و بتون خلقنی اوزینه بدخواه دهب بلو البته اخلافسزلقنر .

کریم بولو ایسه بر آز مساهلی بولونی اقتضا قیلدر .

عرب شاعری ده :

اذا ما انت من صاحبك زلة

فکون انت محتالا لزلته عنرا

دیب «کریم» لرنک نیچوک بولاچقلرینی بلدره در .

(۲۶۵) الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا (۱)

ترجمه سی * «مؤمن ، اوزی کبک مؤمن گه فارشی ، نق و معکم بنا حکمنده بولوب بر برینه یاردمچی بولوب طور لر لر» .

زور بر بناده بولغان ناش و کیرپیچ باخود آتماچ و نیه لر لر بر برینه یاردم بیروب بر برینی نغتبده بتوننی بر هیئت روشننده بولوب طور واروی قیبلندن مسلمانلر هم بر برینه یاردمچی ، بر برینه آرفا نایانچی بولوب بتون هیئتلری مثلا زور بر بنا قیبلندن بر کنه نرسه بولوب طوررغه نبوشلیلر . رسول الله ، امت ایچون شوش حالنی آرزو قیلر ، شول حقدن سویلی و شوکا ترغیب و تعریض ایته در .

امت لرنک دنیاده باشاولری و عزت برله دواملری ، شول امتنک فردلری آراسنده امتزاج ، محبت و الفت ایتمگه موقوفدر . عزت برله یاشارغه مستعد بولغان امت لرنک فردلرینه الله تعالی ، شوش عقیده فی نوشیره و اوسدره جتی امتنک خلقی و طبیعی روشینه کیتوره در . شونندن صوگ آنلر محکم بر ملت بولالر بری ایچون بری فدا بولونی اوزلرینه منت بلر لر .

شوشندی عقبىده دن معروم فالغان ملتئر ايسه باشقه لر طرفندن بوتولورغه
بودنيا بوزنده اورلقلىرى بتارگه محكومدر.

بو كونگه قدر دنياده بيك كوب امتئر منقرض بولديلر و بيك كوبسى
حتى خاطر لردن ده اونوتولديلر. ليكن مونلر نك بتولرى و انقراضلى اوز
آرالرنده نفره و اختلاف برله باشلاندى و شونك برله تمام بتديلر ده . اعتبار
فيلكز اى اخوان ! ..

(۲۶۶) الْمُؤْمِنُ يَأْتِي وَيُؤْتِي وَلَا خَيْرَ فِيمَنْ لَا يَأْتِي وَلَا يُؤْتِي وَخَيْرُ
النَّاسِ أَنْفَعُهُم لِلنَّاسِ (۱).

ترجمهسى: «مؤمن كشى، باشقه لرغه الفت فيلور و باشقه لر نك الفتاريني
قبول ايتار. اوزى الفت ايتمگان و باشقه لر نك الفتلرينده بول بېر مگان كشيده
خير يوفدر. آدميلر نك خبرايلرى كشيبلرگه فائدهلى و اغانلردر.»
آدم بالالرى الله تعالىگه عبال حكمنده بولغاناقلارندن آنلرغه فائدهلى
كشيبلر نك الله تعالى فاشنده خبرلى سانالولرى و ياخشى جزا هم مكافات كورولرى
طبيعى اش.

الفتلى بولو و الفتنى قبول ايتودن مقصود، كيم اوچراسه آكنا دوستلق عرض
ايتار و نيندى گنه كشى طوغرى كېلسه ده آذك برله ساعتلر بوينجه سويل شوب
اوطورر ديگان سوز نوگل. علمدن، ادبندن باشقه لردن لذت آلدى طورغان
بر كشينك، سودادن غېرى نرسه دن تهم تابمى طورغان آدم نك كبريچ زاؤدنده
خدمت فيلوچى برله سوز نابا آلامازمى و مجلسه ده كوكلى كونارامازلىكى معلوم.
بلكه مونك معناسى مؤمن كشى اوز دينينه بولغان محبتى نائيرى برله اوز بىنك
دين قارنداشلاريني كوكلندن ياقين كورر و آنلر حقدنده اوز بىنى ياقين كورلر
ديب بلور، بر مناصبت كېلو برله، نى قدر فقير بولسه لرده آنلر برله راحتلر نوب
سويل شور، كيكاش ايتسه لر نكلار و خير خواهاق كورساتور، نى قدر باى باكه
عالم و مرتبه ايهسى بولسه ده اوز بىنى الك فقير عادى آدمندن يوقارى ساناماز،
اصلا كوناراماز، ديگان سوزدر.

(۱) احمد ابن حنبل مسنده «المؤمن مألقة ولا خير فيمن لا يأتى ولا يؤتى» عبارتى
برله كوچرهدر، ج ۵ ص ۳۳۵.

بەر ملتنگ اوز آرالرنده الفت وانعاد حاصل اينولرى ايچون فردلرندن هربرى ملتنگ فئىسى برله لذتله نولرى و ضررى برله حسرنله نولرى شرطدر. امت فردلرنده شوشندى بر طويغو بولسه امتنگ عمومينه عائد نرسه لرنى اوزلرينك خصوصى اشلرى قيبلىندن كوررلر وشوگنا مناسب سعى واجتهاد، اقدام وعزم بولور. رسول الله حضرتلرينك تفرقه دن نهى قلوب الفت ومحببت كه دعوت اينوويناك سببى ده اوشبودر.

قرآن كريم وحديث شريفار، مسلمانلرنى الفت ومحببت كه دعوت اينتوب طورغانلرى حالده بو كونگى مسلمانلر اوشبو دعوت كه اجابت ايتهلر مى؟ ... اوستلرنده بولغان دينى بو فرضنى اوستلرندن نوشهلر مى؟ ...

موگار ايسه ايچاب برله جواب بپررگه اقتدار بوقى. چونكه مسلمانلر بالعكس بر برندن آيرلوب بتديلر، الفت ومحببت دېگان نرسه نك حتى اسمى ده قالمادى. نيچه نورلى مذهب و مسلكلر پيدا بولوب مونار بر برينى تضليل ايتديلر و اوزلرندن باشقه لرغه «بدمذهب» و «مارق» اسمى بپرديلر و اوزلرندن باشقه لرنى «اسلام» دائره سندن چيقارديلر. شوشى اشلر بولوب طورغان اسلام دنيا سنده نيندى الفت بولسون، مودت وانعاد نابلوى نيچوك صورت طونسون؟ اگرده مسلمانلر آراسنده بولغان افتراق والفتسزلك خسته لگى باشقه لرده بولسه ايدى دوام ايتله آلمازلر بتارلر و دنيا بوزندن كونارلور ايدى. اما مسلمانلر، باشلرندن آباقلرينه ندر حسد و كينه، جهالت و عطالت، الفتسزلك ومحببتسزلك، حب ذلت وشقاوت، ظلم وسفالت خسته لكلرى برله مبتلا بولا طوروبده نيچه عصرلردن بيرلى هميشه باشاب كېلمكده اردر. اگرده اسلام دينينك حقايقينه برگنه دليلده نابولماسه، شوشى دليل اوزى گنده بتار ايدى. بو اش، مجرد رسول الله حضرتلرينك حرمتى ايچون بولسه كبرهك يوقسه اجتماعى زافونلرغه خلاف بولغان اش گه شوندىن باشقه وجه نابارغه امكان بوقى.

(۲۶۷) مَثَلُ الْجَلِيسِ الصَّالِحِ وَالْجَلِيسِ السُّوءِ كَحَامِلِ الْمِسْكِ وَنَافِخِ السُّكْرِ
فَحَامِلُ الْمِسْكِ إِمَّا أَنْ تَبْتَاعَ مِنْهُ وَإِمَّا أَنْ تَجِدَ مِنْهُ رِيحًا طَيِّبَةً وَنَافِخُ السُّكْرِ
إِمَّا أَنْ يَحْرِقَ ثِيَابَكَ وَإِمَّا أَنْ تَجِدَ رِيحًا خَبِيثَةً (۱).

ترجمه سی: «باخشی ایبدەش بىرلە بوزوق ایبدەش مسك (خوشبوی) صانۇچى بىرلە كورك اوردرۇچى آدملىرگە يېڭزەلرلر. مىلا مسك صانۇچى آدم يانئندە بولسەكك آندىن مسك صانۇب آلورسنى ياكە خوش ایسنەب راحئلا- نورسنى. اما كورك اوردرۇچى آدم يانئندە بولسەكك اوچقۇنى ساچراب كىيۈگىنى ياندرىر ياكە بوزوق كومر ایسى ایسنەب طوررسنى».

ایبدەش و بولداشلىرىنىڭ ياخشى ياكە يامان نائۇبلىرى و بىك ياخشى كىشىلرنىڭ بوزوق ائىكلىرى سببىدىن اشدىن چىقۇب و بىك بوزوق كىشىلرنىڭ ياخشى يولداشلىرى بىر كاتئندە تۈزەلەب كىتۈلرى ھەر كۈن تىجرىبە ايتۇلە طورغان حقیقتلردىنر.

اوشبۇنىڭ اىچون شاعر:

عن المرء لا تمثل وأبصر قرینہ
وكل قرین بالمقارن یقتدی
إذا كان ذاشر فجانبه سرعہ
وان كان ذاخیر فقارنه توتدی

دیمشدر.

يولداش و ایبدەش صابلاودە آشغو و تىجرىبە ھم امنعان ائىنى طوروب فوشلو، ظاھر ھالگە قاراب اش قىلو درست بولماز.

دنیادە الك كىرەكلى علملرنىڭ بىرى، «كشى نانو» عامىدر. بو علمدىن محروم بولوچىلر بوزوق ایبدەشلىرىن صافلانولازم ايكانلىگىنى بلسەلدە كىملىرنىڭ بوزوق و كىملىرنىڭ تۈزۈك ايكانلىكلىرىنى بىلماوارى سببىدىن ئىرە كۈرە آمازار. يامان كىشىلردىن بىراق پورو و ياخشى كىشىلرگە آرالاشو اىچون «كشى نانو» علمى ضرور. بو علم، كىتابلىر و استاذلردىن ئوگىل بلىكە آدم بالاسىنىڭ اوز عقلى، اوز تىجرىبەسى و آككى بىرلەگنە ھاصل بولادىر.

(۲۶۸) مَثَلُ النَّبِيِّ يُعَلِّمُ النَّاسَ الْخَيْرَ وَيَنْسِي نَفْسَهُ كَمَثَلِ السَّرَاحِ يُضِيءُ لِلنَّاسِ وَيَحْرَقُ نَفْسَهُ.

ترجمه سی: «آدملىرگە علم اوگرەتۈبدە، اوزى شول علم بىرلە ھەم قىلورغە اونونوچى كشى، آدملىرگە باقتىلۇق بىرۈبدە اوز اوزىنى ياندرۇب بىرۈچى شەمگە اوخشى».

قرآن كرىم ھم: «انامرون الناس بالبر و تنسون انفسكم و انتم تنلون

الکتاب افلا تعقلون» دېب کشی که سویله گانلری برله اوزلری عمل فیلماوچی آدملرنی شلته ایتهدر.

حقیقت حالده بو حدیث برله بو آیت، اوزلری عمل ایتمی طور وب کشیلرکه اوگره تو و باشقه لرغه وعظ و نصیحت فیلودن منع ایتو نوگل. فاسق کشیلرنک علم اوگره نولری و نصیحت فیلولری شریعت نظر نده درست. بلیکه معلملر و واعظلرنک اوزلرینی ده عمل فیلوغه فزدر و دیله ودر.

عام اهللری «دنیا عالملی» و «آخرت عالملی» اسمنده ایکی قسم که آیرلالر. مونلرنک اولیگی قسم که کرگانلری منموم و صوگفی قسم که کرگانلری ممدوح. حدیث شریف ایسه اولیگی قسم که کرودن صافلانو حقنده سویله نهدر. «دنیا عالملی»، اخلاق کتابلرنده «علمای سو» اسمی برله معرفلر. «علمای سو» همده «آخرت عالملی» نک معلوم علامتلری بار. شول علامتلرنی بلو و شوکا کوره برندن صافلانو و ایکنچیسینه رغبت قیلو لازم اش.

«علمای سو» علامتلرندن بعضیلری ۱۵۲ نچی حدیث شریف شرحنده سویله ننگان ایدی، مونده هم بعض بر علامتلرینی ذکر قیلمز:

(۱) قرآن و رسول الله نک سننندن اعراض قیلوبده مونلر اورنلرینه عادت آدلرنک سوزلرینی حجت بلو و شولرغه تمسک ایتو، عادت آدلرنی پیغمبرلر درجه لرینه قدر کونارو.

(۲) «دین» اشلری طوغروسنده تعصب و باطللق اوزرنده نزاع قیلشو و بو طوغوروده بولغان خصملرغه انصافسز معامللر برله مقابل ایتو.

(۳) اسلام دینینک اساسی بولغان تربیه همده نفسنی چنپ و خلقتی گوزله شدر و حقنده صالحون فان برله طور و التفاتسزلق کورساتو.

(۴) حیات و معیشت بنا قیلنه طورغان هنر و صنعت که، علم و فکرکه دشمن بولو. «حیات»، برله مجادله دن عبارت بولوب باشاو ایسه شول مجادله ده غالب بولو دیمکر. شونک ایچون هنر و صنعتدن قاچو، دنیا ده باشقه لرغه اسیر بولو و چیتلرنک آیاق آستلرنده ایزلودن باشقه نتیجه نی بیرماز.

(۵) معروف برله بیورو و منکرلردن طبیو حقنده آرتق مساهله ایتو، بو اشلرنی باری اوزینک شخصی غرضلری ایچون و برر کشیدن آچو آلو فصدی برله گنه قیلو و هموما بو طوغوروده بولغان شریعت فاعده لرینی اوز اصولنجه یورتماو.

(۶) جمعہ و عید خطبہ لری ہی اصل موضوع لری بولغان خلق حاجتی اونہ و مقصدنن چیقاروب، کتاب دیباچہ لرنندن چوبله نوب آلنغان سجعلی جملہ لرنی کویله ب باددن اوفو برله قناعت قیلو.

(۷) اسلام دیننی اوزینک سادہ لگندن چیقاروب، دیندن بولہ افغان نرسہ - لرنی آکا قوشو و دین تحصیل ایته طورغان کتاب لرنی بیک جینون اساوبلر برله بازو. بدویلرنک بر ساهنده اوگره نوب کینہ طورغان دینلرنی اونیش یل اوفونوبده بر نرسہ بلمره آلمی طورغان روش گه کرتو، حقیقی دین درس لری اورننده علم لری و عقل لری ناقص بولغان آدم لر طرفندن بازغان منلرنی، شرح و حاشیہ لرنی اوفونوب شاگرد لرنک عمر لرنی، استعداد و فابلیتلرنی تلف قیلو.

(۸) نضا و فتوی مسئلہ لرنده کتاب و سنت حکم لری برله بر لکنده زمان مصلحتیننی و معیشت اجبار ایته طورغان حال لرنی تدقیق قیلماو و خلقلرنک، شریعتنن اعراض ایثوب زمان طرفندن توزولسگان نظام لرغه مراجعت اپتارگه مجبور فالولرینہ سبب بولو.

(۹) تعلیم و تربیہ روش لرنی آوراینو، بالالرنی اصولسز و فاعده سز اوفوتوب ذہن لرنی، و فابلیتلرنی بوزو.

(۱۰) اوزینک کیوم سالومی، یوروش طوروشی و عموما معاملہ لری برله خلقلرنک اسلام دینندن محبت آلولرینہ سبب بولو.

(۱۱) قرآن کریمده اعتبار طریقہ بیک کوب ذکر ایثوله طورغان طبیعت و کائنات گه متعلق اوشنداق اجتماعی و عمرانی معلومات حقیقده اعتبارسز بولو و شونلر حق لرنده بر مسلک حاصل ایته آماو، دینی اشارگه شونلرنی فورال قیلہ بلماو، علم لرنی اوگره نورگه کوکل قوبماو، منخصص عالم لرنک که الان لرنی اعتراف ایتماو.

(۱۲) عالم لر اوستینہ بوکلنه طورغان وظیفہ لرنی باشقارماو، بو وظیفہ نی سوء استعمال قیلو. ایندی اون بللردن آرندی بزنگ عالم لرمز، باشلرگه دینسز لک و اوز فکر لرنده بولماغان کشیلرگه دهر بلیک و زندہ لک اسناد ایثوب کیلہ لر، بو طوغروده مجلس لردہ کوب سویلیر و مطبوعات برلده نشر قیلہ لر. بو اش، وظیفہ نی باشقارو بولماسه کیره ک. اگرده بو ملت آراستندہ دینسز لک و زندہ لک شائع بولسه بو وقتده عالم لرنک وظیفہ لری بو حالنی مجلس سرمایه سی و مطبوعات موضوع سی ایثو توکل بلیک ایجابی صورتده برر نورلی چاره کورودر.

عالمىر مۇزىك شۇندى بىر جىدى چارەلەرگە كىرىشۈرۈپ مەلۇم نۇسخا. دىرىست بۇ زاماندا ھەر ئاشىدا «پاكتالىق» شائىخ بولدى، بىك كۇب عىرفى و عادتلىرى، مەملىكەتلەر ئالماشتىرىدىكى لىكىن باشقىچە بىر ئاش بولماسە مۇندى دىنبۇرى پاكتالغىرغىنە دىنسىزلىك، زىندانە ئىشلەرى بىر دىرىست بولماز. «دىندار» لىق باشقىچە تەھت قىلو، عىقىقە سىزلىك و اېمانسىزلىق مەھرىرى باسۇدىن، مەھلىسىز دە ئانلىرى سۇگۇ و مەتبۇعات واسطەسى بىرلە مەسخىرە ايتۇدىن نۇسخا بىلىكە اوز نەفسىنى اصلاخ قىلو بىرلە بىر بىر شۇشى بىلا و فلاكت حەقنىدە چارە ازلەۋدىن عىبارت .

كائۇندە كورلىگان الوغ و كىچۇك حادىئەلەر بىر ياكە بىك كۇب سىبىللىرىنىڭ نەتىجەلەرى بولادى. دىندانە سەبەبسىز حادىئە بولۇۋى عادتە سورت طونى. بۇ كۇندە مەنئىز دە دىنسىزلىك دەھرىلىك شائىخ بولاسە بۇ ئاش مۇندىن مەقەمگى خەلقلەر تەرىپىدىن ايتۇلۇپ قالدىغان اورلىقلىرىنىڭ اېگۇنلىرى بولۇر. دىنسىزلىكنىڭ مەنىسى بىر قانچە و سىرايىلى بۇ ايتۇلدىكى شەھە يوق. لىكىن مۇندى فلاكتگە اوچراغانلىرىنى سۇگۇ و سۇغۇ نۇسخا بىلىكە كۇچ يىنىسە قوللىرىدىن طونۇپ اوشۇمۇ ھىلاكت دۇكىرىدىن چىقارۇ، مۇكا سەبب بولغان نەرسەلەرنىڭ ناملىرىنى قۇرۇنۇ، بۇزۇقلىق، مەقۇرۇ- بىلەرنى ھىلاكت ايتۇلۇم . عالملىرىنىڭ «ۋەزىپە» لىرى شۇشەيدىر.

۱۳) كىشىلەرگە اوقۇتا و اوگرەتە طۇرغان نەرسەلەرى بىرلە اوزى عەمل ايتماق، شەرىئەت قىرمانلىرىنى بىرىنە كىتىرماق.

عەلمدىن مەقۇد، نەفسىنى تەزكىيە قىلو و كۇنلىنى ساقلاۋ بولاسە، بىلىگان نەرسە- لىرىنى خەسۇس شەرىئەت ھەكىمىنە كۇرە «فەرض» سانالا طۇرغان عەملىرىنى ادا قىلۇدە مەملىكەت، و اعظلملىرىنىڭ مەسائىل قىلۇلۇرى اوخشى طۇرغان ئاش نۇسخا. بىلىكە بۇ، باش بالالىرىنىڭ، شۇندى مەملىرىنى و عالملىرىنى اورنەك ايتۇلۇرىنى، ۋەزىپەلەرى ياخشىلىق اوگرەتۇدىن عىبارت بولغان مەھرىلەردىن بۇزۇقلىق اوگرەتۇلۇرى لازىم كىلۇر. ئاش بۇ روشۇدە بولسە مەسرفلەر طونۇپ بالالىر اوقۇنۇدە، مەشقت و زەھىنلەر بىرلە تارىتەشۇپ مەكتەپلەر آچۇدە نىئەدى مەنا بولماقچى ؟ . دىرىست، بىر آز مەنا بولۇر لىكىن بۇ «مەنا» اسلام قانۇنەسىنە خەدىت ايتە آلماز.

ھەر ھالدا اوزى بىلىگان و كىشىلەرگە اوگرەتە طۇرغان نەرسەلەرى بىرلە عەمل قىلماقچى عالم، اوز اوزىنى آلماقچى و مەھل نەرسە بىرلە عەم اوزدۇرۇچىدۇر.

اوزى طونۇمۇ طۇرغان نەرسە بىرلە نەسىھەت قىلو ھەم «دىن» نى ھەمدە خەلقلىرىنى

مسخره ایتو بولماسه ده جدیدكده بولماز، اخلاص بولماغان اشدە خاصیت وبركات بولملى معلوم متنبن :

ابدأ بنفسك فانها عن غيرها   فاذا انتهت عنه فانت حكيم
لا تنه عن خلق وتأتي مثله   عار عليك اذا قلت عظيم.

آخرت عالمربنك علامتلى ۲۰۱نجى حديثده ذكر فيلندى.

(۲۶۹) مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ فِي تَوَادِّهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ وَتَرَاحُمِهِمْ مِثْلُ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى مِنْهُ شَيْءٌ تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ الْجَسَدِ بِالسَّوْرِ وَالْحُمَى (۱).

ترجمهسى : « مسلمانلر اوز آرالرندە بر برى برله سويشولرندە، بر برينه مهر بانلى ومرحمتلى بولولرندە نەنگە اوخشيلر. نەندن بر اعضا آورنسه بتون اعضالر بر برينى ايپەرتوب شوکدا اشتراك ايتەلر، يوقلامى و اوشوب هم قزشوب طورالر . »

درست، نەنك قابسى غنە برى نوق آورنسه، صزلاسە بتون اعضالر راحتسز بولالر، بوقلاميلر، قزوب و اوشوب طورالر. اوز آرالرندە مسلمانلرده شولای بولورغە تيوشلى ايدى، لازم ايدى. فقط الله تەالى نك نيندى حكمتلىرى و نيندى سرلرى بولقاندەر، صوك زمان مسلمانلرندە بو حال كورلمى، دنياده بارلىقىدە ايشتولمى .

درست، عصر سعادتندەگى مسلمانلر بر نەنك اعضالرى حكمنده بولوب قايفولرى، شادلقلىرى مشترك ايدى. ماللىرى آراسىندە حتى سينكى مينكى يوق. درجهسندە ايدى. قرآن كريم مونلرنك بو حاللرينى. «ويؤثرون على انفسهم ولو كان بهم خصاصة» (العشر ۹) ديب تعبير ايتەدر.

درست، اولنگى مسلمانلر اوزلربنك مسلمان قارنداشلر ينى اخلاص سويەلر، آللرنك حاجتلرينى اوتيلر، ماللرينى قزغانميلر ايدى. نيگز قورسونلر ايچون مدينه خقلرى چيندن كوچوب كيلوچى صحابه لرگە يورت يرلر حاضرلەب بيرگانلر، يمشلرينى اورتانلاب بولگانلر ايدى .

درست، او-ايگى مسلمانلر بر برينه مشورت ايتشوب اش كورهلر، برى

(۱) احمد ابن حنبل مسندى. ج ۴ ص ۲۷۰. اوشبو حديثنى بغارى^۲ براز باشقەراق عبارت برله روايت ايتەدر. صحيح بغارى، ج ۷ ص ۷۷-۷۸ .

مشورت آينىكانده شونى اوز اشلىرى اينوب ذهن صرفى فيلەر، نيكشهرلەر هر نلاسهنى آچىق سويللەر آزغنده باشرميلر، مسلمان قارنداشلارينىڭ قايغو وحسرتلرينى، قورقو و اميدسزلىكلرينى يبارلەر، خير اشلار حقنדה غيرتله - ندرلەر، كيمچىلىكلرى بولسه توزهتهلر ايدى. بو حاللر هچ بىر خيال و فرض توگل بلىكه هر بىر حقيقت و اثبانلير.

درست، اولى مسلمانلر سعادت اجتماعيه، حيات اجتماعيه معنالرينى بو كونى آوروپا و آمريقادى معناسى برلده آكليلر، آرالرنده انفاق و برك همده جبهينىك بولماغان مدتت هيج بر قدر حرمتلرى، اعتبار و نفوذلى بولمازلىقى بللر، دين و ملت بولنده هر نرسهنى فدا فيلەر، اوزلرينىڭ بختيار بولولرينى ملت و جماعت بختيار بولوده ديب توشونهلر و اوشبو حديث شريف حكمنجه آرالرنده «عمومى تكافل» حكم سورهدر ايدى.

اما بو زمان مسلمانلارينىڭ كوكره كلرى بيك تار ايدى، الفت و محبت تمام بتدى، كامل معناسى برل افتراق حكم سوره، شونىڭ نتيجهسى بولسه كيرهك اوزلرينىڭده قدرلرى، حرمتلرى قالمادى. ايندى كوندن كون فقيرلنه و هنر-سزلهنه بارلر، ذلت چوقرينه توشارگه حاضرلنهلر.

الفت بولماغانده امتلرگه حيات، اشانچ بولماغانده محبت بولماز. بو كونى سودالر، كسبلر اشانچ برل دوام ايتهلر. مال بولماغانده دنپاده طور و يوق، مال نابار ايچون كسب و كسب ايچون اشانچ كيرهك. گوزل خلق بولماغانده اشانچ بولمويده صورت طوتماز.

اولى مسلمانلارنىڭ اوندن بىر قدرگنه بولسهده الفت و محبت بولماسه مسلمانلر ايچون حيات بولاچق توگلدر. آرالرينه، الفت و محبت اورلقلى ساچا. آلماسلر ياكه ساچوبده اوسدررگه طرشماسلر بو كونى مسلمانلر اوزلرينه اويكه فيلورغه و بتون فلاكت سببى اوزارى ديب بلورگه تيوشايليردر. «ان الله لا يغير ما بقوم حتى يغيروا ما بانفسهم».

﴿٢٧٥﴾ مَثَلِيٌّ وَ مَثَلُكُمْ كَمَثَلِ رَجُلٍ اَوْقَدَ نَارًا فَجَعَلَ الْفَرَّاشُ وَالْجُنَادُ يَقَعْنَ فِيهَا وَ هَرَّ يَذْبُهْنَ عَنْهَا وَاَنَا آخِذٌ بِجُجُزِكُمْ عَنِ النَّارِ وَاَنْتُمْ تَقَامُونَ مِنْ يَدِي (١).

(١) احمد ابن حنبل مسندى. ج ٣ ص ٣٩٢. فراش: ناننىڭ فتحىسى برل بولغان «فراشته» سوزينىڭ جمعى بولوب كوبهك معناسنده. «جناد» جيمنىڭ ضمى برل بولغان «جندب» جمعى بولوب چيكرتكه نوسىلدىن بر حشراتىر. تفلتون، اصلده «تفلتون»در.

ترجمه‌سی: « مینم ارله سزئنگ مئالکوز، یاندرغان اوت اوستینه کیلوب نوشوچی کوبه لیکلرنی، چیکر نیکه لرنی نوشرماز ایچون طرشوچی آدم‌گه بېکوزهر. مین سزنی اوتغه نوشرماز ایچون بیل باوگزدن طوتوب اوندن یراقی یدهررگه طرشام (دیبلرینی کورسانم) اما سز همیشه مینم قولمندن احقناسز (همیشه اوتغه باراسز) ».

رسول الله حضرتلرینک اوزینی برر نورلی وظیفه اهللرینه اوخشانوب سویله‌گان حدیثلری کوب. حتی امام ترمذی بو حدیثلردن بر قدر سینی «باب الامثال عن رسول الله صلی الله علیه وسلم» دیب مخصوص بر بابده جیبوب روایت ایته‌در. امام بخاری طرفندن روایت ایتولگان: «مثلی و مثل ما بعثنی الله کمثل رجل انی قوما فقال رأیت العیاش هین و انی انا الذئیر العریان فالنجاء النجاء فطاعته طائفة فادلجوا علی مهلبم فنجوا و کذبته طائفة فصبعهم العیاش فاجتاحهم» (۱) حدیثیده اوشبو بابدندر. مضمونی: « بر قوم حضورینه بر کشی کیلوب: « اوستنگزگه دشمن عسکری کیلدر، آنی مین شوشی ایکی کوزم برله کوردم، مین سزگه فورفنج خبر کینروچی کشمین، باشکزنی فونقارگز، نیز نیز!... دیب سویله‌دی. مذکور قومنگ بر آزی شوشی خبرگه اشاندیلرده کبچه برله اورنلرندن آفرنلاب کوچوب کیتدیلر هم دشمن عسکرندن فونولدیلر. بر قدرسی موگا اشانمادیلر (ویوقنی سریلپسک دیدیلرده اوز حاللرنده نیک طور دیلر)، ناک و فتنده اوزلرینی مذکور دشمن کیلوب باصدی و نمام هلاک ایندی. مونه مینم حال هم مینکا وحی ایتولگان نرسه لر شوشی کشی و شونک خبرینه اوخشاندر. رسول الله ننگ اوز امنی ایچون هر وقت نجات و سعادت بوللرینی کورسانوب طور ووی، آنلرنی دنیا و آخرت سفالترلرندن فور تولدرو ایچون طرشووی بیک ظاهر و هر کیم‌گه معلوم. شوشی نعمتنگ قدرینی بلمی، همیشه ده نفس آرزوسی بوینچه بورو کبچه‌ده اوتغه نوشوچی کوبه لیکمه اوخشانوگ اوزیدر.

(۲۷۱) الْمَرْءُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ فَلْيَنْظُرْ أَحَدَكُمْ مَن يَخَالِلُ (۲).

(۱) صحیح بخاری. ج ۷ ص ۸۶. بر کشی بالان اوست حالنده قبیله‌سینه قایتوب: «عسکر کیلوب ییتدی. اوستمنی سالدروب آلوب. فالدیبار. مین قانچوب. قایتدم» دیب فورنو خبری بیرگان ایته. شونی «الذئیر العریان» دیب آنادیلر. رسول الله بو حدیثده سویلی طورغان کشیسنی (اوزینی) شوگا اوخشانادر.
(۲) احمدابن حنبل مستدری. ج ۲ ص ۲۳۳. سنن ابی داود. ج ۲ ص ۳۱۶. لفظله احمد بن حنبل.

ترجمه‌سی: «کشی، اوز دوستینک دیننده بولور، شونک اېچون دوست بولاچق آدینک حالینی، خلق وعادتنی بلسون!».

حقیقت حالده کشی اوزینک طبیعتینه موافق کیمسه برله دوست بولور و طبیعتلرنده یاقینلیق بولماغانده دوستلوق صورت طونماز. عقللی برله احمق، تواضعلی کشی برله متکبر، عالم برله جاهل، اخلاص کوکلی آدم برله منافق دوست بولا آلماز. امام بخاری طرفندن روایت ایتولگان: «الارواح جنود مجنودة فما تعارف منها ائتلف وما تناكر منها اختلف» (ارواح برکه جیولغان عسکر دن عبارت بولوب بارانلورنده، خلقلرنده موافقت بولماغانلر بر برینه مخالف بولورلر) (۱). حدیث شریفی ده اوشبوسوزنی اثبات ایتار. امام مسلم بو طوغروده «المرء مع من احب» حدیثینی روایت ایتدر (۲).

هر حالده یاخشى صنایى طوروب دوست صایلاما و ممکن بولسه خلقلر برله دوست ده دشمن ده بولمی عمر سورو یاخشیدر. یاخشى دوست تابو الك مشکل اشلردن ایکانلیگی معلوم. بو طوغروده عرب شاعری:

ما فی زمانك من ترجو مودته — ولا صدیق اذا جار الزمان و فی

نعمش فزهدا ولا تركن الی احد — ما قد نصحتك نیما قلته و كفی

دیمشدر. ایکنچی بر شاعر:

جزی الله خیرا كل من لیس بیننا — ولا بینہ ود ولا تعرف

نما نالی ضیم ولا منی أذى — الا من فنی كنت اعرف.

اوجنچی بر شاعر:

عذوبك من صدیق استفاد — فلا تستكثرن من الصحاب

فان الداء اکثر ما تراه — یكون من الطعام و الشراب

دیمشدر.

بزنک اوز آرمزده «دوستلوق» دیگان نرسه بارمی؟ درست، بر برینی آشغه چای گه چاقرشوب بوروچبار، سوبله شوب اوطور وچبار، خط یازشوچبار بار لیکن «دوستلوق» اېچون شوشی نرسه لرگنه بینهدرمی؟ حقیقی دوستلوق علامتی اېسه کبرهك جفا و کبرهك صفا کورسون شکایت ایتما و هر نورلی معامله گه رضا بولوب طورودر. یعنی دوستلوق بولسه آندن زارلانو بولماز،

(۱) صحیح بخاری ج ۳ ص ۱۰۳. «جنودة مجنودة ای مجموع جمعة و انواع مختلفه.

(۲) صحیح مسلم ج ۲ ص ۲۹۶.

زارلانو، اولسه دوستلق بولماز، درست، دوستلر خصوصا حبیبلر آراسینده شلته‌لشولر، اوپکه له‌شولر بولا، لیکن مونلر زارلانو وشکایت قبلوغه باشقه بولغان نچکه ولطفی نرسه‌لردر. بزده‌گی دوستلقلر، ابن الوردی نك :

احتر عدوك والمعاند مرة - واحتر صديق الصدق سبع مرار

فلا صدقاء لهم سببك خيرة - واهم به سبب الى الاضرار

دیب تعریفی اینکان دوستلرغه طوغری کیلسه‌لر کیره‌ک.

(۲۷۲) المرء کثیر باخیه.

ترجمه‌سی: «کشی اوزینک فانداشی بوله کوب بولور».

مقصود ایسه الفت و محبت بوله بولو هم‌ده نعاون تناصرغه دعوت اینو، برگنه کشی اشلی آمازلق اشلر، ایده‌شلر بوله اشله‌نورگه ممکن ایکانلیگینی خاطرگه توشوردر. «ناچی نامچی کول بولا».

مسلمانلر اول حاللرنده فقیرلر، کوبسی‌ده مال ودولتلیرنندن، مرتبه وحرمتلرنندن آیرلوب کیلگان مهاجرلر بولغانلقدن رسول‌الله مونلرنی اوبوشدرر ایچون هر نورلی مشروع چاره‌لرگه کره‌در، بر برینه الفتلی و محبتلی بولولری، مادی و معنوی صورتلر بوله یاردم بیرشولری حقیقه و عطار قبله‌در ایدی. اوشبو حدیث هم مسلمانلر نك هبئت مجموعه‌لرینی معنوی روشده محکمه‌لشدرو بولنده کورلیگان چاره‌لردن بر چاره‌در.

بر کشی اشلی آماغان اشلر، کوب کشیلر قوشلور بوله اشله‌نه آلا و بر کشینک عقلی ییتمگان نرسه‌لرگه، کوب کشی قوشاقان هیئتک عقلی ییته‌در. بو کونده آوروپا و آمریکا‌ده‌سی سودالر، هنر خانهلر، تیمر بول وپاراخودلر هر بری الوغ جه‌بیتلر، شرکتلر واسطه‌سی بوله اجرا فیلنه‌در. دیهک مونلر «المرء کثیر باخیه» نك مضمونی بوله عمل ایته‌لر.

مسلمانلر اوزلرینک بر دین فانداشلری بولولرینی کوکللرنده طونوب کوچلری ییتکان قدر فقیرلر ویتیمهلر نك حاللرینی فایفرتسه‌لر و اوزلرینی بر عائله حکمنده اینوب طوتسه‌لر اجتماع و عمرانی، مدنی و اقتصادی اشلری بیک یاخشیلانور، علمی و دینی اشلری‌ده بوزارینی کولدرلرک درجه‌ده بولور ایدی. اگرده فقیرلرگه اش نابوب بیروچی و فقیرلر نك بالالرینی اوفونوچی، هنر و صنعتلر اوگرندروچی، سودا و کسبلر طوغر و سنده بوللر کورسانوب طوروچی

جمعیتلری بولوبده ملت بالالری یا کما اصوللرده، اسلام روحنده تر بیله نوب طور سه لر ایدی شپه یوق درجه لری بوقاری کونارلور، اعتبارلری اوسار، سوزلری بوقاری اورنلرغه ایشتولور، مقصودلری بیرلور خاقلرده «المرء کذیر باخیه» «بدالله علی الجماعه» نك سرلرینی اؤلارلر ایدی.

(۲۷۳) الْمُسْتَبَانِ مَا قَالَا فَعَلَى الْبَادِيِّ مَا لَمْ يَعْتَدِ الْمَظْلُومُ (۱)

ترجمه سی: ایکی بر بری برله سوگشوچیلر نك نل گناهلری، سوگشو باوغروسنده اوست گه چیققان و آرندروب بیسارگان گه ندر، سوگشونی باشلاوچی غه در.

ایکی آدم آچولانشورغه و سوگشورگه باشلاسه لر شونك گناهی سوگشونی باشلاوچی غه بولور. اما مظلوم طرف، سوگشونی آرندروب، باشلاوچینك ده اوست باغینه چیقسه اول وقت گناه هم وبال هر برینك اوز عملرینه کوره بولور.

بره و اذا فیلورغه باشلاسه شوکا مقابله فیلو درسنگی اوشبو حدیثدن آکلشله در. «فمن اعتدى عليكم فاعتدوا عليه بمثل ما اعتدى عليكم» (بقره ۱۹۰) آیتیده اوشبونى بلدره. اما مقابله ایتمی صبر فیلو آرتق ایکانلنگنك شپه یوق. «واهن صبر وغفران ذلك لمن عزم الامور» (شوری ۴۱). شولای بولسه ده صبر ایتوب فالو وجو بلاشماو یاخشیراق، سلامتلك شونده در. ابن الوردی:

اذا ما هجان ناقص لاجبيه فاني ان جاو بته فلي الذنب
انزه نفسي عن مساواة مقله ومن ذابعض السكاب ان عضه السكاب

امام احمد، عیاض المجاشعی دن: «المستبان شیطانان بتواذیان ویتکاذ بان» (سوگشوچیلر، تالاشوچی و آلدوچی شیطانلردر). دیب حدیث روایت ایته در. عبدالله بن عمرو بن العاص رسول الله دن: «ان من اكبر الذنب ان يسب الرجل والديه قالوا وكيف يسب الرجل والديه قال يسب الرجل فيسب ابيه ويسب امه فيسب امه» دیب حدیث کوچه در (۲). (اوزینك آنا آناسی سوگلوگه سبب بولو، آنا آناسینی اوزی سوگو اورنده در).

(۱) صحیح مسلم ج ۲ ص ۲۸۵.

(۲) احمد ابن حنبل مسندی. ج ۴ ص ۱۶۲.

ترجمه سی: «مشورت ایتلوچی آدم امین بولورغه نبوشلی». بر کشی، هیچ کیم گه ضرر بیرمی طورغان و شریعت فاشنک ممنوع بولماغان بر اش طوغر و سنده کبکاش ایتکانده مشورت ایتلوچی آدم، شول اش حقنده اوزی، فی اشله یه چکن فکر لوب فاراسونده و اوزی اشله یه چک روشنی سو یلر ب کبکاش بیرسون! اگرده شونی باشروب ایکنچی نورلی مشورت بیرسه یا که سو یلر گه یارامی طورغان سرنی فاش قیلوب بورسه خیانت ایتوچی کشی صانالور. مگوده اوزینه برر نورلی ضرر بولاچق بر اش برله مشورت بیرو لازم نو گلدر. بو طوغر وده ائک یاخشیمی سکوت ایتو ورد جهیل قیلودر.

اوشبو حکم، خصوصی مشورتلر گه گنه خاص نو گل بلکه همومی مشورتلرده شولای. مثلا کبره ک کچوک و کبره ک الوغ بولسون بر اش حقنده مشورت مجلسی بولسه شونده هر کیم اوزی مصلحت کورگان فکرینی (قبول بولسه بولماسه ده) سو یلر اوتار گه نبوشلی.

الوغ اشلر آلدنده عقل اهلارینه، دینلرنده عقیف بولغان کیشلر گه مشورت ایتو و عقل صور او، فکر لر لرینی آکللو نبوشلی اش. بیرلگان مشورت برله عمل قیلو بورچ نو گل، موافق کورلمهسه آنک برله عمل اینماز گه ممکن، مونده ضرر بوق. اما مشورت ایتو، کبره کلی و فائده لی. الله تعالی، آدم لر نئک اعقلی بولغان ذات غده «و شاور هم فی الامر» (آل عمران. ۱۵۳) دیب نصیحت قیلغان ایدی. رسول الله اوزی ده صوغش اشلرنده گنه تو گل بلکه باشقه اشلرده ده صحابه لر گه مشورت ایتدر ایدی. «افک» و انعه سنده گی مشورتنی معلوم (۲). ابن قتیبه: «رسول الله حتی خاتونلر غده مشورت قیلدر و یاخشی کبکاش بیره آسهرلر شول خاتونلر نئک کبکاشلرینی ده طوتادر ایدی» دی (۳).

(۲۷۵) الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَخُونُهُ وَلَا يَكْتَبُهُ وَلَا يَخْدُلُهُ كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ عَرَضُهُ وَمَالُهُ وَدَمُهُ التَّقْوَى هُنَا بِحَسَبِ أَمْرِي مِنَ الشَّرِّ أَنْ يَحْقَرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ (۳).

(۱) احمد ابن حنبل مستدی. ج ۵ ص ۲۷۳. سنن ابی داود. ج ۲ ص ۳۵۱.

(۲) صحیح بخاری. ج ۵ ص ۵۶.

(۳) عیون الاخبار لابن قتیبه. ص ۲۸.

(۴) جامع ترمذی. ج ۲ ص ۱۵. سنن ابی داود. ج ۲ ص ۲۲۱. لفظلر «ترمذی نئک».

ترجمه سی: «مسلمان، مسلمانانك فانداسيدر، آكئا (فانداسينه) خيانت قيلماسون، آلداماسون، باردمسز ناشلاماسون، مسلمانغه نسبت برله هر مسلمانانك عرضى (پوز صوى)، مالى، فائى حرامدر. نغوالق كوكلنده بولادر (ظاهرينه قاراب كشى حقنده حاكم اينارگه يارامى). كشيبنك اوصال بولووى ايچون اوزبنك مسلمان فانداسيني تحقير قىلووى يتار».

حديث شريفى، مسلمانانك مالينه وناموسينه نعرض قىلو حرام ايكانلگيى خبر بيره، مونك بوزوق وقباحت اش ايكانلگيى نأيد ايتنه. لىكن بز بو حديث گويا باشقه لرغه سويلنسان فرضى برله آكئا قولاق سالميمز، مضمونينى كوكلمزگه آلميمز و هميشه كشى حالينى تيكشرمز و كشى سويلدن لندله نوب عمر اونكارمىز بزنىك حالى، عجب اينارلك. عمرمىز بويىجه دوست بولوب و الفت ايتشوب بورگان كشيلىرمىز دن آزغنه بر صالحقولق كورو برله، مناسبتمىزنى كيسمىز، ناموسينه تيوب كيسمونهمىز و قولمىز دن كىلگان قدر احتقار ايتهمىز.

برمىزنىك درجه سى كونارلو، بختى آچلو وكشى رواجلانوغه ايكىنچيمىز نعمل ايتمى، شوشندى بر وقتده بو ايكىنچيمىزده اوز اوزينى طونا بامى بر نچيمىز دن آيرلا و گويا آنك برله مناسبتى هبچ بولماغان كشى منزلنده معامله ايتهدر. اسلام ديننده هر كىمنىك حقى محفوظ و نعرض قىلودن امين بولوب بره و گه ضرر بيره، كشيبنك بوز صويىنى نوگو، سؤ ظن قىلو ياخود «دين» اسمندن خواجهلىق (تسلىق) اينو، اخلاق قاعده سينه كوره قطعى صورتده ممنوعدر. بر آدم اوزى نى قدر ياخشى، عفيفى و ديندار بولسه ده باشقه لرنك عقبده و مسلكلرينى معامله و حركتلرينى تحقير قىلو حقيبه مالك بولماز.

رسول الله و آنك خليفه لرى زماننده «دين» اوشبو اسلوبده دوام ايتدى، خلقلر شول رسم اوزرنده يورديلر «دين» فرمانلرينى رعايه ايتوب كىلديلر. آنار، بابالر ياخشى ايديلر، الله تعالى آنلرغه رحمت ايتسون لىكن بالالر و خاقلر آنلرغه. اوخشاماديلر، نمازنى قائم ايتماديلر، شهوت اسيرى بولوب اوز وظيفه لرنده فصورلىق قىلديلر. اميرلر مال جىلديلر، عالما ايسه آنلرنك حقى ناحق اشلرينه رضا بولوب تورديلر. شول سببلى اخلاقى بوزولدى و هر كم اوز فكرينه ايبه روب بر طرفغه بونه لى، صوغان باشلرندن اويولگان چومه لرنك نارالووى قىيلندن نارالديلر، باش باشدا قلىق حاكم سوزدى، بعضى وقت حقى سوزلى آدمار چيقوب معروف برله امر و منكرلردن نهي ايتوب

قاراسەلەردە سوزارېنى، اوتىكارە آلو توگلەنى اوزلورى كەر و زىندەگە نەسبەت ايتولدىلار و اسلام دېنىدىن سوزلدىلار. غزالى و ابن نېمەلەر حەقنە بولغان ماچارلار مەلوم و شوشى سوزلەرگە شاھىدەر.

اوز عصر مۇزەدە و اوز مەلىكىتىمۇزەدە مەرجانى حەقنە سۆيەلەنگان سوزلارنى اېشىتوب تۇردى، بۇنىڭ بىرلە بىرگە باشقىلاردا اېشىتىلار. بۇ ذات مەبتەئەلىك، شىبە و مەنزەلەك، وھابى و دەرىلىك، كەر و زىندەلىك نىڭەر بىرىنە نەسبەت ايتولدى، اوزىنە توگلەنى حتى شاگردلارنى شاگرد بولۇرلىق كەلەلەردىن مەروم آدمەر طرفىدىن سۆگۈلدى. لىكىن عېبى نېندى نەرسە ايدى؟.. مەلوم، غزالى و ابن نېمەلەر فېلىدىن مەروم بىرلە مەر و مەنكەر اشلردىن نەي ايتو ايدى. بۇ آدمەك زىندەلىك بىرلە و ھابىلىق، دەرىلىك بىرلە شىبەلىك نېچۈك چىولا، چىولۇوى نېچۈك سوزلەنە؟...

شىخ جەمال الدىن بىرلە مەھمەدبەدە حەقنەغى افئرا و بەئانلاردا حەدىن تىش بولدى. بۇنىڭ مەلىكىتىمۇزەدە بىر قارت مەرس، مەردە اوفۇچى بىر شاگردنىڭ آغاسىنى اوز اوينە چاقۇرۇپ: «تۇغاننىكى مەردە اوفۇتۇرغە رىخت بوق، آندە تۇرسە مەھمەدبەدە مەقن گە اېمەرۇب دېنسىز و دەرى بولور، بايلردىن آفچە بىار نەم اېشت!..» دېب غېرت اورووى و تەدبىلەر فېلووى مەشھۇر بولدى. مۇنىڭ رىختى نى اېچون كېرەك بولغاندەر؟...

* *

اگرەدە اسلام دېناسىندە حەقىقى عالەملەر و درىست نەبىيەلى كىشىلەر بېتارلك درجەدە بولسە ايدى آلدانچىلىق و ضرر ايتۇچىلىك، چىلە و مەر فورۇچىلىق، كۆكلەرگە مەسلۇت بولۇپ ايمان و كەر. تۇرغۇرلارنىدە جىزافى حەكم فېلوچىلىق بۇ درجەدە مېندول بولماز ايدى. لىكىن بۇنىڭ گە قارشۇ حەقىقى عالەملەر تەقوى و نەبىيەلى آدمەر آز.

اسلام دېنى فاشىندە «تەقوالى»، آخىرنە ضرر بېرە تۇرغان نەرسەلردىن صافلانۇغە اسمەر (۱). مەسلەن قارىنداش گە خىانت فېلو، آلدان، ياردەمسز تاشلاو*

(۱) تەقوى اوشۇبۇ اوج درجەگە آيرلار: مەنگۇ عىنابىدە قالودىن صافلانۇ. مۇنىڭ يولى «شەرك» دىن تۇبە فېلودەر. حق تەئالىنىڭ «الزەم كەلمە تەقوى» دېگان سوزىدەگى «تەقوى» دىن شوشى مەنا مەراد. تەقوى كەلمەسى، ايمان كەلمەسى، دېگان سوز. (۲) ھەر تۇرلى گىناھدىن صافلانۇ. «ولو ان اهل القرى آمنوا واتقوا لفتحنا عليهم بركات من السماء والارض...» آيتىدە بولغان «تەقوى» سوزىدىن اوشۇبۇ مەنا ارادە قىلنەدەر. (۳) اللە تەئالى گە اقبال ايتۇپ آندىن باشقە نەرسەلرنىڭ ھەر بىرىدىن صافلانۇ. «يا ايها الذين آمنوا اتقوا الله حق تقاته ولا تموتن الا وانتم مسلمون» آيتىدە بولغان «تەقوى» سوزىدىن شوشى مەنا ارادە قىلنە. «ذلك الكتاب لا ريب فيه هدى للمتقين» آيتىدەگى «تەقوى» سوزىنى اوشۇبۇ اوج مەنانىڭ اوجىسى بىرلە تەفسىر ايتۇچى عالەملەر بار. اما شەرىعت اصطلاحىدە بولغان تەقوى مۇندەغى مەنالرنىڭ اېكىنچىسىندە مەروم.

مسلمانان اوزلری طرفندن قبله‌نغان شرطلر، اگرده شریعت قاشنك درست و معتبر شرطلر بولسه شوگدا وفا ایتولری و سوزارنده‌طورولری لازم. مگرده نیندی شرطلر درست و نیندی شرطلر درست توگل ایکانلگیینی بلورگه تیوشلی. مسلمانلر آراسنده نکاح و طلاق وقتلرنده، صائو آلو ماده‌لرنده، اجاره و رهن کبک معامله‌لرده بولغان همده مکتبلر و مسجدلر فائده‌سی ایچون ایتولمکان و نفلر، صدقه‌لرده‌فی شرطلرنگ درستی و درست توگللری فقه کتابلرنده بیان ایتولدر. «کتب سنه» صاحب‌لرینک کوبسی اوشبو حقه‌فی حدیثلرنی «کتاب الشروطه ائمنده آبروم بر کتابده جیوب روایت ایتلر. هر حالده قرآن برله سنت‌گه موافق بولمغان شرطلر (وائف شرطلری هم شونده داخل) اهو و فاسد بولوب «المسلمون عند شروطهم» دن مراد کتاب برله سنت‌گه خلاف بولوی طورغان شرطلردر.

۲۷۸ مَطْلُ الْغَنِيِّ ظَلَمٌ (۱).

ترجمه‌سی: «کوچی بیتوچی کشینک اوز بورچینی توله‌می کیچکدرووی ظلمدر».

«ظلم»، اوست‌که یوکله‌نگان حقنی منع ایتودن عبارت. بورچه آماو لازم. ایندی مجبور بولوب آلتغان ایکان رنجمنی نابشرغه تیوشلی. «بورچدن بیک استعاذه نیله‌سز» دیبو چپارگه نارشو، رسول صلی‌الله‌عالیه‌وسلم: «کشی بورچلانسه وعده قبله وعده‌سندده طور آلمی باشلی» دیب جواب بیرگان ایندی (۲). مونک درستی‌کنده شبهه یوق. خصصا بو کونده بورچ برله معامله قیلوده برکات بندی. نیچه و نیچه کشیلر بانقه‌لرغه بیره‌چکلری سببلی اشدن چیقیدیلر، اولگی بایقلارنن آیرلدیلر و همیشه‌ده شولای بولوب طورالر.

فقیر بولوی سببلی بورچینی وقتندده تولی آماو «ظلم» توگل. چونکه فقیر- لک‌گه توشوچی کشی معذوردر. موندی وقتده آلاچس بار کشی اوزینه بیره‌چگی بار کشینک بایوغانینی کونوب طوروبرله بیورلدر. «وان کان ذوعسرة فناظرة الی میسرة» (بقره ۲۸۰). لکن بو معذورلک همیشه کسب حقنده طریشوچی اجتهاد ایتوچی همده اولگی فرصت کیلو برله بورچینی تولو فصدنده بولوچی،

(۱) صحیح بخاری. ج ۳ ص ۸۵. مطل' سوزو معناسنده.

(۲) صحیح بخاری. ج ۱ ص ۲۰۲.

معیشت قیلو و کون او تیکار و طوغر و سنده ابرکن فوللی بولمى ضرورت اونار قدر گه گنه فداعت قیلوب طور و چى، کیننو یاصانو، آشوا و بچو طوغر و سنده عادنن طش کتبه او چى فقیر لر گه گنه خاص بولسه کیره ک. «فقیر لر وفات بولغانلر نندن صوف بور چلرینی نوله مسئله انلر نك «بیت المال» لری اوستینده لازم بولادر» (۱) دیبو چى عالمر نك مقصودلری ده شوشدری فقیر لر در. بو مسئله نك تفصیلی اخلاق کتابلر نده مذکور.

۲۷۹) مَعْلَمُ الْخَيْرِ يَسْتَعْفِرُ لَهُ كُلُّ شَيْءٍ حَتَّى الْحَيْثَانُ فِي الْبَحْرِ.

ترجمه سی: «ابز گولک تعلیم قیلو چى اچون هر نرسه حتی صوده غی بالفلرغه قدر الله تعالی دن یارلقاونی صور ار لر».

بو سوز مکتبه بالالر اوفونو چیلر غه غنه خاص توگل بلیکه هر کم اوزی بلیگان ابز گولکنی باشقه سنده او گره نسه شونلر نك هر بری اچون عامدر. مکتبلر ده اوفونو چیلر ایسه (نیتلرینی درسته سلر) بوسوز آستینه، ناشلاب کر لر. مگر ده ابز گولکنی او گره نو، تلدن بیگره ک فعل برله بولو لازم. فعلی اوصالقی او گره نو چى آدم نك تلی باخش بلیق او گره نو ونده فائده بولماز. اوشه بونك اچون مکتب معلم لری، بالالرنی تر بیه ایتو چیلر هر کیم دن آرنق دینلی و دین امر لرنی طونو چى، فضیلت صاحب لری، عقیقلر بولور غه نیوشلی. شیشی صفیلر نی حائز بولماغان معلم و معلم لر گه طوغری کیلیگان بالالر (اگر ده الله تعالی باشقه برر چاره برله بو هلاکتدن خلاص ایتماسه) بهتسز لر در.

هر حالده دین معلمی بولعانی حالده اوزی دین امر لرنی طونماغان، تلی برله او گره ته طورغان نرسه لرینی فعلی برله کور سه نه آله اغان، حسن خالق و عفت نوغر و سنده شاگردلرینه اورنه ک بوله بلمگان معلم، اوشبو حدیثه گی سیونچلر گه طوغری کیلماز لر.

۲۸۰) مَفَاتِيحُ الْغَيْبِ خَمْسٌ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا اللَّهُ لَا يَعْلَمُ مَا فِي غَيْبِ إِلَّا اللَّهُ وَلَا

يَعْلَمُ مَا تَغْفِيصُ الْأَرْحَامُ إِلَّا اللَّهُ وَلَا يَعْلَمُ مَتَى يَأْتِي الْمَطَرُ أَحَدٌ إِلَّا اللَّهُ وَلَا تَدْرِي
نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ وَلَا يَعْلَمُ مَتَى تَقُومُ السَّاعَةُ إِلَّا اللَّهُ (۱).

ترجمه‌سی: «انسانلاردن یاشر لنگان غیب خزینه‌لرنڭ آچقچلری بيشدر. آنلرنی الله تەلى دن باشقه هيچ کيم بلماز. برنجيسى: عادنده معلوم بولمى طورغان نرسه‌لردن باشقه اشلردن ايرنه‌گه نيندى نرسه بولاغنى الله تەلى دن باشقه هيچ کيم باما. ايکنجيسى: آنالر قارنلرنده بولغان بالالرنڭ حاللرينى قطعى روش بوله، الله تەلى دن باشقه هيچ کيم بلماز. اوچونجيسى: باغهور ناپجان باواچن الله تەلى دن باشقه هيچ کم بلماز. دورنجيسى: هيچ بر کشى، اوزينڭ قايدە وفات بولاغنى بلماز. بيشنجيسى: قيامت فايچان بولاچن الله تەلى دن باشقه هيچ کيم نعيمين قيله آماز.»

اوشبو بيش نرسه‌نى بلو الله تەلى نڭ اوزينه‌گنه خاصدر. بو بيش نرسه قرآن کریمده هم: «ان الله عنده علم الساعة وينزل الغيث ويعلم ما فى الارحام وما تدرى نفس ماذا تكسب غدا وما تدرى نفس باى ارض تموت ان الله عليم خبير» ديب حکايت ايتوله‌در (لقمان ۳۴). عربلر آراسنده اوشبو نرسه‌لرنڭ کوبلرينى باونى دعوى قیلوچيلر بولغانلقدن حديث شريفده بيش نرسه خالصلاک ذکر قیلنه‌در. يونسه غيب نرسه‌لر مونلردن باشقه‌ده بولورغه ممکن. حديثده گى «بیش» ديگان سوزدن شوندن آرتق بولاقنى آڭلارغه بارامى.

«کیله‌چکده گى نرسه‌لرنى و آنالر قارنلرنده بولغان بالالرنڭ حاللرينى الله تەلى دن باشقه‌لر بلمى» ديبولسگان سوزگه نجر بهار و قطعى بولغان حسابلر، عاديلر بوله بلنه طورغان نرسه‌لر کومى، موندى قاعده و قانونلرغه بنا قیلنوب بلغه طورغان نرسه‌لر «غيب» سانالمى. بو کون اويله‌دن صولڭ آلتى ساعتده قوياش بابور و ايرنه‌گه ايرندن ۳ ساعتده قوياش چيقار پا که بو يل فلان وقتده آى و ياخود قوياش طونلور، اوشنداق فلان ساعتده و فلان دقيقه‌ده پاراخود ويا که پوزد کيلور ديب سويلوار طبييلر نڭ و نجر به اهللارنڭ اوز قاشلرنده

(۱) صحیح بخاری، ج ۵ ص ۲۱۹. «مفاتح»؛ «مصباح» ورننده بولوب آچقچ معناسنده‌غى «مفتاح» يا که «مفتاح» (هر ايکنسده ميمڭ کسرى برله) جمعيسدر. اما «مساجد» ورننده بولغان «مفاتح»؛ خزانه (خزينه) معناسنده بولغان «مفتاح» (ميمڭ اوستى برله «مسكن» ورننده) جمعيسى بولور. «تغیض» بتر و کچمتو معنالرنده بولسده بو اورنده عام معنا برله ترجمه قیلندى.

کوب نجر به اینولگان علامنلرندن استدلال فیلوب برر فاندغی بالانک ابر
یاکه فز اباکانلگینی خبر بیروار و سویله گانگه طوغری کیلور عبیدن خبر بیرو
و عیبی بلر بولم. مقبول بر دلیل گه بنا اینولگان نرسه لر «غیب» صانالمیلر.
«فاندغی بولغان بالانک حاللرینی الله تعالی دن باشقه هیچ کیم بلاماز» دییودن
مقصود آنلر نیک شقی یا که سعید، اوزون عمرلی یا که عمر سز بولو کبک
حاللر بدر. برر نورلی طبیعی دلیللر و نجر به لر برله یاغفور باواچینی آلدن
بلر ده حدیثه ذکر اینولگان «غیب» گه کر میدر. مقصود ایسه دلیللر و نجر به
لردن باشقه بلنماز، دیمکدر.

شونک ایچون طبیعی و مقبول دلیللر گه بنا فیلمی خبر بیروچیلر، بره ونک
بختلی و عتسز بولاچینی سویله وچیلر، مجرد قول طوتوب یا که صو و کوز گیلر گه
فاربغنه بوغالغان ماللر نیک اورنلرینی اینوچیلر نیک و عموما کوره زه لر، فال
آچوچیلر نیک سوز لرینه اشانورغه یارام. مونلر نیک بتون اشلری ساده کشیلرینی
آلداو وییکل بول برله آنچه چبودن عبارتدر.

(۲۸۱) مَنِ ابْتُلِيَ مِنْ هَذِهِ الْبَنَاتِ بِشَيْءٍ سَكَنَ لَهُ سِتْرًا مِنَ النَّارِ (۱).

ترجمه سی: «بر کسی فز بالالر برله بلالسه (نریبه لری برله مشقت
چیکسه) شول فز لر (فز لر حقدغی مشقتلری) اوندن پرده بولور لر».
فقیر و یارلی بر خانون غه حضرت عائشه (باشقه بر نرسه بولماغان سبیلی)
بر گنه خرما صدفه اینوب بیر گان ایدی. خانون، شول بر خرمانی ایکی گه بولوب
ایکی فزینه بیر دی ده اوزینه بولمادی. حضرت عائشه بو حالنی رسول الله غه
سویله دی (اوز بالاسی بولماغان سبیلی حضرت عائشه احتمال بو حال گه بر آز
تعجب اینکان بولور. «من لم یبق لم یدر» دیلر). حضرت رسول بو سوزینی
شول وقتده اینکان ایدی.

حدیث، فز بالالر حقدغنه در. امام احمد «بر کشینک فز لری یا که اوچ
فز فاندغی یا که ایکی فزی و یا که ایکی فز فاندغی بو اوبده الله رضاعی
ایچون شونلرینی اولگانلرینه یا که نابشر لغانلرینه قدر باخشی نریبه ایتهسه
نموغدن پرده بولور لر» مضموننده حدیث روایت اینده در (۲). سر ائنه بن

(۱) صحیح بخاری، ج ۲ ص ۱۱۵.

(۲) امام ابن حنبل یسندی، ج ۶ ص ۲۷.

مالك: «الا ادلكم على افضل الصدقة انتمك مرودة اليك ليس لها كاسب غيرك»
 (صدقه لرکنك الك افضلی باشقه تربيه چيسى بولماغان حالده ايرندن آيرلوب
 ارزكه فايتقان فز بالاكنی تربيه لهوگدر) روشنده حديث روايت ايتنه در (۱).
 فز بالار اوسدروچيلر اوشبو سوينچ خبر برله فوانورغه، نارامازغه
 نبوشلی. بعض بر فز بالار آخرت ايجونگنه توگل بلكه ذيفالنده بلك
 قائده لی وخبرلی بولار.

(۲۸۲) مَنِ ابْتَلِيَ فَصَبْرًا وَعَظِيًّا فَشَكَرَ وَظَلِمَ فَغَفَرَ وَظَلَمَ فَاسْتَقْفَرَ اللَّهُ
 أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ.

ترجمه سی: «بر بنده بلالانوبده صبر ایتسه، نعمت بیرلگانده شکر قیلسه،
 مظلوم بولغانده اوزینه جبر ایتوچینی پارلقاسه، اوزی ظلم قیلوبده سوگندن
 الله تعالی دن عفوصوراسه شوشی بنده گه دنیاو آخرنده امانلق بولورهمده هدایت نابار.»
 هر نورلی مکروهلر وفضالرغه، مصیبت وبلالرغه صبر ایتوچیلر حقنده
 قرآن کریمده سوينچ بیرلگان آیتلر بلك كوب. مؤمنلرنی اذالاندره طورغان
 نرسه لر کیره ک بر سماوی آفات سببندن ویاکه بنده لر طرفندن بولسون هر بری
 «مصیبت» و «بلا» بولوب شونلرغه توزو، «صبر» ایتودر. صبر قوری تل برله
 «انا لله وانا الیه راجعون» نی اوفودن غنه عبارت توگل. بلكه شونک برله بولسکه
 کوکل برلده چدارغه، الله تعالی گه اعتراض نیلمازغه و اوپکله مازغه نبوشلی.
 حقیقت حالده اوزیده الله تعالی گه فايتناچق، قولسده فالعان نعمتلر کینکاملرینه
 کوره البته كوب. فضا بر ابرینه آخرتده ثواب فارشو آلاچق. شوشی اشلرنی
 فکرلهوچی آدم مصیبتلرگه نوزار. فایغو یوق اورنغه طوناشورغه بردن بر
 بولقان سبب، دنیاده غی فایغولرغه توزو و صبر ایتودر. وحیی:

تعمد ایله دمادم بلایه ای دل راز
 تفکر ایت که نه حالته بوسق اولدی نوچار
 صبور اولان کورر ایت بو بولده حسن جزا
 بو سوز یالانسی دیور سین امان امان زنهاری!
 تأسف ایتمه بو آلامه فارشی لانیس اوله!
 حضور قلبکله سعی ایت دوشونمه لیل و نهاری.

(۲۸۳) مَنْ أَحَبَّ دُنْيَاهُ أَضَرَّ بِآخِرَتِهِ وَمَنْ أَحَبَّ آخِرَتَهُ أَضَرَّ بِدُنْيَاهُ
فَاتَّبِعُوا مَا يَأْتِيكُم مِّنَ عِلْمٍ مَا يَنْفَعِيكُمْ (۱).

ترجمه سی: «بر کسی، اوز بىڭ دنياسىنى سويسه آخريته ضرر ايتار و بر
كشى، اوز بىڭ آخريتىنى سويسه دنياسىنه ضرر قىلور. سز، فاني بولغان نرسه
(دنيا) گه كوره باقى بولغان نرسه (آخرت)نى اختيار قىلماڭز!». .

«دنيا» برله «آخرت» سوز لار ندىن مقصود نىندى نرسه لار ايكاتلىكى معلوم.
بر يوزنده بولغان مادى و عرضى نرسه لار و بنون موجودات (اگرده دىنى
بوماسه لار) «دنيا» اسمنده بولوب شونڭ نقيضى ايسه «آخرت» در.

بو اورنده بولغان سو بودن مقصود، آخرت مقصودلرينه سبب بولغانلىق
چىتى برله معتدل روشده سويو توگل بلسكه دنياڭ اوزىنى طوغرى سويو
همده اولچاودن طش سويوب ايكىچى طرفنى بنونلاى مهمل فالندرو بولسه كبرهك.
يوقسه هر كىمنىڭ اوز اشىنى اوزى سو بووى، سويى و يارانمى اشلەگان اشلرده
حكمت و معنى بولماووى طبعى .

صعابه لار آراسنده بىك باى آدم لار وزور سوداگر لار بار ايدى. مونلر
اوز كىسلر ينى سويى و يارانمى دوام ايتدرگانلردر دىب بولمى. بلسكه اوز
كىسلر ينى و هنر لرينى سويگانلر و شونڭ برله بر ابر ايكىچى طرفنى ده مهمل
طونماغانلر حتى آنسىنى نفاق و آرنفاق سويگانلر بولسه لار كبرهك .

هر حالده بو حديثدن كسب و صناعات مذموم بولوينى آكلارغه نيشولى
توگل. رسول الله نڭ پيغمبر ليكنن مقدم بولغان عمر بىڭ بر قسىمى كسب و سوداگر لار
برله اوتدى، شونڭ آرتندن يراق اورنلرغه سفرده قىلدى. پيغمبر بولغانندن
صولڭده صاندى و آلدى. «رسول الله نڭ بنون عمر نده و آندن صولڭده دورت
خليفه نڭ خليفه لك وقتلر نده قىلغان بتون حكملر ينى بلهم» دىبوچى و فرىش نسيبىنى
بلو طوغر و سنده نظير سز دىب صانالوچى، رسول الله صعابه لرى سلامت بولوب
شونلر نڭ كوز اوكلر نده شرعى فتوالر بىروب طور وچى سعيده ابن المسيب
حضر نلرى سوداگر ايدى. تابىنلر نڭ اعماللرى اوشبو آدم ايكاتلىكى حقنده
اتفاق و انقىر .

اوشنداق محمد بن سیرین، مسلم بن یسار، ایوب سخنیای، یوسف بن عبید کبک مشهور عالمرده تجارت برله شغال نهلر ایدی. زاهدلردن بولغان یعیی بن معاذ الرازی غه: «زاهدانر دنیادن اعراض قبله طورغانلر ایدی حالبوکه سین دنیا سویه سن!». دیگانلر ایدی. یعیی ایسه مونلر غه: «آخرت، طاعت و عبادت برله تابولا؛ طاعت و عبادت، حیات برله بولا؛ فوت دنیاده بولا، مونك معناسی: دنیا، آخرتنی تحصیل قیلور غه سبب، دیگان سوزدر، آخرت گه سبب بولغانلغی ایچون دنیای سویسه م آنده نیندی ضرر بار؟». دیب جواب بیردی.

* *

دنیای و آخرتنی سویو، نی روشده بولغانلغنی بلوده بیک زور اش. بز، تون کون اش اشلهب و کسب ایتوب یوروچیلرنی «دنیا سویوچیلر» و چالما کیبوده مسجده اوطوروچیلرنی، مرید نریبه نیلوچیلر و ایشانلر برله صحبت ایتوچیلرنی «آخرت سویوچیلر» دیب حکم قیلمز. بو حکمهنك بر آز درست بولووی ده ممکن. شونك برله برگه بیک زور یا گلش بولووی ده پراق نوگل، بو دنیا ایندی بیک کوب کشیلرنی نوزاق غه توشرگان دنیادر.

* *

صده جاریه فالدر و علم تحصیل ایتوچیلرنك معیشتلرینی نامین قیلو فضدی برله ساغلر و یاخشی کوکلی آنا بابالار طرفندن فالدرلغان و فقلر خیرانلر، کسب اهللری و اشچیلر طرفندن نوگل بلکه عوام کوزینه آخرت اهللری کیوملری برله کورلوچی و دنیای سویه او دعواسنده بوروچی مراتیلر و چالما اهللری طرفندن غضب ایتولدیلر، هر بری مونلرنك توبسز فورصاقلرینه کروب بتدیلر. شونك ایچون کیوم و قیافتلر گه فاراب حکم ایتو موافق بولماز. حکم ایتوله چك کون بوکون نوگل بلکه کیله چکده در. «وجوه یومئد مسفرة ضاحکة مستبشرة و وجوه یومئد علیها غبرة ترهقها فنة».

(۲۸۴) مَنْ أَحَبَّ قَوْمًا حَسَرَهُ اللَّهُ فِي زُمْرَتِهِمْ.

ترجه سی: «بر آدم نیندی قومنی سویسه اللهعالی آنی قیامنده شونلرنك گروهندن فوبارر».

باشقه بر قومنگ سعی و اجتهاد لرینی، علم و هنر لرینی، اوز آرالرنده الفت و محبت لرینی، ملنلرینه بولغان خدمت و خیر خواهقلرینی، غیرت و جسارت لرینی حتی دینلرینه و عبادت خانهلرینه بولغان احسان و اعانت لرینی سو بو و شونی ماقتاب سویلهو و یا که یازوب نشر ایتبوبو حدیثده ذکر ایبتولگان «سویو» نوگل. بلکه حدیثده بولغان «سویو» دن مراد هیچ بر منفعلتری وعلاقه لری بولمی طوروب آنلرننگ مجرد اوزلریم سویودر. امام بخاری طرفندن روایت ایبتولگان «المرء مع من احب» هم اوشبو مضمونده در (۱). اگرده آدم بالاسی هر بر اوزی سویکان کشی زمره سندن بولوب قریبار لاقچ بولسه ایدی شریعت، چیت دینلرده بولغان (کتابی) نر و خاتونلرنی نکاح نیلودن طیفان بولور ایدی. چونکه کشیلرننگ اوز خاتونلرینی وبالالرنینگ آنلرینی سویولری طبیعی اشدر. اوشنداق سویگانلری آراسنده مسلمانلرده باشقه ارده بولغان کشینگ ایکی اوچ زمره دن بولوب قویبار لووی لازم کیلور ایدی.

(۲۸۵) مَنْ أَحَدَثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ مِنْهُ فَهُوَ رَدٌّ (۲)

ترجمه سی: «بر کشی، بزنگ دینمز جهله سینه، دینمز دن بولمانغان بر اصل و فاعله فی یا که برر توری اعتقاد و عملنی احداث فیلسه، اول نرسه، شول کشینگ اوزینه مردوددر».

شارحلر طرفندن ایبتولگان تعقیقلرغه کوره اوشبو حدیث شریفی، اسلام دینینگ بیک معتبر فاعله لرندن بولوب مسلمانلر آراسینه شایع ایبتارکه، معناسینده هر کم که آکلانورغه تیهوشلیدر. سنی عصرندن صرک اسلام دینینه قاتشقان، فی قدر بدعت و منکر نرسلر بولسه شونلرنی رد وانکار نیلو طریغروسنده اوشبو حدیثنگ دستور العمل طریلووی لازم.

بر مسلمان، اگرده فواندن کیلسه پار اخود یا که تیمر بول اختراع اینسون، تیایغرافی و تیلفون ایجد فیلسون، طبیعتنی تسخیری سبیلی کوکللر که کیلمگان نرسه لری دنیاغه چیقارسون، بر ضررده یوق. چونکه بو نرسلر دینی همده دین گه احداث ایبتولگان شن نوگل مکتبلر مدرسه لری بنا نیلو، مسجدار گه

(۱) صحیح بخاری. ج ۷ ص ۱۱۲.

(۲) صحیح بخاری. ج ۳ ص ۱۶۷. صحیح مسلم. ج ۲ ص ۴۲. احمد ابن حنبل

...دی. ج ۶ ص ۲۷۰.

منارلار فویو، كئابلىر نالیف ايتو حتى فرآن كرىمنى مطبعهلرده باصدرو (نيت وگوزل نصداردن مجرد طوته لغاتلىرى حالده - عرب دانلارنده) صرفى دنباوى اشلاردر. اما رسولاللهدن روايت ايتوامكان روشده برر نورلى عقیده نوزو و برر نورلى عبات احداث فېلو ياكه عمومى عبادتلرگه خصوصى برر صفت و كېفیت بيرو. سافاردن ميراث بولوب فالقان و اسلام دنباستنده دستور العمل طونولوب كېلىگان دېنى مرتبهلر و اصطلاحلارنى باشقه برر ملتنگ دېنى اسملرىنه و دېنى اصطلاحلرىنه آلاماشدرو (مثلا: «جامع» اور نېنه «صابور»، امام و «مؤذن» اور نېنه «روحانى آتالار» روشند. تعبېرلر) مسلمانلارغه نسبت برله «دعت» و اوشبو حديث موجېنچه مردوددر.

«دعت» سوزى بالىكوز دېنى اشفرگه گنه خاص ايكانلىگى اوشبو سوزلردن ائگلاشلسه كېرهك (۱).

«مسنهب» لك درجهسى برله گنه بولسهده شارع طرفندىن امر بولغان و ياكه بر اېرىنه ثواب وعده ايتولسگان نرسهلر «دېنى» بولوب آندىن باشقهلر «دنباوى» در. اوشبو فاعله هر وقت خاطرده بولورغه تېوشلى.

«دېن» امرلرنده تصرف فېلو، شارعنگ اوزېنه گنه خاص بولوب نېئدى. گنه نيت برله بولسون بو اشگه فانشورغه بندهلرنگ حقلرى يونىر.

عادنده دېن گه فوشولا طورغان يا گنا نرسهلر دېن عالملرى طرفندىن «دېن» اسمى برله فوشولادرده، دعت فېلارغه كوجلرى يېتىگان خاقلر، «دېن» اسمىنه بولو - بېلى بو نرسهلرنى شاداقى برله نېول ايتهلر.

دېنلرنگ تحريفى بلايينه اوچ اولارى اوصالقللرى و دشه - مناقلىرى معلوم كشىلر طرفندىن همده عض بر حكملارنى نوشرو - سېبلى بولودن بېگرهك شول «دېن» نك اوز عالملرى طرفندىن «دېن» گه خدمت ايتو و «دېن» ى گوزل كورساتو فصدينه مېنى برر نرسه و برر عمومى عمل گه برر نورلى روش و كېفیت آرندرو برله بولادر. شول روشده «تحريفى» اېشىگى آېلماقندىن صوگ شول ايشك آرئلى كروب چيقوب يوررگه بوللر كېتايهدر.

شوشى سر معلوم بولماتقان رسول الله حضرتلرى، «اليوم اكملت لكم دېنكم» شهادتى برله نشريف ايتولسگان اسلام دېنېنه، كېرهك آرندرو و كېرهك كېمتو اسمى برله بر نرسه احداث فېلودن نطعى صورنده منع ايتدى و شول

(۱) ولا معنى للبيعة الا احبناك امر في الدين. العلم الشافعي. ص. ۲۱۳.

نرسەنڭ مردود بولاجىقىنى اعلام قىلدى. شونڭ اېچون «دېن» نڭ عصر سەئادىتە بولغان روشى بىندەلر اېچون كافى و وافى بولوب شوندىن باشقىس اصلا ماقبول توغىل بىلكە مردوددر.

مىثال اېچون بىز بو اورىندە «دېن» گە سوڭىدىن اىدىئەلەر «دېن» مەدە ئەمەل و عبادەت اسمى بىرلە يورى تورغان مەدەت و بىدەت نرسەلردىن بعضىلەرنى ذكردىن قىلمەز:

۱) عاشورا. الله تەئالى گە نەقىب و اېزىقى ئەمەل مەم عبادەت بولمىقى قەدى بىرلە مەزمەنڭ اونونچى كۈنى بولغان «عاشورا» دە، شىبەلەر «نەزىيە» اېتمەك و اوزلەرنى «سەئى» اسمىنى بىر و چېلەر «بايرام» قىلمەن عادتىنى اىدىلەر. بو اېكى قەندەك اوشبو ئەمەللەرى «بىدەت» مەدە «ضالەت» بولمىقى ايسلە، حەكم اېدىلگەن «مەدەت» نرسەدر.

عاشورا نەزىيەسى، بىك صولڭ شائەق بولدى، مەقەمە، گى شىبەلەردە موندى خاللىر بولغانلىقى بىلمى. ئەنى بو عادتەنڭ مەجرى بىرلە توغرىچە عصرلەردە غەنە خادىتىنى باشلاپ سەفولەر شائەق قىلمەشلىرىدر. اوشبو نەزىيە مەناسەتى بىرلە اېكىنچى بىر بىدەتلەر و شىرىعت گە افتىرالار تارالدى. نەزىيە مەجلىسلىرىدە و غەز و بىلەو-چىلەر تەرىقىدىن تەون ئەمەل خەزىتە فاطمە بائالەرى اېچون يار اتلغانلىقن، «كەربلا»، «مكە» گە كۆرەدە قەبىلىنى و خەرمەتلى اېكانلىقىنى، خەزىتە حەسەن تەرىبەسىنى زىيارەت قىلو، حەج قىلودىن دە ئوابىلى بولاجىقىنى سۆيەلەر و سەئادەتلەردىن بىك خەرمەتلەر ذانلارنى سوڭەرگە اوڭرەتولار ئەتە باغشى اش توغىل. بو توغرىدە موندلار نڭ انابەت اېتىگان نرسەلەرى مەزمەن مەدە مەنوع بولغان قەيس ابن سەلىم ئەلەلى كىتابىدر. خەزىتە حەسەن جەمىع مەسلمانلار قاشىندە خەرمەتلەر بىر ذانلەر. قەزىر كادىنات ائەندەمەنڭ تورونى بولغانلىقىدىن مەسلمانلار آنى باقىن كۆرەچكەندە شىبەق يوق. بو مەخترەم ذات مەظلوم اولدىلارنى مەجبور شەھىد قىلدى. موندى قەتل اېتمەك الوغ گىناھدر. بو خال خەزىتە حەسەن نڭ اوزى اېچون فائەدەلى و مەرتەبەسى كونا رەئوگە سەبب بولسە كىرەك. موندەك اېچون قايقرغە، بو مەصىبەلەرغە اشترەك قىلوب اشترەك قىلورغە نىبوشلى. اما نوحە ايتو، تەنلەرنى قەيناب كىمىلەرنى يەرنو كەتك نرسەلەردىن مەنەلەنمە لازىم. چۈنكە رەسول الله خەزىتەلەرى: «لەيس مەنا مەن لطم الخندود و شوق الجىوب...» دىيەشدر (۱).

شعبه‌ار طرفندن عاشورا تعزیه‌سی احداث ایتولنگاج مجرد آنلرغه فارسولق بولسون ایچون مخالفلری ده «عاشورا» بایرامی اسمنده بر بایرام چیقار دیلر. بو طوغرورده اصلی فصلی یوق حدیثلر وضع ایتدیلر. عاشورا کوننده روزه بولو فضیلتلی بر عمل ایکنلیکی حقنده درست حدیث بار، شوندن باشقلر حقنده غی حدیثلر موضوع ویالغاندر. بو درست حدیثلر دن ده مقصود، وعظ کتابلر نده غی افراط درجه ده ثوابلر وعده ایتولنگان حدیثلر توکل بایکه اعتمادلی بولغان معنای روایت ایتکان حدیثلر در. عینی نك: «الله تعالی عاشورا کوننده اون پیغمبرنی اون کرامات برله حرمتله دی» دیب شول پیغمبرلرنك اسملرینی و ماچرلرنی برر برر صاناب چیقووی و صحیح بخاری كك معنبر حدیث کتابینه یازغان شرح گه موندی اورام غبرلری نزووی بیک تاسقلی بر حالدر (۱).

خلاصه: ثواب امیدی برله عاشورا کوننده تعزیه فیلو ده بایرام ایتوده، صافلانو لارم بولغان «بدعت» لر جمله سندندر.

(۲) رغائب و بوائت نمازلری. حرام توکل و قتلر بولسه نفل نمازی اوفو یاخشی اش، نبت درسته ل اوفوجی کشیلر گه موندی عبادتلر بر ابرینه ثوابلر وعده ایتولمشدر. لکن نفل نمازلری رسول الله دن ثابت توکل روشلرنی آلازغه و رسول الله عصر نده غی حالندن اوز گرماز گه تیوشلی. خصوصی صورتلر ده فیلفان عبادتار ایچون، شول صورتلری حقنده خصوصی دلیللر کیرهك. بوقسه اوز بلدكك برله عبادت «دین» باصا بولادر. مونك ممنوع بر اش ایکنلیگی معلوم. اوشبونك ایچون رجم آینده «رغائب» اسمی برله و شعبان آینده «برائت» اسمی ایله خصوصی نفل نمازلری اونو بدعتدر. بو نمازلر بیک ایسکی عصرلر دن بیرلی دوام ایتوب کیلسه لرده ابوطالب مکی و ابو حامد غزالی كك حدیث و سنت علملر نده هارنلری آز بولغان صوفیلر طرفندن احداث ایتولنگان نلیگی مرویدر. لکن هر عصر نك معنای ثلری و اسلام حافظلری بو نمازلرنی انکار ایتوب کیلمشدر ابن ماجه طرفندن روایت ایتلمش: «اذا کالینة النصف من شعبان فقوموا لیلها و صوموا نهارها ...» حدیثی ده اعتبارغه آنمازلق درجه ده وضع فی (۲) ایکنلیکنی دعوی قیلمشدر.

(۱) عمدة القاری. ج ۵ ص ۳۴۷.

(۲) والحديث المروي في ذلك عن النبي صلى الله عليه وسلم كذب موضوع باتفاق اهل المعرفة

بذلك. فتاوى ابن تيمية. ج ۱ ص ۱۴۹.

۳) ھول نمازی. بزنگ مەلکئندە عوام قاشئندە فرض اش اورئندە بورئولە
 طورغان بر عادت بر: معتبر کیمسەلردن بری وفات بولغانن یا کە وفات خەبری
 ایشتولسگانن اخشام نمازی سوکئندە مؤذن، آیاق اوزر بئە طوروب خەلقەرغە ایکی
 رکعت «ھول» نمازی اوفورغە قوشە و نماز تەمام بولغانئدن سوکئ امام، نورم گە
 قاراب اوطورە درە: «اوشبو اوفوغان نقل نماز کزنگ ئوایینی فلان فلان
 اوغلیئنگ روئینە باغشلادکزمی؟» دیب سوریدر. جماعت: «باغشلادق، باغشلادق!»
 دیب نەقەرغانلرئدن سوکئ امام دعا قیل، جماعت «آمین» دیب طورەلر.

ایز گولکەر قیلوب ایکنچیلرگە باغشلار ممنوع اش نوگل ھمدە قایەو
 وحسرت و قئلرئندە نماز اوقو مشروع بر عملدر. لئکن بوقاریدە ذکر ایئتولسگان
 روش واسەلر ایلە نماز اوقوب، شول کبئئندە باغشلارئنگ شرئتدە اصلی یوق
 بلکە رغائوب و براءت نمازلری نەیلئدن نەعت بر عملدر.

اوشبو روشدەگی ھول نماز بئنگ کیملر طرفئندن وقایسی وقت، احداث
 قیلئوی بزگە معلوم بولماسدە عصر سعادتتە واصحاب ە تا عین عصرئندە
 بولماغانلەقی معلومدر.

۴) مسجئدە احتیاط ظہر نمازی اوقو. اصحاب کرام عصرئندن دوینبور
 یللر اونکئندن سوکئ: «جمە» نمازی اوقور ایچون ابو حنیفە مصر شرط ایکنان
 ایدی، ایئدی بو زمانلردە مصر شرط بئنگ نابلووی شەھلی، شونک ایچون جمە
 نمازی اوقوغانن سوکئ یا کە الک دورت رکعت احتیاط ظہر نمازی اوفورغە کیرەک،
 اگر دە جمە نمازی جمەدن حساب قیلئسە، بو احتیاط ظہر فضاغە قالغان اوبیلە
 (یا کە نقل) نمازی بولور اگر دە جمە نمازی جمەدن حساب ایئتولماسە بودورت
 رکعت نماز، شول وقتئنگ اوبیلەئندن کیتار» دیب اوشبو نمازی اوفورغە بیور-
 دیلر. فقط موندی نماز اوفورغە بیوررغە وجە یوق، بو نماز مشروع دە نوگل.

جمە نمازی شەار اسلامئدن بولوب کیرەک شەر و کیرەک نریە بولسون
 اوقو فرضدر. ابو حنیفە، جمە ایچون مصر شرط ایئسە بو اشترط بالکئز ظنی
 دلیلگە مبنی بولوب اصل جمە فرضلەقی قطع دلیل ایلە ثابتدر. ظنی دلیل ایلە
 ثابت بولغان بر شرط نابلماووینک قطع دلیل برلە ثابت بولغان نرسەئنگ ساقط
 بولوینە هیچ بر اثری یوق. مصرنی تعریف ایکنان دلیللر مضبوط نوگللر. بعض
 نەریقلرگە کورە کچکنە نریقلر مصر بولغانی حالە ایکنچی بر نەریقلرگە کورەرسول
 اللەئنگ ەمری بار نچە جمە اوقوغان «مدینە» سەدە مصر بولماسلەقی لازمیدر.

رسول اکرم حضرتلاری فرض جمعه اوفوغان «مدینه» سی بو کونده روسیهده بولغان بیک کوب اسلام فریهلرندن کچوک ایدی. بر وقتده بندلر ایکی فرض نماز ابل مکلف بولمازلر. اگرده برینی گنه فرض دیب اعتقاد قیلسهلر قایسی بولسهده شونی غنه اوفورلر.

بو مسئله حقنده: «نماز اوفوده نی ضرر بار؟» دیب شبهه گه و اشنی بیگل صانارغه یارامی؟ الله و آنک رسولندن ثابت توگل روشده عمل و عبادتلر آرندررغه اسلام، دینینه قوشارغه بندلرنگ حقلری یوق. اگرده بر کشی اوز بلیگانچه یا که رسول اللهدن ثابت بولماغانلغینی بله طوروب عبادتلر توزوسه اول کش اوزینی الله شریک حساب ایتکان بولادر. باشقه بر آدم سوزینه ایبهروب موندی اشنی املهسه، شول آدمنی الله شریک طوتوچی حکمینه کرهدر. دینده غلو قیلو پاراماوینک سببی اوشبودر.

مسجدده احتیاط ظهر نمازی اوفودن منع ایتوچی بر امامغه: «ارأیت الذی بنهی عبدا اذا صلی» دیمشلر. امامده: «ای قبیلهلر! اگرده بله طوروب بر آدم اویله نمازینی آلتی یا که اخشام نمازینی دورت رکعت قیلوب اوفوسه و یا که قویاش چیققانلغینی بله طوروب شول وقتده برر نماز ادا قیلسه سز شونی منع اینمی رضا بولوب طوررمی ایدگیز؟» دیب الزام قیلمشدر.

سوزنگ فسقهسی: اسلام دیننده بولغان عبادت و عمللر اوشبو اوچ نورلی اساسغه بنا ایتولهلر: (۱) الله تعالی ننگ اوزینه گنه خاص بولوب «شرك» قاتشماو. (۲) شارع طرفندن اوگره تلگن روشده قیلنو و نیندی گنه بولسهده بررتورلی اسم وصفت بیرلو سببی شول اوگره تلگن روشدن اوز گهرنلماو. (۳) اخلاص بولو.

اسلام عبادتلر نده و عمللر نده شوشی اساسلرنگ رعایت قیلنولری لازم. جمعه نمازی برله عید نمازلاری ایکی رکعت نماز همده ایکیشار خطبهدن عبارندرلر. عیدلرده خطبهلر، نمازدن صوگ و جمعهدهده نمازدن الک اوفولادر. عید نمازلاری صوگنده بیلگی بر سنت نماز یوق. اما جمعهدن صوگ رسول الله حضرتلاری اوز حجره سنده بعض وقت دورت و بعض وقت ایکی رکعت نماز اوقیدر ایدی. رسول الله ننگ جمعه نمازدن صوگ دورت رکعت سنت اوفورغه قوشقان حدیثلری بار (۱). بعض روایتلرده بو قوشو «اگرده جمعهدن صوگ

نماز او فوجی بولسه گز دورت رکعت ایتوب اوفوگزا! مضموننده در (۱).
 اوی گه فایتقانندن صوگ دورت رکعت یا که ایکی رکعت سنت اوفو بیک
 یاغشی و فضیلتلی اش اما جمعه اوفوغان اورنده جمعه نمازینه طوناش ایتوب
 شوشی ایکی رکعت یا که دورت رکعت یاغود ایکی سلام برله آلتی (بری دورت
 ایکنچیمسی ایکی) رکعت اوفو برله سنت نابلامی؟ بو حال رسول الله علیه خلاف بولمیی؟
 رسول الله، بو نمازی اویده اوفو حقنده آپرم امر بیرمگانلکدن علم اهللری
 سنت نابولا لیکن اویده اوفو یاغشی دیلر. بعضر صحابه لرنگ مسجده جمعه دن
 صوگ جمعه نمازینده طوناش ایتوب سنت اوفودن منع ایتولری ده رابت فیلنه در (۲).
 هر حالده «احتیاط ظیور» اسملی نماز رسول الله و سلفلردن ثابت نوگل
 بلکه صوگندن احداث فیلنغان بر نماز در.

اوشنداق بکشنبه و دوشنبه کونلرده، رحب آیینگ یکر می بدنچی کوننده
 اوفولا طورغان نمازلر کبک نمازلر، اصاسز و بدعناز در.

(۵) آقچه برابرینه قرآن ختم ایتو و ایتورولر. آقچه برابرینه
 دیگچده قرآن اوفو یا که قرآن ختم ایچون معلوم صوماعه کیشو و ناناریوس
 یا که ژواصغه باروب یازشو دیگان سوز نوگل. بلکه قرآن اوفوچی و یا که
 نتم اینوچی کشی اوز ایچندن گنه شول خدمتی بوش بولمازلغنی بلسه شوشی
 اوفو، آقچه برابرینه بولغان اوفودر. اصل مقصود، آقچه بولغان حالده شوگاعبادت
 و اخلاص عمل نوسلری بویاو و عوامنی تلبیس فیلو، مجازغنه نوگ بلکه حقیقی
 معناسی برله «مناقلیق» بولور. رسول الله ننگ «اکثر مذاقی امتی فراؤها» (۳)
 دیبوننگ حکمنی ده احتمال که شوشندی اشلر که کوره در. انچه آلو فصدی برله
 قرآن اوفو و قرآن اوفونو نبی برله آقچه پیرو رسول الله صلی الله علیه وسلم
 و آننگ صحابه لری زماننده بولغانی یوق هم موگنا حاجتده بوق. مسلمانلرننگ هر
 بری فاتعه و قل هو الله احد سوره لرینی بللر، بیک کونلری معنالرینی ده آکلیدر.
 کشی که قوشوب قرآن ختم ایتدوگه کوره هر کیمنگ اوزی اخلاص برله فاتعه

(۱) اذا صلیتم بعد الجمعة فصلوا اربعاً. من کان منکم مصلیاً بعد الجمعة فلیصل اربعاً.
 صحیح مسلم. ج ۱ ص ۲۳۰.

(۲) ان ابن عمر رای رجلاً یصلی رکعتین یوم الجمعة فی مقامه فدفعه و قال اتصلی الجمعة
 اربعاً. و کان عبدالله یصلی یوم الجمعة رکعتین فی بیته و یقول هکذا فعل رسول الله صلی الله
 علیه وسلم. سنن ابی داود. ج ۱ ص ۶۷. حضرت معاویه هم جمعه دن صوگ جمعه اوفوغان
 اورنده سنت اوفوی انسکر ایتکناگی سنن ابی داود ده مذکور. ج ۱ ص ۶۷.

۱۳ احمد ابن حنبل مسندی. ج ۲ ص ۱۷۵.

و فل هر الله سورہ سی اوقوب الله تعالیٰ گہ تذلل ایتووی و بندہ چیلک کورسہ نووی یاخشبر اقدر .

اولیکلر اوسنلر نده قرآن چیهولر، تهلبل ایتولرده «تور صدقہ سی» اسمنده گی مخصوص صدقہلر اوشبو بابدن بولوب رسول الله صوگنده حادث بولغان و مردود بولورغہ نیوشلی کورلینگان اشلردنر (۱) .

امام بغارینک: «ان احق ما اخذتم علیه احرا کتاب الله» (۲) دیب حدیث کوچرووی همده رسول الله ننگ بدوی عربلر آراسنده یوروچی صحابه لر ننگ فایزه سورہ سی اوقوب قوی آلولرینی درست کوروی بز سویلی طورغان عبادت مسئلر نندن نوگل . مونلر رفیه (اوشکرو) ایچون آفچه آلو حقنده در . عصر سعادتده رفیه «طب» دن بر نسیم صانالادر ایدی . امام مالک و شافعی قرآن اوگره تو، اوفوتو ایچون حق آنونی درست کورگاناری عالدہ حنفیلر ننگ مقده مدہ گی عالملری مونیده درست کورمیلر . هر حالده تعلیم ودوالاو ماده لرینی عبادت ایچون بولغان اوفولر برله چوالتورغہ یارامی . مونلرینی بر برندن آبروب یورنورگہ تبوشلی .

۱۶ ارواحلردن استمداد قیلو، حاجتلر صورار ایچون قہرلرگہ یورو بو اشلر بدعت گنه نوگل بلکہ آندنده زور راق بولولاری ممکن . باشقه اورنده اوزون ایتوب سویلر گانلر کمزدن بو مسئلر حقنده بو یرده شوش . قدر برله فناعت ایتدک .

۱۷ خاتونلرینی مسجدگہ بارودن منع ایتو . موندہ قدر سویلرنگان نرسه ار «آرنرو» سبیلی دین گہ احداث قیلغان بدعتلر ایدی، اما مسجد ایشکلرینی

۱) قال الشيخ المفتي محمد عبد ربه الله: كل اجر يؤخذ على عبادة فهو اكل لا موال الناس بالباطل وقد مضى الصدر الاول ولم يكن اخذ الاجر على عبادة ما معروف ولا يوجد في كلام اهل القرن الاول والثاني طمة تشعر بذلك . ثم لا يعقل ان تحقق العبادة تحصل بالاجرة لان تحققها انما يكون بالنية و ارادة وجه الله تعالى و ارتقا . رضاته بامتثال امره و متى شاب هذه النية شائبة من حظ الدنيا خرج العمل عن كونه عبادة خاصة لله تعالى و الله تعالى لا يقبل الا ما كان خالصا من العظوظ و الشوائب . اقول وقد ورد على لسان الشارع تسمية مثل هذا العمل شركا فقی حدیث مسلم وغيره . «قال الله تعالى: انا اغنى الشركاء عن الشرك من عمل عملا اشرك فيه معي غيري تركته و شرکه...» و انما يظهر تأويل مثل هذا من تصد العبادة و الاجرة معا و اما من لا يقصد الا الاجرة فاذا لم تكن لا يقرب تلك الختمة او العبد من السورة و الذكر فامرہ اقبیح و ذنبه اكبر و عمله باطل لا يعتد به شرعا فهناك الاجر عليه خاسر ماله و آخذ منه خاسر لماله . المنار .

خانولار اېچون بابو، ورسول الله دن ميراث بولوب قالغان دېنى بر نرسەنى، «دېن» اسمى برلە كېمىتو طرىقنچە اعداىت ايتولگان نرسەدر. امام احمد ابن حنبل حضرت نلرى ابو سعيد الخدرى دن: «من اكل من هذ الشجرة الغبيثة شيئا فلا يقربنا فى المسجد أيتها الناس انه ليس لى تحرېم ما احل الله وليكنها شجرة اكره ريعها» حديثىنى روايت ايتەدر (۱). الله تعالى حلال ايتكان نرسەنى رسول الله حرام ايتە آلماسە، رسول الله حلال ايتكان نرسەنى (خانولار نك مسجدگە يورولرىنى) باشقەلر نېئىدى حق برلە مع ايتە آلاڭ؟ رسول الله حضرت نلرى ابو حميد الساعدى خاتونى ام حويدگە اوزون بر حديثندە: «صلا نك فى بيتك خير من صلا نك فى مسجد قومك . . .» ديگان بولسە (۲)، ام سلمە حضرت نلرى: «خير مساجد النساء نهر بيوتهن» حديثىنى روايت قىلغان بولسە (۳) واوشبو مضمونندە باشقە افظلر برلەدە حديثلر روايت ايتولسە مونلردن خانولارنى مسجەلردن منع ايتو درست بولو مەناسى آڭلاشلمازغە تيوشلى. رسول الله حضرت نلر نك «صلاة فى مسجدى هذا افضل من الف صلاة فيما سواه» ديگان سوز ندىن (۴) صحابەلر، مسجد حرامدىن باشقەدە جماعت نمازى اوفو مەنبوع بولونى آڭلامادىلر بلسكە رسول الله مسجەلدىن باشقە مسجەلر تاسېس ايتدىلر، رسول الله زمانىك مەنبەدە بولغان مسجەلر نك سانلرى بعض بر علم اهللرى صانلار يئە كورە سيكز نوفزغە ييتەدر. صحابەلر رسول مسجەلردە جماعت نمازى اوقىلر، شونى رسول الله اوزى دە بلەدر ايدى حالبوكە «خانولار نك اويار نندە اوقوغان نەسازلرى، مسجەلردە اوقولار يئە كورە مك مرتبە افضل» مضمونندە حديث روايت ايتولگانلىكى بزرگە مەلوم نوگل. ايندى خانولارنى مسجەلردن منع ايتو حقندە مذكور حديثلارنى شرعى حجت سانلر نېچوك پار يدر؟ حجت بولمىغان بر نرسەنى حجت سانلر وشوڭا بنا قىلوب شرعى بر حكم توزو، شرىئەتكە افترا قىلر و الله حضرت يئە تقول ايتو بولمىدر مى؟ خانولارنى مسجەلردن منع ايتو حقندە كيتور لگان دليللر نك بئونسى، منع ايتماو حقندەغى دليللر نك برسېنە كەندە قىسارشى طور راق درجەدە نوگل. حديثلر نك مرتبەلر يئى بولمىلرگە بو حال معلوم. (۲۰۸ نچى حديث).

(۱) احمد ابن حنبل مسندى. ج ۳ ص ۱۲.

(۲) احمد ابن حنبل مسندى. ج ۶ ص ۳۷۱.

(۳) احمد ابن حنبل مسندى. ج ۶ ص ۲۹۷.

(۴) صحيح مسلم. ج ۱ ص ۳۹۱.

سوزنىڭ فسقەسى اوشبو: خصوصى صورتدە بىر عبادت روش باصار ايجون شونىڭ اوز حقدى، شرعى بىر دليل بولو لازىم. عبادت وعمللارنىڭ اسم وصانلىرى، روش وحاللرى ھەر بىرى تەبىئى اشلىق بولاب شارح طرفىدىن بېيورلغان وبىئالقول كورستىلگان بولورغە نبوشىلى. عمومى دليللارگە بنا قىلۇپ بىئەھار طرفىدىن خصوصى بىر عمل ايجاد قىلۇو درست اش توڭل. شوڭا كورە نماز اوقو حقدە، غى عمومى دليللارگە بنا ايتوب رغائب، بىرائت، قىدر وھول كىك نمازلار احداث قىلۇنى اوشنداق صدقە وضىافت ھەمدە ذكر وقرآن اوقو مشرولمىگى حقدەغى عمومى دليللارگە استناد قىلۇپ قىبر صدقەسىنى، مېت دىن ايتلۇونىڭ بىرىنچى (۱)، اوجونچى وىدىنچى، قىرىنچى وىل طارىقونلارنىڭ خالصلاپ وضىافت بىرونى، مېتار اوستىلارنىڭ تھليل ايتولار، مخصوص كونلاردا ومخصوص روشلاردا چىولشوب معلوم سانلار بىرلە ختم اوقولارنى شرعى عبادتلىرىدىن سانارغە مەمكىن توڭل. رسول اللەدىن، وايت ايتولمىگان نىرسە، عبادت بولماز.

بو روشدە عبادت وعمللار اختراع قىلۇونىڭ مەناسى، (خاشاللە) «بىزنىڭ دېنەز رسول اللەدىن كەلمى بولمى قالدى، كېمچىلكى ايدى، ايدى بىز اورمىز، طوامى قالغان اورنلارنى طولدىروب كامالدىك، خاضرنىڭ ايدى ياخشى بىر دىن بولدى» دېگان سوز بولادىر. سىبەئىك هذا بىقان عظيم (۲).

رسول اللە خىزىنلرى ائىنى بدعت اشاردىن (بدعت اعتقاد و بدعت عمللاردىن) تەخىر قىلدى: «ھەر بىر بدعت ضالاندىر» (۳) دېدى، خىلەھارنىڭ صحابىلەرگە ايتىرو بىرلە وصىتار قىلدى. بو اشلىق ھەر كېمگە معلوم. قرآن وحىيلىرىدە بولماغان و «راشدون» بىرلە صفت ايتولۇپ تورغان ھىرمتلۇ خىلەھار. لارنىڭ روايت قىلماغان، اسلام حافظلىرىنىڭ دېوانلارنىڭ روايت ايتولمىگان ھەل وعبادتلىرىدىن، مەنەب وعقبىدەلەردىن بىر كات وخبىرلى بىر نەتىجە كوتۇ، سور- لەھەن واورلىق ساچمەگەل بىردىن آشلىق اميد ايتوب طور وقىر بوش ھەل وعبادت اشلىرى.

(۱) كىتابتە الاجتماع الى اهل الميت وضىعة الطعام بعد دفنه من النىامة. سىند احمد ابن حنبل

ج ۲ ص ۲۰۴.

(۲) وشبو حديث شرحته بولغان سوزلارنىڭ كۆپىنى صحىح بخارى وصحىح مسلم شىلەردىن بولماق. واج السنة هم قولوى ابن تېمىيە، البرقى الوەض كىتابلارنىڭ اوشنداق «المنار» مەجلىسىدىكى

(۳) صحىح مسلم. ج ۲ ص ۲۳۷.

حضرت عثمان زماننده جمعه نمازی ایچون ایکنچی اذان (۱) آر تدر لغان بولسه بو اش «عبادت فیلوده نی ضرر بار؟» دیگان سوزگه کوره توگل همده «اذان اوفو و ایشنو سبیلی خلقار ثوابی بولسونلر» قسدى برلده توگل بلیکه اجتماع حاجت اجبار فیلووی (خلق کوبایو سبیلی آنلرغه اعلام ایترگه ضرورت توشووی) ایچون ایدی . وانه، ایرته نمازندن مقدم اذان تکرار آیتولو رسول الله نك اوز زماننده بار ایدی (۲) . رسول الله زماننده برگنه اورنده و برگنه جماعت بولوب اوفولا طورغان جمعه نماز نيك صوگ وقتارده بر شهرده توری اورنلرده اوفولووی همده رسول الله نك صحراده اوفو طورغان عبد نمازینی صحرغه چیقمی مسجدلرده کنه اوقولولر نيك سبیلی اوشبو اجتماع ضرورت (خلق نك کوبه یووی و مشقتلر نك زور ایووی) در . اجتماع و مدنی ضرور نلرگه مجبور بولوب اشلنه طورغان اشلرگه هول و برائت نمازی، احتیاط ظهرو دنیاوی مکافاتلر برابرینه قرآن ختم اینو مسئله لرینی قیاس فیلورغه ادرن یوق .

(۲۸۶) مَنْ أَحْسَنَ فِيمَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللَّهِ كَفَاهُ اللَّهُ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ
صَلَّحَ سَرِيرَتَهُ أَصْلَحَ اللَّهُ عِلْمَتَهُ

ترجمه سی: « بر کشی اوزی برله الله تعالی آراسینی نوزوك قبلسه (الله تعالی نك امر لرینی برینه کینتوروب منع ایکنکلر نندن طیولسه)، شول کشی برله بنده لر آراسی نوزوك بولو طوغروسنده الله تعالی کافی بولور (نوزوك فیلور) بر کشی اوز نيك ایچینی (کوکلینی) نوزوك قبلسه ، الله تعالی آنك ظاهرینی (طشینی) نوزوك فیلور» .

خلقلرغه سوبیکلو بولوی، آنلارنی رضا فیلو بولی آنلرغه یاخشی آنلی بواور ایچون طریشوب بورو توگل، بو یول مقصدغه بارمی وشول حقه ده زحمت تار نودنده معنا چیقمی . بلکه آنك بولی ایسه الله تعالی برله ایکی آرائی اصلاح فیلوردر . بو اش بولسه، سین کبرهك تله و کبرهك نلمه، نگبسی بولا چقدر .

(۱) جمعه نمازندا امام منبرگه چیقغاندن صوگ اوفولا طورغان اذان ، رسول الله زماننده بولا ائله سبیلی «برنچی اذان» دیب و مسجد طشند (بزلرده مناره لرده) ایتوله طورغان اذان «ایکنچی اذان» دیب یورتوله در . امام بخاری «اقامت» نده «اذان» صلواتناغلی سبیلی اوشبو مناره آیتوله طورغان اذانی «اوچونچی اذان» دیب تعبیر ایتدر . صحیح بخاری . ج ۱ ص ۱۵۳ .

(۲) صحیح بخاری . ج ۱ ص ۱۵۳ .

(۴۸۷) مَنْ ادَّعى مَا لَيْسَ لَهُ فَلَيْسَ مِنْهُ، وَلِيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ (۱).

ترجمه‌سی: «بر کسی، اوز بئىكى بولماغان نرسهنى مېنىكى دېب دعوى ايتسه اول كشي بزدن توگل، اوزى ايچون جهنمدن اورن حاضر لسون!».

بو حديث شريفى كه اوشبو مادهلر كرهدر.

(۱) اوز بئىكى بولماغان بر مالنى دعوى ايتو. كيرهك شاهدار و كيرهك و بكسل كيك رسمى كاغدلر برلده اثبات ايتلسون اوز بئىكى بولماغان مالنى دعوى قىلو و حكمه حكم ايتكانندن صوڭ شونى آلوهرامدر. «ويكسل»، كيرهك بانق دن بورچغه آنچه، آلور ايچون گنه باصالغان بولسون و كيرهك بر كشيپنڭ بورحى ايچون سانلاجق ماللرندن بر الوشنى آلوب قالو (بو اش اوزى ده درست نوگل) فصدى برله باصالغان بولسون، حكمى بارى بر.

(۲) اوز بئىكى بولماغان برر كذابنى دعوى قىلو. شهر و مقاله لر يا كه نطق و خطبدرنى، فعل و معاملدرنى دعوى قىلو ده اوشبو حكمهدر. اوزى تاليف ايتمگان اثرلرنى، شعرلرنى نطقلرنى، اوزى قىلماغان اشلرنى و اوزى سويلمگان سوزلرنى حتى مجتاسلرده سوز سويلو حقى بېرمگان مستبدلرنى ده شامل. چرنسكه مشروع سوزدن كشيپنى طوقتاو، حقى هيچ كېمه و باعاغاندن صرڭ برهونى طوقتاو، اوزنده بولماغان حقى دعوى قىلوغنه مېنى بولادر.

بعض بر شارحلر بو حديث «زجر و فورقونو ايچون اينولگان بولورغه نبوشلى، موندى اشار برله گنه كشيپلر نڭ اسلام دېندن چىقاولرى معلوم» دېلر.

(۲۸۸) مَنْ ارَادَ اَنْ تَسْتَجَابَ دَعْوَتُهُ وَاَنْ تُكْشَفَ كُرْبَتُهُ فَلْيَقْرِجْ مِنْ مَعْسِرٍ (۲).

ترجمه‌سى: «بر كشي، اوز بئىك دعاسى قبول بولونى نلسه و فايقوسى كېتونى استسه بلاغه و مشقت كه توشكان كشيپگه باردم بېرسون و آنى شادلاندرسون». حسرنلى كشيپلرگه باردم بېرو و آنلرنى تسليه قىلو، شادلاندر، دعانڭ قبوللقغه آشوبينه معنوى بر سېب بولور. ايزگولكلر بر ابرينه مكافات قىلو، الله تعالى نڭ عازندن بولغان ايچون كشيپلرنڭ حسرتلرېنى بقررگه اجتهاد ايتوچيلرگه، شول ايزگولكلرى ايچون دهالرېنى قبول قىلو برله مكافات ايتووى ممكن.

(۱) سنن ابن ماجه، ج ۲ ص ۲۸.
 (۲) احمد ابن حنبل مستدى، ج ۲ ص ۲۳.

(۲۸۹) مَنْ اسْتَعَاذَكُمْ بِاللَّهِ فَاعِينُوهُ وَمَنْ سَأَلَكُمْ بِاللَّهِ فَأَعْطُوهُ وَمَنْ دَعَاكُمْ فَأَجِبُوهُ وَمَنْ آتَى الْيَكْمَ مَعْرُوفًا فَكَافِئُوهُ فَإِنْ أَمْ تَجَدُّوا فَادْعُوا لَهُ حَتَّى تَعْلَمُوا أَنْ قَدْ كَاتَمْتُمُوهُ (۱).

ترجمه سی: «بر کسی، الله ایچون سزگه صفغسه سز آی اوز هما بئنگزگه آلاکوز (صالاکوز). بر کسی، سزدن الله ایچون دیب سوراسه، آکار بیرگز بر کسی، سزی اوزینه فوناقغه چانرسه (مانع بولماغان صورنده) شوکار وارگز. بر کسی، سزگه ایزگولک کورسانسه، سز آکا مکافات بیلگوز (ایزگولکنی ایزگولک برله فاینارگز). اگرده مکافات قبولورلق نرسه ناپهاسهگز (بیررلک نرسهگز بولماسه) سز آنگ ایچون - ایندی مکافات بولماندر - دیب کوکلهکوزگه کیلمکان که قدر خبر ده ایلگوز!...».

(۲۹۰) مَنْ أَصْبَحَ مِنْكُمْ آمِنًا فِي سِرِّيهِ مُعَافٍ فِي جَسَدِهِ عِنْدَهُ قِرْتٌ يَوْمَهُ فَكَنَّمَا حَيَاتِ الدُّنْيَا لَهُ بِحَدِّ أَفِيرٍهَا (۲).

ترجمه سی: «سزنگ آراکزدن برگز اوز بئنگ نفسنده امین و بدنی سلامت بولوب ایرنهن که کرسه، کونلک آزیعی بولسه گویا بتون دنیا آنگ حضورنده جیرلعان بولور»

کشی، اوز بئنگ نفسی (عمده عالی) و بدنی جهندن سلامت و امین همده کون اوتکاررلک ررفی بولسه البته دنیاغه خواجه بولمان حکمندهدر. شوشی نرسه، زور بایلقی وانسانلر طرفندن ازله نه طورغان «سعادت» در.

«سعادت» دیگان نرسه دنیاغه بارمی بوفمی ۹.

بو سوؤالنگ جوابی کشلرننگ طبیعتلرینه فاراب بولادر. دنیاغه، بار سعادتنی کورماوچیلر و اوز فایقولری ایچون گنه توکل بلسکه باشقلرلرننگ فایقولرینی بوکلرل بیاوب کو بوب بوروچیلر، مونلرننگ خلائجه بوق نرسهنی سعادت صاناب شوکا شادلانوب بوروچیلر بار. بو کشلرننگ جوابلری اوشبو اوز حاللرینه کوره بولاجقی طبیعی.

(۱) - من ابی داود، ج ۲، ص ۳۴۹.

(۲) - جامع ترمذی، ج ۲، ص ۵۸.

پادشاهلاردن بىرى دىنباده «سعادت» كە ايرىشۇ بولالمىدى، لىكىن تابىغا
 آلماي عاجز بولۇپ بۇرى ايدى. اوزىنىڭ منجى: «مۇنىڭ چارەسى، سعادت»
 ايرىشكان كىشىنىڭ كۈلمە گىنى كىيىم، شول اشنى قىلسەلەك سعادت» كە ايرىشورسىن «
 دىب كىيىش بىرگان ايدى. كۈلمە گىنى پادشاهقە كىيىرر ايجون دىب بتون
 ەلىكىنى تىكشورۇپ سعادت» كە ايرىشكان كىشىنى ازە دىلەر، كۈب زمانلار ئفتىش
 باصادىلەر. كۈب اجتهاد سوڭىدە اشچىلەر آراسىدە مسعود بىر آدم نابولدى. لىكىن
 ئانى گە فارشى، فقيرلىكنىڭ كەچىگىدە بولغانلىقى سببى بۇ اشچىنىڭ كۈلمە گى
 يوق ايدى.

بافردن آلتون باساو وشول اش سببىدىن سعادت» كە ايرىشونىشى بىرلە ايكىچى
 بىر آدم، بتون ەمىرىنى شوشى ەلمى اوگرەنو بولۇدە صرف ايتكان ايدى.
 كۈب يورگاندىن سوڭ مذكور ەلمى بىلە مۇرغان آدمنى تابىدى. لىكىن ەالم:
 «سېنىڭ اوسنىڭ باشى باغشى كۈرلە، مېنىم شىخىم مذكور ەلمى فقيرلىكنىڭ سىڭ
 درجە سىدە بولغان كىشىلەر گە گىنە اوگرەتور گە رخصت ايتكان ايدى، ايدى سىم
 بىك فقير بىر آدم تابوب كىتور، مېن آڭزار اوگرەتور مېن، سىم شونىدە ئىڭلاب
 طوررسىن!» دىدى. مذكور آدم اشچىلارونلە ئىچىلەر آراسىدە بىك فقير آدم ازەب
 بوردى وصابون آلورلىق كۈچى بولغان سببىلى قوم بىرلە كىيىم بۇچى بىر
 آدمنى تابوب باباغى ەلم حضورىنە آلۇپ كىندى. بۇ فقيرنى كۈزۈرلە ەالم، آبانفە
 باصوب: «سبحان الله، بۇ آدم مېنىم شىخىم، مېن آلتون باساو ەلمىنى موندىن
 اوگرەندىم» دىدى. (بىرەو آلتون جىونى «سعادت» ماناغان و قىندە ايكىچى بىر
 كىشى قاشىدە آنىڭ ەيچ ەمىنى يوق بولادىر).

شولاي بولسەدە «سعادت» دىگان نرسەنىڭ دىنباده باراقتىدە شىبە يوق.
 كىرەك الوغ و كىرەك كچوك، كىرەك دواملى و كىرەك دوامسىز بولسۇن «سعادت»
 حقيقى روشدە دىنباده بار، ەمى گىنە بىر نرسە ئوغل. آورلىق سوڭىدە، بىكلىك
 كورو، قايفۇدن سوڭ شادلىق ە اوچراو، خستەك آرتىدىن سلامنىڭ نابو كىك
 نرسەلرنىڭ ەمى بىرى حقيقى روشدە بار بولغان «سعادت» لردىر.

مگر دە بىك كۈب كىشىلەر «سعادت» نىڭ ايتىدى نرسەدن عبارت ايكانلىقىنى
 زە آلەبلەر و اوزلرنىڭ مسعود بولماولارنى سويلەپ زارلانۇپ بۇرىلەر. حقيقىت
 ەالمە «سعادت» باقاواق فانىماغان ەالمە قناعىلى و رضا بولۇدىن، «سعادت»
 سزلك دە طمع و حرص قىلۇدىن عبارتىر. اوشۇ ەمدى شىرىف دە شۇنى ائىلان،

کونلک آزی برله سلامتک بولسه شوکنا فذاعت فیلورغه ارشاد ایتهدر. حقیقت حالده، حرص و فوم-زاقدن قورتولماغان، رضا برله فذاعتنی اوزی ایچون زینت اینوب آلمانغان کشینک «سعادت» که ایرشوی محالدر.

(۲۹۱) مَنْ أَعَانَ عَلَىٰ خُصْمَةٍ يَظْلِمُ أَوْ يُعِينُ عَلَىٰ ظَلَمٍ لَّمْ يَزَلْ فِي سَخَطِ اللَّهِ حَتَّىٰ يَنْزِعَ (۱).

ترجمه سی: «بر کسی ظلم بولنده دعوالاشوغه یا که نیندی گنه بولسه ده ظلمغه یاردم بیرسه شول اشینی فویقانغه قدر الله تعالی نك آچوونده بولور». ظالمک برر توری حق اش بولسه آنکا یاردم بیرودن منع بوق، بلکه یاردم بیررگه نبوشلی. بو اش ایسه ظلمغه نوکل بلکه حقایقغه یاردم بیرو بولور. اما بیه طوروب برر توری حق اش که فارشو یاردم بیرو حرامدر. بو اشنی اشلوچی کشی، نوبه اینکان گنه قدر الله آچوونده بولاچاغی اوشبو حدیثده خبر بیرلدر.

حقسز ایکانلگیمنی بله طوروب دعوالاشوغه فونورنوچیلر، دانوسچیلر و سعابتچیلر ایچون عرضالکر یازوب بیروچیلر، شول اش آرنندن یوروچیلرگه ترجمانلق خدمتی ایتوچیلر، شاهد بولوب یوروچیلر یا که محکمه لر حضورنده آدواتاق فیلوچیلر هر بری شوشی حدیث نهیددی آستینه کر لر.

(۲۹۲) مَنْ اغْبَرَّتْ قَدَّ مَاهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ حَرَمَهُ اللَّهُ عَلَى النَّارِ (۲).

ترجمه سی: «بر کشینک آیاقلری الله بولنده نوزانلانسه، الله تعالی اول کشیننی اوتغه حرام فیلور». درست نیت برله آدلانغان آدمولر ضائع بولاچق نوکل، الله تعالی طرفندن مکافات بیرلچکدر.

(۱) سنن ابن ماجه. ج ۲ ص ۲۸. «او یعین علی ظلم» عبارتتی شهله نووی سبیلی راونیک اوز تردیدیر.
(۲) صحیح بخاری. ج ۱ ص ۲۱۸. احمد ابن حنبله مسندی. ج ۳ ص ۴۷۹ و ج ۵ ص ۲۲۶.

(۲۹۳) مَنْ أَفْتِيَ بِغَيْرِ عِلْمٍ كَانَ آثَمُهُ عَلَى مَنْ أَفْتَاهُ وَمَنْ أَشَارَ عَلَى آخِيهِ بِأَمْرٍ يَعْلَمُ أَنَّ الرُّشْدَ فِي غَيْرِهِ فَقَدْ خَانَهُ (۱).

ترجمہ: «برکشر گہ یا کُشش فتویٰ بېراسہ گدای فتویٰ بیروچی گہ در. و بر کشی اوزی موافق دیب بلسگان نرسہ سینک کبررسی برلہ بور آدم گہ کیمکاش بیرسہ، شول آدم گہ خیانت ایتوچیدر».

بو اورندہ غی «فتویٰ» دن مراد «دینی» مسئلہ لر، حلال و حرام حقندہ غی «فتویٰ» لر بولوب آنک علم ای. «قرآن و سنت» نی بلودن عبارتدر.

سلفی عالمہ لر حلال و حرام طوغر و سندہ فتویٰ بېرودن صافلانہ لر، اوزارندن صور اوچیلارنی ممکن ندر باشقہ ارغہ بباررگہ طریشالہ لر، فتویٰ بېرونی بیک الوغ اش دیب حساب فیلہ لر ایدی. بعضیلہ لر بو طوغر وده فتنہ لانی اوشبو اوج نورلی گنہ کشی بېور: (۱) قرآن کریم علمندہ ماہر آدم. (۲) نزاع اوزہ رگہ مجبور بولغان امیر. (۳) احمق و متکلفی. ابن سیرین حضرتلہ لر ہر وقت: «مبن ہوارچ کشینک اولنگی ایکبسی توکلن، اوچونچسی بولام کیلمی» دیب اُنور ایدی. سفیان بن عیینہ دہ: «علمسز کشی ہر فاچان فتویٰ بېررگہ آشقوب طور» دیب سولیلدر ایدی. شعبی ننگ: «شوشی اوز رآباری برلہ فتویٰ بېروچیلر سببلی مسجدن سوییہ باشلادم ایدی» دیب قایغروب سویلہ گاننگی مرویدر.

بو طوغر وده: «اجرؤکم علی الفتیا اجرؤکم علی النار» ہم دہ «من افتی بفتیا غیر ثبت فانما اثمہ علی من افناه» روشنندہ حدیثلر روایت ایتولہ: (۲). ہر حالہ شول منصب غہ کر مہ گان کشیلر ایچون حلال و حرام، فرض و مکروه مسئلہ لر حقندہ فتویٰ بېررگہ آشقمازغہ نبوشلی.

علمی بولوب دہ اوز اجتہادینی صرف ابتکان صوگ خطا فتویٰ بېرگان بولسہ اول کشی (مجتہد) الہتہ معذوردر.

فتویٰ بېرو، اللہ نہالی ننگ حکملرینی تبلیغ ایتودن عبارتدر. شو ننگ ایچون فتویٰ بېروچی، بیرہ طورغان فتویٰ سی حقندہ عالم و صادق، سوزندہ و فعلندہ طوغری و انصافی، ایچی برلہ طشر برتوسلی بولورغہ نبوشلی. پادشاہلر

(۱) سنن ابی داؤد، ج ۲ ص ۵۹.

(۲) سنن ابن ماجہ ج ۱ ص ۱۴.

و حکومتلر اسمندن فرمانلرنی تبلیغ ایتار ایچون بیک کوب باخشی صفتلر تابلوی لازم بولسه، الله تعالی فرمانلرینی تبلیغ ایتوچیلر ایچون که آلات صاحبلری بولولری بیگره کده شرطدر.

اسلام دیننده تبلیغ خدمتی ایله شغفله نوچیلر ننگ الک اولسگیلری رسول الله بولسه فتوی بیروچیلر ننگ اولی ده اولدر. رسول الله طرفندن بیرلرگان فتوالر بتون امت ایچون عام بولوب آنلردن چیت گه، چیقوغه رخصت یوق. رسول الله دن صوگ، فتوی خدمتی برله صحابه لر آراسنده، هنبر ذاتلر مشغول بولدیلر. فتوی لری معروف بولغان صحابه لر ننگ جمله سی (ایر اردن و خانوناردن) ۱۳۰ نفر دن آرنقر. الک کوب فتوی بیرگانلری: حضرت عمر، حضرت علی، عبدالله بن مسعود، عائشه بنت ابی بکر الصدیق، زید بن ثابت، عبدالله بن عباس، عبدالله بن عمر ایدی.

مفتی طرفندن بیرلرگان فتوی، خلقلر ایچون لازم بر حکم نوگل شول فتوی برله عمل قیلو طوغر و سنده خلقلر اختیارلی بولالر. اما قاضی طرفندن قیلنغان حکم، خلقلر ایچون لازم بولوب آتی رد قیلو بارامیدر. «فتوی» برله «قضا»، «مفتی» برله «قاضی» آراسنده غی آیرما اوشبودر.

اهلبتی و اقتدارلری بولماغان کشیلر، فتوی بیرولری سببلی گناهلی ایسکانلکلری اوشو حدیث شریفدن معلوم بولادر. امام مالک حضرتلردن: «فتوی بیره طووغان کشی، اوزینی جنت گه ده، نموغ غه ده عرض ایتوب قارارغه تیوشلی» دیب برسوز نقل ایتهلر (۱).

«انخذوا حبارهم و ربما نهم اربابا من دون الله» (توبه ۳۱) آبتی حقنده عدی بن حاتم، رسول الله حضرتلرینه: «یا رسول الله! اول قوملر اوزلرینک دین باشاقلرینه عبادت بیلیمیلر» دیگان ایدی. رسول الله آگا: «الله حرام اینسکان و حلال نیلغان نرسهلرنی مونلر، حلال و حرام دیب فتوی بیردیلر، مذکور قوملر ایسه شول فتوالرنی ببول ایتدیلر، شول اش عبادت قیلو بولادر» دیب جواب بیردی (۲).

رسول الله ک اشیر سوزینه و قرآن کریم ننگ مذکور آیتنه مصداق بولماز ایچون «حلال» و «حرام» حقنده فتوی بیرو طوغر و سنده احتیاطلی بولورغه

(۱) اعلام الموقعین. ج ۳ ص ۴۴۶.
(۲) جامع البیان. ج ۱۰ ص ۸۱.

نیوشلی. «حلال» بول «حرام» حقیقە حەتتە وماخذ عادتی آدملرنىڭ دېلىسلىرى سوزلىرى نوڭلىرى بلكە مەصوم وشارعەتە اسناد اینولگان سوزلارگە بولور. شرعی دایلمار دەگى خصوصى وعودى فرمانلارغە كرمى، عرب لغتندە بولغان قاعدەلەر بويىچە آیت و حدیث عبارتلرى دلالت اینمى طورغان یاڭا بىر نرسە حادث بولوبدە شونىڭ مباح ياكە ممنوع ایگانلىگىنى بىلورگە نیوشلى بولسە فتوى بىررگە مجبورلك كوروجىلارنىڭ حر كىتلرى اوشبو روشدە بولاچقىر:

(۱) شول اش اوزى وياكە آنىڭ مثالى عصر مەادتندە بولوب بولماغانلىقىنى تېكىشىرو (ئىكوزور ياڭا اشنىڭ نارىغىنى نىقىق قىلو)

(۲) عصر مەادتندە، سلفى زمانندە بولماغانلىقى حەققىدە اوزىنىڭ قايسى وقتندە، قايسى بىردە ظاهر بولغانلىقىنى تېكىشىرو.

(۳) شول اش حەققىدە حەكمەتلرنىڭ، اجتماعى عالەملرنىڭ، طبىبلارنىڭ نىقىقى فېكرلار دە بولوارىنى بىلو.

(۴) اگر دە اجتماعى عالەملر و طبىبلر مەذكور نرسەنىڭ آدم بالالارى ایچون ضرر... ایگانلىگى حەققىدە ناوش كولىگى بولە فېكر بیان اینتكان وياكە عمل قىلنوب طورغانلىقىنى بىلگانلرى مەلدە انكار اینتمىگان بولسەلەر، بو وقتندە شریعت قاعدەلرینە چاغشىروب قاراو. شول نرسە، بىرر تورلى منقۇ اشگە سەبب و مەقدەمە نوڭلىمى ياكە بىرر تورلى منقۇ اشنى ایچىنە المەيە؟ اگر دە بو اشلرنىڭ بىرى دە بولماسە، «اشپادە اصل اباحت» دېگان قاعدە موجدېنچە مەذكور نرسەنىڭ «مباح» ایگانلىگى حەققىدە فتوى بىرو مەمكن بولادر.

بىر كىشى مشورت اینتكان وقتندە، نىقىقى نرسە مصلەت كورلسە - مشورت اینتوچى كىشى، شول مشورتنى كېرەك طوناقچ بولسون و كېرەك بولماسون - شول مصلەتنى باشرمى اینتو وامب و شونىڭ خلاقىنى عرض قىلو البته خبائىتىر. فاطمە بنت قیس، رسول الله حضورىنە باروب: «مىنى ابو جەھم بولە مەلۇبە صورىلەر، قايسىمە باروومنى موافق كوررسىز؟» دېب مشورت اینتكان وقتندە رسول الله «ابو جەھم، خاتون ئىنىنى طورغان كىشى اما مەلۇبە بېك يارلى، مالى بوق، اسامە بن زیدكە باروونى موافق كورەم» (۱) مەضونندە مشورت بىرگان و اوزى موافق كورگان فېكرنى آچىق سويلەگان ایندى.

(۲۹۴) مَنْ التَّمَسَ رِضَى اللَّهِ بِسَخَطِ النَّاسِ كَفَاهُ اللَّهُ مَوْ نَةَ النَّاسِ وَمَنْ التَّمَسَ رِضَى النَّاسِ بِسَخَطِ اللَّهِ وَكَلَهُ اللَّهُ إِلَى النَّاسِ (۱).

ترجمه سی: «بر کسی، آدمی را آچولاندی رانی اش اشلپ الله عالی نك رضالغینی ایسته سه الله عالی آنلرنك شرلرندن، یاوزلق اینولرندن اول کشینی صافلار. بر کسی الله عالی فی آچولاندی رانی اش اشلوی برله آدمی لرنك رضالغیرینی ایسته سه الله عالی اول کشینی یاردمسز حالده آدمی لرنك اختیارلرینه فالدرر». مقصود ایسه هر اشده الله عالی نك رضالغینی تاہارغه طرشو لازم ایکیلدیگینی بیان فیلوردر. الله رضا بولاچی اش حفتك خلقار خواه رضا بولسونلر و خواه بولما-ونلر نرودد ایتمازگه و شول اشنی فیلورغه نبوشلی. بر مسئله فی نعتین فیلوب سویلو و یازوب نشر فیلورده ده حکم اوشبودر. مقصود حقلقنی بیان فیلو و الله عالی رضالغینی تحصیل ایتمو بولسه شول سوزنی سویله گان اوچون خلقار، فی قدر آچولانسولر، سو فصد فیلسونلر الله عالی اوزی کافیدر.

(۲۹۵) مَنْ بَاتَ كَالاً مِنْ طَلَبِ الْحَلَالِ بَاتَ مَغْفُوراً لَهُ.

ترجمه سی: «بر کسی حلال کسب اینو یوزندن آروب بانسه، گناہر غفور بولنوب یوفلار».

اسلام دینی، مساه نلرنی ابدی بولغان حیات ایچون طرشو و سرمایہ یا صاو طوغروسنده تشویق فیلری فیبلندن دنیاوی و فانی عبات ایچون طرشو طوغروسنده تشویق فیله حتی «تشویق» برله گندهه فالمی بلکه بدلرگه اوشبو طرشوی بعض وقت فرض ایتمدر. حقیقت حالده آخرت سعادتینه ایرشو ایچون دنیاوی و فانی حیائنده قول اوسنونك نابو، خواجہ لقی ایتمو، عاجز و مسکین بولماو سبیلر. شونك ایچون حلال کسب اینوبده آروب بانوچیلر، اسلام دینی نك مذکور تشویقلرینی و فرضلرینی برینه کیتور و چن صائالورعه و عائللرینی ذلت و سفالندن فوتقارو فصدی برله کسب اینوچیلر اوشبو حدیث حکمینه کوره عفو فیلنورغه نبوشلی بولورلر.

فیرلرده، تکبیلرده، حرمتلی اورنلرده مجارر بواوبده خلقار نك صفتلرینی،

(۱) جامع ترمذی، ج ۲ ص ۶۴. و کل اشنی بره و گه تاہرشو معناسنده. حدیث شریفه «اللهم لا تکلمنی الی نفسی طرفة عین» کیلشد.

اعانت و احسانلارینی کونوب بانوچیلرغە شوشندی الوغ بشارتلىر فايچان بولور، اما كشيبلرگە يوز صووي تەكەز ايچون حلال كسب ايتوچيلر وما گلاي تېرلارینی آغزوب رزق ايزله پوچيلر و فول كوچلری برله، عېشت فېلوچيلر حقدە رسول الله حضرتلر يىك شوشندی الوغ سيونچلى خبرى هر كيمىك كوز اوگنده در.

كسب و هنر اهللىرى، صناعات و سودا برله ياكە آولمردە قىرلردە مال آسراب و ابيگون اشلاب رزق تابوچيلر اوشبو سيونچلى خبرگە اهميت بېررگە، مونك ايچون دە الله تعالى گە حمد و ثنا فېلورغە، اس اشلاب، مال تابوب، نفل نمازى اوفوچيلر ثوابلارینی تابار ايچون طرېشورغە تېوشلى.

اروى امة ياقوم سادت - و شادت وارقت اوج المعالى
بلا جد و كد و اجتهاد - وود و استلاف و اتصال
وهل يعطى بما يرجوه فرد - وهل تجدى اليمين بلا شماله

بو كونلردە وفات بولغان اعمادلى عالملار دن اسماعيل حقى افنديك جامع شريفده سويلهگان بر خطبه سندن اوشبو اوريننه مناسبتلى بولغان چهلر يىنى بو برده كوچره مز:

زىك مسلمان خلقى آراسنده: «بزرگه آخرت گنه لازم، باشقه مېچ نرسه كېره كى» دېب اوزارنچه زهد و نقوالق بولى طوتوچى بر فرقه بار. مونلرنك بوللرى طوغرى بول توگل بلكه بالقاولق بولېر. مونلر قاشنده دىباوى اشلر حقدە طرېشو و فزانونك اهميتى بوق. «قولده نى بولسه شول بېنار» دېب مونلر گويا فداعت و توكل ايتلر. حالبوكه اوزلرى «فناعت» برله «توكل» نك نېندى نرسه لىر ايكانلر كىلر يىنى بىلېلر. اسلام دېنى بالقاولقى و نيك يانونى فبول قبله طورغان «دېن» توگل. رسول اكرم حضرتلرى: اطلبوا الرزق فى خبايا الارض» دى. قرآن كرىم: «هو الذى جعل لكم الارض ذلولا فامشوا فى مناكبها و كلوا من رزقه» (الله تعالى، برى سزگە مسخر ايتدى، رزىكزنى قاولرنك توبه لرندن ازلەكز) دېب بېوره در. (قاولرنك توبه لرندن رزق ازلەو تېوشلى بولسه تېگىز برلر و بولونلردن ارله و بېگره كده تېوشلى بولادى).

انسانلر ايچون فول هنرى و اېگونچىلك گنه يېنى بلكه برده بولغان بايلىق و خزىنه لردن ده فائده له نورگە تېوشلى. اصل بايلىق ايسه معدن اشله بو برله حاصل بولور. ير نك ايچنده معدن بېك كوت، لىكن ير آستنده طورغان و قنده مونلرنك فائدى بوق. الله تعالى آنلرنى عبت (شولاي كوملوب طورر ايچون) بارانماغلنى

«وانزلنا الحديد فيه باس شديد ومنافع للناس» ديگان سوزندن معلوم. بو آيتده الله تەلى نيمى ماقى، نيم بولماسه بر اش اشلەودە مەكن بولمازاشى و آنى خالقرنك فائدهلەنولرى ايچون بار اناقلەينى آكلانادر. نيم باشقى مەنلر بر آستند، بانمازغە بلكە آنلرنى چىقارغە و فائدهلەنورگە تېوشلى.

اما بىزنىڭ زاهدلر مۇدنيا قومازغە، قناعت و توكل بىلورغە قوشالار، باشقىلر ايسە شولرغە مەانە قىلار. بولسا، بىتون اسلام دىنباينى چاغاب آلدى وشول عقيدە سېيندىن اسلام دىنبايسى اعتبوردن تېشوب انقراض بولېنە كوردى.

الله تعالى رزقى ازله و بىلورسون، رسول الله حلال كسب قىلو حققە نصيحت ايتوب طورسون دە، شونك بىرلە عمل قىلەق بىر دە، سېن كشى قولندەغى نرسەنى آلورغە قاراب طور! مسلمانلىق و دوستلىق شوشېمى؟! ..

خالقر توپراقى بون اور نېمە نتوب مەن ازله-ونلر دە سېن كشىلرگە قولكشى صوزوب طور! بولاش موافقى؟! الله تعالى و پېغمبرنىڭ امرلرېنى، ارشادلرېنى اعتبارغە آلمان صولك اشلرنك آخرىنى بولور؟! البتە ضعيفلەنور، فقيرلك كىلور، فقيرلك كىلو بىرلە «دىن» دە ضعيفلەنور. مەناقلەقە فالغان كشىنىڭ اخلاص بىرلە عبادت قىلوى مەكن توكل. رسول الله «رزقنى باشقىلەرغە ضرر قىلو بولى بىرلە ازله مەكز، فقيرلرنى ايزوب باى بولو بولېنى طومەكز بلكە رزقنى مەنلر قازو، بىرلر آفتارو بولى بىرلە نابكز!». دېمەشدر.

لكن بىر آستندە بولغان دېنەلرنى اشلەتو ايچون عام، ثبات، چىبىت لازم. اوشبو نرسەلردن مەروم بولولرى سېلى اسلام دىنبايسى ذليل بولوب قالدى. لايعد ولا بعضى بولغان عالملرنك منشأى بولغان انداس مەلكىتى، آسپادە بولغان بخارا، سمرقند وناشكندلردن اسلام علملرى بتونك سېنى زاهدلرنك نصيحتلرى بولدى.

بوزاهدلر: «بىز دىنباغە مەكگۈگە كىلەدك، قىامت باقىن» دىلر. درست، قىامت باقىن، لىكن ابللى مەك يلمى با كە يوزمەك يلىن صولكى بولور؟! بومەلوم توكل. قىامتنى بىتون امتنىڭ كوز آللارنە كىتروب قويو، مسلمانلرغە دشمەنلىق قىلو و نوقىگە مانع بواودر. شوشندى فكلر بىرلە باشلرى طومانلانغان خالقر: «البتە شولاي، مسلمانلر اىزلەچكلر» دىب طرىشمەزغە وھىچ بر اش كورمازگە باشلىلر وشوشى يالغاولقلرېنە «توكل» و «قناعت» اسملرى بىروب گوبا زەدلك ايتەلر. لىكن بولاش «توكل» دە «قناعت» دە توكل.

فناعت، باشقه لرنڭ ماللرېنه كوز قويىمى وحسد اينمى، اوز قولنده بولغان غه رضا بولوب طورىق بولوب توكل بتون سببلىرى حاضرلېب بئىرگاندىن صوڭ اللهغه تابشوردر. پېغمبىرمز حىرنلىرى اوزى ده طرىشه در، هر بىر زحمتلرگه قارشى طور ادر وفعلى بىرله ده بىرگه اخلاق درسى بېرىدېر ايدى. اگرده دعا بىرله اش بىتسه ايدى پېغمبىر نڭ دعاسىدىن الوغ دعا يوق، صوغشلىرغه باررغه حاجت بولماز بىلكه اوطورغان بىر ندىن دعا قىلور ايدى ده دشمنلر هلاك بولورلر ايدى. لىكن شولا بىمى ايتدى؟ آدم بالاسى طرىشو واجتهاد قىلو بىرله مأموردر. رسول الله: «خبركم من لم يترك دنيا لآخرته ولا آخرته لادنياه ولم يكن كلا على الناس» (سز نڭ خبرلى بولغانكز وپېغمبىر سوبه طورغان هم ده ابىكى جهانده بىغنىار بىنده لىر، شول كېمسه لىر در كه آخرت اىچون دىنيانى ناشلامازلر و دنيا اىچون آخرتنى قويمازلر بىلكه اىكېسى اىچون ده طرىشورلر. چونكه آخرت سعادتنى دىنيانى ناشلاوده توگل بىلكه هم آخرتنى هم ده دىنيانى برابىر آلوب باروده بولور.

«بىرگه دنيا كېره كمى بىلكه آخرت گنه كېره ك» دىيوچىلر كسب و اشدىن طوقتالار، يالغاولق قىلار، قايسىلر بىر «مشهوب» كه كېته و قايسىلر بىر «مكه» گه قاچا و قايسىلر بىر اوز او بىلر نده بوش اوطور ادر. اشسز طور و سىببىدىن مونلر ده «فكر» فوهمى باطل و بتون عمر لىرى ايسنه و وصوز ولوب يانو بىرله اونده در. بو روشده اشنى، كوچنى ناشلاو سببلى بتون ملت ضرر لانه در، موندى آدملىرى «انسان» صئانو درست بولماز. چونكه مونلر نڭ انسانلق بىرله بر علاقه لىرى ده بو قىدر.

بعض آدملىر بار: «بايلردن كىلگان زكات و فطر، نذر و عشر بىرله ده كون اونكاروب بولادر» دىلر و شوندى صدقه لىر بىرله كېچنوب طورالر. مسلمانلر حسابنه كون كورو و آنلرغه آور بوك بولوب طور و بولغانلقدن موندى مېشىت مندومدر. هر كېم اوز رزقىنى اوزى كسب ايتسون، اگرده عاجز بولسه شول وقت مجبورى صورنده مسلمانلر اوستلرېنه صالحور.

بىزه دىندارلق دعواسى بىك اوچوز. بىك كوب كشىلر فورى دىندارلىق دعواسى قىلار و مسلمانلر نڭ كونار لولارى، سعادتلر بىرله اىچون آرزى نده اجتهاد صرف اىنەلر و بول باشچىلىق قىلەلر. حقيقت حالده موندى كشىلر الام دشمن لرىنه خدمت اېتمكده لىر در. «دىندار» نىق اسمى بىرله، دېن گه خىانت اېتوچى

خاقلر شوشيلردر. مرنلر اوزلر بىڭ آخىرت كىشىلىرى ايكانلىگىنى دعوا ايتىلر اما اوزلر بىڭ بتون اوزولرى وبتون امللىرى «دنيا» در. مونلر «دنيا» نى بىرگنه ساعت كه بولسون كوكلار ندىن چىقاروب طور ا آلەملر.

* * *

اسماعيل افندى خطبه سندن آلمان نرسەلر مەز اوشبو يردە تەمام بولدى. حدىتلر بىڭ اصللر بىنى نىكشە مادك، بىر ھەفە مەسئول نوگلمەز.

آدم بالاسى با آخىرنى و با دنياسى ايچون طرىشو اوستىندە بولورغە تېوشلى. كسب ايتقوش اشلو انسانلارنى بالقاولقن، اسراف و سفاھننى، فقيرلك و اورلاو كىك بوزوق نرسەلردن صالحلارغە سەبب بولور. عرب شاعىرلردىن عروە بن اذىنەڭ اوشبو گوزل شەرلىرى كوكل گە آلورغە لائىقەر:

اذا لم لم يطل معاشا لنفسه	شكا الفقرا لام الصديق فاكثرا
وصار على الدين كلا واو شكت	صلات ذوى القربى له ان تنكرا
وما طالب العاجات من كل وغية	من الناس الا من اجد وشيرا
نسر فى بلاد الله والتمس الغنى	تعش ذابسا او تموت. فتعنرا

مەمۇنى: «آدم بالاسى اگۈردە اوزى ايچون بىر نورلى تركلك بولى قاير نەمەسە، فقيرلىكن و دوستلردىن شكايەت قىلور و ياقىنلار بىندە آور يوك بولور، آخىرنده افر بالرى انى براق كورە حنى تابومى باشلارلر. اقدام صاحىبى آدم، مەبىشت بولبىنە سىزغانوب كرشورده اجتهاد قىلور. شولاي بولسە، سەين بايلىقى حاصل ايتار ايچون اللهڭ دنيا سىنى گىزوب بور، با مال نابوب مسعود تركلك ايتارسن و باكه معذور حالده اولرسن».

درست، دنياده باشاو و دنياده بواھان بايلىقلرغە بايە بولورغە تلەگان ملت، بالمكز اوز فدا كارلىقى و اوز اجتهادى سەببىدىن گنە باشار. اجتهاددە كىمچىلك قىلوچى، هر نورلى خياللر و فرضلرغە بىرلوبدە طرىشو و سەي قىلودن مەروم طوروچى بىر ملتڭ نصىبى ايسە ذلت و سفاالتىن باشقە بولماز. حضرت على:

دواك نيك وما تشعر . ودواك منك وما تبصر .

دېمىشدر.

«بو زمانده حلال كسب تابو مەمكىن نوكل» دىگان سوزلر، صالحون صوفىلر طرفىدىن سوبلەنە طورغان مەھل و مەناس سوزلردىنر. «حلال كسب» هر اورنك و هر زمانده نابولادر. الله تعالىڭ: «يا ايها الذين امنوا كلوا من طيبات ما

رزقناکم و اشکروا لله ان کنتم اياه تعبدون» (بقره ۱۶۷) ديگان سوزى بعض بر عصر و بعض بر اورن اهللرينه گنه خاص بولماسه کيرمه . فرآن و سنت ، اجماع و قياس طرفندن منع بولماغان نرسه لر نك هر برى «حلال» در . بو حفته بعض بر مجتهدار خلاف ايتسه لر آنك ضررى يوق . مجتهدنك اجتهادى برله بنون دنيا مسلمانلرى الزام فيلنوب فرمان کيلنگانى يوق . مسلمانلر نك بتون ماللرى و هر بر کسبلرى حلال بولوب بيتماسه ده کوبره گى «حلال» ايکالنگنده شبيهه نورگه اورن يوق .

(۲۹۶) مَنْ تَابَ إِلَى اللَّهِ قَبْلَ أَنْ يَغْرَرَ قَبِلَ اللَّهُ مِنْهُ (۱)

ترجمه سى: «بر كسى ، جاني آلتنه باشلاغانچى توبه ايتسه ، الله تعالى آنك توبه سيني قبول فيلور» .

غرغره (۲) وقتندن مقدم ، انسان حياتنده بولوب شرعى حکملر (وشول جمله دن ا گرده گناھلى بولاسه توبه) برله مکلفدر . موندنه اولم قطعى نوکل بلكه شوندىن ترلر وى ده ممكن بواعانلقدن بو وقتندغى توبه «يأس» توبه سى بولمى وشوگنا کوره «ولبست التوبة لذئبن بعملمون السيئات حتى اذا حضر احدهم الموت قال انى نبت الآن ولا الذئبن بمونون وهم كفار اولائك اعزذنا اهم عذابا اليها» (نساء ۲۱) جمله سينه کررگه طوغرى کيامى ، بلكه «انما التوبة على الله للذئبن بعملمون السوء جهلته ثم بتوبون من ذئب» (نساء ۲۰) حکمينه موافق توبه بولادر . (آيت کریمه: «سفاهت و جهالت سببلى گناه فيلوب ده اولم حضاير بولمازدن مقدم ايتولنگان توبه لر ، الله تعالى نك مرحمتى و فضلى سببلى مقبول بولور» مضموننده در) .

رسول الله حضرتلرى اوشبو حديثى برله يأس (اميد سز) بولودن منع ايتنه و توبه گه رغبت فيلر در .

توبه ، حقنده بوقار يده بارلغان حديثلر شرحنده سوزلر بولدى . توبه سى قبول ايتو الله تعالى گه لازم اش توگل . «توبه سى قبول ايتار» نك معناسى : «الله تعالى اوزينك فضلى و مرحمتى برله قبول ايتار» ديگان سوزدر . وحى :

(۱) بو حديثنى ابن ماجه عبدالله بن عمر دن: «ان الله ليقبل توبة العبد ما لم يغره» ديب روايت ايتدر . سنن ابن ماجه ج ۳ ص ۲۹۲ .
 (۲) «غرغره» ديب آوزغه آلتغان سونك بوغاز توبينه باروب ده كبرو قايتووينه ايتوله . موندنه ايسه «جان بوغازغه كيلو» ديب تعبير ايتوله طورغان وقت مراددر .

بوئىدى دېور سىن اى متفلسى خطاە صواب بىر كون كلورده دىر سىن امان وار ايمش حساب. وىرمز ضرر زيان سكا تصديق حشر و نشر انكارى بىلكه سىچە ولور موجب عذاب. جر مك كئير اولسەده حق لطفاً عفو اينىر اما كه اعتقادكى تصحيحه قىل شتاب.

(۲۹۷) مَنْ تَوَكَّلَ عَلَيْنَا بَعِثْنَا لَهُ مِنْ لَدُنَّا أَجْرًا لَمْ يَحْصُرْهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ (۱)

ترجمەسى: «بىر كىشى، اھمىيەت بىر مېچە (عذر سز) اوچ جەھەنى قالدىرسە اللہ تەئالى آنك كىرگىلىنى مەرلەر (كوگىلى طوتتور)».

جەھە نمازى اوقور ايتتون مەلەدە، شەر و فرىدە بولغان خلقار بىر اورنغە چىلۇب امامك خطبە سىنى، وعظىنى ئىكلارلار، اوشبو بەئە برلە مسلمانلر اوز آرالرىندە بىر بىرى برلە مەعارفە قىلشورلر، حاللر بەدە مەطەع بولشورلر؛ بىر جەھە آراند، بولغان واقىئەلرگە مەناسەتلى وعظلارنى ايشتوب اثر آلورلر و اللہ ھالىگە برلىككە سچەدە ايتوب اسلام قارىنداشلىغىنى ياڭكار تورلر. اوشبو سەبب ايتتون جەھە نمازى غايەت اھمىيەتلى و فائىدە ليدىر. موفى اعتبارغە آماو وعذر بولمى طوروب قالدرو كوگىل قارالودن باشقەغە حمل ايتولماز وعذر سز طوناشدن اوچ جەھەنى قالدرو كوگىل بوزولوغە سەبب بولويبە عەجىب قىلنماز.

ھىدەئىك ظاھىرىدىن اوز ھەرىدە اوچ جەھە قالدروچىغە شوشىدى حال بولاجىش آڭلاشلسەدە مقصود بىر طوناشدن قالدرو بولسە كىرەك چۈنكە گناھنى طوناشدن قىياو سىرەك و آزالق اوزرىندە قىلۇغە كورە ضرر لىر اقدىر. ئەاون (اھمىيەت بىرمى، اعتبارغە آلمېچە) دېگان سوزگە كورە عذر برلە قالدرو چىلر بو تەھدىكە كرمى قالدورلر (۲).

جەھە نمازى، جەھە كون اوبىل و قەندە خطبە ھەم ايكى ركەت جەھەت برلە اوقولا طورغان نمازدن ھىبارتدىر. جەھە نمازىنىڭ شوشى روشدە اوقولوى ھەندە سانى ھاللىرى آراندە خىلاف باردر دېب بولمىز. جەھە نمازدن صولك رسول اللەنىڭ بەئەس وقت دورت و بەئەس وقت ايكى ركەت سنت اوقونغانلىقى ئايتىدىر. بو نماز، كىمەلرگە و ئىپتىدى اورنلردە فرض بولوب، ئىپتىدى نرسەلر

(۱) سنن ابى داود. ج ۱ ص ۱۵۸. جامع ترمذى. ج ۱ ص ۶۶. احمد ابن حنبل مىسندى. ج ۳ ص ۴۲۴-۴۲۵. لفظلر ابو داودنىقى. «جەھە» سوزىندە مېمىڭ شەھى برلە اوقو مشھور. ساكن، متع و كسر برلە اوقوچىلردە بار.

(۲) امام احمد روايتىندە «بىن غىر عذرە دېگان سوز تەصرىح قىلنەدر.

غدر ایسکانلیگی تفسیر، کتابلرنده، حدیثلرگه بازاغان شرحلرده تفصیل بولم سوبلنهدر.

جمعه نمازی «مکه» ده هجرتدن مقدم فرض بولغان ایدی لیکن مکه مشرکلرینک اورچولری ومانع بولولری سببلی مکهده وقت اوفولمی طوردی (۱). مدینهده باشلاب جمعه اوفوچی ذات اسعد بن زرارة بولدی. بو کیمسه رسول الله حضرتلری کیله ازدن مقدم، مدینهده جمعه اوفودی وبتون جماعت فرق آدمدن عبارت بولدی.

موندن صوڭ رسول الله حضرتلری مدینهگه هجرت ایتوب « قبا » ده بنو عمرو بن عوفیگه نوشوب دوشنبه، سهشنبه، چهارشنبه، پنجشنبه کولری (۲) طوردی و اوشبو کوندرده « قبا » مسجدینی تأسیس قیلدی (۳). ۱۲ نچی ربیع الاول بولغان جمعه کون « قبا » دن « مدینه » گه کوچدی و بنو سالم بن عوف « بطن الوادی » ده بلیغ بر خطبه سوبلب جمعه نمازی اوفودی. رسول الله حضرتلری طرفدن « مدینه » ده الیک اوفولغان جمعه، اوشبودر. بو وقتده اوز مسجدی بنا ایتولمگان ایدی.

(۲۹۸) مَنْ تَرَكَ الْكُذِبَ وَهُوَ بَاطِلٌ بَنِي لَهُ فِي رَبِضِ الْجَنَّةِ وَمَنْ تَرَكَ
الْمِرَاءَ وَهُوَ مُحِقٌّ بَنِي لَهُ فِي وَسْطِهَا وَمَنْ حَسَنَ خَلْقَهُ بَنِي لَهُ فِي أَعْلَاهَا (۴).

ترجمه سی: « بیگشکان وقتده بر کشی بالغان سوزنی فویسه آنک اچون جنتنک چیتنده سرای بنا قیلنور. بیگشکان وقتده حق سوزنی ده فویسه آکا چنتنک اورنا بر یرنده بنا قیلنور. بر کشی اوزینک خلقینی کوزله شدرسه آکا چنتنک اعلا بر یرنده بنا قیلنور. »

خلقینی توزه نو وگوزل خلقلی بولونک ایه بنی اوشبو حدیث شریفسن آچیق آکلاشلسه کمهک.

(۱) نیل الاوطار. ج ۴ ص ۱۰۷.
(۲) رسول الله حضرتلرینک « قبا » گه کولری میلادی برله ۶۲۲ نچی یل شهر ربیع الاول ۸ نچی دوشنبه کون فرنگی حساب برله سنتابر ۲۰ سده روسی حساب برله ۱۷ سده ایدی.
مدینهگه کرووی ایسه ۲؛ نچی شهر ربیع الاول (۲۱ نچی و ۲۴ نچی سنتابر) ده تر.
(۳) اسلام دنیا سنده باشلاب صالحان مسجد، اوشبو قبا مسجدیدر. موندن صوڭ رسول الله برک اوز مسجدی بنا ایتولدی.

طبیبلر ، انسانلر نڭ بدنلرینی ضررلی وههلك خسته اكلردن صافلارغه سبب بولسهلر اخلاقلی كشیلرده دنیاده باشاودن مقصود نیندی نرسه ایكانلگینی آكلارغه سبب بولورلر. اخلاق نوزوك بوا ماسه آدم بالاسینگ روعی سلامت بولماز، اخلاق فانولرینه بوی صونماغان كشی « انسان » اسمینی كوناررگه استحقاق كسب ایته آلماز. چونكه انساننڭ فلاح كسب اینووی نفسینی هر نورلی بوزوق نرسه لردن صافلابده فضیلتلر برله بیزه كله وگه موفودر. « فد افلاح من زكاهها وفد خاب من دساها » .

خلقی ، انسانلرده فظری وطبیعی بولسهده بوزوق خلفلر نڭ نریبه و كوب اجتهادلر سببندن نوزهلوی واقعدر. حدیث شریفنڭ خلقنی كوزله شدرو برله امر فیلوی ده شوی آكلانادر. سوزنڭ فسقه سی : طب علمی بولماسه ایدی انسانلر نڭ بدنلری و اخلاق علمی بولماسه ایدی روحلری دائم خسته بولوب طورلر ایدی .

بندهلر اخلاقنی نوزهو طوغروسنده اجتهاد قیلورغه تیوشلی . اخلاق بوزوقلی ، و با هم طاعون فیلندن سرایتلی خستهلك بواوب بنون ماتگه نارالوی ممكن. دنیاده منقرض بولغان والله تعالی نڭ آچووینه اوچراغان ملنلر نڭ هر بری اخلاق بوروقلی برله مبتلا بولغان قوملردر. قرآن كریمه مونلر نڭ هاللری حكایت ایتوله و عبرت قیلنوب كورسانوله در.

بعض بر خلقلر بر نورلی كشیار حقنده یاخشی و گوزل بولغانی حالده ایكنچی برلری حقنده مذوم بولورغه ممكن. اخلاق نوزهو و یاشلرنی نریبه اینو طوغروسنده شوشی نقطهنی آیروب بلورگه و شوگنا كوره عمل قیلورغه تیوشلی. مثال ایچون بو اورنده اوشبو مدهلرنی عرض ایتهمز :

(۱) جومردلك . بو خاق ابرار و خصوصا اوزلاری مال نابوچیلر حقنده گوزل اش صانالغان حالده ابرلر نریبه سنده طوروچی و آنلر قول كوچی برله رزق له نوب كون اونكاروچی خانولر حقنده گوزل خلق نوگل .

(۲) مافتاو و حرمتی سو بو . الوغلر ایچون گوزل خلق صانالماغان بو اش . یاشلر ایچون گوزل خاق صانالورغه تیوشلی . چونكه مافتاوانی سو بوچی یاشلر ، اوزلرینڭ م قتالولرینی كورو سببلی یاخشی اشلرگه اfdام فیلولری ، اجتهادلی همده عقیف و گوزل خلقلی بولولری ممكن .

(۳) زبنت سو بو . بو اش یاشلر ، ظریف و ادیبلر خصوصا خانون قزار

ایچون گوزل خلقی صانعالغان خالده عالمی، فضل و کمالات اهللری، زاهد و قارنلر ایچون مذموم خلقدر. «تمنت عجوزة ان تكون فتيمة—وقد يدس الجنيان واحدود الظير». «تروح الى العطر تبقى شابوا— وهل يصاح العطار ما افسد الدهر» كيك شهرلر زینت سوبوچی قارنلر حقننه سوبوله نمشدنر.

(۴) مدح برابرینه مکافات قیلور. شهر یا که مطبوعات برله مدح اینوچی کشیگه، مدح اینولامش کشی زور نوره یا که پای و یا خود زماننده مستثنی کشیلر دن بولسه مکافات اینو یاخشی اش. اما بر نورلی خلق، مدح برله مال حیوانی کسب نیاوغه سبب بولمالقدن همده مدح اینوچیلر اوزلری شوشی اشی «حبله» لری اوکوغه حمل قبله قیقلرن دن عادتلی ادملر، خصوصاً علم برله شغالهنو—چیلر حقننه بو اش مذموم خلقلر دندر.

(۵) زهدلك، مال و مرتبه گه رغبت اینماولك. بو خلق، قارنلر خصوصاً دین عالملری ایچون ممدوح بولغای خالده باشلر حصرصاً استعدادلری بار، قارنلر دن اش کیله طورغان کشیلر حقننه مذمومدر. چونکه ملنك کونارلوی ایچون باشلر نك اوزلری، یاخشی تربیه آلورلی، غنرلی معرفتلی همده چیلر قاننده اعتبارلی و حرمتلی بولورلی لازم. مونك ایچون البته مال، دولت و بایلق، منصب و مرتبه کبرهك. مرتبه و منصب، دولت و بایلق، ایلغان کشیلرلی جیت ملنر نوگل حتی اوزلرینك فایرغالی یاننده طوروچی خانولرلی ده سانغه صاناملر. شوندی کشیلر سببندن نچوك ایتوب ملت بوقاری کونارلسون، اوزلری محتاج بولغان کشیلر نچوك ایتوب ملت بالارینی تربیه اینه آلسونلر، مکتبلر و معلملر آسرارغه فوللرندن کیلسون ؟ ! ...

(۶) احتساب قیلور. اوزلرندن توبان بولغانلرغه معروف برله بیورو، منکر انلردن طیبو و ع، وما کباشی طورغان انلر حقننه نیهیلر یا صاو نارت کشیلر و عقیق عالمی ایچون بیک یاخشی خلقی بولغانی خالده باشلر طرفلرندن اوزلر بیه کوره الوغلرغه و اوز ترجمه عالمی ورلی نیهیلر برله قانش بولغان کشیلر ایچون ممدوح نوگلدر.

موناردن باشقه ارده کوب بولورغه ممکن. ذکر اینولوی قانغانلر، ذکر اینولگانلر گه نیاس برله بلفورلر.

(۲۹۹) مَنْ تَشَبَهَ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ (۱).

ترجمه سی: «بر کشتی، بر قوم که او خشاشه شول قومدن حساب ایتلور.»
 بی حسابت که سوکھی زمان شار علرنندن بعضیلر «کیوم سالومه او خشاشه»
 بیت معنای بره بار و بعضیلر ده «بر قومنگ اوزلرینه مخصوص بولغان نرسه لرنده،
 کیرهک کیومده بولسون و کیرهک طوروش یوروشده و کیرهک برر توری هیئتنگ
 بولسون» دیلر. بعضیلر ایسه «کافر ارگه او خشاوانی قصد ایتسه و نلهب او خشاشه»
 دیب قسیم قیلر.

«اجتهاد منورض توگل» دېگان کشیلرنی اور شوچی و مطبوعات واسطه سی
 برله تعقیب ایتوی، اوزلریننگ ده مجتهد سوزندن برگنه فاربشده چیت که
 چقماوچی آدمار ایکنلیگی دعوی قیلرچی، بزنگ زمانه زده غی داملار،
 حضرتلر، باشقه لرنی آیت و حدیث برله استدلال قیلو درجه سندن قووب نوشر.
 کانلرندن و بووظه فی اوزلرینه «امتیاز» قیلوب آغانلرندن صرک اوشبو حدیث
 برله بیک کوب رسه لرگه استدلال قیلدیلر و حسابسز کوب یئگی حکملر توزو-
 دیلر. مثل ایچون بو برده اوشبو بر ایکی ماده فی ذکر قیلودن شاید ضرر
 بولماز:

(۱) اصول جدیده برله اوفونو و یازارغه اوگره تولر، قارا نافتالارغه یازدرو
 و پارتالارغه اوطور تولر، معلملرنگ آییق اوزرنده یوروب تعلیم بیرو لری،
 عموماً نظامی مدرسہ لر و آوروپالولر طرفندن اختیار ایتولگان تعلیم اصوللری
 باشقه دینده گیلرگه تشبه بولا، بو ایسه «من تشبه بقوم فهو منهم» برله منق
 دیدیلر.

برطوغروده بیک کوب رساله لر یازلدی، مطبوعات برله مقاله لر ناز الدی،
 بقون مملکت مسلمانلری اوفودیلر، ایشندیلر، سوبله شدیلر. شونگ ایچون
 اوزون یازارغه حاجت یوق. «من تشبه...» حدیثندن استدلال قیلو چیلر طرفندن
 چیقارلغان اصول جدیده نزاعسی بو کونده بیک یواشلا نغان حتی کوب کشیلر
 فکرینه کوره بنکلن بولسده اثری همیشه ده بار. بو کتاب باصلقان و فتنه قازان
 غزیته لرینگ برنده اوشبو عبرتی اوقودق: قازان پایارندن بری «آبباش کیوگی»
 اسملی آولغه ایرم فز بالارغه مخصوص مکتبلر تأسیس ایتوب بنون مصرفلرینی
 اوزی کوتاره چک و معلم فریوب آکا وظیفه تعیین ایتدیک بولغان و مسجد
 قارنلرندن شوشی خصوصده رضالقرینی صور اغان. موگا فارشی اول کشیلری
 خصوصاً مسجد قارنلری نیندی جواب بیرر لر دیب بله سر؟ البته یغلی یغلی دعا

قیلہ پقلر، دیب کوگولگوزگہ کیلور. هر بر منكڙده كوگولمزگه شولای کیله در. لیکن «آیباش کیوگی» ده بولغان مسجد فارنلری بابنكڙ شول تشبینه فارشو اوشبو روشده جواب بازغانلر: «بزنگ ایلگه جدید اوفونوچ معلم کیتروپ مشقتله نوب یورمه جدید اوفوتوغه بزنگ یاشمز وفارنمز رضا نوگلمز».

(۲) اوشبو دلیللرینه بنا قیلوب دفن ایثارگه آلوب بارغان وقتده بیتلری آربالارغه صالوب آلوب بارو بارامی دیلر. حالبوکه میتلری آربا برله آلوب بارونكڙ ممنوع بولوی حقنده کتاب وسننده، باشقه بر دلیل بارلغی معلوم توگل. اوخشاو هیچ پاراماسه نیرگه کومونكڙ اوزنده اوخشاو بار.

(۳) مسجدر حاضرینه، جمعیت خیریه لر اسمینه خبرات صدوقلری فی بودن منع ایتمیلر. اوقا شهرنده خیر الله آخوند حضرنلری برنجی مسجدگه قویارغه دیب اشلنکان نارتمه سینی قویارغه موفق بولا آلمی بزنگ وقتمزده اوچ دورت ییل عمر اوزدردی. بزذن صوگ قویا آدیمی یوقی، امامک. مونكڙ حرام بولوی حقنده کتاب وسننده باشقه بر دلیل باردر دیب بلایمز.

(۴) اشلپه وپالتو، سبرنوگ وفورازنه کیولارگه بیک فانغ صورتده فارشی کیلدیلر. مونلر، اوزلریبکڙ چاپان وحابارلرینی، بورك و طولوبلرینی، پیما وچیکمانلرینی، قولاقچین و قالپاقلرینی، اویوق وچابانلرینی، کاراکی وکامز وبلرینی، کلپوش وکولمه کلرینی سنتگه موافق وصحابه لر کیگان کیوملرگه مشابه دیب بلگانلر کیلری آکلاشلادر. یوقسه کیوم حقنک یوقدر جسارت برله دعوالاشماز لر واوزاری کیگان کیوملر دن باشقه لر نی انکار ایتمازلر ایسی. حالبوکه رسول الله نكڙ روملر جهه سینی کیبوت نماز اوفووی وایران طیلسانی کیگانلیگی ثابتدر (۱). اوزون بر حدیثنده ابن عباس حضرنلری: آیروم بر امر بولمغان اوزنلر ده رسول صلی الله علیه وسلم کذاب اهللرینه اوخشاوی سوبه در ایسی» دی (۲). کتاب اهللرندن مقصود مسلمانلر توگل ایکانلیگی و«موافقت» معناسی ده «اوخشاو» بولوی معلوم.

امام مسلم، عبدالله بن عمرو بن العاص دن: «رأى رسول الله صلى الله عليه وسلم على ثوبين معصفرين فقال ان هذه من ثياب الكفار فلا تلبسها» (رسول الله اوستومده عصفر اسملی بویاوغه بویالغان ایکی کیوم کوروب: — مونلر کافرلر

(۱) صحیح بخاری، ج ۱ ص ۹۵-۹۶. صحیح مسلم، ج ۲ ص ۱۵۲.

(۲) صحیح بخاری، ج ۴ ص ۱۶۶-۲۶۹.

کیوم، مونلرنی کیمه! « دینی (۱) روشنده حدیث کوچه در. بو حدیث که شرح یازوچیلر، نهی نك همی ایتوب کافر کیومی بولونی نوگل بلکه عصفرگه بوالروی یا که پچی اعتباری برله خاتونلرغه مخصوص بولغانلکنن ایدی دبلر وموکارغه دلیل اینوبده ایکنهی برروایتنه بولغان «أَمَكُ أَمْرُكَ عِذَا» دیگان سوزبنی کیتو. لر. حتی اسلام عالمیری آراسنده عصفرگه بولغان کیوملرنی کیارگه درستمی نوگلمی روشنده بولغان نزاعنك اصلیده شوشی حدیثدر. ایکنهی بر راویلرنك روایتلرینه کوره عبدالله بن عمرو شول کیوملرینی اوتغه یاندیرغان بولادرده شونی رسول الله بلگانندن صوگ یاندرووی ایچون شلته اینکل همده کاشکی بعض برخانونلرغه کیدرگان بولسه نهی! — دیگان بولادر. اگرده عبدالله نی نهی فیلوغه سبب. کافرگه اوغشاو بولسه ایدی اول سبب خانونلر حقندهده بار، رسول الله آنی ایتمکان بولور ایدی. عبدالله، شول کیوملرنی رسول الله نك «یاندیر!» دیگان سوزبنی (۲) حقیقتگه حل اینکانلکنن یاندیرغان بولادر. حالبرکه رسول الله نك شول سوزی باری منع حقنده فانیملق کورساتو ایچون گنه ایتمولسگان ایدی. شارلر بو حقه شوشی روشنده ابضاح بیرلر. (۱۹۲ نهی حدیث شرحندهده سوز بولادی).

(۵) بعض بر علم برله شهرت چیفاروچیلر آباق اوزرنده بول ایتودن بیک فانیغ صورنده منع ایندیبار. تورکستانده بولغان بعض شهرلردن کیلنگان مکتوبلرده بعض بر عالملرنك آباق اوستنده بول ایتوچیلرینی ا کفار فیلولری روایت ایتمولدر.

بو مسئلهده بو درجهده فانیملق کورسه تورلک نیندی نرسه بار؟ بو طوغوروده انك درست بر روایت بولسه اولده حضرت عائشه دن کوچهله طورغان: «من حدثکم ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یدول قائما فلا تصفوه ما کان یدول الا فاعدا» حدیثی بولسه کیرهک. موی امام ترمذی و باشقهلر روایت اینهلر (۳). (اگرده بر کشی — رسول الله آباق اوزرنده بول ایتدی دیب سوبلهسه اشانما کتر، اول اش آنده بولمادی — مضمونندهدر).

(۱) صحیح مسلم. ج ۲ ص ۱۵۴.

(۲) ایکچی بر حدیث: «رأى النبی صلی الله علیه وسلم علی ثوبین معصفرین فقال أمك امرتك بهذا فأت افسلما قال بل احرفها» در. عصفر یوو سبیلی بتمگانلکنن رسول الله بولده فائده بولقلنی بیان ایتدی دیلر.

(۳) جامع ترمذی. ج ۱ ص ۴.

حافظ ابن حجر صحیح بخاری شرحنده بو خصوصده اوشبو روشده فکر بیان ایتهدر: حضرت عائشه اوز علمینه و اوز مشاهده سینه کوره خبر بیرهدر. اول رسول الله ﷺ اوی ایچنده، بورت آراسنده بولغان حالترینی یاخش بلسهده طشده بولغان و اوزی کور مکان بتون اشنی بلوب بنره آلماسه عجب توگل. رسول الله ﷺ آیاق اوزرنده بول ایتو خبرینی الوغ صحابه لردن حضرت حذیفه روایت ایتهدر (۱) همده شول حالنک مدینهده بولغانلشی معلوم اوز کوزی برله کوروب سویلی طورغان حذیفه گه اشانمازغه نچوک یاری؟ بو، بی دیگان سوز بولادر؟ (۲). آیاق اوزه بول ایتو عمر بن الخطاب، علی بن ابی طالب، زید بن ثابت کبک الوغ صحابه لردن و آنلرغه باشقه لردن ده ثابت. بو اش ایسه مونده هیچ بر مکروهلق بولماوغه دلیلدر. آیاق اوزرنده بول ایتودن منع حقنده رسول الله ﷺ اوزندن برگنه حدیثده بوق (۳). سنت برله عمل ایتوگه آرتق درجهده اهمیت بیروچی آدم لردن بولغان « نیل الاوطار » صاحبی: « سوزنک فسقه سی شول: چوگه لب بول ایتوده، آیاق اوزرنده بول ایتوده ثابت نرسه لر » دی (۴). امام ترمذی ده « علم اهل لردن بر طائفه آیاق اوستنده بول ایتوگه رخصت طرفنده لر » دیب اوز سوزینی سویلب کیتهدر (۵). ایندی حاللر شولای بولغاندن صوئک « من تشبهه » کبک عام عبارتلی و دلالتی بیک شبیهلی

(۱) باب البول قائما و قاعدا. عن حذيفة قال اتى النبي صلى الله عليه وسلم سباطة قوم فبال قائما ثم دعا بها فحسنته بها فتوضأ. صحیح بخاری. ج ۱. ص ۶۲.
(۲) بو واقعهنی امام احمد، مغیره بن شعبه دن ده روایت ایتهدر. احمد ابن حنبل مسندی. ج ۳ ص ۲۴۶.

(۳) فتح الباری. ج ۱ ص ۲۲۹-۲۳۰. عن هام بن الحرث ان جريرا (بن عبد الله الصحابي رضى الله عنه) بال قائما ثم توضأ. فسألته عن ذلك فذكر عن النبي صلى الله عليه وسلم فعل مثل ذلك. مسند احمد. ج ۴ ص ۳۶۴-۳۶۵. وقال سفيان الثوري في حديث عائشة «انا رأيتُه يبول قاعدا» الرجل اعلم بيها منها. سنن ابن ماجه. (ج ۱ ص ۶۷).
(۴) نيل الاوطار شرح منقح الاخبار. ج ۱ ص ۸۶. مونك مصونيتي امام عيني، ابن المنذر دن نقل ایتهدر. عمدة القاری. ج ۱ ص ۸۹۵.

(۵) جامع ترمذی. ج ۱ ص ۴. و حدیث ابی و اؤل عن حذيفة اصح. وقد رخص قوم من اهل العام في البول قائما. جامع الترمذی. وقد اباح البول قائما جماعة كعمر وابنه وزيد بن ثابت و سعيد بن المسيب و ابن سيرين والنخعي والشعبي واحمد. وقال مالك ان كان في مكان لا يتطير عليه منه شيء فلا بأس به والا فمكروه. وكرهه للتزويه عامة العلماء. ارشاد الساري شرح صحيح البخاري. ج ۲ ص ۲۳.

بولغان بىر حديث بىرلە استدلال قىلۇپ بۇ عملدىن منع قىلۇرغە نىچك، مەن بولما؟
شۇل عملنى قىلۇچىلارنى ا كفار ايتارگە نىندى بىر دىللىل نابولادىر؟ طوغروسى
مىسلانلارنى ا كفار قىلۇرغە مونلارنىڭ نىندى بىر حەقلىرى بار؟ حاجت اوناو طوغروسىنىڭ
مەن قىلىش پىردەلە نورگە ومەن قىلىش طەھارت و نىظافەت كە اهمىيەت بىرەرگە نىوشىلى.
شوشى اىكى قاعدە خايطر دە طوتۇلسە آنىڭ روشنىدە كۆپ حەكىمەت يوق. ھەر كىم
وقت و زماننى ھەمدە اورنىنى و او كىفائىلنى رىئايەت قىلۇپ شۇنىڭغا موافىق عمل
قىلۇرغە نىوشىلى.

(۶) ھەر تۈرلى جەمئىيەت خىرىيەلەرنى انكار قىلىدىلار و شۇل اشلىر آرتىدىن
يورۇچىلارنى ضالەت كە نىسبەت ايتىدىلار. مونلارنىڭ بۇ اشلىرى شۇل قىلىش و ھەي و
شۇل درجەدە اصلىدىن كە مونىڭ حەقنىدە سوز سويلەيدە ھىندىر.
(۷) ايرلارنىڭ يالان باش (آچىق باش) بولۇلارنى و ساچ بىتكرۇب يورۇ-
لارنى مەنكر اشلىردىن سانادىلار.

ساچ مەسئەلىسى ۱۳۳ نچى حديث شىرىف شىرەندە سويلەندى، مۇندە تىكرار-
لارغە حاجت كورلەي. ايرلارنىڭ يالان باش ھالەدە طورۇلارى، يورۇلارى شىرىيەت
قاراوندى مەباح اش ايكانىلىكى، باشلىرىنى پىردەلەپ، قابلاپ طورو حەقنىدە نىكلىف
يوقلىقى ھەر كىم گە مەلۇم بولۇرغە نىوشىلى. ساچ بىتكرۇب يورۇدە باشقە دىن-
خلىقىنە اوخشاوتق بولسە، باشنى قورۇپ يورۇدەدە باشقەلارغە اوخشاوت بار،
شۇلاي بولغاچ بىرىنى دىرست كورۇپ دە ايكىنچى بىرىنى مەنەق ايتۇدە حەكىمەت
نى نىرسە؟.. ساچ حەقنىدە: «اھلقوھ كل او تىركوھ كل» حديثى رىوايت ايتۇلدى (۱).
رسول الله شوشى سوزنى ايتۇپ طورغاندە ساچ اوسىرۇپ يورۇدە مەنەق ايتۇحقى
كەندە بولۇر؟..

بعض بىر آدمىلر اوز اسمىنى اوغلىرىنە و خاتۇنىنىڭ اسمىنى قىلار بىزە قوشۇنى
«ايوان ابوانىچ» گە اوخشانلار و حىرام اش اورنىدە مەنقۇر بىر عمل ايتۇپ
كورسەتەلەر. انا اسمى بىرلە اوغل و انا اسمى بىرلە قىز اسمەلنى حەقنىدە شىرىيەت
طىرفىدىن مەنەق يوق. اسلام ھالەللىرى آراسىدە مەھمەد بىن مەھمەد بىن مەھمەد بىك كۆپ.
۷۳۴ دە وفات بولغان ايبۇن ابوالبركاننىڭ اسمى ھەمدە اون آلنى بوونىغە قىلىش
آنا بابالارى «مەھمەد» اسمىدەلر ايدى. ا گىردە. «ايندى بو زمان ايسكى زمان
توگىل آنا باباننىڭ بىر اسمەدە بولۇوى زور يا كىشىلەرغە سەبب بولۇرغە مەنەق»

دیب اینولسه یول بار. اما ایوان ایوانیچ غه اوخشانو مقبول عنر توگل .
«اجتئاد منقرض توگل» دیبوچیلرگه رد و طعن قیل طورغان داملار
وملار بوفاریده کر اینتولگان نرسه لر و شوئلر قییلندن باشقه بیک کوب اشارنک
شریعت فاشنده منی بولویونه اوشبو حدیث برله استدلال قیلغانلری حالده
قبر بدعتلرینی نهی قیلو، خاطرلرینه کیلمادی.

قبرلرگه بنالر صالو و شهملر یاندر و پ طورو، مدد صوراو قصدی برله
یراق برلردن سفر قیلو و میتلردن دنباوی اغروی حاجتلرینی اوتنو ایسه
شبیته سز مونلرینی «وثن» حکمنده ایتو و شوشی اشلرنک هر بری باشقهرغه
صرف دنباوی نقطه دن توگل بلسکه صرف دینی جهندن اوخشاو ایدی.

* *

ایندی اوشبو حدیث شرحینه عائد بر ایکی سوز سویلیمز :

مسجده جماعت نمازی او قولاچق و قننی خلق غه اعلام ایتو ضرور کورلگان
صوگنده صحابه لر طرفندن ننگراو فاعو، بر غی نچقرتو، اوت یاندر و بیک نرسه لر
برله اعلام قیلو ماده لری عرض ایتولگان ایدی. لکن رسول الله حضر نلری
مذکور نرسه لرک نصاری و یهود همده مجوسلرده معمول بولویونی سبب کور-
ساتوب قبول ایتمادی و نهایتده «اذان» نچقرغه قرار بیرلیدی. دیمک یهود
و نصاری همده مجوسلرگه ارخشاوعه رسول الله رضا بولمادی. سلام حقنده ده
یهودار روشننده سلام بیرودن منع اینکان حدیثلری بار.

دشمن عسکری کیلگاندنه ابرازیلردن کوچه گچ آلوب رسول الله، شهر
چیتنه اور فاز بتدی همده چیتلرده کوروب مسجینی اوت برله یاقتر نرغه مساعه
ایندی. بواشلر ایسه چیتلرگه اوخشاوون منع ایتماورگنه توگل بلسکه اوخشاوونک
اوزیدر.

رسول الله نک اوشبو قییلندن بولغان معاملهلرندن حاصل بولغان نتیجه
اوشبو در :

«دینی اشلرده خصوصاً باشقه بر قوملرک دینی شعارلری بولغان کیوهلر
کیبو یا که «روحانی آنالر»، «راهب» و «قسبس» قییلندن عنوانلر قبول ایتو بیک
اشلرده، صدی صورتده ارخشاو ممنوع. اما عرف و عادتلر، عموماً دنباوی
اشلرده چیتلرگه اوخشاو ممنوع توگل.

حقیقت حالده علمسز قوملرک عاملیلرگه، مدنیتسزلرنک مدنیلرگه اوخشاو

مجبور بولولاری طبیعی و حیات فانولرنندن کلی بولغان بر فانولدر. چای ایچرومن، سام اور وچین آیافلر اسنعه، ال اینترومن، آت، آربا، بورت بر اسبابلر من غزنه و ژورناللر اوقوومن، کناپلر باصدروومن، لامپا یاندر وومن، ریزینکه فالوشلر کیوومن کبک اشلرنک هیچ بری عقنده صحابه لرگه اوغشیمز دیرگه مجالمن بوق. تیمر بول و پارا خودلر برله بورولرنی، نیلیغراف و تبلیغون برله خبرل شو. لرنی، الیکتربق یاقنیسی برله فؤده له نولرنی ده سلفی لرگه اوغشاو ایچون قبله من دیب دعوی اینوچی بولماسه کیرهک.

سلفی عالملری و اسلام دینینک حقیقی خادملری منقرض بولمادن صوگ آنلر اورنلرینه اوطورغان کشیلردن بر طائفه، اسلام دنیاسینه رهباناق کرتوب مسلمانلرنی علمدن، هنر و صناعاتدن تمام بیزدردیلر. وایکنچی بر طائفه ده مکمل روشده دنیایه کیلگان اسلام حقوفینی (فقه علمینی) اوزینک موضوعسندن چیقاروب آنک اورنینه هر نورلی فتوی کناپلری، فال و فیلدن عبارت دنیسا زورافی اثرلر تاراندیلر. شوشی نرسه لر برله مشغول بولو سببلی مسلمان دنیاسی قورغان بوتاق بولوب قالدی، قولندن آزغنده اش کیلماز بولدی، شخصی حریتلری و استقلاللری برله بولمکده ملی استقلاللری و حریتلری ده انتحار قیلدی. شوشی حاللری برله مونلر ایندی اوزلری نیندی بر فسائده لی اش اختراع اینه بلسونلرده کشیلرگه ایبه رمی وچیتلرگه اوغشامی دنیاده طورا آلسونلر. حاضرگی مسلمانلرنک شوشی آکلری و شوشی سوپهلری برله باشقه لرغه ارخشی بلولاری ده زور اش صانالورغه نیوشلی.

* * *

اسلام دیننده ایبرلرنک خانولر کیومنده بورولری و خانولرنک ایبرلر کیوملرنده بورولاری منع اینولسه مونک دلیلی اوشبو. «هن تشبه . . .» حدیثی نوگل بلیکه «لعن الله المتشبهات من النساء بالرجال و المتشبهین من الرجال بالنساء» (۱) فیلمندن خصوصی دلایلرگه کوره در. شارحلر بیانینه کوره مونک سببی، کیوم اوغشانودن مقصود خانولرنی و ایبرلرنی آزدرو بولادر اییدی. «لعن الله المتشبهات . . .» کبک حدیثلرده گی اوغشاودن مراد خاص کیوملرده اوغشاو بولورغه نیوشلی. ایبرلر برله خانولر آراسنده مشترک بولغان کیوملرده مونک حکمی یورماز. حضرت عائشه باشسماق کیودن بر خانوننی منع

اینگان بولسه بلسکه اول وقتده باشماق اپرلرگه خاص کیوم بولغاندر. بو کونده
 قطای مسلمانلرینک ایراری و خانولری بر فورمه کیوم کینگانلککاری روایت
 ایتولنه. اگرده شول خبر درست بولسه خاص کیوملرده اوخشاو بولماغانلقدن
 شریعتده ممنوع اشنی اشلیلر دیب بولمی. بزدهگی اوبوق چاباتا، ریزنکه فانوش
 نیچوک بولسه آنلردهغی باشقه کیوملرده شولای بولورغه ممکن.

بو حدیث شریفی شریعتده سوپلهگان سوزارمز شریعت فاشنده درست
 بولوب بولماو نقطهسندن سوپلندی. جواز و حرام مجاز و حلال مسئلهلری
 حقنده شریعت حکمی مطلقا آلدی طونلورغه، خلقلرنک فکرلرینه و عقیدهلرینه
 موافق بولوب بولماوینی اعتبار قیلمازغه، سماوی حکمنی انسانلرنک نهلورینه
 تابع ایتمازگه تیوشلی. اما موئدن باشقه صورنده خالقنک فکرلری برله حسابلاشو،
 عمومی بولغان عرف و عادتلرگه رعایت ایتو، آنلر نفرت ایتهرلک و معیبتلری
 قایتورلق نرسهلردن صافلانور مطلقا تیوشلی اشد. خصوصادینی منصبلرده بولوچیلر
 و شریعت خدمتی ایتوچیلرنک اوزلرینی مرغوب کورساتولری، خلق معیبت
 ایتمازدی قیافت و حاللردن قاجولری لازمدر.

بر کشی، چیتلرنک دینی شعارلری بولماو شرطی برله نلهسه نیندی فورمهده
 کییونوب بورتسون، ساچینی نلهسه آلدروب و نلهسه ینکروب بورتسون، نلهسه
 آباق اوستندن و نلهسه چوگهلهب بول ایتسون، هر نوری عارضی حاللردن
 تجرید ایتلوب طونولغانده بو اشلر مجاز بولوب، مونک سببندن شول کشیگه
 طعن قیلو و عیبلهب سوپلهو تیوشسز اش، شریعت نظرنده حقسزلق و ظلمدر.
 شونک برله بر ابر گرچه حرام و ممنوع، گناه اش و مذموم عمل بولماسهده دینی
 خدمت برله شقله نوچیلر، فاضلیق و اماماتی، معاملك اورنلرنده طوروچیلر،
 خالق و طبیعتلری، معامله و ظاهری کورنشلری برله خاقلرغه اوزلرینی سوپدرلری،
 آنلر مکروه کوره طورغان اشلردن صافلانولری البته لازم. چونکه خلقلر بو
 آدملردن معیبت آلسهلر، حقیقی ناهقین مونلرنی اعتبارسز و ثبانشز صانسهلر
 بو وقتده دیننک اوزلرینده اخلاصلری قایتوغه و اهمیت بیرمی باشلاوغه کوچلی
 سبب بولور. مونک ضررلی و بیک ضررلی اش ایکنلگی معلوم. فعل برله
 نفر نلندروب طورغان نرسه حقنده سوز برله ترغیب قیلونک فائدهسی بولاچق
 توکل. خاقلرنی نفرت ایتدردن منع حقنده حدیثلر بار. ۱۶۷ نچی حدیثندهده
 بر آز سوپلندی.

ضرورت بولماغان، وقتده مفتى و فاضيلر، امام و مؤذنلر، مدرس و معلملر برلى خاق بارانا طورغان فورمالرده بوررگه، خصوصاً تفسیر و حدیث، سیر و فقه فنارندن، معلمك ایتنه طوروب پوشکین و لیر ممتونی گه اوخشاو قسدی برله آچیق باش، پومالا باش بولوب بورماز گه تیوشلی. غیمنازیه و ریالنی معلملری همده غیمنازیست و ریالیستلر مخصوص کیومارده، مخصوص فورمالرده بورر بولسا لرنلر شول اش حقنده نظام غه رعایت نیلورله مکلفلر در. امام محمدیه لرن، حسبینه و عالییه ایلده دین درسلی او فونوچیلر ایچون موندی تکلیقلر بوق. شونک ایچون مونلر حریتدن استفاده نیلورغه و خلقنی اوزلرندن نفرت ایتنرماز گه تیوشلی. اوشنداق دینی مدرسه لرده تحصیل اینوچی شاگردلرنک اورامده بتون خلق حضورنده دومبرا و غارمون، اسکرپیکه و بالالایکه کوتاروب بورولرینه ده لزوم بوق. چالما برله بورو اوکابسزلق ایتسه بولک و جهدن بوروده بر اوکابسزلق ده بولماسه کیرهک. دین معلمی برله غیمناستیقه معلمی آراسنده، زیله میرنی اوچیلشچه شاگردی برله دینی مدرسه شاگردی آراسنده آزرلق فرق کورلورگه تیوشلی. زماننی اوزلرینه ایبرته آلماوچیلر ایچون اوزلری زمانغه ایبرولرندن باشقه چاره بولماز. عرف و عادت حقنده تعصب فیلولر نده عامسز خلقلر معنور بولسا لرده بعینه اوشبو تعصب حقنده آکلری، علملری بولغان طبقه لرن معنور بولماز لرن. رسمی بر ملانک یالان باش و بیلنده ناسما بولغان حالده بر یگیت برله نر آراسنده عقد نکاح فیلوب یباروینی ایشتنکان وقتنده چیکسز فایزدم. شول وقتده غنه بولسا ده چالما و برر اوزون کیوم کبگان بولسا ایدی فایسی برینه کیچیلک کبگان بولور ایدی؟...

﴿۳﴾ مَنْ تَطَيَّبَ وَلَمْ يَعْلَمْ مِنْهُ طِبٌّ قَبَّلَ ذَلِكَ فَهُوَ ضَامِنٌ (۱).

ترجمه سی : «بر کشی دوا فیلسه و شول وقتغه قدر آندی اشلر حقنده نجر به سی بولغانلقی بلنماسه، دواسی سیبلی کینورگان ضررینی تولر»
 شریعت حکمینه کوره مبالانسز مفتی و علمسز طبیب، یارلی بام چابوچی اوزلرینک صنعتلرندن حجر (منع) ایتنورگه تیوشیلنر.
 علمینی او قومی و متخصصلر حضورنده نجر به لرن کورمی طوروب خسته لرنی

قاراوچيلار، مشورتلار بېرۇب دوالر قىلواچيلار اگرده ضرر كيتورسەلر اوشبو
 ھدېث ھكەمىنە كورە ضامن بولالار. اما طب علمندە مھارتى بولا طورۇب اجتھادنىڭ
 خطا قىلماق سببى بىر ضرر كيتورسە اوشبو ھدېث ھكەمىنە كورە ضامن بولمىدى.
 اسلامنىڭ اولىگى عىزالار دەقى الوغ عالملىرى طب علمى ھاصل ايتونى فرض
 كفايەدن صائىلر ايدى، رسول الله ھىزىر نلرىنىڭ دوالانو بىرلە امر ايتولدى ۱۶۳ نچى
 ھدېتدە مذكور بولدى. رسول الله ھىزىر نلرىنىڭ اوزى ھىم دوا استعمال ايتەدر
 ايدى. عروە بن زبىر، ھىزىر عائشە گە : «خستەلر ھىقندە بىرگان مشورت
 لركىز بىك فائىدەلى بولالار، بو علمنى نىچوك ھاصل ايتىدۇن ۹.» دىب صورغان
 وقتندە ھىزىر عائشە نىڭ : «رسول الله ھىزىر نلرى خستەلنگان وقتلرندە طبيبلرغە
 كورلەدر ايدى، مېن آنلرنىڭ كىكاشلر بىنى ايشنوب آنلر فوشقان روشھە رسول
 اللھنى تىرىبە قىلدەر ايدىم، شول سببى نەزىرە ھاصل قىلدىم» دىب جواب بىرگانلىگى
 مروىدىر.

رسول الله ھىزىر نلرى كىمولرنى و تەننى پاك بورتو، نوكلرنى كىتارو،
 اوزنى مسواكلو و ھىوما نظافت گە رھايت قىلوا بىرلە بىورەدر. بو اشلرنىڭ
 «طب» فاعىدەلر ندىن اىكانلىكلرى معلوم .

ھىزىر عمر، ابوسەفیان بورتى يانندە اوبولوب طدرغان چوبىنى كورۇب
 بورت خواجه سىنى اورشقان و چوبىنى توگار گە فوشقان ايدى .

اولىگى مسلمانلار «طب» علمىنە اھمىت بىردىلەر، بو طوغرودە چىتلردن
 بىك كۇب اثرلر تىرجمە ايتىدىلر و اوز آرالرنىڭ طبيبلر بىتشىردىلر، طب
 مدرسەلىرى تاسىس قىلدىلر، خستە خانەلر ياسادىلر.

صوغشغە باراچق عىسكلر نىڭ سلامت بولۇب بولماولر بىنى نىكشرو اصولى
 بىر نچى مرتبە بولۇب ۳۰۲ نچى ھىزىر بىدە «بغداد» دە كورلدى . ۳۰۶ نچى يىلدە
 بغداددە «السبىدە» ھەدە «المقتدر» اسمندە اىكى خستە خانە بار ايدى. موندن
 صوك ھىر بىر مشھور شھىرلردە خستە خانەلر و طب مدرسەلىرى اچلدى.

اندلس مدرسەلر ندىن اوقۇب قابتوچى يھودىلر «مونىلە» شھىرندە اورۇپادە
 بىر نچى مرتبە خستە خانە تاسىس ايتىدىلر و اسلام طبيبلر نىڭ اثرلرى بويىچە دوا
 قىلۇب طوردىلر.

(۳۰۱) مِنْ حُسْنِ إِسْلَامِ الْمَرْءِ تَرَكُّهُ مَا لَا يَعْهِنُهُ (۱).

ترجمه‌سی: «كشېك ايماني گوزل بولونك علامتندن، فائده‌سز (۱) سوزلرني قويايدر».

رسول الله حضرتلری طرفندن، نل صافلاو حقنده نصيحت بيك كوب. اسلام دنياسنده چاپر خليفه‌لر و ظالم سلاطانلرنيك آندن موندن آلتان خبرلری سببيل، بيك الوغ آدم‌لر باشلارينه بيته چكلى رسول الله غه بر قدر معلوم بولغانلغينه شوندى نصيحتلری دلالت اينهدر. مونك اوستينه كوب سويلهونك آخرت ايچون ده ضرری بار. حضرت معاذ «يا رسول الله! بز نلمز برله سويلهشكان نرسه لرمز ايچون ده جواب بيره چكمز مني؟»، ديب سورغانده رسول الله: «اي معاذ! خالقلرنيك جهنم‌گه يوز نوبان كينولرينيكي سببي ده شول تل!». ديب جواب بيرگان ايدى (۲). مونك چاره‌سى ايسه زور ضرورت بولماغانده خلق غه قاتشماو واوز اشك برله شغللنو خصوصت، مرا وصال (سوز كوراشدرو، ييگشو) كيك نرسه اردن صافلانودر.

سوز سويلهو، انسانلرنيك عمللر نين صانالوب ياخشى سوز بولسه ايزگواك دفترينه و بوزوق سوز بولسه باوزلق دفترينه يازلاقدور. شونك ايچون ضرورتسز و كيره‌كسز سوز سويلهو حقنده بنده‌لر مسئول بولاقلر. بلانك باشى سوز دن ايكانلگى حقنده «البلاء مؤكل بالمنطق» حديثى روايت اينوله‌در. و بر شاعرنيك:

يصاب الفنى من عشرة بلسانه   وليس يصاب المرء من عشرة الرجل
عشرته بالقول تذهب رأسه   وعشرته بالرجل تبرأ على مهل

ديگان سوزى درستدر.

بوش فكرلر، بوش سوزلر برله شغللنوگه كوره برر نورلى فائده‌لى نرسه برله شغللنو، احاطه ايتكان نرسه لرنى بلو، صو وهوانى، نوپراق هم اوتنى، اولن و آغاچلرنى، آي و بولدزلرنى اوگره نو، عموما طبيعت‌گه خواجه بولورغه طريشو ياخشير اقدور.

۱۱ يعنى: عنى يعنى دن فصد معناسنده بولوب «لا يهنيه» لا يقصد، معناسنده‌در. مقصود بولماغان سوز، ديگان معناه بولادر. بز «فائده‌سز» ديب ترجمه ايتدك. يعنيه ده مستقر ضمير، مرگه و بارز. ضمير موصوله غه قايتادر.

(۲) سنن ابن ماجه، ج ۲ ص ۲۴۶. عبارتنيك اصلى اوشبودر: «شكلك امك يا معاذ هل يكب الناس على وجوههم الاعماسن السنتم»

(٣٠٢) مَنْ خَرَجَ فِي طَلَبِ الْعِلْمِ فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ حَتَّى يَرْجِعَ (١).

ترجمه سی: «بر کش علم اوگره نو فصدی برله اویندن چیقوب کینسه، فاینبوب کرگانینه قدر، الله یولنده یوروچی حساب ایتلور».

بو سوز آزوق نوبه بده مکتب گه دیب کیتوچیلر گه گنه خاص نوگل. بلکه مونگ آستینه معمل مکتبلرینه، براق شهر لرده گی مدرسه لر گه باروچیلر، کتبخانه نهلر گه یوروچیلر، بزر باهی طورغان سوز لرینی صورار ایچون الوغ آدم لر حضور لرینه سفر ای توچیلر ننگ هر بری کره در. مگرده اوگره نه چک عالم ننگ اوزی یاکه باشقه لر ایچون بزر نورلی فائده سی امیدلی بولو کیره ک. عمر اوزدر ایچون کتبخانه ده رومان و حکایتلر اوقوب او طوروده کوب معنا بولماز. آدم بالاری بروقنده هم عام هم مال تحصیل ایته آله اغاقلقلر نندن علم کسب ایتمک وفتلرنده مالنی و دنیانی فدا ای تولری نزم کیله در. شوشی حال گه بر مکافات ای توب اسلام شریعتی مونلرنی «سبیل الله» ده حساب قیله در. «دین» برله «دنیا» ننگ بر گه جیلواری ممکن. اما علم برله دنیانی بر وقتنده تحصیل ای تو ممکن توگل. «طالب علم و طالب مال لایجه نه مان». اوشبو حکمت ایچون علم برله شغلله نوچیلر کوب وقتنده فقیر بولالار.

محدث، لغوی و ادیب هم ده «صحيح بخاری» آدم لر نندن بولغان نضر بن شمیل ننگ «بصره» دن چیقوب کینکان وقتنده: «آج اولمه ز لك ايكمك نابا ألقان بولاسم ای دی «بصره» نی ناشلاماغان بولور ای دم» دیگانه لگی مرویدر. اوشبو وقت اوزینی حدیث و لغت، تاریخ و فقه عالم لر نندن اوچ مک آدم اوزانوب قالدی، دیلر.

زمانه سیننگ زاهد لر نندن بولغان ابو جعفر محمد ترمذی فقیر لگی سبیلی بیشار بورتک اولوق برله اون ییدی کون اونکارر گه مجبور بولغان ای دی.

لغت برله نعوده علامه و شیخ عبدالقادر الجبلانی ننگ استخای بولغان ابو زکریا خطیب بحیی تبریزی، تهذیب اوفور ایچون ابوالعلاء الهعری حضورینه بارغانده دوه بالارغه آفچه سی بولماغلنلق سبیلی کتابلرینی آرفاسینه آصوب «بغداد» دن «شام» غه جه به ولوب سفر قیلدی.

ابوالعباس احمد الابوردی اسملی عالم ننگ، قش کونی کبیر ایچون کیوم آلورغه کوچی یتیمدر ای دی.

مشهور شاعرار و نادر مچر لر دین عبدالله بن سارة الشنتربنی فقیر لگندن
آلاما نرسه لر صاتوب بوررگه مجبور بولدی.

اما الوراقه فهی انکر حرفه اوراقها و شمارها الحرمان
شبهت صاحبها بعالة ابرة تكسو العراة وجصوها عربان

بیتی اوشبو آدم حقنده سويله نگانلگی مروی.

لغت عامینک مجتهدلر نندن بولغان خلیل بن احمد الفراهیدی ایکی نین باقر
آفچهغه طویمی فامش صالاشده دنیا کوندی.

دنیالقده بو قدر مشقت کوروچی ذانلرغه البته بسر تسلیه و خیبرلی خانی
کیرهک. بو خلقی ایهسه «سبیل الله» ده صانالودر. مونلر ننگ حال نلری شاید:

رضینا قسمة الجبار ذینا لنا علم وللأخبار مال
فان المال یفنی عن قریب وان العلم یبقى لا یزال

شعرلرینی اوفوب اوزلرینی تسلیه ایته طورغاندر.

(٣٠٣) مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ
فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ (١).

ترجمه سی: «سوزدن برکنز (مؤمن فارنداشلرکنز ننگ بررسنده) بر بوزوق
اش کورسه (با که بلسه اگرده کوچی بیتارک بولشه) فولی برله اوزگرتسون،
آنگا کوچی بیتماسه سوزی برله طربشسون، آنگاده کوچی بیتماسه کوکلی برله
انکار ایتسون، مونسی ایندی ایماننگ ضعیف درجه سیدر».

قرآن کریم ننگ: «ولتکن منکم امة یدعون الی الخیر ویامرون بالمعروف
وینهون عن المنکر واولائک هم المفلحون» (آل عمران ۱۰۰) دیگان فرمانینه
کوره مسلمانلر آراهنده معروفغه دلالت اینوچی و منکر اشلردن منقل نورگه
نصیحت فیلوچی بر جماعت هر عصرده وهر اورنده بولوب طوررغه تبوشلی.
بو اش، فرض و حرام نرسه حقنده فرض بولوب آدن باشقلر حقنده مندوب
یا که اولی در. بوفرض، فرض کفایه بولوب شوشی اشلر برله مشغول آدملر کورلوب
طورغانده باشقلر دین بورچ توشار اما هیچ کیم بولماسه شول حادثه نی بلوبده
چاره سینی کوررگه فوللر نندن کیلوچیلر ننگ هر بری مسئول بولورلر.

معروف برله امر و منکر دن نهی فیلوده مخصوص ناعده لر واسلو بلر بار. مولر نی بلمگان باکه بلسه ده تورته بنجه بورتور گه قولر نندن کیلمگان کشیلر مونک اهلندن بولمازلر و شوشی خدمتی ایتماولری ایچون شاید گناه بوکلمازلر. معروف برله امر و منکر دن نهی ننگ بر نهی مرتبه سی تعریف (گناه ننگ نبع نرسه ایکانلگینی آکلانو). ایکنچی مرتبه سی وعظ (یومشاق سوز برله نصیحت فیلو). اوچونچی مرتبه سی نخویف (الله تعالی دن قورقونو). آنا و آنا همده خانون طرفندن ایرگه بولغانده شوشی قدر دن اونار گه یارامی، فائده کورلماسه الله تعالی دن توفیق صور ارغه تیوشلی بولادر. باشقه لر غه بولغانده دورنچی مرتبه سی تعریف (قائبراق و نغراق روشده آکلانو). بیسنچی مرتبه سی تغییر (منوع نرسه لر نی قول برله بوزو واوز گرنو). آلتنچی مرتبه سی تهرید (صوغار من، قینار من دیب قورقونو). یدنچی مرتبه سی ضرب (صوغو). بو حدیث شریفده معروف برله امر و منکر دن نهی شوشی یدنچی مرتبه برله باشلانا، آندن یوقاری درجه لری باشقه حدیثلر دن فهله نهدر. سیکز نچی مرتبه سی کراهت (کوکل برله مکروه کورو). اوشبو حدیثده «ایمان ننگ ضعیف درجه سی» دیبولسگانی شوشی سیکز نچی مرتبه سیدر. ایمان ننگ ضعیف درجه سی «دیبودن مقصود، «شول کشی ایمان اهللرینک ضعیفلر ننددر» دیبکدر. قرآن کریم ننگ «یا ایها الذین آمنوا علیکم انفسکم لا یضرکم من ضل اذا اهدیتم» (مائد ۱۰۴) دیگان سوزی ده اوشبو سیکز نچی مرتبه دن صوگهی حال گه معمول دیلر (ای مؤمنلر! اوز حال کزنی یاغشی کوزه ننگز، اوز کز حق یولده بولسه کز، کشیلر ننگ بوزو ققلر نندن سز گه ضرر بولماز یعنی معروف برله امر ایتمو و وظیفه کزنی اونو و کز برله، سز ننگ اشکز تمام بولادر، مضموننده در).

بو اورونده ذکر ایتمولگان مرتبه لردن دورنچی، بیسنچی، آلتنچی، یدنچی مرتبه لر سلطانلر و مامورلر گه مخصوصدر. بو کونده عادی آدملر حقتک، معروف برله امر و نهی دن منع برنچی، ایکنچی و سیکز نچی مرتبه لر برله گنه ممکن بولوب بو طوغر و ده غی ثواب و گناهلر شول درجه لر گه نسبت ایتمولوب یورلور. (۲۳نچی حدیث).

۴۰۴) مَنْ رَدَّ عَادِيَةَ مَاءِ اَوْ عَادِيَةَ نَارٍ فَلَهُ اَجْرُ شَهِيدٍ .

ترجمه سی: «بر کشی صو ناشووینی ضرر سز بر گه بوروب یبارسه یا که اوت ضررینه فارشی طورسه اول کشی گه شهید ثوابی بواور».

صو ضرر لرینه، اوت ضرر لرینه قارشو طوروده بو قدر ثواب وعده ایتولساگاندن صوڭ بو خصوصده فی قدر ماشینهلر وی قدر چاره، ترتیب و نظاملر بولسه بانمقه ملتارگه کوره مقدمه مک مسلمانلردن چیققان بولورغه تیوشلی ایدی. لیکن بو زماندهغی مسلمانلر موندی نرسه لر نی باشلاب حقاو توڭل، چیققاننده یاخش غنه قبول ایتمیلر، فی ده بولسه بر سوز تابوب اوزلرینک قیسکار یلکلرینی کورساتوب قالدرالر.

اوشبو حدیث حکمینه کوره اوللر پلان برله اوطوررغه، اوراملرنی کپک قالروب تیوشلی برلرنده طقرقلر قویارغه، اوت سوندرو اچون ماشینهلر، فار اولچیلر حاضرلهب باشلردن اوت سوندروچی جیونلر نوزورگه، هر کم اوندن صافلانو طوغروسنده بیک اعتبارلی واجتهادلی بولورغه، صولر آغار اچون اوراملرنک چیتلرنده صو بوللری باصالورغه، چوفوزلرنی وصو جیولوب یانو احتمالی بولغان برلرنی یروب یباررگه وکوپرلر صالوب قویارغه تیوشلی. چونکه فوتورغان اوننی وفونورغان صونی توقتانوچیلرغه شهید ثوابی بولسه، اوننی هم ده صونی فوتورتماوچیلرغه وفوتورو یولینی باشدن بیکلهب فوبوچبارغه بو ثواب بیگره کده بولور. اوت سوندرو، صو باصرارنی توقناو اچون توزولساگان جمعینلرنک خدمتلری، اسلام نظرینه کوره «سبیل الله» ده بولغان خدمتلردن ایکنلیگی اوشبو حدیث شریفدن آکلاشلادر.

شهید ثوابی آلور اچون نونلر بوی نی نفل نمازی اوفورغه آیلر برله نفل روزه سی طونارغه لزوم بوق. اولده طورغان واش اشلهب یورگان وقتنده شهید ثوابی آلورغه، صدیقلر وپیغمبرلر برله برگه فوبارلورغه بیک بیگل بولمبار. باری تیک اعتبارلی وفکرلی بولورغه غنه کیرهک. مکتبلرده اوقوچی شاگردلر و آنلرغه قوشلقان باشلر، جای کونلرنده گی تعطیل وقتلرنده آلورغه فایتوب «اوت سوندروچی جمعیت» ده خدمت ایتارگه، آنندی بر جمعیت بولماسه اوزلری شونی ناسبس قیلورغه کیرهک. شوشندی خدمتلری سبیلی باشلر، اولنک اقتصادی و عمرانی اشلرینی یوقاری کوتارارلر، قوشقانلرنک نفوذلرینی صندروب مظلوملرنی یرنقچلردن فورولدرلر، رحمت ایشثورلر ثوابلی بولورلر.

(۳۰۵) مَنْ رَدَّ عَنْ عَرِضِ آخِيهِ رَدَّ اللَّهُ عَنْ وَجْهِهِ النَّارَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (۱)

ترجمەسى: «بركشى، اوز دىن قارىنداشىڭ ناموسىنى مەنەھە ايتسە (صافلاسه) الله تعالى، نىامت كۈندە شول كىشىڭ يۈزىنى (ارزىنى) اوتىن، عذابىن صافلار».

اوشبو حديث حكيمىنە كۈرە مەجلىسدە بىر مەسلمان غىبىتى سۈيلىنە باشلادى ايسە، كۈچلىرى بىتەرلك بولغان كىشىلەر اېچون راحەتە نوب نىكلاپ اوطورو نوڭل بىلكە شونى طوقتاو و آرلى توشو، سۈيلىنە نماز گە طرىشو واجىدىر. اكرده طوقتاو قولدىن كېلمازلك بولسە اول وقتدە مەجلىسدە اوطور مازغە تېوشلى.

حاضرندە اشلار شوشى روشدەمى؟ بىر مەجلىسدە بىر مەسلمان غىبىتى سۈيە نورگە باشلاسه شونى سۈيلىنە نماز اېچون اجتهاد ايتوچىلەر بولامى؟.. بزدە «دېندار» اسمى آلوچىلەر كۈپ. چونكە بو اسم، بو كۈندە اوزىڭك موضوع اېسىندىن چىقۇپ صورت اوغرىلرېنە دىن بىرلە تىجارەت ايتوچىلەرگە بىرلە باشلادى. لىكن مەسلمانلىق، دېندارلىق قورى دعوالر، ظاهرى صورىتلەر بىرلە نوڭل بىلكە مۈندە سۈيلىنە طورغان عمللەر بىرلە اولچانە، آنلرڭ مېزانى اوشبو نېسەلردىر. يۈز عملدىن بىرىسى مەسلمان اشېنە اوخشا ماغاندىن وبتون اشلرى باشقەلرنى غىبەت ايتو و دانوس قىنو، مەطبوعاتلرى بىرلە باشقەلرنى حقارنلەو بولغاندىن سوڭ «دېندارلىق» اسمى چىقارغە كوچانودە مەنا بولماز.

(٣٠٦) مَنْ رَزَقَهُ اللَّهُ امْرَأَةً صَالِحَةً فَقَدْ أَعَانَهُ عَلَى شَطْرِ دِينِهِ فَلْيَتَّقِ اللَّهَ فِي الشُّطْرِ الثَّانِي (١).

ترجمەسى: «الله تعالى بىر كىشىگە ياخشى خانون بېرسە، آنك يارنى دىنىنى صافلارغە ياردەم بېرۈوبىدر. اېندى اول كىشى فالغان يارومندە اللهغە تقوالنى اېتسون!...».

ياخشى خانوننىڭ «دىن» صافلاو طوغروسندە كى بىرنەچى ياردەمچى ايكانلىكى بىك مەلوم. رسول الله حضرتلرى شونى خاطرلەرگە نوشرە و قالغان اوشىندە صافلانۇ بىرلە بېورەدىر. ياخشى خانونغە اوچراغان كىشى، شونى الله تعالىنىڭ نەمنى بىلورگە و هر وقت شكرانە قىلورغە تېوشلى. مۈندىن باشقەدە خانونلر اېرلەرگە كۈرە ياخشى كوڭللى، بىندە چىلك ايتونى ياراتوچى، آدمچىلىكى بولالار.

(١) بو حديثنىڭ مەنىسى بىر از اوزونراق عبارت بىرلە سىنن ابن ماجه دە كۈر. ج ١

آنلارنى بوزوچىلار و «يامان خانون» اسمى آللار بىنە سببچىلار كو بىسنچە بوزوق و حياىز ايرلردر.

باخشى خانون، ايرىنك مشروع توگل روشده خانون قىلر بىرله چوالماوينە ياردەمچى. بولووى كىك عبادتلر بىنى فيلو، حرام نىسەلر گە مېنىلا بولماو طوغر وسىنكده ياردەمچى بولووى مەمكىن. «دىن نك بارومى صافلانو» دن مقصود بەض بىر بوزوقلقلردن صافلانوغنە توگل بلكە بىك كوب نورلى بوزوقلقلردن صافلانو ارادە قىلنغان بولور.

لىكىن باخشى خانونلر كو كىدن توشمىلار، دكزدن چىقمىلار بىلكە اوز آرامزده اوسەلر. باخشى خانونلر بىنەشدرر اىچون باخشى تىرىبە و زور اجتهادلار لارم. بو وظىفە ايسە ايرلر اوستىندەدر. «يا ايها الذىن آمنوا قوا انفسكم و اهلىكم نارا» (نەرىم ٦) آيت شىرىفە سىنى حضرت علىنك اوزكزگە، اهلىكز (خانون و بالالركز) غە علم ەمدە ادب اوگرەنو كز!..» دىب تفسىر ايتووى مرويدر (١).

خانونلرنى تىرىبە ايتودە دستور العمل ايتوب دىن وصىتلر بىنى طونارغە و دىن امرلر ندىن ايرلمازغە تىوشلى. آور وپالورده اهتمال بىك باخشى عادتلر دە باردز، شونك بىرله آنلر دە اوز حكىملار بىنك، ادب وانصاف اهللر بىنك شهادتلر بىنە كورە بىك بوزوق و بىك ضررلى عادتلر دە بار. شونك اىچون آنلر دە كورلىگان هر بىر عادتنى جزافى روشده توگل بىلكە اسلام دىن بىنە چاغشىدروب قاراغاندىن صوك ضرر كورامەو شرطى بىرلەگنە بىبول قىلو يارار.

اسلام دىنى طرفىدىن خانونلر حقنە بولغان نصىحتلر نك بتونسى بىر نطقە غە باروب ترەلەر، بو ايسە عائلە احوالىنى توزوك طونو و اساسلى روشده دىبادە ياشاودن عبارت عائلە احوالى توزوك بولماغان عائلە حىانى اورنىنە اورام حىاتىنى اختيار ايتكان، چاى و مى خانەلر دە بوشغە ەمر، مال اسراف ايتوگە عادت قىلغان «مىلت» دە حىات و دوام، تىرفى و بقا اتمەلى يوق.

٣٠٧) مَنْ سَأَلَ الشَّهَادَةَ بِصِدْقٍ بَلَغَهُ اللَّهُ مَنَازِلَ الشُّهَدَاءِ وَإِنْ مَاتَ عَلَى

فِرَاشِهِ (١).

(١) جامع البيان، ج ٢٨ ص ١٠٧.

(٢) صحيح مسلم، ج ٢ ص ١٠٣.

ترجمه سی: «بر کشی اخلاص کوکلی برله شهید بولوب اوتونی صوراسمه الله نهالی آنی شهیدار گروهندن فیلور، گرچه توشه گنده بانوب اولسه ده». چونکه هر نرسه نیت گه کوره در. نبتی شهیداک بولغان صوگ «الاعمال بالنبه» مضمونده غی حدیث موجبجه، شهیداردن صانالووی طبیعبدر.

(٣٠٨) مَنْ سَأَلَ عَنْ عِلْمٍ فَسَكَّمَتْهُ أَلْجَمَهُ اللَّهُ يُلْجِمُ مِنْ نَارٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (١).

ترجمه سی: «بر کشی، بر عالمدن اوزینه کیره کلی بولغان علم صوراغانده عالم، شونی باشرسه، آیتمهسه اول عالم قیامت کوننده اوتدن بولغان بوگان برله بوگانله نور».

بو سوز، اوزی ایچون کیره کلی بولغان دینی مسئله صوراوچی برله، شول مسئله ننگ جو ایینی بلوچی عالم حقنده در. شوشندی وقتده علمنی اوگره تو لازم و باشرو ایسه: «ان الذین یکنون ما انزلنا من الیبنات والهدی من بعد ما بیناه للذناس فی الکتاب اولائک یلعنهم الله ویلعنهم اللاعنون» (بقره ١٥٤) آیت کریمه سینگ دلالت فیلووینه کوره حرام بولادر. چونکه آیتنگ اینووی یهودلر حقنده بولسه ده عبارتت عام بولغانلقدن حکمی ده عام بولورغه نبوشلی.

اوشبو حدیث شریفده «سوز صورالغان وقتده، جواب باشرلوب قالدرو» دیب سویله ننگان بولسه ده آیت کریمه ده مطلق باشرو بیان اینوله در. شوننگ ایچون حدیثده بولغان «صورالو» سوزینی احتراز ایچون کبلگان قید دیب فرض ایتمازگه بلکه «کیره ک وقتده علمنی باشرو» دیب گنه معنا بیررگه نبوشلی. فرض هم واجبلر، دنیاوی ودینی علملرننگ باشروننگ گناهسی بردرجه ده بولماز. بعض علملرنی باشرو گناهسی بیگل بولسه بعض برلرینی (مثلا حرام وفرض نرسلر حقنده) باشرو گناهسی بیک آلوغ بولورغه ده ممکن. شوننگ ایچون قولدن کبلنگان قدر اوفو و علم نارالوغه یاردم بیررگه، هیچ بولماغانده مکتب اشلری آرتندن یوروچیلرگه فارشی توشمازگه نبوشلی.

علمنی باشروچیلر جهله سینه اوشبو بندلر کره لر:

(١) بر مسئله حقنده شریعت حکمینی آیتورگه نبوشلی بولوب هیچ سببسز یا که سبب توگل نرسه نی بهانه اینوب انده شمی فالوچیلر.

(٢) حاضر بولغان مکتبگه کروب بالالر اوفوتو اوز اوستینه نوشکانی

حالدە تېسكار يېل نوب مەكتەپ گە كىرمى طۇرۇچى ياكە كىرسەدە دىئىسىز اوفوتۇچى
 و اوفوتۇچىلار نىڭ حاللىرىنى مەھەل طونۇچىلار .

(۳) مەكتەپ گە اوزلىرى كىرگەنلەرى خالدە باشقە كىشىلەرنىڭ كىرۈپ اوفوتۇلار بىنە
 مانع بولۇچىلار ياكە اوفوتۇ تەرتىبىنى و علم تەربىيە قاعدەلەرنىنن جەبىسىز بولغانلەرى
 خالدە بالار و شاگىردلار اوفوتۇتۇش شەھلە نوچىلار .

(۴) فلان نورلى اصول بىرلە اوفوتۇ شەرىئەت گە خىلاف دىيۈ كېك يوق بەھانەلەر
 بىرلە اوفوتۇغە، اوفوتۇ نوچىلار و مەكتەپ تەربىيە قىلۇچىلار غە قارىشۇ توشۇچىلار، رسالەلەر
 باصدىروب عوامنى توشۇش گە سالۇچىلار و اوفوتۇ نوچىلار اوستىلەرنىنن سەھىت
 ايتۇچىلار . چۈنكە اوفوتۇ طۇغرىسىدە شەرىئەت طەرىقىدىن كورساتۇلگەن اصول
 بارى بېكىل اوفوتۇ، يۈمشاقلىق كورسانۇ، كېرەك سوگۇندە كېرەكنى اوفوتۇ
 بولۇپ باشقە نەرسە يوق شۇشى اوچ تۈرلى قاعدەنى تەرتىب كە قۇيۇ ايسە ھەر
 عصر دە، ھەر مەملىكەتدە بولغان مۇسلمانلار نىڭ اوزلىرىنە طاھىرلغانلار .

(۵) ضەئىف آدملەر طەرىقىدىن يازغان كىتابلەر و خىصوصا مەھەل ھاشىبەلەر مەناسىز
 ھاسىلسىز اژاردن دەرس بىرگان بولۇپ شاگىردلار نىڭ ھەرلىرىنى ضائع ايتۇچىلار .
 (۶) جەمەتنىڭ سەھىت بولۇشىنى كورسانۇر، عقىدە و ھەملىرىنى تۈزەتۈر
 اېچۈن مۇخىس بولغان مەنبرلەر گە مەنۇب دە خىرافات سويلۇچىلار، زىدىنى تۈرتۈپ
 ھەرنى سانجۇپ شول مەبارك اورنىنى اوزلىرىنىڭ شەخىسى اشلۇرىنە قورال ايتۇچىلار،
 خىطبە اورنىنە عەجىبلەر، سارنلەر طەرىقىدىن يازغان كىتاب دىيىچەلەرى اوفوتۇ
 نوشۇچىلار .

(۷) امت آراسىدە الفت و مەھبەت اورنلاشۇرغە لازىم بولغان بىر و قىتدە
 مەنھەب و مەسلىك نىزاعلەرى قوزغانۇپ خىلقلار نىڭ نەھىيەلەر نولرىنە، قانلار نىڭ قىزۇيىنە
 سەبب بولۇچىلار .

(۸) اسلام دىنىنىڭ روھىنى قرآن و ھىدىيەلەر نىڭ سوق ايتە طۇرغان نەقشەسىنى
 پەيغەمبەر مۇز و انىڭ خىلىفەلەرى ھەمدە سەھابەلەرى طەرىقىدىن غايە ھەملى طونغان مەقصدى
 ھەموم خىلقن باشروب طونۇچىلار و شۇنىڭ سەببىدىن امتنى ھىلاكت و فلاكت گە آۋوب
 بارۇچىلار .

مۇنلاردن باشقەلەردە بولۇرغە مەمكىن، شۇلاى بولسەدە ھەملى باشروب
 ھىسابلانۇرغە تېمۇشلى بولغان باشروب مۇندە ذىكر ايتۇلگەن نەرسەلەر و بېگەرەك دە
 انىڭ سوگۇنىسىدۇر . چۈنكە ھازىر نەدە دىنيادە بىتونلاى بىر ياكى دور ھەم سورر گە،

هر بر عرف و عادت اوزگه ررگه، دنيا نك بگون هيئتي بر نرسه روشينه كروب
حركتله نورگه باشلادى.

اونكان عصرلارده غى ملتار، قوم و امتلار كي نك دكترلارده جيلوب باتقان صولر،
كوللر مثالنده نيك گنه بانالار و اوز فكرارى، اوز حياتلرى برله عمر سورلر
ابدى. اما حاضرلارده يول باصاب آغوب كيتوچى دكترلر، كوللر مثالنده ملتار علم
و معرفت نأثيرى برله اختىبارلى اختىبارسىز سفر ايتارگه باشلادىلر.

بر قسمى «حيات» غه ايكنچى بر قسمى ده «مها» (انقراض) غه بارادر.
شعورلى، علملى و معرفتلى هم ده وجود طبيعئينه موافق حاضرله نوچى، مدنى
حيات شرطلارنى بلوب علم برله فوراللانوچىلارى «حيات» غه بارغانلرى حالده
علمسىز، معرفتسىز، شعورسىز و حاضرلكسىز بولغانلرى، اولگىلارنى نأثيرلرى
برله صو اوستنده آغزلوب يبارلىكان وره نه يارقلارنده غى فاندالار، ناراقانلر
قبيلندن مجبورى صورتده انقراض و بوغالوغه سفر قىلار.

مدنى «حيات» نك شرطلارى و بر بوزينه خليفه لك ايتونك قاعدهلرنى ترك
و آكلى ملتارنك رنكلرى بولغان عقللى آدملىرى نيكشردىلر و دقت برله درس
ايتدىلرده شوگما موافق پاراغلانر پلانى توزوب اوز ملتارنى نك قوللارينه طوندردىلر.
ملتار ايسه شوشى پلان برله بارالر و هر كون سعدانندن سعادتكه كوچوب
طورالر.

ترك ملتار قاشنده، ملتقى هلاكتدن فورتولدر و آنلارنى سلامتلككه آلوب
چيفوقدر قيمتلى خدمت و شانلى مصلحت يوقدر. شونك ايجون مونلر نك عقليللىرى
عالملىرى ملتارنى بو كونكى سلامتلكگه چيقارو برله گنه قناعت ايتمىلر بلكه
نيچه يوز يللردن صوك بولاچق بعض بر مانعلرنى بو كوندن نيكشره لر و شوگما
چاره لر ايزلىلر.

علملى معرفتلى ملتار اوشبو روشده «حيات» غه بولاندىلر، بو كونلرى
مسعود بولغان كيك كبلهك عمرلارى ده مسعود بولاچقىنه اشانلار، سفر ايتىكان
بندلر نك كونلر نك برنده مقصودلارينه بيتولرى الله: الهى نك سئتمنددر. «ولن تجب
لسنة الله تعويلا».

باشقه لر اوشبو روشده اجهتادلر ايتوب و كبلهك كونلر نك راحتلىرى ايجون
بو كونكى لندلر بى فدا قىلوب طورغان و قتلر نده بزنك مسلمانلر، نى اشلدىلر ؟
«حيات» غه مى بوقسه «انقراض» غه مى سفر ايتدىلر يا خود اوطورغان نقطه لارنده
اولگىچه قالدىلر مى؟! ...

اۆلگىچە قالسەلەر، نى بولسە اول ايدى. لىكن هيات. ايندى بو كوندە اۆلگىچە طورو ممکن نوگل. يا اوزك طریشوب «حيات» غە يونلو ويا كه باشقە لرفە تاغلوب فسلوب باروبدە «انقراض» چوقورينه نوشوب هلاك و محوبولو. هېچ شېهە يوق بز اۆلگى اورنمزدە اوطوروب قالماق، فلا آلمادق. بارامز لىكن آر باغە نامان دگت صاوتى قىلندن شعورسز، قصسز، مجبورى صورندە بارامز، «يوق بز موندى - فرگە رضا نوگلمز» دېرگە فدرتمز كېلسەدە طوقتاب فالورغە كوچمز بيتى. موگا امكان يوق، بولاچق دە نوگل. بز مسلمانلر باشقەلر برلە بىرلىكدە سفر ايتەمز. لىكن «حيات» غە نابا نوگل بلىكە «انقراض» غە بارامز. آلممزدەغى فلا كتلر بىك دەشتىلدر...

مونك حقيقى سببى ايسە امتنك عقلينرى ملت ايچون دينى واخلافى، اقتصادى واجتماعى، مدنى وعمرانى پلانلر توزوب بېرماولرى، عالملر نك رسول الله تېليغ اينكان اهمينلى قاعدەلرنى امتندن ياشروب طورولرى و «عالم» صانالغان آدملر ينك دە وقوعسى بولى طورغان فروعى مسئلەر، بعنلر، شرح وحاشيەلر كتاب دېباجەلرى واسلام دنياسى آباقدن يىلغان سوگندە نادان خلقلر طرفندن توزولگان اثرلر دەگى قىل وقاللر برلە شغلەنولرى بولى.

«عالملر» سوزندن مقصودم فرمسقە فدر كوب بولغان اوكلالى ملالر، نوركمن ونوركستاندە، بخارا و هندستاندە بولغان بو كونگى مولوپلر و داملالر نوگل. مونلر آراسندە «اسلام عالمى» اسمى آلورلىق آدم بولسەدە بىك آز بولور. «النادر كالمعدوم». بلىكە بز نك مرادمز هجرندن بېشنجى فرن سوگندەغى اسلام عالملر بدر. مونلر آراسندە حقيقى عالملر، قرآن وسنت علملر ينى ياشرمى سويلوچى مجاهدلر بولدى ايسەدە بتون اسلام عالمينه كوره بىك آز بولدى، مونك اوستينه دە مستبد و جاهل آدملردن جفالانولرى سببلى سوزلرى هواغە تارالوب ضائع بولادر ايدى. اوشبو جھندن قرآن وسنت امرلر ينى، اجتماعى حيات يوللر ينى مسلمانلر ايشنە آلمادىلر، جھالت برلە ياشارگە و باشقەلر نك آياق آستلرندە اېز لوگە محكوم بولدىلر.

اسلام شريعنى، ملتلر نك هر تورلى قوملر نك اجتماعى حياتلرى ايچون بىك مساعدهلى بر «دين» ايدى لىكن عالملرى تريبه هم دە اجتماعى حيات علملر ينى ملتندن ياشردىلر، «كتاب انزلنا اليك لتخرج الناس من الظلمات الى النور» (ابراهيم ۱) آيتى برلە اعلام ايتولگان عمومى مقصودنى خلق غە ابضاح

اینمادیلر، بدوی هر بلر نك نادانلق و حشيلك فارانغولانندن چيقوده دين و علم مدنيت و معرفت نوری برله نورلانولری و اسلام شرافتینی مشرق برله مغرب آراسینه فاش ايتولری و بتون بر يوزنده نفوذ بور تولرینی سبب و نتیجه لری برله براسکده آیروب سويله مادیلر، بر نورلی عللردن بر تورلی نتیجه لری چيقووی لازم کبله چکینی بلدر مادیلر. یوقسه آينده ذکر ايتولگان «کتاب» دن مراد «قرآن» بولوب اول ایسه بو کونده هر بر مسلمان فولنده بار، فقط استعمال کیفیتي گنه باشقه. صحابه لری، سافلر «قرآن» نی علم و عمل هم ده عقلنی نورلاندر و ایچون او قبلر ایدی اما بو کونده کومی آز می صدفه آلور ایچون اوقولا و اولیکلر اوستنده ختم قبلنه، آنک نیندی نرسه سويله گانلگی کوب ملاحظه ايتولمی حتی آنک برله استدلال و استنباط قیلو، حرام اشلردن سانالدر.

محدثلر اوزلری ایشتنکان حدیثلرینی بتون اسنادلری برله حفظ ایتلر، راولر نك کنیه و اسملرینی، نسبت و شهرتلرینی بللر، حدیثلر نك سويله نو سببلرینی و شوکا تهلقلی ما جر الری خاطر لر رنده طوتالر ایدی. بو کونده ایسه حدیث کتابلری عمل ایچون نوکل بلکه نبرک ایچون گنه اوقولا، شهرگه دشمن کیلسه یا که و باعم طاعون کبک برر تورلی آفات اینسه شونی مدافعه قیلو فصدی برله گنه ختم ایتوله، گویا حدیثلر، شوندی و قتلرده استغاثه قیلنور ایچون سويله-نگان روشننده بورنوله. اسملری ذکر ايتولگان راولر نك کنیه لری و کنیه لری ذکر ايتولگان راولر نك اسملری صورالسه اوزلرینه «عالم» اسمی بیروب بوروچیلر آراسنده موکا درست جواب بیررلک کشی، بوزده برده بولمی.

«اسلام شریعتی نیندی نرسه دن عبارت؟» دیب صور اوچیلرغه ایسکیدن بیرلی «قرآن و حدیث برله بیورلغان نرسه لردن عبارت» دیب جواب بیرلوب کبلدر. لیکن اول قرآن نیکشورلورگه یاراماغاچ و آنک مندرجه سنندن استفاده قیلورغه ممکن بولماغاچ نگی جوابده نیندی معنا قالادر؟

«ولقد ضربنا للناس في هذا القرآن من كل مثل لعلمهم يتفكرون» (روم ۵۸) دیگان آیت کریمه گه موافق قرآن کریم ضرب مثللر قیله، اولیگی قوملر نك ما جر الرینی سويله ب اهتبار هم ده کائنات سفنلرینی رعایت ایتارگه، علم اصولی برله تربیه بیررگه اوزدی، خطا بلرینی عقل اهللرینه یونه لدره، طبیعیات احوالینه دقت قیلورغه، وجود هم حیات فاعده لرینه کوز سالورغه بیوره. بو اشلر کوزلری و کوزکللری صوفور بولماغان آدملرگه معلوم. لیکن شوشی ماده لر حقنده عالمر

شونلرنى مسلمان بالالار يىنە اوگرەتۈلۈپ، اخىرت خسارتىدىن قورقۇندۇرۇپ، تورغان نەرسە، دىنىي ھەم بىرلەشكەن دىنبا خسارتىدىن قورقۇندۇرۇپ، تورغان نەرسەدە دىنباۋى ھەم بىرلەشكەن ھەملىرى. آدم بالاسى اېچۈن مونلارنىڭ ھەر اېكىسى كېرەك.

و حدیثی یاسعد عنہم نزدنی

ھایما نزدنی من حدیثک یاسعد.

كېرەك بولماغان ۋەقەدە ھەم ھەقىقەت سوز سويلەمىي، تورۇچىلار بو ھەدىث شەرىف تەھدىدى آستىنە كرمگانلىكلرى ھەملىرى. ھەملىرى ابو بېكر ۋە ھەملىرى زەبىر بن العوام كېك الوغ ھەملىرىنىڭ ھەدىثلىرى آز بولۇش سەببى، سويلەرگە لزوم كورلماق ۋە باشقا ھەملىرى كۆپ بولۇپ، باشقا سويلەرچىلارنىڭ بولۇپ تورۇچىلار.

(۳۰۹) مَنْ سَعَىٰ بِالنَّاسِ فَهُوَ لَغَيْرِ رُشِيدٍ أَوْ فِيهِ شَيْءٌ مِّنْهُ.

ترجمەسى: « بىر كىشى، آدملىرى اوستىدىن (مأمورلەرگە، ھەملىرى ۋە بىر تۈرلۈك ادارەگە باغۇد ھەملىرى خەلقىنە) ھەملىرى ايتسە (ئۇلەرگە) اول كىشى ھەملىرى نىكاھ بالاسى توغۇل ياكە بوزۇق نەسەدىن بىر آز الوشلى بولۇپ». جاسوسلىق ايتىپ، غەيبىت ۋە نەمىز بىرلەشكەنلەر، كىشىلارنىڭ جانلىرىنە ماللىرىنە ضرر كىتۈرۈپ، ۋە ئۇلارنى بوزۇق سەبب بولغانلىقىن ھەملىرى ھەملىرى بىر نەرسەدە. ھەملىرى «ولانچەسۇوا ولا يفتب بعضكم بعضا...» (ھەملىرى ۱۲) ھەملىرى «لا يعب الجهر بالسوء من القول الا من ظلم وكان الله سميعا عليما» (نساء ۱۳۷): ھەملىرى الله نەملىرى، بوزۇق سوزنىڭ جەھ سەببلى فاش ايتلۇۋىنى ۋە دىنباغە تارالۇۋىنى سويلەسە ياشرون روشدە دىنباغە تارالۇۋىنى دە سويلەسە كېرەك. مظلوم بولغان تەقدىردە اول ھەملىرى ھەملىرى طلب قىلۇرغە (كېرەك جەھ بىرلەشكەن ۋە كېرەك جەھ سز بولسۇن) ھەملىرى ھەملىرى مظلوم بولماغان سوزنە ۋە ھەملىرى ھەملىرى سەبب بولۇرلىق اش كورلماغان بىر كىشى اوستىدىن باروب اش كىشىلارنى سەبب قىلۇپ، باغۇد بىر كىشىنىڭ اثرىنى دىنباغە كوزى بىرلەشكەن قاراب دە آكلار آكلاماز ھەملىرى شونىڭ مۇلفى ھەملىرى افترالار نەملىرى ھەملىرى عوام ناسىنىڭ نەملىرىنى ھەملىرى كىشىلەرگە ھەملىرى شەرىفە ايتكەنچە ھەملىرى كىشىلارنىڭ گە ھەملىرى نەملىرى كىلۇر. شونىڭ اېچۈن بولسە كېرەك ھەملىرى، اولارنىڭ شاگردلىرىنە جاسوسلاردىن ساقلانۇ بىرلەشكەن قىلۇر ايتىپ. لىكن بىرلەشكەن كوزدىن ھەملىرى بولۇپ، اولارنىڭ كورە ھەملىرى نوزوب تورۇچى ھەملىرى دن ساقلانۇ مەملىرى توغۇل. شونىڭ اېچۈن بولسە كېرەك فرآن كىرەم

حاسدنڭ اوزندن نوڭل بلىكه آنڭ شرنندن سانلانو برله استعاذه فيلورغه اوگره نهدر. «ومن شر حاسد اذا حسد» .

بو طوغروده زار وموڭلر كوب بولسه ده اوفوچيلرنى مكدىر قىلودن فورقوب شوندىن آرنقنى يازا آلەيم. «ولسان حالى بالشكايۃ انطق» .

اما والله ان الظلم لؤم — وما زال المسىء هو الظالم
الى ديان يوم الدين نضى — و عند الله تجتمع الخصوم .

چاسوسلر حقنده رسول الله نڭ شوشىنى شهادتى بولوب طورغاندىن صوڭ زار موڭلرنى يازارغه حاجت بوق بلىكه شول اش برله اوزڭ مېتلا بولماونى الله تعالى نڭ رحمتىدىن سانارغه و شونڭ ايجون فولدىن كىلىگان قدر شكر فيلورغه تيوشلى.

فسق وفجور، كفر وزنده برله نهمت قىلو، كوڭلارڭه مسلط بولو، كوبىمى آزىمى شهرتى و جاهتى بولغان آدملر حقنده سعايت اينوب عوام كوزندن نوشررڭه طر يشوبىك ايسكى وقتلردن بيرلى سوز ولوب كبله طورغان اجتماعى خسته لىكدىر. محدثلرنڭ اماملرندن وحديده «صحيح» نألفى ايتوچيلردن بولغان ابو حاتم محمد ابن حبان البستى (۱) حقنده زنديقلىق برله حكم ايتدىلر وشول عصرده بولغان خليفه دن قتل برله فرمان چىقارندىلر (۲).

اسلام ديننى او هام وخر افاندىن صافلارغه طر بشوچى وعه وما اسلام دينينه الوغ خدمت ايتوچى ابو حامد غزالي گه بيك مستىچن نرسه لر اسناد قىلدىلر. سوزگه اوستا خطىبارغه، فصاحت و بلاغته يدطولى صاحبي بولغان ادبىلرڭه قرآن كريم گه معارضه قىلوني اسناد اينه لر وشوشىنى سعايتلر برله آنلرنى عوام اعتبارندن نوشرله ايدى. «الفقران» اسملى اثر نده قرآن كريم گه معارضه قىلوني بوش خيسال و احمقلىق ساناغان ابو العلام المعرى نڭ اوزبنده قرآن گه معارضه قىلوني نهمت ايتدىلر وشوشى يولده ترتيب ايتولگان «الفصول والغايات» اسمنده بر كىتابنى ابو العلام اثرى، ديب سويله ب يوردىلر (۳).

(۱) مونك كىمىسى «ابو حاتم» بولوب تيم قىلەسندن ايدى. ۳۵۳ نچى يل شوالنده وفات بولدى. «قاموس الاعلام» ده بو ذات بر مرتبه «ابن حبان» وايكنچى مرتبه ده «ابو حاتم» ماده- سنده ذكر ايتولمىشدر. اولگىسندە كىمىسى و آنا باباسى ياڭلىش ترتيب ايتولگان.

(۲) تذكرة الحفاظ. ج ۳ ص ۳۵.

(۳) الفقران. ص ۱۵۸.

(٣١٠) مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَلْتَمِسُ فِيهِ عِلْمًا سَهَّلَ اللَّهُ لَهُ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ وَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَتَعَرَّقُ جَنِحَتَهَا رِضًا لِطَالِبِ الْعِلْمِ وَإِنَّ طَالِبَ الْعِلْمِ يَسْتَغْفِرُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ حَتَّى الْعِجْتَانِ فِي الْمَاءِ وَإِنَّ فَضْلَ الْعَالِمِ عَلَى الْعَايِدِ كَفَضْلِ الْقَمَرِ عَلَى سَائِرِ الْكَوَاكِبِ إِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ إِنَّ الْأَنْبِيَاءَ لَمْ يُوْرَثُوا دِينَارًا وَلَا دِرْهَمًا إِنَّمَا وَرَثُوا الْعِلْمَ فَمَنْ أَخَذَهُ أَخَذَ بِحِطِّ وَافِرٍ (١).

ترجمه سی: «هر کس علم ایسته و فصلی برله یولغه کرسه الله تعالی آکا جنت بولینی بیگل فیلور. علم ایسته وچی کشر رضا بولسون ایچون فرشته لر فاذانلرینی فویوب طورلر (حرمت کورسه نورلر). علم ایسنه وچی کشر ایچون کوکده وپرده بولغانلر حنی صوده غی بالقدرده استقفار قبلورلر. عبادت فیلوچیلرغه کوره علم ایبه لرینک آرتقلقلری باشقه بولزلردن آیزک آرتقلقلی کبکدر. عالمر، پیغمبرلرنک وارثلریدر. پیغمبرلر، میراث اینوب آنتون وکموش توکل بلکه علم فالدر دیلر. علم آلا آغان کشری کامل ونمام بولغان الوش آلوچیدر.»

علم ایسته ونک فضیلتی و علم بولینه کرو نیوشلی بولو حقنده موندن باشقه حدیثلرده کوب. بو حدیثلرنک کوبسینی صحیح وسنن مؤلفلری روایت ایته لر. لیکن علم تحصیل اینو طوغر وسنده اسلام دینی طرفندن سزلقان بیلگولی بر ترتیب بار. مسلمانلر شول ترتیب برله بوررگه علم اوگره نو طوغر وسنده مذکور ترتیبی دستور العمل فیلورغه نبوشلبلر.

اذا لك اعتقاد و عملی علملرنی، آندن صولكده اسلام دینن محافظه فیلورغه سبب بولغان فنلرنی، فرصتلری بولغان کشرلر ایچون مونلردن صولك معیشت فیلورغه باردم بیره چك و عاقله هم ذوی القربینی نفقه له ندره چك فدر کسب و هنر علملرینی بلو لازم.

اوشبوگا کوره مسلمانلرنک اوفو باشلرینه بیتکان ایر و فز بالالری عموما تحصیل اوستنده بولورغه، اوفوم طورغان برگده بالاده فالمازغه نبوشلی. هر بر مهله ده ایرلر و فز لر ایچون ابتدائی مکتبلر، یاخشس اوفونوچی اومعیشتلری تأمین اینولگان معلملر و معلملر، حفظ صحت اصولینه موافق

(١) احمد ابن حنبل مسندی. ج ٥ ص ١٩٦. سنن ابی داود. ج ٢ ص ١٥٧ سنن بن ماجه. ج ١ ص ٥٠. لفظلر «ابن ماجه» نکی.

صالحان مکتبلر و آنلر ایچون منتظم ادارهلر، درس کتابلری و مکتبلر ایچون کیره کلی نرسه لرنک همه سی کامل بولو لازم. مونلر اوستینه ده هیچ بولماغانده بیش اون مهله ایچون عمر مکتبلری حاضرله نوب ایر وفز بالالر اوزلرینه مناسب هنر و صناعتلر اوگره نوب طورولری ضرور. شوشی اشلرنی قایغرتو مسلمانلر اوستلرینه، کشیسینه کوره فرض عین و کشیسینه کوره فرض کفایه ایکانلیگنده شېهه ایتمازگه نبوشلی.

سلف عالملری «علم تحصیل اینو فرض» دیگان سوزنی بیک کیك معناده آکلبلر و اسلام دینینی صافلارغه، مسلمانلرنک عزت برله باشاولرینه و باشقه لرنک آباق آستلرنده فالوب ایزلمه ولرینه سبب بولا طورغان علملرنک هر برینی مذکور سوز آستینه کرتلر ایدی. شول سببدن دینی و دنیاوی علملرنی تدوین ایتدیلر، بیک مکمل صورنده مکتب و مدرسه لر حتی دارالفنون اسمنه لائق روشده اوقو بورتلری وجودگه کیتوردیلر، چیت تللردن بیک کوب فنلر ترجمه فیلدیلر.

بزنک بو کونگی وظیفه مز ایسه برگه چیلشوب اصول جدیده و قدیمه نزاع لری برله اییهک سلیکتوب وقت تلفی اینو، ایچک اوقو روشلرینی تصویر و تمثیل قیلوب مسخره له شوب اوطورو نوگل بلکه یوفاریدن بیرلی سویله ب کیلگن نرسه لرنی میدانغه چیقارو و شول یولده طریشتودر.

«عمومی اوقو» مسئله سی چیقدی ایسه، بز: «عمومی اوقونک، بز مسلمانلرغه فرض بولغانینه ایندی مک اوچبوز بلدن آرتدی، اول بزگه یات نرسه نوگل، بز آنک برله مکلفمز» دیب ماقتانامز اما شول فرض، باری کاغدلرده بازلوب تللر مزده سویله نوب گنه بوری. شونی اوزمز بالفعل اجرا اینو نوگل حتی بولینه کرگانمز ده یوق.

باشقه نوملر و باشقه ملتلر، دینلری طرفندن کوچلنمی طوروب مجرد عقللرنک ارشاد قیلولری سایه سنده عمومی اوقو عادتینی احداث ایتدیلر و بو اشنی بیک باخشی ترتیب که فویوب فز و ایر بالالرینی (بر قالدرمى) علم بولینه کرتوب بیاردیلر. اما بز، نی اشلدک؟ بز، همیشه شول القبا و ایجد بعثلری برله فارا ناقتا هم ده آقبور بعثلرندن اونته آلمادق و: «طلب العلم فریضة علی کل مسلم» نی اوقوب یورسه کده کوکلمز نک فارالووی، فکرمنک طوتقفان بواووی، همیتمز نک اوووی، هر تورلی ذلت و سفالتگه الفت فیلوومز و هر تورلی

دنائت وردالتنى اوزەز ايچون طبيعت ايتوب آلووز سببلى بز، علم اوفو و دىنى تريبە آلو حقدە بولغان اسلام امرلرىنى التفاتسىز قالدردق. شونك ايچون بز دە دىنى حس، دىنى تريبە از بلكە بتونلاى بوق.

بيك كوب آدملىر، بالالرىنى بىر مكنبە باكە بىر معلم گە نابشرو بىرلە بالا اوفوتو حقدە اوسىتلار نە بولغان بورچنك تمام بولغانلىقىنى اعتقاد ايتىلەر. بو اعتقاد باكلش. مكنبە كە معلم گە نابشرو بىرلە گنە بالا اوفوتو حقدەغى بورچنك اوندن بىرى كنه ناباغان بولادر. مونك طوقز الوشى ايسە اول بالا مكنبە گە يورىمى، سبقلرىنى فالدرمىمى، درسلىرىنى بلوب و آكلاب بارامى، تريبەسى و خلقى اورننەمى، بوزوق ايدەشلىر گە قوشلمىمى و شونك كىك حاللىرىنى تىكشور و دە در.

۳۹۹) مَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً حَسَنَةً فَعَمِلَ بِهَا بَعْدَهُ كُتِبَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا وَلَا يَنْقُصُ مِنْ أَجْوَرِهِمْ شَيْءٌ وَمَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً سَيِّئَةً فَعَمِلَ بِهَا بَعْدَهُ كُتِبَ عَلَيْهِ مِثْلُ وِزْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا وَلَا يَنْقُصُ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْءٌ (۱).

ترجمەسى: «بىر كىشى، اسلام دىنىنە مناسبتىلى بىر ياخشى يول ياصاب فالدرسە، آندن صوك شونك بىرلە عمل ايتولسە، شول عمل ايتوچىلر گە بولغان اجر مقدار نەدە اجر، باشلاب يول يا صاوچى غەدە بولور اما آنلرنك اجرلرى كىمە وماز. بىر كىشى، اسلام دىنىنە مناسبتىلى بىر بوزوق يول ياصاب فالدرسە، صوكئندن شونك بىرلە عمل قىلنە، شول عمل ايتوچىلر گە بولغان گناە مقدار نەدە يول يا صاوچى غەدە گناە بولور اما آنلرنك گناەلرى كىمە وماز».

خلاصە: اسلام دىنى ايچون فائىدەلى يول توزوچى گە، شونك بىرلە عمل قىلو-چىلرنك ئوابلىرى نىر ئواب بولور. ضررلى يول توزوب فالدر وچى غە شونك بىرلە يور وچىلر گە بولغان گناە مقدار نەدە گناە بولور. عمل قىلوچىلرنك ئوابلىرى دە گناەلرى دە كىمە وماز. «صوكئندن عمل قىلنە» دىگان سوزدن مقصود مونك طرفئندن اشلەنگانئندن صوك دىگان سوزدر. آنك بىرلە عمل قىلنو كىرەك مونك نرك وقتندە و كىرەك اولىگانئندن صوك بولسون بارى بىر.

(۱) صحیح مسلم، ج ۲ ص ۳۰۶. احمد ابن حنبل مىسنى، ج ۴ ص ۳۵۷. لفظلەر «سام» نكى.

(۳۱۲) مِنْ شَرِّ النَّاسِ عِنْدَ اللَّهِ مَنْزِلَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَبْدٌ اذْمَبَ اخِرَتَهُ
بَدُنِيَا غَيْرِهِ (۱).

ترجمه سی: «قیامت کوننده الله تعالی فاشنده اورنی الك نوبان كشی شولدرکه باشقه بر کشینک دنیاسی ایچون اوزینک آخرتینی صائوب بیارر». چیت بر کشینک دنیاسینی توزه تور ونلگان اشینی برینه کینورر ایچون اوزینک آخرتینی یروچی وایمانبنه ضرر کیتروچینک اورنی الله فاشنده بامان بولاچی البته معلوم.

ایسر نکچ، ایچو افیون بونو. وعوما هر نورلی بوزونقلر برله مبتلا بولوچیلرنگ کوبلری باشده، ایبده شلر خاطرلی وبولداشلرغه موافقت قیلو ایچون کرشوبده سوگوندن شونلرغه اسیر حکمنده قالغان کشیلر در. ایبده شلرگه موافقت کورساتو وبر کشینک خاطرینی نابور صالحینی حاصل اینو ایچون گناه فیلوچیلر، یالغان شهادت یا که سندسز فتوالر بیروچیلرنگ هر بری اوشبو حدیث گه مصداق بولسه لر کیرهک.

ظالم و خائنلرگه طرفدارلق اینو، حیاسز وعفتسز آدملرنگ چسارت آلو- لرینه سبب بولو، فسقلری سببلی فاسقلرنی مدح اینو کبک اشلرنگ هر بری باشقه لرنگ دنیالرنی توزه تو ایچون اوز آخرتینی ویران قیلودر. بو زمانده سوداگرلر و بایلر آراسنده «اش نوزه تو» اسمی برله خیانت اشله و کشی حقینر باصوب فالولر بار. بو اش کیرهک مسلمن وخرستیانغه و کیرهک مجوسی و دینسرلرگه فارشی اشله نسون حر املر. صومینه بر آزرسه بر ابرینه کیلشولر، اخلاص کوکل برله حلال ایتمگانده دنیاوی کیلشو بولوب موندی کیلشولرنگ آخرت مسؤلینینه فائده سی بولماز. شوشی اش گه یاردم اینوچیلرنگ هر بری «کشی دنیاسی ایچون اوز دینینی بوزوچی» بولادرلر.

باشقه لرنگ دنیالری ایچون دینلرنی صاتوچی آدملرنگ دینلری اوز طرفلرندن ضائع ایتولسه، دنیالری شول اوزلری خدمت اینکان آدملری طرفندن تلف ایتلچکدر. بو ایسه نجر به برله ثابت بولوب حتی بر عرب شاعری اوشبو معناده: «بعث دینی لهم بدنیای حتی- حر مؤنی دنیا هم بعد دینی» شهرینی سوبله مشدر.

ترجمه سی: «بوزوق سوزار وبوزوق عمللردن منعل نوب نیک طور وچی نشی ظفر تابار».

مراد، خیر نرسه ایکانلیگی آچیق معلوم بولماغان نرسه لر حقنده سویله می طور و بولسه کیره ک. خیر اش ایکانلیگی معلوم بولغانده صمت نبلو نوگل بلکه سویله شولک نجات غه سبب بولور.

خلفلر ایچون سوزنک اثری الوغ. تسکلا و چیلر غه نائیر بیره طورغان کمالانلری بولغان خطیب لر یوز مگنلر برله خلقنی صوغشدر آلا ر الوغ صوغشنی طوقنار غه قوللرندن کیلدر. خطیب لر و مؤلفلر طرفارندن تارالغان سوزلر و اثرلر سببندن ملت لر کونارلر و توبان توشه لر. عالملرنک سوزلرینی عوام خلفلر «شریعت» دیب بلماغانلر کنرندن عالملر کیوملرنده، فاضللر قالوبلر نیک بور و چیلر نیک نادان خطیب لر نیک ضرر لری ملت و دین ایچون حساب سزدر. مونلر سببندن ملت نیک فکر لری زهرلر نه، مملکتلر و دولتلر ضائع بولادر. مونلر دنیا غه موضوع حدیثلر تارناتلر «ونفسیر» اسمی برله یهود حکایتلری سویلیلر، اسلام ملتینک اشسزله نولرینه، وهم و خرافات غه بیلرولرینه باعث بولالر.

بر ملانک منبرده او طور و ب برنک اوگز، بالی اوستنده ایکانلیگینی سویله گانن طیکلاب طورغاندن صوگ مسلمان بر استودینت نیک «اسلام دینی شوشی بولسه مین موندن چیدم» دیب طور و ب کینو خبرینی ایشتن کانم بار. مونده عیب اسلام دیننده نوگل استودینتده دیبده ایتوب بولمی بلکه بالغان برله دوستنی آیرا بلمی و اورنینی ده نیکشرمی سوز سویله وچی ملاده در. بوملا اگردہ سویله می نیک طوزغان بولسه ایدی اوزی ده نجات نسا بار، کشیلر ده سلامت فالورلر ایدی. مسجدده گی خالقر غه برلر نیک کوزلر نیک روشلرینی سویله رگه هیئت و چغرافیا گه دائر معلومات بیلرگه نیندی ضرورت بار؟ ... «لاکل مقال مقام و لکل میدان رجال». مسجدلر ده گی خطیب لری اورنی نیک الوغ و مبار کدر. منبرگه منگانده رسول الله اورنینه باصقانلقنی خاطر ده طونار غه و سوزنی ده اولجاب، هندیان و سفسطه لر دن صافلاب سویله رگه نیوشلی.

اعتبار سن سویله و چیلر مسلمانلر نیک دینسزله نولرینه سبب بولسه لر اعتبار

برله سويل وچيلرنىڭ سوزلىرى بعض وقت دېنلەنۈگەدە سەبب بولادۇر. بىر مەجلىسە
الوغ و نىقۇزلى مەدە اوزىنە فارشو سويلەر بىك چىتون بولغان مېرز الرىدن بىرى
اوجماخ و نىمۇغ قەندە بولغان خىبرلىرى استىغفانى طرىقى بىرلە: «مىن فلان كىشىلەر
بىرلە اوجماخ غە كرۈگە كۈرە آقتىرىسەلەر بىرلە نىمۇغ غە كرۈنى آرتق كۈرەم، نىمۇغ غە
كرۈرەندە اوصال مىسلمانلارنى غىتاب فىلوب بوررەن...» دىب سويلەپ كۈلە اېدى.
در و بىشلەرنى بىرى :

زعم النعم والطيب كلاهما   ان يعثر الاموات قات اليكما
ان صح قولكما فلست بخاسر   وان صح قولى فالخاسر عليكما

بىتلەرنى اوقۇپ مضمونىنى سويلەدى و : « سز استىغفانى قىلە طورغان خىبرلەر
يالغان بولسە هېچ كىم گە ضرر يوقى اما درىست بولۇپ قۇبىسە وشول حاللەر اوز
باشىڭدا كېلسە ، مېرز القى و نۇرەلىكنىڭ بىر تىنلىك دە مەناسى كۈرلەسە ، بو كۈن
نېرە بونىكە. بىر وچى آدملىك هېچ بىرى بولماسە ، شول وقتدە نى اشلەرسن؟ »
دېدى. مېرزا ، قون ياتقان اور نىندن نوسى بوز ولغان حال دە طور دى دە جى
روش بىرلە : «صام دېلو ، اش خراب بىت ! ..» دېدى وشوندىن سوڭ شول
روشدە سويلەنلەرى اېشنىوامادى .

سوزنىڭ بىك اثر لېلەرى و بىك مەلەملەرى بولا ، قوللاردىن اوتۇب كوڭلەرنىڭ
الڭ قېرەن نىقەلەرنىنە بارۇب اوطور ادر . رسول اللەنىڭ خىدەتلەرى اوشبو جەلەندىر .
شام و مەصر دە خىرىستىيان عربلەر بىك كۈب وقتدە «جوامع الكلم» دن بولغان وامثال
اور نىندە بۇرى طورغان خىدەتلەرنى سىرلۈحە (سوز باشلىرى) اېتۇب مەقالەلەرنىڭ
باشلەرنىنە باز اللىر و دەوالارنى اثبات اېتەچك دىلەلەر اور نىندە بۇرىتەلەر ز كوڭلەر گە
تائىر ايتارلىك پىرلەدە استىعمال قىلەلەر . طىبەقى ، خىدەت و رسول اللە سوزى اېكەنلەگىنى
بىلەر مېلەر و گۇبا عربلەرنىڭ آنا بابالار نىدن قالغان اېسكى سوزلەرى روشندە
كۈرساتەلەر . موندى حاللەرنى خىرىستىيان عربلەرنىڭ مەتبۇعەندە بىك كۈب مەرتبە
تەجرىبە قىلدىق و مەبشەدە تەجرىبە فىلوب طورامىز .

(۳۱۴) مَنْ صَنِعَ إِلَيْهِ مَعْرُوفٌ فَقَالَ لِفَاعِلِهِ جَزَاكَ اللَّهُ خَيْرًا فَقَدْ أَبَاغَ

فِي الشَّيْءِ (۱)

تەرجەمەسى : « بىر كىشى ، بىر آدمدىن اېزگۈلك كۈرگاندىن سوڭ «جزاك

الله خیرا» (الله تعالیٰ سیکا خیرلی جزا بیرسون) دیمسه، اوستینه توشکان بورچینی بر قدر اونتهگان بولور.»

ایزگو اشنی فیلفان کشیگه ایزگو اش فیلو برله مکافات اینو مسلمانلقدیر. ایندی بر کشیبک ایزگی اش برله مکافات فیلورغه کوچی بتماسه اول وقت «جزاك الله خيراً» دیب دعا اینوده مکافات جهل سندن حساب اینوانهدر.

(۳۱۵) مَنْ ضَمَّ يَتِيمًا لَهُ أَوْ لِغَيْرِهِ حَتَّىٰ يَغْنِيَهُ اللَّهُ عَنْهُ وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ.

ترجمه سی: «بر کشی، تربیه سی، اوزبیه لازم بولغان یاکه جیت بر یتیمی بالغ بولغانغه قدر تربیه ایتسه آکا جنت واجب بولور.»

«انا و کافل الیتیم کھاتین فی الجنة و قرن بین اصبعه الوسطی و التی نلی الابهام» دیب روایت اینوله طورغان حدیثک مضمونی ده اوشبودر (۱).

یتیم تربیه اینوچی کشیلرگه الوغ ثوابلر وعده اینلو حقنهد موندن باشقه حدیثلرده کوب. یتیملرگه فخر فیلودن قرآن کریم منع اینه و آنلرک ماللربنی آشاوچیلرغه نهیدیلر فیلدر. کوبرهک یتیملر اوزارینه مرحمت اینوچیلردن، روحلربنی و جسملربنی تربیه فیلوچیلردن محروم بولالر. بعض بر یتیملرک آنلری بولسده بزک مسلمان دنیا سنده فی خاتونلر، اوزلری کشی تربیه سینه و باشقلرک حمایتلربنه صفورغه مجبور بولغانلقلرندن یا که باشقه بر ایرگه نکاحلانغانلقلرندن یتیم بالالر بتولهی مهمل فالالر، نی دینی و نی دنیاوی تربیه آلودن محروم طوروب سوکندن حیوان روشنده یوررگه محکوم بولالر.

اگرده یتیملرک حاللربنی اعتبارغه آلو و آنلر حقنهد مسلمانچیلق کورسانوب الله تعالیٰ ک نصیحتلربنی برینه کیتروگه رغبت اینولسه رسمی صورتده یتیم خانهار آچارغه و بو یتیم خانهار مسلمانلر کوب بولغان شهرلرده، ژولصار حنی زور اولاردهده بولورغه همده دینی علملر برله برلسکده دنیا کوتور روشلری، هنر و صناعتلر اوگره تورگه تیوشلی. رسمی جمعیتلر و نظاملی کانترواللر آستنده بولغان بو یتیم خانهار هر نورلی سو نصرقلردن امین بولورلر، آفچه سی همده عقلی و بدنی برله خدمت اینوچیلرک هر برینه ثواب یولی آچلور.

بر برینی صیلاشوب و سوز کوراشدروب، خلقلرک عیبلربنی تیکشروب

كسبى و بايلىقى بىتارلك بولماسە شوشى ھىزى اش گە يارار. حاضرندە دنبا شوندى
 بر حالده دركە قز بالارنك، اوزاربنى و اوزلرى برلە بولكده بر ايكي جاننى دە
 دنبا دە آسراب طورراق ھىزلىرى بولو لازم. اير بالار حقتە سوزدە يوق. بز
 مسلمانلرغە، طاوس قوشى كېك باشلى قزلى، آللى گوللى بولوب زىتتە نوب
 يوروق مار جالرغە قارغە و آنلر آرتندن بوررگە بارامى. آنارنك مېشتلرى
 نامىن ايتولگان، آنلر بايلىغە كوملگانلر، آنلر نك احتمال «مودە» دن باشقە
 زور قابغولرى دە يوقدر. اما بز، اوز رزقەنى اوز مزنابارغە مجبور مزن. شونك
 ايچون بز نك حنى قزلى مژدە ھىزلى بولورغە، خانون بولغانلر ندىن صوك،
 خستەلنگان ابرلرى برلە ياش بالاربنى دە تربىەلى آلوراق روشدە حاضرلك
 كوررگە نيوشلېمىز. بو، بز نك قولمزدن كېلە طورغان بر اشدر.

خانون قزلى باغشى آسراو، تەنلرىنى و جانلرىنى گوزل تربىە ايتو حقتە
 اسلام دىنى بىك اعتنا قىلغانلىقى اوشبو حدىس شريفىن ھم دە يوفارىدە ذكر
 ايتولگان باشقە حدىتلردن معلوم بولادر.

اسرائىل بالالرى آراسىدە معروف بولغان دستورگە كورە خانونلر ھر
 توگل بىكە ابرلرنك ملكلرى حكمنده ايدى. ابرلر ايچون نلەسە نى قدر خانون
 آلو درست بولوب معلوم بر سان برلە چىكلەنمىدر ايدى. سليمان پېغمبەرنك
 خانونى بوزلر بلە سانالغانلىقى روايت ايتولدر. ابرى تصديق ايتەسگان وقتدە
 خانوننك آندى (يېمىنى) دە معتبر بولمىدر ايدى.

ھندولردە دە ھېچ بر سان برلە چىكلەنمەسگان حالده تەدد زوجات درست
 ايدى. خانون، اوز ابرينك ملكى حسابلانا، ابرى، نى قدر وقاسز بولسە دە
 خانون آنى بر معبود حكمنده نعتيم و احترام ايتە، لازم بولسە آنك ايچون
 اوزينك جانىنى فدا قىلە، ابرى وفات بولغاندىن صوك دىنبا نى اوزينە حرام بلوب
 اوز اوزىنى اولدرەدر ايدى.

يونان و رومالردە نى قدر باي كشىلرنك خانونلرى بولسە لردە بولمە لردە
 بىكلە نوب طورالر، بىب ارلەب و كيندر صوغوب، قماچ طوقوب وقت اونكارەلر،
 بىك سېرەك و قتلردە غنە اورامغە چىقوب آندە دە خدمتچى قزلى برلە گنە يوروب
 قايتالر؛ ابرلر و جمعيتلرگە اصلا قانشمىلر، تربىە سز و نادان بولوب باشىلر،
 اورنلى بولسە دە بولماسە دە ابرلرگە اطاعت قىلەر ايدى. رومادە خانونلرنى
 ماقىتى طورغان سوز «ھر وقت اويدە قوماچ طوقوب اوطورا، طشغە چىقوب

يورمى» دىن عبارت بولادى. يونانلور، اونبىش باش گە يېتىكەندىن سوڭ قىزلىرىنى اوزلىرىنىڭ دوستلىرىغا يا كە بىر قارىداشلىرىغا بېرىلەر، قىزلىرىنىڭ اوزلىرىدىن رضالىق صورامىلار بىك كۆپ وقت قىزلىرى، اوزلىرىنىڭ كىيىملىرىنىڭ كىم ايكەنلىكىنى كورىشكەندىن سوڭ غەنە بىلەر ايدى.

قىزلىرى، اوزلىرى نەلەگەن قىز خانون نىكاھلانار و نەلەلەر قايچان آيروب بېارە آلار، نىكاھ قىلو اوچون نىرىبە و عدالت گە كوچ يېتىو شرط ايتولىمى ايدى. خانونلار مال و مئاع اورىندە حساب ايتولى و ايرى اولىگاندىن سوڭ ايرىنىڭ ياقىنلىرىغا مېراث قالوب اوزى نەلە نەلە ماسەدە شوڭا خانون بولوب طورىغا محكوم بولادى. مېراث ماللىرى قىز بالالار و خانونلارغا بېرىلەر، بەزى بىر قىزلىرى قىز بالالىرىنى تىرى حاللىرىغا قىزلىرىگە كومەلەر يا كە باشقا طرىقلار بىلە اداىلەر، بو اشلار عىب سانالمى ايدى.

اوشبو حاللىرى ياخشى بىلىنگەن سوڭ نەلە خانونلار حەقندە بو اھان اسلام حەكملىرىنىڭ و رسول الله نىبىتىلەرنىڭ درجەلىرى و خانونلار حاللىرىنى اصلاح قىلۇدە بىك الوغ قاعدەلەر تۈزۈلگەنلىكى ياخشى آڭلاشلسە كېرەك. خانونلار حاللىرىنى اصلاح قىلو نارىقى، اسلام دىنى كېلىگەن كۈندىن باشلانار. مصلەتلەرنىڭ اماملىرى پېغمبەر مۇھىملىرى ايدى. مۇنى فرانسۇز قومىنە نىسبەت بېرىو اصلاح قىلوچىلارنىڭ باشلىقلىرى ايتىر فرانسۇز عالەملىرىنى كورسانو حەقسىزلىق و اسلام دىنى ضررىغا نەصەب قىلوچىلار.

(۳۱۷) مَنْ عَيَّرَ آخَاهُ بَدَنًا لَمْ يَمُتْ حَتَّى يَعْمَلَهُ (۱)

ترجمەسى: «بىر كىشى، بىر كىشىنى سىبىلى اوزىنىڭ دىن قارىداشىنى عارىلەندىرسە، شول كىشى بىلە اوزى مېنىلا بولمى طوروب اولمەز». بو سوز تۈبە ايتولغان كىشىغا حەقندە دېيۈچىلەر بار. شولاي بولسەدە كىشىنىڭ عىبىنى سويلەو و يۈزىغا اورۇدن صافلانۇ تېوشلى. اگەدە معروف بىلە بېورىو و ياقىن ايتو طرىقى بىلە اوزىغا ايتورگە مەجبۇر بولسە بو وقتدە معروف بىلە بېورىو طوغرىسىندەقى ادبىنى رەھىت ايتو لازم. «بىرەو كىشىنى ايت اېمۇ بىلە عىبەلە اوزى بىر وقتدە شول ايتىڭ اېكىنچى اېمەڭگەن اېمە قالماز» دېلەر.

مسلمانلارنىڭ خاللىرىنى بوزوق بىر مەقسەد بىلەن تېكىشۈرۈپچىلەر؛ غەيبلىرىنى
 ازىلەۋچىلەر، غەيبلىرىنى سۈيۈلۈۋچىلەر، ئانلار اوستىدىن سەلبىت اينۇچىلەر، حەقسىز
 اورنىدە ئانلارغە نېنىدىكىنە روش بىرلە بولسەدە اذا فياۋچىلەر، حقى تەئالىنىڭ:
 «والذېن يؤذون المؤمنېن والمؤمنات بغير ما اكتسبوا فقد اءهملوا بهتانا واثما
 مېينا» (احزاب ۵۸) تەۋىدى آستېنە كرسەلەر كېرەك.

(۳۱۸) مَنْ فَرَّقَ فَلَيْسَ مِنَّا.

ترجمەسى: «بىر كىشى خىلقار (ياخۇد امت) آراسىنى آيرسە، دىشمىلىقى و
 نەرقە صالحسە اول كىشى، بىزدىن ئوگىل».

رسول الله خىزىنلرى امتنىڭ بىر بىرىدىن آيرىلىشۇ و كېسلىۋىلارنى ھېچ
 ايسىنەمېدىر، نەرقە و خىزىلەرگە بولغىلارنىدىن قورقا و ساھابىلار، اللە تەئالىگە صفادىر
 ايدى. حتى بىر كۈن مسجدكە كىرگەندە خىلقارنىڭ تاراۋ اۋتورولرىنى كۈرۈپ
 بىرگە جېۋىلىشۇپ اۋتورولرى حەقدە تىببە باصاغان ايدى. نىرآن كىرىم ھەم:
 «واعتصموا بحبل الله جميعا ولا تفرقوا» دېيىپ افتراقدىن نەۋى اينەدىر.

اۋشېۋ سېيىدىن اير بىرلە خانۇن، آنا و آنا بىرلە بالا، مشروع صورنىدەگى
 دوستلار آراسىنى شرعى سېيىلدىن باشقە نرسەلەر اېچۇن آيرۇچىلەر، بوزۇچىلەر
 و عەۋما مسلمانلار آراسىنە نەرقە صالحۇچىلەر اۋشېۋ حەدىثكە مۇداققى بولسەلەر
 كېرەك (۱).

(۳۱۹) مَنْ قَادَ أَعْمَىٰ أَرْبَعِينَ خَطْوَةً وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ.

ترجمەسى: «بىر كىشى، بىر صوفۇرنى گىزەۋ نۇگىل بىرگە قىرق آدۇم قىزىرگە
 يېتەكلىپ بارسەدە جىننەت و اجىب بولۇر».

قىرق آدۇم قىزىر مسافەگە صوفۇرنى يېتەكلىپ بارۇ شۇشى قىزىر ئۈۋابى بولسە
 اۋزلىرىنە مەخسۇس تىرىپە خانەلەر آچۇپ تىرىپە اينۇچىلەر و مەھىشلىرىنى تەمىن
 قىلۇچىلەر، ئانلارنى ھىرگە اوگرەتۇپ قورغان بۇتاقلىدىن قورنىلدىرۇچىلەر حتى
 يازۇلر اوگرەتۇچىلەرگە نېنىدى ئۈۋابىلر بولۇچىسى اۋز اۋزىدىن مەلۇمدىر.

(۱) امام احمد و تىرمىزى طرفىدىن رىۋايەت ايتۇلغان: «من فرق بين والدته وولدها فرقت
 الله بينه و بين احبته يوم القيامة» و ابن ماجه طرفىدىن رىۋايەت قىلىنە قورغان: «من فرق بين
 الوالد وولده و بين الاخ و اخيه» خەدىثلىرى قىللىرى ساتۇ حەقدە صادر بولغان خەدىثلردىن.

رسول الله امت گە شىقت و مرھمت درسلىرى بېرە، جىسدە شارىگە خىدمەت ايتىۋچىلىرىگە بىرگە بىرگە توگىل بىلكە بىرگە اون ئوابلىرى وعدە قىلە لىكىن امت قوزغالماي، سىلكىنى، رسول الله قوشقان اشلىرىنىڭ آوروپا قوملىرى آراسىنىڭ مېدان غە چىققانلىغى كورگانلىرى صوڭ آتلىغە فاراب تەجىب ايتىۋ طوراللىرى و گوبيا موندى اشلىرىنىڭ دىنباستىلىقى غىبايىنەدە كېلىمگەن دىيىپ ظن ايتىلار و شونلاردىن غەندە كوچرىگىچ آلا بىلمىلار. ايدىنى رسول الله حضرتلىرى بو كۈنىگى امتىدىن رضامىنىر يوقسە مەجزون بولوب:

لقد اسمعت لواناديت حيا
ولسكن لا حيات لمن تنادى

قېيلىدىن، سوزىنىڭ بو درجەدە اثرسىز قىلىۋېتىنى امتدە حيات بىتكەنلىكىگە خەل قىلەمى؟...

رسول الله حضرتلىرىنىڭ اجتماعى و عمرانى، مەنى و اخلاقى اشلىرىنىڭ طوغرىسىدە بو قدر و عظلىرى، نىرغىب و تەزەبىللىرى بولغان حالدە امت بىرگە اشىدە كورسەتە آلمادى، بىلكە بىتون ھەتلىرى كىيىنو باسانو، طوى ايتى و اورام غە چىغوب تېلىلار قېيلىدىن چابودر. اگرده نماز او قوسىلار، روزە بىتوسىلار بو اش خلق ايتىچون توگىل بىلكە اوزلىرىنىڭ شىخىللىرى ايتىچون وحب نەفسىدىن كىلىمگەن نرسەلىرى بولغانلىقتىن موندى اجتماعى نرسەلەر حسابىدىن يور تۈرگە بارامى. مونلار باشقە مەسىلەلەر.

اوقا شەرىندە زور بىر مەجلىسدە بىر مېرزا ابايق اوزرىنە باسقانى حالدە خلق غە فاراب و قولى بىرلەدە شوندىغى خلقلىرىغە اشارت قىلوب: «بو كۈنىگى مەسلىمەنلارنى مەھمەد (علية السلام) امتى دىيىپ حەكم قىلە بىك آور. مەھمەد (علية السلام) افرات درجەدە ھەتلى و جىسارىلى، اقدام صاحى و نىبىرىلى، نوزوم و مەناتىلى ايدى. حالبو كە بو كۈنىگى مەسلىمەنلەردە شوشى صىقتلارنىڭ «پىچ بىرى كورلىمى. مونلارنىڭ بىتون ھەتلىرى بىر بىرگە چىلىشوب دە «علما مەجلىسى»، «اسناز بىكەلەر مەجلىسى»، «باشلىرى مەجلىسى» «اھبام مەجلىسى»، «طوناشلىرى مەجلىسى» اسمى بىرلە آشا و بىر تىنلىك مەناسى بولماغان نرسەلەر سويلەشوب او طورودر. مونلار ھەر و آش صو اسرافى قىلۇنى بىر نەرسە گەدە سانامىلار «وقت آلتون» دىگەن سوزنىڭ مەناسىنى بىتونلاي آكلامىلار. مۇنە انكلىزلىرى مەھمەد (علية السلام) امتى دىيىپ كەلشە. چۈنكى مونلارنىڭ پوروشلىرى و بىتون مەھمەلەرى، دىنبا دە ھەر سوروللىرى و كۈن

كورولرى تام بوزنىڭ پېغمبەر مۇسۇلمان روھىدە. بىك اشقانلار واش باشقاروچىلار
 عاد قوملارى وسلىمان پېغمبەر نىڭ جنلرى مونلرغە قاراغاندە بىر نرسەدە توگىل،
 بىك پىخىنە واقتىدا لېلار، كۆب اشلىلار بىك آرسو يىلار، اورى ملنلار بىنە ودېنە شىر بىنە
 بىك مرھەتلى واما نلىلار، علم بولېنە جان فدا ايتارگە راضىلر وشونىڭ اوستېنەدە
 دېنارلر... «دېب اوزون بىر سوز سوبلەگان ايدى. يا كآ بارغان وقتىم
 بولغانلقدىن هم دقت هم نىجىب ايتوب نىڭلاغان ايدىم.

﴿۳۲﴾ مَن كَانَ لَهُ وَجْهًا فِي الدُّنْيَا نَأَنَّهُ لَهٗ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لِسَانًا مِّن نَّارٍ (۱).

ترجمەسى: «بىر كىشى دۇنيادە ايكى يوزلى بولسە قىامت كۈنىدە، اوتدىن ايكى
 تىلى بولوب عذاب قېلىنور».

«ايكى يوزلى» دېب بىر طرفغە باروبدە آنىڭ ياقلى بولوب وانىڭ مرادىنە
 موافق ايتوب واىكىنچى طرفغە بارغاندە آنىڭ ياقلى وانىڭ مرادىنە موافق
 ايتوب سوبلەوچىگە ايتولنەدر. بو، مسلمانچىلىق بىرلە ھېچ بىر مناسىتى بولماغان
 يامان خىلقلر دندىر.

بىر طرفغە بىر يوز واىكىنچى طرفغە ايكىنچى تولى يوز كورسە نىكانلىمگندىن
 موندى كىشىلر «ايكى يوزلى» دېب يوروتوللر. (۱۱۷ نىچى ھىدىت).

﴿۳۱﴾ مَن كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُحْسِنِ إِلَىٰ جَارِهِ وَمَنْ كَانَ
 يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
 فَلْيَقُلْ خَيْرًا أَوْ لِيَسْكُتْ (۲).

ترجمەسى: «بىر كىشى، اللە تەئالى گە و آخرت كۈنىنە ايمان كېتورسە
 كورشېسىنە باخشىلىق ايتسون. بىر كىشى اللە تەئالى گە و آخرت كۈنىنە ايمان كېتورسە
 فوناقىنە حرمت قېلسون. بىر كىشى اللە تەئالى گە و آخرت كۈنىنە ايمان كېتورسە
 سوبلەگان وقتىدە ياخشى سوز سوبلەسون يوقسە نىك طورسون!...».

كورشىلرنى سوز يا كە فعل بىرلە رىختو و آنلرنى چىقلاو اسلام ھكىمىنە
 كورە گناھ اشدر. مسلمان توگىل كورشىنىڭ كورشىلىك ھقى، مسلمان بولغان

(۱) سنىن ابى داود. ج ۲ ص ۳۲۰.
 (۲) سنىن ابى ماجە ج ۲ ص ۲۰۴. احمد ابن حنبل مستدى. ج ۲ ص ۳۶۳.

خطیبلر ایسه سویله شو فائده لی ایکنانلگی حقنده اوشبور ووشده دایل کیتورلر ؛ سویله شو افضل . چونکه نیک طور وچینک فائده سی اوزبیک باش اوجندن اونمی ، اما سوز بزله بیک کوب فائده لر قیلورغه ممکن . سویله شمگان کشیلر ایسه نیکلاب طور وغه مجبور بولالر ، حالبوکه قرآن کریم «سماعون للکذب» دیب یالغاننی سویله وچی برله نیکلا وچینی بر درجه ده فو یا ، آنک سکوتینه قیمت بیرمیدر . نیک طور و نیچوک افضل بولسون ، آکا طرفدار لقی قیلوچیلر و دعوا لرینی اثبات ایترارگه طریشوچیلر اوزلری ده سوز سویله رگه مهناچلر . اما سوز نیک افضل ایکنانلگینی اثبات قیلور ایچون نیک طور وغه حاجت یوق . سوز لر روایت ایتوله ، مجلسلرده سویله ننه اما نیک طور و نیک روایت ایتولگاننی بو کون گه قدر کورلمی . الله تعالی ، پیغمبرلرنی سکوت برله توکل بلنکه سوز سویله و برله بیاردی . نیک طور و سبیلی سوز نوزه لمی بلنکه بوز ولا . نیک طور و سبیلی خاطر ضعیفله ننه ، حسن ناچار لانا . شونک ایچون عربلر ، تللری آچلو برله بالالارینه رجزلر بیکله ننه لر و شونلرنی نکرار لانا لر ، بیک فچقروب سویله رگه عادلته ندره لر ایدی . نل ، نی قدر کوب سلکنسه شول قدر باخشیلانا ، ملنکه حاصل ایته ، نیک طور و سبیلی یالقا ولانا ، اشلک سزلنه ، فایسی غنه اعضا اشسز و حر کتسز طور سه ، ضعیفله ندر ، تلده شول جمله دن اگرده نیک طورغان بولسه رسول الله ، نابغه الجهدی گه «لا یفرض الله فاک» دیب دعا ییلغان بولور ایدی می ؟ (۱) نابغه یوز بل نیک طورغان بولسه ده موندی بر کاتلی دعائی آلا آماغان بولور ایدی . رسول الله نیک هیچ و ننده : «الله سینک بو سکوتکننی اونوتماز» دینگانی ایشتوامگان ایدی اما کعب بن مالک که : «مانسی الله لک مقالک ذلک» دیدی . حسان حقننده ده شوندی الوغ سوزلر سویله گان ایدی . زیاد بن ابیه خطبه سویله رگه کرشسه امام شعبی : «طوقنی غنه کورمه سه بارار ایدی» دیب طورغانلنی روایت ایتوله (زیاد ، بیک لتلی و اثرلی سویله وچیلر دندر) . عمرو بن عبید ، هشام بن حسان ، ابان بن ابی عیاش و شونلر درجه سنده الوغ آدملر مجرد سوزینی نیکلار ایچون فضل بن عیسی الرقاشی مجلسینه بارالر ایدی . بو آدملر نیک هیچ و ننده «سکوت» مجلسلرینه یورولری مروی توکل . سوز سویله ولری سبیلی بیک کوب ایرار و خاتونلر «داهی» اسمینی آلدیلر اما سکوت سبیلی «داهی» اسمینی آلوچی بلنمادی . رسول الله نیک وفات غبری ایشتلو برله مکده هیجان فو بوب

زور اخلاص چىقۇر قورقۇچى بولغان وقتىدە سەھىل بىن ۋەمىر طرفىدىن سويلەنگەن
 نىسەھەتتە بىر خىطبە سىبىلى ھىجان باھىلى، خىلقىر اولانگى ھاللىرىنى قايىندىلار. ا گىردە
 خىطبە سويلەيسى اورىندە سەھىل دە باشقەلر دە سىكوت ايتىكەن بولاسەلر ايدى مەكە دە
 بىك كوكۇلسىز اشلىر بولورغە مەكىن ايدى. ھىكەملەر: «قارنار فەكر ايتسونلر و
 باشلر بىكشسونلر» دېگانلر. مونلارنىڭ مقصودلرى ايسە باشلر سويلەشورگە
 مەنكە ھاصل قىلسونلر دېمەكلر. اگىردە سىكوت افضل بولاسە ايدى «مروا الاحداث
 بالمرا» دېيەسى اورىندە «مروا الاحداث بالسكوت» (۱) دېگان بولورلر ايدى.
 اللە تەھالى گە شىكر قىلو نىك طور و بىرلە نوكل بىلەكە سوز بىرلە تابولا، آدم بالاسى
 اوزىنىڭ يومشلىرىنى صور او طوغروسىندە نىك طور و بىرلە نوكل بىلەكە سوز بىرلە
 فائىدەلەنە، انسانلارنىڭ باشقەلردىن مەزىنلرى نىك طور و دە نوكل بىلەكە سوز
 سويلەدە، سويلەشمى طورغان انسان بىرلە باھاب قويغان صن اراسىدە نىندى
 آيرما بار؟ نىك طور و اېچون اولدر لىگان كىشى بولماسە بەھى و قىلار دە بىر
 ايكى جەل سوز سېيىندىن بىك زور اتملارنىڭ نىجات تابولرى بولا، سىكوت نىبىلىتى
 ھىقندە كىتور لىگان دىلبللر ھاسى واقائى ھال دە سوز مەزىنى ھىقندە بولغان دىلبللر
 ھام. صنملرنى ھلاك ايتو اېچون ابراھىم پىغەمبەر ھالى بىك قورقۇچى ايدى.
 «فاسالوھم ان كانوا ينطقون» دېيە يەنى سويلەپ قورنولدى. ايمان كىتور،
 تىسبىج و تەھلىل ھەر بىرى سوز بىرلە بولادر. سوز، كوكۇلنىڭ ئىرچەننى ايكانلىكى
 مەلوم. اشلىر شوشى روشىدە بولوب طورغاندە نىچوك ايتوب «سىكوت افضل»
 دېرگە كېرەك؟..

* * *

بو نىزاعنى اوشبو روشىدە اوزەرگە مەكىن: ھەر اورىندەھى و ھەر تورلى
 «سوز» نى ياكە «سىكوت» نى قانلى دېيە دەھى قىلورغە مەكىن نوكل. ا گىردە تېوشلى اورىندە
 و مەنالى بولسە، نىكلا وچىلرغە تائىر بېرسە «سوز»، يوفسە «سىكوت» فائىدەلى.
 مئلا: بىر كىشى ياكۇلش و بىلماوى سىبىلى فلاكت گە بارسە، قوبورغە ئوشوب ياكە
 باردىن بىلوب ھلاك بولاچق دېيە بىلسە شونى كوروب و بىلوب طور وچىلارنىڭ
 «سىكوت افضل» دېيە نىك طورولرى، اندەشمى قانولرى درىست نوكل. بول
 اوگرەنو، بىرەننىڭ بىر نىسە سىنى اونوتوب ياكە ئوشروب قاندر ووينى كوروب

(۱) «مروا» سوزى امر سىغەسى بولوب «كلوا» و «خىنوا» بىزىلرندە راننىڭ نىبىدى بىرلە
 اونو ياكۇلش.

طورغان وقتىغى حکم دە اوشبو روشچەدر. غۇبەلەر و قرآن کریم اوفولغان، وعظلمار نطقلار سويلەنگان وقتلار دە، مسجدار و عيدگاھلار دە، جنازە اوزانلغان اورنار دە، فېرلىكلار دە، ضرورت بولمى طوروب سوز سويلەشو و تاوشلانو هم گوزلەپ طورو ضررلى. شونك ايچون سوز سويلەو و نېك طورو نبوشلى بولغان اورنلارنى بلورگە كېرەك.

سوز سويلەودە بولغان بىتون خاصيت و معنا، ناثير بېرە آلودەدر. سوزينك اثرى بولماز لغنى بلە طوروب سوز سويلەودە معنائوق. سوزنك ناثيرى بولماو بعض وقتىغى مخطايلارنك اعليتنسزلىكلارندن و بعض وقتلار دە سويلەوچىلارنك كېچىلىكلارندن بولادر.

قرآن كرىمنىڭ عدنان فصيحلىرى و فطمان بليعارىنى سكوت گە مېجور ايتووى، فسقەغى بىر سورە سېنەدە عرب عارىيە و مستىر بەلارنك نظير كېتورە آماوارى، «فان كنتم فى ريب مما نزلنا على عبدنا فاتو بسورة من مثله» دېت مبارز طلب ايتووينە قارشو، سوز سويلى آللى حماد روشندە فانوب فالوئى، رسول الله ﷺ ك دشمن بولغان عربلارنك قرآن آيتلرېنى ايشتكان وقتلارندە اوز اوزلرنى منع ايتە آللى سېدە قىلولىرى و: «والله ان له لعلاوة وان عليه لطلاوة وان اسفل لعقدى وان اعلاه لثمر ما يقول هذا بشر» هم دە «اشهد ان مخلوفا لا يقدر على مثال هذا الكلام»، «اشهد ان هذا لا يعارض وما هو من كلام البشر» روشلارندە سوزلار سويلەولرى هر نرسەدن بېگورەك «ناثير» بېرو چىتىندىر. قرآن كرىم دليللىرى آراسندە قطعى، عقلى و الزامى دليللار دە بولور، احتمال مونلر بېك كوبر اما دليللارنك ايركسزله ووينە نسبت بىرلە «ناثير» بېرووى، عجائب روشدەدر. قرآن كرىمدە «فبائى الامر بكم ان تكذبون»، «ويل يومئذ للمكذبين»، «فكيف كان عذابى و نذر» كېك روشندە آيتلارنك تكرار قىلنولرى «ناثير» نطقەسندن بېك اهمىنلى بولوب مونلرنى «حشو» صانوا، عرب تىلىنك روچىنى بامو و معسەتندن خېردار بولماودن باشقە نرسە توگل. مذكور آيت لرنك هر بوى اوزلرندن يوقارى بولغان آيتلرگە تعلقلىرى چىتىندىن اصلا تكرار توگل بىلكە بىتونلاى بىر ياكنا معنائى افادە ايتلر و هر بىر مرتبەسندە باشقە بىر ناثير بېرەر. «ان فى ذلك لذكرى لمن كان له قلب اولقى السمع وهو شهيد».

(۳۲۲) مَنْ كَذَّبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ (۱).

ترجمه س: «بر کسی، بلکه طور و ب میگو بر یالغان سوزیا که بر اش اسناد اینسه (مین سوپله مگان سوزنی، و مین اشله مگان اشنی سوپله دی و اشله دی دیسه) اوزی ایچون جهنمه اورن حاضر له سون!..».

بر حدیثی درست دیب آیتور ایچون عدل راولرنک باغشی ضبطلری برله رسول اللهغه طوناشووی شرط. بو زمان خلقینه کوره بواشلرنی تیکشرو طافت بیتمازلک اش بولغانلندن حدیث فنده معتبر و اشانچلی سانالا طورغان اصلر و معلوم مسندلردن کوچرو یینه در. چونکه مونلرده بعض بر درست توگل، حدیثلر بولسهده آنلر بو کینده معلوم و همین بولوب بتدیلمر. حدیث نقادلری آنلرنی درست حدیثلردن آیروب قوبدیلمر.

هر حالده فر آن کریم یاکه عقلغه خلاف بولوبده معتبر اصللرده نابلمه اغان حدیثلرنی درست حدیث دیب حکم قیلورغه ممکن توگل. شونک ایچون کیره ک نرغیب و نرغیب فصدی بوله و کیره ک باشقه بر الوغ مصلحت و عوممی فائدهنی ملاحظه قیلوب، کیره ک احکام و کیره ک باشقه خصوصده بولسون اوشبو حدیث حکمینه کوره رسول الله حضرتلرینه یالغان و موضوع حدیثلر اسناد اینو حرام اشدر. حتی در سنلکلری شبهه لی بولغان حدیثلرنی کوچورده درست بولماز. اوشبو حدیث شریفنی ایشتکانلردن صوگ با گئش روایت قیلولردن نور قوب بیگ الوغ صحابهلر، حدیث سوپله و دن طوقنادیلر. زبیر بن العوام اوشبو جهل دندر (۲). شریعت قاشنده دلیل بولوب سانالمی طورغان نرسه لر که بنا قیلوب حلال و حرام حقنده فنوی بیرورده رسول اللهغه افترا قیلو قیلندن الوغ گناهدر. الله تعالی گه افترا قیلوونک حرام ایکانلر گینی سوپله ب طوررغه ده حاجت یوق. مگرده الله تعالی و رسول اللهغه افترا قیلوچیلر اخلاص توبه اینسه لر روایتلری مقبول بولماسهده توبه لری قبول بولورغه ممکن. «ان الله هو التواب الرحیم».

(۱) صحیح بخاری، ج ۱ ص ۳۵. صحیح مسلم، ج ۱ ص ۵ لفظلر «سلم» نکی گرچه لفظلرده بر آز باشقلق بولسهده حدیث شریفی کتب سنهنگ هر برنده، احمد این حنبلی مسنده بار. شونک ایچون بعض بر عاللمر بو حدیثنی متواتر حدیث گه مثال ایتلر و مونک درجه سنده کوب اصلر طرفندن روایت ایتولر گان حدیث بارغی بلنمی دیلر.

(۲) صحیح بخاری، ج ۱ ص ۳۵. سنن ابی داود، ج ۲ ص ۱۵۸.

(۳۲۲) مَنْ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ النَّاسِ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ اللَّهِ.

ترجمه س: «برکش، آدم لر دن اوبالماسه، الله تعالى دن ده اوبالماز (اوبالما-غان بولور)».

جبنك دائرهمینه کرماوشرطی برله «حیا» (اویات)، اسلام تاشنك ماقتاوی بر خلقدر. حدیثده «العیاء شعبه من الایمان» بار (۱). لکن «حیا» بنده لر گه طبیعت حکمینه کرسون ایچون مونی باش هم بالا وفتده عاندله ندر و کیرهك . بو وظیفه ایسه آنا آنا ، معلم و معلم لر هم ده بالا فار اوچیلر اوستلرنده در . جو مردلق، اگردده اوز چبگندن اونسه «اسراف» آنالو قیبلندن ، «اقتصاد» ، اوز درجه سندن اونسه «بغل» (سارانلق) دیب آنالدر . «شجاعت» ، اگردده اوز درجه سندن اونسه «تهور» ، «احتیاط» برله «حیا» ده اوز چبکلرندن چبقسه لر «جبن» هم «بولدفسز» کبک اسم لر برله آنالورعه نیوشلی بولادر .

«حیا» هم الله تعالى دن هم ده خلقدن اویالو و عارلنه بلودن عبارت بولغانی ایچون انسانلر نك زینتلر نندن و گوزل خلقلر نندن صانالادر . حیاسز یوز ، جانسز تن گه اوخشار . شاعر :

إذا لم تضح عاقبة الميالي ولم تستحي فافعل ما تشاء
فلا والله ما نبي الدين خير ولا الدنيا إذا ذهب الحياء.

(۳۲۳) مَنْ لَمْ يَشْكُرِ النَّاسَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ تَعَالَى (۲).

ترجمه س: « بر کشی، اوزینه ایزگولك فیلوچی آدم لر گه شکر فیلماسه، الله تعالى گه ده شکر ایتماز (شکر فیلماغان بولور) » .
موندن مقصود ایسه درست بولغان صفتلر برله گنه مبالغه سز روشده ثنا ایتو بولوب مداحلق فیلو توگلددر . چونکه مداحلر حقنده « احثوا التراب » حدیثی یوقاریده اوندی (۱۴ نچی حدیث).

بنده لر طرفندن بولغان نعمتلر و خدمتلر برابرینه ده شکر ایتو نیوشلی اش ایکانلگی اوشبو حدیث شریفدن آکلشالدر . کیرهك بنده لر و کیرهك اللهغه

(۱) احمد زین حنبل مسندی . ج ۲ ص ۴۴۲ .

(۲) جامع ترمذی ج ۲ ص ۱۷ .

شكر ايندوده كيمچىلك قىلونىڭ سېبى ايسه نعمت قدرىنى بلوراك علم بولماو و غفلتدر. كوپ كشىلر، نعمت قدرىنى بىلسەردە و آنىڭ بىراىرىنە شكر قىلما لازم اش ايكانلىكىنى آڭلاسهلر دە «شكر» نىڭ اوزىنى بلوب يتكەرما كانلىكلار نىڭ «الله غە شكر» دىگان سوز، شكر بولا و نعمت بىراىرىنە قىلنەچق شكر، شول «الله غە شكر» دىگان سوز بىرلە ادا قىلنەدر، دىب ظن ايتەلر. حالجوكە «شكر»، «الله غە شكر» يا كە «الحمد لله» دىگان قورى سوزلردن گنە نوڭل بلىكە الله تعالى بىرگان نعمتلرنى اوز اورنلرىنە صرف قىلودن عبارتدر. اوشنداق بندەلرگە قارشو بولغان شكر دە «آفرىن!» دىگان سوزدن گنە نوڭل بلىكە كوڭل بىرلە ياقىن كورو، خاطر قالدىرلىق اشلرنىڭ هر بىرىدىن ساقلا نو بىرلە بولور.

(۳۲۴) مَنْ مَاتَ عَلَى شَيْءٍ بَعَثَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ (۱).

ترجمەسى: «بىر كشى، نىندى اعتقاد و نىندى عمل اوزرىندە وفات ايتسە، الله تعالى آنى شول حال اوزرىندە حشر قىلور». «دنيا، آخرتنىڭ اېگونلىكى» دىلر. بو، درست سوز. خىلقار دىنپادە، نى ساچسەلر آخرندە شونى اوررلر، قىلغان عمللرى بوزوق بولسەدە نوزوك بولسەدە موافق چىزاسىنى كوررلر. بو حديث شريف دە شونى بيان ايتەدر. انگلىز فىلسوفلردىن بىرى طرفىدىن يازغان بىر ماقالەنىڭ ترجمەسىنى اوفوغان ايدىك. خلاصەسىنى بو بىردە كۆچرەمز:

«آدم بالالارى هر تەولسكە آز بولغاندە پاروم ساعت اولانكە او طوروب اوز اوزىنى حساب قىلور. اشلەگان اشلرىنى تېكىشرو كېرەك. مونىڭ اېچون «وقت يوق، فرصت نابوب بولماي» دېرگە بارماي. موڭا بىئاراك وقت و فرصت بار. اوشبو اھتىكانى وقتىندە، اونكان عمللرنىڭ حسابلرىنى بىتروپ، ياڭا عمللرگەدە پلان قورغە ئېوشلى. اولمنى بىك ياقىن طوتارغە، آخرت كۆزىنى اونونمازغە بو اشلر پاردم بىررلر. هر بىرمنىڭ اوزمىز نلەگانچە اولسەمىز كېل. مونىڭ چارەسى ايسە الله نلەگانچە نر كلك ايتودر. الله فوشقانچە نر كلك ايتسەك، اوزمىز نلەگانچە اولرەمىز. اولمىن قورفورغە بارماي. اولم، يوقونىڭ قارىنداشىدر. دنيا و آخرتنىڭ

آدر لغار بونی بیگالمشدره طورغان نرسه: دین گه یابشو، اللهغه تقوالق اینو، ابزگی اشلرنی اشلودر. موندی کشیلر ایچون دنیا مشقتلری ده آخرت مشقتلری ده آور بولماز!» (۱).

سوزنك فسخه سی: آخرنده نیندی روشده فوبارلورغه نرسه، آدم اوغلی دنیاده وقتده شول روشده بوررگه و عمر سوررگه تیوشلی.

گویا پیغمبرلردن بری نموغنی کورمسی کیلوب الله تعالی دن صورغان و الله دن هم اذن بیرلرگان بولا. پیغمبر نموغنه بارسه هیچ نرسه یوق، ابرکن بر بوشلقدن عبارت تابقان ده فرشته دن: «اوتلر بلان چاپانار، انواع نورلی عنابلر فایده صولك؟ مونده بر نرسه ده یوق!» دیگان بولا. فرشته: «مونده آندی نرسه لر یوق، آنلرنی خلقلر اوزلری برله دنیادن آلوب کیلرلر، دنیاده قیلغان بوزوق عمللرینگ بعضیلری اوت بولوب یاندر ا و بعضیلری بلان چاپان بولوب چاغادر» دهب جواب بیرگان بولادر. بو فسخه، احتمال بر تمثیل دن گنه عبارتدر، شولای بولسه ده اعتبارغه آلورغه تیوشلی «تمثیل».

(۳۲۵) مَنْ نَدَرَ أَنْ يُطِيعَ اللَّهَ فَلْيُطِعْهُ وَمَنْ نَدِيَ أَنْ يَعْصِيَهُ فَلَا يَعِصِهِ (۲).

ترجمه سی: «برکش، الله تعالی امرینه اطاعت قیلو برله ندر ایتمسه شول ندرینی اوتساون و برکش الله تعالی گه گناه اش برله ندر ایتمسه گناه ایتماسون (ندرنینه وفا قیلماسون).»

«ندر»، مکلف بولغان کشینك بوکون یا که کیله چکده لازم بولمی طورغان بونرسه نی اوز اوستینه لازم قیلو ویدر. لازم قیلو، عرب نلنده «الله علی»، «ندرت» کبک لفظلر برله و بزنگ اوز لغتمزگه کوره «اوستومه لازم ایتم»، «ذمه مه فرض (پاکه) واجب بولسون»، «عهد ایتم»، «ندر ایتم»، «ندر بولسون» کبک لفظلر برله بولور. بو روشده التزام قیلو، اوست که بوکله وگه مخصوص کلمه لر بولماغان سوزلر «وعده» بولسه ارده «ندی» نوکلردر.

(۱) فیلسوف سوزی شونده بندی. بو سوزغزالی ابوطالب المکی اثرلرند آرتقی برله سویله نسه بزه آنلردن کوچرلرگان سوزلرگه النفات ایتمی و فرنک عالملرندن کوچرلرگان سوزلرگه الوغ اه بیت بره طورغان بر صنف خلق بار. شونلرنك خاطرلری ایچون انگلیز فیلسوفندن کوچردك.

نذر، فی اوشبو قسملرگه آبررغه ممکن:

(۱) ذاتی مقصود بولغان عبادت برله نذر ایتو کبرهك تعلیقسز بولسون «اوستمه ایکی رکعت نماز اوفونی یاکه برکون روزه طونونی لازم ایتدم» دیمک کبک یاکه تعلیق برله بولسون: «فلان مقصودم بولسه نماز اوفونی یاکه روزه طونو ویاخود فلان قدر نرسه صدقه بیرونی اوزمه لازم ایتدم» دیمک کبک. (۲) وسیله بولغان عبادت برله نذر ایتو، طهارت آلونی، مسجد صالحونی، حج قیاور ایچون چهیهو بارونی لازم ایتو کبک.

(۳) عبادت توگل نرسه برله نذر ایتو. قویاشده قزوده طورو، آرباغه اوطورماو، ایت آشاماو شیکللی نرسه لرنی التزام قیلو کبک.

(۴) حرام نرسه لر برله نذر ایتو. خواجه لر تاوینده قریبان بوغازلاو، خواجه احمد یسوی وخواجه بهاء الدین گه باغشلاب صدقه بیرونی، اولیالر قهرلرینه بارونی التزام ایتو کبک.

اوشبو صورتلرنگ باری اولگی قسمنده گنه وفا لازم بولوب فالقانلرنده وفا لازم توگل. اوشبو اورنده فی حدیث شریفنگ مضمونی ده شول.

نذر، شرعی نذر بولور ایچون ذاتی مقصود عبادت جنسندن بولغان نرسه نی التزام ایتو کبرهك. مثلا چهیهو باروب حج قیاونی التزام قیلغان صورنده حج قیلو لازم بولادر. چونکه آنک جنسندن فرض حج بار، اما چهیهو بارووی لازم توگل چونکه چهیهو یورو جنسندن فرض عبادت یوق.

نذر ایتونک اوزی حقنده علم اهللری آراسنده اوشبو روشده اختلافلر بار:

(۱) نذر ایتو مستحب. چونکه الله تعالی «ابرار» نی «یوفون بالندر» دیب مدح ایتدی هم ده «ولیفووا نذوره» (حج ۳۰) دیب امر قیلدی. امرنگ ائک نوبه ندرجه سی مستحب لکدر.

(۲) نذر ایتو مکروه. چونکه نذر، بنده طرفندن شخصی بر منفعتنی نصد قیلنوب ایتوله و شونک ایچون اول عمل، الله ایچون گنه توگل بلکه بنده ننگ اوز منفعتی برله قاتش بولا. خالص بولماغان عمل، ائک ازدن مکروه بولورغه تبوشلی. (۳) الله تعالی گه طاعت بولغان نرسه لر برله نذر ایتو مباح و آندن باشقه لر برله نذر ایتو حرام.

(۴) مطلقا حرام. چونکه رسول الله بیک کوب حدیث اوردده نذر ندرن منع ایتدی (۱)

هم ده «النذر لا يقدم شيئاً ولا يؤخره و إنما يستخرج به من البخل» (نذر، حج
 نوسه نی اوز کریمی آنک ثمره سی باری سارانلر جهله سندن چبقوغنه در) حدیثی روایت
 اینوله در (۱). شولای بولغاچ مال برله نذر اینو، مال اسراف قیلودن باشقه
 بر ننبجه سی نورلمی طورغان اش. اما نماز، روزه، حج کبک عمللرده اوز
 منفعتی فائوشقاننقسن الله ایچون خالص بولمیدر. مونک اوستینه نذر اینو سببلی
 مقصود حاصل بولادر دیب بلو، حدیثلرگه آچیق صورنده خلاف بر اعتقاددر.
 شونک ایچون بو عمل ممنوع بولورغه نیوشلی. «یوفون بالنذر» هم ده «ولیفوفا
 نفورهم» ده التزام قیلنغان نرسه لر توکل بلکه الزام اینولانگان نرسه لر بولو
 ممکن. چونکه شریعت نلنده «نذر» سوزی بنده نك اوزی التزام قیلغان نرسه-
 سینه اینولانگان کبک الله تعالی طرفندن الزام قیلنغان فرض نمازلرغه، روزه
 و زکات هم حچلرگه ده اینوله در. هر حالده «احتمال» بولوب طورغانده دلیل
 قالمید.

ایندی مقصود آنکلاشلوب بنکان بولسه کیرهک. شولای بولسه ده دخی بر
 مرتبه تکرار قیلهمز:

نذر بولا طورغان سوزلر برله، ذاتی مقصود بولغان عبادتلرنی (نماز،
 روزه، حج، صدقه) الزام قیلسه مونی وفا لازم. ذاتی مقصود توکل عبادتلرنی
 یاکه مباح اشلرنی التزام قیلسه وفا لازم توکل، کوبرهک مجتهدلر بو صورنده
 یمین کفارتی لازم، دیلر.

قبرلر، اولنکلرگه آتاب عبادت قیلر وشوشی نرسه لر ایچون مال صرف
 قیلو کبک حرام اشلرنی التزام قیلسه مونده وفا قیلماو لازم. یمین کفارتی بیرو
 نیوشلی.

نذر صیغه سی بولماسه مونده وفاده کفارتده لازم بولماز. مباح اشلر
 حقنده غی و عهده طور و مباح توکللرده طورماو لازم بولور.
 نذر صدقلر نك مصرفلری باشقه واجب صدقلر نك مصرفلریدر. مونده
 نزاع بولماسه کیرهک.

(۳۲۶) مَنْ نَفَسَ عَنْ مُسْلِمٍ كُرْبَةً مِنْ كُرْبِ الدُّنْيَا نَفَسَ اللَّهُ عَنْهُ كُرْبَةً
 مِنْ كُرْبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَمَنْ يَسَّرَ عَلَىٰ مَعْسُورٍ فِي الدُّنْيَا يَسَّرَ اللَّهُ عَلَيْهِ فِي الدُّنْيَا

وَالْآخِرَةِ وَمَنْ سَتَرَ عَلَىٰ مُسْلِمٍ فِي الدُّنْيَا سَتَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ فِي عَوْنِ الْعَبْدِ مَا كَانَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ (۱).

ترجمه‌سی: «بر کسی بر مسلمانانک دنیالق مشقنلرنندن بر مشقتی حقنده سویندرسه، یوانسه و تسلیبه فیلسه، الله تعالی آنک آخرت مشقنلرنندن بر مشقتی حقنده سویندرر. بر کسی، فقیر و بورچلانغان آدم‌گه دنیاالقده برر نورلی بیکنلک اشلهسه (بولوشسه و یاردم بیرسه) الله تعالی اول کشی‌گه هم دنیا هم آخرتده بکنلک بیورر. بر کسی بر مسلمانانک عیبنی و خطا اشنی پرده‌لسه، الله تعالی انی دنیاده و آخرتده پرده‌لر. اوز قارنداشینه یاردمچن کشی‌گه الله تعالی یاردمچیدر.»

بو حقنده نورلی حدیثلر اوندی، شرحلرنده هم حال قدرنجه سویله‌ندی. شونلر برله فاعتل‌نوب بو پرده اوزون سویله‌رگه ازوم کورلمیدر. سوزنک قسقه‌سی شول:

انسانلر جمعینی، بر انسان نهنده‌گی اعضالرغه اوخشار. نهنده بولغان اعضالر بر برینه یاردمچی بولوب طورولری، بری اشدن چیقسه باشقه‌لری هم شوندن ضرر کورولری قیبلندن انسانلرده بر برینه یاردمچی بولوب طوررغه و برینه کیلیگان فلاکتنی باشقه‌لری‌ده اورتاقلاشوب صزلانورغه تبوشلیلر.

(۳۲۷) مَنْ يَتَوَكَّلْ لِي مَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَمَا بَيْنَ رِجْلَيْهِ اتَّوَكَّلْ لَهُ بِالْجَنَّةِ (۲).

ترجمه‌سی: «آغزینی هم‌ده عورتینی صافلاو طوغر سنده میکا کفیل بولوچی کسی‌گه جنت بیرو طوغر سنده کفیل بولورمن.»

حقیقت حالده بتون سعادت، آغزنی بوزوق سوزلر سویله‌ودن و حرام زلفلر آشاودن هم‌ده حرام یول برله شهوت اسیری بولودن صافلانورده‌در. اوشبو نرسه‌لر برله مبتلا بولو هر نورلی فتنه‌لر و فلاکتلرگه سبب ایکنلیگی آچینی معلوم.

(۱) جامع ترمذی، ج ۲ ص ۱۵. سنن ابی داود، ج ۲ ص ۳۲۸.

(۲) جامع ترمذی، ج ۲ ص ۶۳. الموطأ، ص ۳۸۷ لفظلر «ترمذی»‌سکی.

(۳۲۸) مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ (۱).

ترجمه سی: «بر کسی، الله تعالى آنگاه خیر نهد که آنی دینده فقیه فیلور». «فقه» ننگ لغت معنای «فهم» معنای بولسده سلفی عصر نده شریعت علملری، قرآن و سنتنی خصوصاً شریعت مقصودلرینی بلو معناسنده استعمال ایتوله در. رسول الله ننگ «دینده فقیه» دیگان سوزی هم شریعت علمینی و شریعت مقصودینی بلوچی معناسنده بولاچی اوز اوزندن معلوم.

صوگ وفتلرده «فقه» سوزی «فروع» علمینه خلاصلانوب کیندی. امام غزالی دعوا فیلغانچه بولاش، «علم» لفظلر ننگ تبدیل فیئلورلرندن بولمی بلکه موضوع بولغان معنالر ننگ بعض بر فردلرینه غلبه فیلو بایندندر (۲). اوشنداق امام غزالی اینکانچه «فقه» سوزی سلفی عصر نده آخرت علمینه و کوکل صافلاو علملرینه گنه خاص نوگل ایدی. غزالیننگ کینورگان دلبللری ده اوز دعواسینه نوگل بلکه سلفی عصر نده «فقه» سوزی آخرت علمینه و کوکل صافلاو بوللرینه اطلاق فیئلور بار اینه غنه دلبلدر. آنده نزاع یوق. رسول الله حضرتلر ننگ: «نصر الله سمع مقالتی فوالها ثم بلغها غیرها قرب حامل فقه الی من هوا فقه منه» دیگان حدیث شریفندن (۳)، مقصود آخرت و قلب علملری گنه بولمی بلکه علم اهللری سوزینه کوره عمومی روشده قرآن و حدیث علملری (شریعت فرمانلری و آننگ مقصودینی فهم) در.

الله تعالی طرفندن توفیق بیرلرلگان فقیه، هم نورلی آدملر طرفندن یازلغان کتابلر و حاللری یاخشی معلوم بولماغان آدملردن روایت ایتولمگان سوزلر و سندسز فتوالر برله نوگل بلکه قرآن و حدیث برله همده شریعتننگ روحینه موافق روشده عمل فیلوچی داندر.

شریعتننگ مقصودینی آنگلاو و نیندی گنه بر عمل فیلورغه طوغری کیلسده شریعت مقصودینه موافق بولوب بولماوینی ملاحظه فیلوب اونکارو لازم و اهمیتلی اش. بای بولا طور بده فتاوی کتابلر ندهغی سوزارنی سند فیلوب لازم بولغان وقتده، صوگندن فایتاروب بیرووی نأمین ایتولمگان شاگردلرینه قبض

(۱) سنن ابن ماجه، ج ۱ س ۴۹، بو حدیثنی امام بخاری صریحده بر ندر اوزون

کوچرهدر، ج ۱ ص ۲۶.

(۲) احباب علوم الدین ج ۱ ص ۲۴.

(۳) مختصر جامع بیان العلم، ص ۱۰۹.

ايندروب اوزلر نچه گویا نانار بوس نظاملرينه طوغرى كيتركان بولوچيلر باكه بر يل طولوب ييتمازدن مقدم، ايرلرينه و ايرلرى خاتونلرينه هبه ايتوب ملكلرينى كوچرشوب طوروچيلر، ايبهلى طرفندن اقرار بوله ثابت بولغان وقف ماللرنى و فلكندن چبقاروچيلر، تحليل حيلهلى قیلوچيلر و قیلروچيلر و شوشى اشلرنك هر برينى بله همده كويمى آزى اقتدارلرى بوله طوروب باخشى سوز بوله گنه بولسهده منع ايتمه و چيلر «فقيه» ده نوگللر «عالم» ده نوگللر بلكه علم و ادب اصطلاحينه كوره جانيلردر.

شريعتنك مقصودى هر بر اشد بونجه در جهده طونولورغه توشلى. بوكونگى اسلام دنباسى باشينه كيلگان بلالرنك الك الوغلى اوشبو، شريعت مقصودلرى بر له حسابلاشماو و آنلرنى ملاحظه قیلماو بلكه مجرد فورمالر بوله فناعت ايتودن بولدى.

قرآن كريم امتلرگه عقیده و عمل همده اخلاق اوگرته طورغان بر كتاب يولووى بوله بر اير حيات و اجتماعى علملرنى ده اوگرتهدر. ضرب مثللر، بورونقيلرنك حاللرندن بولغان خبرلر، كائناات سرلرى حقنده سويلهنگان سوزلر صوگهى قسمدن ايدى. مسلمانلر اوشبو كتابدن عقیده، فقه (فروع مسئلهلر) و اخلاق حقنده بولغانلرينى آلدیلر اجاره و رهن، بيع و حواله مسئلهلرينى نالیف ايتديلر و بلدیلر ايسهده صوگهى قسمنى مهمل فالدرديلر. «وخلقناهم من مثله ما بركبون. وارسلنا الريح لواقع. والله خلق كل دابة من ماء» روشندهگى آيتلرنك معنالرينى فرنكلر طرفندن ميدانغه قويلغان يا كآ فنلر ياردمى بوله گنه بله آلدق» ديگان سوزنى شيخ جمال الدين الافغانى دن ايشتم.

هموما صوگهى مسلمانلر قرآن طرفندن دعوت ايتوله و منت قیلنه طورغان حيوانلر و دابهلرنك بارانلو كیفيتلرينى، ماده و صفاتلرينى، منفعت و خاصيتلرينى باخشى تيكشرمادیلر، قرآن كريم سويلی طورغان اجتماعى قاعدلر، حيات بوللرينه اهميت بېرمادیلر، شريعتنك مقصودندن الوغ بر فن ايتوب بحث قیله چق بیده اشارت بوله گنه بولسهده سويله مادیلر، شريعت مقصودينه منافی ايكانلىگى قوياش كيك آشكار بولغان نرسه لر حقنك فقه فننده يازغان اثرلرنده اوزلر نچه بوللر رسه ندیلر. بولاش دینده فقه بولو نوگل ايدى، رسول الله نك موفى تله مگانی معلوم ايدى. شونك ايجون اسلام دنباسى اولىگى در جهسندن توشدى «انقراض» يولینه تمام كروب ييتدى. الله تعالى اوزى رحمت قیلوب بو ملتگه حيات بوللرى، معيشت

اصوللری اوگره تورلك ماديلر و مرشدلر يبارسون، دینده فقیهلهر يتشدرسون ایدی. شونلر يول باشچیلری بولوب اسلام دنباسینی هلاکتلکدن آلوب چیقارلر و «دوام» بولینه نوشروب يباررلر ایدی.

(۳۲۹) التَّائِبُ تَوْبَةً (۱).

ترجمه سی: «گناه اش ایچون اوکنو، توبه در». «توبه»، «انابت» و «اوبه»، شریعت اصطلاحنده باریسده بر سوز. توبه، قوری نل برله «استغفرالله» او قودن ونوبه دعالربنی تکرارلاب طورودن یا که «توبه!..» دیبودن ویاخود برر ایشان حضورینه باروب بیعت بیرودن عبارت توگل بلکه توبه، اسلام دیننده اوشبو نرسه در: (۱) گناه نك ضررلی اش والله تعالی گه فارشواق ایکانلگینی بلو و قیلغان گناه ایچون اوکنو. بو اوکنو، برر اعضانك آورتوی ویاکه مال تلف بولقانغی (حسی ومعنوی صورته اوزینه برر تورلی ضرر و مشقت بولوی) ایچون گنه توگل بلکه «گناه» لغی ایچون بولورغه تیوشلی. (۲) شول گناهندن شوشی ساعتده طوقتالو و سوتنك کبری ایمچاک گه قایتماوی قیبلندن شوکا کبری قایتماو. اگرده شوشی ساعتدن بولمی بلکه کیله. چکده طوقتالورغه فرار بیرسه، بواشده توبه بولماز. (۳) شول گناهغه کیله چک زمانده قایتمازغه عزم وجزم اینو. اگرده قیلغان گناهینه اوکنوب حاضرنده طوقتالسه اما کیله چک زمانده طوقتالورغه عزم ایتماسه بوده توبه توگل.

مونك اوستینهده بعض عالملر، کشی حقلربنه متعلق بولغان گناهلرده شول کشیلرنی رضا قیلدروده شرط، دیلر.

گناهلردن (کیرهك الوغ گناه و کیرهك کچوک گناه بولسون) توبه ایتو مسلمانلر ایچون فرض عین در. لکن بعض بر گناهندن غنه توبه ایتوب طورونكده فائده سی بار، شریعت فاشنده معتبر در. توبه نی کیچکدر و درست توگل بلکه اولگی فرصت برله لازمدر.

(۳۳۰) نَضَرَ اللَّهُ أَمْرًا سَمِعَ مِنَّا شَيْئًا قَبْلَ غَه كَمَا سَمِعَهُ. قَرَبَ مَبْلَغِ أَوْعَى

مِنْ سَامِعٍ (۲).

(۱) سنن ابن ماجه، ج ۲ ص ۲۹۲. احمد ابن حنبل مسندی، ج ۱ ص ۳۷۶.

(۲) جامع ترمذی، ج ۲ ص ۹۰.

ترجمه سی: «الله تعالی شول کشی گه آبروی (وجاهت) بیرسون که بزدن سوز ایشتنورده ایشتنکان روشنه شونی باشقه لرغه ایرشدر. بزنگ سوز مزنی کشیلر آرقلی ایشتنوچیلردن بیک کوبلری، بزدن طوغری ایشتنوچیلر گه کورده یاخشیراق آکلار لر و صافلار لر».

«ایشتنکان روشنه کوچر» دیگان سوزندن رسول الله ننگ مرادی عبارت و لفظی برله کوچرودن بیگه مک مضمون و معنای اوزگرتمی کوچرر دیمکدر. علم اهللری اوشبو روشده ناویل ایتلر وحدیثلری معنای برله کوچرونی درست کورلر. بو حدیث شریف ننگ عبارت، رسول الله دن طوغری ایشتوب تبلیغ اینوچیلر حقده بولسه ده اشارتی ایسه واسطه برله ایشتنوچیلر نی ده شاملدر. بو کونده رسول الله حدیثلری تبلیغ و تعلیم اینوچیلر ننگ ده اوشبو خیر دعا آستینه کرولری ممکن.

بلمگان کشیلر گه اسلام دینی بیلدرو؛ اوگره نو و تبلیغ قبلونگ فضیلتلی اش ایکنلر کینی آکلانا طورغان آیت و حدیثلر بیک کوب. قرآن کریم ایسه دینی تبلیغ حقده «ادع الی سبیل ربک بالعکمه و الموعظه الحسنه و جادلهم بالتی هی احسن ان ربک هو اعلم بمن ضل عن سبیل و هو اعلم بالمهتدین» دیب بر قانون اساسی قوبلا و شول قانون بویچه یورو برله امر قبلدر.

اوشبو آیت کریمه ننگ مصداقینه کوره دین اوگره نو و دین نارانوده الگ برنچی عامل «تبلیغ» در. کائنات نظاملرینه و انسانلر ننگ اجتماعی قاعده لرینه کوره مذهب لر و دینلری رواجلاندرو حقده اثرلی بر یول بولسه اولده «تبلیغ» در.

دین و مذهب لر ننگ نارالولرینه و اعتبارغه کرولرینه برنچی سبب «تبلیغ» بولغانلقدن دینلر و مذهب لر شوندن باشقه نارالمیلر و «تبلیغ» بولماغان دینلر و مذهب لر کونندن کون ضعیفلر نه لر و مهجور بولوب قالار.

خلقلر آراسینه نارالو وجهیلو هم ده اعتبارغه کرو ایچون دین و مذهب لر ننگ حقیقت حالده اوزلریننگ درست بولولری شرط نوگل بلکه «تبلیغ» ننگ درست قاعده لی بولوی شرطدر. تبلیغ، درست قاعده سی برله بولسه شول «دین» و «مذهب» حد ذاتنده کیره ک درست بولسون و کیره ک بولماسون نارالا و شایع بولادر.

اسلام دینی نارانو ایچون «مهدی» لک، نصوص مرشدلگی (ایشانلق)

امى بىرلە بىك كوپ كىشىلەر چىقىدىلار ايسەدە حرىكتلىرى «دعوت» ئاھدەسىنە بىنا قىلماغانلىقىدىن ئىمىرەلەرى كورامادى بىلكە بو آدمىلەر بالەكس امت آراسىنە نىفرە صالحىلەر ودرست عقىدەلەر اورنىنە اوھام وخرافات نىشر ايتىدىلەر. شول سىببىلى مونلارنىڭ فائىدەلەرىنە كورە ضررلىرى بىك كوپ الوش آرتۇق بولدى. درست مونلار آراسىندە حىقلىقغە دعوت ايتۇچىلەر، مەروفى بىرلە امر وىنكردن نەھى قىلو- چىلار دە بولدى لىكىن مونلارنىڭ كويلەرى قرآن كرىم بىورە طورغان «حكمت» بىرلە حرىكت ايتماگاندىكىلەر نىدن واشلىرىنى اوز بوللەرى بىرلە بىوروتە آلباھانلارنىدىن ياخشى نىتىجە بىرمادى.

قرآن كرىم «تېلىغ» نىڭ حكمت وگوزل و عىظ بىرلە بولۇپنى بىورەدر. عقللەر قىناھت ايتارلك بىرھانلار كىتورو «حكمت» وكونلەرگە ياخشى تاثير بىرەچك سوزلەر ايسە گوزل و عىظلەر. مونلاردىن اولىگىسى خواصغە بولسە صوئىقىسى عوامغە كورە بولور. لىكىن ھر ايكىسىندىن دە مقصود، بىر نىرسەدر.

مونىڭ اوستىنەدە «تېلىغ» ئىمىرە بىرسون اىچون اوشبو نىرسەلەر شىرطلەر:
 (۱) دىن تېلىغ ايتۇچى كىشى، شول دىننى اوزى ياخشى بلو. بو ايسە قرآن وھدىئىنى مەدە رسول الله و صحابەلەر نىڭ سىرلىرىنى مەدە حلال وھرام حكملەرىنى درست بلودن عىبارتدر.

(۲) تېلىغ ايتولە طورغان نوملارنىڭ نىللەرىنى بلو. بو ايسە نىجرىبە بىرلە معلوم بىر نىرسەدر. ارشوبونىڭ اىچون خرىستىيانلىك تېلىغ ايتۇچىلەر، تېلىغ ايتەچك خىلقلارنىڭ نىللەرىنى، عرف و عادتلىرىنى اوگرەنەلەر. اما بو كونگى مسلمانلار چىت، نىللەر بلونى دىنسىزلك سانىلەر. حق نىعالىنىڭ: «وما ارسلنا من رسول الا بلسان قومە لىبىبن اھم» دىگان سوزى، تېلىغ ايتولەچك قومنىڭ نىلىنى بلو لازم اىكانلىگىنە دلبل بولور. رسول الله خىرنەرى اوزى دە بەض بىر صحابەلەرگە يھودلەر نىلىنى اوگرەنەنۇ بىرلە امر ايتكان ايدى. مسلمانلەر آراسىندە بىتون دىنباھەقى نىللەرنى بلۇچىلارنىڭ بولۇپ طورولرى لازىمدر.

(۳) تېلىغ ايتولەچك خىلقنىڭ عادتلىرىنى، اخلاق و عىرفلىرىنى بلو. آنلارغە خطاب قىلو و سوز سويلەگان وقتدە خايطلارنى رعايت ايتۇ اىچون بونىرسە لازىمدر.

(۴) تېلىغ ايتولەچك قومنىڭ دىن و عقىدەلەرىنى آراىرنىدە بولغان علم و مەرفىنىڭ درجەسىنى بلو. چونكە بو اشارىنى بىلەسگان كىشىلەر آنلار دە بولغان شىبھەلەرنى كىتارە آمازلەر. اوشبو سبب اىچون خرىستىيان دعوتچىلەرى علم و فن قوراللىرى

برله فوراللاندىلار، دىن علمى برله دنيا علمىنى برگه چىقىلار وشوگنا كورده
قصد ايتكان نرسه لرندە آز آز بولسەدە موفىق بولوب بارالر.

۵) تىلبىغنى نائىبرىلى صورندە ودفت گە آلنورلىق روشدە قىلو. بولاي بولماغان
وقندە تىلبىغدىن ياخشى بوشمە چىقمازلىقى معلوم.

۶) تىلبىغ، ملايمت وحسن خلق برله بولو. قرآن كرېمىنىڭ «وجادلهم بالتى
هى احسن» دېگان امرندن هم اوشبو نرسە آڭلاشلادر. بوشماق سوزلەر
ونزىبەلى مەاملەر گە كوڭل ميل ايتو، قولالار سالنو تجربە برله معلوم. موسى
برله ھارون پېغمبەرلەر، فرعوننى دعوت ايتو حقندە: «فقولا له قولا اينالعل
يتذکر اوبىغشى» دېب فرمان آلەشلردر. پېغمبەرلرنىڭ سلامت بدىلى، بوشماق
تلى ومرحمىلى بولولرىنىڭ بىر سببى دە خلقلارنى جنب وتألىق ايتو اچوندر. ھر
حالدە قانى سوزلى، آچولى بولو، ملايمتسىز تىلبىغ ايتودن مەنا چىقماز «ولو كنت
فظا غلبظ القلب لا نفصوا من حواك».

۷) تىلبىغ ايتوچى آدم اوزى، تىلبىغ ايتە طورغان «دىن» حقندە مەھكم
اعتقادلى وانىڭ امرلرېنە امثال قىلوچى بولو. اوز اعتقادىنى درستلى آلماغان
كشىنىڭ باشقەلرنىڭ اعتقادلرېنى درستلو واوزى عمل ايتىمى طورغان عمللارنى
باشقەلردن قىلدرو مەكن بولماز. موگنا فارشو ھر كېم: «يا ايها الرجل المعلم
غيره: ملا لفسك كان ذا التعلیم» دېر.

۸) صبرىلى وكىڭ كوكرە كلى بولو. آشغوچىلارنىڭ اشلارندن فائدە كورلماو
عادندر. قرآن كرېم: «فاصبر كما صبر اولو العزم من الرسل ولا تستعجل لهم»
ھەدە «فلايكن فى صدرك حرج منه لئنذر» قىيلاندىن فرمانلر بېرەدر. صبر، ايسە
اذالارغە نوزو واوصالقلارغە اوصاللىق برلە مەاملە قىلماودن عبارت. خرىستيان
دعوتچىلارنىڭ صبرلارى حقندە غزەتلەردە بازالغان نرسەلر آدم اشانمازلىق درجەدەدر.
۹) اوز اشى حقندە امېدىسىز بولماو. دنبادە امېدىسزلىك قدر ناچار اش يوق.
امېدىسىز كشىنىڭ ھېچ بىر اشى مېدانغە چىقماز. قرآن كرېمىنىڭ: «انه لا يئأس
من روح الله الا القوم الكافرون» دېگان فرمانبە كورە امېدىسىز بولو مسلمان
كشىنىڭ اشى توگلى (۱).

(۳۳۱) نِعْمَتَانِ مَغْبُونٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ (۱).

ترجمه سی : «ایکی نورلی نعمتک قدرینی بلمی ، بیک کوب کشیلر آلدانلار . بری نهن سلامتلیگی ، ایکنچیسى شغل ومانعاردن کوئل طنچلغى . بیک فسقه سوز اما بیک ، عالی . سلامتک برله فراغندن استفاده ایتنه آماغان كشى ، گویا مالینی ضررغه ساتقان حکمنده بولادر . بعض آدملر سلامت بولسه ارده فراغتلری بولمی ، بعضیلرک فراغتلری بولسه ده سلامتک گه طویبیلر . ایندی شوشی ایکی نرسه نك هر ایکیسی بولا طوروب شوندن فائده له نه آماوچی كشى البته زیان کوروچیدر . چونکه دنیا، فائده ایتوله طورغان بازار و آخرتک ایگونلگیدر . شوشی بازار و شوشی ایگونلکده فائده ایتوچیلر بختیلر وزیان ایتوچیلر ایسه بختسزلردر .

خقلر بوقلقدن پتشدیره آماودن زارلانلار ، سقرانلر آه اورار ، اوزلرینی بختسزاردن صانیلر . برر نورلی خستهلك یاکه قایغو کیلسه شوندن صوگغنه اویغانوب : «بیک های ایکنمز ، بیک بختلی بولغانمز ایکن لیکن قدرینی بلمی اوتنگارگامز» دیب اوکونورگه و اوزلرینه شلته فیلورغه باشلیلر . مغبون بولو ایسه شوشندی اشلردر .

حکیمار ، «سعادت»نی اوشبو اوچ نسم گه آیرالر : (۱) شخصی جهنندن مسعود بولو . (۲) عائلهسی جهنندن مسعود بولو . (۳) ملتی جهنندن مسعود بولو . اگرده بر آدمده شوشی نرسه لر بتونلاى یاکه برسی گنه بولماسه ده آدم بالاسی دنیا ده مسعود باشی آماز ، بتون عهری مشقت وکدر برله اونار . نهنی وجانی سلامت بولوشخصی جهنندن مسعودک ، عائله وملتک فردلری کوئل رضا بولورلوقی درجه ده خوش و اخلاقی گوزل معامللی بولورلی عائله وملت جهنندن مسعود بولودر . سلامت عقل ، سلامت نه نده گنه بولغانلقدن نهنی سلامت بولماغان کشینک عقلی اشلماز فولی ده بورماز ، بورسه ده معنا بولماز . سلامتک نعمت ایکنلگی انکارنی قبول ایتمی طورغان حقیقتدر . بلالر ، فلاکتاردن امینکده نهن سلامت لیگینه یاقن بر نعمتدر .

باش آدملردن بری بز طورغان شهرگه کیلوب غربت خانه مزنی زیارت

(۱) صحیح بخاری، ج ۷ ص ۱۷۰ غبن، غیننک فتحی و بانگ سکونی برله ساتوده آلدانو

اما بانگ فتحی برله ضعیف فکری بولور.

ایتدی . شاگردك كونلرمزنى برگه اوتكارگانلكمزدن هر نرسهنى آچىق سويله شه در ايدك . دوستمز اوزينك مسعود تركك ايتنه آلماغانلغندن، شاگردك كونلرنده ده گى فرضلرنك مكدن بربنى ده كورماگانلكندن، دنيا يتكرودن آرغانلغندن شكايترلر ايتدى وايچنده بولغان زار وموكلربنى بقونلاى سلكوب توكدى .

صافى هوا ده يورو فصدى برله اورامغه چيقدى . نورلى اسلوبده سوزلر سويله بوانورغه طربشسه مده كوب اثر بيروب بولمادى . شول سببلى اوز كوگلم ده نارايدي ، راحتسزله نه باشلام .

براقدن كيلوچيلرنك كيملر ايكانينى سبزد مده ايبده شمنك قولندن طوندم : «طوقتا شوشى اورنده بر آز طورامز!» ديدم .

طوقتادق . كيلوچيلر ، هر طرفلرندن قلچلى سالدانلر برله اورالوب آلنغان ايكى ريستاندن عبارت بولوب برى ريستان كيومنده وايكنچيسى بيك ياخشى كيونگان اوز كيومنده بر آدم ايدى . ايكيسى يانا شا فويولغان و برينك صول قولى برله ايكنچيسينك اوڭ قولى چلبزلانوب برگه يوزافلانغان ايدى . ايبده شم : «حفظنا الله ! نعمت ايجنده بولغانم حالده قدرينى بلمى يوريم ايكان !» ديب اوزينك زارلانووندىن توبه ايتنه والله تعالى گه صفنا و مناجات قبلدر و برنچى دفعه موندى واقعه كوروى سببلى افراط درجه ده قورفان ايدى .

۳۳۴) الْوَحْدَةَ خَيْرٌ مِنْ جَلِيسِ السَّوِّءِ وَالْجَلِيسُ الصَّالِحُ خَيْرٌ مِنَ الْوَحْدَةِ
وَإِمْلَأْ الْخَيْرِ خَيْرٌ مِنَ السُّكُوتِ وَالسُّكُوتُ خَيْرٌ مِنْ إِمْلَاءِ الشَّرِّ .

ترجمه سى : «يالكزلىق ، اوصال ايبده ش گه كوره ياخشىراق . ياخشى ايبده ش يالكزلىق غه فاراغانده خيرليبرهك . عمل دقفرى بازوچى فرشته گه ايزگولك بازدرولك ، نيك طوروغه فاراغانده آرنضراق . نيك طورولك ، فرشته گه بازولق بازدرولك دن خيرليبرهك .»

عمران بن حطان (۱) ، ابوذرنى مسجدده بر اوزى گنه اوطورغانينى كوروب : «نيچون بر يالكزغنه اوطوراسز؟» ديب صورانغان ايدى ابوذر شول وقتده «مبين رسول الله دن ايشندم» ديب اوشبو حديثنى سويله دى .

(۱) خوارج مذهبى بولوب حضرت عائشه ، عبدالله بن عباس هم ابوذر دن حديث روايت ايتدر . بر ايكى عدد حديثى صحيح بخارى دده بلر .

خلاصه‌سی: یامان ابدەشلاردن صافلانوغه و معناسز هم‌ده بوزوق اشـلر برله شغلله نودن یراق بولوغه ترغیب قیلودر. آدم بالاسینک دنیا ده آخرتـده سعادتنی شوشی ایکی نرسه ده، عفت هم شونده در. یامان ابدەشلر ده هیچ خاصیت بولماز، حتی یاخشیلر نندن احتیاط قیلوهم ضرر اینماز. آدملر اوزلر نندن بوقار یرلرغه اذا قیلرلر، توبانلر گه تکبر لک و اوز درجه لرنده گی کشیلر گه حسد ایتلرلر. ایندی فائده، فایده بولادر؟.. شونک ایچون بر عرب شاعری:

بلوت الناس قرنا بعد قرن — فلم أر غیر خـتـال وقال
وذقت مرارة الاشیاء طرا — فما شیء امر من السؤال
ولم ار فی القلوب اشد وقعا — وانـکی من معاداة الرجال

دیهمشدر.

۳۳۳) وَيَلِّ لِلَّذِي يُحَدِّثُ وَيَكْتَبُ لِيُضْحِكَ بِهِ الْقَوْمَ وَيَلِّ لَهُ وَيَلِّ لَهُ (۱)

ترجمه‌سی: «هلاکک شول کشی گه، خلقلرنی کولدرر ایچون سوبلی و آلدی. هلاکک آتئا، هلاکک آتئا».

خلقلرنی کولدرر ایچون سوز سوبله و اکرده صافلق برله بولماسه و آنک اوستینده آلداو هر ایکسی دنبلک و سفیلک بولوب اوز عزتیننی صافلاوچی آدملر گه مناسبسنز نرسه لر و مروتسنز لک لردر. شونک ایچون رسول الله مونلرنی تحسین ایتنی و اوزینه امت بولغان کشیلر نک آندی صفتلر ده بولووینی هیچ موافق کورمیدر.

آلداو، کشی کولدرر اوچون بولماغان صورنده ده حرام اش ایدی. بو طوغروده حدیثلر اوندی. ایندی کشی کولدرر ایچون بولغانده آنک گناهی دغیره آرتق بولاچی اوز اوزندن معلوم. سوبله و حرام بولغان نرسه لرنی ننگلاوده حرام بولغانلقدن بالغان سوزلرنی ننگلاب او طور وچیلر، سوبله وچیلر برله بر حکمه بولورلر.

کشی کولدرودن باشقه بر درست غرض بولماغان وقتنده، معلوم ومعین کشیلردن مطبوعات برله کولو و کولدرر ایچون رسه لرنی فویو هم اوشبو حدیث نهلدی آستینه برنجی مرتبه بولوب کر سه کیره ک.

(۱) احمد ابن حنبل مسندی. ج ۵ ص ۵-۶. جامع ترمذی. ج ۲ ص ۵۵. عبارت

(۳۳۴) يَا اَبَا ذَرٍّ اِنِّي اَرَاكَ ضَعِيفًا وَاِنِّي اُحِبُّ لَكَ مَا اُحِبُّ لِنَفْسِي فَلَا تَأْمُرَنَّ عَلَيَّ اِثْنَيْنِ وَلَا تَوَلِّينَّ مَالَ يَتِيْمٍ (۱).

ترجمه‌سی: «ای ابوذر! سینی ضعیف برکشی کورهم، اوزم ایچون سویگان نرسه‌نی سینک ایچون ده سویهم. ایکی گنه کشی گه بولسه ده امبر و حا کملک قیلمه و یتیم مالینه متولی بولمه!..».

بو سوز ابوذر گه گنه توگل بلسکه فوللر نندن اش کیلووی شبهه‌لی بولغان کشیلر نك هر بری ایچون عام بولوب، رسول‌الله طرفندن خیر خواهلق برله قیلنغان نصیحتدر.

خلفلر آراسنده حکم ایتوچی کشیلر، اوشنداق یتیملر نك ماللرینه نظارت ایتوچیلر معیط تأثیرینه بیرلماولری، هیچ کیم گه مغلوب بولماولری، آشقه‌ماولری، شفاعة‌تچیلر گه التفات ایتماولری کیرهک. حالبوکه یومشاق کوکلی، مظلوم صورتلر نك کورلوچیلر نی فزغانوچی کشیلر نك موندی حاللر گه طاقتلری بولمی. مونلر اوز حسینلری یا که کیلشدروب سویل وچیلر نك سوزلری فارشوسنده مغلوب بولالر. مونلر نك باک‌لش حکم ایتولری، یتیم ماللرینی اورنسر طوتولرندن امینلک بوق.

(۳۳۵) يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَفْشُوا السَّلَامَ وَأَطْعِمُوا الطَّعَامَ وَصَلُّوا بِاللَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَامٌ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ بِسَلَامٍ (۲).

ترجمه‌سی: «ای آدمیلر! سلامنی آراک‌زده فاش قیلدکز! محتاج کشیلر گه آش بیرگزر! خلقلر بوقلاغان صوگ تونلرده نماز اوفوگزر، فننه و فلاکتلردن امین بولغانکزر حالده اوچماغ‌غه کورسز!».

تانوغان و تانوماغان کشیلر گه ده سلام بیرو، سلامنی فاش ایتو بولادر. تاوش ایشتورلک بولماغان مسافه‌ده‌گی کشیلر گه سلام بیرو البته لازم توگل. سلام بیروینی اشارت برله بلدروده ضرر بولماسه کیرهک. اشارت برله سلام بیرو حقنده روایت ایتولسگان حدیثلر درست بولسه‌لر آنلردن مقصود، سلام بیرمگان حالده سلام اورنینه اشارت استعمال قیلو بولورغه اوخشیدر. نماز

(۱) سنن ابی داود. ج ۲ ص ۴۰. «تأمرن» اصلده «تأمرن» در.
(۲) جامع ترمذی. ج ۲ ص ۷۲. سنن ابن ماجه ج ۱ ص ۲۰۷. لفظلر «ابن ماجه» نك.

وقتندە بېرىلگەن سلامنى، باش، قول و بارماق بىرلە ياكە باشقەچە اشارت قىلۇپ قايتار و درست دېگەن غەلەلەر بار. سلام بېرىشودن قائىدە، مونسىلەنو و الفت پىدا ايتو كېك اشلردر. خانونلرنىڭ اوز آرالرنىدە سلام بېرىشماولۇرى سلامنىڭ مشرۇوع بولو حكمتلرېنە ھەمدە رسول اللەنىڭ فاش قىلۇرغە بېيورغان امرلرېنە موافق نوكل. (۱۳۰نچى حدىث).

«آش بېرىڭز!» دېگەن سوزگە نىققەلرى واجب بولغان كىشىلرگە نىققە بېرىو، مەنچاچلر و مضطىرلرغە ياردەم قىلو، يورتغە كىرگەن نەنچىلرگە كۆبەي آزىمى نىرسە بېرىو چىقارولر كىرەدر.

كېچەلردە، تونلردە نماز او قودن مقصود كۆبەي آزىمى نىفل او قولردر. علم اهللرنىن مەنئىر ذانىلر بىسېغ نمازى بىرلەدە رسول اللەنىڭ امرى ادا قىلنە چۈنكە مۇسلمان بولماغان بېك كۆب كىشىلر شول وقتدە بو قىلغان بولالار، دىلر. نماز او قو ھەر تۈرلى فۇزىلتنلرنى جامع بولماق ھەر عبادتدر. موندە طھارت، عورت اورتو ھەمدە مونلر اېچون كۆبەي آزىمى مال صرف قىلو، كەبەگە بوئەلو، اھضالر بىرلە خىشوع اظهار ايتو و كوكل بىرلە نىتلەو، قرآن او قو، شھادت كلامە لرىنى كىترو، نفس مرادلر نىن مەنئەلەنو، شىطان بىرلە صوغىشو، اللە تەالىگە ندا و مناجات ايتو بار. «افسوا السلام» نىڭ مەناسى «سلامتلك، امانلق و طنچلق سېبىلرېنى فاش قىلىڭز!» بولورغەدە مۇمكىن. سلام بېرىو و سلام آلۇلر موڭا باشلاپ كىرەچكىدر.

(۳۳۶) يَا فَاطِمَةَ بِنْتَ مُحَمَّدٍ يَا صَفِيَّةَ بِنْتَ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ يَا بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ لَا أَمْلَكَ لَكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا سَلَوْنِي مِنْ مَالِي مَا شِئْتُمْ (۱).

ترجمەسى: «اى محمد قىزى فاطمە! اى عبدالمطلب قىزى صفىيە! اى عبدالمطلب بالالىزى! اللە حضورندە سىزنىڭ اېچون بىر اش اشلرگە كۆچم بېنەي، مالىدىن نەلەگەن نىرسە مەنى صورداڭز!...»

رسول اللە اوز ياقىنلرېنە، اوزىنە اشانوب طورمازغە، اوزلرى اېچون اوزلرى طرىشورغە قوشادىر. رسول اللە اوزىنىڭ قىزىنە ھەمدە آناسى بىرلە بىر طوغمەلرېنە اوزلرى اېچون ھەل قىلورغە قوشىسە، كىشىگە اشانوب طورودىن

منع ایتسه ، باشقه کشیلر اوز وظیفه لرینی اوزلری بلورگه ، قبول بولسه بولماسه اوزلرینه قوشاغان عبادتلرنی اوزلری قیاورغه تبوشلی .

ایمان برله اونکانلکلی معلوم بولماغان و شریعت صاحبی طرفندن تعیین برله حقلرنده غیرلی شهادت صدور ایتمگان کشیلرینی اوز ظنلری برله «اولیا» یاصا و چیلر و شونلردن دنیاوی اخروی مقصودار حقلنده استفائده و استمداد قیلور . چیلرنک با کُلش یوانده ایکانلکلی اوشبو حدیثدن آ کلاشلورغه تبوشلی ایدی ، شول اشلرنک اسلام دینینه بهتان و جنابیت ایکانلگینی بلوب رجوع قیلور لازم ایدی ، لکن نیندی حکمتدر مذکور اعتقاد کونندن کون کولنه ، خلق آراسینه نازالا ، شونک بدعت و ضررلی اش ایکانلگینی سویلرگه ده خوفلی بولاچق کونلر یاقینلاشوب کیلدر . بو طوغروده نصیحتلر ، تنبیهلر ، رجالدن ثوره کورامی . «سواء علیهم اندرتهم ام لم تندرهم» .

(۳۳۷) يَا مَعْشَرَ مَنْ آمَنَ بِلِسَانِهِ وَ لَمْ يَدْخُلِ الْإِيمَانَ قَلْبَهُ لَا تَغْتَابُوا الْمُسْلِمِينَ وَلَا تَتَّبِعُوا عَوْرَاتِهِمْ فَإِنَّهُ مِنْ اتَّبَعَ عَوْرَاتِهِمْ يَتَّبِعِ اللَّهُ عَوْرَتَهُ وَمَنْ يَتَّبِعِ اللَّهُ عَوْرَتَهُ يَفْضَحْهُ فِي بَيْتِهِ (۱) .

ترجمه سی : «ای ، نللی برله ایمان کیتوروبده ایمانلری ، کوکُللرینه کره آلماعان جماعتلر ! مسلمانلرنک غیبتلرینی سویلرگه ، آنلرنک کیچیلکلیرینی قازینوب ، چونچنوب طورمه کز ، کمده کم مسلمانلرنک کیچیلکلیرینی نیکشروب عمر اوزدرسه الله تعالی آنک اوز کیچیلکلیرینی ده نیکشورر ، کمده کم الله تعالی آنک عیبینی نیکشورسه آنی مسخره نیلور ، کبره ک اوز اوبنده قاچوب یانسه ده موندن قورنولا آماز !»

حدیث شریف ، غیبت سویلر و چیلرینی ، مسلمانلرنک عیبیلرینی نیکشروب شغلله نوچیلرینی «نللی برله ایمان کیتوروبده ، ایمانلری کوکُللرینه کرمه گان» دیب تعبیر ایتوده بیک زور تهدید و قورقنوبار . نلی برله ایمان کیتوروبده کوکُللی برله ایمان کیتورمه گان کش «منافق» بولغانلقدن ، شوشندی حاللرده بولوچیلر ، «منافق» دیب آنالغان بولالار . موندنده زور قورقنچلی نرسه یوق . هرکم اوز حالینی اوزی نیکشوررگه و شوشی حدیث برله اوچانوب قارارغه تبوشلی .

«غیبت» نك نیندی نرسه ایکانلگی اونکانده گی حدیثلر نك شرحلر نده سویله ننگانلک سببلی بو یرده تکرار قیلورغه حاجت نوشمادی.

غیبتلر نك الك الوغسی اوزینك مسلمان قارداشین «ا کفار» قیلوب سویله ودر. قلم برله یازونك حکمی، نل برله سویله وگه کورده الوغراق بولورغه ممکن. ا گرده بر اسلام فاضبسی اوزینه تابشرفان و طیفهنی یورتورگه مجبور بولو و شرعی بر مسئلهنی قائم قیلو سببلی بر کشینك کافرلیگی برله حکم ایتمسه معذور بولاچقدیر. زافونغه بنا قیلوب حکم ایتموچی حاکملرگه مسؤللک نوشماسه اسلام فاضبسنده مسؤللک بونهلماز. اما اوزینك ولاینی و حق بولمی طوروب کشینلر نك کوکوللرینه مسلط بولو و اوزی برله بر نیکز درجهده بولغان کشینك اوستینه چقبوب آنی کفرگه نسبت ایتمو حقسزلق، طوغروسیده ظالمدر.

قطعی دلیل برله ثابت بولغان اسلام رکنلرینی انکار ایتمگان مدنده هیچ کیمنی ا کفار قیلماو ابو حنیفه، امام شافعی و باشقه الوغ مجتهدلردن روایت ایتمولگاننی حالدده مونلر نك انبعاثری بتونلای یوق نرسه لرنی بوانه ایتموب مسلمانلرنی ا کفار ایتمو برله مبتلا بولدیلر. فناوی کتابلر نده «الفاظ کفر» حقنده بولغان بحثلرنی مطالعه ایتموچیلر نك حیران قالاچقلمی معلوم (۱).

بر عالمگه یومش بیرمه گان آدمنك و ظلم ایتموچی امیرلر حقنده «ظالم» دیب سویله گان کشینلر نك ا کفار قیلنولری اسلام دنیا سنده بیک کوب بولادر. بزده گی مهله ملالری طرفندن هیچ یوق بوانه لر برله، مهله کشینلر نك ا کفار و خانولرینك تفریق ایتمو ماجرالرینی اورنبورغ دوخاونوی صوربانیه سنده خدمت ایتمگان وقتنده کوب مرتبه لر کوردیم.

بر کشیننی ا کفار ایتمودن الك، کورله چک و نیکشدرله چک نرسه لر بیک کوب. شونندن خبرلری بولغان کشینلر ایچون مسلمانلرنی ا کفار قیلو چیتون اش ایکانلگی معلوم بولسه کیره ک. اما اسلام دنیا سنده بر فرقه خلق، اوز عمرلر نك بر گنه کافرنی مسلمان ایتمه آلمغانلری حالدده اوزلرینه حرمت ایتموچی، اوزی روشنده فکرله موچی مسلمانلرنی آرغنه آچو کیلو سببلی ا کفار ایتموب طورالر و بو حقهده اوزلرینی «لایسأل عما یفعل» مرتبه سنده حساب ایتمه لر. لکن دنیا دهده آخرتندهده حسابسز اش و «لایسأل عما یفعل» گه صادق انسان بولماسه کیره ک.

(۱) ا کفار حقنده «فتح القدیر»ده اهیتلی سوزلر بسار: ج ۱ ص ۲۴۸. ج ۲ ص

۲۷۴. ج ۴ ص ۴۰. ج ۵ ص ۳۸.

رسول الله حضرت تارى وداع حېنده «عرفات» ده بتون مسلمانلر حضورنده: «قانلرگز، ماللرگز و عرضلرگز حرام» مضموننده نصيحت ايتكان ايدى (۱).
عوام فاشنده «ديندار» سانالو و دين صافلاوچى بولوب كورلوايچون مسلمانلرني ا كفار ايتو نهايت درجه ده آزه و نلق و طينانسزلقدر.

(۳۳۸) يَبْصُرُ أَحَدَكُمْ الْقُدَاةَ فِي عَيْنِ أَخِيهِ وَيَنْسَى الْجِدْعَ فِي عَيْنِهِ.

ترجمهسى: «سزنىك بركز، اوزبىك دين فانداسىنىك كوزنده بولغان چوبنى كوره اما اوز كوزنده بولغان خرما اغاچىنى كورمى».
كشيلرده بولغان كچوك عيبلرني كوروبده اوزلرنده بولغان الوغ عيبلرني سانغه آلمى يوروكان كشيلر حقنده ايتولندهر. بوش، البته قبيح اشلرنىكده قبيحنلدر. شاعر:

قبيح من الانسان ينسى عبويه — و يذكر عيبا في اخيه قد اختلفي
فلوكان ذا عقل لما عاب غيره — وفيه عيوب لوراها بها اكتفى.

بو عادت، ايسكى زمانلردهده بولماغان نوگل بللكه بولغانلر، اما بوزمانلر ايسه آدملرده طبعى عادتلر جهله سينه كوردى، بتون خلق اوزلريني اونونوب كشى عيبلريني نيكشهرلر و باشقه لرغه احتساب قيلول شغللرله. حاضرنده انسانلرنىك وظيفه لرى اوشبوندىن عبارتنلر. اوز عيبنى نچوك بلو طوغروسنده ۱۶۱ نچى حديث شريف شرحنده سويله ندى.

هر حالده بز، كشيلرنىك عيبلريني نيكشروب طورلرني وقتلرغه خواجه توكلملر. بوزمانده اش بيك كوب اكرده ارنق و قتمز بولسه شول فرصت برله فائده لئوب اوز عيبنى نيكشرو و اوزم بوزغان اشلرني توزه توب شغللرورگه تپوشللمز. اوشبو حديثلر عبرت آلو و مضمونى برله عمل قيلول هر كيمدن و هر عصردن بيگرهك بزنىك اوشبو عصر مژهغى مسلمانلر ايچون لازمدر. كشيلرنىك عيبلريني ازلو، كوكل بوزوق بولوغه دليللر.

(۳۳۹) يَتَّبِعُ الْمَيِّتَ ثَلَاثَةَ فَيَرْجِعُ اثْنَانِ وَيَبْقَى مَعَهُ وَاحِدٌ يَتَّبِعُهُ أَهْلُهُ وَمَالُهُ وَعَمَلُهُ فَيَرْجِعُ أَهْلُهُ وَمَالُهُ وَيَبْقَى عَمَلُهُ (۲).

(۱) فاتك دئالكم و اموالكم و اعراضكم عليكم حرام... صحيح بخارى، ج ۲ ص ۱۹۱. صحيح مسلم، ج ۱ ص ۳۴۷. لفظلر «بخارىنىك».
(۲) صحيح بخارى، ج ۷ ص ۱۹۳. صحيح مسلم، ج ۲ ص ۲۸۳.

ترجمه‌سی : «میتنی اوزانقاندە اوزی برلە برگە فبرگە اوچ نرسە ایپە - روب پارا ، شوناردن ابیکسی کیری فاینا ، برسی گنە اوز یانندە فاللا . اهلی ایپەرە ، مالی ایپەرە ، عملی ایپەرە . مالی برلە اهلی فایتالرده یانندە عملی گنە فالادر .»

«عمل» دن ایسه نماز اوقو ، روزه طوتو ، حج قیلو ، صدقه بیرو کبک عبادتلرنی گنە آکلارغه پارامی . درست مونلرده عمل بلکه بیک فضیلتلی عمللر . شونک برلە برلکه «عمل» سوزی آستینه باشقه نرسەلرده کره لر . بر ات که صو ایپرووی سببلی فاحشه بر خانوننک گناھسی یارلقانو ۱۶۹ نچی حدیثە اوندی . نماز روزه ، حج و باشقه عبادتلردن لذت آلو طوغروسندە صحابه لر قدر کشی بولووی شبهه لی . لکن آنلر شوشسی عبادتلر برلە گنە قناعت ایتمی بلکه سودا قیلدیلر ، باقچه قیلق برلە شغللندیلر ، الله نک کریم ایکانلگینی یاخشى بلگانلری حالده «الله کریم» دیب صوزلوب یاتمى ماگلائی تیرلری آغزوب اشلدیلر . موندن مک اوچوز بل مقدم بر وقتندە مصر برلە شاب دگزی آراسینه فانال قازوچی و شونک فائده سینی تقدیر ایتوچی بو صحابه لر حقندە کوب سوبلرگە احتیاج یوق . مونلر بو زماندە بولسە لر ایدی سوبش فانالینی اوز- لری آچقان و عربستان تاولرندن معدن قازینقان ، حجازنی فابریقه و زاوود برلە طونورغان بولمازلر ایدی دیب ایتوب بولمی . یاخشى نیت بولغاندە صوفا صوفالار ، بولک ناشو ، اوطون کبسو ، صانو ایتر ، زاوود اشلەنو کبک اشلرده «عمل» در . ملتگە ، خلقغە ، حیوانلرغە فؤدە کیترونک هر بری صدقه در .

باللر ، اقربا و دوستلر ، میتنی فبرگە قدر اوزاتوب باررغە ، لعدینه قویوب الله تعالی گە نابشروب دعا قیلورغە تیوشلیلر . بو معلوم و هر بر قومده عادتدر . لکن بزده بایلر جنازەلرینه دوستلر ، اهللر گنە توگل بلکه بنون دنیا خلقی ایپەرگانی حالده یارلیلر ، عربیلر جنازەلرینه ایپەر وچیلر آز بولادر . مونک سببی بزده اولک اوستندە صدقه اوله شو عادتق شایع بولولقدر .

معلومدر که یاخشى اشلر ، سؤ استعمال و تدبیر سز لکلر سببندن ایکنچی بر بیک بوزوق اشلرگە سبب بولالر و یاخشى بیلقری بنونلای بتوب خیر سز نرسەلر نكده خیر سزلردن بولوب فالالر .

صدقه بیرو ، کیرهک میت اوستندە و کیرهک باشقه اورندە بولسون بیک فضیلتلی اش و ثوابلی بر عمل بولوب بو خصوصده یوقاریده بیک کوب حدیثلر

اوندی، شرحلرده تفصیل برله سویلهندی. لکن مونده بولغان فضیلت و ثواب، شول اشنک شریعت مقصودینه موافق کیلنگان صورنده گنه در. شریعت مقصودینه موافق بولو ایسه صدقلر، اهل کشیلر قوللرینه توشو تا مین اینولگه گنده بولادر. اما بزده اولک اوستلر نده اولشله طورغان صدقلرده ثواب و فضیلت بولو بیک شبههلی. درستقی سویلهرگه کیرهک: بزده اولسکلر اوستلر نده اولشله طورغان صدقلر برابرینه ثواب امید اینارگه اورن کورنمی، شلته بولو احتمالی براق یورمی.

بزده دولتی و مهله سینه کوره شهرتی بار، دنیا سی ایرکن بر کشی وفات ایتمسه شول یورط اطرافینی صدقه چبوچی فوز غونلر، طمعی آدملر سروپ آلالر و قهرگه کوموب قایتقانه قدر شول تیره دن آیراملر. بو کشیلر نك میت که و آنک اهلینه حرمت قیلو، تعزیه و قسلبه اینو ایچون جبولودن بیگرهک اوزلرینه برر نرسه توشرو ایچون جبولولری معلوم. «سیکا کویمی نوشدی، میکا فلان قدر نوشدی، سارانلر! آز اولشدیلر». روشنده سوزلر سویلهب یهورولری مونلر نك نیندی کشیلر ایکانلگینی بلدره در. میت اطرافنده یوروچی موندی آدملر آراسینده، توشرو، آله کدر و فصدندن عقیف آدملر و صدقه آلورغه مستحقلر آز بولسه کیرهک. اوشبو روشده تر نیدسز صدقه اوله شو سببندن اهل اسلام بیک بوزولدی، عقیف و صلاح اهلی بولاچق کشیلر ده زهرله نندیلر، طمع و آلو خسته لکلری برله مبتلا بولدیلر. اولسکلرگه حرمت قالهادی، اولم والله تعالی که بولغو معناسی تقدیر اینلن باشلانندی، قهرلر و میتلرگه حرمت کورسانو و اثرلرله نو بتونلای بتدی.

روشلر قهر اوستنده صدقه اوله شه لر می بوقمی بلمیم. الوغ فاهیلیه دن بر میت اوز انلغاننی کوروب بیک متأثر بولدم و بزده گی میتلر، بو روشده حرمت و اثر فالدر رلق اوزانولردن معروم بولو ایچون قایغردم، طوغ روسی عارلاندم. چیر کاودن آلوب چیقوب اورام بوینچه کبتدیلر، اونلاب آریبا، یکر می اوتوز قدر کشیلر بیک موکلی قیافتده آفر و نلاب غنه، یوزلر نده قایغو و حسرت علامتلری ظاهر بولغان حالده یوللر نده دوام ایندیلر. یاق باغغه فارانو، ناوشلا. نوب سویله شو آنلی بوکره بارولر یوق. نیره بونده تلنچی و غیر چبلر کورلی. بز نك میتلر ده شوشندی بر حزن علامتلری، اثرلی و موکلی روشلر براسه اوزانسه لر، اوزانا بار و چینر برله قاراب قالوچیلر اختیار سز حالده قسکر

دریاسینه چومارغه وعبرت آلورغه مجبور بولورلق روشنی آلسه، نی بولور ایدی؟

مسلمان بایلیرنیڭ جنازه لرنده کشیلر تابنالو وترتیب صافلار ایچون استراژیقلر چاقروغه لزوم کورلو، صدقه آلوچیلرنیڭ انشو وتورنشولری، سوگشولری، بر برینه: «سینک شیکلی مینده کون اونکاروب یوریم!» کبک سوزلر برله فچقرشولری خاطرگه کیلسه جان آرئی. بو روشده صدقه اوله شوده نیندی مزیت ونیندی ثواب بولسونده، شوندی کشیلرنیڭ جنازه لری نی قدر یرگه گنه کونارله آلسون؟!.

اولکلر ایچون صدقه بیلرله ایسکان، خلقلرنیڭ حسیانلرینی اولدرلرک، وجدانلرینی اشدن چیقارلق روشده توگل بلسکه شرع مقصودینه موافق روشه بیلرسون. بو کونده هر یرده «جمعیت» لر بار. مونلر الله بیرگان خادملردر. اولکلر ایچون باغشلاناچق صدقه لر شوشی جمعیتلر آرفلی اوله شنسه هم اهل قوللرغه توشار همده مسلمانلرنیڭ تربیه سزله نولرینه سبب بولماز، اولکلرده صدقه فارغالرندن، طمعکار و قومسزلردن فورتولوب راحت سفر قیلورلر، اطرافلرینی مخلصلری و غیر خواهلری چرناب آغان حالده وطنلرینه اورنلاشوب قالورلر ایدی.

اوباش و خولیاغلرغه ناراتورغه دیگان آچه و بایاقلی، دینی مکتبلر فائده لرینه صرف قیلنسه مادی فائده سیده کورلور، ثوابی ده کوبره ک بولور ایدی. شوشی عملنی هادت ایتەرگه ایندی بیک وقت!...

حدیث شریفده گی «یتبع اهل» (اهلی ایبه ره) دیگان سوزنیڭ عمومینه خانون طائفه سیده کره در. خانونلرنیڭ جنازه لرغه ایبه روب بارولری درستمی توگلمی؟ قرآن کریمده موندن منع یوق. کتبسته و احمد ابن حنبل مسندنده آچیق صورتده منع ایته طورغان حدیث پارلقی بلنمادی. امام بخاری اوشبو مسئله گه مناسبلی بولغان «نهینا عن اتباع الجنائز ولم یهزم علینا» حدیثینی ام عطیه (نسبیه) دن روایت ایته در (۱). حدیثنیڭ مضمونی: «بز (خانولر) جنازه غه ایبه رودن منع ایبولدک لکن بو منع فرض و واجبدرجه سنده بولمادی، بو حقه تشدید و ناکید کیلمادی» دیه ککر. بو سوزنیڭ حاصلی «بز خانولرنیڭ جنازه لرغه ایبه رومز حرام توگل بلسکه مکروه غنه» دیگان سوز بولادر. بخاری روایتینه

كوره (۱) ام عطيه، نهى قیلوچینگ كم بولغانلغینی ذکر ایتتى. نهى قیلوچى رسول الله اوزى توگل بلسکه باشقه برر كشی بولغان بولسه اول وقتده خاتونلرنڭ جنازهغه ایبه رولرینڭ مکر وهلفی ده ثابت بولمیدر.

کوبرهك عالمیر، خاتونلرنڭ جنازه اوزاتولرینی «مکروه تنزیهی» صابیلر. امام ابوحنیفه دن «اوزاتماولری باخشیراق» و امام مالک دن: «اوزیڭ بالاسینی، آناسینی، ایرینی اوزاتو مکروه توگل» دیگان سوزلرنی روایت قبله لر. ابن حزم ایسه: «خاتونلرنی جنازهغه ایبه رودن منع قیلورغه دلیل بوقدی» (۲). خاتونلرنڭ قبرلرنی زیارت ایتو مسئله سی ۱۴۴ نهجی حدیث شریف شرحنده سوبله ندى. طوغانی رقیه قبری یاننده حضرت فاطمه بولاغانده رسول الله اوز قولی برله آنڭ باشینی سورندی، دیب حافظ ابن حجر «الاصابه» (ج ۸ ص ۸۳) ده ذکر قیلدر.

سوزنڭ فسقه سی شول: حرام و ممنوع اشلرگه - بپ بولماغانده ادب و انصاف بولندن آیرلمی یورگانده خاتونلرنڭ جنازه اوزاتولری اسلام شریعتنك ممنوع و حرام اش توگل. ایرلر یوق وقتده جنازه اوزاتو وظیفه سی بتونلاى خاتونلرغه بولکنه در. مشهور محدثلر و مجتهدلر آراسنده بو خصوصه نزاع باردر دیب بلبیمز.

مسلمان بولغان عسکری مامورلر، عسکری نظاملر یا که عادنلرگه کوره موزیقه و طنطنهلر برله اوزاتولسه مونڭ بز مسلمانلرغه عائد جهتی بوق. بو نرسه لر چیت دینلرگه خاص بولغان شعارده توگل بلسکه حکومتلرنڭ رسمى عادنلری و اوزلرنچه دنیاوی بر احتراملری غنه. اما مونی مسلمان كشی اوزى و اوز اسمندن اشلو تیوشسز بلسکه ممنوع اش. چونکه مونده عاجل یا که آجل بر فائده کیلووی امیدلی توگل. چه چکه لر قویوده اوشبو بابدن. بلسکه دنیاوی و اخر اوی فائده سی بولمی طورغان بر نرسه ایچون مال صرف ایتونی لازم

(۱) بعض بر محدثلرنڭ «نهانا رسول الله» روئنده روایت ایتولری حقنده نقللر بار.
 (۲) عمده الفاری شرح البیهارى. ج ۴ ص ۷۱. ابن ماجه نڭ حضرت علی دن: جنازه کوتوب طوروچى خاتونلرغه «فارجهن مازورات غیر ماجورات» (ج ۱ ص ۲۴۶). دیب کوچره طورغان حدیثی ابن حزم قاشنده. باشقه لر قاشنده. استدلالغه صالح بولماسه کیونک. آنڭ رویلرندن بولغان دیناربن عمر حقنده سوزبار. بعض محدثلر طرفندن روایت ایولا طورشان: «لیس للنساء فی الجنائز نصیب» حدیثینه ابن حزم «جنازهغه ایبه رو حقنده فی امرلرگه آنلر کرملر» روئنده معنا بیره طورغاندر. یا که بو حدیث آنڭ قاشنده ثابت توگلدر.

ایتکانلگندن حرام بولغان «اسراف» غە کرووی ممکن. آخرت سقری اوزینه مناسب بولغان روشده و کوکلرگه رەت ھم عبرت و اثر بېرەك كېفینلر دە بولورغە تیوشلی.

كېرەك مسلمان و كېرەك باشقە ملنلرنك جنازەلری بولسون اوتوب كېتكەن و اوچراغان وقتدە اعتبار سز و التفات سز قالو ادب سز لىكدر. بو وقتدە مطلق اثرلە نو، برر تورلی فورفۇ و حرمت قېلو علامتلىرى كورسانو و ھېچ بولماسە: « بو حال ایتدی بارمىز نك دە باشمىزغە كېلەك، الله تعالى اوزى مرحمت ایتە كورسون! » كېك فتر برلە مشغول بولوب قالو تیوشلی. عبد الله بن عمرو بن العاص: «رسول الله، كافر جنازەسى اوتكان وقتدە دە آیاق اوستینفە طوروب قالكىز، بو اش جانلرنى آلوجى الله تعالى نى تعظیم بولادر» مضمونندە حدیث روایت ایتەدر. (۱).

﴿۳۴﴾ يُحِبُّ اللَّهُ الْعَامِلَ إِذَا عَمَلَ أَنْ يُحْسِنَ.

ترجمەسى: «الله تعالى عمل قېلوچېنك ياخشى فيلووینی سوپار». حدیث شریف آخرت عملی حقندە غنە توگل بلىكە هر بر اش حقندە عام بولسە كېرەك. الله تعالى آخرت عملېنك ياخشى اشلە نووینی سوپگان كېك دنیاوی عمللر نك دە ياخشى اشلە نووینی دە سوپسە عېب توگل.

نېندى گنە اش بولسە دە ياخشى و محكم فيلوب، شرطینە بئشدر وپ اشلەرگە - يە پار ار ئلى آخرت عملی توگل - دېماز گە تیوشلی. خلقلر نرسە نك آز وقتدە اشلە نوب بتووینە توگل بلىكە ياخشى اشلە نگان بولووینە اھمیت بېرەلر. اعتبار ھم دە ياخشى نېنلر برلە اشلەرچېلرنك دنیا اشلری، آخرت عملی بولورغە، ياخشى صوقالو سببلى اجماخدن اورن آلورغە ممکن.

دنیادە لك بوفارى مرتبەلرگە كوتەرلىگان مشهور ذاتلرنك كوبسى اوز صناعتلر ندە اجتهادلى بولولرى، اشلرېنك ياخشى بولووینە اھمیت بېرولرى، ھراشنى اوز وقتندن كېچكدر مى اشلە بارولرى، فرصتلرنى ضائع ایتماولرى سببلى كوتەرلىگانلر در.

عرب شاعرلر ندن و «معلقات سبعە» ایتەلرېنك برى بولغان زھیر بن

ابى سامى اوزىنىڭ شعرلىرىنى ياخشى چىقارار ايچون طوغر وسندە اوز
 ھىزىندە بىرمثال بولغان ايدى. بىر قىيىدە سويلر ايچون دورت آى وقت اوزدردە،
 سوڭىدىن شونى دورت آى نىكشە نوزەنە، بوزا، اوز گرتە، آلماشدە موندن
 سوڭ مشهور شاعرلەرگە اوقوب و آنلرنىڭ فكلرلىرىنى، انتقادلىرىنى، ئىكلاپ دورت
 آى وقت اوزدردە شوندىن سوڭىغىنە دىباغە چىقارە خلق ھىزورندە اوقىدىر
 ايدى. قىيىدەلىرى بىر يىل مەندىگە اش گە بارغانلىق سىبىلى مونىڭ قىيىدەلىرى
 «ھولىيات» (يىلقى قىيىدەلىرى) دىب معروف بولدى. زھىر شاعرلىرىنىڭ ياخشى
 بولووى و ضرب مىثللر بىرلە تولۇق بىنىڭدە بىر سىبىلى اوشبودر. زھىر، خىدمىتىنىڭ
 كوب بولوينا توڭل بىلىكە كىرەك كوب و كىرەك آز بولسىون، بولغان
 مىقدارىنىڭ ياخشى و مرغوب بولوينا ھىمىت بىرەدە ايدى.

ابوالفرج الاصبھانى «اغانى» كىتابىنى ايللى بىل تالىپ ايتدى. اگردە «يە
 يارار ئىلى، آخرت عملى توڭل» دىگان بولسە ايدى بىلىكە بىش يىلدەدە تامام بىلغان
 بولور ايدى (۱).

امام بھارى مشهور «صحيح» نى اون بىل ھىمىر صرف ايتوب تالىپ ايتدى
 دىلر. اگردە كىتابىنىڭ اھتىمالى، ياخشى بولوينا بو درجە ھىمىت بىرمىگان بولسە
 ايدى بىلىكە آنى بىر يىلدەدە تامام ايتە آلور ايدى.

كىرەك بنا سالو و كىرەك ابگون اشلو، كىرەك پچان چابو و كىرەك ساتو
 ايتو چەلسىندەگى اش بولسون، اش كىشىسى ايچون ھىر نرسەدن مەقم اوزى
 اشلى طورغان اشنىڭ ياخشى و قائىدەلى ھىمدە گوزەل و رغىبتلى بولوينا آندە طورتارغە
 «عقلى فكلر گانچە تىنىك اشنى بىرر» گە مىسداق بولمازغە تىوشلى.

ياخشى اشلەنگان اش اوز خواجه سىنى او كىندرمى، مەكم و گوزل اشلو چىلر
 ھىر كم قاشىندە اھتىبارلى و ھىر مىلى بولالر.

شونىڭ ايچون، نىندىگە اش بولسەدە اوزىنىڭ شىرطىنە بىتىشدروب اشلو
 تىوشلىكىنى، ھىكمەت ايسە اشنى تىز بىرودە توڭل بىلىكە ياخشى اشلەنۈوندە
 ايكانلىكىنى، باش و قىلرنى باشلاپ بالالارغە توشوندىررگە و عادت ايتىدىررگە
 كىرەك. اش طوغروسندە «يە يارار ئىلى شونىدە» كىك سوزلىرىنى بالالارغە ھىنى
 ايتىدىررگەدە موافق بولماز.

(۱) مؤلفنىڭ اوز قولى بىرلە يازغان مەسودىسى «بھىداد» شىھرىندە دورت مىك ھىرم گە
 سانئانلىقنى روايت ايتولەدر. بو كۈنگى روسىيە آفچەسى بىرلە مىك آلتى يوز سوملر تىرەسندە
 بولاد.

بر مرتبه عادت ایتوب آلسه لر، کیرهك آخرت عمللرینی و کیرهك دنیا اشلرینی بالالار اوزلری ده یاخشی اشلی باشلار لر، حکمت اش بتروده تو گل بلکه فائده کورر لك بولوده اپکانلگینی بلور لر.

هر نرسه دن بیگرهك اوشبو حدیث، طبع - باصمه چیلق اشلر نده عمل گه فویلمورغه تیوشلی. کتابلر، یاخشی حرف و یاخشی قارا برله یاخشی کاغدار گه، درسته لب باصلو کیرهك. زور کتابلر طبع اپتکاننده بابلر و فصللر فهرسنلری برله گنه قناعت ایتو یارامی بلکه هر توری شخصی علملر و شهر اسملری و هر توری بعثلر حقنده آبروم آبروم فهرسلر بولو لازم. زور کتابلر ده بولغان مکمل فهرسلر نك فائده سی سویله بترماز درجه ده کوب. هر توری خصوصلر ده بر تیگز بولغان زور کتابلر نك مکمل فهرسلر یکر می و آندی فهرسی بولمغانی بیش صوم طور سه یکر می صوم بیروب فهرسلرینی آلو کیرهك. عمر اسراف قیلماو، عصبیلرینی بوزماو اعتبارغه آئنه مکمل فهرسلر بولغان کتاب نك فائده سی اونبیش صوملق غنه تو گل بلکه اونبیش مك صوملقدیر.

«صحیح مسلم» ده بر حدیث کوروب ده باشینی اونونقان بولسه کز، فایسی باده بولورینی تخمین اینه آلمی یالکیز، انس اسملی صحابه روایت اپتکانلگی گنه خاطر کزده قالسه، مکمل فهرس بولغانده انس حدیثی، نی قدر کوب بولسه ده شونی تابوده مشکک کورلمی. بز اوزمز «تورات» حقنده بر سوزنی صحیح بخاری ده کورگانمز صوکنده اورنینی یوغالندق و کیرهك بولو سبیلی اوزاق ازلر ده نابا آلمادق. نیچه بللردن صوکن اپندی شونی تصادفی تابدی. بؤ کونده «صحیح مسلم» دن عبیدالله العنبرینی نابارغه تیوشلیمز. اوسدن قارابغنه اوچرانا آلمانلقمز سبیلی اپندی طوناشدن قاراب باررغه مجبور بولدق. احتمال بوازلو بیک اوزاقغه صوزلور. اگرده فولمزده مکمل فهرسلر بولسه ایدی برینی «تورات» اسمندن و اپکنچیسینی ده «عبیدالله» اسمندن تابو بر دقیقه لك اش بولور ایدی.

الحاصل، الله تعالی نك سویگان نرسه سی عمل و عبادتلر نك، دنیاوی خدمتلر نك نیچو ك بولدی شولای کوبلکلر نده نو گل بلکه یاخشی و مرغوب هم کامل بولور نده، شرطلرینه یتشدر لوب اشلر نولر نده در.

انهچ چونووی مثالنده یکر می رکعت نفل نمازی اوقوغه کوره ایکی پاچه دورت رکعت فرض نمازینی شرطینه یتشدروب و اللهغه عبادت قیلو روشینه کپتروب اوقو اوشنداق غیبت و نمیهت، فحش و لعنت کبک نرسه لر دن صافلا -

تماغان خالده بلينه يوز كون نفل روزه طونوغه كوره آفات لساندن صافلانوب
وباشقه شرطلرينى ده بيرينه كيتوروب بلينده بر آي فرض روزه برله كفايتلنوب
ياخشيراقدر.

بر مجلسده: «يكرمى دفيقهده تراويج نمازىنى اوفوب تمام اينهم، فرض
برله سنت، جلسهار برله ونرده شونك ايجنده!» ديب مافقانوب اوطوروبى
بى قازان سودا گرىنى كورگانم بار. مونك برله يارشسهده ايندى اشعب گنه
يارشا آلور.

براقدن طوروب كورگان اولسكزده بنالر معكم و فسادلرى ياخشى،
اوراملر توز و كيك، نقرقنر كوب، باقچلق و آغاچلق، صوبويلرى كبش
كابوسته، چوگوندر شالقان، برهنگى و قيار كيك باشلچهار برله طولى، يرلرى
ياخشى سارليگان و ياخشى اشلهنگان، آشلقلى چوبسز و صافى، بيكگان
آربالرى نقى، آنلرى سيمز و كوچلى، اسبابلرى ياخشى بولسه بليگز ايندى
بو، مسلمان آولى نوگل. چونكه مسلمانلر «به يارار ئلى آخرت عملى نوگل»
ديگانلر و آندن موندن غنه اشلگانلر ده صوزلوب يانقانلر. موگا قارابده مونلر
آخرت عمللرينى بيك ياخشى اشلى طورغانلر در ديب ظن قيلورغده اورن
يوق. مونلر دن بيك كوبلر بئك آخرت عملى حقندهغى اجتهادلرى، دنبا عمللرى
حقندهغى اجتهادلرى قدرده بولمى. مؤذن مناره دن ايكندى گه اذان نچقره، ملاسى
تاياق طونوب مسجد گه بارا. شوشى حالنى كوره طوروب بيك كوب آدملر
ياشل چيرهم اوستنده اويولشوب اوطورهلر، بوئنى يوقغده اوشدروب عمر
اوزدره لر، هر بر اونكان بارغان حقنده سوز نابالر، مسجد دن خلق نارالا،
مونلر هميشه شول ايبهك سلكنو برله شغللنه لر. بر اشسز و عنرسز فرض
فمازلر قالو ايجون وچانلر عنابلار، ايجلر پوشمى، اوكنو علامنلرى كورلمى.

(۳۴۹) يُسْتَجَابُ لِأَحَبِّكُمْ مَا لَمْ يَهْجَلْ يَقُولُ دَعْوَتَ قَوْمٍ يُسْتَجَابُ لِي (۱)

ترجهدهسى: «آشقهماغان مدنده گنه دعا قبول بولور. دعا قيلمده قبول بولمادى
ديبو، آشفودر».

«دعا» قیلو (الله تعالی دن مقصود صور او) حقنده علم اهللری طرفندن بیان

ایتولگانگه کوره اوشبو نرسه لر شرطدر: ۱) آشماو. بیک کوب کشیلر بر خصوصه دعا قیلار، ده «ایندی کوب دعا قیلدم، الله دن کوب صورادم، قبول بولمادی» دیب یالقوب طوقبیلر و امیدسزلنوب دعا قیلماز بولالر. بو اش البته پارامی. قبول بولووبنه علامت، کیرهک کورلسون و کیرهک کورلامسون همیشه دعا قیلورغه و الله دن صورارغه، یالنورغه نیوشلی. بنده چیلک وظیفه سی شوشیدر. مگرده امیدسز بولماو و دعادن یالقوب طوقتماو شرطی برله «بیک کوب دعا قیلغان ایدم، قبول بولمادیمی، رفتی بیتمادیمی؟ یاکه الله تعالی حضرتی قاشنده اول اش مینم ایچون مصاحبت کورلمادیمی؟ همیشه بر اثرده بلنمی» دیب فکرلو و:

دعوت الله حتی خفت ان لا
یکون الله یسع ما دعوت

بیک شعر برله موکاپو و ایچ بوشانو، انشالله ادبسزلیک بولماز. ۲) صورالاقق نرسه عقل هم شرع و عادت قاراوونده معال نرسه بولماو. چونکه موندی نرسه لر حقنده دعا قیلو الله تعالی گه: «ایندی سین اوزکڭ حکمتکنی همده» ولن نچدلسنتنا تعویلا» دیب خیر بیره طورغان سنتکنی باطل ایتده مین صورغان نرسه فی بیر! «دیگان سوز بولغانلقدن ادبسزلیکدر. ۳) حرام نرسه حقنده بولماو. مونک سببی ظاهر. ۴) هر کیمنک اوز قواندن کیله طورغان اش حقنده بولماو. مثلا ایچمه سی کیلیگان وقتده صو بولا طوروب الله تعالی دن صو صور او کیک. بو وقتده بنده نک وظیفه سی ایسه دعا قیلوب طورو نوگل بلکه شول صونی آلوب ایچودر. ۵) اخلاص برله بولو و اوزبنک نیندی نرسه صورغانینی بلودر. اخلاص بولماغانده فوری نل برله دعا قیلو، دلائل الخیرات و حزب اعظم یا که باشقه وردلر اوقوده کوب معنا بولماز. ۶) دعادن مقدم، بنده لر قوللرندن کیلورگه ممکن بولغان هر بر سببارنی قیلوب بترو. ممکن سببارنی قیلمی طوروب مجرد دعا برله شغلله نو شریعت تعلیمینه موافق توگلدنر.

۱۳۳۱-۱۹۱۳ نچی یل، نور کبابرله بالقان قوملری صوغشقان وقتده تورکیاده شیخ الاسلام منصبنده بولغان ذات طرفندن ۴۴۴۴ مرتبه اونور ایچون دیب مکتب شاگردلرینه بر دعا باصدرلوب تارانلو مناسبتی، برله استانبولده چیقا طورغان مجموعه لر دن بری اوشبو مضمونده فکر بیان ایتکان ایدی:

«اوشبو دعانی مکتبلرده تحصیل قیلوچی بالارغه اوفوتو حقنده شیخ الاسلام طرفندن فرمان صادر بولدی. «دعا»، دیگان سوز قلبنی اللهغه ربط قیلر طورغان

بالاسينك بتون مالى آخرت ايهون بيرگان صدقهسى وطوتقان خيراتندن غنه عبارت بولوب شوندىن باشقه بر نرسهسى ده بوق.

حديث شريفى ، تهذيب اخلاق برله بپوره ، حرص وسارانلق كيك نرسه لردن صافلانو حقنده ننبه ايتهدر. انسانلرده بولاچق كمالانك قسملرى بيك كوب بولسه ده آنلرنى اوشبو اوچ ماده گه جيوب بتررگه ممكن: اعتقاد درستهلو، معاشرتنى گوزل قىلو، نفسنى تهذيب ايتنو.

اوزينك مالى بوق ديب بيلگان وبو كون اوز قولنده بولغان ماللرنك اوز قولى برله ايتار قىلغان قسملرى گنه اوز فائده سينه باراوى آكلانغان كشى اعتقادىنى درستلرگه ، خاقلر برله گوزل معاشرت ايتارگه ، مالىنى خيرات بولينه صرف قىلورغه مجبوردر.

مال ملكت' هر دولت كوبلگينه اى فلان !
كل نفس ذائقة كل من عليها فان .
آلدانوب نخر تكبر ايله يوب قيلمه زيان
گرتيبر قلعهده بولسهك بل حيات قويماز جهان

* * *

۳۴۴) يَقُولُ اللَّهُ سُبْحَانَهُ الْكِبْرِيَاءُ رِذَائِي وَالْعَظْمَةُ اِزَارِي فَمَنْ نَزَعَنِي
وَاحِدًا مِنْهُمَا لَقِيْتَهُ فِي النَّارِ (۱).

ترجمهسى: «الله تعالى: كبرياء (الوغلوق) مينم ردام وعظمت (بوده الوغلوق) مينم ازارم منزلنده . (بو نرسه لر اوز مدن باشقهغه لائق توگل) كيمده كيم شوشى صفتلرده مينم برله تارتشسه (بارشسه) مين آنى اوتغه سالورمن.»
شفقت ومرحمت، عدالت وسخاوت كيك الله تعالى صفتلرى برله خاقلانو ممكن بولسه وياراسهده كبرياء وعظمت كيك صفتلر برله خاقلانو بنده لر ايهون ممكن ودرست توگل. آندى كشيلىرگه نيندى جزا بولاچقى اوشبو حديثده آچيق بيان قىلندهر.

دنياده ائك مرته قىلغان گناه ، «تكبر» لك بولدى . شيطان كبرلك كورساندى ، الله تعالى نك امرينه اطاعت ايتمادى . بو عمليتك جزاسى دنياده كىلدى . تكبرلك قىلوچيلردن هر برينك جزاسى ده احتمال دنياده كىلوب بتمى طورغاندر لسكون آئك كىلوروندىده امين بولورغه يارامى. تكبرلك بارى اوزىنى

اوزی نانباودن غنه بولا طورغان نرسه. اوزینی اوزی یاغشی تانوچی کشینک تکبر بولووی صورت طوتئی.

رسول الله حضرتلری کبردن صافلانو حقنده بیک اهیبتلی وعظلمر فیلهدر و بو طوغریده تهنیدده ایتهدر ایدی. یاغشی کینوب بوروچی صحابه لردن بری اوز حالندن قورقوغه توشوب رسول الله حضرتلرینه کیلیده: «ای رسول الله! جمال سویهم، حالم اوزگهده معلوم حتی باشماق باولارمنکده کشیلر نکلندن یاغشبراق بولووینی تلیم، آنلردن نیوان فالاسم کیلی، ایندی بو اشلرده - کبر-گه کررمی؟. (شوشی حالم ایچون مین گناهی بواورممی؟) دیدی. رسول الله موکئا فارشو: - بوق، کبر نوکل، کبر- دیب حق اش گه فارشو و کشیلرنی کیستوگه (اوزینی کشیلردن اوسنون کوروگه) ایتولندهدر» دیدی (۱).

رسول الله نك اوشبو سوزینی هرکم اوز حالی حقنده میزان قیلورغه و هر بر معامله سینی شوکئا اولچاب طورورغه تیوشلی. موکئا کوره یاغشی کیوملر کییوب و یاغشی آت آر بالرده بورو، زور و فیتلی بنالرده طورو خلقلرنی استعقار و حلققغه فارشولق بولماسه کبر صانالمیر.

۳۴۴) يَوْمَ ابْنِ آدَمَ وَيَسْبُ مِنْهُ اثْنَتَانِ الْخِرْصُ عَلَى الْمَالِ وَالْحِرْسُ عَلَى الْعَمْرِ (۲).

ترجمه سی: «آدم بالاسی فارتایا و فارتایووی نسبتنده ایکی نرسه سی باشارا بارا: مال برله اوزون عمر گه قومسزاق».

آدم بالاسی دنیاده طورو نسبتنده مالغه هم اوزون عمر سوروگه قومسز- لغینی آرتدرا بارادر. حدیث شریفی ایسه شونی «باشارا بارا» دیب بلیغ روشنده تعبیر ایتهدر.

انسانلر نك باشلری آرتو نسبتنده عمر برله مالغه هرصلری آرتو طبیعی اش. بو حرص حقنده «مطلقا» «مذموم» دیب حکم ایتارگهده ممکن نوکل. حدیث شریفی ده بو حقده موز قیلدی. بلکه اوشبو «حرص» نك مذموملگی، نتیجه گه قاراب بولورغه تیوشلی.

(۱) سنن ابی داود، ج ۲ ص ۲۱۲.

(۲) صحیح مسلم، ج ۱ ص ۲۸۵. سنن ابن ماجه، ج ۲ ص ۲۹۰.

بر کشتی اگرده شوشی طبیعی حالنی بولونغه یبارگان حیوان قیبلندن اوز
 اختیارینه بیارسه ، یولغه سالور ایچون طریشماسه وشوگئا کورده «حرص» ،
 مالئک ذائینه ، عمرئکده صاف اوزینه گنه یونه لسه بو وقتده بو «حرص» بیک
 مذموم بر صفت بولور . چونکه بو حالده گی آدم ، اوزینک بر اییده شی ،
 باشده شی بلکه اوزندن بیک باشلرنک کوچولرینی ، آخرت یورنیفه سفر
 ایتولرینی هر کون کوروب واپشتوب طورغان حالده ، گویا «اولم» اوز باغینه
 کیل چک نوگل بر نرسه قیبلندن ظن قیلور و حاضرلنه ز ، توبه سینی کیچکدر ،
 عبادت و عمللرنده مساهل قیلور و همیشه مال آرندرو و کوب طورو خیالی برله
 یورر . « اوزک منفعتینی کورمی ، کوره آلمی طورغان مالدن نی فائده بار ؟ نی
 اوزک ونی باشقلر ایچون ترهک بولا آلماغان و صوگئندن ده اورنی بوش فالدی !
 دیب سویله نورگه و صاغئورغه لایق بولماغان عمرنی اوز اینوب یوروده نی معنا
 بار ؟ . مضموننده فی سوزلر برله اوز اوزینی احتساب ایته آلماز . اسم
 فوشلغان وقتده فی « اذان » ، اوزینه جنازه نمازی او قولور ایچون ایتولگئا -
 نلگینی فکرینه کیتورماز .

اگرده مذکور طبیعی حالنی ، آدم بالاسی اوزینک عقلی برله تریبه ایتسه ،
 قرآن و سنت نصیحتلری برله ارشاد فیلسه و شول سببدن مذکور «حرص» نی
 عمومی منفعتلرگه (دین و ملت یولینه صرف ایتو ایچون مال برله عمرگه حریم
 بولسه) اول وقتده بو «حرص» ، انسانلرنک سیرنلری گوزلل شوگه ، اخلاقلری
 توزه لوگه سبب بولغانلقدن البته ممدو حدر .

سوزنک فسقه سی : مال و عمرگه حرصلی اگرده آخرت که شوق و محبت
 برله کینوگه مانع بولماسه مذموم نوگل بلکه ممدو حدر . اما آخرت سفرینی
 دشمن کوروگه سبب بولغان حرص ، کیرهک یاش و کیرهک قارت کشیده بولسون
 البته ممدو ح بولماز .

* *

دنیاده طور ابلو زور هنر اما اوله بلوب اولو آئندن ده زور و قیمتلی هنر .
 اشلهرگه همکن بولغان کیرهکلی و فائده لی اشنی بیچده کیچکدرگه بارامی ،
 فرصتی اوتکارو درست بولمی . مک یل طوروچی کبک اش اشلهرگه و کسب
 قیلورغه کیرهک و شونک برله بر لکده بو ساعته دنیا دن اوتتچک کشتی قیبلندن
 آخرت ایچونده حاضرلنو کیرهک . بو اپکی حال بر برینه خلاف تو بلکه

آڭ و عقل بىرلە بوروجىلار اېچون اوشبو اشلارنىڭ بىرى ، اېكنېسى اېچون ياردەمچىدر .

«بالالرى ياشلار ، شونڭ اېچون آنلارنى بوئايتوب فالدىرىم ، فلاكت گە نوشماسونلر ، محتاج بولوب كىشى اېشكلىرىندە يورماسونلر!» دېيىپ كىسپ ايتتۇ ، بايلىق كوپايتتۇ مەنموم اش نوڭل . شونڭ بىرلە بىرگە بالالارغە ياخشى تىرىپىلەر بېرىلگان ، وصىت نامەدە يازاغان مەدە وصىلار نەيىن قىلىنغان ، آلاچىقى بېرىچكلىرى ، عارىت و اما نلردە دفترلارگە قىيىد ايتولگان ، اللەغە فارشى بولغان وظىفەلەر و بىندەلەرگە بېرىچك حقلر ادا قىلىنوب قويغان ، اشلر بىرىلگان بولورغە نبوشلى . «مونوا قىل ان نمونوا» .

خاتمه

آدم بالالربنك دنباغه كبلولرندن و دنباغه عمر سورولرندن اصل مقصود، اوزلربنك دنباغه كباولرندن «غايه» نيندى نرسه ايسكانلىگيني بلو، بنده چلك برله الالمق منصبلى آراسندهغى مناسبلرني وعلافه لرنى تيكشرو، قرآن وحدىث تعليم ايتكان روش گه موافق ايتوب الله تعالى حضر نينى «معرفت فبلو» و آكئا «معبت ايتو» در. «وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون» ده بولغان «عبادت» دن مرادده اوشبو «معرفت» و «اللهغه معبت» فبلو در. حقيقى عبادت، قرآن وسنت يولى برله اللهنى معرفت و آكئا معبت باغلاو بولوب نماز اوقو، حج وروزه، زكات بيرو كيك بدنى ومالى بولغان عمللر گه «عبادت» اسملى بيرو، اوشبو «حقيقى عبادت» گه وسبل، حقيقى عبادتنى ظاهرده تمثيل ايتو و آكئا علامت بولولرى جهنندنر. الله تعالى نى محبوب و مستغاث كورمگان و آنى ده اوزى ايجون الاله و حامى هم ده حقيقى معبود و ملجأ ايتوب بلمگان صورتده بنده ايجون صلاح و فلاح، نعمت و لذت، دولت و نجاج بولماز. كبرهك بتون دنبانى مالك بولسون فقير و مضول، سفل و ذليل بر آدم بولورده فالور. اللهنى معرفت و آكئا معبت فبلودن اعلى لذت بولو و آندن آرتق بايلق و دولت نصور فبلو احتمالى بوق.

«معبت» و «معرفت» نك درست بولوب بولماوينى بلدره طورغان علامتلرنك الله ظاهرى وهر كيم گه معلوم بولغانى، معبت فبلنه چق و معرفت ايتولسكان ذاتنك امرلرينه «اطاعت» و مرادلرينه «موافقت» ايتودر. اوشبونك ايجون بر كشينك نفسى، اوزنده اللهغه معبت بارلقينى دعوى فبله باشلاسه، شول كشى اوزينك، اثبانسز بر دعوىغه اشانوب يوروندىن و بالغان خيالغه آلدانوب طوروندىن صافلانورغه و بو حالنى نچر به فبلورغه و ميزانغه صالحوب اولچار گه نيوشلى. اگرده اوزنده «اطاعت» بولسه، اللهغه معبت دعوى فبلورنده نفسى صادق، اگرده اطاعت برده بولماسه باكه لازم در چه ده گى اطاعت كورلماشه نفسى شول نسيبنده كاذب. شاعر نك :

تمسى الاله وانت تظور حبه   هذا دعوى فى الفعالم بديع
لوكان حبهك صادقا لا طمعه   ان المعبت لمن يحب مطيع

ديگان سوزى، انكارنى قابل بولماغان حقيقتلر ندر.

ايتسه بو حال گه جزاف صورتده اشانوب يورو يارامى. بلكه موى نجر به وامتهان قىلوب فارارغه و «محبوب» نك مرادلر ينى، تعليله لر ينى ادا قىلوده غى طيار لىقى ميزان قه سالوب نارتورغه تىوشلى. اگرده «محبوب» نك مرادلر ينى باشقارو بولنده قربان بولسه، معرفت و محبت دعواسنده نفسى صادق، يوفسه كاذبدر. «من عمل صالحا فلنفسه ومن اساء فعليها وما ربك بظلام للعبيد».

بر «دين» گه ايمه رگان خلقلر، معنويات و اخلاقى جهندن بر برينك ياردملر ينه محتاج بولولرى طبيعى. مونك ايچونده آنارنى بر يرگه چيار و اوز آرا نانشولر ينه واسطه بولوز ايچون علامتلر و اصطلاحلرغه احتياج بار. اعلام دينيه نسبت برله بو علامتلر، بو واسطه لر، قران و حديثلر طرفندن بيورلغان و منع ايتولگان نرسه لر در. «قبلة» غه پونه لوده گى بر سبب شوندى حكمت بولور غه ده ممكن.

انسانلر نك استعدادلرى مختلف، فائىت و طبيعتلرى آراسنده آبر ما الوغ بولغانلقتن عموم خلقنى طوغرى بدن طوغرى الهى معرفت، ايتو و الله غه محبت باغلاو برله نكلىف قىلو، عادت طشند غى اشلر برله نكلىف ايتو بولاچقدر. اوشبو سببندن الهى معرفت، الله غه محبت برله بولاچق نكلىف اورننده شول اشلر گه طوغرى يول و شول مقصودلر غه مقدمه بولغان بعض بر رسمى عبادتلر و منعل نولر برله نكلىف و افغ بولدى. بر آدم، شوشى يول برله يوروب اصل مقصود بولغان «معرفت» و «محبت» گه باروب ييتسه، الله تعالى حضرت- لرينه معنوى روش برله و اصل بولسه «بخيار» در. اوشبو سعادت ميسر بولماغان حالده هه بيه شول بولده بورگان و طاقتلرى مقدارنده اجتهادنده بولغان آدملر، اوزلر ينك سعيلىرى و نيتلىرى نسبتنده معنور بلكه مأجور بولولر. بوده ياخشى اش. «لا يكلنى الله نفسا الا ما آناها سيجعل الله بعد عسر يسرا».

اسلام ديننده بعض نرسه لر برله امر و بعض نرسه اردن نهى قىلونك سببى، نفسنى جفالو و بدننى عذابلاو توگل بلكه مجرد، الهى معرفت ايتو و آنگا محبت باغلاو نك يولى قىلنوب كورساتلو جهندن گنده در. شونك ايچون بو خصوص- صلرده مثلا «بعض نمازلر، نى ايچون دورت ركعت و بعضيلر، نى ايچون اوچ ركعت بولدى؟» قىبلندن اغتر اضلر و شبهلر بيان قىلور غه اورن يوق. محبت يولينه كرگان كشي نك وظيفه سى، محبوبينك مرادينه امثال قىلو بولوب اغتر اض قىلو توگل. حقيقت حالده نماز، حج و روزه كبك عمللر نى صرفى مادى و رسمى

هر کنلردن گنه صانارغده، ممکن بولماز. چونکه اوشبو رسمی هر کنلرنک نیت، اخلاص و فکر کبک معنوی نرسه لر بوله برلیکده بولولری لازم. «نیت درستی آلمیم، اخلاص یوق، فکر قیلورغه کوچم بیتمی» بک بهانه لر بوله فرض عمللرنی قویو درست بولماسده، اخلاص و نیت هم فکرنی حاصل ایتارکه طریشو، قطعی روشده فرض. حالبوکه اوشبو نرسه لر صرف روحانی حاللردندر. «تفکر» ننگ اورنی نی فسر عالی ایکنلگی قرآن کریمده بولغان آیتلردن و درست حدیثلردن معلوم. «ونک الامثال نضربها للناس لعالم ینفکرون».

بو کونده بعض بر آدم لر نماز، روزه و زکات بک عبادت لر خصوصلرنده مساهله قیاسه لر، «ایندی موندن صوگ اسلام دینینک عبادت و عمل بابی بتونلای بته چک» دیب ههومی بر حکم چبقارو اورنلی بولماز.

مسلمانلرده کورلیگان بو کونگی حائلر، آوروپا مدنیتی بوله اسلام عالمینک برنجی دفعه کیلوب بر برینه بهرلشولری تاثیر بوله بولغان نرسه لردر. ایکی آربا یاکه ایکی پویزد بهرلشولری وقتنده سکنه، فضا و خرابلقر بولویو قییلندن بر برینه تمام ضد، بولغان مدنیتلرنک برنجی مرتبه اوچراشوب بهرلشولرنده فوق العاده اشلر، خرابلق و فضالر بولاچی طبیعیدر. موندی فوق العاده اشلر، موندن مقدم یونان و هند، صابو و ایران فلسفه لری بوله اسلام دینی بر برینه اولگی مرتبه اوچراشولرنده بولوب اونکان ایدی. شول عصرلرده یازلغان اثرلردن اسلام دنیاسی شیبه و شک بوله فتنه له نه چگی و اسلام بناسی صانالغان عمللر و عبادت لر گنه توکل بلکه اسلام دینینک اوزی ده منقرض بولاچی بوله حکم ایتوللیکانی آکلشلا در. لیکن آکا فاراب اسلام دینی منقرض بولمادی، عبادت و عمللرده بنهادی. بو دفعه ده انشا'الله شولای بولور «وعد الله لا یخلفی الله وعده ولیکن اکثر الناس لا یعلمون».

خلقلرنک، کوبره ک الوشاری عملسز و عبادتسز همده اللهه سجده سز بر آز کونلر یورولرده موندن یالقورلر. بو یاکا اشنک لدتی بیک اوزاقغه بارماز. بو کونمزده: «اول بو گولو زبیرده یاتولر، مکه گه فاراو همده اونوز کون آج طورولر، جینم کبک فزو بولغان حجازغه باروب نکه مگان نرسه لر گه اورالوب یورولرده نیندی معنا بار؟» دیبوچیلرنک بر آز کونلردن صوگ: «مادام که بو وجود و بو حیانتدن اصل مقصود اللهی نانو و آکا و اصل بولور ایچون اجتهاد قیلودر، ایندی شول طوغروده سعی ایتو بزنگ وظیفه من. اگرده

الله تعالیٰ : - مینی معرفت قیلو بولی ، جانگزی فدا اینودر - دیگان بولسه
ایندی بز، جانمزیده فدا اینار ایدک لیکن الله تعالیٰ مرحمت یوزندن بزگه
موندی نکلیمی ایتمادی بکه نماز اوفو و آج طورو، حج قیلو و زکات بیرودن
عبارت بولغان بیک بیگل نرسه لرگنه کورساندی، بز ایندی مونی کامل رضالغمز
برله قبول اینه مز « دیپولرینه امیدمز زور. چیکنوجیلر، عناد قیلوچیلر بولسه
بولور، آنلرغه الله نك احتیاجی اینه یوق. «ومن یسلم وجهه الی الله وهو محسن
فقد استمسك بالعروة الوثقی والی الله عاقبة الامور».

*
**

الله تعالیٰ نك یاردمی برله بو اثر، اوشبو اورنده تمام بولدی. راولرنك
اوز کتابلری نابلامغان سببلی بعض بر حدیثلرنی « الترغیب والترهیب » هم ده
«مصاییح السنه» برله «الجامع الصغیر» دن کوچردك (۱). لیکن موندی حدیثلر
آز. حدیثلرنك کوبسی « کتب سنه » برله احمد ابن حنبل مسندندن انتخاب
ایتولدی و هر حدیث طوغروسنده بر ایکی مأخذ کورساتولدی. انتخاب ایتکان
حدیثلردن بعض برلری حقنده حدیث اماملرنك سوزلری بولغانلغنی بولسه کده
موضوع ایکانلکلری دعوی قیلنماو بولسه سوزلر، راولز چیتندن گنه بولو سببلی
مولرنی کوچرودن نارتمادق. موندی حدیثلرنك مجموعسی دورت بیش عددن
آرتق نوگل.

بز بو اثرنی، دنیاوی سعادت که ایرشودن دینمز مانع بولماوغنه توگل
بولسه آکا مساعد ایکانلکینی آچیق کورساتو، اخلاق نوزه نو طوغروسنده توبان
خلقمز ایچون حال قدرنچه خدمت ایتو واجتماعی خسته لکلر مز حقنده چاره ازلو
قصدی برله ترتیب ایتدك. حدیثلرنی صابلاوده بولغان مقصودمزده شوشی ایندی.
اگرده اوشبو مقصودمز یرینه کیلگان بولماسه مونك عیبی حدیثلرده توگل
بولسه اوزمرده، عاجز لکمزده در. بز، عموما اسلام دنیاسنده دینی انقلاب
بولغان یر زمانده وخصوص روسیه اسلاملرنك سیاسی واجتماعی مسلککاری
باشلاب نوزولگان بر دورده یاشادق وکبک دگر مثالنده بولغان فکر دولقونلری

(۱) حسن افندی آچورین کتبخانه سنده ابو داود الطیالسی مسندی کوردم. موکا قدر
بو اثرنك باصافانلغندی خبرم یوق ایندی. بعض بر حدیثلرنك اصلارینی شول اثرده تابدم
ایسده مین اورنبورغغه قایتقانغه قدر مذکور حدیثلر باصافانلر ایندی. اگرده اوشبو مسندی
کورگان بولسه ایندی ۱۶۳ نچی حدیث شرحنده حضرت عائشه سوزینی کوچرگان بولور ایدم.

اور ناسندہ یوزوب پوردک. موزدی آدملرنک نورلی حاللرنک نأثیرلری برله عصبیلاشولری، ثبات و متانتلرینه سکنه کیلو وشول سبیلی یا کلتشولری و طوغری بولدن صابولری طبیعی اش. خصوصاً بو کتابنی زور نشویشلر و کوئل اضطرابی هم کدرلر برله اور الوب آلتغان حالمزده ترتیب قبلدی. بو طوغروده تفصیلات بیروب اوفوچیلرینی راحتسزله ندررگه حاجت یوق، الله تعالی نك اوز بلووی کافی. «انما اشکوبش و حزنی الی الله».

مکتبلرده اوفوچیلر برله اوفونوچیلر و کتاب مطالعه قیلودن لذت آلوچیلر، خصوصاً اوزمنک بالالرم خلفلرم، نسل و نسبه شلرم، علم و ادب بولندهغی ایبده شلرم فائده له نسونلر ایسی، ذیب یازوب اوطوردم، سلامتلمگم و بضاعتیم بولماغان حالده آخرت کوننده نجاتمه سبب بولسون ایسی ذیب کونلر و ساعتلر اوزدروب شفلله ندم. امیدمزدر که الله تعالی اوشبو مقصودمزی بهرر و اوز لطفی برله صنق کوکلمزگه مرحمت قیلور. ربنا آمنا فاغفر لنا و ارحمنا و انت خیر الراحمین. و مانو فبقی الا بالله علیه توکلت و الیه انیب.

۱۳۳۴ زجی یل، ۶ نجی شهر ربیع الاخیره، «اورنبورغ» شهری، پروفسکی اورام، محمد شاکر افندی رامینی وارثلری پورتنده تمام بولدی.

رضا الدین بن فخر الدین .

فهرست

بو اورنده «جوامع السكلم» دهگى حديثلرنىڭ رقملىرى كورساتولەدر.
اوشبو بحثلر ايچون، كورساتلىگان حديثلرنىڭ شرحلىرى قارالور.

اجتھاد - طرئاق ، اش اشلو، اش باشينە منو ۳۴-۱۶۶-۱۹۸ ۲۰۲-۲۲۵-۲۴۴.	آنا آنا م بالالر- عبال وعائل-۵-۹-- ۳۳-۵۱-۵۴-۶۷-۶۹- ۹۱-۹۲-۱۰۷-۱۱۹-۱۲۶- ۱۳۶-۱۵۳-۱۵۴-۱۶۹- ۱۸۸-۱۹۱-۲۰۱-۲۲۱- ۲۴۵-۲۶۱-۲۸۱-۳۱۶.
ادب وادبيات ۷۷-۹۹-۲۶۱.	آخرت، قيامت ۳۳-۵۲-۱۶۷-۲۳۶ ۲۸۰-۲۸۳-۲۹۵-۳۰۵- ۳۰۸-۳۲۰-۳۲۶.
استغاره- استعاذه ، استغفار و استقامت ۳۶-۹۱-۱۲۳-۱۶۹-۱۷۶ ۲۹۱.	آرالرنى بوزو ونوزە نو ۵۵-۲۴۰- ۳۱۸.
استمداد و قىرلر ، خوجالر تاولرى ۴-۱۰۱-۱۰۴-۱۴۴-۲۰۰ ۲۰۴-۲۱۴-۲۲۸- ۲۸۵-۳۳۶.	آشاو- ايچو ۸۱-۸۶-۱۹۲-۲۲۲-۲۶۰ ۳۳۵.
اسرائى و اقتصاد ، جوماردلىق ، سارا- ۳-۸۶-۱۰۹-۱۱۹-۱۹۲ ۱۵۳-۲۴۱-۲۴۴-۲۹۸.	آوللر ، اوتنى سوندىرو ، ناشونى ۴۱-۸۳-۲۹۹- ۳۰۴-۳۳۰.
اسلام دىنى و اقتصاد ۸۶-۱۱۹-۱۹۲ ۲۴۴.	آباق اوستندە بول اينو ۸۶-۲۹۹.
اطاعت و حرمت اينو ۱۹-۴۵-۷۰ ۱۲۱-۱۹۵-۲۱۳-۲۹۸ ۳۲۸.	انفاق-الفت هم افتراق ۲۶۶-۲۶۹- ۳۱۸.

اولم- اولنگلر، وصیت، جنازه ۵۳

۲۹۹-۲۸۵-۲۰۳-۱۸۱-۷۱

.۳۳۹-۳۲۳

اوبونلر، کوی کوبلهولر، شعر ۹۳

ایبدهشیر و سوبگان کشیلر ۳۲-۹۵

۲۷۲-۲۷۱-۲۶۷-۱۳۴-

.۳۳۲-۲۸۴-

ایر-خانون ۱۲-۱۷-۲۲-۳۱-۴۳-

۱۵۴-۱۳۶-۱۰۵-۵۴-

.۲۹۹-۱۸۸-۱۸۳

ایسرزکج و افیون، نمار ۶۶-۲۲۱-

.۲۵۹

ایمان و اعتقاد ۷۰-۱۰۸-۱۷۶-۱۹۶

.۳۳۷-۳۲۱-۲۲۰-

بایلیق و بارلیلیق ۳-۱۰-۲۴-۳۰-

۱۹۷-۸۶-۷۹-۶۰-۴۶-

۲۰۲-۲۰۱-۱۴۶-۱۲۳

۲۵۳-۲۳۰-۲۲۳-۲۰۳

.۲۴۴-۲۶۲

بغارا ۶۲-۹۵-۱۶۳-۱۶۶-۱۶۷.

بلا، فتنه و مشقت ۷۳-۹۰-۱۶۹-

.۲۸۱-۲۶۳

اعانت- یاردم، انفاق، هدیه- بولک

۱۲۵-۹۰-۸۱-۷۱-۳

۱۶۱-۱۶۰-۱۵۸-۱۴۶

.۳۲۶-۲۹۱-۲۵۵-۲۴۹

افترا، مؤظن، نهمت اورنلری ۷۵

.۱۷۰-۱۲۷-۱۰۳-۹۱

امام و رعیتلر، امیرلک و امیرلر،

رشوت ۹۷-۱۸۸-۱۴۸-۱۹۳

.۲۲۷

امانت و خیانت، حیل ۱-۲-۱۷-۲۲

۱۵۷-۱۲۰-۹۹-۸۰-۶۰

.۲۸۲-۲۴۴-۱۹۶-۱۶۶

امتلر و ملنلر ۷۸ ۸۵ ۱۳۹ ۱۶۶-۲۶۵.

اوصالر و یاخشیلر، ایزگولک، هدایت

۸-۹-۱۰-۲۵-۲۸

۷۴-۷۱-۵۸-۵۶-۳۷-۳۵-۲۹

۱۳۷-۱۳۶-۱۳۵-۱۱۱-۱۱۰

۱۷۲-۱۷۱-۱۶۹-۱۶۰-۱۴۵

۲۰۹ ۲۰۱-۱۹۷-۱۹۰-۱۸۶

۲۷۵-۲۶۶-۲۴۱-۲۲۶-۲۱۵

.۳۳۲-۲۸۲-۲۷۹

اوتو- اوتوتو، معلم و معلملر ۴۰-۶۲

۱۶۶-۱۵۳-۱۳۵-۶۰-۴۷

۳۱۰-۲۹۹-۲۷۹-۲۶۸-۱۶۷

.۳۳۰

توبه-اوکنو، غفر و مغفرت ۶۱-۱۱۴-
۱۶۹-۱۸۷-۲۲۱-۲۶۲-
۲۹۶-۳۲۹.

تورکار، تورکستان و تورکمان ملالری
۱۱۵-۱۲۲-۱۵۷.

توش ۲۳-۹۱.

توکلر: ترناق، ساچ، سافال، مییق ۱۳۳-
۲۲۹-۲۹۹.

توکل، قناعت و رضالقی، منت و
موگسزلیقی ۸-۲۰-۴۴-
۱۲۸-۱۶۸.

جاسوسلیق-سعایت ۱۰۳-۲۱۹-۳۰۹.

جهاعت و جهایت خیریهلر ۷۱-۷۸-
۸۱-۱۴۶-۱۴۸-۱۶۶-۲۰۲-
۲۳۰-۲۹۹.

جنایت قیلو، ضرر و ضرار ۵۰-۱۴۷-
۲۱۲-۲۲۱-۳۰۴.

جنت و نوموغ ۴۴-۱۲۹-۱۷۳-۲۱۹-
۲۲۹-۳۱۰-۳۱۵-۳۲۲-
۳۲۷-۳۳۵.

حدیث و تفسیرلر، سنت و قرآن ۸۶
۸۷-۹۵-۱۰۴-۱۲۰-۱۳۵
۱۶۱-۱۶۶-۲۸۵-۳۲۲-
۳۱۱-۳۳۰.

بورچ-فرض، ربا ۱۷-۶۱-۹۵-۱۴۲-
۱۵۵-۱۷۵-۲۸۵-۲۷۸.

هادراق، جینک-فورفالقی ۵۸-۸۹-
۱۵۳-۲۴۱.

بیهمبرلر، خضر و الیاس، اولیالر-
رهیلانلیق، ایشانلیق و مرید،
لک ۴-۴۱-۶۲-۹۱-۹۸-
۱۴۴-۲۲۸-۳۱۰-۳۳۶.

تدبیر و تریبه-تریبه خانهلر ۶۱-۷۶-
۸۱-۸۷-۱۱۹-۲۰۲-
۲۱۵-۲۴۴.

تشبه-چینلرگه اوخشاو ۸۳-۲۹۹.

تل-تل ایزگولکلری و یاوز لقلری-
سکوت و صمت، سوز ۱۰-
۲۲-۵۲-۷۶-۷۷-۸۶-
۸۹-۹۳-۱۱۸-۱۶۰-۱۶۱-
۱۷۰-۱۷۴-۲۱۹-۲۲۰-
۲۴۱-۲۴۲-۲۵۶-۳۰۱-
۳۲۱-۳۲۷-۳۲۲-۳۳۳-
۳۳۷.

تل نهچیلک-صورانو، طمع اینتو ۳۶-۸۶-
۱۶۸-۲۰۲-۲۳۵-۲۵۳.

تواضع و تکبرلک، ملایمت، اخلاص
هم ربا ۷-۶۸-۱۲۸-۱۶۰-
۱۷۴-۱۸۴-۲۶۲-۳۴۳.

۱۹۷-۱۶۳-۱۴۹-۱۳۰-
۳۳۱-۳۰۰-۲۹۰-۲۶۳-

خلق و اخلاق ۵-۷۷-۸۹-۹۴-۹۸-
-۲۱۵-۱۴۸-۱۱۲-۱۱۰
-۳۲۲-۲۹۸-۲۴۴-۳۲۲
۳۲۷

دعا و نذر ۱۸-۵۷-۱۲۶-۱۴۹-۱۵۰-
۲۸۸-۲۶۳-۲۵۷-۲۳۵-۱۶۹
۳۴۱ ۳۲۵-۲۸۹

دعوی و شهادتک، حکمک ۵-۵۱-
۲۸۷-۲۳۱

دنیا و دنیا اشتری ۴۶-۶۲-۲۳۶-۲۸۳
۳۲۶-۳۱۲-۲۹۵

دوستلق و دشمنلق ۵-۱۲-۱۳-۱۰۳-
۲۱۸ ۱۴۸-۱۱۹

دین، دینده غلو قیلو، دیندارلق
و دینسزلك ۴۰-۶۲-۶۳-۷۲-
۱۳۹-۱۲۴-۱۰۴-۹۶-۸۵
۲۲۰-۱۹۸-۱۹۶-۱۹۱-۱۷۸
-۲۹۵-۲۸۵-۲۶۸-۲۴۱
۳۳۰-۳۲۸-۳۱۲

روسیه مسلمانلری ۹۵-۱۱۹-۱۲۰-۱۲۲-

حسد- کونچیلک و ننافس ۱۰۳-۱۲۷-

حقلق ۸۸-۸۹-۲۲۰-۲۵۶-

حکمت ۱۸۹-۱۶۰-۲۴۹-

حلال و حرام، شبهه ۸-۵-۱۳۱-۱۳۸-
۱۶۳-۱۵۹

حیات و همیشه - ترکک ۴۶-۱۱۹-

حبوانلر ۱۶۴-۱۶۹-

خاتونلر ۵-۳۱-۴۲-۵۰-۵۴-۵۹-۶۲-۸۲-
۱۳۶-۱۲۴ ۱۰۷-۱۰۶-۱۰۵
۱۸۸-۱۶۹-۱۵۱-۱۴۶
۳۱۶-۳۰۶

خاتونلر نك اوفو یازولری ۱۷۹ ساچ
یالغاولری ۲۲۹ سفر یورولری ۱۰۵
سلام بیرشولری ۱۳۰ صوغشلرغه
فانشولری ۸۲ قبرلرگه بارولری
۱۴۴-۳۳۹ کیوملری ۱۹۲ مسجدرگه
یورولری ۱۱۲-۲۰۸-۲۸۵-

خادملر- یالچیلر و خوچالر ۱۶-۱۴۴-
۲۵۰-۱۸۸

خستهلك، دولانسو، سلامتلك، حفظ
صحت، عباده ۲۷-۴۶-۸۱-

صدقہ، زکات و عشر ۳-۱۰-۴۸-۴۰-
 ۴۹ ۹۵-۱۰۹-۱۱۳-۱۴۸-
 ۱۵۷-۱۸۶-۱۸۹-۱۹۲-
 ۱۹۹-۲۰۰-۲۵۳-۲۵۶-
 ۲۵۹-۲۶۲-۳۳۹.

ظلم-ظالم و مظلوم، عدالک، فوشتانلر
 ۹-۶۴-۷۴-۱۲۳-۱۲۶-
 ۱۴۰-۱۵۸-۱۸۲-۱۶۲-
 ۲۸۲-۲۹۱.

عقل - احمقلىق ۳۹-۱۷۸-۲۲۰-۲۱۵

علم و عالمر ۲۹-۳۶-۴۷-۵۱-۶۰-
 ۶۲-۹۵-۱۵۰-۱۵۲-۱۵۳-
 ۱۶۵-۱۶۶-۱۷۹-۲۰۱-
 ۲۶۸-۳۰۲-۳۰۸-۳۱۰.

عمل و عبادت، بدعت هم ابدالر ۱-
 ۸-۱۱-۱۲-۱۵-۴۰-۴۵-
 ۵۵-۷۲-۷۹-۸۶-۱۰۴-
 ۱۰۸-۱۳۲-۱۳۷-۱۶۰-
 ۲۰۱-۲۳۴-۲۴۱-
 ۲۸۵-۳۱۰-۳۴۰.

غيب اشلر ۴- ۲۸۰.

فتوى ۳۷- ۱۰۴- ۲۹۳.

فارتلر و ياشلر ۴۶-۱۴۸-۱۵۱-۲۰۱.

سفر و مسافر، شوملانر ۱۲۶-۱۲۷-
 ۲۰۴.

سلام هم کورشو ۱۰۲-۱۳۰-۳۳۵.

سودا و سوداگرلر، شرکت، ربا. ۵۰-
 ۸۰-۹۵-۱۱۵-۱۴۲-
 ۲۱۷.

شادلىق و قابغر، سعادت ۴-۲۰-۷۱-
 ۷۲-۹۰-۱۱۹-۱۴۹-
 ۱۶۷-۲۶۳-۲۸۸-۲۹۰-
 ۳۲۶.

شرك و توحيد ۲-۴۰-۵۱-۶۸-۸۶-۹۲-
 ۱۴۰.

شكر. ثنا و حمد ۳۸-۱۷۷-۲۸۲-۳۱۴-
 ۳۲۳.

شيطان و ابليس ۲۳-۳۳-۷۵-۱۵۱.

شهيدلر ۳۰۴-۳۰۷.

صبر و تحمل، آچو، آشغو، ثبات و متانت.
 ۲۰-۵۵-۵۸-۶۱-۷۳-۸۹-۹۰-
 ۱۱۶-۱۱۸-۱۵۶-۱۶۷-۲۴۴-
 ۴۸۲-۳۴۱.

صحابه لار ۳۵- ۱۳۵.

كوڭل ، نفس ، وجدان واحسزلىكى
۱۳۱-۱۲۹-۱۱۰-۷۹-۲۱
. ۲۸۶-۱۹۵-۱۶۰

كولو وكوندرو ۸-۳۳۳.

كىكاش - مشورت ۲۷۴-۲۹۳.

كيوم مسئلەرى، جالما ۳۰-۵۷-۶۲-۸۶
. ۲۹۹-۱۹۲-۱۶۷-۱۲۸

گناه ۲۳-۲۸-۲۹-۳۷-۵۱-۵۲-۵۷-۹۲
۱۷۰-۱۶۹-۱۴۰-۱۱۱-۱۱۰
۲۳۴-۲۱۶-۱۸۷-۱۸۳-۱۸۲
. ۳۲۵-۲۶۶

لعنت ۲۰۷-۲۲۸-۲۲۹-۲۴۲.

ماقتاۋ - مدح ۱۴-۱۸۷-۲۹۸.

مؤمن و مسلمانلار ۲۵-۴۱-۵۷-۸۹-۹۵
۱۸۹-۱۷۱-۱۴۷-۱۳۱-۱۳۰
۲۶۵ ۲۶۴-۲۴۳-۲۴۲-۲۲۲
. ۳۲۶-۳۰۸-۲۷۶-۲۶۹-۲۶۶

مجنونلار، منەب و مجددر، وھابىلك
۲۷۵-۲۰۸-۱۶۶-۱۰۴-۸۵
. ۲۸۵

مرحمت - شفقت، مروت ۱۴۱-۱۴۳
۲۴۵-۲۰۹-۱۸۰-۱۲۹-۱۶۰
. ۲۷۷-۲۶۹

قارنداشلىك ، قارنداشلارغە صلە قىلو
۱۵۸-۱۵۷-۱۲۲-۶۷-۳
. ۲۵۳-۲۴۶

نچىر شو - جدال و دەۋى ۶-۱۸-۸۶
. ۲۹۸-۲۹۱-۲۵۲-۱۸۲

قوسزلىق - حرص ۳۵-۱۴۵-۲۳۳
. ۳۴۴-۲۶۰-۲۵۱

قوناق - ضيافت ، دعوت كە اجابت ،
صحبت ۱۹-۱۰۹-۱۳۰
. ۳۲۱-۲۸۹-۱۳۲

كسب وھنر ، ابگو نچىلك ۲۴-۴۱-۵۰
۲۲۵-۱۶۰-۱۵۹-۸۰-۶۹
. ۲۹۵-۲۵۹-۲۴۸

كشىلرنى رنجتو ۷-۱۰۳-۱۴۵-۱۴۷
۲۴۴-۲۳۶-۲۱۷-۲۰۵-۲۰۳
۳۳۷-۳۱۷-۲۷۵-۲۵۵
. ۳۳۸

كورشىلك و كورشىلار ۸-۲۶-۲۴۳
. ۳۲۱

كوز ، صوفورلار ، قولاق ، يوز ۹۸-
۲۵۹-۱۸۹-۱۱۷-۱۰۲
. ۳۲۰-۳۱۹

وقت، وقتنده اشلهو، فرصت و فراغ
۳۳۱-۸۹-۴۶

وقف صدقه‌لر، متولی بولو ۲۹-۱۵
۳۳۴-۲۰۰-۱۶۶

هجرت و مهاجرلک ۱-۵۷-۲۱۸

بازو ۱۷۹

بالقان ۲-۷۶-۹۱-۹۲-۱۱۸-۱۲۸-۱۸۵
۲۹۸-۲۴۰-۲۳۱-۲۲۳-۱۹۹
۳۳۳-۳۲۲

بالقاولق، اشسزلك، بالفزلق ۴۴-۱۴۵
۳۳۲-۲۰۲-۱۶۸-۱۵۹

بنیم ۵۹-۳۱۵-۳۳۴

بیئکلك و بیئکلك معامله ۱۴۲-۱۶۷-۳۲۶

مسجد ۹۵-۱۴۸-۲۰۴-۲۰۸-۳۰۴

ملار، آغوزدار ۳۶-۱۵۷-۱۷۱-۲۰۱
۳۱۳

مناققلق، مدارا، مداهنه ۲-۷۴-۷۶
۳۲۰-۱۲۷

نصیحت و عظ ۲۳-۳۶-۱۰۲-۱۳۰
۳۰۳-۲۹۸-۱۸۱-۱۳۹

نظافت پازلك ۸۳

نماز، روزه، حج ۴۰-۵۹-۱۰۵-۱۱۳
۲۹۷-۲۸۵-۲۴۷-۲۳۹
۳۳۵

نیت هم حسان ۱-۱۵-۱۰۱

وعدہ وفا و وظیفه‌نی بولو ۲-۷۰-۷۶
۲۳۸-۱۶۶-۸۹